

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Вадима Гетьмана»

КРЕДИТНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У БАНКУ

П І Д Р У Ч Н И К

---

*До 150-річчя з дня народження
М. В. Довнар-Запольського*

За загальною редакцією
доктора економічних наук, професора *С. М. Аржевітіна*
та кандидата економічних наук, доцента *Т. П. Остапишин*

1906 **KNEU**
КИЇВ 2017

УДК 005:336.77(075.8)

К 79

Колектив авторів

С. М. Аржевітін, д.е.н., проф.; **Т. П. Остапишин**, к.е.н., доц.; **І. Б. Охрименко**, к.е.н., доц.; **О. В. Ситник**, старш. викл.; **В. С. Білошапка**, к.е.н., доц.; **П. М. Чуб**, к.е.н., доц.; **Т. С. Марчук**, к.е.н., асист.; **Н. П. Баріда**, к.е.н., доц.; **Д. М. Гриджук**, к.е.н., доц.; **А. М. Мороз**, д.е.н., проф.; **Т. С. Шемет**, к.е.н., доц.

Рецензенти

З. М. Васильченко, д.е.н., проф.
(Київський національний університет ім. Тараса Шевченка)
В. І. Міщенко, д.е.н., проф.
(Університет банківської справи)
Т. В. Майорова, д.е.н., проф.
(Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана)

Редакційна колегія фінансово-економічного факультету

Голова редакційної колегії: В. К. Хлівний, проф., к.е.н.
Відповідальний секретар редакційної колегії: О. В. Мурашко, доц., к.е.н.
Члени редакційної колегії: С. М. Аржевітін, д.е.н.; О. О. Гаманкова, проф., д.е.н.; М. А. Гапонюк, проф., к.е.н.; Т. В. Майорова, проф., д.е.н.; В. М. Опарін, проф., д.е.н.; Л. О. Примостка, проф., д.е.н.; О. О. Терещенко, проф., д.е.н.; В. М. Федосов, проф., д.е.н.

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою КНЕУ
Протокол від 21.12.2016 № 4*

Кредитний менеджмент у банку [Електронний ресурс]: підручник /
К 79 [С. М. Аржевітін, Т. П. Остапишин, І. Б. Охрименко та ін.] ; за заг. ред. д.е.н.,
проф. С. М. Аржевітіна та к.е.н., доц. Т. П. Остапишин. — Київ : КНЕУ, 2017.
— 499, [5] с.
ISBN 978–966–926–174–8

У підручнику викладено сучасні підходи до організації в банку процесу прийняття кредитних рішень, адміністрування та супроводу кредитів для здійснення моніторингу кредитного ризику та кредитного портфеля, формування й використання резервів за кредитними операціями, управління проблемними кредитами та стратегічного кредитного менеджменту. Матеріал викладено з урахуванням іноземного досвіду кредитного менеджменту, вимог національного регулятора та практики вітчизняного банківництва у сфері кредитної діяльності.

Для студентів вищих навчальних закладів, що здобувають освітній ступінь магістра за спеціалізацією «Банківська справа», аспірантів, викладачів, а також фахівців-банкірів, які прагнуть удосконалювати власну теоретичну підготовку — основу для прийняття ефективних кредитних рішень у практичній діяльності.

УДК 005:336.77(075.8)

*Розповсюджувати та тиражувати
без офіційного дозволу КНЕУ забороняється*

ISBN 978–966–926–174–8

© С. М. Аржевітін, Т. П. Остапишин,
І. Б. Охрименко та ін., 2017
© КНЕУ, 2017

Авторський колектив висловлює щирю подяку топ-менеджменту таких банків України, як Діамантбанк, Креді Агріколь Банк, Міжнародний Інвестиційний банк, Ощадбанк, Приватбанк, Промінвестбанк, ТАСКОМБАНК, Укргазбанк, Укресімбанк, Укрсоцбанк, за плідну співпрацю задля наповнення підручника реальним інструментарієм сучасного вітчизняного кредитного менеджменту.

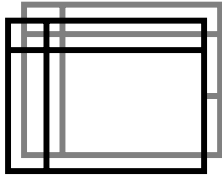
Особлива вдячність нашому Вчителю — Заслуженому діячеві науки і техніки України, доктору економічних наук, професору Анатолію Миколайовичу Морозу, який є ініціатором детального вивчення цього напрямку банківської діяльності та внесення до навчальних планів майбутніх магістрів-банкірів дисципліни «Кредитування і контроль». Він був ідейним натхненником і керівником авторського колективу навчального посібника «Кредитний менеджмент», що вийшов друком 2009 року та працював у складі авторського колективу даного підручника.

Зміст

Вступ	7
Розділ 1. Концептуальні засади кредитного менеджменту в банку.	9
1.1. Сутність і складові кредитного менеджменту	9
1.2. Основні умови організації кредитних відносин банку з клієнтами	18
1.3. Порядок прийняття в банку рішення про можливість надання кредиту	26
Розділ 2. Управління процесом банківського кредитування	37
2.1. Попередній аналіз кредитної заявки на відповідність кредитній політиці	37
2.2. Аналіз кредитної історії та кредитоспроможності	42
2.3. Оцінка рівня забезпечення кредиту	50
2.4. Структурування кредиту	67
2.5. Підготовка та укладення кредитної угоди (договору)	74
Розділ 3. Оцінка банками кредитоспроможності позичальників	86
3.1. Методики оцінки кредитоспроможності та вимоги до їх змісту та порядку застосування	86
3.2. Оцінка кредитоспроможності юридичної особи	96
3.3. Оцінка кредитоспроможності фізичної особи	114
3.4. Оцінка кредитоспроможності банку-позичальника	122
3.5. Вплив класу позичальника на структурування кредиту та прийняття рішення про можливість його надання	132
Розділ 4. Особливості організації кредитного процесу за кредитами окремим галузям економіки	141
4.1. Особливості кредитування підприємств агропромислового комплексу	142
4.2. Особливості кредитування торговельних підприємств	163
4.3. Особливості кредитування будівельних підприємств	177
4.4. Особливості кредитування зовнішньоекономічної діяльності підприємств	188
4.5. Специфіка застосування банками консорціумних кредитів	197
Розділ 5. Особливості організації кредитного процесу за кредитами населенню	210
5.1. Класифікація банківських кредитів, що надаються фізичним особам	210
5.2. Особливості організації кредитних відносин за банківськими споживчими кредитами фізичним особам	218
5.3. Особливості механізму надання та погашення кредитів на поточні потреби фізичних осіб та витрати капітального характеру	224

5.4. Особливості банківського споживчого кредитування з використанням платіжних карток	229
5.5. Особливості іпотечного кредитування фізичних осіб	233
5.6. Особливості кредитування фізичних осіб – суб'єктів господарювання	246
Розділ 6. Моніторинг кредитного ризику як складова кредитного моніторингу	255
6.1. Сутність кредитного моніторингу, основні його напрями та структурна побудова	255
6.2. Інформаційна та інфраструктурна база моніторингу кредитного ризику	266
6.3. Оцінка кредитного ризику на індивідуальній основі	269
6.4. Особливості оцінки кредитного ризику за окремими видами кредитних операцій	278
6.5. Зворотний вплив моніторингу кредитного ризику на управління кредитним процесом та кредитним портфелем	284
Розділ 7. Моніторинг кредитного портфеля банку	292
7.1. Аналіз складу та структури кредитного портфеля банку за різними ознаками	292
7.2. Сутність, організаційна структура та інформаційна база моніторингу кредитного портфеля	300
7.3. Сучасні методи оцінки кредитного ризику за кредитним портфелем банку	305
7.4. Зворотний вплив моніторингу кредитного портфеля на його структуру та організацію кредитного процесу	313
Розділ 8. Формування та використання банками резервів за кредитними операціями	322
8.1. Порядок визначення розміру спеціальних резервів за кредитними операціями	322
8.2. Визначення необхідного розміру резерву за наданим кредитом	328
8.3. Особливості створення резервів за окремими кредитними операціями	331
8.4. Коригування та використання банками резервів за кредитними операціями	337
Розділ 9. Управління проблемними кредитами банку	340
9.1. Проблемні кредити: причини виникнення та ознаки прояву	341
9.2. Превентивні заходи банку щодо мінімізації проблемних кредитів	352
9.3. Робота банку, пов'язана з погашенням проблемних кредитів	360
Розділ 10. Стратегічне управління кредитним портфелем банку	378
10.1. Стратегічний кредитний менеджмент	378
10.2. Теорії вибору портфеля	385
10.3. Кредитна політика банку як інструмент кредитного менеджменту	387
10.4. Види кредитної політики банку та механізм її реалізації	396
Додатки	408

Вступ

Кредитний менеджмент як вид управлінської діяльності банку має відносно недавню історію, але, без перебільшення, відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного управління банком. З огляду на основну мету діяльності банку як комерційної структури — одержання прибутку — кредитування за своїм економічним змістом є саме тим видом діяльності, що скерований на досягнення цієї мети. Однак частиною кредитного портфеля будь-якого банку є проблемні кредити, котрі можуть істотно знижувати ефективність не тільки кредитної діяльності зокрема, але й діяльності банку загалом. Разом з тим фанатичне прагнення досягти виключно цієї мети може призвести до звуження кола потенційних позичальників.

За висловом знаного американського банкіра, автора відомої трилогії у сфері кредитного менеджменту Едгара Морсмана, кредитування — це мистецтво, яке збільшує багатство, створює зайнятість і розширює можливості, якщо сприймати його з урахуванням інтересів інших людей.

З огляду на досить нетривалий час існування самостійної національної банківської системи банки України мають відносно невеликий досвід управління кредитною діяльністю. Формування кредитного менеджменту здійснюється в рамках чинного законодавчого регулювання на основі нагромадженого власного та іноземного досвіду, але кожний банк має свої специфічні, притаманні лише його менеджменту, риси.

Підручник відповідає робочій навчальній програмі дисципліни «Кредитний менеджмент у банку» і складається з десяти розділів, у яких розкриваються питання організації кредитного менеджменту в сучасних банках з урахуванням нагромадженого досвіду іноземних банків і національних особливостей у банках України. У перших п'яти розділах описано методи й інструменти управління кредитним процесом у банку виходячи з особливостей їх застосування у відносинах з різними клієнтами — боржниками банку. У шостому, сьомому та восьмому розділах викладено порядок організації кредитного моніторингу як на індивідуальній, так і на портфельній основі та формування резервів на покриття можливих втрат за кредитними операціями банку. Дев'ятий розділ присвячено особливостям роботи кредитних менеджерів із проблемною заборгованістю, а десятий — стратегічному кредитному менеджменту.

Підручник призначений для студентів освітнього ступеня магістр, котрі навчаються за магістерськими програмами спеціалізації «Банківська справа» й уже засвоїли базові дисципліни з фінансів і банківської справи, і передбачає формування компетенцій кредитних менеджерів сучасного банку.

Виклад матеріалу підручника супроводжується прикладами, ілюстраціями та додатками. Особливості організації кредитного менеджменту в банках України

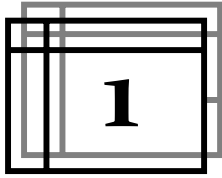
викладено з урахуванням законодавчих актів, що регулюють банківську діяльність, і нормативних актів Національного банку України станом на 1 грудня 2016 року.

Підручник «Кредитний менеджмент у банку» видано за загальною редакцією доктора економічних наук, професора С. М. Аржевітіна та кандидата економічних наук, доцента Т. П. Остапишин.

У складі авторського колективу підручника — провідні викладачі кафедри банківської справи Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. Особистий внесок кожного автора в написання підручника такий: доктор економічних наук, професор С. М. Аржевітін — підрозд. 1.2, 10.1; кандидат економічних наук, доцент Т. П. Остапишин — вступ, підрозд. 1.1, 1.3, розд. 6, крім підрозд. 6.3, розд. 7, крім підрозд. 7.1, розд. 8, підрозд. 10.2; кандидат економічних наук, доцент І. Б. Охрименко — підрозд. 3.1, 3.3, 3.5, розд. 5; старший викладач О. В. Ситник — розд. 2, крім підрозд. 2.1, підрозд. 3.4, 4.1, 4.2, 4.3; кандидат економічних наук, доцент В. С. Білошапка — підрозд. 4.5, 9.2, 9.3, 10.3, 10.4; кандидат економічних наук, доцент П. М. Чуб — підрозд. 6.3, 7.1, 7.3 (у співавторстві); кандидат економічних наук, асистент Т. С. Марчук — підрозд. 2.1, 3.2; кандидат економічних наук, доцент Н. П. Баріда — підрозд. 2.3 (у співавторстві); кандидат економічних наук, доцент Д. М. Гриджук — підрозд. 9.1; доктор економічних наук, професор А. М. Мороз — підрозд. 1.3 (у співавторстві); кандидат економічних наук, доцент Т. С. Шемет — підрозд. 4.4.

Керівник авторського колективу — кандидат економічних наук, доцент Т. П. Остапишин

Розділ

1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КРЕДИТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В БАНКУ

Після вивчення цього розділу ви зможете

- обґрунтувати сутність кредитного менеджменту в банку;
- вирізняти основні складові кредитного менеджменту в банку;
- набути навичок роботи з методичним забезпеченням кредитних операцій банку;
- формувати кредитну документацію;
- визначати умови організації кредитних відносин банку з клієнтами;
- вирізняти способи делегування кредитних повноважень, а також функції кредитного комітету (кредитної комісії) вітчизняних банків;
- визначати необхідні документи для розгляду питання про можливість надання кредиту на кредитному комітеті.

1.1. Сутність і складові кредитного менеджменту

Поняття «кредитний менеджмент» — відносно нове для банківської справи з погляду на багатовікову історію розвитку банків. В економічній науці це поняття стало використовуватись лише у ХХ сторіччі. Та й першою сферою його використання стала діяльність промислових компаній, а не банків. Саме бізнес-компанії для успішної організації своєї діяльності почали системно застосовувати низку заходів з управління власними кредиторським і дебіторським портфелями. Компанії стали оцінювати в комплексі рівень кредитоспроможності та платоспроможності партнерів за бізнесом, рівень ризику ділових відносин і приймати рішення щодо доцільності ділового партнерства в тому чи іншому разі. Такий комплекс заходів компанії з управління кредиторським і дебіторським портфелями й дістав назву кредитного менеджменту.

Ефективність кредитного менеджменту будь-якої компанії передусім залежить від наявності в неї актуальної й об'єктивної інформації про діяльність її

ділових партнерів і застосування превентивних заходів, що дозволяють оцінити комерційні ризики й ухвалити зважене рішення щодо майбутнього ділового партнерства.

Саме тому кредитний менеджмент сучасних компаній включає заходи з контролю та моніторингу наявних контрагентів та їхньої бізнес-активності за допомогою різноманітних юридичних і фінансових механізмів, що, в разі виникнення проблемної заборгованості, дає можливість своєчасно задіяти механізми, які б змогли врегулювати ситуацію.

У банку під кредитним менеджментом розуміють комплекс заходів, що їх застосовують управлінський апарат (топ-менеджмент) і безпосередні виконавці в процесі управління кредитною діяльністю задля мінімізації втрат, пов'язаних з цим напрямом діяльності банку.

Кредитний менеджмент у банку здійснюється за трьома основними напрямками:

- 1) управління процесом кредитування, або управління технологією здійснення кредитних операцій;
- 2) управління кредитним ризиком;
- 3) управління кредитним портфелем.

Перша складова кредитного менеджменту в банку — це комплекс заходів у сфері управління технологією кредитних операцій, який передбачає необхідність роботи менеджерів банку за такими напрямками:

- визначення та розподіл функцій і повноважень кредитного підрозділу та управлінського апарату у сфері кредитної діяльності банку;
- створення методичного забезпечення для кредитної діяльності;
- створення, ведення та зберігання кредитної документації.

Кредитна діяльність банку здійснюється за участі цілої низки підрозділів, але, безперечно, основне місце серед них посідає кредитний. За чинним законодавством України банк зобов'язаний мати структурний підрозділ, функціями якого є надання кредитів та управління операціями, пов'язаними з кредитуванням [1, ст. 49]. Розподіл функцій між працівниками кредитного підрозділу залежить від організаційної структури банку загалом і від структури кредитного підрозділу зокрема. Банківські установи самостійно визначають найприйнятнішу його структуру та штат кредитних працівників для здійснення ефективної кредитної діяльності.

Вибір тої чи іншої структури кредитного підрозділу може залежати від спеціалізації банківської установи, її стратегічних цілей і планів, розробленої на конкретний період кредитної політики, а також особливостей розподілу обов'язків між кредитними працівниками.

Структура самого кредитного підрозділу може бути різною в різних банків. Кредитний підрозділ може бути організаційно побудований відповідно до етапів процесу кредитування (рис. 1.1).

У такому разі в структурі кредитного підрозділу можуть функціонувати відділи: попереднього розгляду заявок, кредитного аналізу, документального оформлення видачі кредиту, кредитного моніторингу, роботи з проблемними кредитами.

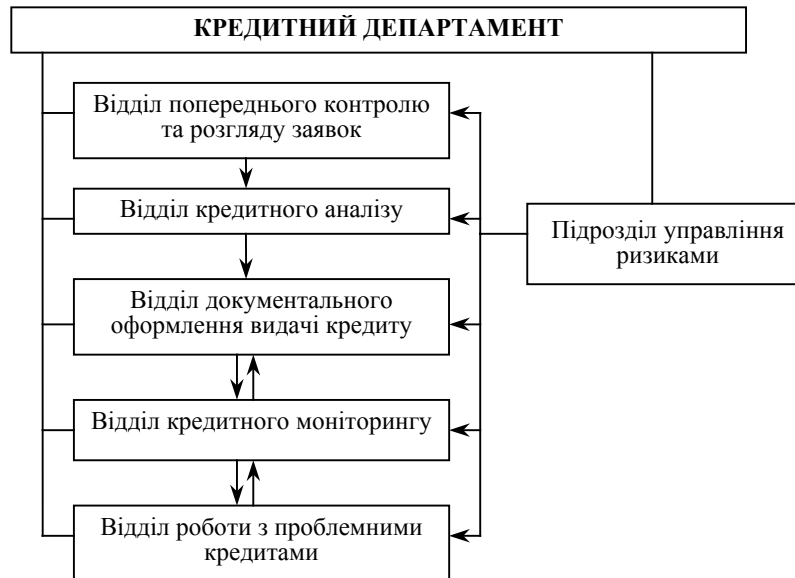

Рис. 1.1. Структура кредитного департаменту банку, побудованого згідно з етапами процесу кредитування [8]

Менеджери *відділу попереднього контролю та розгляду заявок* здійснюють попередню оцінку заявок клієнтів на одержання кредиту, провадять попередню співбесіду з позичальником і подають висновки щодо дальшого розвитку відносин між банком і клієнтом з приводу одержання кредиту.

У *відділі кредитного аналізу* на підставі наданих клієнтом документів здійснюється оцінювання його кредитоспроможності та експертиза проекту, на який він хоче взяти кредит.

Працівник *відділу документального оформлення видачі кредиту* безпосередньо укладає кредитні договори, договори застави, гарантії, поруки, оцінює всю необхідну документацію та формує кредитні справи позичальників.

Менеджери *відділу кредитного моніторингу* здійснюють контроль на всіх етапах кредитного процесу, перевіряють стабільність фінансового стану позичальника протягом чинності кредитного договору, стежать за цільовим використанням кредитних коштів і збереженням застави. У разі виникнення проблем із заборгованістю та (або) заставою формують відповідні висновки для прийняття адекватних рішень відділом роботи з проблемною заборгованістю.

Відділ роботи з проблемними кредитами відає підбором адекватних методів реструктуризації проблемної заборгованості: розробляє з позичальниками нові графіки повернення кредитних коштів і сплати процентів, провадить реабілітацію та ліквідацію проблемної заборгованості тощо.

Робота всіх відділів кредитного підрозділу банку тісно пов'язана з роботою *підрозділу управління ризиками*, який здійснює оцінку ризиків на всіх етапах кредитного процесу та розробляє заходи щодо мінімізації кредитного ризику і

забезпечення повернення кредитних коштів банку та процентів за користування ними своєчасно й у повному обсязі.

Безперечно, в основі організації кредитних відносин банків з позичальниками лежить кредитоспроможність, оцінювання якої менеджери провадять регулярно. Рівень кредитоспроможності клієнта визначає специфіку кредитування, особливості кредитної документації. На організацію кредитних відносин впливають також статус позичальника (підприємство, бюджетна установа, банк, фізична особа чи фізична особа-підприємець), масштаб бізнесу, обсяг виконуваних операцій. Саме масштаб бізнесу, обсяг кредитних операцій клієнтів може бути критерієм організаційної структури кредитного підрозділу банку. Це дає змогу більш чітко організувати управління кредитними операціями, оскільки менеджер супроводжує кредитну справу клієнта від початку й до її закриття. За такого підходу в складі кредитного підрозділу створюються підрозділи: корпоративного кредитування, мікрокредитування, роздрібного кредитування, операційного супроводу, ризик-менеджменту (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Організаційна структура банку та кредитних підрозділів, побудованих залежно від масштабів кредитування [8]

Менеджери *підрозділу корпоративного кредитування* відають організацією кредитних відносин банку з підприємствами з великим і середнім масштабами бізнесу. У складі цього підрозділу можуть створюватись спеціалізовані відділи, наприклад, кредитування, продажу спеціальних банківських продуктів. У функції *відділу кредитування* входить увесь діапазон організації кредитного процесу: пошук клієнтів; приймання й аналіз документів на одержання кредиту; підготовка висновків за заявкою на кредит для кредитного комітету; оцінка кредитоспроможності позичальників протягом усього строку чинності кредитного договору; консолідація інформації щодо портфеля кредитів корпоративним клієнтам банку; робота з клієнтами щодо погашення заборгованості за кредитами. Створення *відділу продажу спеціальних банківських продуктів* є доцільним у разі значних обсягів документарних операцій корпоративних клієнтів. Менеджери цього відділу організують документообіг, пов'язаний із проведенням документарних операцій; перевіряють надані клієнтом документи для видачі гарантій тощо.

Підрозділ мікрокредитування виконує ті самі функції, що й підрозділ корпоративного кредитування, але його клієнтами є підприємства виключно малого бізнесу: розгляд заявок на одержання мікрокредитів, оцінка кредитоспроможності, підготовка висновку щодо кредитної заявки для кредитного комітету; оформлення та надання мікрокредитів; здійснення моніторингу та запобігання виникненню проблемної заборгованості; застосування заходів щодо ліквідації простроченої заборгованості.

До функцій *підрозділу роздрібногo кредитування* входять: перевірка наданих клієнтом документів на одержання кредиту, який не належить до програмних продуктів, що пропонуються банківською установою; передача пакета документів до підрозділу управління ризиками для одержання висновку щодо нестандартного кредиту; спільна зі службою безпеки банку підготовка висновку щодо можливості надання такого кредиту та подання на розгляд кредитного комітету; аналіз та управління структурою портфеля кредитів наданих фізичним особам.

Залежно від обсягу та структури портфеля кредитів, наданих фізичним особам, підрозділ роздрібногo кредитування може включати відділи: споживчого кредитування, іпотечного кредитування, автокредитування. *Відділ споживчого кредитування* організовує та супроводжує відносини банку із клієнтами за споживчими кредитами. Менеджери відділу також відають підготовкою й укладенням договорів про співпрацю з продавцями товарів широкого вжитку, моніторингом умов споживчого кредитування банків-конкурентів, аналізом і підготовкою висновків щодо необхідності зміни банківських програмних продуктів зі споживчого кредитування. До функцій *відділу іпотечного кредитування* належать: організація іпотечного кредитування; підготовка договорів про співробітництво з ріелтерськими компаніями та біржами нерухомості; моніторинг умов іпотечного кредитування банків-конкурентів; аналіз і підготовка висновків щодо необхідності зміни банківських програмних продуктів з іпотечного кредитування. Робота *відділу автокредитування* включає обслуговування процесу автокредитування, підготовку договорів про співробітництво з автосалонами, моніторинг умов автокредитування банків-конкурентів, аналіз і підго-

товку висновків щодо необхідності зміни банківських програмних продуктів з автокредитування.

Підрозділ операційного супроводу виконує кредитне адміністрування. Менеджери цього підрозділу супроводжують кредитні операції та здійснюють обслуговування клієнтів після прийняття кредитним комітетом позитивного рішення про видачу кредиту. Такий адміністративний супровід передбачає: контроль за додержанням лімітів кредитування; укладання договорів (кредитного, поруки, застави, іпотеки тощо); підписання кредитних договорів після прийняття кредитним комітетом позитивного рішення щодо надання кредиту; складання та надсилання розпоряджень про видачу кредитів; контроль за додержанням термінів погашення кредитів і процентів за ними; формування розпоряджень на відкриття рахунків, необхідних для видачі кредитів; нарахування процентів за кредитами; розрахунок і формування резервів на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями; контроль за додержанням процедури видачі кредитів; формування кредитних справ клієнтів; подання до управління бухгалтерського обліку інформації щодо кредитів для формування бухгалтерської звітності тощо.

У кожному банку обов'язково створюється *підрозділ ризик-менеджменту*, менеджери якого (незалежно від організаційної структури кредитного підрозділу) провадять аналіз проекту, який кредитується, а саме: перевірку оцінки фінансового стану позичальника; визначення можливого ліміту кредитування; оцінку та моніторинг забезпечення; складання договорів застави; аналіз ризиків; подають кредитний проект на розгляд кредитного комітету. Залежно від масштабу банківського бізнесу й обсягу його кредитних операцій підрозділ ризик-менеджменту може містити відділи: кредитного аналізу, заставних операцій, роботи з проблемними активами. *Відділ кредитного аналізу* здійснює: підготовку заявок на кредитування відділу корпоративного кредитування та відділу роздрібного кредитування; контроль за додержанням повноважень із кредитування фізичних осіб тощо. *Відділ заставних операцій* здійснює весь комплекс операцій з оцінки та моніторингу забезпечення, складання й укладення договорів застави. До основних повноважень працівників цього відділу належать: оцінка законності прав позичальника на майно, яке пропонується в заставу; аналіз заставної вартості майна і можливої суми кредиту; моніторинг ринкової вартості та можливості зберігання застави протягом строку чинності кредитної угоди; контроль за додержанням умов договору застави й організація страхування майна тощо. *Відділ роботи з проблемними активами* оцінює кредитний портфель на предмет виникнення проблемної заборгованості, стежить за погашенням кредитів, здійснює контроль за простроченою заборгованістю тощо.

Крім кредитного підрозділу, його структурних одиниць та підрозділу з управління ризиками в організації кредитної діяльності банку задіяні підрозділ бухгалтерського обліку, служба безпеки банку, юридичний відділ. Саме підрозділи бухгалтерського обліку здійснюють формування бухгалтерської звітності за кредитними операціями банку та контроль за санкціонованим проведенням операцій з кредитування юридичних і фізичних осіб. Служба безпеки банку та юридичний відділ здійснюють юридичний аналіз документів і підготовку висновків за кредитними операціями та контроль за виконанням договорів тощо.

Їхні функції та роль в організації кредитного менеджменту в банку розглянуто в наступних розділах.

Управління кредитним процесом банку як складова кредитного менеджменту неможливе без створення відповідного методичного забезпечення для кредитної діяльності банку та кредитної документації.

Методичне забезпечення — це пакет належним чином затверджених інструкцій, положень, рекомендацій, які створюють внутрішнє банківське правове поле для менеджерів. Саме в цих документах визначаються: види кредитів, що видаються банком, і відповідні їм угоди (договори); види кредитних ліній і порядок управління ними; проценти; вимоги до застави і гарантій, включаючи допустиму маржу за видами застави; способи оцінки кредитного ризику та класифікації клієнтів-позичальників на цій основі; права і відповідальність працівників банку при кредитуванні; порядок ведення кредитної справи та його складові частини; строк, порядок зберігання кредитної документації; форми звітності клієнта перед банком.

Вітчизняні банки на вимогу НБУ створюють методичне забезпечення для здійснення кредитних операцій, обов'язковий перелік методик і процедур якого наведений у положенні про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями № 351 від 30.06.2016 [6]. До переліку обов'язкового методичного забезпечення серед інших положень входять:

- порядок проведення кредитних операцій;
- методики оцінки фінансового стану та визначення класу позичальників у розрізі окремих їх категорій;
- методика визначення значень коефіцієнтів кредитного ризику [(імовірність дефолту (PD) та втрат у разі дефолту (LGD))];
- порядки формування, статистичного підтвердження та документування коефіцієнтів кредитного ризику; дефолтів боржників/контрагентів і втрат від них тощо;
- порядки розрахунку розміру кредитного ризику за кредитом (наданим фінансовим зобов'язанням) за їх видами (на індивідуальній та груповій основі);
- порядки та процедури щодо роботи банку із заставою;
- порядок здійснення контролю за правильністю розрахунку розміру кредитного ризику за кредитами (наданими фінансовими зобов'язаннями);
- порядок формування та ведення кредитної документації тощо.

Повний перелік вимог НБУ до методичного забезпечення кредитних операцій банків наведено в дод. А.1. Кожен документ методичного забезпечення кредитних операцій має бути затверджений у встановленому в банку порядку (як правило, протоколом Правління банку).

На кожному етапі кредитного процесу всі дії менеджерів банку супроводжуються оформленням певних документів, які й становлять у сукупності кредитну документацію.

Кредитна документація — це всі затверджені внутрішніми положеннями документи, які складаються клієнтом і банком самостійно чи спільно та супроводжують кредитну угоду з моменту звернення клієнта в банк і до моменту погашення кредиту в повному обсязі.

Частину кредитної документації банк створює самостійно. До такої кредитної документації, що створюється виключно банком, передусім належать різноманітні форми документів, якими юридично оформляються певні етапи кредитного процесу:

- форма кредитної заявки;
- форма для затвердження кредиту (протокол засідання кредитного комітету, рішення кредитної комісії);
- форма кредитного договору;
- форми документів щодо вторинних джерел погашення кредиту (форма договору застави, договору поруки; форма гарантійного листа; форма договору про відновлення кредитної лінії; форма документів про переуступлення прав тощо);

Крім форм різноманітних документів працівники банку без участі клієнта-позичальника складають службові записки Кредитному комітету або посадовим особам для вирішення питання про видачу кредиту, висновок про кредит за кредитною заявкою (пояснювальна записка з обґрунтуванням доцільності видачі кредиту), виписки про виконання клієнтом зобов'язань перед банком, а також можуть самостійно складати графік погашення кредиту. Суто банківською роботою є також формування, ведення, закриття й архівування кредитної справи клієнта. Уся кредитна документація обов'язково зберігається на паперових носіях і формується в єдину кредитну справу в розрізі кожного кредитного договору у хронологічному порядку та зберігається кредитним менеджером до моменту повного погашення заборгованості за кредитом. Документи в кредитній справі групуються за такими розділами:

1. Установчі та реєстраційні документи боржника.
2. Документація про прийняття рішення щодо надання кредиту.
3. Документи щодо забезпечення кредиту та його моніторингу.
4. Документація щодо кредитного моніторингу.
5. Інші документи.

У дод. А.2 наведено перелік документів, що мають формувати кредитну справу клієнта, який, звичайно, не є вичерпним і доповнюється на розсуд банку.

Банки України можуть зберігати кредитну документацію на електронних носіях за умови додержання таких вимог:

- 1) формування файлів у розрізі окремих боржників (угод);
- 2) забезпечення щомісячної актуалізації нагромадженої інформації у файлах;
- 3) забезпечення створення резервних копій файлів;
- 4) зведена інформація з електронного носія роздруковується і розміщується в кредитній справі не рідше від одного разу на рік (не пізніше ніж 01 лютого, наступного за звітним року). Більш частіша конверсія файлів у паперову форму здійснюється на вимогу вповноважених працівників НБУ;

5) забезпечення можливості оперативного перегляду інформації в динаміці на запит НБУ [6].

Формування кредитної справи починається з первинного пакета документів, що його надає клієнт. Її ведення вимагає постійного і своєчасного доповнення різноманітними документами протягом усього строку існування кредитних від-

носин за кредитним договором, за яким відкрита ця кредитна справа. Закриття кредитної справи передбачає закриття кредитного рахунку, складання кредитним менеджером опису кредитної справи та передачу її в архів, де вона зберігається відповідно до затвердженого НБУ переліку документів із зазначенням термінів їх зберігання (номенклатура справ).

Існує низка кредитних документів, які складаються виключно клієнтом-позичальником. Передусім це документи, що надаються для визначення рівня кредитоспроможності та підтвердження цільової спрямованості кредиту та фінансової спроможності його погашення. Серед таких документів клієнти надають банку техніко-економічне обґрунтування проекту, що кредитується; фінансову звітність підприємства (баланс; звіт про фінансові результати; звіт про рух касових надходжень; внутрішні фінансові та управлінські звіти); довідку про доходи фізичної особи; прогноз фінансування; податкові декларації; бізнес-плани розвитку бізнесу; строкові зобов'язання; відомості про закладене майно.

До кредитних документів, які складається спільно банком і клієнтом-позичальником, належать: кредитна заява (заява-анкета), кредитний договір (угода), документи щодо вторинних джерел погашення кредиту (договір про заставу, гарантійні листи, договори поруки тощо).

Завдання кредитного менеджера, пов'язані з веденням кредитної документації, викладено в другому розділі підручника.

Друга складова кредитного менеджменту в банку — це комплекс заходів у сфері *управління кредитними ризиками*. За цим напрямом кредитний менеджмент передбачає моніторинг і оцінку ризику на індивідуальній основі за кожною кредитною операцією (детально це питання розглянуто у шостому розділі цього підручника); моніторинг кредитного портфеля та оцінка ризику на портфельній основі (детально це питання розглянуто у сьомому розділі цього підручника); роботу з проблемними кредитами (детально це питання розглянуто у дев'ятому розділі цього підручника).

Третя складова кредитного менеджменту в банку — це комплекс заходів у сфері *управління кредитним портфелем*.

Кредитний портфель є сукупністю кредитних операцій банку, які класифікуються на основі критеріїв, пов'язаних з різними факторами кредитного ризику або способами захисту від нього. Регулярний аналіз кредитного портфеля в системі управління банком дозволяє вибрати варіант раціонального розміщення ресурсів, напрям кредитної політики банку, знизити ризик за рахунок диверсифікації кредитних вкладень, прийняти рішення про доцільність видачі кредитів клієнтам залежно від їх галузевої належності, форм власності, кредитоспроможності тощо.

Управління кредитним портфелем передбачає певні заходи, спрямовані на підвищення його якості, а саме:

- вибір критеріїв для оцінки якості кредитів, складових кредитного портфеля;
- розробку певного методу оцінки якості кредитів на основі вибраних критеріїв і навчання персоналу банку для практичного використання;
- організація роботи з класифікації кредитів за групами ризику;

- нагромадження статистичної інформації для визначення рівня ризику для кожної групи класифікованих кредитів: частки простроченої заборгованості та списання її за рахунок резерву банку в розрізі окремих груп;
- визначення абсолютної величини кредитного ризику в розрізі груп кредитів кредитного портфеля і сукупного ризику;
- прийняття рішення про величину створюваного резерву для покриття можливих втрат за кредитами, джерела відрахування до цього резерву, а також заходи щодо зміни структури кредитного портфеля;
- оцінку якості кредитного портфеля на основі фінансових коефіцієнтів і сегментації кредитного портфеля, яка займає важливе місце в системі оцінки фінансової стійкості банку;
- застосування системи стоп-показників для підвищення якості кредитного портфеля банку.

1.2. Основні умови організації кредитних відносин банку з клієнтами

Кредитна діяльність банків будується виходячи з інтересів банку як комерційної структури, інтересів його власників, вкладників, клієнтів, кредиторів, інвесторів з урахуванням загальнодержавних інтересів. Оскільки інтереси всіх сторін не завжди збігаються, кредитна діяльність, як і банківська діяльність загалом, підлягає державному регулюванню. Обов'язкові для всіх без винятку банків умови організації кредитних взаємовідносин з позичальниками регламентуються державними законами та підзаконними актами регуляторних органів. Кредитна діяльність вітчизняних банків регулюється Законами України та нормативно-правовими актами Національного банку України.

Регулюванню підлягають усі аспекти кредитної діяльності починаючи з одержання дозволу на її проведення. В Україні дозвіл на здійснення кредитної діяльності одержують усі без винятку банки, оскільки банківська ліцензія передбачає можливість поряд з іншими послугами, розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів і банківських металів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик [1].

Необхідними умовами одержання банківської ліцензії, яка дасть можливість розміщувати ресурси на основі проведення кредитних операцій, є:

- наявність відповідних приміщень;
- забезпеченість належним банківським обладнанням, комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням і комунікаційними засобами;
- наявність відповідних спеціалістів;
- наявність документів, що підтверджують складання заліків щодо знання спеціалістами банку вимог нормативно-правових актів Національного банку;
- наявність внутрішніх положень про кредитний комітет; про кредитну, інвестиційну, облікову політику банку; про порядок надання кредитних послуг, прийняття рішення щодо їх надання; про підрозділи, відповідальні за їх надан-

ня; положення, що встановлює відповідальність за порушення порядку надання кредитних послуг;

- наявність інформації, що підтверджує відповідність кваліфікаційних вимог до керівника кредитного підрозділу банку та до окремих спеціалістів [5].

До керівника кредитного підрозділу банку висуваються такі кваліфікаційні вимоги:

- 1) наявність вищої профільної освіти, необхідної для виконання службових обов'язків;

- 2) стаж роботи в банківській системі за відповідним фахом не менше ніж один рік [5].

Одержавши ліцензію, новостворений банк може видавати кредити лише в національній валюті. Для здійснення будь-якої діяльності (у тому числі кредитної) в іноземній валюті банк має одержати додатковий дозвіл — генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій [5]. Цей дозвіл вимагає додержання банком додаткових вимог.

Здійснюючи кредитну діяльність, банки не повністю розпоряджаються наявними ресурсами. Центральні банки мають можливість регулювати здатність надавати кредити (кредитний потенціал банку), яка залежить від наявності у банку вільних кредитних ресурсів. Обсяг вільних ресурсів визначається величиною залишку коштів на кореспондентському рахунку банку в центральному банку понад обов'язкові резерви, а також може включати залишок готівки в касі банку.

В арсеналі центрального банку є низка інструментів управління кредитним потенціалом банків, серед яких — рефінансування, обов'язкове резервування, економічні нормативи. Здійснюючи рефінансування, центральний банк збільшує кредитний потенціал. Але якщо цей інструмент використовується центральними банками адресно і впливає на кредитний потенціал окремих банків, то два інші впливають на всі банки. Змінюючи вимоги до обов'язкового резервування, центральні банки змінюють кредитний потенціал банківської системи. При цьому національний регулятор (в Україні — Національний банк) змінює не тільки норми обов'язкових резервів, але й період резервування, обсяг об'єкта резервування та безпосередньо механізм резервування. Підвищення норми обов'язкових резервів, скорочення періоду резервування, розширення видів депозитів, за якими встановлюється норма резервування, призводять до скорочення кредитного потенціалу банків. Такі зміни в механізмі резервування, як розширення видів активів, які приймаються для задоволення мінімальних резервних вимог (зарахування в покриття обов'язкових резервів запасів готівки в касах банків, окремих видів державних цінних паперів), навпаки, збільшує надлишкові резерви, а отже, розширює кредитний потенціал банку.

Іншим інструментом регулювання кредитного потенціалу є встановлення економічних нормативів і контроль регулятора за їх дотриманням. Банки України повинні «додержуватись встановлених Національним банком України вимог щодо концентрації ризиків» [5, ст. 49]. Вимагаючи від банків додержання певної межі концентрації ризиків, НБУ регулює їх кредитний потенціал.

При прийнятті рішення про видачу кредиту кредитні менеджери вітчизняних банків повинні керуватись вимогою щодо необхідності додержання трьох нор-

мативів: максимального розміру ризику на одного контрагента (Н7), великих кредитних ризиків (Н8) і максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9). Так, виходячи з вимог економічного нормативу Н7, сукупний обсяг усіх наданих кредитів, гарантій одному позичальникові не повинен перевищувати 25 % регулятивного капіталу банку. Не менш ризиковою за концентрацію кредитів «в одні руки» є видача кредитів без порушення Н7, але на межі вимог цього нормативу. Надання таких кредитів обмежується нормативом Н8, який вимагає, щоб сукупний обсяг усіх великих кредитів не перевищував восьмикратного розміру регулятивного капіталу банку.

У світовій практиці банківництва усі кредитні операції з пов'язаними з банком особами прирівнюються до ризику одного позичальника. До цієї категорії позичальників відносять: керівників банку; власників істотної участі в банку; близьких родичів, чоловіка, жінку, дітей, батьків керівника або власника істотної участі в банку; афілійованих осіб банку, керівників і власників істотної участі в афілійованих особах, а також їх близьких родичів. Національний банк України лише з 2015 року запровадив узвичаєну вимогу до концентрації такого виду кредитного ризику. Кредитні менеджери мають стежити, щоб при видачі кредиту пов'язаній з банком особі додержувалась вимога до Н9, і сукупний обсяг зобов'язань усіх пов'язаних з банком осіб не перевищував 25 % регулятивного капіталу банку (Н9) [3].

Кредитний потенціал банків — вагомий фактор стимулювання розвитку економіки. З одного боку, чим більший кредитний потенціал банків, тим більше у суб'єктів економіки потенційних можливостей розвиватись за кошти додаткових кредитних джерел фінансування. З іншого боку, розширення банківського кредитування супроводжується підвищенням кредитного ризику. Основною метою регулювання центральними банками кредитного потенціалу банків є мінімізація кредитного ризику. Іншим, не менш важливим, фактором впливу на рівень кредитного ризику є додержання основних принципів кредитування. Для банків України необхідність додержуватись основних принципів кредитування, у тому числі перевіряти кредитоспроможність позичальників і наявність забезпечення кредитів [1, ст. 49] є нормою закону.

Задля додержання принципів строковості та поверненості кредиту кредитні менеджери застосовують індивідуальний підхід при структуруванні кредиту. Визначення строку кредитування, способу надання та погашення здійснюється згідно з цілями кредитування та рівнем кредитоспроможності позичальника. Економічною основою визначення строку кредиту є тривалість кругообороту оборотного та необоротного капіталу. Формування оборотного капіталу підприємств та організацій, тобто фінансування їхньої поточної діяльності, відбувається з використанням короткострокового кредиту, а для формування необоротного капіталу (фінансування інвестиційної діяльності) доцільним є використання середньострокового та довгострокового кредиту. Пріоритетним джерелом погашення кредиту в поточну діяльність мають бути кошти, що вивільняються з обороту в результаті реалізації об'єкта чи проекту, який кредитується. Щодо кредитів у інвестиційну діяльність, то ідеальним джерелом їх погашення має бути прибуток від реалізації інвестиційного проекту.

Саме визначення кредитними менеджерами можливостей погашення кредиту вимагає особливого відношення до конкретизації цілі кредитування у кожному конкретному випадку. Недодержання принципу строковості та поверненості призводить до виникнення прострочених, пролонгованих і, врешті-решт, безнадійних і непогашених кредитів.

Прострочена заборгованість за кредитним договором обліковується на окремому рахунку. У кредитному договорі обов'язково передбачаються санкції за виникнення простроченої заборгованості за кредитом у вигляді стягнення штрафу або підвищення процентної ставки. Законом передбачено, що в разі не своєчасного погашення кредиту або процентів за його користування банк має право видавати наказ про примусову оплату боргового зобов'язання, якщо це передбачено угодою [1].

Відстрочення (продлонгація) щодо погашення кредиту допускається банками у виняткових випадках, які передбачаються в кредитному договорі: в разі виникнення у позичальника тимчасових фінансових труднощів через непередбачені обставини за умови вжиття позичальником адекватних заходів щодо їх усунення. Продлонгація кредиту обов'язково оформляється додатковою угодою, яка є невід'ємною частиною основного кредитного договору. Додаткова угода підписується банком і клієнтом-позичальником у двох оригінальних примірниках. Продлонгований кредит обліковується у звичайному порядку за кредитним рахунком, відкритим відповідно до кредитного договору, за яким укладена додаткова угода.

Кредити, за якими виникають проблеми з погашенням, належать до категорії проблемних, і особливості організації в банку роботи з такими кредитами розглянуто в дев'ятому розділі цього підручника.

Вибір способу видачі та способу погашення не регламентується законодавчими чи підзаконними актами. У банківській практиці України використовують три методи кредитування, які відрізняються способами видачі та погашення кредиту:

- 1) кредитування у разовому порядку;
  - 2) кредитування в міру виникнення необхідності в додаткових коштах (*кредитна лінія*);
  - 3) гарантійне (резервне) кредитування.
- Ознаками, що відрізняють ці методи є:
- частота звернення до банку;
  - частота оформлення кредитної документації;
  - частота перевірки кредитоспроможності;
  - кількість кредитних договорів;
  - кількість кредитних рахунків.

Порівняння трьох методів кредитування, які використовуються вітчизняними банками у кредитуванні клієнтів, наведено в табл. 1.1.

Метод видачі разового кредиту передбачає, що за неодноразового звернення до банку за кредитом у позичальника буде стільки кредитних рахунків, скільки укладено кредитних договорів.

Таблиця 1.1

**ПОРІВНЯЛЬНІ ОЗНАКИ МЕТОДІВ КРЕДИТУВАННЯ,
ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ВІТЧИЗНЯНИМИ БАНКАМИ**

Разові кредити	Кредити, що надаються в міру виникнення необхідності в них (кредитні лінії)	Гарантійні (резервні) кредити
<ul style="list-style-type: none"> • рішення про видачу кредиту приймається окремо за кожним кредитом на задоволення певної цільової потреби клієнта в додаткових коштах • щоразу надається заява на одержання кредиту • щоразу надається необхідний пакет документів • щоразу оцінюється кредитоспроможність позичальника • щоразу укладається новий кредитний договір за кожним кредитом окремо • видається кредит на конкретний строк і погашається у заздалегідь встановлені терміни 	<ul style="list-style-type: none"> • рішення про видачу кредиту приймається лише один раз в момент укладення кредитної угоди, а видача кредиту здійснюється не одноразово, а в міру виникнення необхідності в додаткових коштах, але в межах обумовленого періоду та встановленого ліміту • заява на одержання кредиту надається лише раз — у момент звернення до банку за кредитом • необхідний пакет документів надається лише раз — у момент звернення до банку за кредитом • оцінка кредитоспроможності позичальника провадиться до моменту прийняття рішення про видачу кредиту, а далі періодично протягом усього строку кредитного договору • кредитний договір укладається лише раз — на початку оформлення взаємовідносин з клієнтом, незалежно від кількості та величини одержаних кредитів протягом строку його чинності 	<p>мають ознаки перших двох методів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • банк бере на себе зобов'язання видати кредит певного обумовленого договором обсягу протягом обумовленого періоду в будь-який момент при виникненні у клієнта потреби в коштах • заява на одержання кредиту, необхідний пакет документів надається лише раз — у момент звернення до банку за кредитом • оцінка кредитоспроможності провадиться лише раз — у момент звернення до банку за кредитом; • кредитний договір укладається лише раз — на початку оформлення взаємовідносин з клієнтом

За кредитування способом відкриття кредитної лінії позичальник неодноразово звертається до банку за кредитом, але в нього буде лише один кредитний рахунок за одним кредитним договором незалежно від кількості і обсягу одержаних кредитів.

Видача гарантійного (резервного) кредиту передбачає, що в позичальника буде лише один кредитний рахунок, оскільки кредит він одержує разово (однією сумою) за одним кредитним договором, як і за першим методом кредитування (разові кредити). Однак відмінність від першого методу полягає в можливості вибору позичальником дня одержання кредиту протягом установленого договором періоду.

Саме кредитний менеджер має підібрати найоптимальніший метод кредитування за кожною кредитною заявкою, який більшою мірою залежить від цілі кредитування.

Додержання *принципу цільового використання* кредиту досягається за допомогою різних інструментів на різних етапах кредитного процесу. На стадії розгляду кредитної заявки та прийняття рішення про видачу кредиту основними інструментами додержання цього принципу є оцінка кредитними менеджерами законності та реальності цілі кредитування, а також чіткості її формулювання у кредитній документації, насамперед у кредитній заявці та кредитному договорі. З огляду на законність цільового призначення кредиту банкам України за законом забороняється:

- 1) надавати кредити для придбання власних цінних паперів;
- 2) надавати кредити для придбання акцій інших банків і надання субординованого боргу банкам;
- 3) опосередковано здійснювати кредитні операції з пов'язаними з банком особами;
- 4) надавати безпроцентні кредити [1, ст. 49];
- 5) надавати кредити будь-якій особі для погашення цією особою будь-яких зобов'язань перед пов'язаною з банком особою; придбавати активи пов'язаної з банком особи, за винятком продукції, що виробляється цією особою; придбавати цінні папери, розміщених чи підписаних пов'язаною з банком особою [1, ст. 52].

Банки можуть надавати кредити на будь-які цілі, крім заборонених законом, за умови чіткого й детального їх формулювання та обґрунтування в кредитній документації.

На інших етапах кредитного процесу додержання принципу цільового використання кредиту перевіряється за допомогою постійного контролю, порядок здійснення якого залежить від форм і способів кредитування. У кредитній діяльності застосовуються різні форми та способи видачі кредиту. Банківські кредити можуть надаватись у двох формах: готівковій і безготівковій. Однак при видачі кредиту у безготівковій формі можливі різні способи його видачі. Контроль за цільовим використанням спрощується за умови видачі кредиту способом оплати документів, що надходять на ім'я позичальника безпосередньо з відкритого йому кредитного рахунку або за кошти овердрафтного кредиту. У цьому разі банк оплачуватиме із кредитного рахунку чи допускатиме овердрафт за поточним рахунком тільки за тими документами, які відповідають цілі кредитування згідно з розпорядженням кредитного підрозділу операційному підрозділу. Застосування іншого способу — перерахування суми кредиту з відкритого позичальнику кредитного рахунку на його поточний рахунок — вимагає від кредитних менеджерів періодичної перевірки додержання принципу цільового використання коштів кредиту протягом усього строку існування кредитних взаємовідносин.

З метою недопущення виникнення збитків від неповернення боргу через неплатоспроможність позичальника кредитні менеджери вивчають можливості клієнта щодо додержання *принципу забезпеченості* кредиту. За чинним законодавством банки України можуть надавати бланкові кредити. Ці кредити не забезпечені додатковими вторинними джерелами погашення, такими як застава, гарантії третіх осіб, страхування. Вони видаються під забезпечення майбутніми

грошовими потоками позичальника. Мінімізація ризику неповернення таких кредитів регулюється вимогою щодо їх видачі за умови додержання економічних нормативів [1, ст. 49] і ліміту відкритої валютної позиції [3].

Якщо, на думку кредитних менеджерів, пріоритетних джерел (доходу від реалізації об'єкта чи проекту, який кредитується; прибутку від реалізації інвестиційного проекту — для юридичних осіб, доходу фізичної особи-позичальника) недостатньо для виконання зобов'язань перед банком, вони мають право вимагати від клієнта певних гарантій повернення боргу: застави, гарантій третіх осіб, страхування. У результаті перелік можливих джерел погашення кредитів розширюється, і крім коштів клієнта-позичальника на поточному рахунку, наявної у фізичної особи готівки з'являються потенційні джерела у вигляді коштів страхового депозиту, оформленого в заставу; коштів, що надійдуть від реалізації заставленого майна; коштів гаранта, поручителя; страхового відшкодування.

Додержання принципу забезпеченості кредиту вимагає від кредитних менеджерів у разі забезпечення заставою періодичної перевірки наявності та якості предметів застави, оформлення результатів такої перевірки, здійснення переоцінки предметів застави, а в разі реалізації заставного права банку — реалізації застави. Якщо в забезпечення кредиту беруться гарантії третіх осіб (гарантійні листи, договори поруки), то необхідною є процедура оцінки їх платоспроможності. З метою додержання принципу забезпечення кредиту банки укладають договори страхування з визначеним колом страхових компаній.

Різні джерела погашення позичальником боргу перед банком передбачають і різні механізми його погашення. Якщо кредит погашається за коштів грошових потоків позичальника, то гроші перераховуються з поточного рахунку позичальника на відкритий йому кредитний рахунок, за яким провадиться погашення, або ж вносяться готівкою безпосередньо в касу банку чи через термінали самообслуговування.

У разі наявності в позичальника різних видів заборгованості (простроченої, строкової за основним боргом, за процентами тощо) і недостатності коштів на поточному рахунку для повного виконання цих зобов'язань банк може встановлювати довільну черговість її погашення. Така черговість передбачається окремим пунктом кредитного договору. Пріоритетною з огляду на інтереси банку та його власників є така черговість:

- у першу чергу сплачуються прострочені проценти за користування кредитом;
- у другу чергу сплачується прострочена заборгованість за кредитом;
- у третю чергу сплачуються проценти за користування кредитом, строк сплати яких настав;
- у четверту чергу сплачується поточна заборгованість за кредитом;
- у п'яту чергу здійснюється погашення основної суми боргу за кредитом.

Однак такий підхід не завжди доречний за умов нестабільної економіки, тому в кредитному договорі може бути передбачено право банку на зміну такої черговості в односторонньому порядку без узгодження з позичальником.

У разі овердрафтного кредитування відбувається автоматичне погашення кредиту при надходженні коштів на поточний рахунок у обсязі, що перевищує дебетове сальдо цього рахунку. Якщо банк звертає вимоги до гарантів, поручителів, страхових компаній, то кошти в погашення кредиту надходять з поточних рахунків третіх осіб (гарантів, поручителів, страхових компаній).

Принцип платності передбачає необхідність повернення боржником банку не тільки суми раніше одержаного кредиту, але й плати за користування ним. Плата за кредит устанавлюється банками самостійно. Розмір процентної ставки та порядок сплати визначаються кредитним договором. Чинним законодавством банкам України заборонено надавати безпроцентний кредит [1, ст. 49] і встановлювати процентні ставки та комісійні винагороди на рівні нижче собівартості банківських послуг [1, ст. 53].

У рамках забезпечення прав клієнта на інформацію за законом вітчизняні банки повинні на вимогу клієнта надати йому інформацію щодо ціни банківських послуг [1, ст. 56]. Національний банк зобов'язує надавати інформацію про умови кредитування та орієнтовну сукупну вартість кредиту до моменту укладення кредитного договору, а під час його укладення — детальний розклад сукупної вартості кредиту [4].

Обов'язковою умовою організації кредитних відносин банків України з позичальниками є аналіз та оцінка їхньої кредитоспроможності на момент прийняття рішення про видачу кредиту. Із січня 2017 року кредитоспроможність юридичних осіб вітчизняні банки оцінюють у розрізі десяти класів, а фізичних осіб, банків і бюджетних установ — п'яти. Для визначення класу позичальника-юридичної особи банки повинні розраховувати інтегральний показник Z із застосуванням логістичної моделі [6]. Регламентує Національний банк перелік обов'язкових для оцінки рівня кредитоспроможності об'єктивних і суб'єктивних чинників у розрізі різних категорій позичальників і періодичність проведення оцінювання кредитоспроможності в розрізі категорій позичальників. Усі питання, пов'язані з оцінкою кредитоспроможності різних категорій позичальників, розглянуто в третьому розділі цього підручника.

З метою управління ризиками банки обов'язково утворюють постійно діючі комітети, зокрема:

- 1) кредитний комітет;
- 2) комітет з питань управління активами та пасивами [1, ст. 44].

До функцій кредитного комітету серед інших, передбачених внутрішнім банківським положенням щодо його функціонування, належить ухвалення колегіального рішення про надання кредиту.

Загалом усі аспекти кредитних взаємовідносин вітчизняних банків з позичальниками різних категорій регламентуються кредитними договорами (угодами), укладеними згідно з нормами чинного законодавства та нормативними актами Національного банку України. Банкам України забороняється в односторонньому порядку змінювати умови укладених з клієнтами договорів, зокрема, збільшувати розмір процентної ставки за кредитними договорами або зменшувати її розмір за договорами банківського вкладу (крім вкладу на вимогу), за винятком випадків, устанавлених законом [1, ст. 55].

1.3. Порядок прийняття в банку рішення про можливість надання кредиту

Після того як у кредитній політиці банку сформульована філософія кредитування, менеджмент установлює *порядок схвалення кредитів*, для того щоб нові кредити, що поповнюють портфель банку, відповідали затвердженій кредитній політиці.

Кожен крок процесу схвалення кредиту періодично переглядається, оскільки не так багато аспектів діяльності банку мають настільки безпосередній вплив на його прибутковість, як кредитна діяльність. Саме тому процес схвалення кредитів віддзеркалює ставлення менеджменту банку до кредитування. Рівень жорсткості цього процесу зазвичай залежить від минулого досвіду, від професіоналізму кредитного персоналу, а також від особливостей організаційної структури банку та структури управління. Між рівнем жорсткості процесу схвалення кредиту і збитками від кредитної діяльності немає обов'язкової кореляції. З одного боку, жорсткий підхід до прийняття рішень за кредитами може призвести до поганих результатів, особливо якщо цей процес стає поверхневим. З другого боку, за наявності високопрофесійних і досвідчених кредитних працівників децентралізоване прийняття рішень може дати хороші результати. У світовій практиці виділяють такі основні *елементи процесу схвалення рішень за кредитами*:

- делегування кредитних повноважень;
- підготовка стандартних презентацій кредитів;
- прийняття рішення за кредитами.

Делегування кредитних повноважень особливо потребує індивідуального підходу до його вибору та затвердження в банку. Якщо процес схвалення рішень за кредитами не піддається постійній ревізії, виникає загроза його переростання у шкідливий пережиток. Будь-яка зміна процедур у організації діяльності — це завжди стрес, і тому кредитний менеджмент намагається їх уникати. Однак процедура схвалення рішень за кредитами повинна відбивати існуючі реалії. Відкладаючи її перегляд, управлінський апарат банку штучно «зміщує» стрес на кредитний персонал, який змушений через це працювати за застарілою схемою, що не відповідає реаліям банківського бізнесу.

У іноземній банківській практиці вирізняють кілька *способів делегування кредитних повноважень*:

- делегування повноважень індивідуальним службовцям;
- делегування повноважень групам службовців;
- делегування повноважень комітетам;
- гібриди перелічених трьох.

Делегування повноважень індивідуальним службовцям передбачає, що ліміт кредитування розподіляється між підлеглими кредитними менеджерами, які розподіляють його між підзвітними кредитними інспекторами. У невеликих банках рада директорів схвалює всі кредитні ліміти, але розміри цих лімітів рекомендуються кредитними менеджерами. Делегуючи повноваження підлеглому кредитному інспекторові, кредитний менеджер ураховує знання та досвід кожного з них, а також потреби клієнтів, яких він, кредитний інспектор, обслуговує.

Установлення лімітів — процес суб'єктивний, з яким пов'язана персональна відповідальність керівника. Підлеглі можуть не погоджуватися з установленими лімітами, однак оскільки кредитний менеджер в іноземному банку є кінцевим відповідачем за якість кредитного портфеля, він приймає остаточне рішення за цим питанням. Активно використовується також практика затвердження лімітів повноважень пропорційно обійманій посаді:

- нижчим посадовим категоріям — мінімальний ліміт (напр. \$ 25 000),
- середнім посадовим категоріям — вищий ліміт (напр. \$ 100 000),
- вищим посадовим категоріям — найвищий ліміт (напр. \$ 250 000).

За такого підходу ліміт повноважень штучно занижується, щоб відповідати слабшому кредитному працівникові в певній посадовій категорії, а отже, не може враховувати нові потреби клієнтів. Він несправедливий стосовно до кращих кредитних працівників, оскільки занижує їхні ліміти, зрівнюючи їх із слабшими.

При встановленні кредитних лімітів менеджер повинен враховувати потреби клієнтів. Незалежно від кваліфікації кредитного працівника за споживчими кредитами немає необхідності встановлювати ліміти вищі за середній розмір кредиту одному індивідуальному позичальникові. Водночас для задоволення потреб корпоративних клієнтів потрібні більш солідні ліміти. У корпоративному банкінгу кредитні заявки перевищують кредитні повноваження індивідуальних службовців і вимагають розгляду кредитним комітетом. Індивідуальні ліміти тут практично недопустимі.

Делегування повноважень групам службовців здійснюється з метою пристосування організації процесу кредитування до потреб клієнтів: банки об'єднують повноваження з видачі кредиту, що надані двом або більше кредитним службовцям. За такого підходу посилюється взаємний контроль за прийняттям рішення за кредитом, але можливі варіанти взаємної домовленості між службовцями однієї групи про схвалення кредиту незалежно від наявності на то об'єктивних передумов. Останнє особливо буває за дефіциту часу на розгляд окремих кредитних заявок за умов нарощування обсягів кредитування.

Делегування повноважень кредитним комітетам — найменш оперативний спосіб, і в іноземних банках він зазвичай застосовується, коли кредитні заявки перевищують індивідуальні ліміти кредитних працівників.

Порівняльну характеристику окремих способів делегування кредитних повноважень наведено в табл. 1.2.

Вибір способу делегування повноважень в іноземних банках — справа самого банку. Краще рішення в будь-якому банку є десь посередині між двома крайнощами: тотальним прийняттям рішень радою директорів або ж повним делегуванням їх на нижчі рівні.

Перша крайність веде до незадоволеності клієнтів, відображає слабкість кредитного персоналу. Протилежна крайність веде до можливої непослідовності, безладу у прийнятті рішень і падіння якості кредитного портфеля. Саме тому у практиці іноземних банків з'явилися гібриди перелічених трьох способів делегування кредитних повноважень. Проте керівний принцип організації кредитної роботи в іноземних банках — делегувати повноваження нижчому практичному рівню. Такий підхід відповідає потребам клієнтів і дозволяє кредитним фахів-

цям працювати творчо, приймаючи рішення оперативно, у ході прямих переговорів з позичальниками. Час кредитного працівника має використовуватися максимально продуктивно.

Таблиця 1.2

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ СПОСОБІВ
ДЕЛЕГУВАННЯ КРЕДИТНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ**

Способи делегування повноважень	Позитивні аспекти	Негативні аспекти
Делегування повноважень індивідуальним службовцям	<ul style="list-style-type: none"> • оперативне прийняття рішення 	<ul style="list-style-type: none"> • не можна застосувати за оптовим банкінгом і за великими кредитами • існує ризик недосвідченості нового кредитного працівника
Делегування повноважень групам службовців	<ul style="list-style-type: none"> • прискорене прийняття рішення • посилення взаємного контролю всередині групи за прийняттям рішень • корисний у критичних ситуаціях, коли запит клієнта вимагає швидкої реакції банку 	<ul style="list-style-type: none"> • існує ризик недостатнього вияву принципівості одним зі службовців у групі • існує ризик схвалення кредиту за взаємною домовленістю службовців; при підсумуванні повноважень глибина аналізу рідко відповідає тій, яка притаманна кредитним комітетам; якщо рішення приймають два або більше службовців, важче встановити конкретну відповідальність за кінцеві результати
Делегування повноважень кредитним комітетам	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечує однакове застосування кредитної політики за рішень про видачу кредитів • колективне обговорення та аналіз кожного кредиту, розвитку кредитної політики • спільне обговорення, обмін досвідом і креативними ідеями кредитних фахівців • можливість впливу на склад і якість кредитного портфеля 	<ul style="list-style-type: none"> • неоперативне прийняття рішення • перешкоджає процесу ефективного реагування на потреби клієнтів • не визначена відповідальність за конкретний кредит

Рішення щодо можливості та умов проведення банками України кредитних операцій приймається *кредитними комітетами*. Кредитний комітет є оперативним і постійно діючим органом банку, який самостійно в межах своїх повноважень приймає рішення щодо надання кредитів і визначення індивідуального кредитного ризику. Допускаються і гібридні способи схвалення кредиту, коли індивідуальні службовці приймають рішення про видачу кредиту в рамках своїх повноважень. У цьому разі рівень повноважень схвалюється кредитним комітетом банку, який відповідно до положення НБУ «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями»

має право затверджувати повноваження визначеній особі банку приймати рішення про можливість надання кредитів і внесення змін до чинних умов кредитного договору [6].

Кредитний комітет — колегіальний орган банку, який уповноважений приймати рішення щодо можливості та умов проведення кредитних операцій у межах наданого йому відповідного права, а також вирішувати інші питання кредитних відносин із позичальниками та виконувати функції відповідно до повноважень, визначених внутрішньобанківським положенням про кредитний комітет.

Банки не обов'язково створюють один кредитний комітет. Існує практика диференціації повноважень щодо схвалення кредиту різними комітетами, створеними за принципом організаційної структури кредитного підрозділу: кредитний комітет корпоративного та роздрібного кредитування (напр. Приватбанк); кредитний комітет, малий кредитний комітет (першого та другого рівня), кредитний комітет з управління дебіторською заборгованістю (напр. Таскомбанк).

У здійсненні своєї діяльності кредитні комітети банківських установ керуються чинним законодавством України, нормативно-правовими актами Національного банку України, рішеннями загальних зборів акціонерів та правління банку, статутом банку, наказами, розпорядженнями, внутрішніми положеннями банку з питань кредитної та інвестиційної діяльності.

Кредитний комітет здійснює свою діяльність виходячи з інтересів банку, дотримується основних принципів кредитної політики, визначає пріоритетні напрями кредитування і вирішує питання щодо проведення кредитних та інвестиційних операцій з урахуванням очікуваної ефективності розміщення ресурсів банку та можливої максимальної мінімізації кредитних ризиків.

Кредитний комітет створюється в головному банку, а у філіях банку — кредитна комісія. *Кредитна комісія* — колегіальний орган філії банку, який уповноважений ухвалювати рішення щодо можливості та умов проведення кредитних операцій у межах наданих йому повноважень.

Кредитний комітет (комісія) банку формується у складі не менше ніж п'яти членів і секретаря кредитного комітету (рис. 1.3). Склад кредитного комітету призначається і затверджується рішенням правління банку. *Голова кредитного комітету* головує на його засіданнях. За його відсутності така функція переходить до обов'язків заступника голови. *Секретар кредитного комітету* призначається головою кредитного комітету та готує проект порядку денного, веде протокол засідання, надає виписки з протоколу засідання кредитного комітету.

Голова правління банку може вводити до складу кредитного комітету:

- керівників підрозділів управління ресурсами; управління ризиками; управління з питань роботи з проблемною заборгованістю;
- керівника департаменту планування та аналізу;
- фахівців з числа співробітників банку, кваліфікація та досвід яких дають можливість їм якісно виконувати функції, покладені на членів кредитного комітету.

Рис. 1.3. Типовий склад кредитного комітету банку

За можливості до складу кредитного комітету не повинні входити фахівці, які беруть безпосередню участь у аналізі пакета документів, наданих клієнтом для кредитування; перевірячі кредитоспроможності та підготовці висновків щодо можливості проведення кредитної операції (презентації кредиту).

Основні функції кредитного комітету банку:

1) визначення пріоритетних напрямів раціонального вкладення кредитних ресурсів;

2) визначення кредитної політики банку;

3) розгляд і затвердження лімітів кредитування:

- загальних — у розрізі філій;

- індивідуальних — у розрізі категорій позичальників, видів економічної діяльності, окремих кредитних продуктів тощо;

4) прийняття рішення щодо надання повноважень визначеній особі банку приймати рішення про можливість надання кредитів, унесення змін до чинних умов договору про надання кредиту;

5) установлення кредитним комісіям ліміту надання кредитів одному позичальникові (граничного розміру, у межах якого можливе здійснення кредитних операцій і який не перевищує значення нормативу максимального кредитного ризику на одного контрагента, визначеного відповідними нормативними актами НБУ);

6) погодження положення про здійснення окремих видів кредитних операцій і змін до чинних положень для їх дальшого затвердження;

- 7) визначення стратегічних напрямів інвестування та кредитування, а також основних видів прийнятного забезпечення;
- 8) затвердження переліків елітних клієнтів, системних клієнтів, пов'язаних з банком осіб;
- 9) затвердження нових кредитних продуктів;
- 10) прийняття самостійного рішення про умови проведення кредитних операцій з юридичними та фізичними особами у національній та іноземній валютах:
  - про надання кредитів понад установлені підпорядкованим філіям ліміти;
  - про проведення кредитних операцій з юридичними та фізичними особами у національній та іноземній валютах;
  - розгляд клопотання філій на проведення активних операцій у національній та іноземній валюті понад повноваження, які їм надано;
  - прийняття рішення щодо можливості зміни умов проведення кредитних операцій, у тому числі щодо пролонгації кредиту, зміни процентної ставки, виду та суми забезпечення тощо;
- 11) постійний розгляд і аналіз стану кредитного портфеля банку та прийняття, у разі потреби, рішення щодо його покращення;
- 12) постійний розгляд і аналіз стану кредитного портфеля філії, правильність віднесення позичальників до відповідної групи ризику та розрахунку резерву під кредитні ризики;
- 13) заслуховування керівників відповідних підрозділів банку та керуючих підпорядкованими філіями з питань структури кредитного портфеля та розгляд ефективності вжитих заходів щодо її поліпшення;
- 14) розгляд результатів діяльності підрозділу з питань роботи з проблемною заборгованістю та затвердження заходів щодо проблемних кредитів;
- 15) контроль якості та достатності сформованих резервів за кредитними операціями;
- 16) розгляд і визнання боргів безнадійними, підготовка пропозицій щодо можливості покриття їх за кошт сформованого резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями; можливості прийняття на баланс банку заставленого майна;
- 17) вирішення інших питань у межах наданих повноважень.

Коло *функцій кредитної комісії* філії банку значно вужче й охоплює:

  - а) визначення пріоритетних напрямів розміщення філією кредитних ресурсів;
  - б) розгляд запитів і самостійне прийняття рішень про проведення кредитних операцій філії;
  - в) вирішення питання щодо можливості зміни умов проведення активних операцій, пролонгації кредиту на встановлений головним банком строк, зміни процентної ставки, виду забезпечення тощо;
  - г) розгляд і аналіз стану кредитного портфеля філії, за результатами якого приймаються відповідні рішення, що оформляються протоколом з наданням оцінки ризиків та якості кредитного портфеля тощо.

Кредитна комісія філії не приймає рішення щодо надання кредиту, у разі коли заявка на кредит перевищує ліміт повноважень філії або коли проведення кредитної операції суперечить чинному законодавству України.

До функцій членів кредитного комітету належать: аналіз ризиків банку, інших чинників, що впливають на кредитну діяльність; прийняття виважених, обґрунтованих рішень за питаннями, що розглядаються на засіданні кредитного комітету; сприяння оптимізації кредитної та іншої діяльності, щодо якої приймаються рішення комітету, тощо.

Члени кредитного комітету є персонально відповідальними за виважене прийняття рішень згідно з чинними внутрішньобанківськими положеннями, статутом банку, чинними законодавчими та нормативно-правовими документами України.

Секретар кредитного комітету є відповідальним за підготовку засідань кредитного комітету; оформлення, зберігання протоколів засідань і матеріалів до них; своєчасне доведення рішень і пропозицій до відповідних структурних підрозділів банку та філій; конфіденційність інформації, що стала йому відома в ході виконання обов'язків секретаря.

Засідання кредитного комітету проводяться в міру необхідності (щотижня, двічі на тиждень), але не рідше ніж один раз на місяць. Як виняток, за неможливості проведення засідання, допускається вирішення питання в робочому порядку (з обов'язковим оформленням протокольного рішення). При цьому секретар ознайомлює кожного члена кредитного комітету з висновками підрозділу, що ініціює розгляд питання, та формує рішення на підставі одержаних висновків кожного члена кредитного комітету. Позитивне вирішення питання в робочому порядку може бути здійснено за одностайної підтримки його всіма членами кредитного комітету.

Для оперативного вирішення питань на засіданнях секретар кредитного комітету зазвичай не пізніше ніж за день до проведення засідання одержує питання до порядку денного від підрозділів, які ініціюють кредитну операцію. Секретар кредитного комітету надає його членам матеріали (картки кредитних справ позичальників, висновки фахівців за наданими документами позичальників та іншу інформацію) щодо питань, які плануються до розгляду, для попереднього ознайомлення. Відповідальним за підготовку інформації на розгляд кредитного комітету є керівник підрозділу, що ініціював розгляд питання.

Засідання кредитного комітету звичайно вважається таким, що відбулося, якщо на ньому присутні не менше ніж 2/3 його кількісного складу. Внутрішнім положенням банку про кредитний комітет може бути встановлена інша необхідна кількість присутніх. За відсутності голови та його заступника засідання кредитного комітету не проводяться.

За тимчасової відсутності секретаря його обов'язки може виконувати інший співробітник за розпорядженням голови кредитного комітету. Доповідачем за черговим питанням порядку денного засідання кредитного комітету є керівник підрозділу, що ініціював розгляд цього питання. У разі потреби на засідання може запрошуватися фахівець, що працював з первинними документами та готував пояснювальну записку або висновок щодо наданого потенційним позичальником пакета документів та проекту, який кредитується.

Наступним елементом процесу схвалення рішення за кредитом є підготовка матеріалів для розгляду і прийняття відповідного рішення. В іноземних банках — це зазвичай підготовка стандартної презентації, форма якої узагальнена і стисла.

Додаткові дані надаються вже безпосередньо під час презентації. Це можуть бути різноманітні таблиці, балансові звіти, проекти, аналітичні записки кредитного департаменту, додаткові коментарі кредитного інспектора тощо. Акцент презентації за кредитною заявкою компанії ставиться на аналізі бізнесу загалом, на якості управління компанією, на її позиції на ринку. Адже банки кредитують не фінансові звіти, які лише віддзеркалюють певні аспекти діяльності позичальника.

У банках України кредитні менеджери готують разом з пакетом документів узагальнювальний документ, який у різних банках може мати різну назву (висновок за кредитною заявкою, картка кредитної справи, пояснювальна записка за кредитом, проект кредиту тощо). Але незалежно від назви цей узагальнювальний документ, по суті, і є презентація майбутнього кредиту, котра має містити певні фундаментальні елементи, такі як:

- стислий опис продуктів і послуг потенційного позичальника-юридичної особи, його позиція на ринку; характеристика галузі позичальника, включаючи залежність від сезонних циклів, конкурентна поточна ситуація;
- ділова репутація керівників підприємства, їх освіта та досвід тощо;
- прогнози компанії та готовність до змін ринкової ситуації;
- аналіз кредитної історії;
- конкретизація призначення кредиту із зазначенням строку;
- конкретизація первинних джерел погашення кредиту (оборот активів, прибуток, обмін зобов'язань чи додатковий капітал) та термінів погашення;
- наявність вторинних джерел погашення кредиту. У країнах зі стабільною економікою вони такими, вторинними, і залишаються. Кредитні фахівці уникають перетворення своєї роботи на роботу оцінювачів застави, які вивчають тільки питання забезпечення кредиту. Оцінюючи вартість забезпечення, вони розраховують на неї на крайній випадок. Діаметрально протилежна ситуація в цьому питанні в українських банках. Вивченню та оцінці вторинних джерел погашення кредиту кредитні фахівці приділяють особливу увагу, про що йдеться у другому розділі цього підручника;
- розрахунок ставок, комісій, тарифів;
- аргументація щодо сильних і слабких аспектів кредиту.

Презентація кредиту в будь-якій із прийнятних форм лежить в основі третього елементу процесу схвалення рішень за кредитами, а саме *прийняття рішення за кредитами*. За першими двома способами делегування повноважень рішення про видачу кредиту приймається індивідуально чи групою службовців. Щодо кредитних комітетів і гібридних способів, в яких вони теж задіяні, то рішення має прийматись колегіально.

Рішення кредитного комітету вітчизняного банку вважається прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість присутніх на засіданні членів кредитного комітету. Якщо голоси поділилися порівну, приймається рішення, за яке проголосував головуєчий на засіданні кредитного комітету. Прийняте кредитним комітетом рішення з кожного питання згідно з порядком денним має бути чітко сформульоване у протокольному рішенні.

Протокол підписується головою та секретарем кредитного комітету, результат голосування за кожним питанням підписується кожним членом кредитного комітету, що брав участь у голосуванні.

Протокольне рішення доводиться до відповідних структурних підрозділів і філій банку у формі *витягу з протоколу засідання кредитного комітету* не пізніше від наступного робочого дня після підписання і є обов'язковим для виконання відповідними підрозділами банку. Витяг з протоколу підписується секретарем або іншою вповноваженою особою.

У філіях банків під час розгляду питання про надання кредиту оформляється відповідне *рішення кредитної комісії*.

Усі протоколи засідань кредитного комітету, рішення кредитної комісії, матеріали та висновки підрозділів банку, які виносились на обговорення, зберігаються в секретаря, а витяги з протоколів (рішення) доводяться до кредитних підрозділів банку та філій і зберігаються в кредитних справах клієнтів, стосовно до яких було прийнято позитивне рішення.

У разі позитивного рішення кредитного комітету (кредитної комісії) відбувається підписання кредитного договору (угоди) між уповноваженою керівництвом банківської установи особою та позичальником.

Отже, кредитний менеджмент у банку як комплекс заходів, спрямованих на мінімізацію втрат у процесі управління кредитною діяльністю, здійснюється за трьома основними напрямками: управління процесом кредитування, управління кредитним ризиком і управління кредитним портфелем.

У сфері управління процесом кредитування кредитний менеджмент вирішує питання визначення та розподілу функцій та повноважень кредитного підрозділу й управлінського апарату, створення методичного забезпечення, створення, ведення та зберігання кредитної документації. У царині управління кредитним ризиком кредитний моніторинг у банку передбачає моніторинг і оцінку кредитного ризику на індивідуальній основі за кожною кредитною операцією, а в управлінні кредитним портфелем — моніторинг кредитного портфеля та оцінку кредитного ризику на портфельній основі.

В організації кредитних взаємовідносин існують обов'язкові норми та правила, регламентовані законодавчими та нормативними актами, у рамках яких будуються на основі кредитних договорів відносини між банками та позичальниками.

Порядок прийняття в банку кредитного рішення (схвалення кредиту) залежить від способу делегування кредитних повноважень і передбачає обов'язкову підготовку висновків за кредитом для прийняття остаточного рішення щодо його надання.

Питання для самоконтролю

---

1. Чим відрізняється кредитний менеджмент компаній від кредитного менеджменту в банку?
2. Назвіть елементи управління процесом кредитування.
3. Як формується методичне забезпечення кредитної діяльності?
4. Назвіть кредитну документацію, яка формується: а) виключно банком; б) самостійно клієнтом, в) спільно банком і клієнтом-позичальником.
5. Які чинники з боку регулятора впливають на кредитний потенціал банку?

6. На які цілі банкам України законодавчо заборонено надавати кредити?
7. Назвіть як мінімум п'ять обов'язкових для всіх без винятку банків умов організації кредитних взаємовідносин, які мають відобразитись у кредитних договорах.
8. В який спосіб (за допомогою яких інструментів) банки забезпечують дотримання принципів кредиту в організації кредитних взаємовідносин?
9. Обґрунтуйте з позиції кредитного менеджера пріоритетність черговості погашення позичальником боргу перед банком за браку в нього коштів для погашення боргу в повному обсязі.
10. Опишіть суть процесу схвалення кредиту.
11. Які способи делегування кредитних повноважень існують і які характерні для вітчизняних банків?
12. Чим відрізняються функції кредитного комітету та кредитної комісії?
13. Що розуміють під презентацією кредиту і в який спосіб вона відбувається в банках України?
14. Опишіть процедуру прийняття остаточного рішення щодо надання чи відмови в наданні кредиту. Назвіть документи, якими оформляється прийняте рішення.

Термінологічний словник

- Делегування кредитних повноважень** — процес передавання керівництвом банку повноважень, необхідних для прийняття рішення про видачу кредиту, підлеглому (підлеглим), що перебирають на себе відповідальність за її виконання.
- Кредитна документація** — усі затверджені внутрішніми положеннями документи, які складаються клієнтом і банком самостійно чи спільно й супроводжують кредитну угоду з моменту звернення клієнта в банк і до моменту погашення кредиту в повному обсязі.
- Кредитна комісія** — колегіальний орган філії банку, уповноважений приймати рішення щодо можливості та умов проведення кредитних операцій у межах наданих йому повноважень.
- Кредитне адміністрування** — процес здійснення кредитної діяльності, який включає такі етапи: прийняття та перегляд документації щодо надання кредиту; аналіз фінансової інформації та застави; прийняття кредитного рішення; операційні процедури; стягнення боргу; роботу з проблемними кредитами (у тому числі забезпечення належного обліку кредитів).
- Кредитний комітет** — колегіальний орган банку, уповноважений приймати рішення щодо можливості та умов проведення кредитних операцій у межах наданого йому відповідного права, а також вирішувати інші питання кредитних відносин з позичальниками та виконувати функції відповідно до повноважень, визначених внутрішньобанківським положенням про кредитний комітет.
- Кредитний менеджмент у банку** — комплекс заходів, що їх застосовує управлінський апарат (топ-менеджмент) та безпосередні виконавці в процесі управління кредитною діяльністю задля мінімізації втрат, пов'язаних з цим напрямом діяльності банку.
- Методичне забезпечення** — пакет належним способом затверджених інструкцій, положень, рекомендацій, які створюють внутрішнє банківське правове поле для менеджерів та безпосередніх виконавців банківських операцій.
- Номенклатура справ** — перелік документів із зазначенням строків їх зберігання.

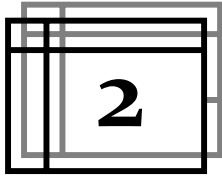
Пов'язана з банком особа — фізична особа, яка за своїм службовим статусом, родинними зв'язками або майновим станом пов'язана з діяльністю та управлінням банком і може дістати певні матеріальні переваги в процесі виконання банком своїх функцій.

Схвалення кредиту — затверджена внутрішніми банківськими положеннями процедура прийняття рішення про видачу кредиту.

Література

---

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
2. Перелік документів Національного банку України, установ і організацій його системи, акціонерно-комерційних та комерційних банків України із зазначенням строків зберігання, затв. постановою Правління НБУ від 23.12.1996 № 327 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0406500-96>
3. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затв. постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-0>
4. Правила надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту, затв. постановою Правління НБУ від 10.05.2007 № 168 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0541-07>
5. Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів, затв. постановою Правління НБУ від 08.09.2011 № 306 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1203-11/paran20#n20>
6. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затв. постановою Правління НБУ від 30.06.2016 №351 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>
7. Морсман Э. Искусство коммерческого кредитования / Эдгар Морсман : пер. с англ. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2005.— 187 с.
8. Морсман Э. Кредитный департамент банка: организация эффективной работы / Эдгар М. Морсман. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. — 257 с.
9. Морсман Э. М. Управление кредитным портфелем / Эдгар М. Морсман. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. — 208 с.

Розділ

2

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Після вивчення цього розділу ви зможете

- вирізняти види заявок на кредит та їхні особливості, заповнювати їх;
- приймати рішення про відповідність кредитної заявки кредитній політиці банку та готувати проект індикативної пропозиції кредитування;
- визначати необхідну інформаційну базу для оцінки кредитоспроможності відповідної категорії потенційного позичальника;
- аналізувати й оцінювати кредиту історію позичальника;
- визначати підстави віднесення позичальників до кредитоспроможних чи некредитоспроможних;
- визначати розгорнуту характеристику позичальника, реальність термінів повернення основного боргу і процентів за кредитом;
- вибирати необхідні форми забезпечення кредитів і оцінювати рівень забезпеченості кредиту та його достатність;
- аналізувати якісні та кількісні характеристики заставного майна на предмет їх відповідності критеріям і принципам прийнятності забезпечення;
- визначати відповідний рівень ліквідності заставного майна;
- визначати фактори, що впливають на процес структурування конкретного кредиту, та структурувати кредит;
- узгоджувати з потенційним позичальником параметри майбутнього кредитування та формувати проект кредитної угоди.

2.1. Попередній аналіз кредитної заявки на відповідність кредитній політиці

Підставою для початку та розвитку кредитних взаємовідносин між банком і позичальником є звернення юридичної чи фізичної особи з метою одержання кредиту. Кожна банківська установа має свій визначений порядок роботи з позичальниками. Проте існує загальна процедура кредитування, сформована

законодавством і практикою, основу якої становлять вивчення й аналіз діяльності потенційного позичальника, його кредитоспроможності, прогноз ризику неповернення кредиту та ін.

Процес підготовки документів, прийняття кредитного рішення та підписання кредитної угоди забирає певний час і залежить від активності позичальника та процедури прийняття рішення кредитною установою. Якщо позичальник звертається в певну фінансову установу вперше, цей строк може становити від двох тижнів до кількох місяців. Тому необхідно завчасно передбачати потребу в кредитах у плануванні власної діяльності, що особливо актуально для юридичних осіб [16, с. 215].

Звертаючись у банк, позичальник співпрацює зі своїм кредитним експертом, який надає всю необхідну інформацію стосовно до процедур і правил роботи банку з кредитування, консультує, провадить збір установлених документів, аналіз кредитоспроможності позичальника, забезпечує одержання необхідних висновків від інших підрозділів банку та формує загальний висновок на розгляд колегіального органу банку для прийняття рішення про надання кредиту чи відмову в ньому.

Звернення для одержання кредиту може бути оформлене як лист, клопотання, заявка, заява, де зазначаються істотні умови кредитування.

Відповідно до Господарського кодексу для одержання банківського кредиту позичальник обов'язково надає банкові клопотання (заяву), де зазначаються характер кредитної угоди, мета, сума та строк кредиту [7, ст. 346]. Тобто *кредитна заявка* — це письмове звернення позичальника до банківської установи з проханням про видачу кредиту із зазначенням істотних вихідних даних: мети кредиту, суми і валюти, виду і строку кредиту, порядку погашення та сплати процентів, запропонованого забезпечення. Водночас у більш широкому розумінні під кредитною заявкою мається на увазі пакет документів для розгляду питання про проведення кредитної операції та (або) внесення змін до чинних умов кредитних угод тощо, що містить усі необхідні відомості про кредитний проект позичальника.

Фізична особа-позичальник заповнює заяву на одержання кредиту власноруч і засвідчує її своїм підписом. У разі коли позичальник подає он-лайн заяву на одержання кредиту через офіційний сайт банківської установи для формування кредитної справи обов'язковим є письмове підтвердження такої заявки. Приклад заяви позичальника-фізичної особи на одержання кредиту наведено в дод. Б.1.

Заявка юридичної особи має бути оформлена на офіційному бланку підприємства (установи, організації) або на аркуші звичайного паперу, завіреному його печаткою, і підписана особами, уповноваженими здійснювати кредитні операції, як правило, керівником і головним бухгалтером. Приклад заяви позичальника-юридичної особи на одержання кредиту наведено в дод. Б.2.

Після звернення позичальника до банківської установи з запитом на здійснення кредитної операції працівник кредитного підрозділу банку має визначити потреби та побажання позичальника, адаптувати його до можливостей і процедур

банку та запропонувати найефективніший варіант задоволення потреб позичальника щодо проведення кредитної операції.

На першому етапі взаємозв'язку банку та позичальника провадяться *попередні переговори*, що передбачають:

- обов'язкове надання потенційному позичальникові інформації про основні банківські продукти, якими він може скористатися;
- одержання відомостей про позичальника, його бізнес, належність до групи пов'язаних контрагентів, власників тощо;
- аналіз потреби позичальника в конкретному кредитному продукті;
- надання загальної інформації позичальникові щодо строків і процедур розгляду кредитної заявки та прийняття рішення, оформлення кредитної угоди, вимог банку до забезпечення, необхідність здійснення незалежної оцінки майна суб'єктом оціночної діяльності та ін.;
- ознайомлення позичальника з переліком документів, що їх необхідно надати для проведення попередньої оцінки доцільності розгляду кредитної заявки.

Проведення попередніх переговорів має велике значення для вирішення питання про встановлення кредитних взаємовідносин між банком і позичальником, оскільки дозволяє не тільки з'ясувати деталі кредитної заявки, а й скласти психологічний портрет позичальника.

Як правило, першочергові документи, що надаються позичальником мають містити:

- загальну інформацію про позичальника [коротку інформацію щодо поточної діяльності позичальника, інформацію щодо структури групи пов'язаних контрагентів (перелік компаній із визначенням їхніх функцій у бізнесі), схему розподілу внутрішньогрупових і зовнішньогрупових грошових потоків];
- фінансову звітність щонайменше за три останні звітні періоди [довідки про фінансовий стан фізичної особи, баланс (звіт про фінансовий стан), звіт про фінансові результати], консолідовану фінансову звітність групи пов'язаних контрагентів, фінансову модель підприємства;
- документи щодо забезпечення (перелік основних активів позичальника із зазначенням основних їх характеристик).

Загальні першочергові дані про позичальника можуть розкриватись у документі *Анкета-заявка на одержання кредитних коштів*, що має більш формалізований характер, форма та зміст якого затверджуються кожним банком самостійно у відповідному внутрішньобанківському положенні про кредитування. Така анкета-заявка заповнюється особисто позичальником, має розширений характер і призначена для визначення основних даних щодо позичальника, майна яким він володіє, пов'язаних з ним осіб і т. ін. Приклад анкети-заявки на одержання кредиту юридичною особою наведено у дод. Б.3.

За Законом України «Про організацію формування та обігу кредитних історій» [9] позичальник обов'язково повинен підписати згоду на доступ до своєї кредитної історії, збір, зберігання, використання та поширення через Бюро кредитних історій інформації щодо себе (у т.ч. інформації, яка міститься в державних реєстрах та інших базах публічного користування). Згідно з Законом Украї-

ни «Про захист персональних даних» [10] фізична особа має додатково підписати дозвіл на збір та обробку її персональних даних.

Після зустрічі з позичальником уповноважений працівник кредитного підрозділу складає *звіт про зустріч*, форма якого встановлюється банком відповідно до внутрішніх положень та містить інформацію щодо: працівника банку, що провадив зустріч; загальних даних про позичальника (ПІБ, посада, назва позичальника-юридичної особи; вид діяльності; банки, в яких обслуговується позичальник); теми та ключових питань зустрічі; досягнутих домовленостей щодо умов кредитування; аналізу можливих напрямів співробітництва; домовленості щодо дальших дій та термінів виконання.

Після проведення попередніх переговорів між банком і позичальником уповноважений працівник банку здійснює зіставлення та аналіз чинних положень кредитної політики банку та даних, одержаних з наданих позичальником документів. Тож наступним етапом кредитного процесу є *попередній аналіз кредитної заявки* на відповідність кредитній політиці банку.

Детально питання кредитної політики банку розкрито в наступних розділах підручника. Проте щоб визначити, чи відповідає потенційний позичальник основним положенням кредитної політики банку, необхідно зрозуміти, з чого складається та на що орієнтована кредитна політика банківської установи.

Основні засади кредитної політики банку, сформовані у відповідному внутрішньобанківському положенні, за своїм змістом відбивають основні тенденції ринку кредитування у країні, засади грошово-кредитної політики центрального банку, регіональну та галузеву специфіку самого банку, його цінову політику, рівень кваліфікації працівників, професійну їх грамотність, досвід та ін.

Серед учених-економістів поширена думка, що економічна сутність кредитної політики виявляється в управлінні рухом кредиту в усіх його формах та різновидах. Саме тому кредитна політика — це політика як у сфері надання кредиту (усі його різновиди) і його одержання, так і у сфері оцінки кредитного ризику при проведенні цих операцій [19].

Необхідність розроблення кредитної політики та покладення її в основу діяльності банку обумовлена насамперед тим, що вона дає змогу планувати, регулювати, контролювати, раціонально організувати взаємовідносини між банком і його клієнтами щодо зворотного руху грошових коштів.

Положення про кредитну політику банку розроблюються з метою формування кредитного портфеля встановлених обсягів та якості, який забезпечить ефективне розміщення ресурсів банку з одночасним підтриманням прийнятного рівня ризику.

Кредитна політика є основним документом, що визначає основні принципи кредитування, яких потрібно дотримуватися при здійсненні кредитних операцій, та є пріоритетним документом для розробки актів внутрішнього регулювання банку, що визначають кредитну діяльність. Внутрішньобанківський документ, в якому розкрито основні засади та напрями роботи банку у сфері кредитування, має назву *Положення про кредиту політику банку* та, як правило, складається з таких основних розділів:

Розділ I. Загальні положення (визначення термінів, основні засади та цілі кредитної політики банку).

Розділ II. Політика кредитування клієнтів банку: юридичних осіб, фізичних осіб та фізичних осіб-підприємців (розкриваються стратегічні цілі банку у сфері кредитування, кредитні засади та критерії погодження надання кредиту, ліміти повноважень та ін.).

Розділ III. Політика забезпечення (визначено загальні вимоги до вибору застави за кредитною операцією).

Розділ IV. Політика управління проблемними активами.

Розділ V. Політика міжбанківського кредитування.

Розділ VI. Політика здійснення операцій з цінними паперами.

Розділ VII. Заключні положення.

Отже, на етапі оцінки відповідності позичальника вимогам кредитної політики банку кредитний менеджер повинен провести зіставлення даних потенційного позичальника з основними напрямками, що визначені у Положенні про кредитну політику банку та дати відповіді на такі основні запитання:

— чи відповідає кредитування конкретного потенційного позичальника основним стратегічним цілям банку у сфері кредитування?

— чи відповідає потенційна кредитна операція пріоритетним напрямкам роботи банку при кредитуванні корпоративних клієнтів, клієнтів малого та середнього бізнесу, клієнтів-фізичних осіб?

— чи відповідає конкретний потенційний позичальник загальним вимогам до позичальників юридичних, фізичних осіб і бюджетних установ?

— чи не підпадає потенційна кредитна операція під класифікацію кредитів, що є небажаними для цього банку чи забороненими до проведення банками загалом?

— чи не входить запропонована застава до переліку небажаного чи забороненого забезпечення?

За результатами проведення такого кредитного дослідження, якщо позичальник відповідає вимогам банку, кредитний менеджер готує та погоджує з керівником *індикативну пропозицію* з рекомендаціями щодо можливості проведення кредитної операції та доцільності дальшого розгляду кредитної заявки на проведення кредитної операції. За необхідності проект індикативної пропозиції (OFFER) виноситься на розгляд колегіального органу банківської установи (кредитного комітету/кредитної комісії) для прийняття рішення щодо можливості проведення кредитної операції та доцільності дальшого розгляду кредитної заявки.

Строк попереднього розгляду кредитної заявки та погодження індикативної пропозиції (OFFER) в разі надання всіх необхідних документів може становити до п'яти робочих днів (без погодження колегіальним органом банку) або до 10 робочих днів (у разі потреби попереднього погодження колегіальним органом банку). Погоджена індикативна пропозиція надсилається клієнтові-позичальнику для розгляду та затвердження намірів дальшого розвитку кредитних відносин (приклад індикативної пропозиції щодо надання кредиту корпоративному клієнтові наведено в дод. Б.4).

2.2. Аналіз кредитної історії та кредитоспроможності

Вельми важливою з позиції визначення ризикованості кредитної операції є оцінка кредитоспроможності позичальника, яка здійснюється на другому етапі процесу кредитування після визнання кредитної заявки як такої, що відповідає кредитній політиці банку. Під кредитоспроможністю у банківській справі розуміють наявність у боржника (контрагента банку) передумов для проведення кредитної операції і його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором терміни.

У наданні кредитів будь-який банк стикається з необхідністю оцінки кредитоспроможності позичальників. Від правильної оцінки кредитним підрозділом банку кредитоспроможності значною мірою залежить успішність усього процесу кредитування. Її результати істотно впливають як на конкретні кредитні угоди, так і на ефективність кредитної діяльності банку загалом. Систематичні помилки під час оцінки кредитоспроможності позичальників можуть призвести до погіршення якості кредитного портфеля банку, що тягне за собою збільшення проблемної заборгованості клієнтів, створення підвищених обсягів резервів за кредитами. Це може призвести до погіршення фінансового стану банку, відтак до повного краху. Для позичальників оцінка кредитоспроможності також важлива, бо від її результату залежить, чи буде надано кредит, і якщо так, то в якому розмірі.

Банк вибирає самостійно, розробляє та затверджує рішенням уповноваженого органу внутрішньобанківські положення, у тому числі методики оцінки кредитоспроможності та положення щодо оцінки ризиків.

Внутрішньобанківські положення, що розробляються банком з урахуванням законодавства України, зокрема нормативно-правових актів Національного банку України, мають містити такі методики та процедури, які є обов'язковими і мінімально необхідними для оцінки кредитоспроможності та оцінки ризиків (див. дод. А.1).

Методику оцінки кредитоспроможності банки вибирають самостійно, керуючись такими вимогами Національного банку України:

- методика обов'язково має затверджуватися правлінням банку;
- методики розробляються у розрізі окремих категорій позичальників:
  - юридичні особи (крім банку та бюджетної установи);
  - фізичні особи, у тому числі фізичні особи-суб'єкти господарювання;
  - бюджетні установи (органи державної влади та органи місцевого самоврядування);
  - банки, у тому числі резиденти та нерезиденти;
- методика має базуватись на оцінці об'єктивних і суб'єктивних факторів;
- методика кожного банку має містити обов'язковий перелік фінансових показників, визначених Національним банком України.

Основними вимогами до процесу й результатів оцінювання кредитоспроможності позичальника є:

- 1) розраховувати не один, а кілька показників;
- 2) показники розглядаються і вивчаються у тісному взаємозв'язку;

3) результати і висновки коригуються на різні похибки, які можуть бути наслідком непередбачуваних чинників.

Банк визначає кредитоспроможність боржника під час надання кредиту та в разі зміни первісних умов договору, у тому числі пов'язаних із фінансовими труднощами боржника. Оцінку складової кредитоспроможності позичальника — фінансовий стан — банк здійснює перед прийняттям рішення про видачу кредиту, а далі протягом строку чинності кредитного договору з періодичністю:

✓ боржника-юридичної особи, який відповідно до вимог законодавства України складає:

— квартальну та річну фінансову звітність — не рідше ніж один раз на три місяці;

— тільки річну фінансову звітність — не рідше ніж один раз на дванадцять місяців;

✓ боржника-фізичної особи — не рідше ніж 1 раз на рік (або за результатами фінансового року);

✓ боржника-банку — не рідше ніж 1 раз на місяць;

✓ боржника-бюджетної установи — не рідше ніж один раз на три місяці.

Оцінку кредитоспроможності банки мають здійснювати на строки користування кредитом, тобто спрогнозувати платоспроможність позичальника протягом чинності кредитного договору.

Для оцінки кредитоспроможності позичальника банки використовують метод порівнянь — показники оцінюються в динаміці та в порівнянні з іншими позичальниками аналогічної категорії.

Інформаційною базою для оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника є:

— юридичні документи потенційного позичальника, включаючи повноваження керівних осіб (для юридичних осіб, банків і бюджетних установ);

— документ, що засвідчує особу, та довідки про присвоєння ідентифікаційного номера (для юридичних і фізичних осіб);

— бізнес-план кредитованого заходу (для юридичних осіб);

— фінансова та статистична звітність (для юридичних осіб, банків, бюджетних установ і фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності);

— документи, що підтверджують одержаний банком-нерезидентом кредитний рейтинг;

— матеріали кредитної історії (для всіх категорій позичальників).

Після відвідування позичальника кредитний менеджер повинен визначитися з віднесенням кредиту до певного виду відповідно до чинної в банку класифікації за ознаками та критеріями. Класифікація кредитів завжди має прикладний характер, адже вона дає змогу надалі правильно визначити параметри кредиту та скоротити затрати праці на його видачу та обслуговування. Кожен банк виходячи з узвичаєних ознак і критеріїв (категорії позичальників, об'єкт кредитування, цільове спрямування, строки користування, забезпечення, методи надання, порядок погашення тощо) розробляє свою класифікацію кредитів, формалізуючи процеси видачі кредитів. Це дає змогу до деякої міри автоматизувати процес кредитування за певними видами кредитів.

Далі кредитний менеджер повинен визначити глибину оцінки кредитоспроможності позичальника в часі та щодо детальності аналізу.

Глибина аналізу залежить від наявності в минулому кредитних відносин з банком, результатів його фінансово-господарської діяльності, суми та строку кредитування, результату надання ним достовірної та в повному обсязі інформації в заявці на кредит. Іншими словами, чим більш клієнт відомий банку, тим менша глибина оцінки кредитоспроможності.

В оцінці кредитоспроможності крім кредитного підрозділу банку беруть участь і інші підрозділи, до чиїх функцій входить участь у кредитному процесі. Ці підрозділи готують висновки, які використовуються кредитним підрозділом для оцінки кредитоспроможності і структурування кредиту. Кредитний підрозділ після одержання заявки потенційного позичальника на кредит передає матеріали заявки відповідним підрозділам для аналізу та здійснює координацію їхньої роботи. Такими підрозділами є: юридичний, безпеки банку, аналізу та управління ризиками, казначейство, оцінки застави.

До функцій *юридичного підрозділу* банку в частині оцінки кредитоспроможності належать:

- розгляд пакетів документів позичальників на кредит, вивчення правомірності існування та діяльності підприємства-позичальника, наявності документів, наданих позичальником, та їх відповідність установленим у банку вимогам;
- розгляд юридичних документів позичальника (статут, установчий договір, свідоцтво про реєстрацію, документи посадових осіб, їх повноваження та ін.);
- забезпечення правової оцінки договорів позичальника з контрагентами в межах реалізації його бізнес-плану;
- підготовка та одержання запитів щодо перевірки наявності обтяжень щодо позичальника в реєстрах рухомого та нерухомого майна;
- підготовка юридичних висновків за розглянутими пакетами документів позичальників на кредит.

До функцій *служби безпеки* банку в частині оцінки кредитоспроможності входить здійснення інформаційно-аналітичного дослідження позичальника, змістом якого є формування характеристики позичальника та його діяльності, зокрема:

- розгляд пакетів документів позичальників на кредит і підготовка висновків служби безпеки за ними;
- перевірка при цьому таких даних про підприємство:
  - наявність третіх осіб, зацікавлених у позитивному вирішенні питання з кредитом;
  - наявність на підприємстві служби безпеки, хто її очолює;
  - взаємовідносини з кримінальним світом, правоохоронними органами, органами податкової служби, місцевої влади, наявність фактів розгляду справ у судах як за позовами підприємства, так і за позовами до нього;
  - фактичну наявність підприємства, його офісів, місце проживання керівників і окремих осіб менеджменту підприємства за вказаними адресами, факт виробничої діяльності підприємства;

— наявність у дочірніх підприємствах, підприємствах, де позичальник є засновником (співзасновником), власником (співвласником), підприємствах, з якими позичальник здійснює контрагентські або партнерські зв'язки, родичів, близьких, друзів керівників позичальника, його засновників або власників, а також працівників банку;

— кредитна історія позичальника (користування кредитами яких банків, як і за яких умов повертав кредити, досвід роботи з позиченими коштами);

— повноваження керівників і керівних органів щодо одержання кредитів;

— особистість керівників, засновників і власників підприємства, крім тих, які входять до складу загальних відомостей (вік, посада, освіта, попередні місця роботи, сімейний стан, близьке оточення, житлові умови, наявність автотранспорту; корінні жителі чи іногородні або іноземці; якщо не корінні жителі, то на яких умовах проживають; спосіб життя; морально-етичні якості, вади і пристрасті; риси характеру: агресивність, авторитарність, імпульсивність, комунікабельність, ділова репутація);

• здійснення перевірки наданих позичальниками документів на кредит на предмет їх достовірності;

• уточнення питань правильності та повноти складання документів за встановленою формою, наявності необхідних реквізитів,

• перевірка правильності відображення виконаних матеріальних операцій (виявлення фіктивних операцій і підставних осіб);

• перевірка ділової репутації посадових осіб позичальника, їх зв'язків, погашення ними боргів у минулому;

• визначення ризику помилки вибору позичальника залежно від повноти одержаної інформації, її змісту та достовірності.

До функцій підрозділу аналізу та управління ризиками належать:

• дослідження надійності позичальника та визначення міри ризику банку в разі проведення кредитної операції;

• вивчення теперішнього і прогнозування майбутнього стану підприємства-позичальника та ризику зміни за час кредитування показників ліквідності, заборгованості, погашення боргу, ділової активності, рентабельності;

• визначення ризиків галузі, в якій працює підприємство;

• визначення ризиків ринків сировини та готової продукції підприємства;

• проведення дослідження надійності забезпечення кредиту як вторинного джерела його погашення, ризиків зниження його ринкової вартості, ризиків у разі його реалізації;

• вивчення предмета застави, його вартості (балансової та ринкової), його ліквідності, у тому числі і можливих змін на момент повернення кредиту;

• вивчення можливості гарантів (поручителів), їх платоспроможності, ризиків;

• вивчення можливості та платоспроможності страховиків, їхніх повноважень і умов страхування;

• визначення загальної можливої міри ризику банку в разі проведенні даної кредитної операції та підготовка висновку щодо можливості, умов, розміру надання кредиту та перспектив його повернення.

Функціями *казначейських підрозділів* банку є:

- контроль за додержанням економічних нормативів діяльності банку (насамперед кредитних ризиків) при здійсненні кредитних операцій;
- ресурсне забезпечення кредитних операцій;
- визначення вартості залучених для кредитних операцій ресурсів;
- участь у встановленні процентної ставки за кредитами та їх погодження;
- надання пропозицій щодо зміни процентних ставок за кредитами в разі зміни процентних ставок залучених коштів на ринку.

До функцій *підрозділу з оцінки застави* банківських кредитів (якщо такий утворено в організаційній структурі банку) належать:

- аналіз макро- та мікросередовища діяльності банків у сфері забезпечення банківських кредитів;
- оцінка стану ринків комерційної нерухомості, визначення вартості забезпечення кредиту банку;
- контроль процесу оцінювання вартості майна, яке передається позичальником у заставу кредиту;
- вивчення та моніторинг змін законодавчо-нормативної бази, за допомогою якої регулюються питання оцінки майна, та чинної методології оцінювання заставного майна;
- розробка критеріїв і показників для вдосконалення ефективної оцінки застави банківського кредиту;
- організація процесу попереднього чи остаточного оцінювання вартості майна, яке передається в заставу банківського кредиту;
- координація завдань і умов угоди на проведення оцінювання застави в разі залучення незалежних експертів-оцінників;
- проведення роботи зі складання акта, аналізу звіту про оцінку майна, що передається позичальником у заставу банківського кредиту, та підготовка висновків за результатами аналізу;
- заохочення незалежних експертів-оцінників до виявлення проблемного забезпечення кредитних операцій, можливих ризиків і визначення засобів захисту від них;
- обчислення заставної вартості та адекватного її розміру банківського кредиту.

Якщо за результатами оцінки фінансового стану потенційного позичальника його віднесено до низького класу платоспроможності, тобто він є ненадійним (неплатоспроможним), то подальшу оцінку кредитоспроможності провадити недоцільно (детальніше це питання викладено в підрозд. 3.5).

Кредитоспроможність визначається не тільки як можливість повернути основну суму боргу і проценти за ним, але і як бажання клієнта виконати свої зобов'язання. Позичальник повинен мати бажання і рішучість погасити свої зобов'язання перед банком. Не є винятком такі ситуації, коли потенційний позичальник свідомо не має наміру повертати кредит, одержаний у банку або він є несумлінним платником. Відповідь на це питання має дати, зокрема, аналіз кредитної історії потенційного позичальника.

Аналіз кредитної історії є складовою оцінки кредитоспроможності і дозволяє відсіяти недобросовісних позичальників. Тому кредитну історію потенційного позичальника кредитний менеджер повинен аналізувати в першу чергу.

Раніше банки для аналізу кредитної історії потенційного позичальника користувалися власною базою даних щодо позичальника (якщо він одержував кредити в банку), даними з засобів масової інформації та даними, здобутими банківською службою безпеки. Однак за таких умов деякі банки, що мали проблемні кредити, могли надавати за такими позичальниками позитивну інформацію з метою перекредитування цих позичальників.

Сьогодні важливим джерелом інформації, що формує кредитну історію, поряд з власними кредитними досьє банків потенційних позичальників, стали бюро кредитних історій, що діють відповідно до вимог закону України «Про організацію формування та обігу кредитних історій» [9].

Станом на 01 жовтня 2016 р. у Єдиному реєстрі бюро кредитних історій Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг в Україні (Нацкомфінпослуг), зареєстровано сім кредитних бюро [18]:

1. Приватне акціонерне товариство «Перше Всеукраїнське бюро кредитних історій», партнерами якого стали 90 банків і 58 кредитних спілок та інших фінансових компаній.

2. Приватне акціонерне товариство «Міжнародне бюро кредитних історій» (МБКІ). Партнери МБКІ — 30 банків, 13 кредитних спілок і 12 інших фінансових компаній.

3. Товариство з обмеженою відповідальністю «Українське бюро кредитних історій» (УБКІ). Партнерами УБКІ стали 135 банків, 227 кредитних спілок, чотири страхові компанії, 18 лізингових компаній, 51 інших фінансових компаній.

4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Бюро кредитних історій “Українське кредитне бюро”» (УКБ). Партнерами УКБ стали 38 банків, дев'ять кредитних спілок, три страхові компанії, вісім інших фінансових компаній.

5. Товариство з обмеженою відповідальністю «Універсальне бюро кредитних історій».

6. Товариство з обмеженою відповідальністю «Незалежне бюро кредитних історій».

7. Товариство з обмеженою відповідальністю «Роздрібне бюро кредитних історій».

Серед зареєстрованих БКІ активно діють перші чотири із семи: Перше Всеукраїнське бюро кредитних історій, Міжнародне бюро кредитних історій, Українське бюро кредитних історій і Бюро кредитних історій «Українське кредитне бюро», які мають значну базу кредитних історій, суб'єктів кредитної історії та запитів до бюро. Дані про партнерів трьох останніх бюро кредитних історій не оприлюднені.

Банки за згоди клієнта-позичальника передають інформацію щодо своїх позичальників до бюро кредитних історій. При цьому банк може бути партнером кількох бюро кредитних історій.

Для одержання банками інформації (послуг) бюро кредитних історій банк має стати його партнером. Для цього банк визначає продукти та послуги БКІ, якими він збирається користуватися, порядок надання інформації банком до бюро; узгоджує умови договору, тарифи, технічні аспекти взаємодії (варіант підключення, схему роботи, захист інформації при передачі даних); призначає

відповідальну особу для підписання договору про надання інформаційних послуг. Приклад договору наведено в дод. Б.5. Після визначення логінів і паролів банк зможе отримувати інформацію з кредитних історій потенційних позичальників.

З метою одержання інформації про кредитну історію потенційного позичальника кредитний менеджер ініціює запит до кредитного бюро. Дана інформація є платною. Надання й одержання інформації здійснюється, як правило, в електронному вигляді в формі кредитних звітів. *Кредитні звіти* містять усю інформацію з кредитної історії, якщо інші обсяги інформації не передбачені положенням бюро або договором.

Бюро кредитних історій, що діють в Україні, напрацювали з метою задоволення потреб банків конкретні форми кредитних звітів (індивідуальний, негативний, класичний, універсальний, спеціальний, пакетний).

Індивідуальний кредитний звіт містить максимум необхідної інформації для ідентифікації позичальника (ПІБ, серія та номер паспорту, орган і дата видачі паспорту, ідентифікаційний податковий номер, адреси — фактичні та реєстрації, контактні дані, інформацію про місце роботи). Звіт створений для банків, що здійснюють споживче кредитування.

Негативний кредитний звіт містить лише негативну інформацію про клієнта. Такий звіт надається банкам-учасникам бюро, що не надають позитивної інформації для обміну. Кожний звіт зберігає історичну інформацію про зміну адреси реєстрації або фактичної адреси, про зміну прізвища або імені позичальника.

Класичний кредитний звіт містить інформацію з індивідуального звіту, а також загальну негативну інформацію про прострочення і загальну інформацію про фінансове навантаження клієнта (кількість платежів, що залишилися, і їх суми).

Універсальний кредитний звіт містить крім раніше наведеної в класичному звіті інформації дані про кількість наявних чинних договорів, завершених договорів, детальну інформацію про кожний кредитний договір (дата підписання, запланована дата закінчення, мета фінансування, розмір періодичного платежу, загальна сума договору, сума, яка залишилася до сплати). Також, якщо за кредитним договором були прострочення, то відзначаються кількість і сума прострочення як за тілом кредиту, так і за процентами. У звіті міститься інформація про наявність співпозичальника за цим кредитним договором та календар платежів на 24 місяці за кредитами позичальника з бази даних бюро.

Пакетні кредитні звіти надаються банкам, в яких є потреба в одержанні інформації щодо великої групи фізичних осіб, наприклад, для аналізу зарплатних проектів або для моніторингу власного кредитного портфеля. Перевагами використання пакетних звітів є менша вартість інформації за суб'єктом кредитної історії порівняно з іншими кредитними звітами.

Спеціальні кредитні звіти містять інформацію, яка становить кредитну історію, замовлену партнером індивідуально.

Кредитний звіт містить повну інформацію про всі кредити в щомісячному розрізі у вигляді витягу (дод. Б.6): договір; дата видачі кредиту; тип кредиту;

сума кредиту (ліміт); поточна заборгованість; поточна прострочена заборгованість; сума обов'язкового платежу; валюта кредиту; строк чинності кредитного договору.

Перед оцінкою кредитоспроможності кредитний менеджер має визначити, яку саме форму звіту банк має одержати від бюро кредитних історій.

Усі потенційні клієнти банків можуть мати позитивну чи негативну кредитну історію або не мати її взагалі. Потенційний позичальник, що не користувався кредитами в минулому, вважається таким, що не має кредитної історії.

Позитивна кредитна історія позичальника формується в разі користування кредитами та за умови своєчасного їх погашення або погашення з незначними затримками (до 30 днів).

До позичальників з *негативною кредитною історією* належать такі, що:

- мають непогашені кредити та нараховані проценти за ними, термін погашення за якими сплив;
- користувалися кредитами в минулому та погашали їх і проценти зі значними затримками (понад 30 днів);
- прострочені кредити, що були погашені гарантами, поручителями позичальника або через процедуру реалізації забезпечення за кредитом.

У разі негативної кредитної історії кредитний менеджер повинен надати негативний висновок щодо кредитування потенційного позичальника або ж обґрунтувати можливість надання кредиту такому позичальникові. Як відомо, причинами непогашення кредитів можуть бути обставини, що не залежать від позичальника, і в разі зміни обставин позичальник може відновити кредитоспроможність. Крім того, позичальник, що мав негативну кредитну історію за попередніми кредитами, може бути кредитоспроможним за іншими видами кредитів (інші, менші суми та строки).

Банки та інші кредитні організації неохоче дають кредити клієнтам, що мають борги. З метою надання інформації банкам щодо боргів потенційних позичальників бюро кредитних історій збирають інформацію і формують звіти за комунальними боргами, борговими зобов'язаннями перед бюджетом і судовими претензіями.

Якщо банк не є партнером бюро кредитних історій, у якому міститься інформація, він може звернутися через своє кредитне бюро до іншого [9]. Закон про кредитні бюро дозволяє бюро обмінюватися кредитними історіями, але на практиці цього не відбувається.

З метою одержання інформації щодо клієнтів банків України, які мають прострочену заборгованість, створена єдина інформаційна система «Реєстр позичальників». До ЄІС «Реєстр позичальників» підключаються банки, що уклали договір з Національним банком про надання послуг через цю систему [12].

У результаті з'ясування рівня кредитоспроможності визначаються: повна розгорнута характеристика позичальника (його правовий статус, репутація у бізнесових колах; наявність позитивної кредитної історії); оцінка його бізнесу, фінансового стану, плану доходів та витрат і платіжного календаря на період кредитування; характеристика об'єкта кредитування; способи забезпечення кредиту і основні джерела його погашення; реальність термінів повернення ос-

нового боргу і процентів за кредитом, а також оцінка кредитного ризику банку за конкретною кредитною операцією.

Судження про кредитоспроможність позичальника, що фіксується в певних документах, обов'язково має супроводжуватися вказівкою на конкретні умови кредитування, у контексті яких здійснювалася оцінка кредитоспроможності. Тобто для характеристики кредитоспроможності позичальника доцільно вживати формулювання подібного роду: «За таких умов кредитування: ..., кредитоспроможність позичальника оцінюється як ...».

Результати оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника використовуються надалі кредитним менеджером для структурування кредиту і відображаються у висновку на кредит (презентації кредиту).

2.3. Оцінка рівня забезпечення кредиту

Забезпеченість кредиту є одним із принципів кредитування, а забезпечення — важливим засобом зменшення кредитного ризику на рівні як окремого кредиту, так і кредитного портфеля загалом. Процес забезпечення кредиту юридично регламентується чинними законодавчими та нормативними актами України. Так, відповідно до Законів України «Про заставу», «Про іпотеку» та Цивільного кодексу України кредитор має право в разі невиконання боржником (заставадавцем) забезпеченого заставою зобов'язання одержати можливість погашення боргу від реалізації застави, тобто з вартості заставного майна, переважно перед іншими кредиторами [2; 3; 8]. Юридично правовідносини застави виникають на підставі договору, закону або рішення суду. Застава на підставі закону застосовується незалежно від волі сторін за відповідних правовідносин, передбачених законодавством.

Загалом у теорії банківської справи під способом *забезпечення кредиту* слід розуміти конкретні джерела погашення наявного боргу, юридичне оформлення права кредитора на їх використання, організацію контролю банку за достатністю та прийнятністю даних джерел. Іншими словами, якщо механізм погашення кредиту за кошти доходу і його закріплення в кредитних угодах стає основною передумовою повернення кредиту, то визначення способів забезпечення являє гарантію цього повернення.

Забезпечення в процесі надання кредиту відіграє роль страхування від непередбачених обставин, адже всі кредити, навіть ті, які надаються під проекти, що здаються дуже надійними, пов'язані з певним ризиком, і хоч ризик, звісно, можна мінімізувати за допомогою ретельного аналізу кредитної заявки, зовсім позбутися його неможливо.

В Україні згідно з чинним законодавством банки можуть використовувати такі форми забезпечення кредитів [2]: поруку; гарантію; заставу; іпотеку; страхування (страховий поліс); перевідступлення (цесія) на користь банку вимог і рахунків до третьої особи.

Порука оформляється договором поруки, за яким поручитель поручається перед кредитором боржника (банком) за виконання ним свого обов'язку. Пору-

чителем може виступати будь-яка юридична чи фізична особа. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Поручкою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або в повному обсязі. Поручителем може бути одна особа або кілька осіб.

У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого поручкою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя. Поручитель відповідає перед кредитором у тому самому обсязі, що й боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки. Порука може бути незабезпеченою чи забезпеченою конкретним майном поручителя.

Особи, які спільно дали поруку, відповідають перед кредитором солідарно, якщо інше не встановлено договором поруки. У разі одержання вимоги кредитора поручитель зобов'язаний повідомити про це боржника, а в разі пред'явлення до нього позову — подати клопотання про залучення боржника до участі у справі.

За *гарантією* банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Гарантія чинна протягом строку, на який вона видана. Найвагомішою вважається банківська гарантія. Однак банк-кредитор має перевірити фінансову надійність гаранта. Строк чинності гарантії має встановлюватися зазвичай на 10—15 діб більше від строку погашення кредиту.

Гарантія оформляється гарантійним листом, який складається у двох примірниках. Один примірник гарантійного листа з відміткою банку, що обслуговує гаранта, про прийняття гарантії подається до банку позичальника, після чого здійснюється кредитування під гарантію.

Договором гарантії має бути передбачено стягнення у безспірному порядку з рахунку гаранта коштів у разі неповернення позичальником кредиту у встановлений термін.

Застава — це спосіб забезпечення зобов'язання, унаслідок якого кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за допомогою реалізації заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави). Заставою може бути забезпечена вимога, яка може виникнути в майбутньому. Найпоширенішою є застава, обумовлена договором, коли боржник добровільно віддає майно в заставу й оформляє це угодою з кредитором. Заставою може бути забезпечена тільки дійсна вимога. Договір застави не має самостійного характеру, тобто його не можна укласти поза договором, виконання якого він забезпечує.

Заставне майно мусить мати:

- високу ліквідність, тобто здатність до конвертації в грошові кошти;
- здатність до тривалого зберігання (як правило, протягом строку користування кредитом);
- стабільні ціни;

- низькі витрати щодо зберігання і реалізації;
- легкий доступ для контролю.

Предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема річ, цінні папери, майнові права), що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення. Предметом застави може також бути майно, яке заставодавець набуває після виникнення застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо).

Кредитор-заставодержатель має право реалізувати заставне майно, якщо забезпечене ним зобов'язання не буде виконано. Кредитор має право в разі невиконання боржником-заставодавцем забезпеченого заставою зобов'язання дістати задоволення претензій з вартості заставного майна раніше від інших кредиторів боржника.

Застава має забезпечити не тільки повернення кредиту, а й сплату процентів, пені і комісії за договором. Вартість застави має бути вища, ніж розмір кредиту.

Іпотека є різновидом застави, предметом якої є нерухоме майно (земля і будівлі) з метою одержання кредиту в банку. Іпотека надає право банку переважного задоволення його вимог до боржника в межах вартості зареєстрованої застави. У разі неплатоспроможності боржника вимоги кредитора задовольняються за кошти виручки від реалізованого майна.

При використанні такої форми забезпечення зобов'язань позичальника перед банком, як *страхування* відповідальності, клієнт надає банку страхове свідоцтво (*страховий поліс*) або інші документи, які підтверджують факт страхування клієнтом кредитної операції. Банк повинен переконатись у наявності у страховика необхідних фондів страхування, тобто в його платоспроможності. Банк може самостійно застрахувати кредит, що надається, за допомогою укладання зі страховою установою угоди про добровільне страхування кредитного ризику. У цьому разі сума страхових внесків додається до плати за користування кредитом.

Перевідступлення (цесія) на користь банку вимог і рахунків позичальника до третьої особи означає передавання банку-кредитору права спрямовувати виручку за цими вимогами і рахунками безпосередньо на погашення кредиту за настання терміну його повернення. Цесія здійснюється на підставі складеної між банком і позичальником угоди, в якій вказується сума вимог і рахунків, які можуть бути перевідступлені, та інші умови. Якщо позичальник має поточний рахунок у банку, то угоду про перевідступлення можна не складати, а обумовити її у кредитній угоді.

Залежно від способу забезпечення банківські кредити поділяються на забезпечені (ломбардні), що надаються під забезпечення, та бланкові — без забезпечення додатковими джерелами, крім власне доходів. Бланкові кредити називають у банківській практиці довірчими. У такому разі кредити гарантуються всіма видами необтяженого майна та іншими активами позичальника. Як правило, до бланкових кредитів належать короткострокові кредити (строком до одного року), насамперед овердрафт.

Відповідно до ст. 49 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банки зобов'язані при наданні кредитів перевіряти наявність забезпечення та додержуватись установлених Національним банком України вимог щодо концен-

трації ризиків. Банк має право видавати бланкові кредити за умов додержання економічних нормативів [5].

У разі одержання заявки на видачу бланкового кредиту кредитний менеджер повинен прийняти рішення щодо принципової можливості його надання. У разі факту недодержання економічних нормативів (Н1—Н12) і лімітів відкритої валютної позиції відповідно до форми звітності № 611 «Звіт про додержання економічних нормативів і лімітів і лімітів відкритої валютної позиції» банк не має права видавати такі кредити [5; 13].

Крім додержання економічних нормативів існують інші важливі умови. Такі кредити надаються у виняткових випадках надійним клієнтам-позичальникам банку також за таких умов:

- наявності постійної виручки та стабільних джерел повернення кредиту;
- бездоганної ділової репутації позичальника;
- позитивної кредитної історії.

Кредитний менеджер у разі одержання кредитної заявки від потенційного позичальника на одержання бланкового кредиту має визначитися, чи може банк надати такий кредит, або запропонувати позичальнику все-таки надати забезпечення, або відмовити у видачі кредиту. За неможливості видачі банком такого кредиту внаслідок перелічених раніше причин кредитний менеджер повинен повідомити про це позичальника та запитати в нього про можливість забезпечення і далі структурувати кредит як забезпечений.

Разом з тим кредитний менеджер не має схилитися при наданні кредиту лише до можливості його погашення через реалізацію забезпечення; головне — первинне джерело погашення — дохід позичальника. Отже, висока вартість і ліквідність забезпечення не мають бути вирішальним фактором для кредитного менеджера при прийнятті рішення про кредитування.

У деяких випадках банки можуть надавати частково забезпечені кредити. За такими кредитами ринкова вартість забезпечення лише частково покриває зобов'язання позичальника перед банком. У частині незабезпеченій заборгованість є бланковою.

Однак найчастіше банки надають забезпечені кредити, в яких вартість забезпечення повністю покриває зобов'язання позичальника перед банком. Завдання кредитного менеджера полягає у виборі того виду забезпечення, з переліку запропонованих позичальником, яке гарантує достатній рівень упевненості в поверненні кредиту.

Одним з головних чинників при визначенні предмета застави, який має враховуватись у загальній системі оцінки ризиків кредитної операції, є *важливість майна для бізнесу позичальника*. Звернення стягнення на «важливе для бізнесу» майно може ініціювати стосовно до власника майна процедуру банкрутства, яка, у свою чергу, може призвести до втрати власником контролю над підприємством або до його ліквідації. З цієї позиції така застава є додатковим чинником впливу на боржника, що стимулює повернення кредитних коштів.

Варто зазначити, що чим вищої якості та ліквідності майно або майнові права запропонує позичальник у заставу за кредитом, тим вищою є ймовірність одержати потрібну суму кредиту та тим нижчий буде кредитний ризик для банку.

Процес забезпечення повернення кредиту — це складна цілеспрямована діяльність банку, яка охоплює систему організаційних, економічних і правових заходів, що становлять особливий механізм, котрий визначає способи видачі кредитів, джерела, терміни і способи їхнього погашення, а також документацію, яка юридично забезпечує повернення кредитів.

Узагальнивши організаційно-правовий механізм застави у вітчизняних банках, можна виокремити чотири етапи здійснення банком заставних операцій.

➤ Перший етап передбачає вивчення пропонованого в заставу майна та підготовку висновку щодо прийнятності й достатності вартості застави. Цей етап становить *експертиза застави*. Процедура вивчення майна охоплює такі стадії:

1) аналіз документів, що характеризують заставу: вивчення питання права власності на майно заставодавця, правомірність розпорядження майном, відсутність прав третіх осіб на майно, характеристика майна та його місцезнаходження;

2) огляд майна, що пропонується в заставу;

3) визначення ринкової вартості майна. Основне завдання фахівця з роботи з заставами — максимально точно визначити ринкову (справедливу) вартість майна, пропонованого в заставу.

➤ Другий етап — документальне оформлення заставної операції — містить такі стадії:

1) підготовку документів для оформлення кредитної операції в разі прийняття позитивного рішення про надання клієнтові кредиту;

2) формування змісту договору застави (іпотеки);

3) укладення договору застави (іпотеки);

4) реєстрацію заставних прав.

Права застави на нерухоме майно (іпотека) підлягають державній реєстрації в Державному реєстрі іпотек. У разі невиконання цієї умови іпотечний договір є чинним, але вимога іпотекодержателя не має пріоритету стосовно до прав, зареєстрованих іншими особами. Пріоритет зареєстрованих прав визначається черговістю їх реєстрації. На період чинності іпотечного договору на предмет іпотеки накладається заборона на відчуження, яка реєструється нотаріусом у єдиному реєстрі заборон на відчуження об'єктів нерухомого майна. Права застави на рухоме майно підлягають реєстрації в державному реєстрі обтяжень рухомого майна. Хронологія реєстрації обтяжень визначає пріоритети заставодержателів при задоволенні їх прав.

➤ Третій етап — супровід заставної операції — полягає у вжитті комплексу заходів, спрямованих на забезпечення збереження предмета застави та можливості звернення стягнення на нього. Цей етап передбачає такі стадії:

1) забезпечення збереження документів;

2) забезпечення збереження предмета застави;

3) страхування предмета застави.

Прийнявши майно у заставу на умовах передавання майнових прав і нематеріальних активів заставодержателю-банку, останній бере на себе юридичну відповідальність за збереження документів.

Збереження предмета застави забезпечується залежно від форми застави. Тверда заставка передбачає передавання майна, що є предметом застави, на збе-

рігання заставодержателю, а тому не потребує спеціальних заходів щодо збереження. Якщо застава залишається в заставодавця, банк здійснює *поточні перевірки заставного майна (моніторинг застави)*: перевірку наявності, стану, умов зберігання та експлуатації заставленого майна.

Основною метою моніторингу застави є визначення відповідності характеристик заставного майна, умов його змісту й експлуатації вимогам, вказаним у договорі про заставу.

Завданням моніторингу є своєчасне виявлення фактів або передумов зниження кількісних і якісних параметрів заставного майна, або інших порушень умов договору про заставу з метою формування комплексу заходів щодо захисту інтересів банку щодо заставного забезпечення кредиту.

Змістом моніторингу заставного забезпечення є:

- перевірка стану майна і фактичної наявності в місці його зберігання (зміст, експлуатації);
- підтвердження прав власності заставника на предмет застави;
- контроль поточної ринкової вартості майна;
- аналіз достатності заставного майна з урахуванням поточної інформації про наявні обтяження третіх осіб стосовно до предмета застави.

Моніторинг застави здійснюється на плановій основі відповідно до періодичності рекомендованої НБУ для окремих об'єктів застави [15]. План складається працівниками підрозділу банку з роботи з заставою на підставі даних кредитного (заставного) портфеля і містить таку інформацію: найменування організації-заставодавця, номер договору застави, установлену періодичність моніторингу, плановану та фактичну дати перевірки. Позаплановий моніторинг може провадитися за ініціативою заставного підрозділу або підрозділу, що кредитує. Прострочення сплати позичальником суми нарахованих процентів і (або) основного боргу (що не має у своїй основі технічного характеру), раптова зміна складу, структури і кількості предметів застави є підставою для обов'язкового здійснення позапланового моніторингу.

Щомісяця керівник заставного підрозділу повинен надавати особі, що затверджує план моніторингу, звіт про виконання плану за попередній місяць з зазначенням причин невиконання заходів і пропозиціями щодо їх виконання в наступному плановому періоді. Підставою для внесення інформації у звіт про виконання плану моніторингу може бути оформлений акт перевірки стану застави.

У разі виявлення погіршення стану предмета застави, його нестачі, відмови в наданні доступу до предмета застави, підписання заставодавцем (або його вповноваженим представником) акта перевірки з зауваженнями або взагалі відмови від підписання акта, співробітник банку, який здійснював натурний огляд предмета застави, у день проведення перевірки складає доповідну записку своєму безпосередньому керівникові з поясненнями всіх суперечливих моментів і з пропозиціями дальших дій щодо їх усунення та передає копію в підрозділ банківської безпеки.

Результати моніторингу оформляються актом перевірки. Позитивний висновок про достатність заставного покриття забезпечуваних заставою зобов'язань

може бути зроблений тільки з урахуванням комплексного аналізу всіх складових процедури моніторингу аспектів.

Остаточне рішення щодо переоцінки предмета застави, повної або часткової заміни предмета застави, оформлення в заставу майна додатково, зміни ринкової вартості, надання згоди на передавання майна в наступну заставу ухвалюється виключно вповноваженим Кредитним комітетом.

У разі виявлення порушень умов договору про заставу даний факт відбивається в акті. За наявності заперечень заставодавця щодо виявлених порушень зауваження і заперечення також заносяться в акт.

Акт перевірки складається за встановленою формою, засвідчується підписом заставодавця (або вповноваженим його представником), печаткою заставодавця (засвідчення печаткою обов'язкове для юридичних осіб і фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності) та підписом відповідального співробітника банку, який здійснював огляд предмета застави.

Отже, процес моніторингу застави відіграє важливу роль у інформаційному забезпеченні процесу управління кредитним ризиком банку.

З метою покриття ризиків, пов'язаних зі знищенням або пошкодженням заставленого майна, здійснюється його страхування заставодавцем у страховій компанії, акредитованій банком. Перелік ризиків, які слід застрахувати, визначається відповідним кредитним підрозділом банку. Страхування застави здійснюється на її повну вартість за кошти заставника або третьої юридичної (фізичної) особи.

За настання страхових випадків заставодержатель має право переважного задоволення своїх вимог із суми страхового відшкодування. Кредитор за забезпеченим заставою зобов'язанням (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником цього зобов'язання дістати задоволення зі страхового відшкодування незалежно від того, у чю користь воно застраховане, якщо тільки втрата або пошкодження не відбулися з причин, за які заставодержатель відповідає.

Контроль страхування предмета застави здійснюється кредитним працівником на підставі поданого заставодавцем договору страхування і платіжних документів, що підтверджують факт оплати страхової премії відповідно до затвердженого графіка їх виплат. Розмір страхової суми, як правило, має бути не менший від розміру виданого кредиту і належних до нарахування процентів на весь строк чинності кредитного договору. Максимальний розмір страхової суми визначається виходячи з ринкової вартості заставного майна з урахуванням його вартості, фізичного і морального зносу на дату страхування.

Страхові ризики зазвичай фіксуються в договорі страхування як складова частина заставних відносин. Перелік страхових ризиків обумовлюється необхідністю надання заставодержателю гарантій збереження доходів від використання об'єкта застави протягом чинності кредитного договору.

➤ Четвертий етап — звернення стягнення на предмет застави — передбачає виконання комплексу заходів, спрямованих на погашення проблемної заборгованості за кредитом. Основним джерелом погашення проблемної заборгованості є кошти, що мають бути одержані від реалізації заставного майна. Виручка від реалізації майна має покривати всі витрати, пов'язані з проведенням креди-

тної операції, забезпеченої заставою цього майна, а також із забезпеченням збереження предмета застави та зі зверненням стягнення на нього. Якщо суми від реалізації заставленого майна недостатньо для погашення витрат, то банк має право на підставі рішення суду звернути стягнення на інше майно боржника.

Кредитна політика банків, орієнтована на високий рівень забезпеченості банківських кредитів, дозволить вітчизняним банкам суттєво підвищити роль застави у зниженні кредитного ризику банків та вирішенні питань управління проблемними кредитами. У цьому контексті доцільно в методологічних розробках банків передбачити процедури за такими напрямками роботи з заставою:

- визначення вимог до складу, структури та якісних характеристик застави, формування переліку пріоритетних видів заставного забезпечення;
- механізм моніторингу стану заставного майна;
- процедури оцінки вартості та моніторингу рівня забезпеченості кредиту;
- процес координації взаємодії банків з незалежними експертами-оцінювачами.

Система забезпечення повернення кредитів формується банком у такий спосіб, щоб вона сприяла ухваленню позитивного рішення про видачу кредиту. З метою попереднього забезпечення повернення кредитів банки здебільшого керуються такими правилами:

1. При видачі великих сум кредитів банк намагається мати справу з тими позичальниками, яких він давно знає як надійних і добросовісних.

2. Банк обмежує строки кредитування. Розрахунок достатньо простий: що коротший цей строк, то меншою може бути за інших рівних умов загальна сума забезпечення та менш динамічна зміна її вартості в часі.

3. Банк поступово розвиває свої кредитні відносини з клієнтами, включаючи й тих, з якими він уже працює. Це дає змогу вивчити баланс клієнта і вибрати прийнятні форму, вид і вартість забезпечення.

4. Банк формалізує процеси видачі кредитів, у тому числі в частині забезпечення. Це передбачає розробку відповідних процедур, пакетів документів і забезпечення відповідно до рівня кредитного ризику.

5. Банк домагається, щоб максимальна кількість кредитів мали забезпечення в тій чи іншій формі, при цьому за можливості широко диференціюються умови кредитування різних клієнтів залежно від забезпечення кредиту.

6. Банк активно утримується від прийняття в забезпечення своїх кредитів низьколіквідного заставного майна та високоризикових нематеріальних активів.

7. Банк страхує предмет застави від його втрати.

Відповідно до Положення Національного банку України про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, внутрішньобанківськими положеннями щодо визначення розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями мають бути передбачені такі методики [15]:

- критерії прийнятності забезпечення та перелік видів застави, у тому числі товарів у обороті або в переробці тощо;
- порядок визначення ринкової вартості предметів застави;
- порядок переоцінки вартості застави в процесі моніторингу кредитного ризику та рівня забезпеченості кредиту;

- порядок здійснення правового аналізу документів під час укладення договору застави за кредитом з метою юридичного обґрунтування своїх прав як заставодержателя;
- процедури і методи перевірки наявності та якості предметів застави залежно від їх виду;
- процедури реалізації предмета застави;
- процедури страхування предмета застави.

Для оцінки рівня забезпечення кредиту кредитний менеджер має зважати на те, що в майбутньому погашення кредиту за кошти додаткових джерел означає високу ймовірність залучення банку в дію механізму примусового стягнення належного йому боргу. Правовим забезпеченням цього механізму є Закон України «Про виконавче провадження» [11]; конкретні умови механізму примусового стягнення можуть регламентуватися (крім кредитного договору) договором про заставу, іпотечним договором, гарантійним листом, договором поруки, страховим полісом.

Використання ж забезпечення як джерела погашення кредиту, навіть за наявності зазначених юридичних документів, вимагає від банку особливих умов і тривалого часу. Так, реалізація прав з повернення кредиту при використанні застави майна позичальника припускає звернення до суду, а також потребує додержання визначених умов по суті заставного права з боку як банку, так і позичальника. У результаті виникає тривала процедура розгляду і задоволення позову банку. Використання гарантійних зобов'язань поручителя для погашення кредиту також потребує часу навіть за його готовності виконати ці зобов'язання. Страхова організація відшкодує збиток банку від неповернення кредиту тільки після ретельного вивчення чинників виникнення кредитного ризику і за умови додержання умов страхової угоди. Це має збільшувати розмір забезпечення. Зрозуміло, що банк, відшкодовуючи збитки від невиконання боржником своїх зобов'язань, прагне мінімізувати строки реалізації застави, щоб уникнути зайвих втрат, оскільки ще нереалізоване майно — це вилучені з банківського обігу кошти.

У системі менеджменту кредитного ризику банку важливим питанням є *оцінка рівня забезпеченості кредиту*. Рівень забезпеченості кредиту безпосередньо впливає на обсяг резерву, що має бути сформований за кредитом. У переважній більшості випадків кредитні менеджери у висновках на кредит вказують суму резерву, яка має бути сформована у разі його видачі. За браку забезпечення сума резерву може бути неприйнятною для банку, і тут важливу роль відіграє ринкова вартість забезпечення та його ліквідність.

У практичній діяльності при прийнятті того чи іншого виду застави (об'єкта застави) в забезпечення банківського кредиту в першу чергу вирішуються два основні питання: ліквідність об'єкта як спроможність до швидкої реалізації та стабільність вартості забезпечення — відносно незмінна ціна на ринку, що свідчить про забезпеченість кредиту з погляду тривалого часу (строку чинності кредитної угоди).

Ліквідність є мірою того, як швидко об'єкт можна обміняти на гроші (продати) за ціною, адекватною ринковій вартості на відкритому ринку в умовах віль-

ної конкуренції, коли сторони угоди купівлі-продажу діють розумно, маючи у своєму розпорядженні всю необхідну інформацію, а на угоді не відбиваються якісь надзвичайні обставини. Кількісною характеристикою ліквідності майна може бути час ринкової експозиції об'єкта, тобто час, що потрібен для продажу застави на внутрішньому конкурентному ринку за ринковою вартістю.

Ліквідність залежить від таких факторів:

- еластичності попиту на певний вид майна;
- стану майна, тобто його відповідності сучасним технологіям;
- місця розташування об'єкта застави.

Об'єкти застави, розташовані в місцях з розвинутою інфраструктурою, значно легше реалізувати, ніж аналогічні об'єкти, розташовані в місцях, де нема зовнішніх переваг.

У виборі предмета застави банк віддає перевагу найбільш ліквідному забезпеченню, що має широке коло потенційних покупців і може бути швидко та без суттєвих матеріальних втрат реалізоване в разі звернення стягнення на предмет застави.

Згідно з Законом «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» при передачі майна під заставу, обов'язково має провадитися його оцінка незалежними експертами — професійними оцінювачами [6]. Об'єкт застави обов'язково має бути оцінений за ринковою вартістю, яка ґрунтується на реальній інформації і повністю відповідає ринковим даним за тим чи іншим об'єктом.

Виходячи зі змісту ст. 8 Закону «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [6] та нормативних вимог НБУ [15] у результатах оцінки заставного майна зацікавленою стороною виступає банк, тоді суб'єкт оціночної діяльності, або оцінювач майна — працівник банку, який має кваліфікаційне свідоцтво оцінювача, може провадити оцінку для потреб банку, якщо він не є пов'язаною з банком особою (афілійованою, спорідненою, асоційованою).

Ринкова вартість — це вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки, в конкурентних ринкових умовах. На практиці застосовується багато апробованих методів, способів і методик її визначення. Методичні підходи та методи оцінки майна регламентуються національним стандартом оцінки майна №1 «Загальні засади оцінки майна та майнових прав» [14].

З метою забезпечення об'єктивності оцінки застави банки вибирають *професійних оцінювачів*, акредитуючи їх, а також злучають оцінювачів на постійну роботу, створюючи спеціальні підрозділи в межах департаментів чи управлінь кредитним ризиком. Ключове завдання оцінювача — діяти як незалежна, незацікавлена третя сторона при складанні неупередженого висновку про вартість предмета застави.

Одним з найвагоміших факторів кредитного ризику в сучасних умовах є ризик необ'єктивної оцінки вартості предмета застави. Адже ризик зміни вартості застави став головною причиною зростання обсягу банківських резервів під видані кредити та зазнаних у зв'язку з цим колосальних збитків у банківському секторі, особливо в період фінансово-економічної кризи 2008—2009 років.

Виходячи з ролі застави у кредитному процесі очевидно, що об'єктивна інформація про вартість предмета застави для менеджерів банку актуальна протягом усього періоду чинності кредитної угоди, а об'єктивна оцінка ринкової вартості предмета застави є одним з важливих факторів зниження кредитного ризику банків у сучасних умовах.

Проте ринкова вартість визначається на дату оцінки й актуальна протягом обмеженого періоду часу та об'єктивна за умов конкурентного середовища і добровільного продажу майна. Реалізація предметів застави частіше за все відбувається не в ринкових умовах, а в умовах «вимушеної реалізації», і при цьому основна мета банку — повернути (компенсувати) вкладені у кредит кошти.

У практиці вітчизняних банків для визначення суми кредиту під забезпечення провадиться якісний аналіз заставного майна на предмет його відповідності критеріям і принципам прийнятності застави, а також здійснюється оцінка ймовірності впливу низки факторів на рівень забезпеченості кредиту.

На рівень забезпеченості кредитів найбільше впливають такі фактори:

- загальноекономічні — зміни ринкових цін на предмет застави (у т.ч. сезонні коливання), інфляційні очікування, рівень економічного розвитку країни (регіону);
- зміна споживчих якостей предмета застави — вплив фізичного, морального, економічного зносу, витрати на збереження, перевезення, монтаж (демонтаж) предмета застави;
- фактори ліквідності — розвиток ринку об'єктів, аналогічних предмету застави, наявність платоспроможного попиту, строк ефективної експозиції;
- феномен зміни вартості грошей у часі;
- необхідність покриття нарахованих процентів, штрафів, пені;
- витрати, пов'язані з реалізацією предмета застави — зниження ціни на наступних торгах, мито, відрахування, сплата послуг.

Комплексним показником, який враховує сукупність ризиків банку, пов'язаних із забезпеченням кредитної операції, і дає можливість оцінити *рівень забезпеченості кредиту*, є LTV (Loan-to-Value Ratio), значення якого виражається у відсотках за формулою:

$$LTV = K / B3 \cdot 100 \%, \quad (2.1)$$

де K — сума кредиту;

$B3$ — вартість забезпечення (застави).

LTV є диференційованим показником і відображає результати якісного аналізу забезпечення (застави) та її ризиків. Наприклад, LTV на рівні 80 % передбачає, що сума наданого кредиту не може перевищувати 80 % від вартості застави. Що нижчі значення показника LTV, то менші ризики застави та вища ймовірність того, що при зверненні стягнення на позичальника виручка від реалізації застави дозволить кредиторів відшкодувати видані у кредит кошти та витрати, пов'язані з його наданням та обслуговуванням.

Найчастіше показник LTV застосовується в процесі іпотечного кредитування. Скажімо, позичальник має намір одержати кредит 85000 дол., щоб придбати будинок за 100000 дол., LTV у цьому разі становить 85 %. Якщо в банку діє

більш жорстка вимога для кредитів під заставу нерухомості (LTV не має перевищувати 80 %), то позитивне рішення щодо кредиту можливе тільки за умови надання додаткового забезпечення або збільшення розміру початкового внеску позичальника.

У практиці управління кредитним ризиком банків існує загальне правило регулювання достатності рівня забезпеченості за кредитами. Так, у разі коли предметом забезпечення є об'єкт кредитування (наприклад, нерухомість, що купується фізичними особами; автомобілі чи товари тривалого користування), банки з метою підвищення рівня забезпечення встановлюють мінімальний розмір початкового внеску за власні кошти позичальника.

З метою підвищення рівня забезпеченості кредиту Положенням про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями встановлені критерії та принципи прийнятності забезпечення за кредитними операціями. Банки України під час оцінки рівня кредитного ризику за кредитними операціями беруть у розрахунок вартість застави, яка є прийнятним забезпеченням за умови її належності до переліку забезпечення, що відповідає критеріям прийнятності забезпечення та коефіцієнтів його ліквідності (дод. Б.7), та одночасного додержання таких принципів [15]:

- 1) безперешкодного стягнення;
- 2) справедливої оцінки;
- 3) збереження;
- 4) наявності.

Принцип безперешкодного стягнення передбачає, що предмет застави:

- наданий банку на строк не менший, ніж строк чинності кредитного договору;
- оформлений у заставу відповідно до вимог законодавства України;
- має вищий пріоритет обтяження на користь банку у відповідному реєстрі згідно з вимогами законодавства України на строк не менший, ніж строк чинності кредитного договору;
- не має обмежень щодо звернення банком стягнення на заставне майно та дальшої його реалізації в разі невиконання боржником зобов'язань за договором. Обмеженнями є: наявність законодавчих обмежень щодо взяття в заставу або звернення стягнення на предмет застави, або реалізації предмета застави (за винятком обмежень, передбачених Законом України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого в забезпечення кредитів в іноземній валюті» та законом України щодо фінансової реструктуризації); наявність судового рішення, яке позбавляє банк-кредитор права на звернення стягнення на предмет застави, яке набрало законної чинності та не було оскаржено банком-кредитором у встановленому законодавством України порядку; втрата банком-кредитором права на звернення стягнення на предмет застави внаслідок не своєчасного подання кредиторських вимог або відмови від прийняття застави у власність під час виконавчого провадження тощо; інші обмеження, визначені банком;
- не може бути відчуженим заставодавцем без попереднього погодження з банком відповідно до вимог законодавства України;

- не наражається на специфічні ризики втрати (наприклад, майно, що не має активного ринку збуту; майно з короткими строками експлуатації/зберігання (до трьох місяців) тощо);
- у формі нерухомого майна, цілісного майнового комплексу або устаткування — за умови, що вони розташовані на території України;
- у формі транспортних засобів — за умови, що вони зареєстровані на території України;

Принцип справедливої оцінки передбачає здійснення банком оцінки застави за вартістю, яка не перевищує ринкової (справедливої) вартості та забезпечує можливість її продажу сторонньому покупцеві. Тобто є ринок, на якому застава може бути реалізована в разі звернення на неї стягнення або застава може бути спрямована безпосередньо на погашення зобов'язань боржника.

Переоцінка вартості застави має здійснюватися банком на регулярній основі, зокрема:

- нерухомого майна та цілісного майнового комплексу — не рідше від одного разу на дванадцять місяців;
- товарів у обороті або в переробці та біологічних активів — не рідше від одного разу на місяць;
- іншого майна (майнових прав) — не рідше одного разу на шість місяців.

Якщо від дати останньої оцінки або перегляду вартості предмета застави відбулися суттєві зміни в умовах його функціонування, фізичному стані чи стані ринку подібного майна (пошкодження, знищення, знецінення, завершення реконструкції, уведення в експлуатацію тощо), то банк має забезпечити проведення переоцінки такого майна незалежно від установленої раніше періодичності.

Банк з метою розрахунку розміру кредитного ризику використовує ринкову (справедливу) вартість застави (без урахування податку на додану вартість) у розрізі таких видів:

- цінного папера;
- нерухомого майна;
- транспортних засобів;
- об'єктів у формі цілісного майнового комплексу;
- устаткування (обладнання);
- біологічних активів;
- товарів у обороті або в переробці.

Банк може використовувати ринкову вартість (нерухомого майна, транспортних засобів, устаткування), що визначена в договорі купівлі-продажу, — у разі їх придбання не раніше ніж за три місяці до дати укладення договору застави. Таку вартість банк може використовувати до дати необхідного її перегляду.

Принцип збереження передбачає наявність договору страхування предмета застави від втрати (пошкодження), вигодонабувачем за яким є банк. Дія цього принципу поширюється на такі види застави:

- нерухоме майно, що належить до житлового фонду;
- легкові автомобілі;
- транспортні засоби (крім легкових автомобілів);
- об'єкти у формі цілісного майнового комплексу;

- устаткування;
- товари, прийняті на зберігання за подвійним складським свідоцтвом;
- товари в обороті або в переробці;
- біологічні активи.

Банки мають розробляти внутрішньобанківську процедуру страхування предмета застави, що повинна містити критерії та порядок відбору страхових компаній, а також мінімальні вимоги до договорів страхування (зокрема мінімальний перелік ризиків, від яких має бути застрахований кожний із видів забезпечення).

Принцип наявності передбачає здійснення банком або *аутсорсером* перевірки наявності та стану майна, одержаного в заставу, на регулярній основі. Функції щодо перевірок наявності та стану майна банк може на договірній основі передати аутсорсеру за умови, що:

- у договорі визначено періодичність, порядок та умови виконання аутсорсером таких перевірок, порядок здійснення банком контролю за належним виконанням цієї функції;
- банк затвердив і додержується внутрішньобанківських процедур щодо передавання аутсорсеру цієї функції, а також щодо контролю за належним її виконанням;
- банк забезпечив контроль за належним виконанням аутсорсером таких перевірок на постійній основі.

Банк може передати проведення перевірки наявності та стану одержаного в заставу майна на аутсорсинг за умови:

- 1) прийняття рішення уповноваженим органом банку щодо передавання проведення перевірки наявності та стану майна, отриманого в заставу, на аутсорсинг та обґрунтування необхідності прийняття такого рішення;
- 2) визначення структурного підрозділу (відповідальних осіб), які здійснюватимуть контроль за реалізацією аутсорсером проведення перевірки наявності та стану майна, одержаного в заставу;
- 3) визначення у внутрішньобанківських нормативних документах вимог щодо параметрів якості аутсорсингу, порядку проведення верифікації аутсорсера, порядку здійснення контролю за належним виконанням послуг аутсорсером;
- 4) визначення у внутрішньобанківських нормативних документах вимог щодо порядку дій банку в разі порушення аутсорсером умов договору або відмови банку від аутсорсингу, виконання якого забезпечить безперервність процесу перевірки наявності та стану майна, одержаного в заставу, банком самостійно;
- 5) забезпечення належного контролю за якістю виконання перевірок наявності та стану майна, одержаного в заставу, переданих на аутсорсинг;
- 6) забезпечення моніторингу та контролю за ризиками, пов'язаними з передаванням проведення перевірки наявності та стану майна, одержаного в заставу, на аутсорсинг.

Національний банк рекомендує таку періодичність перевірки (банком чи аутсорсером) заставного майна, а саме: період від дати останньої перевірки до дати визначення розміру кредитного ризику не може перевищувати [15]:

- для нерухомого майна, цілісного майнового комплексу та транспортних засобів — дванадцять місяців;

- для біологічних активів — постійно (тобто в момент вибуття/заміни біологічних активів), але не більше від одного місяця;
- для товарів в обороті або в переробці — постійно (тобто в момент вибуття/заміни товару), але не більше одного місяця;
- для іншого майна (майнових прав) — шість місяців.

У разі одержання відомостей про ризик втрати майна банк (аутсорсер) здійснює позачергову перевірку його наявності та стану. Банк під час визначення кредитного ризику за кредитними операціями використовує вартість прийнятого забезпечення з урахуванням коефіцієнтів ліквідності (див. дод. Б.7).

За консорціумного кредитування банки — учасники консорціуму з метою розрахунку розміру кредитного ризику розподіляють вартість наданого заставодавцями забезпечення згідно з умовами договору про консорціумне кредитування між банками — учасниками консорціуму пропорційно до частки їхньої участі в консорціумному кредиті.

Банк — учасник консорціуму з метою розрахунку розміру кредитного ризику використовує забезпечення за умови наявності документів, що підтверджують:

- 1) обтяження забезпечення на користь одного з банків — учасників консорціуму у відповідному реєстрі згідно з вимогами законодавства України;
- 2) право банку — учасника консорціуму на частину коштів від реалізації такого забезпечення, що відповідає частці його участі в консорціумному кредитуванні, у разі невиконання боржником своїх зобов'язань.

Під час розрахунку розміру кредитного ризику за кредитом, наданим під заставу майнових прав на грошовий депозит, банк приймає вартість забезпечення у вигляді грошового покриття, розміщеного в банку-кредиторі, у розмірі, що відповідає найменшому з розмірів залишків на рахунку, які були на початок кожного робочого дня протягом останніх 30 календарних днів, що передують даті розрахунку розміру кредитного ризику.

Варто виокремити особливі умови врахування вартості таких об'єктів застави, як товари в обороті та переробці, а також біологічних активів при визначенні рівня кредитного ризику за кредитними операціями, у заставу за якими вони прийняті.

Для оцінки рівня кредитного ризику вартість застави у вигляді товарів в обороті та переробці береться в розрахунок за одночасного додержання таких умов [15]:

- 1) ці об'єкти є заставою за кредитом, строк чинності якого не перевищує 12 місяців;
- 2) договір про надання кредиту та (або) договір застави визначають:
  - докладний опис предмета застави;
  - періодичність здійснення переоцінки застави з додержанням установлених термінів;
  - право банку (аутсорсера) на постійній основі здійснювати одноосібно контроль за наявністю/належною схоронністю/вибуттям/заміною товарів на інші;
- 3) підтвержене документально право власності заставодавця на товари;
- 4) наявність товарів, що передаються в заставу, підтверджується даними фінансової звітності заставодавця, яка подається до банку;

5) товари, що передаються в заставу, зберігаються в приміщеннях/на складах/у резервуарах, що перебувають у власності (в оренді) банку, в умовах, що забезпечують належну їх схоронність і якість, ураховують строки та умови збереження (підтримання оптимальних вологості, температурного режиму, циркуляції повітря тощо);

6) банк (аутсорсер) здійснює одноосібно контроль за наявністю/належною схоронністю/вибуттям/заміною товарів на інші. Такий контроль передбачає:

➤ що вибуття (заміна товарів на інші) не може бути здійснено без згоди банку (аутсорсера);

➤ відстеження запасів товарів, їх динаміки, суттєвих змін видів і характеристик товарів (кількісних і якісних, які впливають на їхню ринкову вартість), що надходять замість тих, що вибувають;

7) за результатами контролю складається відповідний акт, який засвідчується працівником банку (аутсорсером) та заставодавцем;

8) порядок організації та забезпечення належного контролю за заставою у вигляді товарів у обороті банк визначає у внутрішньобанківських положеннях;

9) до розрахунку кредитного ризику береться вартість застави у вигляді товарів в обороті або в переробці в обсязі, що відповідає найменшому денному залишку за останні 90 календарних днів поспіль, які передують звітній даті; з урахуванням відповідного коефіцієнта ліквідності (дод. Б.7).

Вартість застави у вигляді *біологічних активів* береться в розрахунку розміру кредитного ризику за кредитною операцією за одночасного додержання таких умов [15]:

1) договір про надання кредиту та (або) договір застави визначають:

➤ докладний опис предмета застави;

➤ періодичність здійснення переоцінки застави з додержанням установлених термінів;

➤ право банку (аутсорсера) на постійній основі здійснювати контроль за наявністю/належною схоронністю/вибуттям/заміною біологічних активів на інші;

2) біологічні активи, що передаються в заставу, зберігаються в умовах, що забезпечують належну їх схоронність та якість (спеціальні приміщення), ураховують строки та умови зберігання (підтримання оптимальних вологості, температурного режиму, циркуляції повітря тощо);

3) банк (аутсорсер) здійснює одноосібно контроль за наявністю/належною схоронністю/вибуттям/заміною біологічних активів на інші. Такий контроль передбачає, що вибуття (заміна біологічних активів на інші) не може бути здійснено без згоди банку (аутсорсера); відстеження запасів біологічних активів, їх динаміки, суттєвих змін видів і характеристик (кількісних і якісних, які впливають на їхню ринкову вартість), що надходять замість тих, що вибувають. За результатами контролю складається відповідний акт, який засвідчується працівником банку (аутсорсером) та заставодавцем;

4) порядок організації та забезпечення належного контролю за заставою у вигляді біологічних активів банк визначає у внутрішньобанківських положеннях;

5) в обсязі, що відповідає найменшому денному залишку за останні 90 календарних днів поспіль, які передують звітній даті;

- б) за нижчою між балансовою та ринковою вартостями;
- 7) з коефіцієнтом ліквідності згідно з дод. Б.7.

Доцільно виокремити особливості й умови врахування вартості застави для визначення рівня кредитного ризику в окремих випадках:

1. З метою розрахунку розміру кредитного ризику використовується вартість застави, яка є забезпеченням за двома (або більше) кредитними операціями, у тому числі за договорами наступної застави, якщо першочергове право вимоги на предмет застави як заставодержателю належить банку в частині, пропорційній розміру заборгованості за кожною кредитною операцією.

2. Якщо погашення боргу за одним з таких кредитів прострочено понад 30 календарних днів, то предмет застави може братися до розрахунку величини кредитного ризику за всіма кредитами за умови, що в договорах про надання кредитів, забезпеченням за якими є один предмет застави, у разі невиконання боржником умов одного з договорів передбачено право банку на дострокове стягнення боргу за всіма іншими кредитами та (або) його дострокового погашення за кошти від реалізації предмета застави. Якщо такої умови в договорах про надання кредиту немає, то предмет застави використовується з метою зменшення ризику за одним із кредитів, погашення боргу за яким прострочено понад 30 календарних днів.

3. У разі погашення простроченого боргу за кредитом використання банком цього предмета застави за іншими кредитами в одному банку з метою зменшення ризику відновлюється.

4. Банк із метою розрахунку розміру кредитного ризику за *непрацюючим кредитом* (NPL), заставою за яким є майно (майнові права), визначені в пунктах 11-26 (див. дод. Б.7), у такий спосіб ураховує їхню вартість [15]:

- від одного дня визнання активу непрацюючим до 1095 днів включно — в обсязі не більше ніж 100 %;
- від 1096 до 1460 днів включно — в обсязі не більше ніж 60 % за умови наявності документально підтвердженого обґрунтованого судження щодо ймовірності реалізації забезпечення;
- від 1461 до 1825 днів включно — в обсязі не більше ніж 50 % за умови наявності документально підтвердженого обґрунтованого судження щодо ймовірності реалізації забезпечення;
- від 1826 днів — 0 %.

5. Банк не бере до розрахунку розміру кредитного ризику вартість забезпечення, якщо воно:

1) належить до переліку, визначеного в п. 1 дод. Б.7, і надано за кредитом, який банк визнає непрацюючим понад 90 днів поспіль (крім випадків, зазначених у наступних пунктах);

2) належить до переліку, визначеного в п. 1 дод. Б.7, за кредитом, який банк визнає непрацюючим понад 365 днів поспіль, і наданим боржникові, щодо якого запроваджено процедуру фінансової реструктуризації, учасниками якої є банки — резиденти України. Обов'язковими умовами при цьому є:

— строк чинності договору забезпечення має бути довший за строк фінансової реструктуризації боржника;

— банк зберігає право звернути стягнення на таке забезпечення як протягом проведення процедури такої реструктуризації, так і після її завершення;

3) належить до переліку, визначеного в п. 1 дод. Б.7, за кредитом, який банк визнає непрацюючим понад 1095 днів поспіль, і наданим боржникові, щодо якого запроваджено процедуру фінансової реструктуризації, учасниками якої є банки — резиденти України, банки-нерезиденти, іноземні державні експортні кредитні агентства, міжнародні фінансові організації, власники єврооблігацій. Обов'язковим при цьому є додержання умов, що і для непрацюючих понад 365 днів поспіль кредитів;

4) належить до переліку, визначеного в пп. 2 — 10 дод. Б.7, за кредитом, який банк визнає непрацюючим понад 90 днів поспіль;

5) належить до переліку, визначеного в пп. 11 — 26 дод.Б.7, за кредитом, який банк визнає непрацюючим понад 1825 днів поспіль;

6) не відповідає іншим вимогам щодо забезпечення, визначеним Національним банком [15].

Відповідно до чинних вимог банки України визначають кредитний ризик за активами з додержанням у тому числі принципу застосування способів зниження кредитного ризику, що об'єктивно забезпечують його мінімізацію. Зокрема, щодо одержаного банком забезпечення такими способами зниження кредитного ризику є:

- наявність об'єктивних доказів існування (наявності);
- доступність;
- оцінка ринкової вартості;
- страхування;
- контроль банком за належністю стану, схоронністю, вибуттям (заміною);
- можливість відчуження на користь банку.

Кредитний менеджер виходячи з цього має вибрати з фактично запропонованих наявних у позичальника видів забезпечення саме те (ті), яке дає змогу мінімізувати кредитний ризик до прийнятного банком рівня. Коли в потенційного позичальника нема одного виду забезпечення, банк може прийняти кілька видів забезпечення. При цьому з більш «твердим» (ліквідним) забезпеченням може використовуватися менш ліквідне.

Розмір забезпечення за кредитом (за ринковою вартістю) прямо знижує розмір кредитного ризику за ним. Адже розмір ризику визначається як скоригована на коефіцієнт імовірності дефолту боржника за активом різниця між вартістю заборгованості за кредитом на дату оцінки та вартістю забезпечення за кредитом, скоригованого на коефіцієнт ліквідності (детально про це йдеться в розд. 6 і 8).

2.4. Структурування кредиту

Структурування кредиту як третій етап процесу кредитування (кредитного процесу) тісно пов'язаний з попереднім, другим, етапом процесу кредитування — оцінкою кредитоспроможності, бо оцінку кредитоспроможності можна визначити виходячи з конкретної заявки клієнта на кредит, суми, строку креди-

ту, процентів за його користування та інших параметрів. Той самий клієнт за різних умов кредитної заявки може мати різну кредитоспроможність.

Кредитні менеджери, що визначають параметри кредиту, ухвалюють відразу три рішення, а саме щодо:

- 1) оцінки ризику;
- 2) мінімізації (уникнення) ризику;
- 3) компенсації ризику.

До факторів, що впливають на процес структурування кредиту, належать:

- рівень кредитоспроможності позичальника;
- платоспроможність гарантів чи поручителів;
- вид кредиту;
- рівень забезпечення за кредитом;
- рівень доходів позичальника, зокрема за кредитованим заходом;
- наявність і якість кредитної історії;
- якість забезпечення страховими договорами (у тому числі страхування застави);
- згода потенційного позичальника на перевірку якості та схоронності застави.

Для структурування кредиту кредитний експерт визначає основні параметри кредиту та умови майбутнього кредитного договору:

- вид (мету);
- суму;
- строк;
- плату за кредит (процент та комісії);
- спосіб видачі;
- спосіб погашення;
- забезпечення.

Для визначення виду (цільового спрямування) кредиту установлюється об'єкт кредитування. Залежно від цільового спрямування кредити поділяються на виробничий (поповнення оборотних коштів та основних засобів) і споживчий.

Завдання кредитного менеджера — правильно визначити об'єкт кредитування і запропонувати клієнтові той вид кредиту, який найбільше відповідає характеру кредитованого заходу. Кожен банк з метою зниження витрат і кредитного ризику на основі власного досвіду розробляє власну класифікацію кредитів.

Від правильно вибраного виду залежать інші параметри кредиту — строк, порядок надання і погашення кредиту, вид забезпечення тощо. Взагалі, у процесі структурування кредиту кредитний менеджер має з'ясувати, чи щирим є позичальник у частині використання кредитних коштів на цілі, задекларовані в заявці на кредит. Деякі несумлінні позичальники приховують справжню мету кредитування, і завдання кредитного менеджера полягає у виявленні таких випадків.

У ході структурування важливу роль відіграє *визначення кредитним менеджером необхідної суми кредиту*. Завеликий розмір кредиту може викликати спокусу в позичальника використати надлишкову суму на заходи, не передбачені бізнес-планом, а тому й більш ризиковані для банку. Занизький розмір кре-

диту не дасть змоги своєчасно й ефективно провести кредитований захід, а отже, ставить під загрозу й одержання коштів на своєчасне погашення кредиту. Тобто і завищення, і заниження суми кредиту становить загрозу для банку у вигляді зростання кредитного ризику.

У бізнес-планах позичальники, як правило, завищують суми витрат, а значить, і суми кредиту, намагаючись застрахувати в такий спосіб себе від несподіванок чи просто використати посадовими особами клієнта кошти на особисті цілі. Тому кредитний менеджер має аналізувати заявку (бізнес-план) клієнта на предмет витрат і в разі виявлення «зайвих» зменшувати на них суму кредиту.

У ході визначення суми кредиту, що має бути надана, кредитний менеджер також повинен обов'язково перевірити наявність власних коштів, які потенційний позичальник має вкласти в кредитований захід, поділивши ризик з банком. Так, для кредитування фізичних осіб на придбання нерухомості, автомобілів та інших товарів тривалого користування банк установлює розмір власного початкового внеску позичальника на оплату об'єкта кредитування і, відповідно, зменшує на суму цього внеску суму кредиту. За іншими видами кредитів внесок позичальника та банку для фінансування проекту (заходу) встановлюється договором, як правило, у співвідношенні 30 : 70 % відповідно.

Визначаючи суму кредиту кредитний менеджер може, за бажання і згоди позичальника, збільшити розмір кредиту на суму страхування предмета застави, плати третій особі за зберігання предмета застави чи інших видів платежів.

Визначення строку кредитування має важливе значення для успішності всього кредитного процесу. Тривалість визначеного кредитним менеджером строку кредитування має дати змогу потенційному позичальникові відповідно до доходів чи бізнес-плану встигнути завершити кредитований захід, одержати гроші і своєчасно розрахуватися за кредитом. Тому для кредитного менеджера важливо визначити обґрунтований строк кредитування. Так, занадто короткий строк кредитування не дасть змоги успішно завершити кредитований захід і вчасно погасити кредит. А більш тривалий, ніж потрібно, строк кредитування містить іншу загрозу — після завершення кредитованого заходу позичальник може використати кошти на інші цілі, що може перешкодити своєчасному їх вивільненню та погашенню кредиту в установлений термін. Тож необґрунтований строк кредитування в той чи інший бік збільшує рівень ризику за кредитом.

Кредитний менеджер повинен знати, що, як правило, позичальники, для того аби перестраховатися, збільшують у заявці строки кредитування.

Визначення вартості банківського кредиту (установлення плати за кредит) відіграє важливу роль у забезпеченні його прибутковості та зниженні розміру процентного ризику.

Вартість банківського кредиту визначають такі фактори [20]:

- розмір процентної ставки;
- розмір комісійної винагороди;
- розмір процентної ставки за депозитом (залишками на рахунку/рахунках) позичальника, в разі коли кредит видається під заставу майнових прав на кошти депозитного рахунку (так звані гроші під гроші).

Норма процента як плати, що її одержує банк від позичальника за користування кредитом, установлюється на ринку на основі попиту та пропозиції на кредити. На рівень процентної ставки за кредитом впливають такі основні фактори [20, с. 390]:

- облікова ставка центрального банку;
- процент інших банків за аналогічними кредитами;
- структура ресурсної бази банку;
- стабільність грошового обороту в країні;
- витрати банку на формування залучених ресурсів;
- вид кредиту, рівень його ризикованості;
- строк кредиту;
- розмір кредиту;
- характер забезпечення за кредитом;
- зміст заходу, який кредитується;
- витрати на видачу, оформлення, контроль за цільовим використанням та своєчасним погашенням кредиту;
- норма дохідності за іншими активними операціями;
- мінімальна норма дохідності за конкретною кредитною угодою;
- характер відносин між банком і конкретним позичальником.

Існують такі методи ціноутворення на кредит [21, с. 131—133]:

◆ метод «вартість+», за яким при визначенні процентної ставки виходять із вартості залучення ресурсів, операційних витрат, премії за ризик і бажаного рівня прибутковості;

◆ метод «базова ставка+», використання якого передбачає, що при визначенні процентної ставки виходять із базової ставки, премії за ризик і бажаного рівня прибутковості. Базовою ставкою може слугувати ставка міжбанківського ринку, міжнародних ринків, першокласного позичальника (prime-rate), ставка за короткостроковими залученими депозитами (в іноземних банках — ставка за тримісячними депозитними сертифікатами);

◆ метод «надбавки», за яким при визначенні процентної ставки виходять із вартості залучення ресурсів, премії за ризик і бажаного рівня прибутковості;

◆ метод «аналізу дохідності клієнта» — базується на точному обліку доходів і витрат стосовно до кожного позичальника і має на меті, як правило, зниження рівня плати за кредит порівняно з узвичасним рівнем для великих корпоративних клієнтів;

◆ метод максимальних процентних ставок (кеп), за яким при визначенні процентної ставки виходять із базової ставки, яку збільшують на прайм-ставку і премію за ризик за конкретною кредитною угодою.

Утім для визначення плати за кредит банки незалежно від методу ціноутворення виходять з розрахунку мінімальної норми дохідності за кредитом.

Мінімальна норма дохідності встановлюється на основі базової процентної ставки і бажаного прибутку. Базова процентна ставка визначається в процентах і залежить від витрат банку на мобілізацію ресурсів для видачі кредиту. Цільовий прибуток являє собою надбавку до базової ставки. Мінімальна норма дохідності за кредитом має покривати витрати за ним і включати цільовий прибуток.

Виходячи з прогнозованого доходу за кредитом і прогнозованої суми процентної плати за кредит банк визначає річну ефективну процентну ставку за формулою:

$$p = (\text{ПД}/K) \cdot (n / t) \cdot 100 \%, \quad (2.2)$$

де p — річна ефективна процентна ставка за кредитом, %;

ПД — розмір процентних платежів та прогнозованого доходу за період користування кредитом, грош. еквівалент;

K — вартість заборгованості за кредитом, грош. еквівалент;

n — тривалість року, дні;

t — строк кредиту, дні.

Сума процентних платежів за період користування кредитом визначається за формулою простого процента:

$$\text{ПП} = K \cdot p \cdot t / n \cdot 100 \%, \quad (2.3)$$

де ПП — розмір процентних платежів за період існування заборгованості за кредитом, грош. еквівалент.

Існує три способи розрахунку суми процентного платежу позичальника за кредитом залежно від порядку врахування кількості днів у році та місяці [16, с. 53].

У деяких країнах для зручності обчислень рік ділиться на 12 місяців по 30 днів у кожному, тобто тривалість року n береться рівною 360 дням. Це так звана німецька практика. Проценти, розраховані з часовою базою $n = 360$ днів, називають звичайними, або комерційними.

Існує французька практика, коли тривалість року береться рівною $n = 360$ днів, а тривалість місяців у днях відповідає календарному численню.

І, нарешті, в інших країнах використовується так звана англійська практика, що враховує тривалість року в 365 днів, а тривалість місяців — у днях, що також відповідає календарному численню, як і при використанні французької практики, тобто 28, 29, 30 і 31 день.

У зв'язку з різними практичними підходами банків до вибраного періоду нарахування вирізняють три методи процентних розрахунків:

1) точні проценти з точною кількістю днів існування заборгованості за кредитом (англійська практика). За цього методу в розрахунок береться фактична кількість днів t між двома датами — одержання і погашення кредиту — і фактична тривалість року ($n = 365$ (366) днів);

2) звичайні проценти з точною кількістю днів існування заборгованості за кредитом (французька практика: розмір t розраховується, як і в попередньому випадку, кількість днів у році береться наближена $n = 360$ днів);

3) звичайні проценти з наближеною кількістю днів фактичного існування заборгованості за кредитом (німецька практика): розмір t визначається кількістю місяців по 30 днів у кожному починаючи з моменту видачі кредиту і до моменту його погашення, і точною кількістю днів існування заборгованості в неповному місяці; тривалість року $n = 360$ днів.

У встановленні процентної ставки за кредитом разом з кредитним підрозділом беруть участь казначейство та відділ аналізу ризиків.

Звичайно ставки за окремими видами кредитів і позичальників банками встановлюються заздалегідь. За поданням казначейства і кредитного підрозділу

ставки затверджуються правлінням банку. За кредитами, які більш стандартизовані, встановлюються конкретні процентні ставки залежно від строку, валюти, об'єкта кредитування тощо. За кредитами, що потребують більш індивідуального підходу, встановлюються мінімальні процентні ставки. При цьому кредитний менеджер з урахуванням мінімальних процентних ставок і рівня ризику за кредитом пропонує відповідну ставку.

Для встановлення *періодичності сплати процентів за кредитом* кредитний менеджер повинен зважати на те, що умови кредитного договору між банком і позичальником мають максимально передбачати реальну можливість сплати позичальником нарахованих процентів за користування кредитом. Для цього при визначенні в кредитних угодах дати нарахування та дати сплати процентів менеджеру необхідно брати до уваги специфіку діяльності конкретного позичальника, реальні строки надходження виручки від реалізації продукції, які можуть бути обумовлені, зокрема, тривалим виробничим циклом, сезонністю виробництва тощо. Залежно від цього сплата процентів може встановлюватися:

- щомісяця;
- щокварталу;
- з іншою періодичністю.

Водночас така періодичність не має призвести до погіршення фінансового стану банківської установи. У разі коли за умовами кредитного договору сплата процентів встановлена рідше від одного разу на місяць, то під час розгляду питання на кредитному комітеті банку у висновку кредитного працівника має бути обґрунтування необхідності встановлення такої періодичності.

Для своєчасного одержання доходу кредитний менеджер при структуруванні повинен встановлювати мінімальний розрив між датою нарахування та датою сплати процентів за кредитом. Цей період має давати можливість банку перевірити суми нарахованих процентів і повідомити про них позичальника. За настання терміну сплати процентів за користування кредитом позичальник (гарант, поручитель) повинен сплатити їх банку через надання платіжних доручень на перерахування коштів з поточного рахунка чи внести готівку до каси банку.

Кредитному менеджеру забороняється встановлювати в договорі про надання споживчого кредиту будь-які збори, проценти, комісії, платежі тощо за дії, які не належать до кредитної послуги, відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів». Умова договору про надання споживчого кредиту, яка передбачає здійснення будь-яких платежів за дії, які не є послугою у визначенні Закону України «Про захист прав споживачів», є нікчемною [1].

Після визначення процентної ставки та інших параметрів структурування кредиту, перед укладенням договору про надання споживчого кредиту, відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів» кредитний менеджер зобов'язаний повідомити споживача у письмовій формі про умови кредитування [1]:

- 1) особу та своє місцезнаходження;
- 2) мету, для якої споживчий кредит може бути витрачений;
- 3) форми його забезпечення;
- 4) наявні форми кредитування з коротким описом відмінностей між ними, у тому числі між зобов'язаннями споживача;

- 5) тип процентної ставки;
- 6) суму кредиту, який може бути виданий;
- 7) орієнтовну сукупну вартість кредиту (в процентному значенні та грошовому виразі) з урахуванням процентної ставки за кредитом і вартості всіх послуг (реєстратора, нотаріуса, страховика, оцінювача тощо), пов'язаних з одержанням кредиту та укладенням договору про надання споживчого кредиту;
- 8) строк, на який кредит може бути одержаний;
- 9) варіанти повернення кредиту, включаючи кількість платежів, їх частоту та обсяги;
- 10) можливість дострокового повернення кредиту та його умови;
- 11) необхідність здійснення оцінки майна та, якщо така оцінка є необхідною, ким вона здійснюється;
- 12) податковий режим сплати процентів за кредит і про державні субсидії, на які споживач має право, або відомості про те, від кого споживач може одержати докладнішу інформацію;
- 13) переваги та недоліки запропонованих схем кредитування.

Ефективність здійснення кредитної операції багато в чому визначається правильним способом надання кредиту.

Надання банківського кредиту може здійснюватись одночасно, періодично або частинами (поетапно).

Спосіб видачі кредиту розробляється і пропонується кредитним менеджером виходячи з потреби позичальника в кредитних коштах, а також можливості банку проконтролювати цільове використання кредиту. Якщо кредит надається способом перерахування на поточний рахунок клієнта, банку важче проконтролювати, на які цілі використовуються надані кредитні кошти, особливо якщо рахунок позичальника є в іншому банку.

Використання окремих кредитних рахунків та оплата з них розрахунково-платіжних документів, виставлених клієнтові, дають банку можливість здійснювати належний контроль за цільовим використанням кредитів і процедурою їх погашення.

У банківській практиці найпоширенішими способами надання кредиту є разовий, кредитна лінія, овердрафт, автоматично поновлюваний (револьверний) кредит. При цьому кредит може надаватись як у безготівковій, так і в готівковій формах.

Визначення при структуруванні кредитним менеджером обґрунтованого способу погашення кредиту значною мірою сприяє успішному проведенню процесу кредитування.

Зважаючи на *порядок погашення*, кредити поділяються на ті, що погашаються:

- одночасно з закінченням строку чинності кредитного договору;
- поступово (частками);
- згідно з особливими умовами, визначеними кредитними договорами;
- на вимогу кредитора;
- з регресією платежів.

Одноразовим платежем здійснюється повернення разових короткострокових кредитів, які забезпечують поточну виробничу діяльність підприємства (підприємця). Для банківської практики України це — найпоширеніший спосіб розрахунків за заборгованістю перед банками.

Поступовий порядок погашення (частками) установлюється щодо довгострокових кредитів, а також тих, які надаються перманентно відповідно до встановленої позичальникові кредитної лінії. Такий порядок використовується для погашення рівними частинами споживчих кредитів.

Особливі умови повернення передбачаються при застосуванні окремих видів кредиту, зокрема, за овердрафтним кредитом, кредитом під заставу векселів тощо. Особливість полягає в тому, що повернення здійснюється за ініціативою не позичальника, що є загальною нормою, а банку способом зарахування поточних надходжень коштів безпосередньо в погашення кредиту.

Кредити з погашенням на вимогу банку стягуються у тих випадках, коли клієнт порушує принципи кредитування, зокрема цільовий характер, строковість, або не виконує умов кредитної угоди щодо звітності та іншої обов'язкової інформації, що має надаватися банку.

З регресією платежів передбачається повернення кредитів, які видані під гарантію, поруку або інше боргове зобов'язання третьої особи.

Отже, спосіб погашення кредиту кредитний менеджер вибирає з огляду на періодичність одержання грошового потоку чи доходів позичальника. Графік погашення кредиту уточнюється або розробляється згідно зі строками оборотності того виду капіталу, на формування якого він видається.

При структуруванні кредиту велике значення надається достатності та якості забезпечення кредиту, про що детальніше викладено в підрозд. 2.3.

Розроблені параметри майбутнього кредитування пропонуються на розгляд клієнтові та переходять до переговорів про укладення кредитного договору з ним. Запропоновані кредитним менеджером параметри кредиту, однак, часто не збігаються з кредитною заявкою потенційного позичальника. У такому разі з потенційним позичальником провадяться додаткові переговори для вироблення взаємоприйняттого рішення.

Якщо потенційного позичальника не влаштовують запропоновані умови кредитування, то кредитний процес на цьому етапі припиняється. У разі коли клієнт погоджується на запропоновані умови, то остаточні параметри структурування ухвалює Кредитний комітет (в окремих випадках потребує схвалення Правлінням банку), інший уповноважений орган або менеджер, яким надані відповідні повноваження. У разі позитивного рішення вповноваженого органу клієнт надає необхідні документи для оформлення кредиту, зокрема забезпечення його повернення.

2.5. Підготовка та укладення кредитної угоди (договору)

З метою зниження витрат на видачу та обслуговування кредитів, а також зниження ризиків при кредитуванні банки стандартизують процеси видачі кредитів, насамперед кредитів фізичним особам. Це спрощує і полегшує процес структурування кредиту. При цьому як правило, банками розробляються і затверджуються стандартні форми договорів кредитування, застави та інших договорів за кредитними операціями.

Рішення про надання кредиту банками України ухвалюється колегіально незалежно від розміру кредиту. Порядок прийняття в банку рішення про можливість надання кредиту викладено в підрозд. 1.3.

У разі позитивного рішення вповноваженого органу, яке може містити додаткові обов'язкові умови для клієнта, кредитний менеджер узгоджує їх з позичальником, і в разі згоди клієнт, як уже зазначалося, надає необхідні документи для оформлення кредиту, зокрема, забезпечення його повернення. Після цього банк провадить підготовку до укладення кредитної угоди (договору) та видачі кредиту.

Спільно з працівником юридичного підрозділу банку кредитний підрозділ на базі затверджених стандартних форм кредитних договорів підготовлює договір із клієнтом, в якому передбачає предмет договору, права та обов'язки позичальника та банку, відповідальність сторін тощо з урахуванням параметрів структуривання кредиту.

Кредитний менеджер використовує стандартні форми кредитного договору, що складається з кількох обов'язкових розділів (дод. Б.8).

На початку договору вказуються вповноважені особи сторін та їх повноваження.

До першого розділу (предмет договору) кредитний менеджер заносить відомості про мету кредиту, суму та строки кредиту, а також вид забезпечення за кредитом (застава, порука, гарантія тощо).

У другому розділі кредитний менеджер визначає умови кредитного договору, а саме:

- дату видачі та погашення кредиту;
- рівень процентної ставки та комісійної винагороди за кредитом;
- порядок погашення процентів за кредитом та ін.

У третьому розділі зазначаються права та обов'язки сторін. Відображається зобов'язання банку відкрити позичальникові кредитний рахунок і рахунок нарахованих процентів. Крім того, кредитний менеджер має передбачити такі права банку:

- провадити перевірку цільового використання кредиту;
- здійснювати перевірку фінансового стану позичальника на підставі даних бухгалтерської звітності;
- проводити перевірку наявності заставленого майна й умов його зберігання (у разі погіршення фінансового стану позичальника та (або) зменшення вартості застави вимагати заміни чи надання додаткового забезпечення виконання зобов'язань за кредитом);
- змінювати процентну ставку за кредитом у разі зміни вартості ресурсів на кредитному ринку або зміни облікової ставки Національним банком України;
- дозволити за клопотанням позичальника пролонгацію виданого кредиту за наявності вільних кредитних ресурсів з установленням підвищеної процентної ставки;
- звернути стягнення на предмет забезпечення за кредитом у разі невиконання позичальником зобов'язань за кредитом та ін.

Передбачаються такі зобов'язання позичальника:

- використати кредит за цільовим призначенням;
- забезпечити своєчасне погашення заборгованості за кредитом і сплату процентів;
- надавати банку необхідні документи для перевірки цільового використання кредиту та інші документи, необхідні для оцінки фінансового стану позичальника (бухгалтерську та статистичну звітність) і перевірки стану забезпечення за кредитом.

У разі коли позичальник ненадійний (некредитоспроможний) і, відповідно, віднесений до групи високого ризику, а рішення про кредитування прийнято, банк накладає в кредитному договорі максимальні умови і обмеження позичальнику в його правовій і господарській діяльності. Банк передбачає дострокове стягнення кредиту у разі погіршення фінансового стану, нецільового використання кредиту, порушення інших зобов'язань. У кредитному договорі банк може накладати такі додаткові зобов'язання на позичальника:

- надавати за першою вимогою бухгалтерську і статистичну звітність, планові і звітні документи, зміни та доповнення до всіх поточних господарських договорів, а також інші матеріали, необхідні для перевірки забезпечення кредиту і контролю за його використанням і погашенням. Установлюються жорсткі терміни надання звітності (баланс підприємства і звіт про фінансові результати), щомісяця — довідки про обороти за поточними рахунками, що відкриті в інших банках, розміри фактичної заборгованості за кредитами в інших банках, якщо такі є. Банк зобов'язує позичальника надавати довідки з банків, в яких у позичальника відкриті поточні рахунки та (або) є інша кредитна заборгованість, про фактичні обороти і стан кредитної заборгованості, будь-яку іншу звітність;

- на період чинності договору не передавати іншим особам в заставу (іпотеку) активи, що забезпечують виконання зобов'язань позичальника за цим договором та будь-які інші, не виступати поручителем за зобов'язаннями інших юридичних та (або) фізичних осіб без письмової згоди банку, не вчиняти дій (без погодження з банком) щодо припинення своєї діяльності і створення нових юридичних осіб, не одержувати кредити в інших банках;

- відкрити в банку поточні рахунки (в іноземній та національній валютах), якщо вони не відкриті, та закрити їх в інших банках або не провадити операцій за ними;

- не вносити змін до установчих документів протягом строку чинності кредитного договору;

- повідомляти банк про будь-які зміни в діяльності, що можуть вплинути на здатність відповідати за своїми зобов'язаннями в межах кредитного договору.

У кредитному договорі кредитний менеджер передбачає такі права позичальника:

- звернутися до банку з клопотанням про перенесення термінів погашення кредиту в разі тимчасових фінансових ускладнень;
- достроково погасити заборгованість за кредитом, сплатити суму процентів за фактичний строк користування і комісійну винагороду;
- звернутися до банку з клопотанням про зміну рівня процентної ставки за кредитом залежно від зміни вартості кредитних ресурсів на кредитному ринку та ін.

У четвертому розділі (відповідальність сторін) передбачається відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов кредитного договору, зокрема:

— у разі прострочення позичальником строку повернення кредиту та (або) сплати процентів і комісійної винагороди він зобов'язується сплатити банку пеню (як правило, у розмірі подвійної облікової ставки Національного банку, що діяла у період невиконання зобов'язань, від розміру несвоєчасно сплаченої суми за кожний день прострочення виконання зобов'язань за кредитом) [4];

— у разі порушення позичальником умов цільового використання кредиту він зобов'язаний сплатити банку штраф у встановленому кредитним договором розмірі від суми коштів, використаних не за цільовим призначенням. Банк також може вимагати сплату штрафу за кожний випадок такого порушення.

П'ятим розділом (звільнення від відповідальності) визначаються особливі умови (*форс-мажорні обставини*), які не залежать від кредитора або позичальника і можуть призвести до часткового або повного невиконання сторонами своїх зобов'язань, а також дії сторони, що зазнала дії форс-мажорних обставин. Крім обставин, що виникають через події екстраординарного характеру (пожежа, повінь, землетрус, засуха, війна, блокада та ін.) у кредитних договорах можуть передбачатись інші можливі умови звільнення від відповідальності, наприклад:

- за наслідки, що виникли через затримку та (або) втрату в дорозі будь-яких повідомлень, листів або документів, або за затримку, перекручування чи інші помилки, що виникають при передаванні телекомунікаційних повідомлень;
- у разі зміни нормативних документів, що регулюють діяльність банків у сфері кредитування.

При виникненні умов, які за кредитним договором можуть звільняти від відповідальності, сторона, що зазнала дії форс-мажорних обставин, зобов'язана письмово, не пізніше трьох робочих днів з моменту їх виникнення, інформувати іншу сторону про наявність таких обставин з дальшою реєстрацією у вхідних документах, а також надати підтвердження торгово-промислової палати України чи інших уповноважених органів про виникнення форс-мажорних обставин.

У шостому розділі (строк дії договору) кредитний менеджер зазначає строк та умови припинення чинності кредитного договору.

У сьомому розділі (інші умови) зазвичай зазначають порядок внесення змін і доповнень до договору, порядок вирішення суперечностей тощо.

У восьмому розділі (реквізити та підписи сторін) зазначаються реквізити сторін, які закріплюються підписами вповноважених осіб і печатками.

Структура й умови кредитного договору визначаються банками самостійно і можуть різнитися. Крім того, банки самі встановлюють розмір пені та штрафів, які сплачує позичальник за невиконання умов договору.

У разі видачі кредиту під забезпечення (заставу, гарантії третіх осіб тощо) одночасно з кредитним договором має бути підготовлений і договір забезпечення. При цьому в кредитному договорі зазначається, що договір забезпечення є невід'ємною частиною кредитного договору і чинний лише в разі набуття чинності кредитним договором.

Якщо погашення кредиту в майбутньому передбачається окремими платежами, частинами (наприклад, споживчі кредити фізичним особам), то кредитний менеджер розробляє графік погашення кредиту. Він є невід'ємною частиною кредитного договору, про що вказується в договорі.

У разі коли за згодою банку і позичальника використовується ануїтетний графік погашення кредиту, у договорі вказується номер транзитного рахунку, на який позичальник спрямовує платежі.

Крім того, якщо заставою є нерухомість або транспортні засоби, то згідно з Законом України «Про заставу» договір застави має бути завірений нотаріально. Для нотаріального завірнення нотаріусу мають бути подані підписаний сторонами кредитний договір і договір забезпечення. Відповідно до цього Закону при укладанні договору застави за згодою сторін або на вимогу однієї зі сторін можуть бути проведені аудиторська перевірка достовірності та повноти балансу або фінансового стану відповідної сторони договору застави й оцінка предмета застави [2].

З метою недопущення помилок і зниження документарного ризику документи про видачу кредиту (кредитний договір, договір застави та ін.) мають перевірятися підрозділами контролю. Після цього всі документи формуються в кредитну справу, яка зберігається в сейфі кредитного підрозділу або в службі безпеки банку.

У широкому розумінні кредитний договір — це угода з юридичного оформлення будь-якої кредитної операції. Тому кредитний договір може бути укладений також як:

— генеральна угода з банком-кореспондентом та додаткова угода до неї про надання кредиту;

- договір урахування векселів;
- договір про надання овердрафту;
- договір про авальювання векселів;
- договір факторингу;

— договір про відкриття та обслуговування банківського поточного рахунку фізичній особі для розрахунку платіжними картками (обслуговування «карткового» рахунку) та додаткова угода до нього про встановлення кредитного ліміту;

- договір про надання гарантії (платіжної, поставки, тендерної тощо).

Особливості підготовки й укладення таких договорів, здійснюваних з урахуванням специфіки організації кредитного процесу за кредитами окремим галузям економіки та окремих видів кредитів, викладено в розд. 4.

Під час підготовки кредитного договору кредитний менеджер на підставі рішення про видачу кредиту оформляє розпорядження до відділу супроводу операцій і звітності (за підписом кредитного менеджера та начальника кредитного підрозділу) про відкриття для позичальника таких рахунків:

1) балансових:

- кредитного (крім надання овердрафтного кредиту);
- нарахованих процентів, комісій;

2) позабалансових:

- обліку зобов'язань з кредитування (у разі відкриття кредитної лінії);

- обліку гарантії, поруки, акцептування чи підтвердження акредитиву (у разі проведення відповідної операції);
- обліку забезпечення.

Форми та зміст розпорядження кредитного відділу розробляються банками самостійно. Ці документи мають містити дозвільні підписи керівника банку або вповноважених ним для виконання зазначених операцій посадових осіб.

У розпорядженні вказуються параметри клієнта та параметри рахунку, зокрема вид кредиту, строк кредитування, сума кредиту тощо.

Відділ супроводу операцій і звітності надає кредитному менеджеру номери відкритих рахунків для включення їх до кредитного договору.

Підготовлені кредитний договір і договір забезпечення (застави) підписуються керівниками (уповноваженими особами) банку та позичальника.

Кредитний договір, як правило, набирає чинності з моменту його підписання банком і позичальником, якщо інше не передбачено договором. Досить часто банки прописують чинність договору з моменту перерахування кредитних коштів позичальникові чи на вказані ним рахунки.

Після підписання кредитної угоди працівник кредитного підрозділу банку оформляє розпорядження відділу обліку на видачу кредиту (чи обліку зобов'язання з кредитування на позабалансових рахунках). До розпорядження додаються:

- копія примірника кредитної угоди;
- договір застави (або іншої форми забезпечення).

Отже, зі зверненням потенційного позичальника в установу банку першим етапом розвитку майбутніх кредитних відносин є проведення попередніх переговорів з метою визначення потреби у кредитних ресурсах, вибору адекватного банківського продукту, збору загальної інформації про його діяльність, фінансовий стан і можливе забезпечення.

Звернення для одержання кредиту може бути оформлене як лист, клопотання, заявка, заява, де зазначаються істотні умови кредитування. Загальні першочергові дані про позичальника можуть розкриватися в анкеті-заявці на одержання кредиту. Наступним кроком є попередній аналіз кредитної заявки на відповідність кредитній політиці банку. Якщо позичальник відповідає вимогам банку, кредитний менеджер готує та погоджує з керівником індикативну пропозицію з рекомендаціями щодо можливості проведення кредитної операції та доцільності дальшого розгляду кредитної заявки на проведення кредитної операції.

Успішність усього процесу кредитування значною мірою залежить від правильної оцінки кредитоспроможності, яку банк здійснює: по-перше, для вирішення питання про надання кредиту; по-друге, на весь строк чинності кредитного договору; по-третє, обов'язково періодично в процесі кредитування; по-четверте, обов'язково в разі зміни первісних умов договору.

Крім кредитного підрозділу в оцінці кредитоспроможності беруть участь інші підрозділи банку, які готують свої висновки для оцінки кредитоспроможності та структурування кредиту. Якщо за результатами оцінки фінансового стану потенційного позичальника віднесено до низького класу кредитоспроможності, то дальшу оцінку його кредитоспроможності провадити недоцільно.

Кожен банк на основі узвичаєних ознак і критеріїв розробляє свою класифікацію кредитів, формалізуючи процеси їх видачі. Це дає змогу до деякої міри автоматизувати процес кредитування, у тому числі оцінки кредитоспроможності.

Аналіз кредитної історії як складова оцінки кредитоспроможності дозволяє відсіяти недобросовісних позичальників: за наявності негативної кредитної історії кредитний менеджер готує негативний висновок щодо можливості кредитування або обґрунтовує можливість надання кредиту такому позичальникові.

У результаті оцінки кредитоспроможності визначається повна розгорнута характеристика позичальника та його бізнесу, що лягає в основу визначення основних параметрів кредиту (структурування кредиту). Такими параметрами є: сума кредиту; строк кредитування; вид і розмір забезпечення; рівень процентної ставки за кредитом і розмір комісій (якщо такі передбачені); метод надання кредиту; спосіб погашення; графік погашення процентів і заборгованості за кредитом. Розроблені параметри майбутнього кредитування пропонуються на розгляд клієнтові та переходять до переговорів про укладення кредитного договору з ним.

Важливим критерієм визначення розміру кредиту та зниження кредитного ризику за ним є рівень забезпечення. Надійне забезпечення кредиту, у тому числі у формі застави, може подолати слабкість інших параметрів кредитної угоди. Кредитному менеджеру необхідно звертати увагу на якість забезпечення, його ліквідність, юридичне оформлення, співвідношення між вартістю забезпечення і заборгованістю за кредитом, а також на те, як змінюється вартість забезпечення у часі.

Структура та умови кредитного договору визначаються банками самостійно. У разі видачі кредиту під забезпечення одночасно з кредитним договором має бути підготовлений і договір забезпечення, який є невід'ємною частиною кредитного договору і чинний лише в разі набуття чинності кредитним договором.

Кредитний договір, як правило, набирає чинності з моменту його підписання банком і позичальником, якщо інше не передбачено договором.

Питання для самоконтролю

---

1. Охарактеризуйте зміст, функцію та структуру попередніх переговорів як елементу кредитного процесу.
2. Оформіть згідно зі зразком заявку на одержання кредитного продукту (від імені фізичної чи юридичної особи).
3. Які основні елементи визнаються кредитним менеджером у звіті про зустріч?
4. Розкрийте процес аналізу кредитної заявки на відповідність вимогам кредитної політики банку.
5. Складіть індикативну пропозицію за зразком, наведеним у дод. Б.1.
6. До чого можуть призвести помилки банку під час оцінки кредитоспроможності потенційних позичальників?
7. В яких випадках банк має визначати кредитоспроможність позичальників?
8. Що є інформаційною базою для оцінки кредитоспроможності за кожною категорією потенційних позичальників?

9. Які підрозділи банку беруть участь в оцінці кредитоспроможності потенційного позичальника та яка їх роль при цьому?
10. Які джерела інформації використовує банк для аналізу кредитної історії?
11. Що таке кредитний звіт і для чого він використовується під час оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника?
12. Чим має супроводжуватися судження про кредитоспроможність потенційного позичальника?
13. Перечисліть законодавчо визначені форми та види забезпечення кредиту. Охарактеризуйте рівень їх ліквідності.
14. Назвіть і охарактеризуйте принципи та критерії прийнятності забезпечення за вимогами НБУ.
15. Дайте визначення та охарактеризуйте розрахунок показника, на основі якого можна оцінити рівень забезпеченості кредиту.
16. Які фактори впливають на процес структурування кредиту?
17. Які параметри кредиту та умови майбутнього кредитного договору повинен визначити кредитний працівник під час структурування кредиту?
18. Що є визначальним у встановленні кредитним менеджером дати сплати процентів за кредитом?
19. Які загрози містить установа банком необґрунтованих строку кредитування, суми кредиту?
20. Які фактори і в який спосіб впливають на рівень процентної ставки за кредитом?
21. Опишіть методи ціноутворення на кредит.
22. Які дії повинен здійснити кредитний менеджер після визначення параметрів майбутнього кредиту?
23. Які дії повинен здійснити кредитний менеджер, якщо потенційного позичальника не влаштовують запропоновані умови кредитування?
24. Які додаткові зобов'язання може накладати банк у кредитному договорі на позичальника, що має низьку кредитоспроможність?
25. Коли набуває чинності кредитний договір?
26. Для чого банк затверджує стандартні форми кредитних договорів?
27. Для чого перед підписанням кредитного договору кредитний підрозділ подає розпорядження про відкриття кредитного та процентного рахунків?
28. Чи може бути укладено кредитний договір в усній формі?
29. В яких випадках розробляється графік погашення кредиту?
30. Які права банку має передбачити кредитний менеджер у кредитному договорі?
31. В яких випадках договори забезпечення потребують нотаріального посвідчення?
32. Назвіть види кредитних договорів.

Термінологічний словник

Аутсорсер — організація будь-якої форми власності, на виконання якій банк передає функцію щодо перевірки наявності та стану майна і діяльність якої відповідає вимогам законодавства України.

Група пов'язаних контрагентів — два або більше контрагенти, що беруть на себе спільний економічний ризик.

Експертиза застави — процес дослідження (аналізу та оцінки) об'єктів застави експертом з роботи з заставним майном на предмет виявлення юридичних ризиків, ризиків ліквідності, ризиків знецінення та ризиків збереження застави.

- Індикативна пропозиція (OFFER)** — письмова пропозиція щодо основних можливих умов кредитування позичальника.
- Коефіцієнт ліквідності забезпечення** — кількісний показник, що характеризує зниження ринкової вартості майна, наданого в забезпечення за кредитною операцією, яка може бути отримана за умови продажу такого майна в строк, що значно коротший від строку експозиції подібного майна, протягом якого воно може бути продано за ціною, що дорівнює ринковій (справедливій) вартості, а також ураховує мінімальний рівень витрат на реалізацію забезпечення, що ґрунтується на нормах законодавства України.
- Консорціумне банківське кредитування** — кредитування одного позичальника, що здійснюється двома або більшою кількістю банків, об'єднаних у тимчасовий банківський консорціум.
- Кредитна заявка** — 1) письмове звернення позичальника до банківської установи з проханням про видачу кредиту з зазначенням істотних вихідних даних; 2) пакет документів для розгляду питання про проведення кредитної операції та (або) внесення змін до чинних умов кредитних угод тощо, що включає всі необхідні відомості про кредитний проект позичальника.
- Кредитна політика** за економічним змістом (у широкому розумінні) — сукупність базових принципів і критеріїв прийняття управлінських рішень у сфері кредитної діяльності банку з метою реалізації його кредитного потенціалу та ефективного впливу на економіку країни на різних рівнях.
- Кредитна політика** за формалізацією (у вузькому розумінні) — обов'язковий документ, що має конфіденційний характер і містить перелік правил кредитної діяльності банку.
- Кредитний звіт** — сукупність інформації про суб'єкта кредитної історії, яка є повним або частковим відображенням його кредитної історії.
- Кредитний процес** — процес розгляду, прийняття рішення, оформлення, надання, моніторингу та закриття кредитних угод банку.
- Кредитоспроможність** — наявність у позичальника (контрагента банку) передумов для проведення кредитної операції і його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором строки.
- Кредитна історія позичальника** — сукупність інформації про виконання юридичною чи фізичною особою боргових зобов'язань, що охоплює наявну в банку інформацію щодо дисципліни виконання позичальником своїх зобов'язань у минулому за раніше наданими та теперішніми кредитами, зокрема інтенсивність користування банківськими кредитами (гарантіями) в минулому, а також одержану банком інформацію з бюро кредитних історій.
- Моніторинг застави** — комплекс заходів, спрямованих на забезпечення контролю за кількісними, якісними і вартісними параметрами предмета застави, його правовою належністю, умовами зберігання.
- Непрацюючий кредит (Nonperforming Loans — NPL)** — сумнівний і безнадійний до повернення кредит. Згідно з рекомендаціями МВФ кредити вважають непрацюючими, якщо сплата основної суми та процентів за ними прострочені: 1) на три місяці (90 днів) або більше; 2) менше ніж на 90 днів, проте відповідно до національних норм нагляду вважається, що обслуговування такого кредиту є «слабким», або «незадовільним». Якщо кредит був кваліфікований як непрацюючий, то він має залишатись у цій категорії до списання або одержання виплат. До обсягу кредитів, кваліфікованих як **Н.к.**, включається

загальний обсяг заборгованості за ними, а не тільки прострочена сума. Сьогодні у вітчизняній практиці до **Н.к.** відносять сумнівні та безнадійні кредити та кредити, які їх заміщують (реструктуризація, переоформлення, рефінансування кредиту). Будь-який кредит, який заміщує кредит, що був кваліфікований як **Н.к.**, має залишатись у цій категорії до одержання виплат процентів і повернення суми кредиту.

Позитивна кредитна історія позичальника — наявність у банку інформації щодо користування юридичною чи фізичною особою кредитами за умови своєчасного погашення боргових зобов'язань за ними або з незначними затримками погашення (до 30 днів).

Позичальник — клієнт, що уклав або має намір укласти з банком договір на проведення кредитної операції.

Показник рівня забезпеченості кредиту (Loan-to-Value Ratio — LTV) — процентне співвідношення основної суми кредиту та вартості майна, що надано в заставу як забезпечення повернення кредиту.

Попередні переговори — процес попереднього погодження між банком і потенційним позичальником принципів питань з надання кредитного продукту.

Професійний оцінювач — фахівець, який володіє спеціальними знаннями для проведення оцінки певного об'єкта власності і має кваліфікаційне свідоцтво оцінювача. В Україні кваліфікаційні свідоцтва оцінювачам присвоює Фонд державного майна України після проходження певного курсу підготовки оцінювача та успішного складення кваліфікаційного іспиту.

Ринкова вартість майна — найвища ціна у грошовому еквіваленті, яку принесе продаж майна на конкурентному та відкритому ринку за додержання всіх умов, притаманних справедливим операціям, а також при тому, що як покупець, так і продавець діють розумно та зі знанням справи, а на ціну майна не впливають сторонні стимули.

Річна ефективна процентна ставка — ставка процента за кредит, за якою задовольняється мінімальна норма дохідності для банку-кредитора.

Структурування кредиту — визначення таких параметрів кредитної угоди, які б відповідали потребам клієнта та мінімізували кредитний ризик банку, забезпечуючи умови своєчасного погашення кредиту і нарахованих процентів за користування ним.

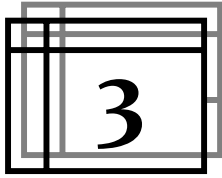
Тверда застава (заклад) — це вид забезпечення, за якого предмет застави передається на зберігання заставодержателю або залишається у заставодавця, але при цьому наносяться певні знаки, що свідчать про те, що це майно заставлене. Так, наприклад, предмет застави може залишатись під печаткою або замком заставодержателя. Передметом застави можуть бути матеріальні цінності та документи, які свідчать про передачу банку як забезпечення кредиту прав володіння та користування майном, прав на об'єкти інтелектуальної власності (авторських прав на промислові зразки, товарні знаки, ноу-хау, патенти) та ін.

Форс-мажорні обставини — обставини, що виникають через події екстраординарного характеру, які не могли бути передбачені або відвернені, наприклад, пожежі, повені, землетруси, засухи або інші природні явища, а також війна, блокади, безлад за умови, що ці обставини впливають на виконання сторонами своїх зобов'язань за договором.

Література

1. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
2. Про заставу : Закон України від 02.10.1992 № 2654-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу. — <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>
3. Про іпотеку : Закон України від 05.06.2003 № 898-ІV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/898-15>
4. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань. Закон України від 22.11.1996 № 543/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/543/96-вр>
5. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-ІІІ. [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
6. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 №2658 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2658-14/page>
7. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-ІV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-ІV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
9. Про організацію формування та обігу кредитних історій : Закон України від 23.06.2005 № 2704-ІV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2704-15>
10. Про захист персональних даних. Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>
11. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>
12. Положення про створення єдиної інформаційної системи обліку позичальників (боржників), затв. постановою Правління НБУ від 27.06.2001 № 245 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0604-01>
13. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затв. постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-0>
14. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна та майнових прав», затв. постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF>
15. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затв. постановою Правління НБУ від 30.06.2016 № 351 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>
16. Банківська енциклопедія [Електронний ресурс] / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. — К. : Центр наукових досліджень

- Національного банку України : Знання, 2011. — 504 с. — (Інституційні засади розвитку банківської системи України). — Режим доступу : <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=112997>
17. Дем'яненко С. І. Менеджмент аграрних підприємств : навч. посіб. / С. І. Дем'яненко — К. : КНЕУ, 2005. — 347 с.
18. Єдиний реєстр бюро кредитних історій [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://nfp.gov.ua/content/inshi-reestri-ta-pereliki.html>
19. Карбівничий І. В. Механізм формування та реалізації кредитної політики банку [Електронний ресурс] : дис. ... канд. екон. наук / І. В. Карбівничий. — Суми, 2011. — Режим доступу : http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6637/1/dyser_Karbivnychuj.pdf
20. Операції банків та небанківських кредитних установ [Електронний ресурс] : підручник / [А. М. Мороз, М. І. Савлук, Т. П. Остапшин та ін.] ; за наук. ред. А. М. Мороза. — К. : КНЕУ, 2013. — 543 с.
21. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку : підручник / Л. О. Примостка. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : КНЕУ, 2004. — 468 с.
22. Directive 2014/17/EU on Credit Agreements for Consumers Relating to Residential Immovable Property [Electronic resource]. — Available from : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32014L0017>
23. European Valuation Standards EVS-2016. 8-th edition. TEGoVA. — Gillis nv/sa, 2016. — 370 p.

Розділ

3

ОЦІНКА БАНКАМИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ

Після вивчення цього розділу ви зможете

- знаходити й аналізувати інформацію з різних джерел щодо технологій оцінки кредитоспроможності позичальника в банках;
- розраховувати коефіцієнти, що використовуються для оцінки фінансового стану позичальників, та аналізувати їх динаміку;
- оцінювати фінансовий стан, визначати внутрішній рейтинг (клас) різних категорій позичальників за методикою банку та коригувати його;
- контролювати додержання банками правил здійснення оцінки кредитоспроможності різних категорій позичальників;
- приймати рішення щодо можливості надання кредиту на основі визначеного класу позичальника;
- аналізувати інформацію про стан операційної роботи банку щодо проведення оцінки кредитоспроможності різних категорій позичальників;
- провадити дослідження у сфері оцінки кредитоспроможності позичальника банку;
- генерувати креативні ідеї щодо оцінки кредитоспроможності позичальника банку та вирішувати важливі проблеми розвитку технології оцінки кредитоспроможності позичальника на інноваційній основі;
- визначати структуру кредиту з урахуванням класу позичальника.

3.1. Методики оцінки кредитоспроможності та вимоги до їх змісту та порядку застосування

Сучасний етап розвитку економіки України супроводжується кардинальними змінами в кредитній сфері, у результаті чого зростає роль і ускладнюється вплив кредиту на процес суспільного відтворення. Висока ж ризикованість банківських (переважно кредитних) операцій пов'язана з умовами та результатами діяльності його клієнтів, тому фінансова стійкість банків багато в чому зале-

жить від кваліфікованого відбору позичальників. Найважливішим засобом такого відбору є якісна оцінка кредитоспроможності. Достовірність оцінки кредитоспроможності позичальника істотно впливає як на результати конкретних угод, так і на ефективність кредитної діяльності банку загалом. Точність оцінки важлива і для позичальника, адже від неї залежить рішення про надання кредиту та про можливий його обсяг.

У науковій літературі зустрічаються різноманітні визначення терміна «кредитоспроможність», що пояснюється еволюцією його змісту. Цей економічний термін тісно пов'язане насамперед з культурою кредитування, яка є відображенням розвиненості кредитних відносин у країні. Еволюція терміна «кредитоспроможність» відбувається також під впливом економічного середовища, в якому працюють кредитні установи, тобто залежно від міри розвиненості ринкових відносин у країні, її інтегрованості у світовий ринок.

Як і щодо визначень більшості економічних категорій і термінів, так і щодо визначення терміну кредитоспроможності немає однозначної думки серед науковців і практиків. Приміром, М. Д. Білик і Н. М. Притуляк вважають, що кредитоспроможність — це спроможність клієнта в повному обсязі та у визначений кредитною угодою строк розраховуватися за своїми борговими зобов'язаннями [14]. У Словнику-посібнику економічних термінів кредитоспроможність визначена як наявність передумов для отримання кредиту позичальником і спроможність повернути його в повному обсязі у встановлений термін [21]. Аналогічно тлумачать термін «кредитоспроможність» О. О. Терещенко та А. М. Поддєрьогін [23]. І. О. Бланк пише, що кредитоспроможність — це система умов, що визначають спроможність підприємства залучати позиковий капітал і повертати його в повному обсязі у передбачені терміни [15]. На думку О. Я. Стойко, це — якісна оцінка позичальника, яку банк дає при розгляді питання про можливість і умови кредитування і яка дає змогу передбачити ймовірність своєчасного повернення позичок та їх ефективного використання [22]. В Економічній енциклопедії кредитоспроможність визначається як сукупність фінансових і матеріальних можливостей одержання і сплати кредиту в установлені терміни і в повній сумі [17].

Якщо розглядати нормативно-правове трактування цього терміна в Україні, то в чинному до 2017 року положенні, що регулювало порядок формування резерву за кредитними операціями, кредитоспроможність трактувалась як наявність у позичальника / контрагента банку передумов для отримання кредиту та його здатність повернути кредит і відсотки за ним у повному обсязі та в обумовлені договором строки [11], а в новому положенні, що замінює попереднє, визначення терміна «кредитоспроможність» не конкретизується [12].

Загалом основними ознаками, що розкривають сутність терміна «кредитоспроможність», є:

- необхідна передумова чи умова одержання кредиту;
- здатність позичальника залучати позиковий капітал;
- готовність і здатність повернути борг;
- можливість використовувати кредит за цільовим призначенням згідно з умовами кредитного договору;

— можливість своєчасного погашення боргових зобов'язань (реальне повернення кредиту).

Отже, зважаючи на викладене, під кредитоспроможністю позичальника слід розуміти наявність у останнього передумов для одержання кредиту і його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором терміни.

При цьому варто зазначити, що достатній рівень кредитоспроможності є однією з засадничих передумов проведення банком кредитної операції. У зв'язку з цим у науковій літературі навіть висловлюється думка, що кредитоспроможність позичальника належить до принципів кредитування. Такий підхід тим, що кредит має надаватись тільки тим позичальникам, які в змозі його вчасно повернути і сплатити проценти за користування ним. Тобто наявність у позичальника кредитоспроможності і є тим основним правилом, що говорить про можливість здійснення дальших переговорів і надання кредиту.

Процес оцінки кредитоспроможності охоплює три напрями аналізу, за сукупними результатами яких і приймається рішення про можливість кредитування, а саме:

- загальне уявлення про клієнта;
- аналіз оцінки фінансового стану потенційного позичальника;
- аналіз ефективності комерційної угоди чи проекту, що кредитується.

При цьому кредитоспроможність позичальника-юридичної особи формується як результат його економічної діяльності і відображає, наскільки якісно юридична особа управляє власними фінансовими ресурсами, раціонально поєднує використання власних і позичених коштів й ефективно вкладає свій капітал. Кредитоспроможність же фізичної особи базована на співвідношенні запитуваної суми кредиту та особистого доходу позичальника, загальній оцінці його фінансового стану і вартості майна, складу сім'ї, особистісних характеристиках, вивченні кредитної історії. Щодо кредитоспроможності банку-боржника, то вона формується в результаті аналізу активів і пасивів банку, стану ліквідності, аналізу прибутків і збитків, щорічного звіту аудитора.

Загальне уявлення про клієнта формується на підставі:

- враження кредитного працівника банку від особистої зустрічі з клієнтом;
- перевірки інформації та документів, що стосуються позичальника;
- перевірки прав власності на активи (оборотні та необоротні);
- строку до чергового засідання акціонерів чи ради директорів (для юридичних осіб);
- наявності джерел погашення кредиту та ін.

Під час оцінки фінансового стану оцінюються передусім такі фактори:

- дієздатність позичальника;
- репутація позичальника;
- наявність капіталу;
- наявність забезпечення;
- економічна кон'юнктура.

Під *дієздатністю* розуміють правоздатність клієнта на одержання кредиту (наявність відповідних прав, ліцензій, товарних і фірмових знаків, необхідних для ведення справ, — для юридичних осіб; статус фізичної особи, статус бан-

ківської установи). З цією метою банки вивчають установчі документи, юридичний статус потенційного позичальника та осіб, уповноважених виступати від його імені.

Репутація, як правило, передбачає:

- певні якості позичальника — кваліфікацію, професійні здібності керівника, чесність, порядність, додержання ділової етики як керівництва, так і фізичних осіб-позичальників.

- виконання зобов'язань перед банком і контрагентами — дисциплінованість при погашенні кредитів у минулому; додержання договірної, платіжної дисципліни.

Наявність власного капіталу характеризує спроможність позичальника погасити борги. Існують чотири основні джерела погашення боргу (первинні джерела): доходи; продаж активів; продаж акцій; одержання кредиту в іншого кредитора.

Найефективнішим є погашення боргу за кошти одержаного доходу, і саме тому банки приділяють увагу оцінці якості управління, від чого залежить спроможність позичальника до одержання доходів. З позиції банку участь власним капіталом у фінансуванні проекту має бути не нижче від 50 % загальної його вартості.

Гарантією повернення боргу перед банком, коли нема чи недостатньо доходів, є *забезпечення за кредитом* (вторинні джерела). Однак у стабільних економіках банки не розраховують на це джерело погашення кредиту, оскільки цей спосіб може виявитись дорогим, забрати забагато часу та зашкодити репутації банку. Реалізація заставленого майна потребує додаткових грошових витрат і втрати часу. Втрати часу також має місце під час реалізації банком своїх вимог до третіх осіб — гарантів, поручителів, страхових організацій.

Економічна кон'юнктура (для підприємств) полягає у вивченні місця і ролі підприємства-позичальника в галузі та перспектив його розвитку за таких умов: оцінки продукції, що випускається; наявності замовлення на її реалізацію; характеру послуг, які надаються, їх конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках; попиту на продукцію, послуги; обсягу експорту; зміни умов конкуренції; зміни технології, попиту на продукцію й умов її реалізації; наявності джерел грошових коштів для капіталовкладень тощо.

Як правило, здійснюючи оцінку кредитоспроможності позичальника, банки керуються двома правилами:

а) «усе пізнається в порівнянні», тому оцінюють показники в динаміці та в порівнянні із середніми значеннями галузі, з аналогічними підприємствами та підприємствами-лідерами галузі;

б) оцінку кредитоспроможності слід здійснювати на перспективу, на весь період використання кредиту.

Аналіз кредитоспроможності має свою специфіку залежно від:

- вибраного методу його проведення;
- категорії позичальника.

У світовій банківській практиці існує безліч підходів і методів оцінки кредитоспроможності позичальника банку. На рис. 3.1 зображено основні з них.

Рис. 3.1. Підходи до оцінки кредитоспроможності позичальника

Відповідно до схеми на рис. 3.1 усі методи і моделі оцінки кредитоспроможності поділено на дві основні групи:

1) класифікаційні (статистичні) методи оцінки, які опираються на стандартні підходи для об'єктивної характеристики позичальників, пошуку кількісних критеріїв для поділу майбутніх клієнтів на підставі наданих ними матеріалів на надійних і ненадійних, тобто таких, які підпадають під ризик банкрутства, і тих, для кого загроза банкрутства малоімовірна;

2) моделі комплексного аналізу, які є складними зі значною кількістю показників; дані моделі диференційовані залежно від характеру позичальника (фірма, приватна особа, вид діяльності) та від періодичності і розміру грошових надходжень на рахунки позичальника.

Балово-рейтингова оцінка як класифікаційний (статистичний) метод дозволяє прогнозувати своєчасність здійснення майбутніх платежів, ліквідність і реальність оборотних активів, оцінити загальний фінансовий стан підприємства і його стійкість, а також дає можливість визначити межі зниження обсягу прибутку, в яких здійснюється погашення частки фіксованих платежів. Перевагами цього методу є простота, можливість розрахунку оптимальних значень за окремими показниками, здатність ранжирування підприємств за результатами, комплексний підхід до оцінки кредитоспроможності (використовуються показники, що відображають різні аспекти діяльності позичальника).

Розглянемо кожний з чотирьох методів балово-рейтингової оцінки кредитоспроможності детальніше. Для оцінки фінансового стану позичальника в будь-якому разі використовують певну *систему фінансово-економічних показників*. Так, для оцінки фінансового стану позичальника-юридичної особи Національний банк України рекомендує низку показників, серед яких:

- платоспроможність;
- фінансова стійкість;

- обсяг реалізації;
- обороти за рахунками (співвідношення надходжень на рахунки позичальника і суми кредиту, наявність рахунків в інших банках);
- наявність картотеки неплатежів — у динаміці;
- склад і динаміка дебіторсько-кредиторської заборгованості (за останній звітний та поточний роки);
- собівартість продукції (у динаміці);
- прибутки та збитки (у динаміці);
- рентабельність (у динаміці);
- кредитна історія (у динаміці).

Це — основні показники, котрі банки повинні брати до уваги при оцінці кредитоспроможності юридичних осіб. Крім того, банки під час здійснення оцінки фінансового стану позичальника мають право встановлювати додаткові (суб'єктивні) показники. Останні мають відображати особливості видів економічної діяльності зазначених позичальників. Сукупність фінансово-економічних показників, що використовуються банком для проведення оцінки, встановлюється внутрішніми положеннями банку щодо проведення кредитних операцій та методикою проведення оцінки фінансового стану позичальника чи контрагента банку.

Аналіз грошових потоків — це один зі способів оцінки кредитоспроможності, в основу якого покладено використання факторних показників, що характеризують оборот коштів у клієнта у звітному періоді. Це є однією з відмінностей від методу оцінки на основі системи фінансових коефіцієнтів, розрахунок яких базується на звітних (сальдових) показниках.

Суть даного методу полягає в зіставленні впливу і припливу коштів у позичальника за період, який відповідає строку надання кредиту. Для аналізу використовують дані як мінімум за три останні роки. Якщо клієнт мав стійкі перевищення надходження коштів над їх використанням, то це свідчить про його фінансову стійкість, а відповідно, і про кредитоспроможність. Середня величина чистого грошового потоку, що його мало підприємство протягом досліджуваного періоду, може бути використана як межа надання нових кредитів.

На основі співвідношення величини чистого грошового потоку і розміру боргових зобов'язань клієнта визначається клас його кредитоспроможності.

Виходячи з одержаних результатів банк і робить висновки про можливість надання кредиту. Крім того, аналіз грошових потоків дає можливість визначити слабкі і сильні сторони підприємства.

Рейтингова система оцінки полягає в розташуванні показників у певному порядку, залежно від суми набраних балів за кожним показником і їх загальної суми за всіма показниками для оцінки класу кредитоспроможності. Сума балів за кожним показником визначається множенням класу цього показника на його вагу, яка встановлюється залежно від його важливості та значення для конкретного банку при здійсненні процесу оцінки. Значущість показників встановлюється індивідуально для кожної групи позичальників залежно від політики даного банку.

Кредитний скоринг є ще одним балово-рейтинговим способом із групи класифікаційних (статистичних) методів оцінки кредитоспроможності, що найчас-

тіше використовується для оцінки кредитоспроможності фізичних осіб. Загалом технологія методу кредитного скорингу полягає в такому:

- 1) банки розробляють скорингову карту;
- 2) у скорингову карту вводяться основні показники, що характеризують фізичну особу (вік, освіта, сімейний стан, робота та ін.);
- 3) задається діапазон значень відповідей і відповідна їх скорингова оцінка;
- 4) після того як позичальник дав відповідь на запитання карти, підраховується його загальний скоринговий бал, що характеризує клас позичальника;
- 5) на основі відповідності цього позичальника певному класу і робиться висновок про можливість видачі кредиту.

Вирізняють такі види кредитного скорингу:

- скоринг заяви — базується на демографічних характеристиках клієнта (вік, стать, професія тощо), що поєднуються з параметрами запиту на одержання кредиту. За допомогою скорингової карти здійснюється оцінка можливості дефолту заявника;

- скоринг поведінки — здійснюється на основі інформації про виконання кредитних зобов'язань клієнтом (стан рахунку, використання кредитної лінії, наявність заборгованості). Внутрішній скоринг поведінки застосовується до наявних клієнтів для того, щоб у разі необхідності змінити їх кредитний ліміт або провести ефективну маркетингову кампанію;

- скоринг кредитного бюро — базується на історичних даних бази кредитного бюро. Цей вид скорингу вважається одним з найнадійніших і є однією зі стандартних послуг кредитного бюро.

Скорингові бали обчислюються з використанням статистичних методів та інформації з кредитної історії клієнта та (або) соціально-демографічних даних, що мають вплив на виконання кредитних зобов'язань клієнтом.

Другу групу класифікаційних методів становлять методи прогнозування, використовувані для оцінки якості потенційних позичальників і базовані на статистичних методах.

За *методом множинного дискримінантного аналізу* (МДА) використовується дискримінантна функція Z , що враховує різноманітні параметри (коефіцієнти регресії) і фактори, що характеризують фінансовий стан позичальника (у тому числі фінансові коефіцієнти). Коефіцієнти регресії обчислюються за вибіркою фірм, які або збанкрутували, або вижили протягом відповідного періоду часу. Якщо Z -оцінка фірми є ближче до показників середньої фірми-банкрота, то за умов тривалого погіршення її стану вона збанкрутує. Складність полягає в тому, що не завжди можна знайти необхідну кількість фірм, що збанкрутували в галузі, для розрахунку коефіцієнта регресії. Найвідомішими моделями МДА є моделі Альтмана і Чессера, М. А. Федотової [24, с. 547].

Модель CARD (Classafacation and Regession Trees — класифікаційні і регресивні дерева). Це — непараметрична модель, основні переваги якої полягають у можливості широкого використання, доступності для розуміння і легкості розрахунків. Модель використовується для одержання бінарних класифікацій усередині виділеної групи (наприклад: погані і хороші кредити тощо). Модель CARD є привабливою через наявність у ній багатьох змінних, а також простого

ділення, що базується на використанні однієї змінної. Моделі комплексного аналізу базуються на експертних оцінках аналізу економічної доцільності надання кредиту. Моделі даного типу використовуються в США та західноєвропейських країнах [24, с. 544]. В Україні вони практично не застосовуються, адже прямим перенесенням методики ми не одержимо необхідного результату. Тож треба провадити адаптацію кожної з методик. У повному обсязі це ще не здійснено.

У *моделях комплексного аналізу* при розгляді питання про кредитоспроможність клієнта аналізують такі непорівнянні поняття, як економічні інтереси банку, гарантії повернення боргу, а також людські якості керівного складу позичальника. За такого підходу кредитори значно економлять час на перевірку кредитних заявок і бізнес-планів, швидше приймається рішення. Суть цих методів виявляється в поетапному виділенні з кредитної заявки і доданих фінансових інструментів найсуттєвіших факторів, що визначають діяльність клієнта, в їх оцінці й уточненні після особистої зустрічі з клієнтом.

Назви моделей цієї групи Правило 6 С, CAMPARI, PARTS, MEMO RISK, PARSER, 4 FC складаються з перших букв тих характеристик, що беруться банками до уваги при здійсненні оцінки кредитоспроможності. У табл. 3.1 наведено розшифрування назв і складових цих моделей.

Таблиця 3.1

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ МОДЕЛЕЙ КОМПЛЕКСНОГО АНАЛІЗУ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ, ВИКОРИСТОВУВАНИХ У СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ [13, с. 287]

Система 6С	PARTS	CAMPARI	MEMO RISK	PARSER	4 FC	Значення елемента/переклад
Character	Person	Character	Management	Person	Management quality	Репутація позичальника: якість менеджменту й управлінські навички
			Experience			Досвід
Conditions			Market		Industry dynamics	Загальні обставини для бізнесу позичальника, специфіка галузі, її динаміка, ринок
Collateral	Security	Insurance	Security	Security	Security realization	Забезпечення; можливість реалізації застави; гарантії: засіб страхування кредитного ризику

Закінчення табл. 3.1

Система 6С	PARTS	CAMPARI	MEMO RISK	PARSER	4 FC	Значення елемента/переклад
Control			Control			Контроль
Capacity			Operations		Financial condition	Фінансове становище позичальника, оцінка бізнесу. Адекватність капіталу
Cash		Ability				Експозиція грошових потоків (кеш-фло) і кредитних потреб
	Repayment	Repayment	Repayment	Repayment		Визначення можливості погашення кредиту
		Margin	Interest	Remuneration		Винагорода за кредитний ризик; процентна ставка
	Amount	Amount		Amount		Обґрунтування суми кредиту
	Terms					Строк видачі кредиту
		Purpose		Expediency		Мета кредиту, доцільність надання кредиту

Усі наведені в табл. 3.1 моделі комплексного аналізу мають багато спільних рис, але відрізняються одна від одної кількістю показників, що застосовуються як складові загального підходу оцінки кредитоспроможності позичальника, а також різними методиками складання характеристик і значенням їх пріоритетності. Така різноманітність дозволяє кожному з банків підібрати собі ту модель, яка найадекватніше відповідає його кредитній політиці і стратегії діяльності. Моделі втілено в практичній діяльності американських і європейських банків. Частково їх починають застосовувати й російські банки. Проте банки України їх, на жаль, майже не використовують. Головним інструментом залишається система показників оцінки фінансово-економічного стану позичальника, а також інші балово-рейтингові методи оцінки кредитоспроможності позичальників.

Із січня 2017 р. банки України оцінюють кредитоспроможність позичальників відповідно до положення «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», в якому саме поняття «кредитоспроможність», як уже зазначалось, не конкретизується.

Натомість для розрахунку величини очікуваних збитків банку від наданих кредитів передбачено застосування рекомендованої Базельським комітетом з банківського нагляду формули оцінки кредитного ризику, яка містить три компоненти: імовірність дефолту боржника (Probability of Default — PD), рівень втрат у разі дефолту (Loss Given Default — LGD) та борг за активом (Exposure at Default — EAD).

Методику оцінки кредитоспроможності, яка лежить в основі визначення компонентів кредитного ризику, банки вибирають самостійно, керуючись певними вимогами НБУ:

- методика кожного окремого банку має містити обов'язковий перелік фінансових показників;
- методика має базуватись на оцінці не тільки об'єктивних, але й суб'єктивних факторів;
- методика обов'язково затверджується внутрішнім банківським положенням у розрізі різних категорій позичальників;
- обов'язковими є попередній на момент надання документів і повторний аналіз кредитоспроможності позичальника протягом періоду користування кредитом.

У висококонкурентному середовищі кредитування зростають вимоги позичальників до швидкості оформлення кредитів. Змінюються вимоги й до самих позичальників. Якщо раніше критерієм № 1 за споживчими кредитами була наявність стабільного доходу, то тепер не завжди потрібна довідка про доходи. Натомість для банку стало важливо, щоб потенційний позичальник був сумлінним платником. Вагому роль у цьому відіграє кредитна історія.

Банки передають інформацію щодо своїх позичальників до БКІ, в якому зберігається кредитна історія протягом 10 років. При цьому один банк може бути партнером одного чи кількох БКІ, але обов'язково має повідомити клієнта-позичальника про бюро, в яке передано інформацію про кредит.

Чинне законодавство дозволяє бюро кредитних історій обмінюватись кредитними історіями, але на практиці цього не відбувається, що призводить до появи в несумлінного позичальника можливості одержати кредит в іншому банку, який співпрацює з іншим кредитним бюро [5].

В Україні НБУ також створив єдину інформаційну систему «Реєстр позичальників», яка акумулює інформацію про боржників, що допустили прострочену заборгованість [6].

Банк також може провадити перевірку позичальника на місці з метою з'ясування рівня компетенції працівників, що очолюють бухгалтерську, фінансову, маркетингову служби, адміністративний апарат. Під час відвідування клієнта можна з'ясувати деякі питання, що не були розглянуті під час попередньої бесіди, а також скласти уявлення про стан майна, яким він володіє.

Детально питання, пов'язані з оцінкою кредитоспроможності різних категорій позичальників, розглянуто в наступних підрозділах.

3.2. Оцінка кредитоспроможності юридичної особи

Проблема надійної оцінки кредитоспроможності клієнтів набула неабиякої фактуальності в сучасних умовах діяльності комерційних банків, коли на тлі нестабільного економічного життя, дефіциту платіжних засобів, а іноді й шахрайських дій значна кількість клієнтів не повертають одержаних кредитів. Це тягне за собою істотні збитки банків у сфері кредитної їх діяльності, та є головною причиною банкрутств не тільки малих, а й великих банків.

При проведенні оцінки кредитоспроможності юридичної особи банк прагне відповідно до мети залучення кредиту, фінансового стану та репутації позичальника визначити доцільність надання кредиту та оптимізувати конкретні умови кредитної угоди. Тобто *метою аналізу кредитоспроможності юридичної особи* є оцінка результатів фінансової діяльності позичальника-юридичної особи, на основі якої кредитор приймає рішення щодо можливості або надання кредиту, або припинення кредитних відносин з позичальником.

Досягнення мети реалізується через вирішення таких завдань:

- вивчення фінансового стану позичальника-юридичної особи;
- запобігання втратам кредитних ресурсів у результаті неефективної роботи позичальника-юридичної особи;
- стимулювання позичальника в підвищенні ефективності своєї фінансово-господарської діяльності.

Кредитоспроможність позичальника-юридичної особи характеризується:

— репутацією позичальника, яка вирізняється своєчасністю розрахунків за раніше одержаними кредитами, якістю наданих звітів, відповідальністю та компетенцією керівництва;

— поточним фінансовим станом і здатністю виробляти конкурентоспроможну продукцію;

— можливістю в разі потреби мобілізувати грошові кошти з різних джерел;

— дохідністю підприємства, яка обумовлює його можливість сплачувати проценти за одержаним кредитом при здійсненні нормальної фінансової діяльності;

— метою використання кредитних ресурсів;

— сумою кредиту, яка оцінюється виходячи з проведення позичальником заходів, спрямованих на визначення ліквідності балансу, співвідношення між власними й залученими коштами;

— погашенням кредиту, вивчення якого здійснюється за допомогою аналізу повернення кредиту за рахунок реалізації матеріальних цінностей, надання гарантій, використання заставного права;

— забезпеченістю кредиту з погляду визначення прав кредитора брати в заставу за кредитною операцією активи підприємства, включаючи цінні папери.

Розглянемо детально *процедуру оцінки кредитоспроможності* позичальника-юридичної особи. Після проведення попередніх переговорів з потенційним позичальником і погодження первинних умов кредитування вповноважений кредитний працівник переходить до етапу збору повного пакета документів.

Одержавши від позичальника повний пакет документів згідно з переліком, кредитний менеджер перевіряє відповідність наданих документів, наявність обов'язкових реквізитів, які свідчать про справжність інформації, що міститься в них, наявність підписів уповноважених осіб відповідно до установчих документів, картки зразків підписів і відбитку печатки, установлює строк розгляду кредитної заявки (як правило, до 5 робочих днів) та направляє повний пакет документів для розгляду та підготовки експертного висновку одночасно таким експертним підрозділам банку:

- банківської безпеки;
- юридичному;
- оцінки та моніторингу забезпечення;
- корпоративного бізнесу;
- ризик-менеджменту.

Зважаючи на те що документообіг у банку зазвичай здійснюється в електронному вигляді й усі одержані від позичальника-юридичної особи документи скануються та формуються в єдину електронну справу, робота над одержаним пакетом документів провадиться одночасно всіма зазначеними банківськими підрозділами.

За необхідності пакет документів може надаватися для одержання додаткових консультацій до управління з питань взаємодії з небанківськими установами (страховими компаніями, нотаріусами тощо), до підрозділу інвестиційної діяльності та акціонерного капіталу (у разі проведення кредитної операції, у забезпечення якої пропонуються цінні папери), до валютного підрозділу (у разі надання кредиту для проведення експортно-імпортних операцій і перерахування кредитних коштів за реквізитами зовнішньоекономічного контракту) та ін.

Підрозділ *банківської безпеки* при розгляді пакета документів позичальника-юридичної особи:

- здійснює заходи з перевірки ділової репутації позичальника, інформації, зазначеної в заяві-анкеті та в документах позичальника;
- перевіряє інформацію в Єдиному державному реєстрі судових рішень України щодо наявності судових рішень щодо позичальника, його власників і групи пов'язаних контрагентів, а також поручителів;
- перевіряє інформацію про порушення справи про банкрутство/ліквідацію/припинення діяльності (через злиття, приєднання, поділ або перетворення) позичальника, його власників і пов'язаних контрагентів, а також поручителів;
- здійснює заходи з перевірки інформації про кредитну історію потенційного позичальника, одержує витяг з доступних бюро кредитних історій про кредитну історію такого позичальника та разом з висновком надає його для здійснення аналізу та прийняття рішення щодо можливості проведення кредитної операції.

Юридичний підрозділ під час розгляду пакета документів юридичної особи та перед укладанням договорів з позичальником (заставадавцем/іпотекодавцем/поручителем) провадить такі дії:

- перевіряє право- та дієздатність позичальника, установчі та реєстраційні документи;
- перевіряє повноваження посадових осіб на укладення з банком кредитного договору та інших відповідних договорів;

— у разі коли кредитна операція здійснюється з метою фінансування діяльності, що потребує наявності в позичальника ліцензій, патентів, дозволів тощо, визначає необхідність і перевіряє наявність цих документів та строк їх чинності;

— перевіряє документи, що підтверджують право власності позичальника (заставаодавця/іпотекодавця) на предмет забезпечення;

— розглядає договори щодо передавання предмета застави/іпотеки за договорами лізингу, оренди, щодо встановлення інших видів обтяжень на предмет їх відповідності інтересам банку як заставадержателя (іпотекодержателя);

— здійснює правовий аналіз можливості відчуження майна, що пропонується в забезпечення, та ін.

Підрозділ *оцінки та моніторингу забезпечення* при розгляді пакета документів позичальника-юридичної особи:

- залучається для погодження переліку майна, що пропонується в забезпечення кредитної операції (у разі взяття в забезпечення товарів у обороті, обладнання, цілісних майнових комплексів);

- залучається до огляду майна, що пропонується в забезпечення кредиту, підтвердження його фізичної наявності, стану та відповідності наданій документації з оформленням акта відповідно до вимог чинного в банку положення про порядок проведення моніторингу заставного майна;

- обчислює ліквідаційну вартість майна, що пропонується банку в забезпечення кредиту.

Підрозділ *корпоративного бізнесу* на підставі одержаного пакета документів позичальника:

— вивчає основні параметри кредитної угоди, суть і напрям використання кредитних коштів, кредитну історію;

— визначає забезпеченість позичальника власними коштами;

— здійснює фінансово-економічний аналіз та оцінку кредитоспроможності юридичної особи:

- ✓ аналізує бізнес-план кредитного проекту;

- ✓ описує структуру, бізнес-модель і прогностичні значення фінансово-економічних показників бізнесу та схему товарно-грошових потоків позичальника;

- ✓ складає комплексний висновок для винесення питання щодо можливості проведення кредитної операції на розгляд колегіальному органу банку.

Підрозділ *ризик-менеджменту* після одержання повного пакета документів:

- оцінює поточний фінансовий стан, операційну та фінансову моделі діяльності позичальника;

- розраховує внутрішній рейтинг позичальника;

- аналізує кредитну історію позичальника за даними підприємства та витягів з бюро кредитних історій;

- розраховує прогностичну суму резерву для відшкодування можливих втрат за кредитною операцією;

- здійснює комплексний аналіз ризиків кредитної операції;

- провадить оцінку кредитних ризиків і зважає можливість проведення кредитної операції.

Після одержання висновків усіх необхідних експертних підрозділів кредитну заявку виносять для обговорення та прийняття рішення уповноваженим колегіальним органом банку.

У науково-практичній літературі здебільшого виокремлюють кількісні та якісні критерії кредитоспроможності. Кількісні критерії пов'язані з оцінкою поточного та перспективного стану позичальника, а якісні виявляються на основі оцінки менеджменту підприємства, кон'юнктури ринку, факторів виробництва та збуту продукції.

З метою оцінювання кількісних критеріїв кредитоспроможності позичальника провадиться аналіз поточного та перспективного фінансового стану підприємства. Головне завдання полягає в оцінці поточних фінансових показників та у прогнозуванні майбутньої платоспроможності підприємства. Для цього аналізуються всі можливі фактори, що можуть вплинути на платоспроможність.

Основними етапами оцінки кредитоспроможності позичальника-юридичної особи є:

I. Аналіз надходжень на рахунки.

II. Аналіз фінансового стану позичальника:

а) аналіз структури балансу та фінансових результатів позичальника;

б) аналіз дебіторської і кредиторської заборгованостей позичальника;

в) аналіз банківських кредитів і позабалансових зобов'язань;

г) аналіз фінансових коефіцієнтів (оцінка ліквідності, боргового навантаження, оборотності, капіталу та ін.).

III. Опис забезпечення.

IV. Оцінка впливу суб'єктивних факторів на фінансовий стан позичальника.

V. Аналіз ефективності проекту (прогноз руху грошових потоків).

Розглянемо ці етапи докладно.

I. Аналіз надходжень на рахунки позичальника як елемент оцінки його кредитоспроможності передбачає вивчення інформації про рух грошових коштів у всіх банківських установах у розрізі всіх видів валют. Для визначення реального чистого грошового потоку позичальника одержані дані можуть порівнюватися з інформацією з іншої звітності, а саме: звіту про фінансовий результат підприємства (стаття «Дохід (виручка) від реалізації продукції»), розшифровки рахунків бухгалтерського обліку та ін.

Визначення потреби позичальника в кредитних коштах на фінансування оборотного капіталу. Відомо, що постійний рівень оборотного капіталу не потребує залучення додаткового фінансування. Така потреба виникає за необхідності збільшення оборотного капіталу, а при його скороченні грошові кошти, навпаки, вивільняються. Оборотний капітал справляє неоднозначний вплив на компанію. З одного боку, що менша потреба в ньому, тим краще з погляду економії фінансових ресурсів. З другого боку, оборотний капітал має бути достатнім, щоб забезпечити ліквідність і безперебійність операційної діяльності. Виходячи з викладеного можна умовно виділити кілька вичерпних джерел дефіциту оборотного капіталу, а саме:

— збільшення обсягів діяльності на фоні наявного касового розриву (частина оборотного капіталу фактично фінансується за кредитні кошти, а підприєм-

тво обґрунтувало свої плани з нарощування обсягів діяльності, тоді з погляду фінансової моделі, справді, можлива потреба в додатковому оборотному капіталі);

— потреба у фінансуванні окремого (нового) контракту (позичальник починає роботу за новим контрактом, і в разі часового розриву між відправленням кредитних коштів на рахунок постачальника до моменту одержання оплати за поставлений товар можна розрахувати суму, необхідну для фінансування даного контракту);

— заміщення наявних кредитів на поповнення оборотних коштів (позичальник здійснює погашення кредиту в іншому банку).

Визначення потреби позичальника в кредитних коштах на фінансування інвестиційної діяльності провадиться в трьох загальних напрямках, а саме: придбання активів; проведення ремонту або модернізації наявних необоротних активів; комбінація попередніх двох напрямів. У всіх цих випадках позичальник повинен документально підтвердити потребу в проведенні цих інвестицій, а також обґрунтувати обсяги інвестицій та їх економічну доцільність.

II. Аналіз фінансового стану позичальника. *Аналіз структури балансу та фінансових результатів позичальника*, що провадиться аналітиком у процесі оцінки кредитоспроможності, поділяється на горизонтальний і вертикальний.

Горизонтальний аналіз являє собою оцінку динаміки статей балансу за кілька аналізованих періодів, яка здійснюється з метою виявлення основних тенденцій у зміні обсягу активів і зобов'язань підприємства. Якщо виявлено суттєву зміну окремих статей балансу, аналітик повинен провести глибший аналіз причин таких змін, зіставити їх із загальними тенденціями діяльності підприємства та ринку, на якому він працює.

Метою вертикального аналізу фінансової звітності позичальника є визначення структури активів і зобов'язань підприємства, структурних складових фінансових результатів діяльності та руху грошових потоків підприємства. При цьому аналітик має звертати основну увагу на ті статті, що становлять понад 10 % від валюти балансу підприємства та за потреби, одержати довідку-розшифровку від позичальника з інтерпретацією цієї складової.

Аналіз структури балансу за рівнем ліквідності й терміновості його статей провадиться з метою виявлення дисбалансу між активами і пасивами однієї групи. Тобто короткострокові фінансові вкладення, грошові кошти і короткострокова дебіторська заборгованість фінансуються за кошти короткострокових кредитів і кредиторської заборгованості, а запаси, довгострокова дебіторська заборгованість та необоротні активи за кошти довгострокових пасивів і власних коштів (капіталу і резервів, фондів, нерозподіленого прибутку). Слід також ураховувати, що структура балансу підприємств з різними видами діяльності може істотно різнитися.

Аналіз фінансових результатів юридичної особи потребує окремої уваги та рекомендовано здійснюється способом аналітичного оцінювання за такими напрямками:

- динаміки продажу (зростання/падіння, сезонність тощо);
- структури продажу (основні джерела доходу, диверсифікація покупців);

- собівартості (частка в обсягах чистого продажу; основні витратні статті);
- прибутковості операційної діяльності і факторів її формування;
- чистого прибутку позичальника;
- достатності виручки/прибутку для обслуговування фінансових зобов'язань;
- порівняння розмірів виручки від реалізації й обсягів надходжень коштів на рахунки позичальника (контроль наявності бартерних операцій, трансакцій неопераційного характеру).

Аналіз дебіторської і кредиторської заборгованостей здійснюється на підставі розшифрувань статей балансу «Дебіторська заборгованість», «Кредиторська заборгованість»; виділяється заборгованість за операціями з пов'язаними особами з підбиттям підсумку за цими операціями.

Розшифрування дебіторської заборгованості надаються на останню звітну (поточну) дату: у них ураховуються заборгованість покупців за відвантажену продукцію, аванси, одержані векселі, заборгованість бюджету, інша дебіторська заборгованість. Розшифрування кредиторської заборгованості надаються на останню звітну (поточну) дату: у розшифруваннях ураховується заборгованість перед постачальниками за сировину тощо, аванси одержані, видані векселі, розрахунки з бюджетом, довгострокові зобов'язання, поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями, інша кредиторська заборгованість.

У разі перелік дебіторів і кредиторів позичальника значний, можливе групування за предметом заборгованості або за сумою. У процесі аналізу дебіторів і кредиторів рекомендується вивчення:

- 1) структури заборгованості в розрізі найбільших боржників (кредиторів);
- 2) структури заборгованості в розрізі предмета заборгованості;
- 3) структури заборгованості в розрізі планованих термінів погашення, відповідність умовам розрахунків за укладеними договорами. Аналізується наявність простроченої дебіторської чи кредиторської заборгованості (давній термін виникнення, брак руху протягом тривалого часу).
- 4) частки пов'язаних компаній у структурі заборгованості;
- 5) співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованостей.

У процесі *аналізу банківських кредитів і позабалансових зобов'язань* (гарантій, акредитивів, порук за зобов'язаннями третіх осіб) вивчається: аналіз терміновості погашення; валюти зобов'язань; забезпечення (обтяження активів) та виявлення видів забезпечення, які можуть дублюватися; доступ до рефінансування і збільшення кредитного портфеля; якість обслуговування (наявність прострочених зобов'язань).

Аналізується наявність кредитної історії підприємства в цілому, рівень обслуговування боргу. Наявність кредитних відносин з банківськими установами, оцінка своєчасності виконання позичальником зобов'язань перед банківськими установами в минулому за раніше наданими та діючими кредитами визначається з анкети позичальника (якщо позичальник не має кредитної історії в самому банку), з довідок, наданих іншими банками, а також одержаної інформації через бюро кредитних історій та Єдину інформаційну систему (ЄІС) «Реєстр позичальників».

Аналіз фінансових коефіцієнтів. Відповідно до чинного законодавства України починаючи з 03.01.2017 розрахунок фінансового стану юридичної особи

провадиться банком згідно з нормативним документом Національного банку України «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» [12].

Періодичність оцінки банками України фінансового стану позичальників-юридичних осіб становить [12]:

1) боржників-юридичних осіб, які відповідно до вимог законодавства України складають квартальну та річну фінансову звітність, — не рідше ніж один раз на три місяці (боржників-юридичних осіб, які є сільськогосподарськими товаровиробниками, — на підставі даних річної фінансової звітності, не рідше ніж один раз на 12 місяців). Для боржника-юридичної особи, який є резидентом і сукупна заборгованість якого перед банком за всіма активами становить 200 млн грн або більше, банк здійснює оцінку фінансового стану на підставі річної фінансової звітності, що підтверджена аудитором та має безумовно позитивний або умовно позитивний висновок аудиторського звіту;

2) боржників-юридичних осіб, які відповідно до вимог законодавства України складають тільки річну фінансову звітність, — не рідше ніж один раз на 12 місяців;

3) групи юридичних осіб, учасником якої є боржник (контрагент), які перебувають під спільним контролем і до яких застосовуються вимоги щодо складання консолідованої (комбінованої) фінансової звітності згідно з вимогами Міжнародних стандартів фінансової звітності, — не рідше ніж один раз на 12 місяців.

Фінансова звітність, що подається до банку боржником-юридичною особою, що є резидентом, на паперових носіях, має бути засвідчена підписами керівника та головного бухгалтера (за наявності такої посади) і відбитком печатки боржника-юридичної особи (за наявності).

Фінансовий стан боржника-юридичної особи банки України оцінюють за допомогою *інтегрального показника фінансового стану*, що обчислюється з застосуванням логістичної моделі за формулою [12]

$$Z = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_i x_i, \quad (3.1)$$

де Z — інтегральний показник;

x_i — показники, що визначаються на підставі фінансових коефіцієнтів, розрахованих за даними фінансової звітності боржника-юридичної особи, з урахуванням установлених Національним банком діапазонів для кожного фінансового показника;

β_i — коефіцієнти логістичної моделі, що визначаються з урахуванням вагомості показників;

β_0 — вільний член логістичної моделі.

Величини x_i , β_i , β_0 щороку актуалізуються НБУ на підставі даних фінансової звітності боржників-юридичних осіб. Банк для актуалізації логістичної моделі подає до Національного банку України дані про класифікацію боржників-юридичних осіб, а також дані їхньої фінансової звітності за формою і в терміни, установлені НБУ.

Модель розрахунку інтегрального показника боржника-юридичної особи банк вибирає виходячи з належності підприємства відповідно до законодавства України до великого, середнього або малого та виду його економічної діяльності (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

МОДЕЛІ РОЗРАХУНКУ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА БОРЖНИКА-ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ [12]

№ з/п	Групи видів економічної діяльності	Моделі для малого підприємства	Моделі для великого або середнього підприємства
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А	$Z = 2,844 + 0,650 \cdot X_{11} + 0,506 \cdot X_3 + 1,689 \cdot X_{10} + 0,287 \cdot X_4 + 0,656 \cdot X_7 + 0,608 \cdot X_5 + 0,373 \cdot X_2$	$Z = 2,767 + 0,309 \cdot X_{11} + 0,821 \cdot X_{15} + 0,577 \cdot X_1 + 0,504 \cdot X_{10} + 0,291 \cdot X_{16}$
2	Добувна промисловість і розробка кар'єрів, переробна промисловість, будівництво: секції В, С, F	$Z = 2,177 + 0,523 \cdot X_1 + 0,471 \cdot X_5 + 0,426 \cdot X_2 + 0,318 \cdot X_{11} + 0,246 \cdot X_{12}$	$Z = 1,884 + 0,240 \cdot X_{11} + 0,288 \cdot X_4 + 0,557 \cdot X_{15} + 0,335 \cdot X_2 + 0,678 \cdot X_{13} + 0,457 \cdot X_7 + 0,342 \cdot X_1 + 0,203 \cdot X_3$
3	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів: секція G	$Z = 2,427 + 0,490 \cdot X_{11} + 0,717 \cdot X_8 + 0,393 \cdot X_6 + 0,637 \cdot X_3 + 0,380 \cdot X_5$	$Z = 2,366 + 0,430 \cdot X_1 + 0,656 \cdot X_{15} + 0,517 \cdot X_8 + 0,630 \cdot X_{16} + 0,228 \cdot X_{10} + 0,489 \cdot X_{12} + 0,437 \cdot X_6$
4	Інші: секції D, E, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U	$Z = 1,798 + 0,486 \cdot X_9 + 0,436 \cdot X_6 + 0,345 \cdot X_1 + 0,365 \cdot X_{13} + 0,333 \cdot X_3$	$Z = 2,042 + 0,686 \cdot X_6 + 0,473 \cdot X_{14} + 0,272 \cdot X_5 + 0,816 \cdot X_9 + 0,902 \cdot X_{10} + 0,494 \cdot X_3$

При цьому вид економічної діяльності юридичної особи визначається:

— згідно з Класифікацією видів економічної діяльності ДК 009:2010 [10];

— на підставі даних річної фінансової звітності боржника-юридичної особи виходячи з максимального значення питомої ваги доходу від певного виду діяльності (у відсотках) у загальному обсязі чистого доходу (виручки), одержаного від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). У разі однакового значення питомої ваги доходу за двома (або більше) видами діяльності модель розрахунку інтегрального показника боржника-юридичної особи вибирається банком самостійно на підставі одного з таких видів діяльності.

Після того як банком була вибрана відповідна модель розрахунку інтегрального показника фінансового стану юридичної особи, обчислюються компоненти (X_i) вибраної моделі.

Інтегральний показник фінансового стану підприємства-позичальника ґрунтується на коефіцієнтах, які можна умовно поділити на такі основні аналітичні блоки:

- 1) обслуговування боргу;
- 2) ліквідності;
- 3) оборотності;
- 4) прибутковості та рентабельності;
- 5) показники, які характеризують структуру капіталу та майна підприємства.

Завдяки аналізу наведених груп показників робиться висновок про здатність підприємства обслуговувати свою кредитну заборгованість. Під час розрахунку фінансових показників на підставі квартальної звітності здійснюється сезонне коригування та приведення показників форми № 2 «Звіт про фінансові результати» до річного виміру.

Показники обслуговування та покриття боргу повинні розглядатись як орієнтири, які характеризують поточну та потенційну можливість підприємства вчасно розраховуватись за своїми кредитними зобов'язаннями. Даний напрям аналізу передбачає обчислення фінансових коефіцієнтів, наведених у табл. 3.3. Аналіз даних коефіцієнтів обслуговування боргу дає можливість оцінити, як підприємство-позичальник може обслуговувати заборгованість за короткостроковими та довгостроковими зобов'язаннями виходячи з власного операційного прибутку та чистого доходу від реалізованої продукції, а також дослідити відношення власного капіталу до фінансової заборгованості підприємства.

Таблиця 3.3

АЛГОРИТМ ОБЧИСЛЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ОБСЛУГОВУВАННЯ ТА ПОКРИТТЯ БОРГУ [12]

Фінансовий показник	Формула розрахунку	Алгоритм розрахунку для великого або середнього підприємства	Алгоритм розрахунку для малого підприємства
1. Показники покриття боргу	Короткострокові та довгострокові зобов'язання <hr/> Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених страхових премій)	$\frac{\text{ф. 1 р. 1510} + \text{р. 1515} + \text{р. 1600} + \text{р. 1610} - \text{р. 1165 гр. 4}}{\text{ф. 2 р. 2000} + \text{р. 2010 гр. 3}}$	$\frac{\text{ф. 1-м р. 1595} + \text{р. 1600} + \text{р. 1610} - \text{р. 1165 гр. 4}}{\text{ф. 2-м (2-мс) р. 2000 гр. 3}}$ або $\frac{\text{ф. 1-мс р. 1595} + \text{р. 1600} - \text{р. 1165 гр. 4}}{\text{ф. 2-мс р. 2000 гр. 3}}$
2. Показники покриття капіталом боргу	Власний капітал <hr/> Короткострокові та довгострокові зобов'язання	$\frac{\text{ф. 1 р. 1495 гр. 4}}{\text{ф. 1 р. 1510} + \text{р. 1515} + \text{р. 1600} + \text{р. 1610} - \text{р. 1165 гр. 4}}$	$\frac{\text{ф. 1-м р. 1495 гр. 4}}{\text{ф. 1-м р. 1595} + \text{р. 1600} + \text{р. 1610} - \text{р. 1165 гр. 4}}$ або $\frac{\text{ф. 1-мс р. 1495 гр. 4}}{\text{ф. 1-мс р. 1595} + \text{р. 1600} - \text{р. 1165 гр. 4}}$
3. Показник здатності обслуговування боргу	Операційний прибуток (збиток) за вирахуванням фінансових витрат і до відрахування амортизації <hr/> Короткострокові та довгострокові зобов'язання	$\frac{\text{ф. 2 р. 2190} - \text{р. 2195} + \text{р. 2515} + \text{р. 2220} - \text{р. 2250 гр. 3}}{\text{ф. 1 р. 1510} + \text{р. 1515} + \text{р. 1600} + \text{р. 1610} - \text{р. 1165 гр. 4}}$	—

Закінчення табл. 3.3

Фінансовий показник	Формула розрахунку	Алгоритм розрахунку для великого або середнього підприємства	Алгоритм розрахунку для малого підприємства
4. Показник покриття боргу операційним прибутком	$\frac{\text{Прибуток (збиток) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)}}{\text{Короткострокові та довгострокові зобов'язання}}$	—	$\frac{\text{ф. 2-м р. 2000} - \text{р. 2050 гр. 3}}{\text{ф. 1-м р. 1595} + \text{р. 1600} + \text{р. 1610} - \text{р. 1165 гр. 4}}$ або $\frac{\text{ф. 2-мс р. 2000} - \text{р. 2050 гр. 3}}{\text{ф. 1-мс р. 1595} + \text{р. 1600} - \text{р. 1165 гр. 4}}$

Показники ліквідності. Аналіз ліквідності підприємства ґрунтується на зіставленні відображених у балансі поточних платіжних зобов'язань підприємства та поточних активів. Затверджена НБУ методика містить показники ліквідності, подані в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

АЛГОРИТМ ОБЧИСЛЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ЛІКВІДНОСТІ [12]

Фінансовий показник	Формула розрахунку	Алгоритм розрахунку для великого або середнього підприємства	Алгоритм розрахунку для малого підприємства
1. Показники швидкої ліквідності	$\frac{\text{Дебіторська заборгованість за продукцію, гроші та їх еквіваленти}}{\text{Поточні зобов'язання і забезпечення}}$	$\frac{\text{ф. 1 р. 1125} + \text{р. 1165 гр. 4}}{\text{ф. 1 р. 1695 гр. 4}}$	$\frac{\text{ф. 1-м р. 1125} + \text{р. 1165 гр. 4}}{\text{ф. 1-м р. 1695 гр. 4}}$ або $\frac{\text{ф. 1-мс р. 1155} + \text{р. 1165 гр. 4}}{\text{ф. 1-мс р. 1695 гр. 4}}$
2. Показник загальної ліквідності	$\frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Поточні зобов'язання і забезпечення}}$	$\frac{\text{Ф. 1 р. 1195 гр. 4}}{\text{ф. 1 р. 1695 гр. 4}}$	—

Показник швидкої ліквідності характеризує платоспроможність підприємства в найближчому періоді, тобто відбиває його здатність оперативно покривати поточні розриви в ліквідності. Показник загальної ліквідності характеризує платоспроможність підприємства на дату складання балансу і показує, яку частину поточних (короткострокових) зобов'язань воно має можливість погасити за кошти загальних оборотних активів підприємства.

У процесі аналізу показників ліквідності варто звернути увагу, що занадто високе їх значення негативно впливає на рентабельність підприємства, оскільки

залучений капітал вкладається в неробочі активи, якими є грошові кошти та їхні еквіваленти.

Показники оборотності. Ця група показників характеризує ефективність управління грошовими потоками підприємства, у т. ч. оборотними активами, кредиторською, дебіторською заборгованістю тощо. Алгоритми обчислення основних показників оборотності наведено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

АЛГОРИТМ ОБЧИСЛЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ОБОРОТНОСТІ [12]

Фінансовий показник	Формула розрахунку	Алгоритм розрахунку для великого або середнього підприємства	Алгоритм розрахунку для малого підприємства
1. Показники оборотності активів	$\frac{\text{Валюта балансу (актив)}}{\text{Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених страхових премій)}}$	$\frac{\text{ф. 1 р. 1300 гр. 4}}{\text{ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3}}$	$\frac{\text{ф. 1-м (1-мс) р. 1300 гр. 4}}{\text{ф. 2-м (2-мс) р. 2000 гр. 3}}$
2. Показники оборотності поточних активів	$\frac{\text{Поточні активи}}{\text{Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених страхових премій)}}$	$\frac{\text{ф. 1 р. 1195 гр. 4} \cdot 365}{\text{ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3}}$	$\frac{\text{Ф. 1-м (1-мс) р. 1195 гр. 4} \cdot 365}{\text{ф. 2-м (2-мс) р. 2000 гр. 3}}$
3. Показник оборотності робочого капіталу	$\frac{\text{Оборотні активи за вирахуванням поточних зобов'язань і забезпечень}}{\text{Чистий дохід від реалізованої продукції}}$	—	$\frac{\text{ф. 1-м (1-мс) р. 1195} - \text{р. 1695 гр. 4}}{\text{ф. 2-м (2-мс) р. 2000 гр. 3}}$
4. Показник оборотності основних засобів	$\frac{\text{Основні засоби}}{\text{Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених страхових премій)}}$	—	$\frac{\text{ф. 1-м (1-мс) р. 1010 гр. 4}}{\text{ф. 2-м (2-мс) р. 2000 гр. 3}}$
5. Показник оборотності дебіторської заборгованості	$\frac{\text{Поточна дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги}}{\text{Чистий дохід від реалізованої продукції}}$	$\frac{\text{ф. 1 р. 1125 гр. 4} \cdot 365}{\text{ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3}}$	—
6. Показник оборотності кредиторської заборгованості	$\frac{\text{Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги}}{\text{Собівартість реалізованої продукції}}$	$\frac{\text{ф. 1 р. 1615 гр. 4} \cdot 365}{\text{ф. 2 р. 2050 гр. 3}}$	—

Досліджуючи показники оборотності, слід виходити з того, що чим швидший обіг вкладених коштів, тим менше їх потрібно, а отже, тим меншою буде вартість капіталу, що позитивно впливає на рентабельність і платоспроможність підприємства.

Показники прибутковості та рентабельності. Здатність підприємства виконувати свої зобов'язання значною мірою залежить від рівня його прибутковості та самофінансування. Саме тому в процесі оцінки кредитоспроможності (особливо при наданні довгострокових кредитів) аналізують фактично досягнуті та прогнозні показники рентабельності та прибутку. Ці показники дають змогу дати відповідь на два запитання:

- яку частку інвестицій, інших грошових видатків підприємство може фінансувати на основі результатів своєї діяльності?
- чи зможе підприємство виконати свої зобов'язання в майбутньому за кошти внутрішніх фінансових джерел?

Крім звітних даних у процесі аналізу вивчаються планові показники фінансових результатів, прогноз руху грошових коштів, фінансовий план тощо. У теорії та практиці можна зустріти велику кількість абсолютних і відносних показників прибутковості та самофінансування [20, с. 65]. Серед широкого спектра таких показників регулятором визначено ті, що наведено в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

АЛГОРИТМ ОБЧИСЛЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ПРИБУТКОВОСТІ ТА РЕНТАБЕЛЬНОСТІ [12]

Фінансовий показник	Формула розрахунку	Алгоритм розрахунку для великого або середнього підприємства	Алгоритм розрахунку для малого підприємства
1. Показник покриття фінансових витрат за результатами операційної діяльності	$\frac{\text{Операційний прибуток (збиток)}}{\text{Фінансові витрати}}$	ф. 2 р. 2190 – р. 2195 гр. 3 ф. 2 р. 2250 – р. 2220 гр. 3	—
2. Показник покриття фінансових витрат за результатами операційної діяльності	$\frac{\text{Прибуток (збиток) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)}}{\text{Фінансові витрати}}$	—	ф. 2-м р. 2000 – – р. 2050 гр. 3 ф. 2-м р. 2270 гр. 3 або ф. 2-мс р. 2000 – – р. 2050 гр. 3 ф. 2-мс р. 2165 гр. 3
3. Показник чистого прибутку до оподаткування	$\frac{\text{Чистий прибуток (збиток) до оподаткування}}{\text{Чистий дохід від реалізованої продукції}}$	—	Ф. 2-м р. 2000 + + р. 2120 – – р. 2050 – р. 2180 + + р. 2240 – р. 2270 гр. 3 ф. 2-м р. 2000 гр. 3 або ф. 2-мс р. 2000 + + р. 2160 – – р. 2050 – р. 2165 гр. 3 ф. 2-мс р. 2000 гр. 3

Закінчення табл. 3.6

Фінансовий показник	Формула розрахунку	Алгоритм розрахунку для великого або середнього підприємства	Алгоритм розрахунку для малого підприємства
4. Показник операційного прибутку до відрахування амортизації	Операційний прибуток (збиток) до відрахування амортизації Чистий дохід від реалізованої продукції	Ф. 2 р. 2190 – р. 2195 + + р. 2515 гр. 3 ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3	—
5. Показники рентабельності активів	Чистий фінансовий результат/ операційний результат Валюта балансу (актив)	ф. 2 р. 2350 – р. 2355 гр. 3 ф. 1 р. 1300 гр. 4	ф. 2-м (2-мс) р. 2000 – – р. 2050 гр. 3 ф. 1-м (1-мс) р. 1300 гр. 4

Показники, які характеризують *структуру капіталу та майна* позичальника-юридичної особи, наведено в табл. 3.7.

Таблиця 3.7

АЛГОРИТМ ОБЧИСЛЕННЯ ПОКАЗНИКІВ КАПІТАЛУ [12]

Фінансовий показник	Формула розрахунку	Алгоритм розрахунку для великого або середнього підприємства	Алгоритм розрахунку для малого підприємства
1. Показники капіталу	Власний капітал Валюта балансу (актив)	ф. 1 р. 1495 гр. 4 ф. 1 р. 1300 гр. 4	ф. 1-м (1-мс) р. 1495 гр. 4 ф. 1-м (1-мс) р. 1300 гр. 4
2. Показники маневреності робочого капіталу	Оборотні активи за вирахуванням поточних зобов'язань і забезпечень Валюта балансу (актив)	Ф. 1 р. 1195 – р. 1695 гр. 4 ф. 1 р. 1300 гр. 4	Ф. 1-м (1-мс) р. 1195 – – р. 1695 гр. 4 ф. 1-м (1-мс) р. 1300 гр. 4
3. Показник достатності робочого капіталу	Запаси Собівартість реалізованої продукції + Дебіторська заборгованість Чистий дохід від реалізованої продукції – Кредиторська заборгованість Собівартість реалізованої продукції	Ф. 1 р. 1100 гр. 4 · 365 ф. 2 р. 2050 гр. 3 + ф. 1 р. 1125 гр. 4 · 365 ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3 – ф. 1 р. 1615 гр. 4 · 365 ф. 2 р. 2050 гр. 3	—
4. Показник частки неопераційних елементів балансу	Неопераційні активи Валюта балансу (актив)	Ф. 1 р. 1000+ р. 1030 + + р. 1040 + р. 1050 + + р. 1155 + р. 1160 гр. 4 ф. 1 р. 1300 гр. 4	—

Показники капіталу відображають частку власного капіталу підприємства, робочого та неопераційного капіталу в загальній структурі активів підприємства. Висновки щодо раціональності формування структури капіталу підприємства слід робити, зважаючи на рівень додержання правил фінансування, а також на середньогалузевий рівень відповідних показників. Беручи до уваги викривлену структуру формування активів вітчизняних підприємств, а також невідповідність балансової та реальної вартості майна, за орієнтир доцільно взяти показники відповідних галузей в економічно розвинених країнах.

Наступним етапом розрахунку інтегрального показника юридичної особи є *перетворення значення фінансового показника (коефіцієнта) на компоненту X_i вибраної логістичної моделі Z* , що здійснюється згідно з вимогами НБУ. Зокрема, для кожного розрахованого коефіцієнта наведено максимальні та мінімальні діапазони значень, кожному з яких присвоєно відповідне значення показника логістичної моделі X_i .

Останнім етапом оцінки фінансового стану юридичної особи є *визначення класу боржника-юридичної особи* з урахуванням величини підприємства (велике, середнє або мале) та виду його економічної діяльності. Кожному діапазону значень обчисленого інтегрального показника Z відповідає один з десяти класів позичальника юридичної особи.

При цьому банк коригує визначений на підставі розрахунку інтегрального показника фінансового стану клас боржника-юридичної особи, застосовуючи коригувальні фактори, зокрема щодо:

1) своєчасності сплати боргу боржником-юридичною особою з додержанням таких вимог:

— за наявності факту прострочення боргу від 31 до 60 днів банк визначає клас не вище від 5;

— від 61 до 90 днів — не вище від 8;

— 91 та більше днів — не вище від 10;

2) належності боржника до групи юридичних осіб під спільним контролем (групи пов'язаних контрагентів);

3) ознак, що свідчать про високий кредитний ризик боржника (контрагента);

4) вимог щодо визнання (припинення визнання) банком дефолту боржника (контрагента);

5) наявності в банку інформації щодо кредитної історії боржника в частині його класифікації за класом 10 — банк понижує клас такого боржника на три класи.

За наявності в боржника-юридичної особи, який не належить до групи юридичних осіб під спільним контролем (групи пов'язаних контрагентів) коригувальних факторів, що відповідають різним класам, банк відносить такого боржника до нижчого класу.

Додатковими факторами, необхідними для проведення повноцінної оцінки кредитоспроможності позичальника, є: динаміка фактичних значень інтегрального показника; коефіцієнт покриття боргу; якість менеджменту боржника-юридичної особи; наявність і активність ринків збуту продукції; наявність і стан виконання бізнес-плану; рейтинги позичальника та інші події та обставини, що можуть впливати на припинення виконання боржником своїх зобов'язань.

Порядок урахування впливу такої інформації в межах законодавчо передбаченого діапазону банк визначає у внутрішньобанківському положенні.

III. Опис забезпечення. Опис провадиться за такими критеріями, як: наявність обтяження (за наявністю інформації), заставодавець (майновий поручитель), місцезнаходження, площа або кількість, ринкова вартість, коефіцієнт заставного покриття відносно до ліміту фінансування тощо. Підсумком аналізу забезпечення за кредитною операцією є формування пропозицій щодо надання додаткового забезпечення для покриття кредитного ризику, зменшення суми кредиту, прийняття поруки фізичної або юридичної особи.

IV. Крім кількісних факторів, на фінансовий стан позичальника мають вплив також якісні *суб'єктивні фактори*, серед яких можна назвати:

- забезпечення сировинною базою;
- оцінку ринку збуту (попит);
- оцінку галузі (залежність від технології і спеціалізації, рівень державного регулювання ринку тощо);
- ризик репутації та досвід роботи на ринку;
- структуру власників.

Детальний опис цих факторів наведено в дод. В.1.

Вважається, що якісні чинники досить важко оцінити і систематизувати, бо на це потрібно більше часу і витрат, ніж на оцінку фінансового стану. Банківська практика свідчить, що в результаті суб'єктивних оцінок якість менеджменту систематично завищена. Глибина оцінки якісних критеріїв кредитоспроможності значною мірою залежить від строку, на який видається кредит.

V. Фінансова стабільність позичальника. Зокрема вона залежить від потоку грошових коштів для проведення господарських операцій. Брак мінімально необхідного запасу оборотних коштів є свідченням фінансових труднощів позичальника. Тобто для оцінки кредитоспроможності позичальника на період кредитування також аналізується *прогноз руху грошових коштів позичальника*.

Джерелом інформації для прогнозу надходження та зміни грошових коштів позичальника є, як правило, бізнес-план проекту. За своєю структурою бізнес-план повинен містити чіткі розділи, де має бути всебічно розкрита інформація щодо опису галузі, підприємства та його продукції, опису ризиків, притаманних підприємству, виробничий, маркетинговий і фінансовий план, прогноз операційної діяльності, інвестиційний план, прогноз фінансової діяльності.

Оцінка стійкості грошового потоку здійснюється на основі стрес-аналізу (аналіз сценаріїв: базовий, найгірший, найкращий). Загалом стійкість грошового потоку виявляється залежно від його величини, від зміни ключових параметрів, на яких побудований прогноз (ціна, обсяги продажу, собівартість, термін запуску проекту та ін.). Результатом аналізу має бути висновок щодо обґрунтованості планових показників розвитку підприємства та можливого економічного ефекту від реалізації цього проекту.

Існують певні *особливості оцінки кредитоспроможності бюджетних установ*, які залежать від організації їхньої діяльності. Усі бюджетні установи можна розподілити на дві групи:

- а) бюджетні установи — органи державної влади або місцевого самоврядування;

б) бюджетні установи — організації, створені органами державної влади або місцевого самоврядування в установленому порядку, що повністю утримуються за кошти відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету.

Бюджетні кошти можуть виділятися бюджетним установам тільки за наявності затверджених кошторисів, планів асигнувань загального фонду бюджету, планів надання кредитів із загального фонду бюджету, планів спеціального фонду, а вищим навчальним закладам і науковим установам — також за наявності затверджених планів використання бюджетних коштів і помісячних планів використання бюджетних коштів.

Бюджетними установами формується фінансова та бюджетна звітність, яка слугує інформаційною базою для оцінки кредитоспроможності і має свої особливості. Форми звітності бюджетних установ наведено в табл. 3.8.

Таблиця 3.8

ФОРМИ ЗВІТНОСТІ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ [12]

Форма звітності	Квартальна	Річна
Фінансова звітність	<ol style="list-style-type: none"> 1. Форма № 1мб «Звіт про фінансовий стан (баланс»); 2. Форма № 3мб «Звіт про рух грошових коштів» 	<ol style="list-style-type: none"> 3. Форма № 1мб «Звіт про фінансовий стан (баланс») 4. Форма № 2мб «Звіт про фінансові результати виконання місцевих бюджетів» 5. Форма № 3мб «Звіт про рух грошових коштів»
Бюджетна звітність	<ol style="list-style-type: none"> 1. Форма № 2кмб(мб) «Звіт про виконання місцевих бюджетів» 2. Звіт про надання та використання місцевими бюджетами дотацій та субвенцій, отриманих з державного бюджету 3. Інформація про стан місцевих боргів 4. Інформація про стан гарантованих відповідно Автономною Республікою Крим, територіальними громадами боргів 5. Інформація про надані місцеві гарантії 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Форма № 2кмб(мб) «Звіт про виконання місцевих бюджетів» 2. Форма № 7мб «Звіт про бюджетну заборгованість» 3. Інформація про виконання захищених видатків місцевих бюджетів 4. Звіт про використання коштів з резервного фонду 5. Звіт про надання та використання місцевими бюджетами дотацій та субвенцій, отриманих з державного бюджету 6. Інформація про стан місцевих боргів 7. Інформація про стан гарантованих відповідно Автономною Республікою Крим, територіальними громадами боргів 8. Інформація про надані місцеві гарантії

Розпорядники бюджетних коштів разом з річною фінансовою звітністю подають аудиторський звіт з висновком щодо її достовірності, складений Держфінінспекцією або її територіальним органом. Фінансова та бюджетна звітність, яка подається до банку, має бути достовірною.

Фінансову та бюджетну звітність про виконання місцевих бюджетів підписують керівник Державної казначейської служби та керівник структурного підрозділу Державної казначейської служби. Зазначені посадові особи підписують кожну форму звітності та Інформацію щодо уточнення окремих показників звітних даних.

Відповідно до чинного законодавства України починаючи з 03.01.2017 оцінка фінансового стану бюджетної установи провадиться банком згідно з положенням НБУ «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» [12].

Банки здійснюють оцінку фінансового стану боржника-бюджетної установи на підставі даних фінансової і бюджетної звітності та інформації щодо:

- 1) стану виконання бюджету боржника з урахуванням вимог бюджетного законодавства;
- 2) обсягу, структури та динаміки загального боргового навантаження бюджету;
- 3) передбачених у бюджеті витрат на обслуговування та (або) погашення наявних зобов'язань;
- 4) іншої інформації, що може свідчити про наявність ризиків несвоєчасного виконання зобов'язань.

Оцінка фінансового стану бюджетної установи здійснюється *не рідше ніж один раз на три місяці* на підставі аналізу абсолютних і відносних показників поточної фінансової і бюджетної звітності в динаміці щонайменше за останні 12 місяців.

Як інформаційна основа для оцінки кредитоспроможності бюджетної установи використовуються:

- правовий акт бюджетної установи про бюджет на поточний рік з урахуванням змін і доповнень;
- кошторис бюджетної установи на поточний рік з урахуванням змін і доповнень;
- дані про виконання бюджету (кошторису) бюджетної установи, структуру та динаміку муніципального боргу протягом останніх трьох звітних років;
- бюджетна та фінансова звітність бюджетної установи за останні три фінансові роки та квартальну звітність звітного року;
- дані ЗМІ та інформаційних аналітичних агентств;
- дані підрозділу служби банківської безпеки.

Кожен банк самостійно розробляє власне положення щодо оцінки кредитоспроможності бюджетної установи та визначає в ньому відповідний перелік абсолютних і відносних показників, що мають ураховуватися під час оцінки фінансового стану позичальника бюджетної установи, та їх оптимальні значення.

Доцільно для визначення кредитоспроможності бюджетної установи провадити розрахунок таких груп показників:

- 1) бюджетної самостійності та стану міжбюджетних відносин (спроможності за власні та закріплені бюджетні кошти самостійно забезпечити стійкий розвиток території);
- 2) бюджетної забезпеченості (наявності дохідних джерел у обсязі, достатньому для задоволення всіх потреб території);
- 3) боргового навантаження;

- 4) стану податкової бази;
- 5) ефективності управління;
- 6) фінансової стійкості.

Характеристика, алгоритм розрахунку показників оцінки кредитоспроможності бюджетних установ, що використовуються банками України, та їх критичні значення наведено в дод. В.2.

Визначення фінансового стану бюджетної установи здійснюється в такому порядку:

1) розрахунок показників № 1-17 (у дод. В.2) для місцевих бюджетів і № 6, 15-23 (у дод. В.2) для бюджетних установ та організацій, що не є органами державної влади (місцевого самоврядування);

2) присвоєння значення «1» для показників, що відповідають критичним значенням, і «0» для показників, що не відповідають критичним значенням;

3) визначення «Індикативного значення показника фінансової стійкості» підсумовуванням присвоєних значень показників згідно з п. 2;

4) присвоєння класу бюджетній установі.

Клас боржника-бюджетної установи встановлюється на підставі оцінки його фінансового стану, абсолютних і відносних значень показників бюджетної та фінансової звітності, їх динаміки, показників спроможності своєчасного виконання зобов'язань відповідно до умов договору, фактичного виконання дохідної частини бюджету та з урахуванням фактора своєчасності сплати боргу [12].

Отже, після розрахунку показників, наведених у дод. В.2, клас боржника — бюджетної установи встановлюється на підставі відповідності його фінансового стану та іншої інформації характеристикам, поданим у табл. 3.9.

Таблиця 3.9

ВИЗНАЧЕННЯ КЛАСУ БОРЖНИКА — БЮДЖЕТНОЇ УСТАНОВИ [12]

Клас боржника бюджетної установи	Індикативне значення показника фінансової стійкості для місцевих бюджетів	Індикативне значення показника фінансової стійкості для бюджетних установ та організацій, що не є органами державної влади (місцевого самоврядування)	Коригування класу (у разі недодержання критеріїв встановлюється нижчий клас)			
			Значення показників 15 та 16	Значення показника 17	Кредитна історія прогном трьох років	Передбачені в бюджеті витрати на обслуговування та погашення наявних зобов'язань забезпечують покриття витрат на виконання зобов'язань за кредитом
Клас «1»	Не менше 14	Не менше 8	Не менше 85 %	Понад 1,3	Добра	Так
Клас «2»	Не менше 12	Не менше 6	Не менше 70 %	Понад 1,2	Добра	Так
Клас «3»	Не менше 9	Не менше 5	Не менше 50 %	Понад 1,0	Слабка	Ні
Клас «4»	Не менше 7	Не менше 4	Не менше 50 %	Менше 1,0	Слабка	Ні
Клас «5»	7 та менше	4 та менше	50 та менше	Менше 0,7	Незадовільна	Ні

За наявності в боржника — бюджетної установи характеристик, що відповідають різним класам, банк має віднести такого боржника до нижчого класу та коригує визначений на підставі оцінки фінансового стану клас боржника — бюджетної установи з урахуванням [12]:

- 1) ознак, що свідчать про високий кредитний ризик боржника (контрагента);
- 2) вимог щодо визнання, припинення визнання банком дефолту боржника;
- 3) наявної в банку інформації щодо кредитної історії боржника в частині його класифікації за класом «5» — банк понижує клас такого боржника на два класи.

Крім уже наведених розрахункових показників при аналізі кредитоспроможності бюджетної установи варто звернути особливу увагу на фактори ризику:

✓ пов'язані безпосередньо з бюджетною установою:

- кредитною історією;
- борговим навантаженням;
- виконанням бюджету (кошторису);
- додержанням норм бюджетного законодавства;

✓ пов'язані з рівнем розвитку регіону, а саме:

- потенціалом розвитку території;
- якістю податкової бази;
- рівнем соціального розвитку.

Особливої уваги потребує фактор боргового навантаження, тобто аналіз виконання договірних умов між кредитором і позичальником за раніше взятими зобов'язаннями. Бюджетним кодексом передбачено, що в разі порушення графіка погашення з вини позичальника відповідний бюджет позбавляється права здійснювати нові запозичення протягом трьох наступних років.

Для оцінки виконання бюджету найважливішим фактором є величина розбіжностей між планованими і фактичними показниками. Частиною цього аналізу є дослідження поточних доходів і витрат для визначення міри консерватизму бюджетного планування.

Ефективність управління капітальними вкладеннями оцінюється у процесі проведення аналізу обсягу інвестицій протягом середньострокового періоду з таких джерел, як поточний профіцит і міжбюджетні трансферти (субвенції). Визначається показник відношення потреби в бюджетному фінансуванні до дохідної частини бюджету.

У процесі оцінки ефективності управління боргом аналізуються обсяг і структура боргу, фінансова спроможність його обслуговувати у середньостроковій перспективі, валюта і проценти запозичень. Визначаються показники відношення обсягу прямого і гарантованого боргу до ВВП регіону, а також обсягу бюджетних призначень на обслуговування боргу до дохідної частини бюджету.

3.3. Оцінка кредитоспроможності фізичної особи

Одним з завдань діяльності банків у сегменті кредитування фізичних осіб є збереження і збільшення обсягів виданих кредитів без погіршення якості розміщених активів. Такого результату неможливо досягти без досконалої системи управління кредитним ризиком, у тому числі стосовно до конкретної уго-

ди. Від того наскільки ефективно і якісно будуть проаналізовані банком і прогнозовані можливі кредитні ризики окремого позичальника, буде залежати якість розміщених у споживчі кредити активів, надійність і стійкість банку.

Управління ризиком окремого кредиту базується на виявленні причин неможливості або небажання позичальника виконувати зобов'язання, а також на визначенні методів зниження рівня ризику. Метою управління кредитним ризиком є зниження ймовірності невиконання позичальником зобов'язань за кредитною угодою (рівень дефолту) або мінімізація втрат банку в разі неповернення кредиту.

Найпоширенішими в Україні заходами зниження кредитного ризику окремої угоди при кредитуванні фізичних осіб є: лімітування кредитів на рівні позичальника; оцінка кредитоспроможності позичальника; залучення достатнього забезпечення; страхування кредитів; формування резервів. При цьому процедури оцінки кредитоспроможності потенційних позичальників є головними елементами ефективної системи ризик-менеджменту банку.

Для визначення кредитоспроможності позичальника-фізичної особи переважно слід брати до уваги такі фактори:

- дієздатність і правоздатність позичальника для здійснення кредитної угоди;
- його моральні якості, репутацію;
- наявність забезпечення кредиту;
- здатність позичальника одержувати дохід.

Для оцінки кредитоспроможності позичальника — фізичної особи банки визначають перелік показників і встановлюють критичні їх значення залежно від виду кредиту (на придбання або будівництво житла, придбання транспортних засобів, товарів тривалого використання, на інші потреби), його обсягу й строку, виду забезпечення (застави) за кредитом.

Крім того, слід зауважити, що в оцінці банками ризику (кредитоспроможності) позичальників — фізичних осіб існують відмінності, які залежать від характеру цільового спрямування кредитних коштів фізичною особою (на цілі споживання або підприємницькі цілі).

Якщо фізична особа-підприємець звертається до банку з заявкою на одержання кредиту на цілі підприємництва, оцінка ризику такого кредиту і безпосередньо кредитоспроможності позичальника здійснюватиметься на основі вимог чинного положення НБУ «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» [12]. Зокрема, оцінка фінансового стану боржника-фізичної особи, що є суб'єктом господарювання, має здійснюватися банком на підставі аналізу фінансової звітності, що подається ним як суб'єктом господарювання за встановленими законодавством України формами. Аналіз фінансової звітності боржника — фізичної особи, що є суб'єктом господарювання, має враховувати динаміку показників його діяльності щонайменше за останні 12 місяців поспіль, що передують даті оцінки кредитного ризику за кредитом.

Під час визначення кредитоспроможності й оцінки фінансового стану позичальників — фізичних осіб, які одержують кредит як підприємці, мають урахо-

уватися відповідні якісні та кількісні показники, що встановлюються для юридичних осіб, а саме:

— менеджмент (рівень менеджменту, ділова репутація та зв'язки в діловому оточенні, готовність і спроможність клієнта особисто відповідати за виконання кредитних зобов'язань тощо);

— фактори ринку (вид галузі, оцінка привабливості товарів/послуг, що виготовляються/надаються клієнтом; ринок таких товарів/послуг, рівень конкуренції у сфері діяльності клієнта, тривалість діяльності на конкретному ринку тощо);

— прогноз руху грошових потоків (співвідношення власного капіталу та розміру кредиту, співвідношення грошових оборотів за місяць і суми кредиту тощо).

За умови, що фізична особа-підприємець звертається в банк за кредитом на споживчі цілі, визначення ризику кредиту (оцінка кредитоспроможності) здійснюється за підходами, що використовуються при споживчому кредитуванні [12].

Загалом сутність сучасного підходу до оцінки кредитоспроможності позичальника — фізичної особи у споживчому кредитуванні можна визначити такими складовими, як бажання клієнта повертати кредит, можливість здійснювати платежі повністю і вчасно, його стабільність. Про можливість позичальника свідчить рівень його доходів, показником бажання (фінансової дисциплінованості) слугує його кредитна історія, інформацією для третього критерію є соціальний статус фізичної особи.

Особливістю оцінки ризику споживчого кредитування є те, що більшість ризиків, що супроводжують банківські споживчі кредити, зумовлені суб'єктивними обставинами, які складно систематизувати. Ці кредити найбільш ризиковані через значну мінливість фінансового стану окремих фізичних осіб і домогосподарств, спричинену впливом різних соціально-економічних обставин (втрата здоров'я, місця роботи тощо). Крім того, фізичним особам порівняно з підприємствами значно простіше приховати інформацію про перспективи зайнятості, стан здоров'я, розміри доходів, наявність майна й боргових зобов'язань та ін. Тому одним з основних показників, що визначають можливість видачі кредиту фізичній особі, є фінансова та соціальна стабільність. За всіх рівних умов перевага віддається клієнтові, який має більш достатні для погашення кредиту стабільні доходи, тривалий стаж роботи на підприємстві (в установі), більш тривале проживання за даною адресою, наявність кредитної історії тощо.

Для одержання кредиту позичальник подає до банку документи, що підтверджують його кредитоспроможність:

— довідку з місця роботи, де вказується його заробітна плата за місцем основної роботи з зазначенням розміру і видів утримань, а також стажу роботи;

— документи, що підтверджують доходи за вкладками в банках;

— інші документи, що підтверджують доходи клієнта.

Для ефективного управління кредитними ризиками банки мають провадити оцінку кредитоспроможності позичальника-фізичної особи як на стадії прийняття рішення про доцільність видачі кредиту, так і на стадії контролю за процесом погашення процентів і заборгованості за кредитом.

Важливим етапом оцінки кредитоспроможності позичальників є вибір методу її здійснення. У світовій практиці існують три основні методи оцінки ризику споживчого кредитування, які можуть застосовуватись як окремо, так і в сукупності:

- 1) суб'єктивний висновок експертів або кредитних інспекторів;
- 2) автоматизована система кредитного скорингу;
- 3) перевірка в різних інформаційних джерелах.

Суб'єктивний висновок експертів або кредитних інспекторів базується на оцінці окремих фінансових показників за наданими документами. За цього методу застосовується системний підхід до аналізу позичальника. Позитивний аспект цього методу — можливість банку виробити до будь-якого потенційного позичальника індивідуальний підхід, за якого буде враховано необхідну кількість характеристик. Серед недоліків такої оцінки — трудомісткість її виконання, що потребує особливої кваліфікації банківських працівників.

Автоматизована система *кредитного скорингу* — це математична модель, за якою знаходять фактичне значення інтегрованого показника. Інтегрований показник — це арифметична сума зважених оцінок певних об'єктивних і суб'єктивних характеристик фізичної особи. Фактичне значення інтегрованого показника за методом кредитного скорингу порівнюється з визначеним банком оптимальним значенням, яке відповідає лінії беззбитковості.

Для аналізу використовуються дані заявки клієнта на кредит. Заявка зазвичай містить такі розділи:

- загальні дані;
- фінансові показники;
- характеристика кредиту;
- моральні якості позичальника.

Частка бальної оцінки кожного з розділів заявки у загальному підсумку неоднакова, а визначається самостійно банком. При цьому перевага віддається фінансовим показникам, вага яких устанавлюється найвищою.

У кожному розділі заявки пропонується певний набір параметрів, кожний з яких має свою диференційовану оцінку в балах і вагу, яка визначає його значущість. Так, у розділі «Загальні дані» оцінюються: вік; строк проживання в даній місцевості; освіта; місце роботи; посада; стаж роботи; сімейний стан тощо. Найвищу вагу за цим розділом мають, як правило, посада та вік.

У розділі «Фінансові показники» банки оцінюють: кредитну історію; співвідношення доходів і платежів за кредитом за показниками банку; наявність нерухомості у власності; наявність автотранспорту у власності; ділову активність (володіння фірмою). Найвищу вагу за цим розділом мають фінансові коефіцієнти, що характеризують спроможність погашати платежі за кредитом за кошти доходів.

Залежно від варіанта відповіді клієнта на кожен з запропонованих параметрів формується зважена бальова оцінка способом множення кількості балів за шкалою банку на вагу параметра. Сума всіх зважених балових оцінок параметрів утворює бальову оцінку за розділом. Сума балових оцінок усіх розділів і є інтегрованим показником, який відбиває рівень ризику за конкретною кредитною операцією і рівень кредитоспроможності конкретного позичальника.

За фактичним значенням інтегрованого показника (загальною кількістю набраних балів) усіх потенційних позичальників поділяють на класи. Залежно від класу потенційного позичальника береться один з варіантів рекомендацій щодо прийняття рішення про видачу кредиту.

Крім того, у світовій практиці кредитування фізичних осіб давно набув актуальності такий напрямок в оцінці кредитоспроможності позичальників, як *перевірка в різних інформаційних джерелах*. У найбільш розвинених країнах, таких як США, країни Європи, цей спосіб перевірки клієнтів сформував цілу галузь банків даних, що збирають, зберігають і використовують інформацію. Це — описані нами раніше бюро кредитних історій (БКІ).

Метою створення системи бюро кредитних історій є зниження ризиків у споживчому кредитуванні за допомогою надання достовірної інформації про позичальників. Одна з основних функцій кредитних бюро — надавати банкам інформацію про вже наявні кредити в позичальника, щоб не допустити надмірного кредитування та, відповідно, неплатоспроможності останнього. БКІ надають інформацію з кредитних історій у формі кредитних звітів, які містять інформацію, що відображає кредитну історію суб'єкта кредитної історії, та ведуть реєстр запитів щодо кредитних історій.

У багатьох розвинених країнах, наприклад у США, кредитна історія — невід'ємний атрибут соціального успіху. За її браку важко буде не тільки одержати кредит, але навіть орендувати житло. В Україні ж до 2005 р. взагалі не існувало бюро кредитних історій. Проте в сучасній вітчизняній практиці банків кредитна історія вже також оцінюється при ухваленні рішення про видачу кредиту. Так, банк має коригувати визначений на підставі оцінки фінансового стану клас боржника — фізичної особи, у тому числі з огляду на наявну в банку інформацію щодо кредитної історії боржника [12].

Кожний метод оцінки ризику споживчого кредитування (оцінки кредитоспроможності позичальника) має свої переваги й недоліки, а також особливості застосування. Вибір методу оцінки кредитоспроможності залежить від низки чинників: виду кредиту (цільове спрямування), розміру кредиту, категорії позичальника тощо.

При цьому і в Україні, і за кордоном метод оцінки кредитоспроможності позичальників — фізичних осіб найбільше залежить від суми кредиту. При наданні великих кредитів звичайно використовується стандартний підхід, що потребує підтвердження доходу, наявності забезпечення й базується на експертних оцінках фахівців. Оцінка кредитоспроможності при наданні невеликих кредитів, як правило, здійснюється за «експрес-методом», в основі якого — система кредитного скорингу балової оцінки клієнта.

В Україні до так званого буму кредитування 2006—2008 рр. стосовно до фізичних осіб домінував один метод оцінки кредитоспроможності — експертна оцінка на базі аналізу платоспроможності позичальника, тобто визначення можливостей сплатити кредит виходячи з доходів і витрат фізичної особи (сім'ї позичальника). Оцінка платоспроможності позичальника базується на визначенні коефіцієнта витрат, який характеризує поточний фінансовий стан фізичної особи і показує частку щомісячних витрат позичальника в його доході. Суть засто-

сування показника полягає в тому, що чим менше значення коефіцієнта K_v , тим кращий фінансовий стан позичальника.

Ситуація стала змінюватися з початком буму кредитування, коли споживче кредитування набуло масового характеру, а зміни в соціально-економічному стані й поведінці фізичних осіб стали важко передбачуваними, що потребувало якісно нових підходів до оцінки їхньої кредитоспроможності. Тому, незважаючи на актуальність оцінки позичальників-фізичних осіб на основі їх платоспроможності, у сучасній практиці споживчого кредитування в Україні як метод оцінки кредитоспроможності кредитний скоринг, а також перевірка клієнтів за базами даних бюро кредитних історій набувають дедалі більшого поширення. Тобто банки України використовують сьогодні різні методи оцінки кредитоспроможності клієнтів з урахуванням вимог НБУ. На практиці банк або розробляє методiku оцінки кредитоспроможності самостійно, або вдається до послуг консалтингових компаній, кредитних бюро тощо.

Із січня 2017 р. у практиці вітчизняних банків оцінка ризику кредиту (кредитоспроможності) фізичної особи на вимогу НБУ здійснюється не рідше ніж один раз на рік на основі визначення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника фізичної особи [12]. З метою встановлення значення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника-фізичної особи, у тому числі того, що є суб'єктом господарювання, банк здійснює оцінку його фінансового стану на підставі кількісних та якісних показників.

Якісні показники характеризують так звану особисту кредитоспроможність позичальника, а кількісні показники інформують про економічну кредитоспроможність позичальника. При цьому частка кількісних показників у загальній оцінці фінансового стану боржника — фізичної особи має становити не менше ніж 70 % [12].

Особиста кредитоспроможність позичальника фізичної особи оцінюється за такими якісними характеристиками, як:

- 1) загальний матеріальний стан клієнта (наявність майна та копій відповідних підтвердних документів на його право власності, які засвідчуються в установленому порядку, крім майна, переданого в заставу);
- 2) соціальна стабільність клієнта (тобто наявність постійної роботи, ділова репутація, сімейний стан тощо);
- 3) вік клієнта;
- 4) кредитна історія боржника, інформація щодо боржника, одержана з державних реєстрів, податкової декларації тощо (інтенсивність користування кредитами й гарантіями в минулому та своєчасність погашення боргу).

Банк оцінює якісні показники на підставі лише достовірних документів, у тому числі відповідних копій документів, засвідчених у встановленому законодавством порядку.

Економічна кредитоспроможність фізичної особи об'єктивно не може здійснюватись за широким спектром фінансових коефіцієнтів. До основних кількісних показників економічної кредитоспроможності фізичної особи зокрема належать [12]:

- 1) сукупний чистий дохід:

$$\text{СЧД} = \text{СД}_{\text{міс.}} - \text{СВ}_{\text{міс.}}, \quad (3.2)$$

де СЧД — сукупний чистий дохід;

СД_{міс.} — щомісячні сукупні доходи;

СВ_{міс.} — щомісячні сукупні витрати та зобов'язання, крім зобов'язань перед банком;

2) накопичення на рахунках у банку (інформація надається боржником — фізичною особою за бажанням);

3) коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника — фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом:

$$\text{СД}_{\text{міс.}} / \text{СВ}_{\text{міс.}}, \quad (3.3)$$

$$\text{ОБК} / \text{ВЗ (ВК)}, \quad (3.4)$$

де ОБК — обсяг заборгованості за кредитом;

ВК — вартість об'єкта кредитування;

ВЗ — вартість об'єкта застави.

$$(\text{ОБК} + \text{ПП} + \text{КВ})_{\text{міс.}} / \text{СД}_{\text{міс.}}, \quad (3.5)$$

де (ОБК + ПП + КВ) — щомісячні витрати боржника на обслуговування боргу;

ПП — проценти за кредит;

КВ — комісійна винагорода.

Оптимальні значення наведених коефіцієнтів банк установлює самостійно з огляду на види кредитів, форму їх надання, цільове призначення, строк користування, наявність забезпечення, спосіб сплати тощо.

Вітчизняні банки можуть використовувати також показник частки витрат у доходах:

$$[(\text{ОБК} + \text{ПП} + \text{КВ}) + \text{СВ}] / \text{СД}. \quad (3.6)$$

Розрахований за даною формулою коефіцієнт частки витрат у доходах дозволяє оцінити спроможність фізичної особи покривати за кошти одержаних доходів свої витрати за той самий період з урахуванням погашення зобов'язань за кредитом. Критичне значення цього показника — не більше ніж 0,5.

У разі коли поручителем за кредитом виступають члени сім'ї безпосереднього позичальника, коефіцієнти можуть визначатись виходячи з загального бюджету сім'ї.

Для прийняття рішення про надання споживчого кредиту банк поділяє потенційних позичальників-фізичних осіб за результатами визначення їхньої кредитоспроможності та на основі рівня забезпечення кредиту на п'ять класів [12]:

- клас «1» (фінансовий стан високий);
- клас «2» (фінансовий стан добрий);
- клас «3» (фінансовий стан задовільний);
- клас «4» (фінансовий стан незадовільний);
- клас «5» (фінансовий стан критичний).

Банк визначає клас боржника-фізичної особи на підставі результатів оцінки його фінансового стану відповідно до наведених характеристик, у тому числі на основі фактора своєчасності сплати боргу [12]:

1) клас «1» — фінансовий стан високий: сукупний розмір внесків боржника на погашення боргу (включаючи внески за кредитами інших банків) не перевищує 50 % обсягу сукупного чистого доходу боржника-фізичної особи за відповідний період; кількість календарних днів прострочення погашення боргу не перевищує семи днів; є підстави вважати, що і надалі виконання зобов'язань боржником здійснюватиметься на високому рівні; наявність у власності майна, крім майна, переданого в заставу, яке за рівнем ліквідності відповідає критеріям прийнятності; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника-фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, перевищують оптимальні їх значення;

2) клас «2» — фінансовий стан добрий: сукупний розмір внесків боржника на погашення боргу (включаючи внески за кредитами інших банків) не перевищує 60 % обсягу сукупного чистого доходу боржника-фізичної особи за відповідний період; кількість календарних днів прострочення погашення боргу становить від 8 до 30 днів; є підстави вважати, що надалі стан виконання зобов'язань боржником не погіршиться; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника-фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, не нижчі за оптимальні їх значення;

3) клас «3» — фінансовий стан задовільний: сукупний розмір внесків боржника на погашення боргу (включаючи внески за кредитами інших банків) не перевищує 70 % обсягу сукупного чистого доходу боржника — фізичної особи за відповідний період; простежуються інші негативні тенденції (зміна місця роботи з погіршенням умов, зростання обсягу зобов'язань боржника — фізичної особи, що свідчить про підвищення ймовірності несвоечасного та (або) в неповній сумі погашення боргу); кількість календарних днів прострочення погашення боргу становить від 31 до 60 днів; є підстави очікувати надалі погіршення стану виконання боржником зобов'язань; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника — фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, не завжди відповідають оптимальним значенням;

4) клас «4» — фінансовий стан незадовільний: сукупний розмір внесків боржника на погашення боргу (включаючи внески за кредитами інших банків) не перевищує 80 % обсягу сукупного чистого доходу боржника — фізичної особи за відповідний період; є негативні зміни щодо загального матеріального стану клієнта та (або) його соціальної стабільності; зростання обсягу зобов'язань боржника — фізичної особи свідчить про високу ймовірність несвоечасного та (або) в неповній сумі погашення боргу; кількість календарних днів прострочення погашення боргу становить від 61 до 90 днів; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника — фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом несуттєво нижчі за оптимальні їх значення;

5) клас «5» — фінансовий стан критичний: сукупний розмір внесків боржника на погашення боргу (включаючи внески за кредитами інших банків) переви-

щує 80 % обсягу сукупного чистого доходу боржника — фізичної особи за відповідний період; кількість календарних днів прострочення погашення боргу більша за 90 днів; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника — фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, нижчі за оптимальні їх значення.

За наявності в боржника — фізичної особи характеристик, які відповідають різним класам, банк має віднести його до нижчого класу [12].

Клас боржника — фізичної особи, що є нерезидентом, устанавлюється за класом, нижчим із двох: визначеним на підставі оцінки фінансового стану та на підставі рейтингу країни місцезнаходження нерезидента [12].

Обов'язковою умовою остаточного визначення класу позичальника — фізичної особи є коригування визначеного на підставі оцінки фінансового стану класу з урахуванням [12]:

- 1) ознак, що свідчать про високий кредитний ризик;
- 2) належності боржника до групи пов'язаних контрагентів;
- 3) вимог щодо визнання (припинення визнання) банком дефолту;
- 4) наявної в банку інформації щодо кредитної історії боржника в частині його класифікації за класом «5».

3.4. Оцінка кредитоспроможності банку-позичальника

У процесі здійснення статутної діяльності банки можуть устанавлювати ко-респондентські відносини з іншими банками (включаючи банки-нерезиденти), відкриваючи рахунки НОСТРО (розміщуючи кошти в інших банках) та ЛОРО (зберігаючи кошти інших банків), одержувати чи надавати міжбанківські кредити та встановлювати ліміти один одному на гарантійні та документарні операції. У разі розміщення коштів у інших банках (проведення кредитних операцій) відповідно до законодавства України та нормативних документів Національного банку України банки мають додержуватись основних принципів кредитування, у тому числі перевіряти кредитоспроможність позичальників [1; 12].

У ході оцінки кредитоспроможності банк має визначати коефіцієнт імовірності дефолту (PD) банку-боржника [12]. З метою встановлення значення коефіцієнта PD банку-боржника здійснюється оцінка його фінансового стану на підставі даних фінансової і статистичної звітності та з урахуванням інформації щодо:

- 1) додержання банком-боржником (резидентом) економічних нормативів і нормативів обов'язкового резервування коштів;
- 2) аналізу якості активів і пасивів;
- 3) стану ліквідності;
- 4) аналізу прибутків і збитків;
- 5) виконання банком-боржником зобов'язань у минулому;
- 6) аналізу наданих та одержаних міжбанківських кредитів;
- 7) висновків щорічного аудиторського звіту;

8) іншої інформації, що може свідчити про наявність ризиків несвоєчасного виконання зобов'язань.

Протягом чинності договору про надання кредиту банк щомісяця має здійснювати оцінку фінансового стану банку-боржника. Оцінка здійснюється на підставі аналізу абсолютних і відносних показників поточної фінансової і статистичної звітності (горизонтальний аналіз) у динаміці, структури активів і пасивів способом визначення питомої ваги за окремими статтями в підсумкових даних (вертикальний аналіз) у динаміці щонайменше за останні 12 місяців поспіль, що передують даті оцінки кредитного ризику за кредитом.

У внутрішньобанківських положеннях визначаються оптимальні значення абсолютних показників, характеристики відносних показників, порядок їх урахування під час оцінки кредитного ризику банку-боржника, а також спосіб (принцип) їх убудовування до власної системи класифікації кредитних операцій.

На підставі результатів оцінки фінансового стану визначається клас банку-боржника, у тому числі з урахуванням фактора своєчасності сплати боргу [12]:

1) клас «1» — фінансовий стан протягом останніх шести місяців поспіль високий: діяльність прибуткова, з наростаючим підсумком; установлені Національним банком економічні нормативи та нормативи обов'язкового резервування додержуються; динаміка абсолютних і відносних показників фінансової звітності стабільно позитивна; висновок аудиторського звіту безумовно позитивний; прострочення погашення боргу немає; банк-боржник (нерезидент) має кредитний рейтинг не нижчий від «А-» згідно з міжнародною шкалою, підтверджений агентством (компанією) Standard&Poors, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній);

2) клас «2» — фінансовий стан протягом останніх шести місяців поспіль добрий: беззбиткова діяльність; установлені Національним банком економічні нормативи та нормативи обов'язкового резервування додержуються; динаміка абсолютних і відносних показників фінансової звітності переважно позитивна; висновок аудиторського звіту — безумовно позитивний або умовно позитивний; прострочення погашення боргу немає; банк-боржник (нерезидент) має кредитний рейтинг не нижчий від «BBB-» згідно з міжнародною шкалою, підтверджений агентством (компанією) Standard&Poors, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній);

3) клас «3» — фінансовий стан протягом останніх шести місяців поспіль задовільний: діяльність має нестабільну динаміку, проте позитивний фінансовий результат переважає; установлені Національним банком економічні нормативи та нормативи обов'язкового резервування переважно додержуються, порушення поодинокі; динаміка абсолютних і відносних показників фінансової звітності різноспрямована; висновок аудиторського звіту — умовно позитивний; кількість календарних днів прострочення погашення боргу не перевищує трьох днів; банк-боржник (нерезидент) має кредитний рейтинг не нижчий від «B-» згідно з міжнародною шкалою, підтверджений агентством (компанією) Standard&Poors, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній);

4) клас «4» — фінансовий стан протягом останніх шести місяців поспіль незадовільний: діяльність переважно збиткова; є непоодинокі випадки недодержання

установлених Національним банком економічних нормативів та (або) нормативів обов'язкового резервування; абсолютні і відносні показники фінансової звітності мають негативну динаміку; висновок аудиторського звіту — умовно позитивний; кількість календарних днів прострочення погашення боргу не перевищує семи днів; наявні випадки невиконання в строк розрахункових документів з вини банку; банк-боржник (нерезидент) має кредитний рейтинг не нижчий ніж «С» згідно з міжнародною шкалою, підтверджений агентством (компанією) Standard&Poor's, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній);

5) клас «5» — фінансовий стан протягом останніх шести місяців поспіль критичний: діяльність збиткова, з наростаючим підсумком; установлені Національним банком економічні нормативи та нормативи обов'язкового резервування не дотримуються; абсолютні та відносні показники фінансової звітності мають стабільно негативну динаміку; висновок аудиторського звіту — негативний або його немає (крім банку зі строком діяльності меншим ніж один рік); кількість календарних днів прострочення погашення боргу становить більше від семи днів; наявні розрахункові документи не виконані в строк з вини банку; банк-боржник (нерезидент) має кредитний рейтинг нижчий ніж «С» згідно з міжнародною шкалою, підтверджений агентством (компанією) Standard&Poor's, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній) або такого рейтингу в боржника (нерезидента) немає.

При цьому перелік інших провідних світових рейтингових агентств визначається Національним банком України.

За наявності в банку-боржника характеристик, що відповідають різним класам, банк має віднести такого боржника до нижчого класу. Клас банку-боржника, що є нерезидентом, банк визначає за класом, нижчим із двох: визначеним на підставі оцінки фінансового стану та на підставі рейтингу країни місцезнаходження нерезидента [12].

Визначений на підставі оцінки фінансового стану клас банку-боржника обов'язково коригується виходячи з таких вимог:

- 1) належності банку-боржника до групи юридичних осіб під спільним контролем (групи пов'язаних контрагентів);
- 2) ознак, що свідчать про високий кредитний ризик боржника/контрагента (дод. В.3);
- 3) вимог щодо визнання, припинення визнання банком дефолту боржника/контрагента;
- 4) наявної в банку інформації щодо кредитної історії боржника в частині його класифікації за класом «5» — банк понижує клас такого боржника на два класи.

Банк установлює значення коефіцієнта ймовірності дефолту банку-боржника виходячи зі скоригованого класу:

- боржника, що є резидентом (дод. В.4 табл. В.4.1);
- боржника, що є нерезидентом (дод. В.4 табл. В.4.2).

Банк для встановлення фактичного значення коефіцієнта ймовірності дефолту (PD) банку-боржника в межах установленого діапазону (дод. В.4) та згідно з методикою банку щодо визначення значень PD ураховує також рейтинги банку-боржника (за наявності), інші події та обставини, що можуть спричинити при-

пинення виконання боржником своїх зобов'язань [12]. Такі події та обставини, а також порядок урахування їх впливу банк окреслює у внутрішньобанківському положенні.

Методики з оцінки фінансового стану банків-боржників розробляються кожним банком для здійснення комплексного аналізу фінансового стану банків-боржників (резидентів і нерезидентів України) з метою недопущення збитків, забезпечення надійності та стабільності банку, захисту інтересів вкладників і кредиторів банку від невиконання банками-боржниками фінансових зобов'язань на основі вимог нормативно-правових актів НБУ [1; 2; 7—9; 12].

Якість оцінки кредито- та платоспроможності банку-боржника залежить від якості первинних даних. На етапі збору інформації для проведення оцінки банк має одержати фінансову і статистичну звітність від банку-боржника, інші необхідні для проведення оцінки документи.

Для банку-резидента — це:

- 1) баланс (#02 та/або #01 файлів);
- 2) звіт про додержання установлених НБУ економічних нормативів і лімітів відкритої валютної позиції протягом місяця (форма 611);
- 3) довідка про залучені кошти та стан перерахування коштів обов'язкових резервів на окремий рахунок у НБУ за період (форма 381);
- 4) щорічний аудиторський висновок;
- 5) інші документи, необхідні для оцінки якісних показників;
- 6) заповнений опитувальник про нефінансові показники.

Крім того, для оцінки кредитоспроможності банку-позичальника банк використовує інформацію з відкритих джерел, а також інформацію, здобуту службою безпеки банку з інших джерел. Для банку-нерезидента — це документи, що підтверджують одержаний банком-нерезидентом кредитний рейтинг.

Відповідальність за збір та якість інформації для оцінки банків-боржників, з якими планується провадити кредитні операції зазвичай покладається на підрозділи казначейства банку (як правило, відділи кореспондентських відносин). У разі недостатності інформації або за необхідності одержання додаткової інформації за запитом підрозділу відділ кореспондентських відносин запитує в банку-позичальника та одержує необхідну інформацію.

Після одержання всієї необхідної інформації відповідальний виконавець приступає до оцінки кредитоспроможності банку-позичальника (кореспондента). Результатом оцінки фінансового стану є визначення його класу.

Відповідальність за аналіз інформації (оцінку фінансового стану) покладається звичайно на підрозділ ризиків банку.

У *методиках оцінки фінансового стану банку-резидента* банки України, як правило, використовують зведений (інтегральний) показник, що охоплює такі складові:

- А. Показники виконання обов'язкових регуляторних вимог, а саме:
- додержання банком-резидентом економічних нормативів;
  - додержання банком-резидентом нормативів обов'язкового резервування коштів;
  - відсутність у банку-резидента розрахункових документів, не виконаних у строк з вини цього банку.

- Б. Фінансові (або розрахункові) показники, а саме:
- показники якості активів і пасивів;
  - показники стану ліквідності;
  - показники прибутків і збитків.
- В. Динаміка фінансових показників, а саме:
- окремих статей поточної фінансової і статистичної звітності.
- Г. Нефінансові (або суб'єктивні) показники, а саме:
- ті, що можуть свідчити про наявність ризиків несвоєчасного виконання зобов'язань банком-резидентом.

Д. Оцінка щорічного аудиторського висновку.

Розрахованому значенню кожного показника K_i присвоюється відповідна кількість балів. Кількість балів, що може набувати кожен показник K_i (від максимальної до мінімальної) розцінюється кожним банком окремо.

Джерелом для розрахунку фінансових показників і їх динаміки є баланс банку-резидента (філії в межах України). Перелік показників, використовуваних для розрахунку коефіцієнтів оцінки фінансового стану банку-боржника, наведено в табл. 3.10. Їх коригування (стовпчик «Ознака») здійснюється таким способом:

- «absALL» — показник бере участь у розрахунку за модулем;
- «absPass» — показник бере участь у розрахунку за модулем пасивного сальдо;
- «-1» — показник бере участь у розрахунку помножений на -1, оскільки при обробці файлів #02 кредитові залишки показуються зі знаком «-», а дебетові — зі знаком «+».

Таблиця 3.10

**ПОКАЗНИКИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ РОЗРАХУНКУ КОЕФІЦІЄНТІВ ОЦІНКИ
ФІНАНСОВОГО СТАНУ БАНКУ-БОРЖНИКА**

№ з/п	Показник	Ознака	Код показника
1	Загальні адміністративні витрати	absALL	P1
2	Високоліквідні активи	absALL	P2_kash
3	Балансова вартість кредитів клієнтам та цінних паперів	absALL	P3_kpcb
4	Балансова вартість кредитів клієнтам	absALL	P4_kp
5	Загальні витрати	absALL	P5_zagvytr
5	Загальні доходи	absALL	P6_zagdoh
6	Кошти фізичних осіб на вимогу	absALL	P7_koshtyfiz
7	Пасивне сальдо МБК, (у т.ч. з НБУ)	absPass	P8_mbks
8	Кошти клієнтів на вимогу	absALL	P9_navymogu
9	Прибуток (+) / Збиток (-)	-1	P10_prybut
10	Прострочена заборгованість за кредитами (тіло + відсотки)	absALL	P11_kpprosr
11	Строкові зобов'язання	absALL	P12_strokozob
12	Сформовані резерви	absALL	P13_rezerv
13	Чисті активи	absALL	P14_netactyvvy
14	Чисті зобов'язання	absALL	P15_netlzob
15	Чисті пасиви	absALL	P16_netpassyvvy

Порядок розрахунку коефіцієнтів оцінки фінансового стану банку-боржника та відповідна кількість балів за ними наведені в дод. В.5 і В.6 відповідно.

Перелік балансових рахунків, за якими банки обчислюють зазначені фінансові показники, наведено в дод. В.7.

Джерелами нефінансових (або суб'єктивних) показників можуть бути установленчі документи, щорічний аудиторський висновок, інші документи, надані персоналом банку-резидента, річні звіти, публікації в пресі, Інтернеті, інформація, одержана з інших банків, тощо. Перелік нефінансових показників і відповідна кількість балів за ними наведено в табл. 3.11.

Таблиця 3.11

**НЕФІНАНСОВІ ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКУ-РЕЗИДЕНТА
ТА ЇХ БАЛОВА ОЦІНКА**

Код показника	Назва показника	Значення	Бали
NF1	Аудиторський висновок	1. Безумовно позитивний	100
NF1	Аудиторський висновок	2. Умовно позитивний	0
NF1	Аудиторський висновок	3. Негативний чи його нема	-100
NF2	Додержання економічних нормативів та НОР*	1. Нормативи та НОР додержуються	100
NF2	Додержання економічних нормативів та НОР	2. Окремі факти недодержання економічних нормативів та НОР	0,00
NF2	Додержання економічних нормативів та НОР	3. Недодержання нормативів та НОР	-100
NF3	Виконання банком-боржником зобов'язань у минулому	1. Фактів прострочення нема	100,00
NF3	Виконання банком-боржником зобов'язань у минулому	2. Нема кредитної історії	0
NF3	Виконання банком-боржником зобов'язань у минулому	3. Є (була) прострочена заборгованість	-100
NF4	Наявність кредитних рейтингів	1. Інвестиційний рейтинг	200,00
NF4	Наявність кредитних рейтингів	2. Спекулятивний рейтинг	100
NF4	Наявність кредитних рейтингів	3. Нема рейтингу	-1
NF4	Наявність кредитних рейтингів	4. Дефолтний рейтинг	-200
NF5	Ділова репутація	1. Нема негативної інформації	1
NF5	Ділова репутація	2. Наявність негативної інформації	-50,00
NF6	Період існування	1. Більше від 5 років	50
NF6	Період існування	2. Від 1 до 5 років	20
NF6	Період існування	3. Менше від 1 року	0,00
NF7	Невиконані розрахункові документи	1. Так	-500
NF7	Невиконані розрахункові документи	2. Ні	1

* — Норма обов'язкового резервування.

Зведений (інтегральний) показник фінансового стану банку-резидента далі розраховується банком як загальна сума балів за фінансовими показниками, їх динамікою та нефінансовими показниками таким способом:

$$I = \sum_{i=1}^{11} K_i + \sum_{j=1}^5 k_j + \sum_{l=1}^7 n_l, \quad (3.7)$$

де I — зведений (інтегральний) показник фінансового стану;

K_i — кількість балів за i -м фінансовим показником;

k_j — кількість балів за j -м значенням фінансового показника в динаміці;

n_l — кількість балів за l -м нефінансовим показником.

Банк визначає клас фінансового стану банку-резидента відповідно до значення зведеного (інтегрального) показника за власною визначеною внутрішнім положенням шкалою (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

**ШКАЛА ПРИСВОЄННЯ ВНУТРІШНЬОГО РЕЙТИНГУ (КЛАСУ)
ДЛЯ БАНКУ-РЕЗИДЕНТА**

Клас фінансового стану	Кількість балів*
1	$I > 900$
2	$600 < I \leq 900$
3	$350 < I \leq 600$
4	$250 < I \leq 350$
5	$0 \leq I \leq 250$

* Дані умовні.

Для коригування фінансового класу позичальника банку-резидента банк-кредитор може брати до уваги фактори, наведені в табл. 3.13.

У методиках оцінки фінансового стану банків-нерезидентів критерієм класифікації фінансового стану використовується кредитний рейтинг цього банку, одержаний від провідних світових рейтингових агентств Fitch IBCA, Standard & Poor's, Moody's (або інших у визначених методикою випадках). Такий вибір критерію обґрунтований тим, що на даний момент кредитний рейтинг є найнадійнішим джерелом інформації про кредитоспроможність потенційного партнера-нерезидента. Використання кредитного рейтингу для класифікації фінансового стану банку-нерезидента забезпечує:

— якість оцінки фінансового стану за допомогою методології рейтингування світових рейтингових агентств, в основі якої лежить ретельний, всебічний, комплексний кредитний аналіз фінансового стану банку-нерезидента і формалізована процедура прийняття рішень про рівень рейтингу;

— об'єктивність інформації про фінансовий стан банку-нерезидента завдяки незалежності рейтингового агентства.

Таблиця 3.13

**ФАКТОРИ, ЩО ВРАХОВУЮТЬСЯ БАНКОМ-КРЕДИТОРОМ ДЛЯ КОРИГУВАННЯ
ВНУТРІШНЬОГО РЕЙТИНГУ (КЛАСУ) БАНКУ-РЕЗИДЕНТА**

№ з/п	Фактор	Вплив
1	Належність банку-резидента більше ніж на 50 % банку-нерезиденту з рейтингом інвестиційного класу, підтвердженим провідними світовими рейтинговими агентствами	Оцінка фінансового стану банку-резидента може бути здійснена відповідно до Методики оцінки банку-нерезидента за умови додержання регуляторних вимог і підтвердження інвестиційного рейтингу відповідного банку-нерезидента
2	Порушення банком-резидентом економічних нормативів та нормативів обов'язкового резервування	Наявність порушень може не братись до розгляду при оцінці фінансового стану банку-резидента за умови наявності документів, що підтверджують наявність індивідуального дозволу на зазначені порушення з боку Національного банку України або наявність індивідуального графіку входження у норматив, схваленого Національним банком України, або інших документів, що підтверджують згоду Національного банку України на порушення нормативів
3	Наявність підтримки банку-резидента з боку акціонерів	Оцінка фінансового стану може бути здійснена без урахування збиткової діяльності банку-резидента за умови: — додержання регуляторних вимог Національного банку України (у тому числі з урахуванням фактора № 2) — наявності підтверджень щодо підтримки банку-резидента з боку акціонерів (наприклад, належність банку-резидента державі, наявність внесків за незареєстрованим статутним капіталом, рішення загальних зборів акціонерів банку-резидента щодо збільшення статутного капіталу тощо)

Приклад класифікації фінансового стану банків за шкалою провідних міжнародних рейтингових агентств (кредитні рейтинги) наведено в табл. 3.14.

Банки-нерезиденти, які не одержали кредитного рейтингу від провідних світових рейтингових агентств, не класифікуються, та фінансовий клас їм не присвоюється, і банки-кредитори зазвичай з такими банками не працюють. Проте в разі економічної доцільності проведення окремих операцій з ними, як виняток, для таких банків може використовуватися рейтинг материнської компанії та рейтинги, присвоєні не тільки провідними світовими рейтинговими компаніями, такими як Fitch, Standard & Poor's, Moody's, але й іншими світовими рейтинговими агентствами.

Банк може коригувати фінансовий клас банку-нерезидента за умови належності останнього державі. Для банків-нерезидентів, зареєстрованих у країнах — членах СНД, для оцінки фінансового їх стану додатково можуть використовуватися такі документи, як звіт про додержання нормативів, щорічний аудиторський висновок тощо.

Таблиця 3.14

**КЛАСИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ БАНКІВ-КОНТРАГЕНТІВ
(НЕРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ) ВІДПОВІДНО ДО КРЕДИТНИХ
РЕЙТИНГІВ МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГОВИХ АГЕНТСТВ**

Фінансовий стан	Moody's	S&P	Fitch	Характеристика	
1 (А)	Aaa	AAA	AAA	Дуже висока здатність своєчасно та повністю виконувати свої боргові зобов'язання Найвищий рейтинг	Інвестиційний рівень
	Aa1	AA+	AA+		
	Aa2	AA	AA	Висока здатність своєчасно та повністю виконувати свої боргові зобов'язання	
	Aa3	AA-	AA-		
	A1	A+	A+	Обмежено висока здатність своєчасно та повністю виконувати свої боргові зобов'язання, однак, більша чутливість до впливу негативних змін у комерційних, фінансових та економічних умовах	
	A2	A	A		
	A3	A-	A-		
2 (Б)	Baa1	BBB+	BBB+	Достатня здатність своєчасно та повністю виконувати свої боргові зобов'язання, однак, більш висока чутливість до впливу негативних змін у комерційних, фінансових та економічних умовах	Інвестиційний рівень
	Baa2	BBB	BBB		
	Baa3	BBB-	BBB-		
3 (В)	Ba1	BB+	BB+	Поза небезпекою у короткостроковій перспективі, однак, більш висока чутливість до впливу негативних змін у комерційних, фінансових та економічних умовах	Спекулятивний рівень
	Ba2	BB	BB		
	Ba3	BB-	BB-		
	B1	B+	B+	Більш висока вразливість за наявності несприятливих комерційних, фінансових та економічних умов, однак, на поточний момент є можливість виконання боргових зобов'язань у строк та у повному обсязі	
	B2	B	B		
	B3	B-	B-		
4 (С)	Caa	CCC+	CCC	На поточний момент існує потенційна можливість невиконання емітентом своїх боргових зобов'язань, що значною мірою залежить від сприятливих комерційних, фінансових та економічних умов	Рівень «суттєвий ризик»
		CCC			
		CCC-			
	Ca	CC	CC	На поточний момент висока ймовірність невиконання емітентом своїх боргових зобов'язань	Рівень «суттєвий ризик»
	C	C	C		
		D	DDD	Дефолт (відмова від платежу)	Рівень «дефолт»
DD					
D					

Для врахування ризику країни місцезнаходження банку-нерезидента використовується встановлений міжнародними рейтинговими агентствами рейтинг, підтверджений у бюлетені однієї з провідних світових рейтингових компаній (Fitch IBCA, Moody's, Standard & Poors тощо). Банки поділяються за групами відповідно до рейтингу країни місцезнаходження згідно з інформацією, що доводиться до відома банків Національним банком України.

Банк визначає клас банку-нерезидента за класом, нижчим із двох, визначених на підставі оцінки його фінансового стану та на підставі ризику країни місцезнаходження (табл. 3.15).

Таблиця 3.15

ВИЗНАЧЕННЯ КЛАСУ БАНКУ-НЕРЕЗИДЕНТА

Номер групи ризику країни	Клас банку-нерезидента
1	1
2	
3	
4	2
5	
6	3
7	
8	
9	4
10	5

Для оцінки кредитоспроможності банку-позичальника обов'язкове *врахування суми і строку кредиту*, оскільки кредитоспроможність позичальника — це в тому числі і його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором терміни. Тому менеджер підрозділу банку, відповідальний за оцінку кредитоспроможності банку-позичальника (як правило, підрозділ ризиків), враховує суми і терміни міжбанківських операцій. Відповідно до банківської практики ліміти за міжбанківськими операціями на банки-контрагенти поділяються:

— на ліміт на операції «forex/cash», куди включаються валютообмінні операції, що здійснюються з поставкою валюти день у день, та купівля-продаж готівки банку-контрагента;

— ліміти на операції «overnight», куди включаються валютообмінні операції з датою поставки валюти на наступний день, бланкові кредити/депозити «overnight» (на один день);

— ліміт на операції «dero1», куди включаються валютообмінні операції з датою поставки більше ніж один день, бланкові кредити/депозити на строк до семи днів;

— ліміт на операції «depo2», куди включаються бланкові кредити/депозити на строк від семи до 14 днів;

— ліміт на операції «depo3», бланкові кредити/депозити на строк більше від 14 і до 31 дня.

На відміну від інших категорій позичальників, банк-кредитор оцінює кредитоспроможність банку-позичальника за міжбанківськими операціями виходячи з зазначених раніше лімітів, строків кредиту та загального ліміту.

Технологія визначення лімітів на міжбанківські операції полягає в урахуванні показників банку-контрагента, для якого встановлюються ліміти (обсягу активів та фінансового класу), а також видів операцій і капіталу банку-кредитора. Алгоритм розрахунку лімітів подано в табл. 3.16. При обчисленні лімітів значення коефіцієнтів КФ1, КФ2, K_overnight, K_depo встановлюються виходячи з класу позичальника та обсягу активів банку, а регулятивний капітал (РК) — на дату розрахунку.

Таблиця 3.16

АЛГОРИТМ РОЗРАХУНКУ ЛІМІТІВ ЗА МІЖБАНКІВСЬКИМИ ОПЕРАЦІЯМИ

Загальний ліміт	$PK^* \cdot K\Phi1 \cdot K\Phi2$
Ліміт на операції FOREX	$PK \cdot K\Phi1 \cdot K\Phi2$
Ліміт на операції МБК/МБД овернайт (інтрадей)	$PK \cdot K\Phi1 \cdot K\Phi2 \cdot K\_overnight$
Ліміт на операції МБК/МБД строкові (до 7 днів)	$PK \cdot K\Phi1 \cdot K\Phi2 \cdot K\_depo1$
Ліміт на операції МБК/МБД строкові (від 7 до 14 днів) =	$PK \cdot K\Phi1 \cdot K\Phi2 \cdot K\_depo2$
Ліміт на операції МБК/МБД строкові (більше від 14 і до 31 дня)	$PK \cdot K\Phi1 \cdot K\Phi2 \cdot K\_depo3$

* РК — регулятивний капітал банку.

Розрахований ліміт може бути скоригований за даними, одержаними із засобів масової інформації, інших незалежних джерел щодо зміни репутації банку чи акціонерів банку, іншої інформації, що прямо або опосередковано може вплинути на фінансовий стан банку-контрагента.

3.5. Вплив класу позичальника на структурування кредиту та прийняття рішення про можливість його надання

Структурування кредиту, як визначення таких параметрів кредитної угоди, котрі б відповідали потребам клієнта та мінімізували кредитний ризик банку, має забезпечувати умови своєчасного погашення кредиту і нарахованих процентів за користування ним.

Структурування кредиту — невід’ємна складова процесу банківського кредитування та одночасно є методом управління кредитним ризиком, оскільки на цьому етапі визначаються основні параметри й умови кредитування, які забезпечать банку максимальну ймовірність повернення виданих ним коштів.

Загалом у процесі структурування кредиту зазвичай визначаються такі параметри: сума кредиту; строк кредитування; вид і розмір забезпечення; рівень процентної ставки за кредитом і розмір комісій (якщо такі передбачені); метод надання кредиту; спосіб погашення; графік погашення процентів і заборгованості за кредитом.

Основною метою структурування кредиту є визначення міри допустимості та виправданості кредитного ризику й розробка заходів, які знижують можливість втрат від проведення цієї кредитної операції. Тобто правильне структурування кредитної угоди, що відбувається до моменту видачі банком кредитних коштів клієнтові, є вкрай важливим з погляду мінімізації рівня кредитного ризику. Тому важливо, щоб основні параметри майбутньої кредитної угоди визначалися лише відповідно до результатів оцінки кредитоспроможності позичальника й оцінки ризику кредиту загалом. Вирішальним при цьому є клас позичальника, який визначається відповідно до рівня ризику і має бути достатнім для прийняття позитивного рішення про видачу кредиту.

В Україні кожний банк самостійно вибирає, розробляє та затверджує рішенням уповноваженого органу внутрішньобанківські положення, у тому числі методики оцінки кредитоспроможності та положення щодо оцінки ризиків. Водночас внутрішньобанківські положення, що розробляються банком з урахуванням законодавства України та вимог регулятора, мають містити такі методики та процедури, які обов’язкові й мінімально необхідні для оцінки кредитоспроможності та оцінки ризиків.

Банки використовують запропоновані НБУ показники кредитоспроможності і характеристики для визначення класу позичальника [12], проте кожний банк формує у внутрішньобанківських положеннях власну систему оцінки розподілу позичальника на три основні категорії:

- надійний (кредитоспроможний),
- нестійкий (обмежено кредитоспроможний),
- ненадійний (некредитоспроможний).

До надійних (кредитоспроможних) позичальників, як правило, відносять:

- юридичних осіб з визначеним внутрішнім рейтингом класів «1» і «2»;
- фізичних осіб (у тому числі підприємців), банки та бюджетні установи —

з аналогічним рейтингом.

До нестійких (обмежено кредитоспроможних) позичальників звичайно відносять:

- юридичних осіб — від класу «3» до класу «5»;
- фізичних осіб, банки та бюджетні установи — клас «3».

До ненадійних (некредитоспроможних) позичальників можна віднести:

- юридичних осіб — від класу «6» і нижче;
- фізичних осіб, банки та бюджетні установи — від класу «4» і нижче.

Значна увага при структуруванні кредиту приділяється визначенню рівня процентної ставки або ціни кредиту. Банк має враховувати рівень ризику кредитної

операції: що нижчий рівень ризику, пов'язаний з конкретним позичальником (вищий клас позичальника), то нижчий для нього буде рівень процентної ставки за інших рівних умов. Тому, якщо банк все-таки приймає рішення видати кредит (далі кредитувати) позичальника з недостатньою кредитоспроможністю (рейтинг позичальника нижчий від класу «2») він, частіше за все, встановлює вищі процентні ставки за такими кредитами, а також передбачає у кредитній угоді можливість збільшення процентної ставки за умови зниження класу позичальника.

Позичальник, визнаний надійним, кредитується на загальних умовах, що передбачені характеристиками певних кредитних продуктів банку. Для таких позичальників може бути застосований і пільговий порядок кредитування, що виявляється у відповідних параметрах структурування. Переважно це характеризується нижчим рівнем процентної ставки, меншими вимогами щодо забезпечення кредиту тощо.

Якщо позичальник є нестійким клієнтом, то при структуруванні кредиту і укладенні кредитного договору передбачаються, навпаки, додаткові норми контролю за його діяльністю, а також можливі додаткові заходи щодо забезпечення повернення кредиту (суворіші умови гарантії або застави, частіша періодичність перевірки забезпечення, жорсткіші умови заставного права, вищі процентні ставки, дострокове повернення кредиту тощо).

Якщо позичальник — ненадійний (некредитоспроможний) клієнт і, відповідно, віднесений до групи високого ризику, то кредитувати його взагалі недоцільно. Проте банк може у виключних випадках надавати кредит тільки на особливих умовах (значні обмеження в параметрах структурування кредиту), передбачених у договорі. Тоді в договорі банк накладає максимальні умови і обмеження позичальнику в його правовій і господарській діяльності. Банк, як правило, передбачає дострокове стягнення кредиту у разі погіршення фінансового стану позичальника, нецільового використання кредиту, порушення інших фінансових і нефінансових зобов'язань позичальником. Зокрема це стосується своєчасності погашення кредиту.

У договорі банк може накладати такі зобов'язання на позичальника:

— надавати за першою вимогою бухгалтерську і статистичну звітність, планові і звітні документи, зміни та доповнення до всіх поточних господарських договорів, а також інші матеріали, необхідні для перевірки забезпечення кредиту і контролю за його використанням і погашенням. Установлюються жорсткі терміни надання звітності (баланс підприємства і звіт про фінансові результати), щомісяця — довідки про обороти за поточними рахунками, що відкриті в інших банках, розміри фактичної заборгованості за кредитами в інших банках, якщо такі є. Банк зобов'язує позичальника надавати довідки з банків, в яких у позичальника відкриті поточні рахунки та (або) є інша кредитна заборгованість, про фактичні обороти і стан кредитної заборгованості, будь-яку іншу звітність;

— на період чинності договору не передавати іншим особам у заставу (іпотеку) активи, що забезпечують виконання зобов'язань позичальника за цим договором та будь-які інші, не виступати поручителем за зобов'язаннями інших юридичних та (або) фізичних осіб без письмової згоди банку, не вчиняти дій

(без погодження з банком) щодо припинення своєї діяльності та створення нових юридичних осіб, не одержувати кредити в інших банках;

— відкрити у банку поточні рахунки (в іноземній та національній валютах), якщо вони не відкриті, та закрити їх у інших банках або не провадити операції за ними;

— не вносити змін до установчих документів протягом строку чинності договору;

— повідомляти банк про будь-які зміни в діяльності, що можуть вплинути на здатність відповідати за своїми зобов'язаннями.

Банк може вимагати від позичальника максимальну вартість забезпечення за договором з урахуванням мінімальної експозиції (реалізації) забезпечення.

Одним з важливих критеріїв кредитування позичальника є розмір резервів, що буде сформований у майбутньому в разі видачі такого кредиту. Адже резерви відносяться на валові витрати банку і впливають на його фінансовий результат. Якщо сформований резерв буде великий, то банк, як правило, відмовляє у видачі кредиту або вимагає від позичальника значну суму (суми) забезпечення.

При цьому, незважаючи на наявність достатньої і ліквідної застави (можливість надання її позичальником), що має суттєвий вплив на клас позичальника, у міжнародній банківській практиці вважається, що кредит все ж має надаватися лише тоді, коли банк достатньо впевнений у первинних джерелах його погашення, якими є грошові потоки позичальника. І тільки в особливих випадках менеджер має звертатися до вторинних джерел погашення кредиту, тобто застави. Іноземні банкіри виходять з того, що банківська установа — це не ломбард, який реалізує заставу. Тому банк не повинен виконувати невластиві йому функції, які до того ж потребують фахівців з торгівлі рухомим і нерухомим майном.

Загалом сам по собі правильно структурований кредит є елементом системи «раннього реагування». Це означає, що порушення позичальником певних фінансових умов або небажання виконувати умови нефінансового характеру (своєчасне подання до банку оновленої фінансової звітності, довідок щодо заборгованості з інших банків, незалежні експертні оцінки заставного майна, страхування заставного майна тощо) має свідчити про суттєві зміни у діяльності позичальника та, відповідно, імовірність погіршення фінансового стану або про небажання виконувати умови кредитного договору, наслідком чого має бути зміна профілю ризику самої кредитної операції, тобто, відповідно, класу позичальника. У такому разі банк повинен переглянути умови кредитування (ліміт кредитування, строки кредитування, процентну ставку, графік погашення тощо) або розпочати роботу зі стягнення заборгованості у примусовому порядку в разі небажання несумлінного позичальника виконувати свої зобов'язання. Усі ці обставини мають бути передбачені у кредитній угоді.

Отже, достатній рівень кредитоспроможності як наявність у позичальника передумов для одержання кредиту і його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором терміни є однією з основних передумов проведення банком кредитної операції.

Процес оцінки кредитоспроможності охоплює три напрями аналізу: одержання загального уявлення про клієнта; аналіз оцінки фінансового стану потен-

ційного позичальника; аналіз ефективності комерційної угоди чи проекту, що кредитується. Для здійснення оцінки кредитоспроможності позичальників використовуються різні інформаційні джерела, зокрема інформація з бюро кредитних історій. Аналіз кредитоспроможності має свою специфіку залежно від вибраного методу його проведення та категорії позичальника.

У світовій банківській практиці існує велика кількість підходів до оцінки кредитоспроможності. Банки України самостійно, але керуючись вимогами НБУ, вибирають методiku оцінки кредитоспроможності та розробляють внутрішні положення оцінки фінансового стану позичальників у розрізі різних їх категорій, у яких визначають оптимальні значення кількісних показників, характеристики якісних показників, порядок їх урахування під час оцінки кредитного ризику боржника, а також спосіб їх вбудовування до власної системи класифікації кредитних операцій.

Метою аналізу кредитоспроможності юридичної особи є оцінка результатів фінансової діяльності позичальника, на основі якої кредитор приймає рішення щодо можливості надання кредиту або припинення кредитних відносин з підприємством. Одержавши від позичальника повний пакет документів згідно з переліком, кредитний менеджер перевіряє відповідність наданих документів та направляє проект заявки для розгляду та підготовки експертного висновку одночасно всім необхідним експертним підрозділам банку.

З метою оцінювання кількісних критеріїв кредитоспроможності позичальника провадиться аналіз поточного та перспективного фінансового стану підприємства. Головне завдання полягає в оцінці поточних фінансових показників і в прогнозуванні майбутньої платоспроможності підприємства. Для цього аналізуються всі можливі фактори, що можуть вплинути на кредитоспроможність юридичної особи.

При визначенні кредитоспроможності бюджетної установи провадиться розрахунок низки специфічних показників.

Для оцінки кредитоспроможності позичальника — фізичної особи банки визначають перелік показників і встановлюють критичні їх значення залежно від виду кредиту, його обсягу й строку, виду забезпечення за кредитом.

Оцінка фінансового стану боржника — фізичної особи, яка є суб'єктом господарювання, має здійснюватися банком на основі аналізу фінансової звітності.

За базу оцінки фінансового стану банку-резидента банки України, як правило, беруть зведений (інтегральний) показник, а для банків-нерезидентів обов'язково враховується кредитний рейтинг провідних світових рейтингових агентств.

Банк визначає клас боржників і контрагентів відповідно до значення інтегрального показника і класифікує позичальників за результатами визначення їхньої кредитоспроможності: юридичних осіб — на 10 класів, фізичних осіб, бюджетних установ, банків — на 5 класів.

Позитивне рішення про видачу кредиту банк приймає щодо позичальника з достатньою кредитоспроможністю, а саме із внутрішнім рейтингом не нижчим від класу «2». Визначений на підставі оцінки кредитоспроможності клас позичальника є вагомим чинником впливу на основні параметри кредиту. Регуляр-

ний моніторинг кредитного ризику дозволяє вчасно відстежувати зміни в обслуговуванні кредиту, у фінансовому стані і, відповідно, класі позичальника та вносити необхідні зміни до структури кредиту. Тому правильно структурований кредит є елементом системи «раннього реагування» на виникнення проблемних кредитів у майбутньому.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте суть поняття «кредитоспроможність позичальника банку».
2. У чому різниця між класифікаційними (статистичними) методами оцінки до яких належать балові системи оцінки кредитоспроможності, і моделями прогнозування банкрутства?
3. Які інформаційні джерела використовуються для аналізу кредитоспроможності потенційних позичальників банками України?
4. Назвіть законодавчі і нормативні акти, що використовуються для регулювання оцінки кредитоспроможності позичальників банками України.
5. Опишіть процедуру оцінки кредитоспроможності позичальника юридичної особи. Які підрозділи при цьому задіяні та які функції вони виконують при оцінці кредитоспроможності позичальника?
6. Розкрийте основні етапи оцінювання кредитоспроможності юридичної особи.
7. Які показники повинні обов'язково розраховувати банки України для оцінки фінансового стану юридичної особи?
8. Опишіть алгоритм розрахунку інтегрального показника боржника — юридичної особи.
9. Яким способом банки України визначають клас позичальника — юридичної особи?
10. Розкрийте особливості оцінки кредитоспроможності бюджетних установ.
11. Які кількісні та якісні показники враховуються при визначенні кредитоспроможності позичальника-фізичної особи?
12. Визначте особливості застосування методів оцінки кредитоспроможності позичальника фізичної особи щодо різних видів кредитів.
13. Охарактеризуйте суть, переваги і недоліки застосування кредитного скорингу як методу оцінки кредитоспроможності позичальника-фізичної особи.
14. Яка періодичність установлена для оцінки фінансового стану банку-боржника?
15. За якими напрямками здійснюється оцінка фінансового стану банку-позичальника?
16. Назвіть критерії, використовувані для віднесення банку-боржника до певного класу.
17. Як при оцінці кредитоспроможності банку-позичальника враховуються суми і строки кредиту?
18. Як правильно визначена структура кредиту чинить позитивний вплив на зниження ризику за ним?
19. Визначте зв'язок між рівнем кредитоспроможності (класом) позичальника і окремими параметрами кредиту (процентна ставка, вимоги до забезпечення тощо).
20. Які зміни у структурі кредиту може зробити банк-кредитор з причини зниження класу позичальника?
21. Опишіть заходи впливу, що їх може використати банк для зниження класу позичальника.

Термінологічний словник

- Бюджетні установи** — органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними в установленому порядку, що повністю утримуються за кошти відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету. **Б. у.** є неприбутковими.
- Бюро кредитних історій** (Credit Reference Agency) — юридична особа, виключною діяльністю якої є збір, обробка, зберігання, захист і використання інформації, що становить кредитну історію. Основним видом діяльності БКІ є ведення кредитної історії.
- Дієздатність фізичної особи** (цивільна дієздатність фізичної особи) — цивільно-правовий стан фізичної особи, яка усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними. Цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та відповідати за їх невиконання. Обсяг цивільної дієздатності фізичної особи встановлюється Цивільним кодексом і може бути обмежений виключно у випадках і в порядку, установлених законом.
- Дієздатність юридичної особи** — можливість набувати цивільних прав і брати на себе цивільні обов'язки, що здійснюється через відповідні органи управління, які діють відповідно до закону або установчих документів. Дієздатність юридичної особи виникає від моменту її створення і припиняється з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення.
- Кредитна історія** — сукупність інформації про виконання юридичною чи фізичною особою боргових зобов'язань, яка вміщує наявну в банку інформацію щодо дисципліни виконання позичальником своїх зобов'язань у минулому за раніше наданими кредитами та чинними кредитними угодами, зокрема інтенсивність користування банківськими кредитами (гарантіями) в минулому, а також одержану банком інформацію з бюро кредитних історій.
- Кредитний ризик** — ризик невиконання позичальником (контрагентом банку) зобов'язань за кредитними операціями (тобто ризик того, що сплата позичальником процентів і основного боргу за кредитними операціями виконуватиметься з відхиленнями від умов кредитної угоди або взагалі не виконуватиметься).
- Кредитний ризик за операціями з бюджетними установами** — ризик, що виникає внаслідок несвоєчасного та (або) неповного виконання чи невиконання бюджетною установою своїх боргових зобов'язань перед банком щодо повернення кредитних коштів.
- Кредитний скоринг** — балово-рейтинговий метод оцінки кредитоспроможності позичальників, що базується на визначенні інтегрованого показника як результату арифметичної суми зважених оцінок певних об'єктивних і суб'єктивних характеристик фізичної особи.
- Кредитоспроможність** — наявність у позичальника передумов для одержання кредиту та його здатність повернути кредит і проценти за ним у повному обсязі та в обумовлені договором кредиту строки.
- Обслуговування місцевого боргу** — операції щодо здійснення плати за користування кредитом (позикою), сплати комісій, штрафів та інших платежів, пов'язаних з управлінням державним (місцевим) боргом. До таких операцій не належить погашення місцевого боргу.

Платоспроможність — здатність позичальника своєчасно здійснювати розрахунки за всіма видами своїх зобов'язань.

Правоздатність фізичної особи (цивільна правоздатність фізичної особи) — здатність мати цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність). Цивільну правоздатність мають усі фізичні особи, і вона виникає у момент її народження. У випадках, установлених законом, здатність мати окремі цивільні права та обов'язки може пов'язуватися з досягненням фізичною особою відповідного віку. Цивільна правоздатність фізичної особи припиняється в момент її смерті.

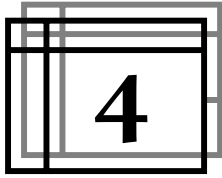
Правоздатність юридичної особи — здатність юридичної особи мати такі самі цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Правоздатність юридичної особи виникає від моменту її створення і припиняється з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення.

Фінансова дисциплінованість — певний стан учасника фінансово-кредитних відносин, який характеризує його дії (поведінку) щодо виконання взятих на себе (в межах кредитної угоди) зобов'язань.

Література

1. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
2. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
5. Про організацію формування та обігу кредитних історій : Закон України від 23.06.2005 № 2704-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2704-15>
6. Положення про створення єдиної інформаційної системи обліку позичальників (боржників), затв. постановою Правління НБУ від 27.06.2001 № 245 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0604-01>
7. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затв. постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-0>
8. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, затв. постановою Правління НБУ від 17.06.2004 № 280 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0919-04/page>
9. Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України та філій іноземних банків в Україні, затв. постановою Правління НБУ від 16.03.2006 № 91 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0312-06>

10. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010, затв. наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 №457 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/klasf/nac_kls/op_dk009_2016.htm
11. Положення про порядок формування та використання резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затв. постановою Правління НБУ від 25.01.2012 № 23 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12
12. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затв. постановою Правління НБУ від 30.06.2016 № 351 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>
13. Банківські операції : підручник / під ред. В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янської. — К. : Знання, 2006. — 727 с.
14. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / М. Д. Білик, О. В. Павловська, Н. М. Питуляк, Н. Ю. Невмержицька. — К. : КНЕУ, 2005. — 592 с.
15. *Бланк И. А.* Финансовый менеджмент : учеб. курс / И. А. Бланк. — 2-е изд., перераб. и доп. — К. : Эльга : Ника-Центр, 2004. — 656 с.
16. *Вовк В. Я.* Кредитування і контроль / В. Я. Вовк, О. В. Хмеленко. — К. : Знання, 2008. — 463 с.
17. Економічна енциклопедія : в 3 т. / [редкол. : ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. — К. : Видав. центр «Академія», 2000. — Т. 1. — 864 с.
18. *Мороз А. М.* Кредитний менеджмент : навч. посіб. / А. М. Мороз, Р. І. Шевченко, І. В. Дубик. — К. : КНЕУ, 2009. — 399 с.
19. Кредитування і контроль : підручник / [авт. кол. : Т. С. Смвженко, Р. А. Слав'юк, Р. Р. Коцовська та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смвженко, д-ра екон. наук, проф. Р. А. Слав'юка. — К. : УБС НБУ, 2012. — 375 с.
20. Операції банків та небанківських кредитних установ [Електронний ресурс] : підручник/ [А. М. Мороз, М. І. Савлук, Т. П. Остапишин та ін.] ; за наук. ред. А. М. Мороза. — К. : КНЕУ, 2013. — 543 с.
21. Словник-посібник економічних термінів : російсько-українсько-англійський / [О. М. Дрозд, В. В. Дубічинський, А. С. Д'яков та ін.]. — К. : KM Academia, 1997.
22. *Стойко О. Я.* Банківські операції / О. Я. Стойко. — К. : КУНЕС, 2002. — 258 с.
23. Фінанси підприємств : підручник / [А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін.] ; кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. — 8-ме вид., перероб. і доп. — К. : КНЕУ, 2013. — 219 с.
24. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Джозеф Синки-мл. : пер. с англ. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. — 1024 с.
25. Офіційний сайт Національного банку України [www.bank.gov.ua].
26. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України [www.kmu.gov.ua].

Розділ

4

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КРЕДИТНОГО ПРОЦЕСУ ЗА КРЕДИТАМИ ОКРЕМИМ ГАЛУЗЯМ ЕКОНОМІКИ

Після вивчення цього розділу ви зможете

- вибирати кредитні проекти потенційних позичальників — юридичних осіб, що функціонують у галузях агропромислового комплексу (АПК), торгівлі, будівництві;
- обґрунтовано використовувати інструменти кредитування зовнішньоторговельних операцій;
- оцінювати фінансовий стан і рівень кредитоспроможності позичальників з урахуванням особливостей діяльності в окремих галузях економіки;
- аналізувати ризики при здійсненні фінансування зовнішньоторговельних операцій і приймати адекватні управлінські рішення з їх мінімізації;
- адекватно структурувати кредити виходячи з особливостей діяльності підприємств і організацій¹ різних галузей економіки, а також суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД);
- вибирати забезпечення за кредитами, визначати його достатність;
- здійснювати моніторинг кредитів, наданих підприємствам різних галузей і суб'єктам ЗЕД;
- усвідомити основні мотиваційні чинники участі банків у консорціумному кредитуванні;
- ідентифікувати основні риси моделей консорціумного кредитування, які використовуються у світовій практиці;
- зрозуміти алгоритм організаційно-економічного механізму реалізації консорціумного кредитування та перспективи його застосування в Україні.

¹ Не занурюючись у колізії чинного вітчизняного законодавства, під організаціями у цьому розділі розуміємо всіх юридичних осіб, що створені і зареєстровані у встановленому законом порядку [2, ст. 80]. Це можуть бути товариства, установи [2, ст. 82], а також підприємства [3, ст. 62].

4.1. Особливості кредитування підприємств агропромислового комплексу

До агропромислового комплексу (АПК) належать підприємства рослинництва, тваринництва, переробні, заготівельні та підприємства, що зберігають сільськогосподарську продукцію:

- 1) сільське господарство — за КВЕД секція А:
  - діяльність з вирощування сільськогосподарських культур (рослинництво);
  - вирощування та розведення сільськогосподарських тварин (тваринництво);
- 2) переробна промисловість — за КВЕД секція С (переробка продукції сільського господарства);
- 3) складське господарство — за КВЕД секція Н (зберігання продукції сільського господарства) [18].

Зазначені підприємства вертикально інтегровані і пов'язані між собою. Виробники продукції рослинництва користуються послугами переробних підприємств і підприємств, що зберігають сільськогосподарську продукцію. Виробники продукції тваринництва споживають продукцію рослинництва та переробних підприємств (наприклад, комбікорми). Переробні підприємства використовують продукцію рослинництва і тваринництва. Складські підприємства зберігають продукцію рослинництва, тваринництва та результати їх переробки.

Зважаючи на те що підприємства агропромислового комплексу тісно пов'язані між собою, банки України в рамках галузевої диверсифікації кредитного портфеля встановлюють ліміти кредитування, як правило, для підприємств АПК загалом.

Аграрний сектор, на відміну від інших галузей економіки, має низку специфічних природно-кліматичних і соціально-економічних особливостей.

Особливостями, пов'язаними з природно-кліматичними факторами впливу є:

- сезонний розрив між вкладенням коштів і їх надходженням від реалізації;
- тривалий виробничий цикл (як у тваринництві, так і в рослинництві), що потребує значних обсягів фінансування, у тому числі кредитів з різними термінами погашення;
- безперервність процесів відтворення, які не можуть бути зупинені й тому потребують постійного та своєчасного вкладання коштів, зокрема кредитів;
- значний запас сировини та матеріалів, що вповільнює швидкість обігу коштів і потребує відповідних видів кредитів для формування необхідного обсягу оборотних активів;
- використання частини авансованих оборотних коштів на відновлення і поповнення виробничих запасів з метою дальшого використання в наступному циклі виробництва;
- необхідність швидкої переробки та (або) реалізації виробленої продукції, яка не може зберігатися тривалий час і потребує гарантованих видів оплати.

Діяльність підприємств і організацій АПК України має такими соціально-економічними характеристиками:

- надмірний моральний і фізичний знос засобів виробництва, що викликає потребу в значних довгострокових вкладеннях;

— відставання агропромислового виробництва від інших галузей у рівні фіндоозброєності праці, що потребує значного обсягу інвестицій, у тому числі за кошти кредитів;

— недостатній рівень забезпечення аграрного сектору авансовими платежами, що збільшує потребу в кредитному забезпеченні галузі;

— випередження темпів зростання витрат виробництва над темпами зростання реалізаційних цін на вироблену продукцію (ножиці цін), що потребує додаткової фінансової підтримки галузі;

— зростання заборгованості за реалізовану сільськогосподарську продукцію, що потребує вдосконалення системи розрахунків, а також додаткового фінансового забезпечення галузі;

— відмова в багатьох випадках переробників сільськогосподарської продукції формувати фінансові ресурси підприємств аграрного сектору економіки, що викликає додаткову потребу у фінансовій підтримці товаровиробників аграрного сектору, у тому числі кредитного та безоплатного характеру;

— висока ризикованість;

— специфічність застави та зміни її ціни, зокрема майна спеціалізованих виробництв;

— мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення, що унеможлиблює передавання їх у іпотеку;

— невідповідність ступеня ризику та прибутковості.

Для мінімізації ризиків у кредитуванні підприємств агропромислового комплексу банки при виборі кредитних проектів надають перевагу таким потенційним позичальникам:

1) багатопрофільним підприємствам, що провадять диверсифіковану діяльність (рослинництво, тваринництво, переробка та зберігання), а отже, мають кілька незалежних джерел надходження коштів;

2) підприємствам із замкненими циклами виробництва та переробки продукції;

3) підприємствам з високим рівнем розвитку технологій, насамперед у рослинництві і тваринництві;

4) підприємствам з наявністю власних земель;

5) підприємствам, забезпеченим сучасною власною або лізинговою технікою для повного комплексу сільськогосподарських робіт, що дає змогу власними силами забезпечувати повний виробничий цикл у терміни, що дозволяють запобігти втратам продукції;

6) підприємствам, що працюють тривалий час в галузі (два роки і більше) і мають відповідний досвід.

Додатковими джерелами інформації для оцінки кредитоспроможності є статистична звітність підприємств агропромислового комплексу, зокрема:

• форма № 50-сг (річна) «Звіт про основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» [34];

• форма № 21-заг (річна) «Реалізація сільськогосподарської продукції» [34];

• форма 24-сг «Стан тваринництва» (якщо одним з видів діяльності клієнта є тваринництво);

• форма № 3-сг «Звіт про сівбу та наявність насіння ярих культур» [34];

- форма № 7-сг «Звіт про збір урожаю сільськогосподарських культур» [34];
- форма № 2-ферм (річна) «Основні показники господарської діяльності фермерського господарства, малого підприємства у сільському господарстві» [34];
- форма №6-сільрада (річна) «Окремі показники розвитку сільських, селищних, міських рад у галузі сільського господарства» [34];
- довідка із сільради про кількість земель, що є в користуванні підприємства;
- довідка з органу статистики про наявні посіви та врожайність за останні три роки;
- довідка про відсутність розпаювання на майно, що надається в заставу.

Структура зведеного балансу вітчизняних сільськогосподарських підприємств [34] характеризується такими особливостями:

— значними сезонними коливаннями розмірів статей оборотних активів (запаси, дебіторська заборгованість, поточні фінансові інвестиції) протягом року, що обумовлено сезонністю виробництва);

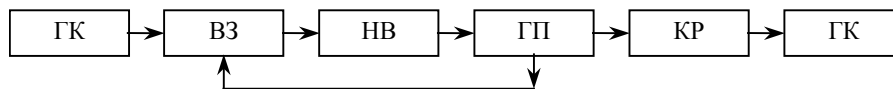
— значною часткою біологічних активів (до 25 %), що потребують особливих умов утримання, обслуговування, зберігання тощо;

— низькою часткою кредитів банків у формуванні оборотних і необоротних активів (до 6 %).

ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ РОСЛИННИЦТВА

У кредитних відносинах із сільськогосподарськими підприємствами кошти банків спрямовуються на два укрупнені об'єкти кредитування: 1) формування оборотних активів; 2) формування основних засобів, нематеріальних активів та інші інвестиційні цілі.

Оборотний капітал потрібен для забезпечення ефективного й безупинного функціонування виробництва та істотно залежить від часу перебування авансованих коштів на кожній стадії кругообігу, що відбувається в такій послідовності:

де ГК — грошові кошти; ВЗ — виробничі запаси; НВ — незавершене виробництво; ГП — готова продукція; КР — кошти в розрахунках.

Особливістю кругообігу оборотного капіталу є авансування його на тривалий час, нерідко на рік і більше. Це насамперед зумовлено технологією виробництва сільськогосподарської продукції, специфіка якої й визначає найбільше закріплення оборотних коштів на стадії виробництва.

Особливістю руху авансованих оборотних коштів є те, що не всі вони здійснюють повний оборот, оскільки певна частина готової продукції не реалізується, а спрямовується на відновлення і поповнення виробничих запасів з метою дальшого використання в наступному циклі виробництва (наприклад, корми, насіння). Тобто утворюється мале коло кругообігу за схемою ВЗ → НВ → ГП → ВЗ, існування якого вимагає специфічного підходу до визначення показників обороту оборотного капіталу. Існує також нерівномірність вкладень оборотних

коштів у виробничий процес, поступове згідно з вимогами технологій зростання цих вкладень аж до стадії реалізації продукції включно.

Ці особливості кругообігу оборотного капіталу відбиваються на оцінці кредитоспроможності та організації кредитних взаємовідносин банків з підприємствами АПК, а саме:

1) дані для оцінки фінансового стану слід аналізувати не менше ніж за останні три роки з приведенням показників до річного виміру у зв'язку з нерівномірністю реалізації продукції, здійснення витрат і прибутку;

2) розмір платежів за кредитом, як правило, не повинен перевищувати 30–70 % річного прибутку;

3) специфічність застави та зміни її ціни протягом року;

4) необхідність вивчення рівня розвитку технологій, наявності техніки, виробничих приміщень, виробничого циклу та спроможності підприємства провадити самостійно весь комплекс робіт;

5) забезпечення позичальника відповідною кількістю землі для ведення товарного сільськогосподарського виробництва (власною чи орендованою).

Найпоширенішим видом банківського кредитування підприємств рослинництва є кредити на поповнення оборотних коштів (на поточні потреби), а саме на покриття сезонних витрат у рослинництві:

— на придбання насіння, добрив, засобів захисту рослин;

— на наймання й оплату праці робочої сили;

— на купівлю паливно-мастильних матеріалів і запчастин до техніки;

— на оплату послуг сторонніх організацій з обробітку ґрунту та збирання врожаю;

— на сплату платежів за енергоносіями;

— на оплату інших товарів і послуг, поточних господарських потреб.

Під час структурування кредиту на поповнення оборотних коштів кредитний менеджер має брати до уваги такі обставини:

Перша. Сума кредиту встановлюється згідно з потребами позичальника у формі відновлюваної чи невідновлюваної кредитної лінії. Потреба в кредиті (кредитний ліміт) визначається за формулою:

$$СК = ЗТМЦ + (ВВ - ВП) - (ВОК + КЗ), \quad (4.1)$$

де СК — сума кредиту, яка може бути надана банком;

ЗТМЦ — необхідні запаси товарно-матеріальних цінностей;

ВВ — витрати протягом виробничого циклу;

ВП — вихід продукції;

ВОК — власний оборотний капітал;

КЗ — кредиторська заборгованість.

Звичайно банк кредитує витрати в розмірі 60–85 % від собівартості посівної та збиральної кампанії.

Друга. Строк надання кредиту може встановлюватися перед проведенням осінньо-польових робіт. При встановленні кредитних траншів кредитний менеджер має враховувати строки здійснення витрат. Як правило, у підприємств, що

додержуються сівозмін і відповідно вирощують озимі та ярі культури, витрати орієнтовно становлять:

- осінньо-польові роботи — до 25 % (за дев'ять місяців до збирання врожаю);
- весняно-польові роботи — до 30 % (за п'ять місяців до збирання врожаю);
- витрати на збирання і доробку продукції — до 50 % (за один-два місяці до початку реалізації продукції).

Третя. Оптимальний строк і графік погашення кредиту має встановлюватися після аналізу динаміки грошових потоків за попередні роки, прогнозування грошових потоків (з урахуванням структури посівних площ сільськогосподарських культур, урожайності) на весь період кредитування. Кредитний менеджер має впевнитися в реальності та достатності майбутніх надходжень коштів на дату погашення кредитної заборгованості відповідно до строку чи передбаченого графіка, а також враховувати терміни реалізації продукції. Графік погашення кредиту має бути адаптований до надходжень коштів від реалізації врожаю.

Терміни погашення заборгованості за кредитом устанавлюються на ті квартали, в яких вихід продукції та її реалізація перевищує планові витрати і приріст залишків матеріальних цінностей.

Кредити на поповнення оборотних коштів переважно надаються граничним строком не більше ніж на 18 місяців, а підприємствам, що вирощують лише ярі культури, — не більше ніж на 12 місяців. Деякі банки надають кредити строком на два роки, із щорічним погашенням кредиту. При цьому другий транш надається при додержанні фінансових показників і показників застави на рівні, відповідному аналогічним показникам на початок кредитування. Окремі банки укладають довгостроковий рамковий договір (на три і більше років) з наступним підписанням кредитного договору на 12 місяців.

Четверта. За кредитами на поточні потреби підприємствам рослинництва допускається змішане забезпечення кредиту, яке банк вибирає виходячи з наявності активів у позичальника (у порядку пріоритетності, передбаченої кредитною політикою банку):

- нерухоме майно — житлова та нежитлова нерухомість;
- майнові права на вклад (депозит), розміщений у банку, у тому числі фізичними особами;
- автомобілі, наземні транспортні засоби, комбайни, трактори чи інша сільськогосподарська техніка;
- цілісний майновий комплекс;
- товари в обороті;
- майбутній урожай;
- подвійні складські свідоцтва.

Якщо забезпеченням кредиту є виключно чи додатково застава майбутнього врожаю, а термін погашення кредиту визначений після його збирання, то договором застави майбутнього врожаю має бути передбачено:

- граничний термін збирання врожаю;
- місце його зберігання та якими документами це буде підтверджено;
- в який термін застава майбутнього врожаю буде переоформлена на заставу наявної продукції.

Застава майбутнього врожаю може братися частіше за все як додаткове забезпечення (тобто понад суму твердої застави). Укладення договору застави передбачається після проведення посівних робіт, при цьому договором застави має бути обумовлено місцезнаходження відповідної земельної ділянки та правові підстави користування нею (власність, оренда).

При визначенні заставної вартості зерна банки зазвичай додатково враховують сезонні коливання цін і витрати на його зберігання. Якщо позичальник (заставадавець) не може забезпечити зберігання зерна на сертифікованому зерновому складі, застава вартість не може перевищувати ціни фуражного зерна.

У ході моніторингу кредиту з метою своєчасного виявлення відхилень і запобігання проблемам з його погашенням кредитний менеджер повинен додатково контролювати:

- хід проведення запланованих позичальником осінніх і весняних польових робіт, агротехнологічних заходів, збирання врожаю та інших робіт;
- укладення договору застави на майбутній урожай після проведення посівних робіт;
- переоформлення застави майбутнього врожаю в заставу наявної сільськогосподарської продукції після збирання врожаю;
- страхування застави наявної сільськогосподарської продукції після збирання врожаю;
- відвантаження готової продукції та одержання оплати за неї.

П'ята. Банки можуть оформляти додатковим договором пролонгацію кредиту в разі виникнення фінансових ускладнень через:

- тимчасові труднощі в одержанні коштів за реалізовану продукцію;
- загибель сільськогосподарських рослин;
- недоодержання продукції в результаті стихійного лиха.

Овердрафтний кредит. Сільськогосподарським підприємствам рослинництва, що мають значний обсяг оборотних коштів для забезпечення виробництва, однак їх недостатньо для забезпечення виробничого циклу, банки надають овердрафтний кредит. Характерною особливістю при цьому є подовження строку надання до 90 днів (на відміну від традиційного — 30 днів). Це дозволяє позичальникові профінансувати витрати на збирання і доробку продукції, здійснювати своєчасні та безперервні розрахунки з партнерами, забезпечувати фінансування строкових комерційних угод, раціонально використовувати кредитні кошти, а також оптимізувати витрати на сплату процентів банку. Ліміт овердрафту строком на 90 днів розраховується, як правило, у розмірі не більше як 90 % від середньомісячних надходжень на поточні рахунки позичальника в банку. Через 90 днів позичальник зобов'язаний погасити дебетове сальдо за поточним рахунком з виручки від реалізації продукції.

З подовженням строку безперервного сальдо на поточному рахунку та зі збільшенням ліміту овердрафту пов'язана інша його особливість для сільськогосподарських підприємств: він не є бланковим кредитом. У забезпечення за овердрафтним кредитом банки найчастіше приймають ті види забезпечення, що й за кредитами на поповнення оборотних коштів.

Перевагами овердрафтного кредитування для сільськогосподарського товаровиробника є оперативне здійснення платежів, простота одержання кредитних коштів (оплата платіжних доручень здійснюється без подання додаткових документів (заяв, листів) до банку, можливість збільшення ліміту кредитування за умови збільшення обороту за рахунками в банку.

Кредити під заставу складських свідоцтв. Для продукції рослинництва, зокрема зерна, властиві значні сезонні коливання цін. При цьому найнижчі ціни — у період збирання врожаю та одразу після цього, найвищі — перед збиранням нового врожаю. Підприємствам рослинництва, які після збору врожаю мають залишки готової продукції та не бажають реалізувати її в несприятливий ціновий період (з метою дочекатися зростання ціни на збіжжя та зберегти власні оборотні кошти), банки можуть видавати кредити під заставу складських свідоцтв.

Кредити надаються під заставу зерна, яке зберігається на сертифікованому складі, власникам складських свідоцтв, з додержанням вимог Законів України «Про зерно та ринок зерна в Україні» та «Про сертифіковані товарні склади та прості складські свідоцтва» [8; 10].

Прийнятий на зберігання сертифікованим складським господарством (елеватором) товар за подвійним складським свідоцтвом може бути предметом застави протягом строку його зберігання [10].

Схему взаємодії учасників, задіяних у процесі кредитування з використанням подвійного складського свідоцтва, наведено в дод. Г.1.

У разі надання потенційним позичальником заявки на одержання кредиту під заставу зерна просте складське свідоцтво має бути погашене сертифікованим складом, а замість нього склад видає подвійне складське свідоцтво та вносить відповідні зміни в реєстр складських свідоцтв.

На етапах оцінки кредитоспроможності та структурування кредиту кредитний менеджер повинен:

1) ознайомитися з регламентом товарного складу (порядок прийняття, зберігання та видачі зі зберігання товару), оригіналами *простого* та *подвійного складського свідоцтва*, договором складського зберігання та з'ясувати таке:

— наявність у товарного складу сертифіката про відповідність надання послуг зі зберігання;

— кількість, якість і вартість переданого на зберігання зерна;

— умови зберігання зерна (у т.ч. строк і вартість зберігання);

— умови повернення зерна та оплати послуг за зберігання;

— страхування зерна (у т.ч. види ризиків і строки страхування);

— наявність податкової застави;

2) перевірити подвійне складське свідоцтво на предмет:

— наявності відомостей, передбачених ст. 962 Цивільного кодексу, зокрема: найменування та місцезнаходження товарного складу, номер свідоцтва за реєстром товарного складу, реквізити особи, від якої прийнято товар на зберігання, кількість прийнятого на зберігання товару, розмір плати за зберігання та порядок її сплати, дата видачі, підписи вповноваженої особи та печатка [2];

— наявності вказаних у ньому родових ознак зерна (клас, культура, рік, стандарт, вага тощо);

- ідентичності даних в обох частинах подвійного складського свідоцтва та у виписці з реєстру складських документів складу;
- наявності в ньому дати виписки з реєстру зернового складу.

Максимальний розмір кредиту під заставу зерна, оформленого подвійним складським свідоцтвом, розраховується за формулою:

$$СК = (ВЗ - (ВЗ63 \cdot М) - СЗ) \cdot КК, \quad (4.2)$$

де ВЗ — вартість зерна, що є на зберіганні на сертифікованому складі;

ВЗ63 — місячна вартість зберігання відповідної кількості зерна;

М — кількість місяців зберігання зерна відповідно до договору складського зберігання;

СЗ — витрати на страхування зерна;

КК — коригувальний коефіцієнт, що встановлюється залежно від фінансового стану потенційного позичальника та ліквідності застави за кредитом (як правило, у розмірі не більш як 85 %).

Максимальний строк кредитування не може перевищувати строку зберігання, зменшеного не менше ніж на 30 днів.

Авалювання векселів. Підприємствам рослинництва протягом виробничого циклу доводиться придбавати в офіційних дилерів і дистриб'юторів (Bayer CropScience, Syngenta, Basf, Monsanto, Pioneer та багатьох інших) засоби захисту рослин, насіння, добрива тощо. Продавці готові постачати сільськогосподарським підприємствам вказані товари з відстроченням платежу на спеціальних умовах з використанням комерційних векселів за умови *авалю* таких векселів банками, які мають партнерські відносини з постачальниками (дилерами та дистриб'юторами). З ними банки укладають договір про партнерство.

Дилери та дистриб'ютори за таких обставин можуть надавати відстрочення платежу агропідприємству за векселем на строк шість—дев'ять місяців до одержання виручки від реалізації сільськогосподарської продукції.

Банки можуть надавати сільськогосподарським підприємствам послугу авалювання векселів. Операція вигідна як агропідприємству, так і банку (для авалю векселя не потрібні наявні грошові кошти), а також постачальникам (можливість збільшити обсяги реалізації продукції за умови банківської гарантії оплати векселя).

Процентна ставка комісії за встановлення ліміту на авалювання векселів у кілька разів (2—5 разів) нижча за вартість банківського кредиту в національній валюті і звичайно є фіксованою і незмінною протягом чинності договору. Немає ризиків зміни ціни продукції (засоби захисту рослин, насіння, добрив) унаслідок валютних коливань та інфляції. Сума оплати за векселем на момент розрахунку дорівнює сумі, на яку був авальований вексель. Клієнти банків можуть одержати аваль і під забезпечення за діючим кредитним лімітом, який банки можуть перевести в ліміт авалювання векселів. Сільськогосподарське підприємство, що не має діючого кредитного ліміту, для встановлення ліміту авалювання векселів надає заявку з необхідним пакетом документів (див. дод. А.2).

Після оцінки кредитоспроможності банком встановлюється загальний ліміт авалювання векселів у національній валюті. Виходячи зі структури витрат сіль-

ськогогосподарських виробників банки можуть установлювати ліміт авалювання в розмірі не більше ніж 20 % від планової річної собівартості продукції.

Далі укладається договір, в якому передбачаються порядок авалю виписаних векселедавцем векселів, оплата комісії, забезпечення тощо, інші атрибути, притаманні кредитному договору. Як правило, сплата комісії здійснюється одноразово на всю суму ліміту або перед авалюванням кожного конкретного векселя. За авалем, як і за кредитами на поточні потреби, можливе змішане забезпечення.

Після постачання дилером чи дистриб'ютором продукції сільськогосподарське підприємство-векселедавець виписує вексель векселедержателю із зобов'язанням сплатити визначену суму коштів у визначений термін і звертається до банку за вчиненням авалю. Комісія за авалювання сплачується найчастіше векселедавцем одноразово перед вчиненням авалю за векселем. Після авалювання банком вексель передається векселедержателю чи векселедавцю відповідно до умов договору.

Погасити вексель векселедавець повинен в обумовлені в ньому терміни, можливе також дострокове погашення. У разі непогашення векселя банк-аваліст має погасити вексель за векселедавця зі зверненням стягнення на забезпечення, надане векселедавцем.

Платіжні гарантії. Продавці засобів захисту рослин, насіння, добрив та іншої продукції готові відвантажувати сільськогосподарським підприємствам товари з відстроченням платежу до одержання боржником коштів за реалізовану сільськогосподарську продукцію за умови впевненості у платоспроможності контрагента. У таких випадках сільськогосподарське підприємство може звернутися до банку за одержанням платіжної гарантії за контрактом поставки продукції.

Надаючи платіжну гарантію, банк зобов'язується виконати платіжні претензії продавця, що поставив товар сільськогосподарському підприємству, але не одержав оплату. Суму гарантії банк може визначити в розмірі суми контракту на поставку продукції сільськогосподарському підприємству, а строк дії гарантії — до повного виконання контракту.

Сільськогосподарським підприємствам, що придбавають засоби захисту рослин, насіння та добрива тощо в офіційних дилерів з відстроченням платежу, банки можуть надавати спеціально розроблені банківські гарантії платежу, як правило, умовні та безвідкличні. Такі гарантії надаються в національній валюті на строк до реалізації сільськогосподарської продукції, але зазвичай не більше ніж на 9—12 місяців і за наявності угоди про співпрацю між банком та офіційними дилерами.

Процентна ставка комісії за надання платіжної гарантії встановлюється в кілька разів нижчою за вартість банківського кредиту в національній валюті і переважно є фіксованою і незмінюваною протягом чинності договору.

Для одержання гарантії клієнт (*принципал*) крім стандартних для кредитних операцій надає банку додатково такі документи:

- заяву про надання гарантії;
- копію договору постачання продукції (або іншого документа, що чинність договору), в якому передбачається надання платіжної гарантії;

— копію договору банківського вкладу (у разі надання гарантії під заставу майнових прав за договором вкладу в банку).

Після оцінки кредитоспроможності принципала банк структурує угоду та приймає рішення щодо її видачі, укладає договір про надання гарантії.

Особливостями структурування угоди за гарантією є:

- обмеження відповідальності банку сумою, на яку надана гарантія;
- розмір і порядок утримання банком плати за гарантією, відшкодування інших витрат за нею;
- порядок надання гарантії (може передаватися безпосередньо бенефіціару або принципалу для дальшого її передавання бенефіціару);
- строк чинності гарантії (обмежується строком, передбаченим граничним строком договору постачання продукції);
- виконання банком зобов'язань за наданою гарантією (за кошти клієнта, банківського кредиту);
- надання принципалом права банку здійснювати списання з його рахунків на суму сплачених гарантій.

Найчастіше забезпеченням гарантії слугує грошове покриття у вигляді застави майнових прав за договором банківського вкладу. Але можливе забезпечення й іншими видами застави, причому допускається змішане забезпечення.

При наданні банком гарантії, ризики за якою покриватимуться іншим ліквідним забезпеченням (крім застави майнових прав на договір банківського вкладу), як правило, укладається кредитний договір, строк чинності якого перевищує строк дії гарантії не менше ніж на 2 місяці. За умовами такого договору кредитні кошти (у межах суми гарантії) можуть бути використані виключно на здійснення платежу за договором про надання гарантії за настання гарантійного випадку. Зобов'язання з кредитування у відповідній сумі гарантії виникають після одержання банком-гарантом від бенефіціара вимоги щодо здійснення платежу за наданою гарантією. Договір застави при цьому має передбачати забезпечення вимоги як за гарантією, так і за кредитним договором.

Після підписання договору про надання платіжної гарантії, договору застави, платіжної гарантії, сплати принципалом комісії за гарантію, вона відповідно до умов договору передається (пересилається) принципалу чи бенефіціару.

Після настання терміну оплати продукції сільськогосподарське підприємство має сплатити визначену суму за контрактом на постачання продукції. Якщо продукція не оплачена в термін, після одержання письмової вимоги від бенефіціара, яка свідчить про невиконання боржником (принципалом) своїх зобов'язань, передбачених умовами гарантії, банк має сплатити кошти за гарантією.

Кредити на інвестиційні цілі та придбання техніки. Об'єктами кредитування банками сільськогосподарських підприємств на інвестиційні цілі та придбання техніки є:

- вантажні автомобілі та причіпи до них;
- сільськогосподарська техніка: комбайни, трактори тощо;
- сільськогосподарська ґрунтообробна техніка: плуги, борони, агрегати передпосівного обробітку ґрунту, культиватори, сівалки, обприскувачі, машини для внесення добрив, катки;

- обладнання для обробки сільськогосподарської продукції: обладнання для обробки (доробки), сушок, для транспортування (конвеєрів), для зберігання зернової та іншої сільськогосподарської продукції, зрошувальних систем тощо;
- покриття витрат, пов'язаних з уведенням в експлуатацію нової сільськогосподарської техніки чи обладнання для обробки сільськогосподарської продукції;
- будівництво та реконструкція нерухомості (у т.ч. зернотоків, складів, відкритих майданчиків зберігання продукції тощо).

В окремих випадках банки надають кредити на придбання вживаної справної техніки за залишковою вартістю.

При кредитуванні сільськогосподарських підприємств на інвестиційні цілі та придбання техніки банки враховують:

- індивідуальні особливості позичальника при визначенні умов кредитування;
- фактор сезонності при формуванні графіка погашення кредиту;
- недостатність у сільськогосподарських товаровиробників ліквідного забезпечення та встановлення у зв'язку з цим змішаної структури забезпечення.

Кредити на придбання вантажних автомобілів і сільськогосподарської техніки. Нарощування обсягів сільськогосподарського виробництва, технічне забезпечення виробничого циклу потребує сучасної сільгосптехніки. Для цих цілей банки можуть надавати кредити на придбання нових і вживаних вантажних автомобілів, сільськогосподарської техніки та обладнання. Кредити надаються на придбання техніки у виробників, дилерів і дистриб'юторів, які є партнерами банку (уклали з банками договір про партнерство). Партнерські програми надають можливість придбавати високоякісну техніку для різних технологій ведення бізнесу на пільгових умовах.

Кредити надаються банками підприємствам, які:

- спеціалізуються в галузі сільського господарства зі строком роботи, як правило, не менше від двох років;
- мають стійкий фінансовий стан і кредитоспроможність, достатній грошовий потік;
- мають поточний рахунок у банку.

Сільськогосподарське підприємство, що бажає придбати вантажні автомобілі чи техніку в кредит, попередньо звертається до банку, уточнює перелік партнерів — виробників відповідної техніки та знайомиться з процедурою та умовами придбання в кредит. Після вибору техніки в дилера, з'ясування її комплектації і вартості підприємство готує пакет документів на кредит (з розрахунком чистих грошових потоків позичальника в період кредитування) і передає його до банку. Банк розглядає пакет документів потенційного позичальника, визначає його кредитоспроможність і структурує кредит. Особливу увагу банк звертає на розрахунковий прогноз чистих грошових потоків позичальника в період кредитування, реальність надходжень на рахунки позичальника виходячи з посівних площ, врожайності та рівня витрат.

Кредит може надаватись у гривні або в доларах США чи євро за умови наявності валютної виручки в потенційного позичальника (експортера).

Кредит надається разовою видачею або траншами в рамках невідновлюваної кредитної лінії (залежно від порядку постачання обладнання). Грошові кошти

надаються в безготівковій формі способом перерахування коштів з кредитного рахунку на поточний рахунок постачальника обладнання або техніки, що придбавається.

Максимальний граничний строк кредитування встановлюється до шести років. Переважна більшість банків установлюють строк кредитування від трьох до п'яти років. Деякі банки встановлюють граничний строк кредитування диференційовано виходячи з місцезнаходження виробника техніки:

- техніка, крім виробництва країн СНД — до п'яти років;
- інша сільськогосподарська техніка — до трьох років.

Сума кредиту, як правило, встановлюється банком в розмірі від 60 % до 80 % від ринкової вартості (вартості придбання) автомобілів чи техніки. Решта вартості автомобілів чи техніки має покриватися власними коштами позичальника, так званим початковим внеском. Деякі банки надають кредити в розмірі до 90 % вартості придбання за умови надання додаткового забезпечення. У заставу приймається придбана техніка. Як додаткове забезпечення може прийматися рухоме та нерухоме майно, що належить позичальнику або майновому поручителю.

Погашення кредиту визначається банком у вигляді графіка. При формуванні графіка погашення кредитної заборгованості беруться до уваги строк кредитування, чистий грошовий потік позичальника та фактор сезонності. Графік адаптується до надходжень коштів від реалізації врожаю. Банк може встановлювати пільговий період до одного року, але не більше ніж два місяці від збору врожаю та до дев'яти місяців протягом кожного сезону виробництва. Погашення може встановлюватися рівними або нерівними частинами, щомісяця або щокварталу.

Після прийняття рішення банком про кредитування, укладення кредитного договору позичальник вибирає техніку в постачальника, узгоджує з ним комплектацію і вартість, укладає договір купівлі-продажу техніки і одержує рахунок-фактуру від продавця.

Кредит надається способом перерахування коштів з кредитного рахунку на рахунок постачальника техніки після сплати позичальником початкового внеску на адресу постачальника. Після одержання у власність техніки між банком і позичальником укладається договір застави.

Позичальник зобов'язаний застрахувати предмет застави та здійснювати це щороку в терміни, визначені кредитним договором.

У ході моніторингу кредиту особливу увагу банк повинен приділяти фінансовому стану позичальника, виконанню показників бізнес-плану та одержанню планових надходжень від реалізації продукції.

Лізинг. Об'єктом фінансового лізингу для сільськогосподарських підприємств є будь-яке рухоме й нерухоме майно чи устаткування, що може бути віднесене до основних фондів відповідно до чинного законодавства. Банки можуть виступати як інвестором, кредитором (посередником між суб'єктами лізингу — лізингодавцем і лізингоодержувачем), так і безпосередньо лізингодавцем, що передає об'єкт лізингу в користування лізингоодержувачу.

Банк може здійснювати фінансування угоди з придбання майна чи устаткування як імпортного, так і вітчизняного виробництва з метою дальшого переда-

вання такого устаткування в платне користування лізингоодержувачеві — сільськогосподарському підприємству.

Майно чи устаткування, придбане банком-лізингодавцем і передане в платне користування лізингоодержувачу, є власністю лізингодавця протягом усього строку чинності договору фінансового лізингу.

Активи, що передані у фінансовий лізинг (оренду), обліковуються банком-лізингодавцем як кредитна операція за балансовими рахунками для обліку наданих кредитів. На основні засоби, передані у фінансовий лізинг, амортизація банком не нараховується.

Перевагами фінансового лізингу як інструменту кредитування для сільськогосподарських товаровиробників є:

- адаптований графік погашення з урахуванням сезонності виробництва;
- оплата лізингової техніки частинами за кошти прибутку від її використання;
- економія на податкових платежах за рахунок амортизації, податкового кредиту за ПДВ і збільшення витрат на суму процентів і комісій;
- гарантія банком виконання зобов'язань постачальником сільгосптехніки;
- на предмет лізингу не можна накласти арешт чи звернути стягнення;
- не потрібне додаткове забезпечення;
- необхідні документи для реєстрації і страхування готує лізингодавець (банк);
- безкоштовне навчання працівників лізингоодержувача експлуатації придбаної техніки.

Банки здійснюють лізингові операції за умови додержання таких вимог:

- 1) лізингоодержувачем схвалений і наданий до банку бізнес-проект розвитку підприємства;
- 2) у лізингоодержувача є в наявності всі необхідні умови (ліцензії) для експлуатації устаткування;
- 3) строк виробничої діяльності лізингоодержувача в галузі сільського господарства — не менше від двох років;
- 4) основні фонди лізингоодержувача не є предметом застави в інших банках (крім випадку, коли основні фонди лізингоодержувача прийняті в заставу під забезпечення зобов'язань перед банком);
- 5) продавцем надана гарантія якості на устаткування, що поставляється;
- 6) лізингоодержувач не є в процесі банкрутства.

На ухвалення рішення банком про можливість лізингової операції істотно впливають такі фактори:

- а) наявність поточного рахунку лізингоодержувача в банку протягом не менше ніж 6 місяців;
- б) продавцем (дилером) надається постгарантійне обслуговування об'єкта лізингу;
- в) наявність позитивної кредитної історії в лізингоодержувача;
- г) відсутність у лізингоодержувача податкової заборгованості.

Для одержання в лізинг транспорту, техніки, обладнання сільськогосподарське підприємство подає до банку заявку з наданням додатково (крім звичайних для будь-якої кредитної угоди) таких документів:

- анкета лізингодержувача (дод. Г.2);
- дані про структуру продажу за два останні звітні роки та звітний період у розрізі видів продукції, у натуральних і грошових одиницях;
- дані про структуру витрат за два останні звітні роки та звітний період у розрізі статей витрат (собівартість, адміністративні витрати та витрати на збут, інші операційні витрати);
- прогноз звіту руху грошових коштів (Cash Flow modelling) і надання інформації щодо запланованих доходів, витрат, обсягів продажу на період договору лізингу з розбивкою за роками і кварталами;
- ТЕО (бізнес-план) проекту, що фінансується.

Після оцінки кредитоспроможності лізингодержувача банк здійснює структурування угоди.

Договір фінансового лізингу може бути укладений у національній валюті при купівлі майна в резидента або в доларах США і євро при укладенні договору лізингодавця на купівлю майна в нерезидента (за наявності в лізингодержувача достатньої виручки в іноземній валюті для погашення лізингових платежів).

Договори фінансового лізингу із сільськогосподарськими виробниками укладаються на строк, за який амортизується не менше ніж 75 % вартості об'єкта лізингу, як правило, до трьох років, а для окремих видів техніки та обладнання — до п'яти років.

Розмір авансового платежу встановлюється від 20 %, на практиці зазвичай — у розмірі 30 % вартості об'єкта лізингу.

Відповідно до норм Закону «Про фінансовий лізинг» банки передбачають, що предмет фінансового лізингу може бути повернений орендарем лізингодавцеві у разі [9]:

- 1) повернення лізингодержувачем предмета лізингу після закінчення договору фінансового лізингу або викупу за залишковою вартістю;
- 2) відмови лізингодавця від договору за несплати лізингодержувачем платежів чи їх прострочення.

У податковому обліку така операція трактується як зворотний продаж [4, ст. 153.7]. Вартість об'єкта, що повертається, визначається за ціною, яка розраховується на рівні суми лізингових платежів у частині компенсації вартості об'єкта фінансового лізингу, що є несплаченими за цей об'єкт на дату повернення.

При структуруванні угоди сільськогосподарських підприємств особлива увага має приділятися розрахунку *лізингових платежів*.

Виходячи з норм Податкового кодексу лізинговий платіж розбивається лише на дві частини. Перша відшкодовує вартість об'єкта лізингу, друга — сума процентів або комісій, нарахованих на вартість об'єкта фінансового лізингу [4, ст. 14.1.206].

За допомогою лізингових платежів лізингодавець відшкодовує свої фінансові витрати на купівлю майна і одержує прибуток. Загальна сума лізингових платежів за весь період лізингу має вміщувати:

- суму, яка відшкодовує повну (або близьку до неї) вартість лізингового майна (за винятком авансового платежу);

- суму, яка виплачується лізингодавцеві за кредитні ресурси, використані ним для придбання майна за лізинговим договором;
- комісійну винагороду лізингодавцеві;
- суму, яка виплачується за страхування лізингового майна, якщо воно було застраховане лізингодавцем;
- ризикову премію, розмір якої залежить від рівня ризиків, що їх бере на себе лізингодавець;
- інші витрати лізингодавця, передбачені лізинговим договором;
- суму викупу вартості майна, якщо в договорі передбачений викуп вказаної вартості у вигляді складової частини загальної суми лізингових платежів (навчання персоналу, технічне обслуговування лізингового майна, ремонт та ін.).

Крім того, у лізингових платежах ураховується податок на майно, податок за користування автомобільними дорогами, податок на придбання автотранспортних засобів, якщо в лізинг будуть передаватися автотранспортні засоби.

Для укладення із сільськогосподарським підприємством договору фінансового лізингу банк установлює загальну суму лізингових платежів, форму, метод нарахування, періодичність сплати *лізингових внесків*, а також способи їх виплати.

Банк може пропонувати сільськогосподарським підприємствам такі способи виплати лізингового платежу:

- рівними частинами;
- збільшуваними розмірами;
- зменшуваними розмірами.

Вибір того чи того способу платежу залежить в основному від фінансового стану і платоспроможності лізингоодержувача. У період освоєння лізингоодержувачем лізингового майна і за браку в нього достатніх грошових коштів можуть бути передбачені зменшені розміри лізингових внесків з дальшим їх збільшенням до закінчення строку чинності лізингового договору. І навпаки, якщо в лізингоодержувача хороший фінансовий стан, він може значну суму лізингового платежу сплатити через аванс.

Розрахунок суми лізингового платежу здійснюється за формулою:

$$\text{ЛП} = \text{АВ} + \text{ПК} + \text{КВ} + \text{ПДП} + \text{ПДВ}, \quad (4.3)$$

де ЛП — сума лізингового платежу;

АВ — сума амортизаційних відрахувань, яка належить лізингодавцеві;

ПК — плата за кредитні ресурси, які використані лізингодавцем на придбання лізингового майна;

КВ — комісійна винагорода лізингодавцеві за надане майно в користування за лізинговим договором;

ПДП — плата лізингодавцю за додаткові послуги лізингоодержувачу, передбачені лізинговим договором;

ПДВ — податок на додану вартість, який виплачується лізингоодержувачем за послуги лізингодавця.

Амортизаційні відрахування (АВ) розраховуються за нормою амортизаційних відрахувань від балансової вартості лізингового майна (об'єкта лізингу) за весь строк лізингу.

Плата за кредитні ресурси (ПК), які використані лізингодавцем на придбання лізингового майна, розраховується за формулою простого процента (2.3). При цьому банки можуть використовувати два методи розрахунку, які різняться підходом до визначення тіла кредиту в кожному розрахунковому році. За першим методом за тіло кредиту береться вартість об'єкта лізингу на початок кожного розрахункового року, а за другим — середньорічна вартість об'єкта лізингу в кожному розрахунковому році, яка обчислюється за формулою:

$$КР_t = (Q \cdot (ЗВ_n + ЗВ_k)) / 2, \quad (4.4)$$

де $КР_t$ — кредитні ресурси, які використовуються на придбання майна, плата за які здійснюється в розрахунковому році;

$ЗВ_n$ і $ЗВ_k$ — залишкова вартість майна відповідно на початок і кінець року;

Q — коефіцієнт, який ураховує питому вагу коштів кредиту в загальній вартості придбаного майна. Якщо для придбання майна використані тільки кредитні кошти, коефіцієнт $Q = 1$.

Плата за кредитні ресурси (ПК) устанавлюється за кожен розрахунковий рік і включається у лізинговий платіж загальною сумою за весь строк лізингу.

Комісійна винагорода (КВ) встановлюється за домовленістю сторін, як правило, у відсотках від балансової вартості об'єкта лізингу на початок року і включається у лізинговий платіж загальною сумою за весь строк лізингу.

Плата за додаткові послуги (ПДП) включається у розрахунок лізингового платежу як сума всіх витрат лізингодавця за кожну послугу, що передбачені лізинговим договором, за весь строк лізингу.

Розмір податку на додану вартість (ПДВ) включається у лізинговий платіж загальною сумою за весь строк лізингу і розраховується за формулою:

$$ПДВ = (V_t \cdot СП_q) / 100 \%, \quad (4.5)$$

де ПДВ — розмір податку, який підлягає виплаті лізингодавцем;

V_t — виручка від проведення операції за лізинговим договором;

$СП_q$ — ставка податку на додану вартість, %.

Лізинговий платіж банку-лізингодавцеві має сплачуватися лише в грошовій формі періодичними *лізинговими внесками*, які можуть здійснюватись: щороку; один раз на півроку; щокварталу; щомісяця.

Банк може скласти графік погашення лізингового платежу, адаптований з урахуванням сезонності виробництва.

Графік лізингових внесків з конкретними датами виплат є невід'ємною частиною договору лізингу. Поряд з періодичними лізинговими внесками можливий одноразовий платіж, за якого передбачена виплата лізингодавцеві авансу (депозиту), або відстрочення платежу, якщо в лізингоодержувача виникли фінансові труднощі або йому вигідніше перенести платіж на більш пізній період.

Після прийняття позитивного рішення банк укладає з сільськогосподарським підприємством договір фінансового лізингу, після чого банк придбає обладнання, страхує, реєструє його (якщо потрібна реєстрація) і передає його за актом приймання-передачі лізингодавцеві.

У процесі моніторингу особливу увагу банк повинен приділяти виконанню графіка погашення лізингового платежу, фінансовому стану позичальника, виконанню показників бізнес-плану та одержанню планових надходжень від реалізації продукції.

Після закінчення договору фінансового лізингу та повного погашення лізингового платежу лізингоодержувач може повернути банку предмет лізингу або викупити його за залишковою вартістю.

У разі несплати лізингоодержувачем лізингових внесків чи їх прострочення банк може достроково відмовитися від договору та вилучити предмет лізингу в лізингоодержувача.

Кредити на реконструкцію, розширення, капітальний ремонт складських та інших виробничих приміщень. Для задоволення довгострокових потреб сільськогосподарських виробників банки можуть надавати кредити для реконструкції, розширення, капітального ремонту складських та інших виробничих приміщень.

Основним джерелом погашення цих кредитів є прибуток від продажу вирощених сільськогосподарських культур. Такі кредити можуть надаватися у вигляді невідновлюваної кредитної лінії з пільговим графіком погашення, що враховує фактор сезонності. Кредити можуть надаватися на строк до трьох років у розмірі до 70 % запланованих витрат на фінансування купівлі будівельних матеріалів, обладнання, оплати будівельних робіт.

Може бути встановлений пільговий період до одного року, але не більше ніж на три місяці після дати закінчення будівництва та до дев'яти місяців протягом кожного сезону виробництва. Погашати кредит можна рівними або нерівними частинами щомісяця чи щокварталу.

До завершення реконструкції, ремонту як забезпечення приймаються основні виробничі активи (іпотека, техніка) не менше 100 % від суми кредиту. Після введення об'єкта в експлуатацію в забезпечення приймається завершений об'єкт із покриттям понад 140 % від суми кредиту. Практикується порука основних власників (акціонерів) сільськогосподарського підприємства.

ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ТВАРИННИЦТВА

Тваринництво — галузь сільського господарства, що займається розведенням і використанням сільськогосподарських тварин. Предметами її виробництва є харчові продукти (м'ясо, молоко, жири, яйця тощо), тяглова сила (кінь, віл, осел), сировина для легкої промисловості (шкури, вовна, хутро та ін.). Галузь дає близько 45 % валової продукції сільського господарства і справляє великий вплив на його економіку.

Розвиток тваринницьких галузей дає змогу аграрним підприємствам, що займаються рослинництвом, забезпечити протягом року рівномірне виробництво продукції, надходження коштів від її реалізації, повніше використання основних виробничих фондів тощо. Галузі тваринництва, у свою чергу, використовують відходи рослинництва, а самі виробляють цінні органічні добрива для нього.

До основних особливостей оцінки кредитоспроможності крім тих, що властиві й підприємствам рослинництва, можна віднести такі:

- дані для оцінки фінансового стану слід аналізувати не менше ніж за останні два роки з приведенням показників до річного виміру у зв'язку з нерівномірністю реалізації продукції, здійснення витрат та прибутку;
- розмір платежів за кредитом, як правило, не має перевищувати 60—70 % річного прибутку;
- специфічність застави (тварини) та їх стан;
- забезпечення позичальника відповідною кількістю землі для забезпечення кормової бази.

Кредити на поповнення оборотних коштів. Важливим видом банківського кредитування підприємств тваринництва є кредити на поповнення оборотних коштів (на поточні потреби):

- придбання кормів, кормових добавок, ветеринарних препаратів, засобів захисту тварин;
- транспортні витрати з доставки матеріалів і готової продукції;
- наймання й оплати праці робочої сили;
- купівлю паливно-мастильних матеріалів і запчастин до техніки;
- сплату за енергоносії;
- оплату інших товарів і послуг, поточних господарських потреб.

При структуруванні кредиту на поповнення оборотних коштів кредитний менеджер має зважати на такі обставини:

1. Сума кредиту встановлюється згідно з потребами позичальника у формі відновлюваної чи невідновлюваної кредитної лінії. Потреба в кредиті (кредитний ліміт) визначається за формулою (4.1). Розмір витрат, що приймається до кредитування, становить 60—85 %.

2. Строк кредиту встановлюється звичайно в межах одного року. Для встановлення кредитних траншів кредитний менеджер має враховувати строки здійснення витрат.

3. Оптимальний строк і графік погашення кредиту треба встановлювати після аналізу динаміки грошових потоків за попередні роки, прогнозування грошових потоків на період кредитування. Кредитний менеджер має впевнитися в реальності й достатності майбутніх надходжень коштів на дату погашення кредитної заборгованості відповідно до строку чи передбаченого графіка, а також урахувати терміни реалізації продукції. Графік погашення кредиту має бути адаптований до надходжень коштів від реалізації продукції.

Терміни погашення встановлюються на ті квартали, в яких вихід продукції та її реалізація перевищують планові витрати і приріст залишків матеріальних цінностей.

4. Можливе змішане забезпечення кредиту. Його банк вибирає з наявних у позичальника активів з урахуванням їх ліквідності:

- нерухоме майно — житлова та нежитлова нерухомість;
- майнові права на вклад (депозит), розміщений у банку, у тому числі фізичними особами;
- автомобілі, наземні транспортні засоби, кормоприготувальна техніка;

- цілісний майновий комплекс;
- товари в обороті;
- тварини, які будуть обліковуватися на рахунках основних засобів протягом строку кредитування.

У ході моніторингу кредиту з метою своєчасного виявлення відхилень і запобігання проблемам з його погашення кредитний менеджер повинен додатково контролювати:

- хід проведення запланованих позичальником робіт із заготівлі кормів, ветеринарних заходів та інших робіт;
- страхування застави, у тому числі сільськогосподарських тварин;
- перевірку стану заставного майна;
- відвантаження готової продукції та одержання оплати за неї.

Банки можуть оформляти додатковим договором пролонгацію кредиту в разі виникнення фінансових ускладнень через:

- тимчасові труднощі в одержанні коштів за реалізовану продукцію;
- загибель сільськогосподарських тварин;
- недоодержання продукції в результаті стихійного лиха, хвороб.

Кредити для покриття сезонних витрат тваринництва. Підприємства тваринництва, в яких у зимові місяці витрати перевищують вихід продукції, можуть звернутися до банків з заявкою на одержання кредиту для покриття сезонних витрат тваринництва (розриву між витратами і виходом продукції, що відноситься на сезонні витрати за основним стадом).

Кредити надаються строком до одного року (частіше — до дев'яти місяців) до фактичного перекриття сезонних витрат тваринництва виходом продукції.

Кредит надається у формі невідновлюваної кредитної лінії з видачею траншами в міру перевищення витрат над виходом продукції.

Погашення кредиту передбачається частинами відповідно до узгодженого графіка в міру перекриття витрат виходом готової продукції.

У забезпечення кредиту додатково до традиційних для сільськогосподарських підприємств, насамперед твердої застави, банк може прийняти в заставу тварини, які будуть обліковуватися на рахунках основних засобів протягом строку кредитування за умови задовільного їх утримання, своєчасного проведення ветеринарних заходів і страхування.

Кредити на інвестиційні цілі та придбання техніки. Підприємства тваринництва, як і рослинництва, можуть одержувати довгострокові кредити на реконструкцію, капітальний ремонт і інші інвестиційні потреби. Об'єктами кредитування банками тваринницьких сільськогосподарських підприємств на інвестиційні цілі та придбання техніки є:

- вантажні автомобілі та причепа до них;
- сільськогосподарська техніка: трактори та спеціальні причепа;
- обладнання для обробки і первинного зберігання продукції, для транспортування (конвеєрів) тощо;
- покриття витрат, пов'язаних з уведенням в експлуатацію нової техніки чи обладнання для утримання тварин і приготування кормів;
- формування основного стада тварин;

- будівництво та реконструкція нерухомості (у т.ч. тваринницьких приміщень, складів і відкритих майданчиків зберігання кормів.

Інколи банки надають кредити на придбання вживаної справної техніки за залишковою вартістю.

Кредитні відносини за кредитами в інвестиційну діяльність з підприємствами тваринництва здійснюються за аналогічною схемою, що і з підприємствами рослинництва. Специфічними відмінностями є:

- більш рівномірний графік погашення кредиту, що пояснюється меншою залежністю від природних умов, ніж у землеробстві, оскільки тваринницькі комплекси можуть працювати на девізних кормах. Виробничий процес у тваринництві більш механізований і сприяє переведенню галузі на промислову основу;

- у забезпечення за кредитами, зокрема, може прийматися застава тварин за умови їх належного утримування і страхування, а також готова продукція тваринництва.

ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ЗАГОТІВЛЮ, ЗБЕРІГАННЯ І ПЕРЕРОБКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

До підприємств, що заготовляють, зберігають і переробляють сільськогосподарську продукцію, належать:

- ті, що здійснюють діяльність зі зберігання та складування всіх видів товарів, зокрема експлуатацію зерносховищ, товарних складів загального призначення, складів-холодильників, бункерів тощо;

- підприємства борошномельно-круп'яної, комбікормової, мікробіологічної промисловості, а також ряд обслуговуючих підрозділів;

- підприємства продовольчого комплексу, що вміщує зернопродуктовий, картоплепродуктовий, цукробуряковий, плодо-овочевоконсервний, виноградно-виноробний, м'ясний, молочний, олійно-жировий підкомплекси.

До основних особливостей оцінки кредитоспроможності цих підприємств можна віднести:

- те, що дані для оцінки фінансового стану слід аналізувати не менше ніж за останній рік з приведенням показників до річного виміру у зв'язку з нерівномірністю реалізації продукції, здійснення витрат і прибутку;

- міру залежності від підприємств сільського господарства як постачальників сировини;

- розмір платежів за кредитом, як правило, не має перевищувати 60—70 % річного прибутку;

- специфічність застави (товари в обороті та переробці) та їх стан, урахування строків придатності;

- наявність експортних контрактів і валютної виручки від реалізації продукції.

Кредити на заготівлю, зберігання і переробку сільськогосподарської продукції. Підприємствам, що здійснюють купівлю, заготівлю, доробку, зберігання і переробку сільськогосподарської продукції (зернові, технічні культури)

в сільськогосподарських підприємств, можуть надаватися кредити на поповнення оборотних коштів.

Кредити надаються в розмірі до 70 % від вартості кредитованого заходу на придбання продукції, покриття витрат на її транспортування, зберігання, доробку та відвантаження строком до одного року, але не пізніше від встановлених термінів на виконання контрактів поставки зерна (у тому числі експортних), у вигляді невідновлюваної кредитної лінії.

Максимальний ліміт кредитування визначається виходячи з потреби в закупівлі продукції, наявності власних оборотних коштів.

Як забезпечення банк може приймати обладнання для зберігання, сушіння, транспортування, зважування й відвантаження зернової та іншої сільськогосподарської продукції, нерухоме майно (житлова й нежитлова нерухомість), транспортні засоби (судна для перевезення зерна, вантажні автомобілі тощо), а також під заставу зерна, яке зберігається на сертифікованому складі (у викладеному раніше порядку — кредитування під складські свідоцтва).

Підприємствам, що мають виручку від реалізації продукції в іноземній валюті, кредит може надаватися в доларах США чи євро.

Погашення кредиту передбачається частинами, у міру надходження виручки від реалізації продукції за укладеними контрактами, але не пізніше від одного року.

Авансовий кредит. Підприємства агропромислового комплексу, що здійснюють заготівельну діяльність (наприклад, закупівля в населення молока, м'яса, овочів і фруктів тощо), можуть одержати авансовий кредит — готівкою для розрахунків із громадянами за придбану в них сільськогосподарську продукцію та для покриття заготівельних витрат.

Розмір кредиту розраховується на кожен місяць або квартал виходячи з одноденної потреби в готівкових коштах та умов ведення заготівель:

$$AK = (OZ_r + 3B_r) \cdot t / T, \quad (4.6)$$

де АК — необхідний розмір авансового кредиту;

OZ_r — обсяг заготівлі за готівку на прогнозований період;

$3B_r$ — заготівельні витрати, що оплачуються готівкою;

t — потреба в готівці, днів;

T — кількість днів у прогнозованому періоді.

Авансовий кредит надається у формі готівкових грошей на підставі грошового чека. У міру використання одержаних у банку грошей для розрахунків із громадянами авансовий кредит може відновлюватись. Для цього в банк подається реєстр квитанцій, виданих громадянам за здану сільськогосподарську продукцію, заява і грошовий чек. Відновлення авансового кредиту проводиться в межах установленого розміру авансового кредиту.

Кредити на інвестиційні потреби. Для розвитку виробництва банки можуть надавати кредити для фінансування будівництва, розширення та реконструкції елеваторних комплексів, обладнання для зберігання, сушіння, транспортування, зважування і відвантаження зернової та іншої сільськогосподарської продукції.

Кредити надаються в національній валюті у формі невідновлюваної кредитної лінії з установленим лімітом кредитування. Кошти виділяються траншами відповідно до етапів будівельних робіт протягом чинності кредитного договору.

У рамках кредитних відносин банк може пропонувати співпрацю зі своїми партнерами, що дає змогу вибрати оптимальне рішення для позичальника щодо доцільної потужності елеваторного комплексу, виробника елеваторного обладнання (українських, європейських й американських виробників елеваторного та зерносушильного обладнання), забезпечити професійний супровід проекту від моменту створення проектної документації і до введення комплексу в експлуатацію.

Кредити можуть надаватися на строк до 84 місяців. Пільговий період погашення кредиту може бути встановлений банком до одного року.

Як забезпечення кредиту може слугувати застава:

- обладнання для зберігання, сушіння, транспортування, зважування й відвантаження зернової та іншої сільськогосподарської продукції;
- нерухомого майна (житлова й нежитлова нерухомість);
- автомобілів, наземних транспортних засобів, комбайнів, тракторів чи іншої сільськогосподарської техніки;
- майнових прав на грошовий депозит у банку;
- цілісних майнових комплексів.

Також як забезпечення може прийматися безумовна банківська гарантія.

Погашення кредиту здійснюється за кошти прибутку, одержаного від реалізації проекту, та прибутку від основної діяльності.

4.2. Особливості кредитування торговельних підприємств

До торговельних належать підприємства, які здійснюють діяльність із торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку. Підприємства, які здійснюють діяльність із торгівлі, поділяються на оптові та роздрібні. Підприємства оптової торгівлі одержують виручку від реалізації промислових товарів, товарів народного споживання, складських і логістичних послуг у безготівковій формі від суб'єктів господарювання. Виручку від реалізації промислових товарів, товарів народного споживання, продовольчих товарів підприємства роздрібною торгівлі одержують від фізичних осіб готівкою та безготівково, у тому числі способом проведення *еквайрингових операцій* з банками.

Особливістю структури балансу торговельних підприємств є незначна частка власного капіталу, яка не перевищує 15 %, тоді як загалом в економіці — 45 %. Саме з цієї причини торговельні підприємства України мають більш високу маневреність власного оборотного капіталу. Питома вага власного капіталу підприємств оптової торгівлі є на рівні 10—12 %, а підприємств роздрібною торгівлі — на рівні 18—30 %. Питома вага довгострокових зобов'язань підприємств оптової торгівлі становить майже 14 %, а роздрібною — близько 20 %.

Підприємства оптової торгівлі мають більш високу питому вагу поточних зобов'язань, а також оборотних активів (майже 76 %) проти близько 58 % у підприємств роздрібною торгівлі.

Особливістю зведеного балансу підприємств торгівлі також є значна частка дебіторської заборгованості й товарів — в активі та кредиторської заборгованості — у пасиві балансу.

На частку торговельних підприємств припадає близько 32 % усіх кредитів, наданих банками України нефінансовим корпораціям, у тому числі 39 % — строком до одного року. Це обумовлює переважне порівняно з іншими галузями національної економіки короткострокове фінансування оборотних коштів торговельних підприємств за кредитні кошти.

Потреба в кредиті торговельних підприємств пов'язана:

- з невідповідністю в часі між витратами на закупівлю товарів та одержанням виручки від реалізації;
- необхідністю створення сезонних запасів товарів або здійснення сезонних витрат;
- необхідністю покриття недостатності власних грошових коштів для своєчасних розрахунків з постачальниками товарів, яка виникає через затримку в надходженні грошових коштів за реалізовані товари;
- розширенням масштабів діяльності, реконструкцією потужностей (здійснення інвестиційної діяльності).

Особливими видами банківських кредитів у оборотні активи для торговельних підприємств є кредити на поповнення оборотних коштів, у тому числі овердрафтний, факторинговий кредити та кредити, пов'язані з вексельним обігом. Банки кредитують підприємства як оптової, так і роздрібною торгівлі. При кредитуванні цих груп підприємств банком застосовуються ті самі принципи та умови кредитування, що і для інших позичальників.

До основних особливостей оцінки кредитоспроможності можна віднести таке:

- дані для оцінки фінансового стану слід аналізувати не менше ніж за останні два роки з приведенням показників до річного виміру;
- розмір платежів за кредитом, як правило, не має перевищувати 50—70 % річного прибутку;
- специфічність застави (товарів у обороті, дебіторська заборгованість, векселі);
- урахування частки товарів сезонного попиту в загальній виручці від реалізації товарів підприємства;
- необхідність аналізу найвагоміших статей балансу, зокрема дебіторської заборгованості і товарів — в активі та кредиторської заборгованості — у пасиві. Оцінка фінансового стану за допомогою визначення інтегрального показника *Z* та на його основі класу позичальника не дає вичерпної оцінки кредитоспроможності. З цієї метою за наданими позичальником детальними розшифровками за термінами утворення банк має проаналізувати склад дебіторської заборгованості на предмет виявлення простроченої та безнадійної заборгованості, її частку в загальній сумі та її вплив на платоспроможність. За наданими позичальником детальними розшифровками аналізується перелік товарів на балансі на

предмет строків їх зберігання, причини їх тривалої нереалізації (якщо це є). Аналіз кредиторської заборгованості провадиться з метою виявлення простроченої заборгованості та заборгованості, що підлягає стягненню в судовому порядку;

— урахування частки товарів сезонного попиту в загальній виручці від реалізації товарів транзиту підприємства;

— у товарообороті, насамперед роздрібних підприємств, слід провадити аналіз частки товарів, що передаються торговельному підприємству на реалізацію, і стан розрахунків за такими товарами;

— співвідношення складського і транзитного оборотів у всьому товарообороті оптових торговельних підприємств з участю у розрахунках, маючи на увазі, що собівартість транзитного товарообороту нижча від складського, а отже, він і більш прибутковий.

Кредити на поповнення оборотних коштів. Для закупівлі товарів, створення їх сезонних запасів, для забезпечення своєчасності розрахунків з постачальниками товарів, оплати транспортних витрат та енергоносіїв банки можуть надавати як оптовим, так і роздрібним підприємствам кредити на поповнення оборотних коштів. Кредити надаються, як правило, у рамках відкритої невідно влючаної або відновлюваної кредитної лінії в міру виникнення необхідності оплати поставки товарів, транспортних та інших послуг. Найчастіше кредитна лінія відкривається на строк до одного року.

Погашення кредитів на поповнення оборотних коштів торговельними підприємствами передбачається в кредитних договорах відповідно до графіка окремими траншами. Оптимальний строк кредитної лінії та графік погашення кредиту має встановлюватися після аналізу динаміки грошових потоків за попередні роки, прогнозування грошових потоків (з урахуванням обсягу товарообороту).

Важливим питанням при структуруванні кредиту в межах кредитної лінії є спосіб визначення ліміту кредитування. Граничною його сумою на поповнення оборотних коштів є розмір чистого грошового потоку, що може генеруватися торговельними підприємствами та спрямовуватися на погашення кредитів.

Розрахунок ліміту кредитування позичальника-торговельного підприємства в межах кредитної лінії в банку провадиться на основі даних балансу, де відображені ліквідні активи, котрі є основним джерелом погашення заборгованості. Для визначення суми ліквідних коштів активи позичальника за мірою ліквідності поділяються на чотири групи: найліквідніші активи ($A_{л}$); активи, що швидко реалізуються ($A_{ш}$); активи, що реалізуються повільно ($A_{п}$); активи, що важко реалізуються ($A_{в}$). Для кожної групи до суми ліквідних коштів застосовуються свої коригувальні коефіцієнти дисконтування виходячи з класу позичальника з урахуванням його належності до підприємства роздрібною чи оптовою торгівлі. Розмір кредитної лінії (РКЛ) розраховується банками за формулою:

$$РКЛ = (K1 \cdot A_{л} + K2 \cdot A_{ш} + K3 \cdot A_{п} + K4 \cdot A_{в}) - (K3 + BK), \quad (4.7)$$

де $K1, K2, K3, K4$ — коригувальні коефіцієнти для кожної групи активів;

КЗ — кредиторська заборгованість;

ВК — власний капітал.

На доповнення до аналізу балансових показників банк може коригувати ліміт кредитування залежно від чинників, котрі важко піддаються формалізації. Зокрема, враховуються особливості кругообігу коштів позичальника — його рівномірний (несезонний) або нерівномірний (сезонний) характер. Оцінка впливу зазначених чинників на кредитоспроможність і ліміт кредитування потенційних позичальників провадиться емпіричним способом класифікації цих чинників, присвоєння їм числових значень, виражених у балах, і включення їх у модель.

Отже, визначення ліміту кредитування торговельних підприємств у межах кредитної лінії в банках України зазвичай провадиться послідовно в три етапи:

1) оцінка фінансового стану позичальника;

2) дисконтування активів позичальника з урахуванням виділення чотирьох груп ліквідності активів і встановлення коефіцієнта дисконтування залежно від групи ліквідності та класу кредитоспроможності позичальника;

3) зіставлення суми ліміту кредитування або суми кредитного ризику з розміром чистого грошового потоку, що може генеруватись і спрямовуватися на погашення кредитів.

Забезпеченням кредиту торговельним підприємствам (крім узвичасних видів) може бути специфічний вид застави — товари в обороті. Характерна особливість цього предмета застави — він залишається в заставодавця і може ним використовуватись. Однак заставодавець зобов'язаний підтримувати мінімально необхідний залишок товарів, передбачених договором застави, поповнюючи частину використаної застави аналогічними товарами такої самої або більшої вартості.

Забезпечення товарними запасами використовується лише за умови їх страхування. Договір зі страховою компанією може укладати:

а) безпосередньо заставодавець, залишаючи товарні запаси на відповідальному зберіганні. Банк-кредитор у цьому разі оформляє кредит під забезпечення розписками про зберігання;

б) складська організація, в якій зберігаються товарні запаси. Банк-кредитор оформляє в такому разі кредит під забезпечення складськими квитанціями.

Моніторинг кредитів, наданих торговельним підприємствам на поповнення оборотних коштів додатково до стандартних процедур, полягає:

— у контролі складу дебіторської і кредиторської заборгованості, їх динаміки, виявлення причин зростання дебіторської та причин зниження кредиторської заборгованості;

— аналізі залишку товарів на складах і магазинах торговельних підприємств, підтримання їх на рівні, визначеному договорами застави;

— виконанні плану роздрібного товарообороту, запланованих грошових потоків, виявленні причин відхилень від плану.

Овердрафтне кредитування. Овердрафтний кредит надається банком платоспроможним торговельним підприємствам понад залишок коштів на поточному рахунку, відкритому в цьому банку, у розмірі заздалегідь обумовленої суми, у разі коли підприємство має достатній для його господарської діяльності

обсяг власних оборотних коштів, але періодично відчуває короткострокову потребу в додаткових невеликих сумах коштів. Головною метою цього виду кредиту на поточні потреби є покриття дефіциту коштів для здійснення поточної статутної діяльності. Він надається способом оплати платіжних документів (насамперед за товари та послуги), що надходять на ім'я клієнта, з поточного рахунку понад залишок власних коштів на цьому рахунку клієнта (допускається утворення дебетового сальдо за поточним рахунком).

Серед умов надання овердрафтного кредиту варто виділити такі: обов'язкова наявність поточного рахунку в банку позичальника; надходження коштів на рахунок клієнта мають бути стабільні; торговельне підприємство повинне мати бездоганну кредитну і ділову репутацію позичальника.

Овердрафтний кредит надається підприємствам як роздрібною, так і оптовою торгівлі. Його використання позичальником не виключає оформлення в банку й інших кредитів, якщо очікується збільшення потреб у залучених коштах, що перевищують запланований розмір овердрафту за поточним рахунком.

Овердрафтний кредит переважно надається торговельним підприємствам у комплексі з розрахунково-касовим обслуговуванням (стосовно до роздрібних — це передусім інкасація виручки, еквайринг) тільки фінансово стійким підприємствам, котрі не допускали випадків прострочення повернення кредитів і несвоечасної сплати процентів, здійснюють прибуткову діяльність, стабільну торговельну діяльність, що характеризується швидким обігом коштів.

Відносини за овердрафтним кредитом регулюються особливим документом — договором між банком і клієнтом на овердрафтне обслуговування. Договір на овердрафтне обслуговування торговельного підприємства є короткостроковим (до 12 місяців), а розмір процентної ставки залежить від періодичності погашення основного боргу та внесення процентів за кредит.

У разі коли договором передбачається погашення дебетового сальдо за поточним рахунком на кінець кожного місяця, банки можуть надавати бланковий овердрафтний кредит з установленням процентної ставки в зниженому розмірі. Наявність бланкових овердрафтів, за якими забезпеченням є стабільність обороту за поточним рахунком, є перевагою цього виду кредиту саме для торгівлі.

Однак, як правило, овердрафтний кредит надається під забезпечення. Найпоширенішими видами забезпечення овердрафтного кредиту для торговельних підприємств є порука, застава товарів в обороті.

Визначати ліміт овердрафту торговельному підприємству банки можуть виходячи:

- 1) із середньомісячних надходжень коштів на поточний рахунок;
- 2) середньоденних залишків за поточним рахунком.

Ліміт овердрафту на основі середньомісячних надходжень коштів на поточний рахунок торговельного підприємства за останні шість місяців обчислюється за формулою:

$$L_{ob} = O_b \cdot K_{ob}, \quad (4.8)$$

де L_{ob} — ліміт овердрафту, установлений за середньомісячними надходженнями коштів на поточний рахунок;

O_b — середньомісячні надходження коштів на поточний рахунок торговельного підприємства за останні шість місяців;

K_{ob} — коригувальний коефіцієнт (установлюється звичайно в розмірі до 60 % від середньомісячного обороту).

На практиці під час розрахунку ліміту овердрафту з метою виключення повторного рахунку не приймаються конверсійні операції, кредити, позики, інвестиції, повернення грошей від контрагентів та ін.

Ліміт овердрафту на основі середньоденних залишків коштів за поточним рахунком за останні шість місяців (рідше — за три місяці) установлюється згідно з формулою:

$$L_{zal} = Z \cdot K_{zal} , \quad (4.9)$$

де L_{zal} — ліміт овердрафту, установлений на основі середньоденного залишку коштів на поточному рахунку;

Z — середньоденний залишок коштів на поточному рахунку позичальника за останні шість місяців;

K_{zal} — коригувальний коефіцієнт (встановлюється, як правило, у розмірі від 50 до 90 % від середньоденного залишку коштів на поточному рахунку).

Овердрафт, визначений за середньоденними залишками коштів на поточному рахунку, дешевший від овердрафту за середньомісячними надходженнями коштів на поточний рахунок.

Механізм установлення плати за користування кредитом полягає в тому, що для стимулювання високоліквідних операцій клієнтам банку передбачений диференційований тариф, або тарифний коридор. Тарифи залежать від строку погашення овердрафтного кредиту:

- коридор 1: строк 1—3 дні, установлюється мінімальна ставка — min;
- коридор 2: строк 4—7 днів, установлюється середня ставка — midl;
- коридор 3: строк 8—15 днів, установлюється гранична ставка — bord;
- коридор 4: строк понад 16 днів, установлюється підвищена ставка — base.

Погашення заборгованості за овердрафтним кредитом здійснюються з урахуванням пріоритетного погашення процентів протягом періоду користування грошовими коштами, а потім тіла кредиту. Нараховані проценти стягуються у визначений термін автоматично, а процентна ставка, що використовується для розрахунку процентів, змінюється в бік збільшення доти, доки здійснюється останній кредитовий оборот за кошти овердрафту, тобто до повного його погашення.

Моніторинг овердрафтних кредитів окрім проведення стандартних процедур передбачає:

- щоквартальний перерахунок ліміту овердрафту;
- контроль за своєчасністю погашення дебетового залишку за поточним рахунком клієнта та сплату процентів за кредит у терміни, передбачені угодою;
- контроль за виникненням претензій до поточного рахунку;
- систематичний аналіз інформації про погіршення фінансового стану клієнта чи інших обставин проблемності.

У разі виникнення претензій до поточного рахунку торговельного підприємства, погіршення фінансового стану клієнта чи інших обставин проблемності банк починає процедуру дострокового стягнення заборгованості.

Факторинговий кредит. Оптові торговельні підприємства, що мають стабільний обсяг реалізації товарів, можуть користуватися факторинговими послугами банку. Банк у ролі фактора надає такому підприємству факторинговий кредит у формі попередньої оплати його вимог як постачальника товарів до покупця. Факторинг є комплексом фінансових послуг, зокрема для торговельних підприємств-постачальників товарів, і передбачає:

— оплату банком у межах встановленого ліміту документів клієнта: товарно-транспортних накладних, видаткових накладних, актів приймання-передавання й інших документів, що підтверджують поставку товарів, виконання робіт, послуг (складські, транспортні, логістика) дебіторам (покупцям) на умовах відстрочення платежу (тобто оплати дебіторської заборгованості клієнта);

— додаткові послуги: адміністрування дебіторської заборгованості, у тому числі прийняття і розподіл платежів, що надходять від дебіторів.

Як правило, торговельним підприємствам банк надає факторинговий кредит із правом регресу, тобто за несвоєчасного або неповного перерахування коштів від дебіторів банк висуває вимогу до клієнта погасити прострочену заборгованість.

Якщо торговельне підприємство не має встановленого ліміту кредитування, воно надає до банку стандартний пакет документів, а також додатково:

— копії договорів поставки контрагентам товарів, за якими будуть провадитися факторингові операції;

— розшифровки до договорів поставки товарів контрагентам з інформацією щодо асортименту і цін товарів;

— розшифровки дебіторської заборгованості, у тому числі в розрізі контрагентів, за операціями яких будуть провадитися операції факторингу.

До торговельних підприємств, що звернулися з заявкою про надання факторингового кредиту, у рамках оцінки кредитоспроможності, банк висуває такі вимоги:

- наявність досвіду роботи на ринку не менше від двох років;
- поставка ліквідних товарів (виконання робіт, надання послуг), які мають стабільний попит на ринку, з відстроченням платежу від 5 до 60 днів;
- стабільний фінансовий стан [нема значних сум прострочених дебіторської і кредиторської заборгованостей на останню звітну дату (не більше від 10 % загальної суми), наявність стабільних і регулярних надходжень на поточні рахунки];
- наявність диверсифікованої дебіторської заборгованості [тобто не менше ніж п'ять постійних і платоспроможних покупців (дебіторів)];
- нема фактів порушень умов кредитних угод (за наявності кредитної історії).

З метою запобігання неплатежам до дебіторів торговельних підприємств висуваються такі вимоги:

- вони є контрагентами клієнта-позичальника не менше шість місяців, в окремих випадках — до шести місяців, якщо дебітор є стратегічним клієнтом;

- не є одночасно пов'язаною особою клієнта, членами бізнес-групи клієнта, кредиторами клієнта;
- співвідношення оплат, що надійшли від дебітора, до відвантажених дебіторів товарів за останні шість місяців — не менше 0,7;
- нема фактів порушень умов кредитних угод (за наявності кредитної історії).

Договір факторингу укладається на строк до 12 місяців, у рамках якого проводиться постійна оплата документів клієнта, що підтверджує поставку товарів, виконання робіт, послуг дебіторам (покупцям).

Строк фінансування за кожним документом, прийнятим до факторингу, відповідає строку фактичного відстрочення платежу, обумовленого договором між клієнтом (постачальником) і дебітором (покупцем), але не більше ніж 60 днів.

Банк не приймає до факторингу:

- договори поставки товарів (робіт, послуг) на експорт;
- договори поставки, які передбачають бартерні розрахунки;
- договори поставки, які передбачають розрахунки з відстроченням платежу менше від п'яти і понад 60 днів;
- договори поставки товарів з яскраво вираженою сезонністю.

Забезпеченням за факторинговим кредитом слугує дебіторська заборгованість контрагентів.

Плата за факторингові послуги передбачає:

- комісійну винагороду як плату за управління факторинговими послугами. Розмір комісійної винагороди встановлюється у відсотках від річного обороту реалізації продукції клієнта-постачальника. Частіше за все комісійна винагорода становить 0,5—3 %. За факторинг із правом регресу ставка комісійної винагороди встановлюється на 0,2—0,5 % нижчою;

- проценти за факторинговий кредит. Процентна ставка зазвичай на 2—4 % вища за поточну банківську ставку за іншими короткостроковими кредитами. Проценти нараховуються за формулою простого процента (2.3) на основі того, що тілом кредиту є вартість попередньої оплати банком переуступлення торговельною організацією дебіторської заборгованості. Строк факторингового кредиту визначається від моменту переуступки дебіторської заборгованості до моменту надходження коштів від покупця.

Фактична сума факторингового кредиту надається банком у межах установленого ліміту кредитування в день поставки товару (після пред'явлення документів, що підтверджують відвантаження товарів, виконання робіт, надання послуг).

Механізм надання факторингового кредиту зображено на рис. 4.1.

Моніторинг операцій з надання факторингового кредиту додатково до стандартних процедур полягає:

- у щоденному моніторингу платежів, що надходять від дебіторів на поточний рахунок торговельного підприємства;
- інкасуванні платежів, що надходять від дебіторів;
- повідомленні і нагадуванні дебіторам про терміни платежів;
- обліку стану дебіторської заборгованості, прийнятої до факторингу, і регулярне надання відповідних звітів клієнтові, що дозволяє мати оперативну інформацію про стан платежів, які надійшли від дебіторів;

- аналітичній і консультативній підтримці клієнта, зокрема в наданні рекомендацій з бухгалтерському обліку дебіторської заборгованості, що передана до факторингу.

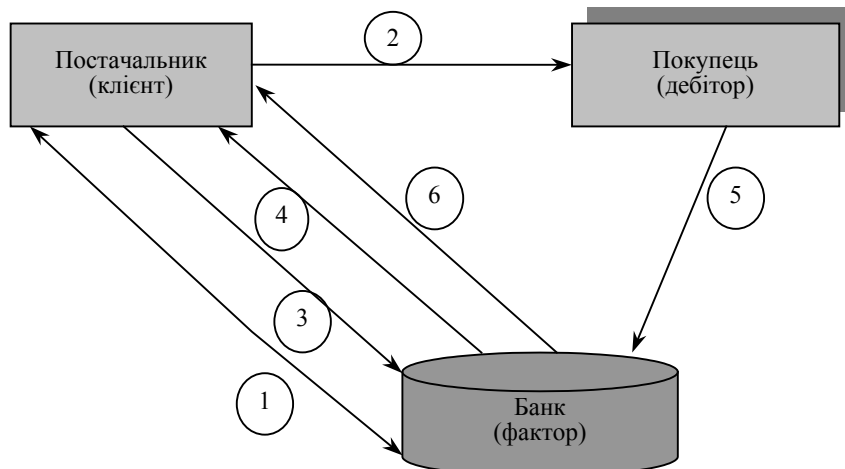

Рис. 4.1. Механізм надання факторингового кредиту:

1 — установлення ліміту максимальної заборгованості за факторинговим кредитом і укладення з постачальником договору факторингового обслуговування; 2 — відвантаження покупцем товарів на умовах відстрочення платежу з повідомленням про право вимоги на відвантажені товари (роботи, послуги); 3 — підтвердження постачальником факту поставки наданням рахунків-фактур (чи інших відвантажувальних документів) і їх реєстру; 4 — перерахування постачальнику авансового платежу (до 80 %) — надання факторингового кредиту; 5 — перерахування покупцем грошових коштів (100 %) за одержані товари; 6 — остаточний розрахунок за факторингом (зарахування на поточний рахунок коштів, що надійшли, за мінусом авансу, комісії та процентів).

Урахування комерційних векселів. Якщо торговельне підприємство реалізовує товари на умовах комерційного кредиту і приймає в розрахунок комерційні векселі, воно може одержати в банку *обліковий кредит*. Такий вид кредиту позичальник зацікавлений одержати у разі виникнення потреби в наявних коштах до терміну погашення векселів. Кредит частіше надається оптовим торговельним підприємствам, рідше — роздрібним.

Для одержання кредиту через операцію урахування векселів торговельне підприємство подає до банку стандартний пакет документів, а також:

- копії договорів поставки товарів контрагентам, розрахунки за якими здійснюються у формі комерційного кредиту з випискою векселів;
- копії векселів, котрі призначені для передавання в заставу;
- реєстр пред'явлених до врахування банком векселів у двох примірниках.

Банк оцінює кредитоспроможність потенційного позичальника, аналізує юридичну й економічну надійність векселя (векселів) і приймає рішення щодо врахування векселів.

Банки можуть здійснювати таке врахування векселів:

— безоборотне, за якого пред'явник векселя вибуває з числа зобов'язаних за векселем осіб, що здійснюється через вчинення пред'явником у тексті індосаменту безоборотного застереження (здійснення безоборотного індосаменту) або через передавання банку векселя пред'явником без вчинення індосаменту, якщо останній індосамент бланковий або на пред'явника. У такому разі банк має додатково провадити оцінку фінансового стану зобов'язаної за векселем особи;

— з реверсом, за якого пред'явник векселя дає банку позавексельне зобов'язання викупити враховані векселі до настання терміну оплати або в разі настання чи ненастання певних обставин (наприклад, непогашення векселя).

За позитивного висновку банк укладає з позичальником договір урахування векселів. Договір може укладатися з відкриттям кредитної лінії для врахування векселів протягом певного періоду часу (як правило, для оптових підприємств) або для видачі разового кредиту (окремий договір урахування векселів, звичайно для роздрібних підприємств). До врахування приймаються лише високоліквідні векселі, строки платежу за якими триваліші, ніж строк чинності кредитного договору. Строк кредитування встановлюється відповідно до терміну погашення векселя (векселів), але не пізніше, ніж за один місяць до погашення векселя (векселів).

Після ухвалення банком позитивного рішення про врахування всіх або окремих векселів установлюється сума *дисконту*, *дамно*, *порто* та інших утримань з клієнта за кожним векселем.

Розмір дисконту в номінальній вартості комерційного векселя визначається банком залежно від рівня ставок на ринку кредитування, кредитоспроможності позичальника та надійності векселів, що підлягають урахуванню.

Сума дисконту, що є доходом банку за операцією урахування комерційних векселів, визначається за формулою:

$$D = \frac{S \cdot i \cdot (t_{\text{пог}} - t_{\text{вр}})}{100 \cdot n}, \quad 4.10$$

де D — сума дисконту;

i — процентна ставка, за якою здійснюється розрахунок дисконту;

S — номінальна сума векселя;

$t_{\text{пог}}$ — дата погашення векселя;

$t_{\text{вр}}$ — дата врахування векселя;

n — кількість днів у році.

Сума врахування, що буде сплачена позичальникові при купівлі банком векселя, обчислюється як різниця між номіналом векселя та розрахованим дисконтом і є, по суті, дисконтним, або обліковим, кредитом.

Після укладення договору та одержання векселів банк вимагає від пред'явника виконати повний або бланковий індосамент векселів, навіть якщо останній індосамент бланковий або на пред'явника.

Моніторинг операції з урахування векселів додатково до стандартних процедур полягає в контролі за своєчасністю погашення векселів, періодичній оцінці

фінансового стану зобов'язаної за векселем особи, а за врахування з реверсом — виконання позавексельного зобов'язання викупити враховані векселі до настання терміну оплати або в разі настання чи ненастання певних обставин (наприклад, непогашення векселя).

Кредити під заставу комерційних векселів. Торговельне підприємство (як правило, оптове), що реалізовує товари на умовах комерційного кредиту і приймає в розрахунок комерційні векселі від покупців-емітентів векселів, може одержати в банку кредит під заставу таких векселів. Даний вид кредиту позичальник може одержати, якщо він не зацікавлений збувати векселі, а утримує їх на балансі до повного погашення й одержання дисконту.

Для одержання кредиту торговельне підприємство подає до банку стандартний пакет документів, а також:

- копії договорів поставки товарів, за якими передбачаються розрахунки у формі комерційного кредиту з випискою векселів;
- копії наявних векселів, котрі призначені для передавання в заставу;
- реєстр векселів, котрі передаються в заставу у двох примірниках.

Банк, оцінюючи кредитоспроможність потенційного позичальника, аналізує юридичну й економічну надійність векселя (векселів). Для об'єктивнішої оцінки економічної надійності векселя (векселів) банк може аналізувати платоспроможність зобов'язаних за векселем осіб.

За позитивного висновку банк укладає з позичальником кредитну угоду та договір застави векселів. Договір кредиту може укладатися з відкриттям кредитної лінії (для кредитування під заставу векселів протягом певного періоду часу (звичайно для оптових підприємств) або разового кредиту під заставу векселів (як правило, для роздрібних підприємств). У заставу приймаються лише високоліквідні векселі, строк платежу за якими є тривалішим, ніж період чинності кредитного договору. Строк кредиту встановлюється відповідно до терміну погашення векселя (векселів), але не пізніше, ніж за один місяць до погашення векселя (векселів). У разі укладення кредитної лінії та надання кредиту під векселі з різними термінами погашення до договору складається графік погашення кредиту. Кредит надається, як правило, в розмірі 60—90 % номінальної вартості наданих у заставу векселів. Відсоток від номінальної вартості векселя, на яку надається кредит, визначається в кредитному договорі і залежить від юридичної, економічної надійності та ліквідності векселів.

У кредитній угоді, що укладається між банком і позичальником, визначаються:

- 1) ліміт кредитування (за кредитною лінією) на певний період (місяць, квартал, рік);
- 2) ліміт заборгованості — граничне співвідношення між забезпеченням і можливою заборгованістю (від 60 до 90 % номінальної вартості наданих у заставу векселів);
- 3) розмір процентів за кредит і комісії на користь банку;
- 4) право банку змінювати, з попередженням клієнта, розмір процентів і комісії;
- 5) право банку закрити рахунок і вимагати в будь-який час повного чи часткового погашення заборгованості або надання додаткового забезпечення;

- 6) право банку використовувати на погашення боргу суми, що надходять для оплати прийнятих у заставу векселів;
- 7) право банку погашати заборгованість клієнта із сум, що належать клієнтові й перебувають у банку на інших рахунках клієнта;
- 8) право банку дозволяти клієнтові з його ініціативи замінити одні векселі до терміну їх оплати іншими;
- 9) місце зберігання векселів, переданих у заставу.

При кредитуванні під заставу векселів позичальник передає його під заставу на певний строк, зберігаючи всі права векселедержателя (право власності на вексель може перейти лише в разі непогашення кредиту). Погашення кредиту здійснюється позичальником-торговельним підприємством (на відміну від облікового кредиту, за яким кошти в погашення надходять не від позичальника-торговельного підприємства, а від безпосередніх боржників за векселями).

Порядок надання кредиту, вимоги до надійності векселів, ведення бухгалтерського обліку, хронологічних і синтетичних записів при кредитуванні під заставу векселів багато в чому аналогічні операції врахування комерційних векселів.

Позичальник виконує на прийнятих у заставу векселях заставний, повний чи бланковий, індосамент на пред'явника. Вид індосаменту встановлюється договором застави, однак банку доцільніше вимагати, щоб позичальник учинив саме передавальний індосамент.

За заставним індосаментом банку передаються такі права:

- 1) на подання до платежу та одержання платежу за векселем;
- 2) на здійснення протесту в разі несплати чи часткової оплати векселя;
- 3) на подання позову про стягнення належної суми платежу до зобов'язаних за векселем осіб.

Після вчинення індосаменту позичальник передає банкові векселі згідно з актом прийняття-передавання. Далі банк надає кредит під заставу векселів. Якщо це разовий кредит, кошти перераховуються на поточний рахунок торговельного підприємства. Якщо торговельному підприємству відкрита кредитна лінія, то на суму наданого кредиту зменшується вартість зобов'язань із кредитування, що обліковується на позабалансовому рахунку з моменту встановленого ліміту кредитування. У такий спосіб банк відстежує додержання двох лімітів: ліміту кредитування, надаючи кредит у межах узятих на себе зобов'язань із кредитування (контроль залишку позабалансового рахунку), та ліміту заборгованості, надаючи кредит у межах установленого договором граничного співвідношення між вартістю кредиту і вартістю векселів, що приймаються в заставу.

Моніторинг операції з кредитування під заставу векселів додатково до стандартних процедур полягає:

- у контролі за розміром вільного залишку ліміту;
- контролі стану векселів із застави (реальність, терміни їх погашення);
- виявленні опротестованих векселів;
- інкасуванні згідно з договором банком векселів із застави.

Погашення кредиту під заставу векселів може здійснюватися перерахуванням коштів за розпорядженням позичальника з його поточного рахунку (після чого йому повертають векселі) або зарахуванням коштів, які безпосередньо на-

дійшли від векселедавців у погашення векселів, що були передані в заставу (якщо позичальник не має змоги погасити заборгованість іншим способом).

Звернення стягнення на заставлені векселі банком може бути здійснене:

1) поданням векселя до платежу зобов'язаній особі, якщо вексель одержаний за заставним або передавальним індосаментом;

2) продажем векселя, якщо він одержаний за передавальним індосаментом.

Авалювання комерційних векселів. Торговельні підприємства часто придбавають товари з відстроченням платежу у виробників, дилерів чи дистрибуторів для дальшої реалізації. Деякі продавці готові постачати дані товари на спеціальних умовах з використанням комерційних векселів за умови авалю векселів банками.

Постачальники товарів за таких обставин можуть надавати відстрочення платежу торговельному підприємству за векселем на строк до шести місяців до одержання виручки від реалізації товарів.

Банки можуть надавати торговельним підприємствам (насамперед оптовим) послугу *авалювання векселів*.

Процентна ставка комісійної винагороди за встановлення ліміту на авалювання векселів у 3—5 разів нижча за вартість банківського кредиту. Торговельні підприємства можуть одержати аваль банку в тому числі під забезпечення за чинним кредитним лімітом. При цьому останній банки можуть перевести в ліміт авалювання векселів.

Торговельне підприємство, що не має чинного кредитного ліміту (на поповнення оборотних коштів, овердрафтний кредит), для встановлення ліміту авалювання векселів подає заявку з необхідним пакетом документів. Додатково до стандартного пакета документів позичальник надає:

— копії договорів поставки товарів, за якими передбачаються розрахунки у формі комерційного кредиту з випискою векселів;

— реєстр пред'явлених до авалювання векселів у двох примірниках.

Після оцінки кредитоспроможності банк може встановлювати загальний ліміт авалювання векселів або ліміт на авалювання окремого (окремих) векселів у національній валюті. Виходячи зі структури товарообороту, кредитоспроможності клієнта банки можуть установлювати ліміт авалювання в розмірі, який звичайно не перевищує 20 % від загального товарообороту.

Укладається договір, в якому передбачається порядок авалю виписаних векселедавцем векселів, сплата комісійної винагороди (на всю суму ліміту або за авалювання кожного конкретного векселя), порядок забезпечення тощо. Договір про авалювання може укладатися на певний період часу (генеральна угода про авалювання) або авалювання визначених векселів (окремий договір про авалювання).

Можливе змішане забезпечення за авалем, яке банк вибирає виходячи з наявності активів у позичальника та з огляду на пріоритетність:

- нерухоме майно — житлова та нежитлова нерухомість;
- майнові права на вклад (депозит), розміщений у банку;
- автомобілі, інші транспортні засоби, складське та торговельне обладнання чи інша торговельна техніка;

- цілісний майновий комплекс, складські приміщення;
- товари в обороті.

Після одержання від постачальника товарів торговельне підприємство-векседавець виписує вексель векселедержателю з зобов'язанням сплатити визначену суму коштів у визначений термін і звертається до банку за вчиненням авалю.

Векселі подаються в банк для авалювання пред'явником-позичальником або іншою особою (векселедержателем) разом з реєстром пред'явлених до авалювання векселів не менше ніж у двох примірниках.

Комісія за авалювання сплачується, як правило, векседавцем одноразово перед вчиненням авалю за векселем. Після авалювання банком вексель передається векселедержателю чи векседавцю відповідно до умов договору.

У ході моніторингу операцій з авалювання векселів крім стандартних процедур банк повинен контролювати:

- розмір вільного залишку ліміту авалювання;
- погашення авальованих векселів зобов'язаними за векселем особами.

Погасити вексель векседавцю-торговельному підприємству необхідно в обумовлені в ньому терміни, можливе також дострокове погашення. У разі непогашення векселя банк-аваліст має погасити вексель за векседавця зі зверненням стягнення на забезпечення, надане векседавцем.

Кредити на інвестиційні потреби. Для розвитку торговельних підприємств банки можуть надавати кредити на фінансування будівництва, розширення та реконструкцію складських приміщень, магазинів, супермаркетів, придбання складського та торговельного обладнання, автотранспорту, логістики, обладнання для нових систем і технологій управління товарними потоками.

Кредити для фінансування будівництва, розширення та реконструкції складських приміщень, магазинів, супермаркетів надаються в національній валюті у формі невідновлюваної кредитної лінії з установленим лімітом кредитування. Кошти виділяються траншами відповідно до етапів будівельних робіт протягом чинності кредитного договору, як правило, строком до п'яти років з можливим пільговим періодом погашення кредиту до одного року.

Забезпеченням цього кредиту може слугувати застава:

- нерухомого майна — житлової та нежитлової нерухомості;
- майнових прав на вклад (депозит), розміщений у банку;
- автомобілів, інших транспортних засобів, складського та торговельного обладнання чи іншої торговельної техніки;
- цілісного майнового комплексу, складських приміщень.

До завершення будівництва як забезпечення приймається застава основних виробничих активів (іпотека, техніка) не менше 100 % від суми кредиту. Після введення в експлуатацію — завершений об'єкт із покриттям понад 140 % від суми кредиту.

Як забезпечення може прийматися *безумовна банківська гарантія*. Практикується також порука основних власників (акціонерів) торговельного підприємства.

Погашення кредиту здійснюється за кошти прибутку від основної діяльності та прибутку, одержаного від реалізації проекту.

Процес кредитування торговельних підприємств на придбання нових і вживаних вантажних автомобілів, торговельної та складської техніки й обладнання, іншої техніки здійснюється аналогічно кредитуванню підприємств агропромислового комплексу (див. підрозд. 4.1).

Останнім часом успішно розвиваються нові види торговельних підприємств, а саме оптово-роздрібні торговельні підприємства (оптові, що мають розгалужену мережу роздрібних точок з логістикою). Такі підприємства або є самостійними, або заснованими великими промисловими виробниками для організації збуту своєї продукції. Вони використовують нові системи і технології управління товарними потоками («pre selling» — торгівля за попередніми замовленнями, «van selling» — торгівля «з коліс», планування маршрутів, моніторинг процесів доставки товарів) з метою їх оптимізації, надання послуг у сфері торгівлі (дистрибуція, логістика, зовнішньоекономічна діяльність, транспортні послуги, асортиментний менеджмент, трейд-маркетинг).

Особливості кредитування таких підприємств полягають у встановленні лімітів кредитування для всіх підприємств групи за укрупненим об'єктом кредитування на фінансування оборотних коштів, а також фінансування будівництва і придбання транспорту, обладнання й нематеріальних активів групи пов'язаних підприємств. При цьому банки повинні відстежувати додержання клієнтом нормативів кредитного ризику.

Активно розвиваються також підприємства, що ведуть інтернет-торгівлю. Переваги їх перед традиційними роздрібними підприємствами полягають у непотрібності торговельних площ і, відповідно, підтримки на них мінімально необхідного асортименту товарів. Таким підприємствам банки можуть надавати короткострокові кредити для придбання товарів для клієнтів за попередніми заявками.

4.3. Особливості кредитування будівельних підприємств*

Будівельна діяльність передбачає будівництво нових об'єктів, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт і впорядкування об'єктів містобудування, розширення й технічне переоснащення підприємств тощо. Об'єктами будівництва виступають будинки і споруди житлово-комунального, промислового та іншого виробничого і невиробничого призначення.

Будівництво (секція F згідно з КВЕД) [18] охоплює всі роботи зі зведення будівель, будівництва споруд, а також спеціалізовані будівельні роботи за умови, що їх виконують як частину загального будівельного процесу [18].

Особливостями балансу будівельних підприємств, як і галузі загалом, є:

— нижча частка власного капіталу (21 % проти 32 % за галузями економіки загалом);

* Під будівельними підприємствами тут розглядаються підрядні будівельно-монтажні підприємства, які на свій ризик і за обумовлену плату виконують певні будівельно-монтажні роботи і передають їх замовникові згідно з контрактом.

— значна частка оборотних активів (понад 75 %) порівняно з часткою в загалу галузями економіки загалом (45 %);

— значна частка поточних зобов'язань (понад 73 %) порівняно з часткою загалом галузями економіки загалом (48 %).

Серед обумовлених специфікою будівельного виробництва, організаційною структурою і технологією діяльності виробничих підрозділів особливостей, які необхідно враховувати кредитним менеджерам банку при організації кредитних відносин, наведемо такі:

- виробничий процес у будівництві здійснюється на нерухомих об'єктах, часто досить віддалених від основної виробничої бази будівельної організації, за рухомого характеру роботи робітників, будівельних машин і механізмів;

- процес будівництва може бути довгостроковим, що зумовлює поступове нагромадження витрат у незавершене будівництво до здачі об'єкта замовникові;

- технологія будівельного виробництва вимагає суворої послідовності у виконанні окремих його процесів: завершення одного робочого процесу передусім початку іншого. У зв'язку з цим будівельні процеси не можна розташувати просторово, виникають труднощі одночасного використання робітників відповідно до їх спеціальності та кваліфікації;

- сезонність виробництва. Значну частину будівельно-монтажних робіт не можна виконувати взимку. Низькі температури вимагають виконання заходів, що забезпечують спорудження об'єктів і в зимових умовах. Будівництво будівель того самого типу в різних районах країни потребує різних витрат матеріальних ресурсів. Умови будівництва багато в чому визначаються сейсмічними умовами, рельєфом місцевості, геологічною будовою ґрунту, наявністю ґрунтових вод, способом доставки на будівельний майданчик конструкцій і матеріалів;

- будівельні підприємства спеціалізуються на визначених видах робіт, які мають суттєві організаційні й технологічні відмінності (житлове будівництво, будівництво об'єктів промислового призначення, доріг, мостів, електромонтажні, сантехнічні, оздоблювальні, покрівельні роботи і т. ін.);

- безцехова структура будівельних підприємств, що обумовлює специфіку в організації обліку загальнопромислових витрат;

- значна питома вага витрат на утримання й експлуатацію будівельних машин і механізмів, що диктує потребу окремого їх обліку та спеціальних методів розподілу;

- основним методом обліку витрат на виконання будівельно-монтажних робіт є позамовний (за окремими контрактами, об'єктами, роботами, послугами). Водночас витрати в допоміжних виробництвах (механічних, столярних тощо) обліковуються попроцесним методом;

- нестійкість співвідношення будівельно-монтажних робіт за їх складністю та видами протягом місяця, що ускладнює розрахунок чисельного та професійно-кваліфікаційного складу робітників;

- для забезпечення необхідних побутових умов належного рівня техніки безпеки і т. ін. на будівельних майданчиках часто зводять тимчасові будівлі, споруди, огорожі тощо, які обліковують як тимчасові (нетитульні) споруди;

- будівельні матеріали, конструкції, деталі, обладнання для монтажу тощо, які завозяться на будівельні майданчики з центральних складів або безпосередньо від підприємств-виробників (постачальників), зараховуються у підзвіт матеріально відповідальних осіб (виконавців робіт, начальників дільниць тощо), а на витрати будівництва відносяться лише після їх використання (на підставі відповідних звітів).

Специфіка будівництва накладає відбиток на розрахунки за виконані роботи в капітальному будівництві. За підрядного способу будівництва будівельно-монтажні роботи виконуються спеціалізованими будівельними підприємствами на основі договорів підряду, укладених із замовниками. Виконаний обсяг робіт має фінансуватись або кредитуватись установами банку виконавцю робіт за кошти замовника, передбачені на цю мету.

Розрахунки за виконані будівельно-монтажні роботи можуть здійснюватися:

- за будівлю;
- за об'єкт загалом;
- проміжними платежами за етапи, черги, комплекси робіт, конструктивні елементи, окремі види робіт і послуг, фактичні витрати підрядника тощо.

Нині найпоширеніші проміжні розрахунки за роботи, виконані за місяць. Такі розрахунки здійснюються в межах, що не перевищують 95 % вартості об'єкта, на підставі довідок про вартість виконаних підрядних робіт і витрат (форма № КБ-3) або акта приймання виконаних підрядних робіт (форма № КБ-2В), що складаються підрядником і підписуються замовником).

Акт приймання виконаних підрядних робіт за формою № КБ-2В є підставою для складання довідки про вартість виконаних підрядних робіт і витрат за формою № КБ-3.

Остаточний розрахунок з підрядником за виконані на будівництві роботи здійснюється після затвердження акта приймальної комісії про прийняття їх в експлуатацію на основі договірних цін на будівництво, що визначаються замовниками і підрядниками під час укладення контракту. При цьому остаточні розрахунки здійснюються у двотижневий строк після підписання акта на приймання завершеного будівництвом об'єкта.

Оплата виконуваних обсягів будівельно-монтажних робіт і остаточні розрахунки за завершеним будівництвом об'єктом здійснюються замовником з рахунку, на якому концентруються відповідні кошти, призначені для фінансування цього виду капітальних вкладень.

Специфіка діяльності обумовлює особливості оцінки кредитоспроможності будівельних підприємств, а саме:

- необхідність визначення середнього строку будівництва об'єктів;
- забезпеченість власними коштами виробничої програми будівельно-монтажних робіт;
- необхідність перевірки наявності в замовника дозволу на використання земельних ділянок під забудову і дозволу на будівництво;
- аналіз договорів на виконання будівельно-монтажних робіт із замовниками, зокрема порядку проміжних і кінцевих розрахунків, виявлення об'єктів, термін задачі яких замовникові минув, але розрахунок за виконані роботи не проведений;

— оцінка прогнозу чистого грошового потоку потенційного позичальника виходячи з графіка виконання будівельно-монтажних робіт, порядку їх оплати та витрат на їх проведення;

— необхідність, за можливості, визначення платоспроможності замовника будівельно-монтажних робіт, погашення ним заборгованості за виконані роботи в минулому;

— наявність планового обсягу робіт на строк кредитування і генерування протягом цього строку чистого грошового потоку;

— аналіз залишків товарно-матеріальних цінностей загалом і в розрізі будівельних об'єктів з метою визначення факту ефективного їх витрачання;

— виявлення об'єктів, термін здачі яких замовникові минув, але розрахунок за виконані роботи не проведений (якщо такі існують);

— аналіз причин зриву терміну виконання робіт потенційним позичальником — будівельно-монтажним підприємством.

У кредитуванні підрядних підприємств кредитний ризик банку пов'язаний не тільки з оцінкою балансу, а й зі сферою діяльності. Ризик банку за надання кредитів у інвестиційну сферу зумовлений непередбачуваністю майбутнього, оскільки повернення кредиту планується через кілька років. Водночас видача довгострокових кредитів вимагає залучення банками ресурсів довгострокового характеру. Тому, укладаючи кредитні угоди з підрядним підприємствами, що здійснюють спорудження промислових об'єктів, банки повинні вкрай обережно та обачно встановлювати ліміти кредитування галузі, докладно аналізувати всі деталі кредитної угоди. Ризик банку в кредитуванні таких робіт залежить від успіху підприємства-замовника в майбутньому. Необхідно зважати на стрімкий технічний прогрес, оскільки новостворюваний чи реконструйований об'єкт може бути застарілим.

Отже, об'єктами кредитування будівельних підприємств є:

— виробничі запаси;

— витрати майбутніх періодів;

— сезонні виробничі витрати;

— виробничі витрати (незавершене виробництво);

— придбання транспорту та будівельної техніки.

Кредитування виробничих запасів. Для забезпечення безперервного процесу проведення будівельно-монтажних робіт будівельно-монтажне підприємство повинно мати на об'єктах будівництва необхідний запас будівельних матеріалів, конструкцій, деталей, обладнання для монтажу тощо, які завозяться на будівельні майданчики з центральних складів або безпосередньо від підприємств-виробників (постачальників), зараховуються у підзвіт матеріально відповідальних осіб (виконавців робіт, начальників діляниць тощо), а на витрати будівництва відносяться лише після їх використання на підставі відповідних звітів.

Банки можуть надавати будівельно-монтажним підприємствам кредити на створення необхідних запасів будівельних матеріалів, конструкцій, деталей на об'єктах будівництва.

Для одержання кредиту на створення виробничих запасів підприємство подає до банку стандартний пакет документів, а також:

— копії договорів підряду з замовниками (генпідрядниками) з графіком проведення робіт;

— техніко-економічне обґрунтування кредиту, що включає розрахунки обсягу і строків створення й використання необхідного запасу будівельних матеріалів, конструкцій, деталей, а також графіки оплати виконаних робіт.

Особливістю оцінки кредитоспроможності за цим видом кредиту є визначення достатності грошових потоків від оплати в майбутньому замовниками (генпідрядниками) виконаних будівельно-монтажних робіт.

Максимальний ліміт кредитування встановлюється виходячи з необхідного обсягу виробничих запасів протягом визначеного періоду. Банк установлює розмір кредиту з розрахунку підрядною організацією потреби у нагромадженні матеріальних запасів зважаючи на необхідність прискорення їх обороту і здійснення витрат за обсягом будівельно-монтажних робіт на запланований період.

Основою розрахунку потреби у кредиті служать планові запаси товарно-матеріальних цінностей і витрати виробництва. Планові залишки матеріальних запасів визначаються на основі даних базового року. За базу можуть братися залишки запасів і витрат (крім незавершеного виробництва) початку попереднього запланованого року з урахуванням заходів щодо ресурсозбереження, але зазвичай не вищі за фактичні залишки початку встановленого періоду. Планові залишки запасів наприкінці планованого року розраховуються з планових залишків початку базового року, за винятком цінностей, що не кредитуються, і з огляду на зростання (зниження) обсягу будівельно-монтажних робіт.

У забезпечення кредиту банк може приймати:

1) заставу наявних у позичальника активів:

- нерухомого майна (житлова та нежитлова нерухомість);
- майнових прав на вклад (депозит), розміщений у банку;
- вантажних автомобілів, будівельної техніки;
- цілісних майнових комплексів;
- товарно-матеріальних цінностей;

2) майнову поруку акціонерів (учасників підприємства).

Можливе змішане забезпечення кредиту. Як правило, банки приймають частково тверду заставу та заставу товарно-матеріальних цінностей на балансі позичальника з обов'язковим установленням мінімального їх залишку.

За позитивного кредитного рішення щодо кредитування виробничих запасів банк укладає з позичальником договір про відкриття кредитної лінії (переважно невідновлюваної), що вичерпується в міру надходження будівельних матеріалів, конструкцій, деталей від постачальників, та договір застави та (або) поруки. Розмір кредиту встановлюється зазвичай на один рік з поквартальною розбивкою. Погашення кредиту здійснюється частинами відповідно до графіка, що додається до кредитного договору.

Крім стандартних умов у кредитному договорі визначається порядок і терміни (щомісяця) моніторингу залишку будівельних матеріалів, конструкцій, деталей, на формування яких кредит було надано; зобов'язання позичальника з надання інформації щодо здійснених витрат, віднесення їх на витрати виробництва та оплати відповідного обсягу будівельно-монтажних робіт.

Кредит надається, як правило, через оплату рахунків контрагентів позичальника та перерахуванням коштів на поточний рахунок, у разі коли витрати здійсненні безпосередньо будівельно-монтажним підприємством.

Моніторинг у період кредитування виробничих запасів крім проведення стандартних процедур полягає в контролі залишків будівельних матеріалів, конструкцій, деталей, віднесення їх на витрати виробництва та оплати відповідного обсягу будівельно-монтажних робіт.

Під час перевірки забезпечення кредиту банк здійснює контроль за станом товарно-матеріальних цінностей і витрат на виробництво, акцентуючи увагу, з одного боку, на контролі за їх мінімальним обсягом, передбаченим договором застави, а з другого — на правомірності їх нагромадження, планів заводу й здійснення витрат. Важливо, щоб кредитом не покривалися необґрунтовані обсяги придбання цінностей (відповідно до планів будівельно-монтажних робіт), оскільки це може знизити обсяг високоліквідних активів позичальника.

За результатами перевірки забезпечення кредиту встановлюються:

- відповідність матеріального забезпечення розміру виданого кредиту;
- правильність і достовірність поданих позичальником даних про залишки товарно-матеріальних цінностей і витрати виробництва;
- стан і організація обліку товарно-матеріальних цінностей;
- якість матеріальних запасів, що є забезпеченням кредиту, і їх зберігання;
- відповідність обсягів нагромадження товарно-матеріальних цінностей кредитному договору.

Забезпечення кредиту перевіряється за даними, які щомісяця надаються банку підрядними організаціями. Дані складаються на основі балансових показників і подаються до 15-го числа. На кварталні дати відомості про залишки матеріальних запасів подаються в банк разом з балансом. Залежно від додержання планового рівня матеріальних запасів, забезпеченості кредиту та налагодженості обліку установа банку може провадити перевірку забезпечення кредиту на місячні або кварталні дати.

Кредитування витрат майбутніх періодів. Витрати майбутніх періодів здійснюються з метою підготовки виробничого процесу і призначені для забезпечення безперебійного будівельного виробництва. До їх складу входять, наприклад:

- витрати на зведення (будівництво) тимчасових нетитульних будівель і споруд (побудівок, їдалень, буфетів тощо) на нових і діючих будівельних майданчиках;
- прокладання тимчасових комунікацій до об'єкта будівництва;
- улаштування під'їзних доріг до об'єкта будівництва;
- витрати з доставки та монтажу на майбутніх будівельних майданчиках будівельних та інших машин і механізмів;
- витрати на випробування монтажних конструкцій і будівельних матеріалів;
- витрати на розкривні роботи на кар'єрах тощо.

Особливістю цих витрат є те, що здійснюються вони одноразово в конкретному звітному періоді чи в майбутньому, а списуються на собівартість будівельно-монтажних робіт частинами, позаяк вони пов'язані з виробництвом не тільки поточного, але й майбутніх періодів.

Для одержання кредиту на витрати майбутніх періодів будівельно-монтажне підприємство подає до банку крім пакета документів, передбаченого для кредитування виробничих запасів і витрат (стандартний пакет плюс договори підряду та ТЕО), також зведені кошторисні розрахунки вартості будівництва.

Особливістю оцінки кредитоспроможності за цим видом кредиту, як і за кредитами на створення виробничих запасів і здійснення витрат, є визначення достатності грошових потоків від оплати в майбутньому замовниками (генпідрядниками) виконаних будівельно-монтажних робіт.

Політика банку щодо забезпечення кредиту не відрізняється від попереднього виду (кредитування виробничих запасів). Банк пропонує оформити договір застави на наявні в позичальника активи, та (або) оформити договір поруки, допускаючи змішане забезпечення.

Якщо кредитне рішення щодо покриття витрат майбутніх періодів будівельно-монтажного підприємства виявиться позитивним, банк укладає з позичальником договір про відкриття невідновлюваної кредитної лінії, договір застави та (або) договір поруки. Кредит видається траншами в міру проведення витрат майбутніх періодів.

Максимальний ліміт кредитування встановлюється виходячи з обсягу фінансування витрат протягом визначеного періоду.

Граничний термін кредитування встановлюється відповідно до строків віднесення витрат на собівартість і планових термінів оплати замовником (генпідрядником) відповідних будівельно-монтажних робіт, але не більше ніж на 18 місяців. Погашення кредиту здійснюється частинами відповідно до графіка, що додається до кредитного договору.

Крім стандартних умов у кредитному договорі визначається порядок і терміни (щомісяця) моніторингу обсягів витрат майбутніх періодів, зобов'язання позичальника з надання інформації щодо здійснених таких витрат, віднесення їх на витрати виробництва та оплати відповідного обсягу будівельно-монтажних робіт.

Кредит надається, як правило, через оплату рахунків контрагентів позичальника та перерахування коштів на поточний рахунок, у разі коли витрати здійснені безпосередньо будівельно-монтажним підприємством.

Кредитування сезонних витрат будівельно-монтажних підприємств, що проводять гідротехнічні та гідромеханізовані роботи. Значну частину будівельно-монтажних робіт, а саме гідротехнічних і гідромеханізованих, не можна виконувати взимку. Будівельно-монтажні підприємства, що виконують такого роду роботи, у зимовий період здійснюють сезонні витрати, пов'язані із середнім і поточним ремонтом технічного флоту, демонтажем землесосних снарядів (плавучих і стаціонарних), зимовим відстоєм суден, землесосних снарядів, і берегові витрати (на зарплату обслуговому персоналу, адміністративно-господарські та ін.). Сезонний характер таких робіт має чітко визначений період проведення — у першому, першій половині другого та другій половині четвертого кварталів. У зв'язку з розривом у часі між періодом здійснення витрат і надходженням виручки за виконані роботи виникає потреба в додаткових коштах. Сезонні витрати обліковуються в балансі як витрати майбутніх періодів.

Банки можуть надавати на здійснення таких витрат короткострокові кредити. Для одержання кредиту на сезонні витрати за гідротехнічними та гідромеханізованими роботами будівельно-монтажне підприємство подає до банку пакет документів аналогічний тому, що і для кредитування виробничих запасів і витрат (стандартний плюс договори підряду і ТЕО).

Як і за кредитами на формування виробничих запасів і витрат та на здійснення витрат майбутніх періодів, оцінка кредитоспроможності будівельно-монтажного підприємства, що є позичальником за кредитом на сезонні витрати, обов'язково передбачає оцінку достатності грошових потоків від оплати в майбутньому замовниками (генпідрядниками) виконаних гідротехнічних і гідромеханізованих робіт.

Максимальний ліміт кредитування встановлюється виходячи з обсягу фінансування витрат протягом визначеного періоду.

Граничний термін кредитування встановлюється відповідно до строків покриття сезонних витрат плановими надходженнями оплати замовником (генпідрядником) відповідних будівельно-монтажних робіт, але не більше ніж дев'ять місяців. Погашається кредит частинами відповідно до графіка, що додається до кредитного договору.

Забезпеченням кредиту може бути застава, майнова порука акціонерів (учасників підприємства). Допускається змішане забезпечення. До специфічних об'єктів застави, характерних виключно за кредитом на покриття сезонних витрат будівельно-монтажних організацій, належать технічний флот і землесосні снаряди.

Позитивне кредитне рішення передбачає укладення кредитного договору та відкриття невідновлюваної кредитної лінії. Крім стандартних умов договором визначається порядок і терміни (щомісяця) моніторингу обсягів сезонних витрат, зобов'язання позичальника з надання інформації щодо здійснених витрат, віднесення їх на витрати виробництва та оплати відповідного обсягу будівельно-монтажних робіт.

Кредит видається траншами на здійснення сезонних витрат, як правило, в оплату рахунків контрагентів позичальника та перерахуванням коштів на поточний рахунок, в разі коли витрати здійснені безпосередньо будівельно-монтажним підприємством.

Моніторинг у період кредитування витрат майбутніх періодів крім проведення стандартних процедур полягає в контролі за обсягами сезонних витрат, віднесення їх на витрати виробництва та оплати відповідного обсягу будівельно-монтажних робіт.

Кредитування за укрупненим об'єктом витрат. Банки, розробляючи нові форми кредитування зокрема в будівництві, пропонують фінансово стійким будівельно-монтажним підприємствам уніфіковані схеми кредитування, основою яких є кредитування укрупненого об'єкта витрат — сукупності матеріальних запасів, наукових і виробничих витрат. Надання цього виду кредиту спрямоване на зниження запасів матеріальних цінностей, прискорення їх оборотності. Підприємства одержують додаткові кошти лише в розмірах, необхідних для здійснення виробничого процесу на основі ресурсозбереження. Кредит опосередко-

вуге основні стадії відтворення: створення запасів, здійснення витрат (крім витрат за незавершеним виробництвом будівельно-монтажних робіт), відвантаження продукції та надання послуг. Максимальний ліміт кредитування встановлюється виходячи з потреби в матеріальних запасах і витратах, що впливає з планів будівельно-монтажних робіт. За своєю сутністю кредитування за укрупненим об'єктом витрат є кредитом на поповнення оборотних коштів.

До складу сукупного (укрупненого) об'єкта кредитування будівельно-монтажних і ремонтно-будівельних підприємств включаються:

- запаси будівельних матеріалів та інших товарно-матеріальних цінностей;
- витрати майбутніх періодів, у тому числі пов'язані з зимовим відстоєм землесосних снарядів і технічного флоту;
- заборгованість замовників і генпідрядників за зданими роботами на об'єктах, терміни оплати яких не настали.

Специфіка оцінки кредитоспроможності, структурування, видачі та моніторингу кредитів передбачає особливості за трьома описаними раніше видами кредитів будівельно-монтажним підприємствам.

Кредитування незавершеного виробництва будівельно-монтажних робіт. Незавершене виробництво будівельно-монтажних робіт є матеріальною технологічно незавершеною частиною будівельного виробництва, без якої процес виробництва не може здійснюватися безперервно. До складу незавершеного виробництва будівельно-монтажних робіт входять незакінчені роботи за конструктивними елементами і видами будівельно-монтажних робіт, які не можуть бути включені в акти приймання виконаних робіт і оплачені замовником згідно з чинними правилами розрахунків за виконані роботи.

Розрахунки за виконані будівельно-монтажні роботи можуть здійснюватися:

- за готову будівельну продукцію, тобто за закінчене будівництво підприємства, готового до випуску продукції чи надання послуг, його окремих об'єктів;
- за закінчене будівництво окремої будівлі чи споруди;
- проміжними платежами за етапи, черги, комплекси робіт, конструктивні елементи, окремі види робіт і послуг, фактичні витрати підрядника тощо.

У разі розрахунків замовника з будівельно-монтажною організацією за готову будівельну продукцію, закінчене будівництво окремої будівлі чи споруди, черги, комплексу робіт виникає розрив у термінах між здійсненими будівельно-монтажною організацією витратами за виконаними роботами та їх оплатою. Для покриття такого розриву банки можуть надавати кредити під незавершене виробництво будівельно-монтажних робіт.

Для одержання кредиту під незавершене виробництво будівельно-монтажних робіт підприємство подає до банку стандартний пакет документів, а також:

- копії договорів підряду із замовниками (генпідрядниками) з графіком проведення робіт;
- техніко-економічне обґрунтування кредиту, що включає розрахунки обсягу незавершеного виробництва будівельно-монтажних робіт, а також графіки оплати виконаних робіт;
- копію ліцензії на виконання робіт, які відповідно до закону підлягають ліцензуванню.

Особливістю оцінки кредитоспроможності за цим видом кредиту є визначення достатності грошових потоків від оплати в майбутньому замовниками (генпідрядниками) виконаних будівельно-монтажних робіт за зданий об'єкт.

Максимальний ліміт кредитування встановлюється виходячи з обсягу незавершеного виробництва будівельно-монтажних робіт протягом визначеного періоду.

Граничний термін кредитування встановлюється відповідно до термінів оплати виконаних робіт протягом періоду кредитування, але не більше ніж на 18 місяців. Погашення кредиту здійснюється частинами відповідно до графіка, що додається до кредитного договору.

Як і за іншими кредитами забезпеченням кредиту можуть бути застава, майнова порука акціонерів (учасників підприємства) та змішане забезпечення. Банк вибирає форму та вид забезпечення виходячи з наявності активів у позичальника. Особливим для цього виду кредиту видом забезпечення повернення кредиту є уступлення права вимоги за будівельним контрактом. Як правило, банки приймають частково тверде забезпечення та уступлення права вимоги за будівельним контрактом.

Найприйнятнішим методом кредитування незавершеного будівництва є відновлювана кредитна лінія з одержанням коштів за умови наявного забезпечення незавершеним виробництвом будівельно-монтажних робіт. За позитивного рішення банк укладає з позичальником кредитний договір, договір застави та (або) договір поруки.

У кредитному договорі крім стандартних умов визначається порядок і терміни (щомісяця) моніторингу залишку незавершеного виробництва будівельно-монтажних робіт, порядок надання інформації щодо здійснених витрат виробництва та оплати відповідного обсягу будівельно-монтажних робіт.

Кредит надається, як правило, в оплату рахунків контрагентів позичальника та перерахуванням коштів на поточний рахунок у разі коли витрати здійснені безпосередньо будівельно-монтажним підприємством. Погашення здійснюється згідно з графіком.

Моніторинг у період кредитування незавершеного будівництва будівельно-монтажних робіт крім проведення стандартних процедур полягає в контролі неоплачених замовниками залишків витрат незавершеного виробництва та видачі додаткової суми кредиту за наявності ліміту кредитування.

Кредити на придбання транспорту, будівельної техніки та обладнання. Нарощування обсягів будівельно-монтажних робіт, технічне забезпечення виробничого циклу потребують сучасної будівельної техніки. Для цих цілей банки можуть надавати кредити на придбання нових і вживаних вантажних автомобілів, будівельної техніки (баштових та автомобільних кранів, екскаваторів, бульдозерів, скреперів тощо) та іншого обладнання. Кредити надаються на придбання техніки у виробників, дилерів та дистриб'юторів, які є партнерами банку (уклали з банками договір про партнерство). Партнерські програми надають можливість придбавати високоякісну техніку для різних видів робіт на пільгових умовах.

Кредити надаються банками будівельно-монтажним підприємствам, які:

— спеціалізуються в галузі будівництва протягом, як правило, не менше від двох років і мають ліцензію на виконання відповідних робіт;

— мають стійкий фінансовий стан і кредитоспроможність, достатній грошовий потік;

— мають поточний рахунок у банку.

Підприємство, що бажає придбати вантажні автомобілі або техніку в кредит, попередньо звертається до банку, уточнює перелік партнерів-виробників відповідної техніки та знайомиться з процедурою та умовами кредитування. Після вибору транспорту, техніки чи обладнання в дилера, з'ясування її комплектації і вартості клієнт готує пакет документів (з обов'язковим розрахунком чистих грошових потоків) і передає його до банку.

Банк розглядає пакет документів потенційного позичальника, визначає його кредитоспроможність і структурує кредит. Особливу увагу банк звертає на розрахунковий прогноз чистих грошових потоків позичальника в період кредитування, реальність надходжень на рахунки позичальника і рівня витрат.

Кредит може надаватись у гривні або в доларах США чи євро за умови наявності валютної виручки в потенційного позичальника (експортера).

Кредит надається разовою видачею або траншами в рамках невідновлюваної кредитної лінії (залежно від порядку постачання транспорту, обладнання, техніки). Грошові кошти надаються в безготівковій формі способом перерахування їх з кредитного рахунку на поточний рахунок постачальника транспорту, обладнання або техніки, що придбавається.

Максимальний граничний строк кредитування встановлюється до шести років. Переважна більшість банків установлюють строк кредитування від трьох до п'яти років. Деякі банки визначають граничний строк кредитування диференційовано, залежно від країни місцезнаходження виробника транспорту, техніки чи обладнання:

— автомобілі, техніка та обладнання, крім виробництва країн СНД — до п'яти років;

— іншої техніки — до трьох років.

Сума кредиту, як правило, встановлюється банком у розмірі від 60 % до 80 % від ринкової вартості (вартості придбання) автомобілів, техніки чи обладнання. Решту вартості має покривати позичальник за власні кошти початкового внеску. Деякі банки надають кредити в розмірі до 90 % вартості придбання за умови надання додаткового забезпечення за таким кредитом.

Забезпеченням слугує застава придбаних автомобілів, техніки чи обладнання. У разі видачі кредиту в розмірі до 90 % придбання позичальник надає додаткове ліквідне забезпечення — застава рухомого та нерухомого майна, що належить позичальнику або майновому поручителю.

Погашення кредиту визначається банком у вигляді графіка. Під час формуванні графіка погашення кредитної заборгованості беруться до уваги строк кредитування, чистий грошовий потік позичальника та фактор сезонності. Графік адаптується до надходжень коштів від реалізації об'єктів будівництва. Погашення може встановлюватися рівними або нерівними частинами, щомісяця або щокварталу.

Після прийняття рішення банком про кредитування, укладення кредитного договору позичальник вибирає техніку в постачальника, узгоджує з ним ком-

плектацію і вартість, укладає договір купівлі-продажу техніки і одержує рахунок-фактуру від продавця.

Кредит надається перерахуванням коштів з кредитного рахунку на рахунок постачальника техніки після сплати позичальником початкового внеску на адресу постачальника. Після одержання у власність техніки між банком і позичальником укладається договір застави.

Позичальник зобов'язаний застрахувати предмет застави та здійснювати це щороку в терміни, визначені кредитним договором.

У ході моніторингу кредиту особливу увагу банк повинен приділяти фінансовому стану позичальника, виконанню показників бізнес-плану та одержанню планових надходжень від реалізації продукції.

Джерелами погашення кредиту можуть бути чистий грошовий потік від реалізації робіт і послуг і кошти акціонерів (учасників) у вигляді вкладення в капітал чи поворотна та безповоротна фінансова допомога.

4.4. Особливості кредитування зовнішньоекономічної діяльності підприємств

Кредитування є невід'ємним елементом системи фінансового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), зокрема зовнішньої торгівлі. Потреба в запозиченні коштів виникає за браку власних фінансових ресурсів, які вивільняються в процесі господарської діяльності суб'єкта ЗЕД, порівняно з планованими витратами на оплату імпортованих товарів виходячи з можливостей і умов товарного кредиту, тривалості циклу поставки, руху запасів товарів, погашення кредиторської заборгованості тощо.

Кредитування суб'єктів ЗЕД банки здійснюють з використанням разових кредитів, невідновлюваних і відновлюваних кредитних ліній, овердрафту, акредитивів.

Разовий кредит найчастіше використовується за разової потреби у кредитуванні, тобто у випадках, не пов'язаних з циклічними процесами або стійкими торговельними відносинами контрагентів. При цьому основні умови кредитного договору є простими й лаконічними: сума, валюта кредиту, графік його обслуговування.

В інших випадках, коли умови зовнішньоекономічного контракту передбачають поступове його виконання (постачання товару партіями й оплату за фактом надходження), а також за необхідності покриття періодичних тимчасових розривів у платіжному обороті підприємств-учасників ЗЕД банки можуть відкрити невідновлювану кредитну лінію.

Постійна потреба у кредитних коштах може бути зумовлена регулярним характером зовнішньоекономічних операцій. Це створює підстави для використання відновлюваної кредитної лінії, яка забезпечує неодноразове користування встановленим лімітом.

Овердрафтне кредитування полягає в наданні коштів експортеру чи імпортеру в обсязі, що необхідний для оплати платіжних доручень, але перевищує за-

лишок коштів на їхніх поточних рахунках. Ліміт овердрафту визначається заздалегідь. Надходження на поточний рахунок слугують джерелом обслуговування овердрафту, яке здійснюється автоматично.

Короткострокове фінансування імпортової діяльності також є можливим з використанням акредитивів. Механізм використання акредитиву в ЗЕД ідентичний внутрішньому — банк відкриває акредитив і гарантує оплату проти певних документів постачальника (інвойсів, вантажно-митних декларацій, актів приймання-здавання робіт і послуг та ін.). Оплата за акредитивом може здійснюватися за кошти імпортера чи кредиту банку. У першому випадку платник повинен мати достатньо власних коштів. У другому — поставку оплачує банк за свої кошти, і умови акредитиву перетворюються на звичайний кредит, а отже, акредитив слугує заміною короткострокових форм кредитування, оскільки дає можливість уникнути необхідності попереднього фінансування угоди. Разом з тим, використовуючи акредитив, імпортер гарантовано одержує товар або послугу, а постачальник — оплату.

Українські банки досить довго не мали довіри з боку іноземних експортерів, і останні вимагали підтвердження акредитивів іноземними банками та перерахування відповідної суми грошового покриття на рахунок банку, що підтверджував акредитив. За браку коштів у імпортера така угода ставала не вигідною, тому що покриття за власні кошти забезпечував банк, а до вартості акредитива автоматично додавалась компенсація за недоодержаний банком прибуток. За цих умов вигідніше було взяти кредит і здійснити передоплату. Нині українські банки вже заслужили певний авторитет і довіру іноземних партнерів. Закордонні банки часто відкривають найнадійнішим українським банкам кредитні ліміти, які дають змогу підтверджувати акредитиви без перерахування грошового покриття. Отже, українські імпортери дістали можливість ширшого використання акредитивів у розрахунках за імпортовані товари та послуги.

Експортна діяльність вимагає від компанії більших витрат порівняно з витратами виробника, який працює на внутрішньому ринку. Експортер фінансує маркетингові дослідження міжнародних ринків з метою просування власного товару, дослідження та прогнозування кон'юнктури ринку. Значні додаткові витрати необхідні для транспортування товару, платежів, пов'язаних з митним очищенням поставок, розгортанням торговельних мереж у країні імпортера тощо. Наявність в експортерів необхідних фінансових ресурсів значною мірою обумовлює товарну і географічну структуру всього експорту країни, сукупний вартісний вимір зовнішньоекономічної діяльності її суб'єктів. Тому експортери також потребують суттєвої фінансової допомоги для успішного просування на міжнародні ринки, для зміцнення там своїх конкурентних позицій, для успішного виконання своїх фінансових зобов'язань перед контрагентами-нерезидентами і державою.

Кредитування експортної діяльності може здійснюватися з метою:

- 1) купівлі товару на внутрішньому ринку для експорту (наприклад, зерно, насіння соняшнику і т. ін.);
- 2) зберігання й підготовка цього товару до вивезення за кордон;
- 3) транспортування за кордон до покупця (частину цих витрат може брати на себе покупець, що залежить від умов контракту);

- 4) оплати покупцем експортної поставки (з негайною оплатою чи з відстроченням платежу);
- 5) на інші цілі.

У трьох перших випадках експортер може звернутися за кредитом до банку, в якому обслуговується, але в четвертому випадку можуть виникнути труднощі, і йому доведеться вступити в кредитні відносини, у т.ч. факторингові, за кордоном.

Сучасні міжнародні товарні ринки набули стійких ознак «ринку покупця» за низкою товарних груп: умови торгівлі диктуються саме покупцями, які зазвичай прагнуть платежів на умовах розстрочення. Брак власних вільних фінансових ресурсів спонукає покупців до першочергового продажу товару кінцевому споживачеві з метою використання одержаних коштів для розрахунків за зобов'язаннями перед власними постачальниками. За цих умов найприйнятнішим для покупця є комерційний кредит — інструмент набагато гнучкіший за банківське кредитування, оскільки він позбавлений безлічі формальностей та обмежень. Для постачальника комерційний кредит є засобом створення конкурентних переваг для своєї продукції або послуги, що реалізується через відстрочення платежу при розрахунках з покупцями. Комерційний кредит також може активно використовуватись як інструмент управління капіталом фірми, що дозволяє поліпшити показники ліквідності й оборотності. Водночас користування комерційним кредитом неодмінно пов'язане з виникненням у експортера (постачальника) дебіторської заборгованості, яка відтягує значну частину грошей з обороту. Усе це призводить до касових «розривів», виникає ймовірність невчасної сплати ним за куплені товари і послуги, що неминуче збільшує його витрати та ризики. При цьому експортери самі можуть відчувати брак оборотних коштів і бути фінансово нездатними надати розстрочення платежу і спонукає їх до залучення банківських кредитів.

З кредитними відносинами учасників зовнішньої торгівлі, з одного боку, та банків, з другого боку, тісно пов'язане поняття торговельного фінансування. Його сутність розкривається у методичних матеріалах міжнародних організацій, створення і функціонування яких пов'язане зі сферою міжнародної торгівлі (Міжнародна торговельна палата, Світова організація торгівлі, Організація економічного співробітництва і розвитку, регіональні банки розвитку).

Так, Банківська комісія Міжнародної торговельної палати називає такі інструменти торговельного фінансування: відкритий рахунок, документарні акредитиви, акредитиви Stand-by, інкасо та гарантії [33].

Міжнародний торговельний центр ЮНКТАД СОТ розглядає комерційні кредити, овердрафт, акредитиви, інкасо, гарантії, лізинг, факторинг, форфейтинг, структуроване фінансування.

ООН до основних інструментів торговельного фінансування відносить документарні акредитиви, зустрічну торгівлю, бартер, передекспортне та постекспортне фінансування, експортні кредити (кредитування імпортера), фірмовий кредит (кредитування імпортера експортером).

Отже, на рівні глобальних організацій хоч і нема єдиного підходу до класифікації інструментів торговельного фінансування, але всі названі ними інстру-

менти мають короткостроковий характер і пов'язані тією чи іншою мірою з участю самих суб'єктів зовнішньої торгівлі в її фінансуванні.

У визначенні власне торговельного фінансування робиться наголос на таких позитивних наслідках його використання:

по-перше, зниження капітальних витрат, оскільки фінансування торгівлі надає компаніям необхідні капітал і ліквідність, що допомагає їм краще управляти рухом коштів і дозволяє розширюватись і зростати;

по-друге, зниження ризиків, оскільки крім капіталу учасники торгівлі одержують підтримку в управлінні ризиками, пов'язаними з неплатежами, затримками платежів, коливаннями обмінного курсу, змінами норм, що регулюють торгівлю та фінанси, а також політичною нестабільністю. Класифікацію ризиків у міжнародній торгівлі наведено у дод. Г.3;

по-третє, підвищення конкурентоспроможності, оскільки учасники торгівлі, що мають доступ до широкого спектра механізмів та інструментів торговельного фінансування, перебувають у вигіднішому становищі.

За експертними оцінками основною позитивною рисою торговельного фінансування є його відносна дешевизна для клієнта завдяки використанню коштів іноземних банків, вартість яких нижча порівняно з коштами українських банків. Вартість подібного фінансування, як правило, складається зі ставки LIBOR (EURIBOR) плюс маржа іноземного банку, отже, разом приблизно 10—11 % річних у доларах або в євро проти 12-14 % за класичного кредитування. Крім того, оскільки для одержання фінансування використовуються документарні акредитиви та міжнародні гарантії, клієнт мінімізує свої ризики, пов'язані з торговельною операцією.

Сучасні банки пропонують експортерам та імпортерам пряме кредитування зовнішньої торгівлі, документарні форми розрахунків, постімпортне фінансування, постекспортне та передекспортне фінансування, проектне фінансування, міжнародний факторинг, форфейтинг. За експертними оцінками в Україні лідерами з торговельного фінансування є: Райффайзен Банк Аваль, УкрСиббанк, Укрексімбанк.

Згідно з даними річних звітів банків, доступних на їхніх офіційних сайтах, споживачами послуг з торговельного фінансування є великі й середні підприємства, що здійснюють зовнішньоторговельну діяльність. В Україні це передусім підприємства ключових експортних галузей — металургійної, сільського господарства, хімічної та ін. На засадах торговельного фінансування в Україну імпортуються комплектуючі до випуску продуктів нафтохімії, фармацевтичної продукції, тобто товарів зі швидким оборотом. Для імпорту устаткування, що потребує триваліших строків фінансування, використовуються такі інструменти, як довгострокове фінансування імпорту під покриття іноземних експортних страхових агентств, міжнародні програми довгострокового фінансування.

Беручи до уваги те, що строки більшості зовнішньоторговельних операцій не перевищують двох років, особливо популярні на українському ринку передусім класичні документарні інструменти — акредитиви та гарантії. Використання цих інструментів супроводжується такими банківськими послугами, як відкриття та підтвердження документарних акредитивів, їх авізування, здійс-

нення платежу за акредитивами, виставлення резервних акредитивів і надання різних видів банківських гарантій (включаючи гарантії виконання контрактних зобов'язань і гарантії повернення авансового платежу), а також авізування та підтвердження автентичності гарантій, випущених іноземним банком на користь клієнта, чисте і документарне інкасо. Крім того, як зазначається на сайті Укресімбанку, за дорученням клієнтів банк відкриває акредитиви або надає гарантії за імпорними контрактами з підтвердженням у рамках кредитних ліній, установлених на користь банку першокласними іноземними банками-кореспондентами. Іноді імпортер у рамках виставлених імпорних акредитивів може здійснювати операції з відстроченням платежу за контрактом, що дає йому можливість оплачувати товар після його реалізації на внутрішньому ринку й у такий спосіб одержати свого роду товарний кредит на певний період за контрактом.

Поняття торговельного фінансування та фінансування зовнішньоекономічних відносин не є тотожними. Останнє ширше за змістом, охоплює як традиційні банківські кредити, так і інструменти інших фінансових установ — факторингових, форфейтингових, лізингових компаній, взаємне кредитування фірм і забезпечує фінансування коротко-, середньо- і довгострокових операцій з різних джерел. Сучасна банківська практика в Україні, поряд з простим використанням документарних форм розрахунків, пропонує передекспортне та постекспортне, постімпорне фінансування як інструменти торговельного фінансування.

Торговельне фінансування експорту створює для експортера можливість виробляти продукцію, не відтягуючи власні кошти, оскільки банк експортера забезпечує покриття витрат останнього на виробництво та доставку товару до моменту фактичного надходження платежу від імпортера.

Передекспортне фінансування є основним інструментом, що забезпечує залучення експортером коштів на міжнародному ринку.

Застосування передекспортного фінансування можливе:

- в експорті капіталомісткого і високотехнологічного обладнання з тривалими строками виготовлення (фінансування виробничої стадії);
- для фінансування закупівель сировини і комплектуючих, необхідних для виробництва експортованого товару;
- для фінансування транспортних та інших послуг, що виникають у процесі виготовлення і постачання товарів, що експортуються.

Передекспортне фінансування, як правило, використовується в машинобудуванні, оскільки експорт машин і устаткування характеризується низькою рентабельністю і тривалими строками реалізації угод. За цих умов іноземні покупці зазвичай не бажають авансувати майбутні поставки через брак гарантій. Вирішити ці проблеми може банк, який, маючи відкриті іноземними банками значні ліміти ризику, надасть можливість залучити недорогі ресурси за кордоном для здешевлення фінансування проектів, пов'язаних з виробництвом продукції, що експортується. Для реалізації подібної схеми експортер звертається до такого банку за кредитними коштами, джерелом яких має бути зовнішнє фінансування (рис. 4.2).

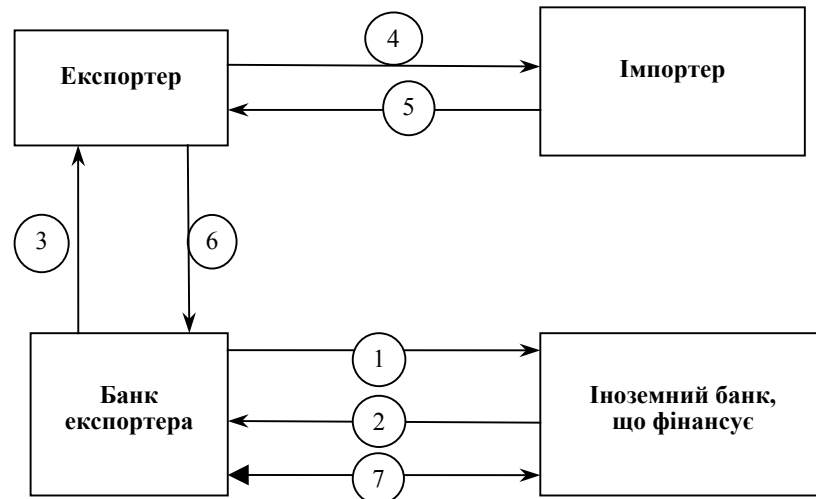

Рис. 4.2. Схема передекспортного фінансування:

1 — банк експортера відкриває від свого імені резервний акредитив на користь банку, що фінансує; 2 — під резервний акредитив іноземний банк, що фінансує, надає банкові експортера цільові кошти для фінансування стадії виробництва експортних товарів; 3 — одержані банком експортера від іноземного банку, що фінансує, кошти спрямовуються на фінансування стадії виробництва; 4 — вироблений за кошти залучених ресурсів товар експортується іноземному покупцеві; 5 — імпортер здійснює оплату за поставлений товар; 6 — після реалізації експортованих товарів і надходження виручки експортер погашає кредит, одержаний від свого банку; 7 — банк експортера погашає кредит, одержаний від іноземного банку, що фінансує

За передекспортного фінансування продавець зацікавлений у скороченні строків одержання експортної виручки. Оскільки за умов зміцнення національної грошової одиниці він не може дати велике відстрочення покупцеві, банк рекомендує експортерам вимагати відкриття на його користь акредитива з виконанням «за пред'явленням» (at sight). Це означає, що як тільки експортер поставить продукцію покупцеві і документи про її поставку будуть подані в банк (за умови їх відповідності акредитиву), він негайно одержить експортну виручку і зможе погасити за її кошти одержаний кредит.

Після цього банк експортера виходить на міжнародний банківський ринок як позичальник цих коштів, інформуючи кредитора про зміст проекту, на реалізацію якого підуть кошти, його структуру і покупця цієї продукції. Отже, правочин є прозорим: відомий виробник продукції та її покупець — джерело погашення кредиту. Іноземний банк вимагає від банку експортера відкриття резервного акредитива, тобто ризик неповернення іноземного цільового кредиту бере на себе банк експортера.

Постекспортне фінансування надає можливість залучення кредитів банку для експортних розрахунків клієнта і застосовується в той момент, коли вироблена продукція відвантажена відповідно до договору купівлі-продажу та експо-

тер чекає на оплату від покупця. Як правило, при цьому фінансування експортних контрактів здійснюється банком через механізм експортного акредитива, вибраного як форма розрахунків за експортним контрактом та відкритого банком імпортера на користь експортера.

Банк експортера, здійснюючи авізування йому акредитива, може виконувати надані йому банком-емітентом повноваження на виконання та (або) підтвердження акредитива (рис. 4.3).

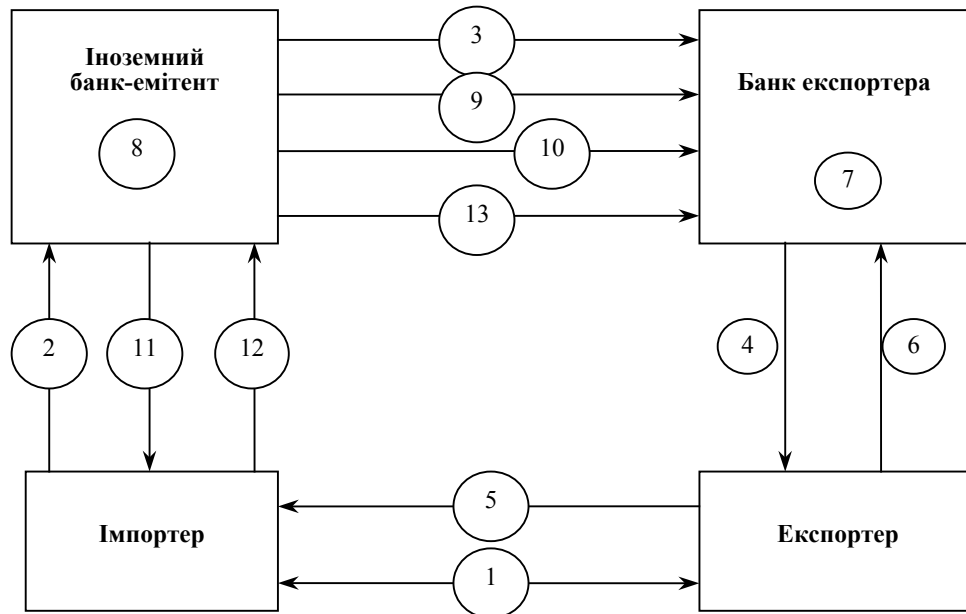

Рис. 4.3. Схема постекспортного фінансування:

1 — підписання контракту; 2 — заява на відкриття акредитивів з відстроченням (deferred payment); 3 — відкриття акредитива; 4 — авізування акредитива; 5 — відвантаження товару; 6 — документи за акредитивом; 7 — перевірка документів за акредитивом; 8 — перевірка документів у банку імпортера для платежу за акредитивом; 9 — вимога платежу з відстроченням; 10, 11 — документи за акредитивом; 12 — повернення фінансування, сплата процентів і комісій; 13 — платіж за акредитивом після закінчення періоду відстрочення.

За посередництва свого банку експортер надає своєму іноземному покупцеві відстрочення платежу на тривалий строк. А саме експортер, відвантаживши продукцію, негайно одержує від банку-нерезидента повне відшкодування за експортовану продукцію, тоді як контрагент (банк-емітент) здійснить платіж тільки після закінчення періоду відстрочення платежу.

Багато суб'єктів ЗЕД працюють з використанням *постімпортного фінансування*. Відстрочення платежу надається банком імпортера, який відкриває акредитив, надаючи, по суті, кредит імпортеру, за кошти якого експортер одержує оплату одразу після надання документів за акредитивом (звичайний документа-

рний безвідкличний акредитив, який виконується платежем після надання документів). Імпортёр же має можливість поступово нагромаджувати необхідну для платежу суму і розрахуватися за борг перед банком після закінчення певного строку (рис. 4.4).

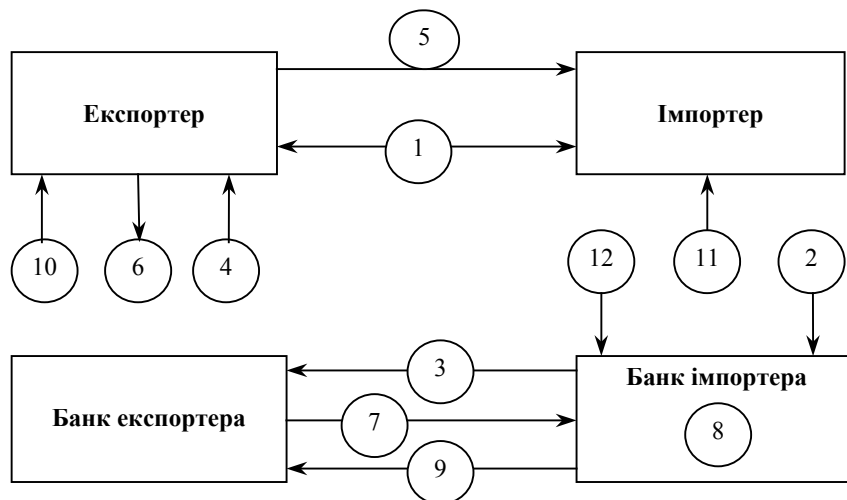

Рис. 4.4. Схема постімпортного фінансування:

1 — укладення договору купівлі-продажу; 2 — заява на відкриття акредитиву та договір фінансування торгівлі з відстроченням платежу; 3 — відкриття акредитиву; 4 — авізування акредитиву; 5 — відвантаження товару; 6 — відвантажувальні документи; 7 — документи за акредитивом; 8 — перевірка документів; 9 — оплата за акредитивом; 10 — оплата документів; 11 — відвантажувальні документи; 12 — платіж після закінчення відстрочення

Отже, імпортер одержує відстрочення платежу на обумовлений контрактом період (від трьох місяців до двох років), але кошти з обороту експортера не відтягуються. Використання постімпортного фінансування дає змогу експортерам гарантовано одержувати виручку в скорочені строки, стимулювати оборотність коштів і підвищувати ефективність експортних операцій.

Частіше за все відстрочення платежу для імпортера — необхідна умова більшості зовнішньоторговельних контрактів, наприклад, у закупівлях складного капіталомісткого і високотехнологічного обладнання з тривалими строками монтажу, запуску та окупності тощо.

Слід пам'ятати, що банк бере на себе певні ризики в здійсненні фінансування торговельних операцій, і тому клієнти повинні приділяти особливу увагу наявності та якості забезпечення, котре вони планують надати банкам для одержання кредитних коштів на фінансування своїх зовнішньоторговельних контрактів.

Отже, торговельне фінансування має свою специфіку: охоплює короткострокові операції кредитного характеру; може бути банківським і небанківським; має специфічний інструментарій [документарні акредитиви, інкасо, гарантії, відкритий рахунок (банківське торговельне фінансування) і комерційний кредит

(небанківське торговельне фінансування)]; надає користувачам низку переваг порівняно з традиційним банківським кредитуванням; за необхідності передбачає залучення ресурсів на міжнародних фінансових ринках; сприяє підвищенню ефективності управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності.

Розглянемо докладно умови надання кредиту суб'єкту ЗЕД на прикладі ПАТ «Укрексімбанк».

ПАТ «Укрексімбанк» є державним банком, створеним з метою сприяння розвитку економіки України та бізнесу клієнтів, насамперед експортоорієнтованих та імпортозамінних галузей. Банк є єдиним діючим агентом уряду України з оформлення та обслуговування гарантованих державою іноземних кредитів з моменту створення.

ПАТ «Укрексімбанк» на підставі чинного законодавства визначає такі базові умови фінансування зовнішньої торгівлі:

- наявність зовнішньоекономічного контракту, яким передбачена реальна торговельна угода, тобто поставка конкретного товару з однієї країни до іншої;
- потреба клієнта в залученні коштів банку для здійснення імпортової або експортної операції з метою економії власних ресурсів та (або) їх спрямування на інші цілі;
- переважне використання документарної форми розрахунків за зовнішньоекономічним контрактом;
- базовий строк фінансування — до одного року, в окремих випадках — до трьох років.

Кредити від нерезидентів можуть одержувати будь-які резиденти України для використання їх з визначеною метою, яка вказується в кредитній угоді. Кредити можуть використовуватися для розрахунків як з нерезидентами, так і між резидентами на території України. Одержання кредитів передбачено тільки в безготівковій формі через надходження коштів кредиту:

- на валютний рахунок позивача в обслуговуючий банк на території України;
- на валютний рахунок позивача, який відкрито за межами України;
- методом оплати за межами України іноземним кредитором зобов'язань резидента перед іншим нерезидентом.

Обов'язковою є реєстрація договорів (реєстрація змін до договорів) у Національному банку України засобами програмного забезпечення на підставі пакета документів, одержаних в електронному вигляді від АТ «Укрексімбанк».

Для підготовки АТ «Укрексімбанк» пакета документів в електронному вигляді резидент-позичальник зобов'язаний подати до Операційного управління або філії (відділення) АТ «Укрексімбанк» такі документи:

- повідомлення про договір, укладений резидентом-позичальником, який не є банком (повідомлення про зміни до цього договору), на паперовому носії чи у вигляді електронного документа за встановленою формою;
- договір разом з іншими додатковими угодами (договорами), документами, які стосуються реалізації договору та здійснення валютних операцій за договором. Документи, складені іноземною мовою, подаються разом з їх перекладом українською мовою, засвідченим підписом перекладача (справжність підпису перекладача засвідчується нотаріально) або нотаріусом (не потребують пере-

кладу документи, складені російською мовою або текст яких викладено одночасно іноземною та українською/російською мовами);

- пакет документів, що має подаватися до Національного банку для здійснення банками аналізу та перевірки документів (інформації) про фінансові операції та їх учасників.

Усі зазначені документи резидент-позичальник подає у вигляді оригіналів або нотаріально засвідчених копій.

Що стосується менеджменту процесів торговельного фінансування транснаціональними банками, то він вирізняється гнучкістю управлінських підходів. Так, наприклад, згідно з даними офіційного сайту УкрСиббанку він здійснює:

- допомогу в пошуку торговельних партнерів більше ніж у 50 країнах світу;
- консультаційні послуги клієнтам банку щодо особливостей законодавства визначеної країни, а також щодо надійності та ділової репутації контрагентів;
- фінансування в межах єдиної структури BNP Paribas, що значно зменшує витрати його клієнтів порівняно з іншими, традиційними кредитними інструментами;
- консультування щодо вибору та застосування найбільш оптимальних схем розрахунків з контрагентами, учасниками як українського, так і закордонного ринків відповідно до конкретних потреб клієнтів на будь-якому етапі комерційної угоди;
- підтвердження своїх акредитивів (коли цього вимагає експортер) банками, які входять у всесвітню мережу BNP Paribas, а також іншими банками світу за конкурентними цінами;
- банківські гарантії та забезпечення випуску гарантій BNP Paribas у багатьох країнах світу;
- підтвердження до експортних акредитивів і виконання функції виконуючого банку;
- авізування гарантій і акредитивів інших банків, які надані клієнтам, що не є клієнтами УкрСиббанку;
- гарантії на користь резидентів України, забезпеченням яких є контргарантії інших іноземних або українських банків.

Важливою передумовою ефективного менеджменту кредитних відносин у сфері ЗЕД є розуміння стратегії валютного регулювання в країні. Національний банк України на даному етапі перейшов до політики валютної лібералізації, реалізація якої означатиме пом'якшення обмежень передусім щодо валютних операцій, які опосередковують зовнішню торгівлю, а надалі, з покращенням стану платіжного балансу та загальної макроекономічної стабілізації, щодо операцій з капіталом і фінансовими інструментами.

4.5. Специфіка застосування банками консорціумних кредитів

Сучасні тенденції розвитку реального і банківського секторів демонструють наявність потенціалу збільшення обсягів кредитування на базі консорціумних кредитів.

Під *банківським консорціумним кредитом* розуміють кредит, що надається позичальникові двома або більшою кількістю банків, об'єднаних у тимчасовий банківський консорціум для фінансування капіталомістких проектів у довгостроковій перспективі, способом акумулювання банківських фінансових ресурсів і диверсифікації кредитних ризиків.

Практика створення банківських консорціумів показує, що це стабільне тимчасове об'єднання банків на паритетній основі для здійснення консорціумного кредитування й співробітництва з різних напрямів банківської діяльності. У деяких випадках консорціумне кредитування може бути організоване на неприбутковій основі, тобто не мати на меті одержання прибутку. Наприклад, консорціум створюється для координації діяльності на різних сегментах фінансових ринків (Міжбанківський інформаційний консорціум на ринку міжбанківських кредитів у Росії).

Оскільки консорціумні кредити використовуються в основному для фінансування масштабних угод, то їх одержувачами (позичальниками) можуть бути будь-які суб'єкти господарювання, що здійснюють масштабну діяльність, включаючи банки і державу.

Консорціумну природу має значна частина іноземних кредитів, що їх залучає держава. Потреби в консорціумних кредитах у держави пов'язані насамперед з необхідністю фінансування бюджетних програм, з інвестуванням в модернізацію і технічне переозброєння державних підприємств різних галузей економіки. Натомість підприємства та банки за кошти консорціумного кредиту фінансують потреби, пов'язані переважно з інвестиційною сферою, здійсненням крупномасштабних проектів у енергетиці, видобувній промисловості, екології.

До основних чинників, які стимулюють банки брати участь у консорціумному кредитуванні, можна віднести:

- підвищення конкурентних переваг банку;
- збільшення обсягів кредитування в результаті розширення ресурсної бази;
- диверсифікацію та зниження кредитних ризиків банку;
- те, що банки-кредитори можуть обмінюватися інформацією про позичальника, завдяки чому здобувають більш достовірні відомості, ніж за кредитування на двосторонній основі;
- зниження ризиків неповернення кредиту, оскільки позичальник ризикує відносинами не тільки з одним кредитором, а й з усім ринком;
- покращення якості кредитних портфелів учасників консорціуму завдяки більш детальній оцінці позичальника;
- скорочення витрат на оформлення кредитної угоди завдяки використанню вже підготовленої інформаційної бази та документів;
- можливість налагодження ділових контактів з новими корпоративними клієнтами;
- пошук нових партнерів, зміцнення й розвиток міжбанківських кореспондентських відносин;
- досягнення стратегічних завдань банку завдяки участі в престижному консорціумі.

Консорціумне кредитування активізує механізми формування потужних фінансових потоків, що дозволяють ефективно вирішувати завдання економічного

зростання в результаті збільшення можливостей дрібних і середніх банків кредитувати великомасштабні проекти і позичальників — залучати кредити. Справді, фінансування реального сектору економіки України, як поточне, так і інвестиційне, висуває досить високі вимоги до капіталу банків. При цьому якщо великі банки поступово нарощують середньострокове кредитування промислових проектів, то середні й дрібні банки внаслідок недостатності капіталу не здатні самостійно задовольнити потреби у кредитах великих промислових структур, а отже, змушені шукати інших способів, у тому числі пов'язаних з консорціумним кредитуванням.

Потреба промисловості України в кредитах величезна, а консорціумне кредитування дає змогу в кілька разів збільшити можливості вітчизняних банків кредитувати платоспроможну клієнтуру. Завдяки консорціумному кредитуванню середні банки здатні утримати клієнтів у конкурентній боротьбі з великими банками з широкою мережею відділень.

Позичальники також зацікавлені в консорціумних кредитах, адже дістають додаткові переваги:

- 1) одержання кредиту в сумі, що перевищує можливості середнього банку в Україні;
- 2) економію на витратах за допомогою взаємодії з одним кредитором порівняно з варіантом, коли необхідність одержання значного обсягу кредиту спонукає контактувати з великою кількістю банків;
- 3) скорочення строків оформлення кредиту порівняно з випуском облігацій;
- 4) можливість одночасного створення позичальником позитивної кредитної історії у кількох банках-кредиторах.

Кількість членів консорціуму не обмежується. Зазвичай до консорціумного кредитування долучається велика кількість учасників. Залежно від складності проекту, що кредитується, кількість учасників консорціуму на окремих етапах реалізації проекту може змінюватися. Учасники мають змогу долучатися до кредитування на будь-якому етапі. Умовою прийняття банків у консорціум є згода на мінімальний розмір участі, який залежить від обсягів кредиту, що надається позичальникові, та міри ризику за цією операцією. Чим більший кредитний ризик за проектом, що кредитується, тим більша кількість банків може брати участь у консорціумі, і це зменшує ризик для кожного банку. Однак тут виникає основна проблема консорціуму — велика кількість учасників, які змушені пристосовуватися до діяльності один одного, і цю проблему потрібно врегульовувати з використанням можливостей кредитного менеджменту.

В Україні закладені законодавчі засади розвитку консорціумного кредитування. Законом України «Про банки і банківську діяльність» передбачена можливість спільного фінансування кількох банками одного інвестиційного проекту за допомогою угоди про створення кредитних консорціумів. У рамках цієї угоди банки-учасники погоджують умови надання кредиту та призначають банк, відповідальний за його виконання. Ризики банків-учасників розподіляються пропорційно капіталу, вкладеному в консорціум [7].

Загалом діяльність консорціуму будується на принципах спільного пайового фінансування відповідно до взятих зобов'язань організацій-учасників, а також на матеріальній відповідальності за їх невиконання або неналежне виконання.

У світовій практиці використовуються три основні моделі консорціумного кредитування:

1) консорціумний кредит, який складається з кількох двосторонніх кредитів між банками і позичальником. Усі кредити мають однакові умови, а розрахунки за ними провадяться через банк-агент на основі багатосторонньої угоди, в якій визначено загальні умови надання кредиту;

2) індивідуально ініційований консорціумний кредит, що являє собою кредит між першим кредитором і позичальником, права вимоги за яким уступаються іншим банкам. Усі учасники укладають договір, в якому визначено порядок дії консорціуму в разі банкрутства позичальника. Такий кредит дозволяє організувати вторинний ринок, на якому відбувається купівля (продаж) між банками-учасниками консорціуму та іншими банками;

3) консорціумний кредит без визначення квот учасників, який складається з кредиту між позичальником і банком-організатором і кредитів між банком-організатором і рештою кредиторів.

Без певного роду управлінських зусиль консорціумне кредитування не буде ефективним. Якщо ухвалено рішення про створення консорціуму, управлінням, в такому разі слід вирішити, як реалізовуватиметься діяльність консорціуму, які етапи будуть пройдені, важливо розуміти механізм взаємодії учасників консорціуму.

Основними учасниками консорціуму є кредитори, позичальник, банк-організатор (головний банк) і банк-агент.

Банк-організатор відповідає за організацію надання консорціумного кредиту, який відповідає встановленим позичальником параметрам (пошук і формування групи банків-кредиторів). Як правило, банком-організатором виступає банк, якому потрібні кошти у великих обсягах для кредитування масштабного проекту позичальника. В основному організують кредитні консорціуми великі банки, що мають досвід здійснення масштабного кредитування. Утім позичальник може й самостійно визначити банк, який візьме на себе зобов'язання організувати банківський консорціум і виконати функції головного банку в кредитній угоді.

Банк-організатор консорціуму має такі обов'язки:

- опрацювання всіх аспектів угоди;
- узгодження умов угоди з усіма членами консорціуму;
- інформаційне посередництво між банками-учасниками;
- юридичне оформлення;
- акумуляція коштів учасників консорціуму.

Укладенню консорціумного кредитного договору передують розгляд банком-організатором пакета документів позичальника, тобто банк-організатор виконує функції інформаційного посередника між банками-учасниками консорціуму. На підставі даного пакета документів банк-організатор готує інформаційний меморандум, який містить основну економічну, фінансову і технологічну інформацію щодо проекту, а також щодо передбачуваних умов його кредитування. Меморандум надсилається потенційним банкам-учасникам для прийняття ними рішення про участь у консорціумному кредитуванні.

До функцій банку-агента належать:

- забезпечення акумуляції коштів від банків-учасників;
- видача кредиту;
- забезпечення технічного обслуговування;
- контроль за виконанням позичальником умов договору;
- повернення кредитних ресурсів і сплата процентів банкам-учасникам.

Кожен банк-учасник зобов'язується надати банку-агенту грошові кошти не пізніше від закінчення банківського дня, протягом якого банк-агент зобов'язаний надати клієнтові грошові кошти. При цьому банк-учасник має право вимагати від банку-агента, а банк-агент зобов'язується перед банком-учасником здійснити платежі за кредитом не раніше від моменту здійснення клієнтом відповідних платежів.

Банк-агент здійснює обслуговування грошових потоків за кредитом. Кредитори перераховують суми кредитів банку-агенту, який їх акумулює і потім перераховує позичальникові. Платежі в рахунок повернення основного боргу та процентів сплачуються позичальником банку-агенту, який потім пропорційно розподіляє їх між кредиторами.

Консорціумні кредити базуються на тих самих принципах, що й інші види банківських кредитів, змінюється лише механізм акумуляції кредитних ресурсів і техніка надання кредиту. Консорціумний кредит надається виходячи з комерційних інтересів позичальника і кредитора (консорціуму). Надійність позичальника і проекту, що кредитується, визначають умови кредитування, а залежно від можливих ризиків і методів їх страхування, встановлюються проценти за кредит і техніка надання кредиту через консорціум. Кредитування може здійснюватись як в одноразовому порядку, так і на умовах відкриття кредитної лінії.

Правові відносини, що виникають між банками-членами консорціуму з приводу акумулювання та використання кредитних ресурсів, регулюються законодавством і мають ураховуватися під час укладення консорціумного договору між банками-членами консорціуму.

Відносини в межах консорціумного кредитування оформляються такими договорами:

- консорціумним;
- кредитним;
- договором застави;
- договором поруки.

Початковим є *консорціумний договір*, в якому фіксуються:

- факт створення;
- склад учасників;
- мета;
- квота ресурсів;
- порядок керування (керівником може бути один або кілька банків, а в разі коли консорціумна угода довгострокова, керування консорціумом може змінюватися);
- обов'язки та права учасників;

- відповідальність сторін за несвоєчасне перерахування коштів для кредитування і повернення їх учасникам консорціуму після одержання з позичальника суми основного боргу, процентів і комісійних.

Особливо ретельно опрацьовуються в договорі такі моменти:

- фінансові умови консорціумної угоди;
- можливі форми майнової відповідальності;
- зобов'язання членів консорціуму стосовно до банку-керівника консорціуму, які стосуються суми авансів або процентів і комісійних за організацію консорціуму. У договорі передбачається, що після закінчення чинності угоди майно, придбане для спільних операцій, поділяється пропорційно внеску учасників;
- фіксується умова завершення консорціумної угоди.

Для одержання кредиту позичальник подає банку-організатору такі документи:

- клопотання на одержання кредиту;
- дані про мету та спрямування кредиту;
- розрахунок строку, протягом якого планується користування кредитом;
- техніко-економічне обґрунтування проекту, що може бути прокредитований;
- інформацію про гаранта;
- строкові зобов'язання;
- інші документи, потрібні для ухвалення рішення про кредитування.

Кредитні відносини між консорціумом і позичальником регулюються стандартним *кредитним договором*, який містить основні економічні умови та юридичний аспект операцій, що визначає права й обов'язки сторін. У договорі вказуються: мета, спрямування кредиту, його забезпечення, строк, сума, валюта кредиту, умови встановлення, розмір і порядок нарахування процентів. Також договір містить:

- зобов'язання кредитора (кредиторів) своєчасно надавати кредит, а позичальника — своєчасно й повністю його погашати;
- механізм кредитування;
- порядок використання і погашення кредиту;
- умови його дострокового погашення;
- терміни сплати процентів;
- рівень штрафних санкцій;
- порядок стягнення й розміри всіх видів комісій.

Як забезпечення кредиту необхідно передбачати заставу або поруку. *Договори застави або поруки* оформляються відповідно до юридичних норм. Банківські консорціуми для запобігання ризику неповернення кредитів можуть як удосконалювати механізм кредитування, так і вимагати від позичальника надання гарантійних зобов'язань інших банків, державних установ, уряду, а також страхування ризику неповернення кредитів.

Якщо члени консорціуму та позичальник перебувають у різних регіонах України, консорціум може використати банк позичальника або одну з філій банку-учасника, що розміщені в цьому регіоні, для кредитування і здійснення контролю за цільовим використанням коштів і своєчасним погашенням кредитів.

За настання термінів погашення кредиту позичальник не тільки повертає кредиторам запозичені кошти та проценти за кредит, а й відшкодовує всі витра-

ти, пов'язані з організацією і здійсненням кредитної операції у терміни, встановлені договором. Повернення кредиту, сплата процентів і комісійних відбуваються пропорційно ролі та сумі участі банку в консорціумному кредитуванні.

Банк-організатор консорціуму крім процентів і комісійних, що покривають його безпосередні витрати, зазвичай одержує спеціальну винагороду за організацію й керування консорціумом.

З погляду менеджменту важливо, що банки-учасники кредитного консорціуму є солідарно відповідальними перед позичальником, тому невиконання одним банком умов кредитного договору не звільняє інших від зобов'язань перед позичальником. Недостатній досвід банку-організатора консорціумного кредитування може спричинити недостатність або перевищення суми кредиту, що просить позичальник.

Кредитний консорціум припиняє свою роботу після повного погашення кредиту позичальником, виплати процентів, комісійних, що відшкодовують витрати всіх учасників кредитного консорціуму. Проте в разі необхідності спільна діяльність банків-учасників може бути відновлена.

Безперечно, діяльність консорціуму є досить складним процесом, що вимагає чіткого регулювання, контролю на всіх етапах і коректного управління. Створення таких об'єднань виправдане в разі реалізації справді великих довгострокових проектів. Консорціумне кредитування потребує створення алгоритму організаційно-економічного механізму його реалізації. Наведемо основні складові такого алгоритму:

- 1) формування і розвиток нормативно-правової бази підтримки консорціумного кредитування;
- 2) створення центрів консорціумного кредитування з функціями агента в рамках угоди консорціумного кредитування;
- 3) організація оцінки проектів, що потребують кредитування;
- 4) налагодження контактів між центрами консорціумного кредитування та підприємствами-позичальниками;
- 5) здійснення контролю за цільовим використанням коштів.

Описаний організаційно-економічний механізм реалізації консорціумного кредитування, без сумніву, сприятиме розвитку кредитної діяльності банків і дозволить налагодити взаємодію банків з реальним сектором економіки.

Проте варто зазначити, що в нашій країні консорціумне кредитування поки не набуло значного поширення, хоч іноземні банки цей вид кредитування використовують активно. Адже можливості консорціумного кредитування дозволяють забезпечити гармонізацію інтересів усіх учасників цього процесу і забезпечити поступальний розвиток економіки на базі розширеного потоку ресурсів.

На жаль, ринок консорціумного кредитування в Україні наражається на низку проблем, які полягають, по-перше, у тому, що нема довіри між банками. Перманентні фінансові кризи демонструють вразливість і нестійкість багатьох банків, ще більше знижуючи довіру до них. По-друге, не ухвалено окремого нормативного акту, який регулював би консорціумне кредитування. По-третє, неоднорідність можливостей різних банків через різний розмір власного їх капіталу і різну структуру залучених ними ресурсів.

Отже, розвиток консорціумного кредитування розширює можливості реалізації пріоритетних виробничих проектів, зміцнює конкурентоспроможність банків і підприємств реального сектору.

Різновидом консорціумного кредиту є кредит паралельний. За паралельного кредитування в угоді беруть участь два або більше банків, які самостійно ведуть переговори з позичальниками. Банки-кредитори узгоджують між собою умови кредитування, щоб у підсумку укласти кредитний договір зі спільними для всіх учасників умовами. Кожен банк може самостійно надавати позичальникові визначену частку кредиту, додержуючись спільних, узгоджених з іншими банками-кредиторами, умов кредитування.

Формами консорціумного кредиту також можуть бути спільні гарантії, поруки банків за зобов'язаннями позичальників.

У разі невиконання позичальником власних зобов'язань щодо свого партнера банки беруть на себе зобов'язання сплатити борг, при цьому оформляють цю угоду як кредит зі стягненням плати залежно від виду вимоги, строку та суми кредиту.

У дальшому розвитку банківського сектору України консорціуми зможуть створюватись на постійній основі (стануть стабільними) не тільки для виконання кредитних чи гарантійних операцій, але й операцій з цінними паперами на фондовому ринку, для проведення операцій на валютних ринках або для великомасштабних лізингових чи факторингових операцій на кредитному ринку.

Підсумовуючи, зазначимо, що сучасний етап соціально-економічного розвитку України та глобальні зміни світової фінансової системи диктують потребу активізації діяльності вітчизняних банків щодо забезпечення економіки ресурсами. Певні передумови для розвитку консорціумних кредитів, передусім на рівні середніх банків, як і стимулювальні чинники щодо розвитку консорціумного кредитування в Україні, поступово з'являються.

Кожна сфера економіки має свої специфічні риси, особливості функціонування, потреби щодо розвитку, які мають обов'язково братися банками до уваги у здійсненні кредитування підприємств різних галузей.

Особливості кредитування підприємств АПК стосуються методів, строків кредитування, форм забезпечення. У багатьох підприємств існує необхідність кредитувати весь кругооборот капіталу, тому часто кредити надаються у формі кредитної лінії строком до 18 місяців. Забезпеченням може стати майбутній урожай, що підлягає страхуванню. За інвестиційного кредитування однією з основних є проблема з наданням достатнього ліквідного забезпечення позичальником. Для мінімізації ризиків і підвищення ефективності кредитування підприємств агропромислового комплексу доцільно застосовувати нетрадиційні (інноваційні) форми кредитування — фінансовий лізинг, факторинг, форфейтинг, венчурне кредитування тощо.

Банки кредитують підприємства торгівлі з метою закупівлі товарів, створення сезонних запасів, оплати транспортних витрат, енергоносіїв тощо, розширення виробництва. На поповнення оборотних коштів кредити надають переважно у формі кредитної лінії строком до 12 місяців. Особливими видами

кредитування в оборотні активи цих підприємств є овердрафтне кредитування, вексельні кредити, факторинг.

Особливостями організації кредитних відносин банків з будівельними підприємствами є: специфічні об'єкти кредитування; необхідність обов'язкового прогнозування чистого грошового потоку в процесі оцінювання кредитоспроможності; специфічні, характерні виключно для цієї галузі, об'єкти застави та інші, що пов'язані з особливостями організаційної структури цих організацій та технології будівельного виробництва.

Фінансування зовнішньої торгівлі передбачає використання суб'єктами власних і запозичених коштів, широкого кола інструментів і видів фінансування, включаючи пряме й опосередковане банківське кредитування. Фінансовими інструментами, за допомогою яких функціонують механізми передекспортного, постекспортного та постімпортного фінансування, є передусім акредитиви, а також гарантії. Кредитуючи імпортерів, банки використовують традиційні разові кредити, невідновлювані та відновлювані кредитні лінії, овердрафтне кредитування, акредитиви.

Створення банківських консорціумів — це процес об'єднання банків для здійснення консорціумних угод, що передбачають не тільки виконання однієї певної операції, а й співробітництво з різних напрямів банківської діяльності. Консорціумне кредитування дає можливість забезпечити гармонізацію інтересів усіх учасників цього процесу (як банків, так і позичальників), а також поступальний розвиток економіки на базі розширеного потоку ресурсів.

Питання для самоконтролю

1. Які специфічні особливості аграрного сектору мають урахуватися банками за кредитування підприємств цієї галузі?
2. Назвіть особливості оцінки кредитоспроможності підприємств АПК.
3. Які обставини має брати до уваги банк під час структурування кредитів підприємствам рослинництва? підприємствам тваринництва? підприємствам, що здійснюють заготівлю, зберігання і переробку сільськогосподарської продукції?
4. Як визначається строк кредиту на поповнення оборотних коштів підприємствам рослинництва?
5. Як визначається ліміт овердрафту підприємствам різних галузей економіки?
6. Як визначається сума і строк кредиту під заставу складських свідоцтв підприємствам рослинництва?
7. В яких випадках підприємства рослинництва звертаються до банку за авалем векселів?
8. Які форми забезпечення використовують банки за платіжними гарантіями підприємствам рослинництва?
9. Що є об'єктами кредитування банками сільськогосподарських підприємств на інвестиційні цілі та придбання техніки?
10. Які особливості структурування операцій банків з фінансового лізингу для підприємств рослинництва? кредитів для покриття сезонних витрат тваринництва? кредитів на поповнення оборотних коштів підприємствам, що здійснюють купівлю, заготівлю, доробку, зберігання і переробку сільськогосподарської продукції?

11. Обґрунтуйте особливості кредитів, що їх надають банки торговельним підприємствам: на поповнення оборотних коштів; факторингового кредиту; кредиту під заставу комерційних векселів торговельним організаціям; на інвестиційні цілі.
12. Які обумовлені специфікою будівельного виробництва особливості мають брати до уваги банки за кредитування будівельних підприємств?
13. Які особливості оцінки кредитоспроможності будівельних підприємств?
14. Обґрунтуйте особливості різних видів кредитів, що їх надають банки будівельним підприємствам.
15. Поясніть сутнісні відмінності між фінансуванням ЗЕД і торговельним фінансуванням.
16. Розкрийте переваги торговельного фінансування.
17. Чим пояснюється відносно невисока вартість кредитних коштів у рамках торговельного фінансування?
18. Наведіть послідовність етапів постімпортного фінансування й обґрунтуйте доречність його використання.
19. Охарактеризуйте вплив реалізації механізмів передекспортного та постекспортного фінансування на фінансові можливості експортера.
20. Які базові умови фінансування зовнішньої торгівлі встановлені чинним законодавством?
21. У чому полягає особливість консорціумних кредитів?
22. Назвіть основні питання, які фіксуються в консорціумному договорі.
23. Перелічіть складові алгоритму організаційно-економічного механізму реалізації консорціумного кредитування.
24. Які основні обов'язки покладені на банк-організатор консорціуму?
25. Розкрийте функції банку-агента в наданні консорціумних кредитів.
26. Які проблеми вповільнюють розвиток ринку консорціумного кредитування в Україні?

Термінологічний словник

- Аваль** — вексельне поручительство, за яким особа (аваліст), що його здійснює, бере на себе відповідальність перед власником векселя за виконання векселедавцем, акцептантом або індосантом зобов'язань щодо оплати цього векселя. Аваль виражається словами «вважати за аваль» або будь-яким іншим рівнозначним формулюванням, оформляється на векселі або на алонжі, підписується авалістом.
- Авалювання** — оформлення юридичною або фізичною особою авалю за векселем, тобто взяття зобов'язання оплатити вексель повністю або частково за одну із зобов'язаних за векселем осіб у разі неоплати векселя платником у строк або якщо немає змоги одержати платіж за векселем у строк.
- Авансовий кредит** — кредит, що надається банком заготівельним організаціям готівкою для розрахунків із громадянами за куплену в них сільськогосподарську продукцію та для покриття заготівельних витрат.
- Банківський консорціум** — стабільне тимчасове об'єднання банків на паритетній основі для здійснення консорціумного кредитування й співробітництва за різними напрямками банківської діяльності.
- Банківський консорціумний кредит** — кредит, що надається позичальникові двома або більшою кількістю банків, об'єднаних у тимчасовий банківський консорціум для фінансування капіталомістких проектів у довгостроковій

перспективі через акумулювання банківських фінансових ресурсів і диверсифікацію кредитних ризиків.

Безумовна гарантія — гарантія, за якою банк-гарант у разі порушення принципалом свого зобов'язання, забезпеченого гарантією, сплачує кошти бенефіціарові за першою його вимогою без подання будь-яких інших документів або виконання будь-яких інших умов.

Дамно — комісія банку за інкасування іногородніх векселів.

Дисконт — винагорода, що її беруть банки під час урахування векселів та купівлі векселів у векселедержателів до закінчення терміну їх сплати.

Інвойс — документ у міжнародній комерційній діяльності, що надається продавцем іноземному покупцеві, в якому зазначається інформація про товар, його кількість, ціну, а також умови поставки та дані про постачальника і покупця.

КВЕД — класифікація видів економічної діяльності України.

Лізинговий внесок — сума, що періодично сплачується лізингоодержувачем лізингодавцеві в рамках лізингового платежу за надане йому право користування лізинговим майном. Розміри, спосіб, форма і періодичність виплат, а також метод визначення загальної суми лізингових внесків установлюються в лізинговому договорі за взаємною згодою сторін.

Лізинговий платіж — загальна сума коштів за весь строк лізингу, яка виплачується лізингоодержувачем лізингодавцеві за надане йому право користування лізинговим майном.

Майбутній урожай — сільськогосподарська рослинницька продукція, яку планує одержати сільськогосподарське підприємство на основі здійснених посівів сільськогосподарських культур на належних йому сільськогосподарських угіддях у процесі здійснення сільськогосподарської діяльності у поточному сільськогосподарському (маркетинговому) році.

Передекспортне фінансування — фінансування виробництва експортної продукції експортера-позичальника.

Подвійне складське свідоцтво — документ, що видається на пред'явника та посвідчує право на товар (зерно). **П.с.с.**, на відміну від простого, складається з двох частин — складського свідоцтва та заставного свідоцтва, що можуть бути відокремлені одне від одного.

Порто — сума для відшкодування поштово-телеграфних видатків банку за пересилання векселя, яка стягується з векселедавця за векселем з платежем не за місцем його врахування.

Постекспортне фінансування — фінансування експортера в період між відвантаженням товарів (продукції) й одержанням платежу відповідно до договору купівлі-продажу.

Постімпортне фінансування — фінансування імпортних контрактів з відстроченням платежу.

Принципал — основна особа (боржник) за борговим зобов'язанням.

Просте складське свідоцтво — товаророзпорядчий складський документ на пред'явника або іменний, що посвідчує право власності на товар, який зберігається на сертифікованому складі.

Сертифікований зерновий склад — товарний склад, який одержав сертифікат про відповідність надання послуг зі зберігання, що дає право видавати прості і подвійні складські свідоцтва на зерно, зазначені в сертифікаті про відповідність надання послуг зі зберігання.

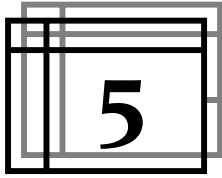
Умовна гарантія — гарантія, за якою банк-гарант у разі порушення принципалом свого зобов'язання, забезпеченого гарантією, сплачує кошти бенефіціару на підставі вимоги бенефіціарові та в разі виконання ним відповідних умов або подання документів, зазначених у гарантії.

Література

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/435-15
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17
5. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № 959-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
6. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті : Закон України від 23.09.1994 № 185/94-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/185/94-вр>
7. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
8. Про зерно та ринок зерна в Україні : Закон України від 04.07.2002 № 37-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/37-15>
9. Про фінансовий лізинг. Закон України від 11.12.2003 № 1381-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/723/97-вр
10. Про сертифіковані товарні склади та прості складські свідоцтва : Закон України від 23.12.2004 № 2286-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2286-15>
11. Про будівельні норми : Закон України від 05.11.2009 704-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1704-17>
12. Про систему валютного регулювання і валютного контролю : Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/15-93>
13. Порядок державного фінансування капітального будівництва, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 № 1764 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/1764-2001-п
14. Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України, затв. постановою Правління НБУ від 16.12.2002 № 508 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0174-03>
15. Положення про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах, затв. постановою Правління НБУ від 15.12.2004 № 639 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0041-05/print1445414580333156>
16. Інструкція щодо заповнення форм державних статистичних спостережень у галузі сільського господарства, затв. наказом Державного комітету статистики України 27.08.2008 № 296 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0877-08>
17. Інструкція про ведення обліку й оформлення операцій із зерном і продуктами його переробки на хлібоприймальних та зернопереробних підприємствах, затв. наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 13.10.2008 № 661 [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1111-08>

18. Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД-2010), затв. наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 № 457 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua/info/842>
19. Положення про здійснення банками аналізу та перевірки документів (інформації) про фінансові операції та їх учасників, затв. постановою Правління Національного банку України від 15.08.2016 № 369 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0369500-16>
20. *Алексейчук М.* Синдицированные кредиты как источник финансирования инвестиционных проектов [Электронный ресурс] / М. Алексейчук // Финансовая академия. — 2001. — 19 окт. — Режим доступа : <http://www.akzia.ru/economics/19-10-2001/186.html>
21. Банківський менеджмент : навч. посіб. / [О. Кириченко, І. В. Гіленко, С. Роголь та ін.]. — Київ : Знання-Прес, 2002. — 438 с.
22. *Бояренков А. В.* Синдицированный кредит как источник ресурсов крупных предприятий / А. В. Бояренков // Деньги и кредит. — 2004. — № 2. — С. 35–40.
23. *Дмитренко, М. Г.* Кредитування і контроль / М. Г. Дмитренко, В. С. Платнюк. — Київ : Кондор, 2009. — 296 с.
24. Енциклопедія банківської справи України / [редкол. : В. С. Стельмах та ін.]. — Київ : Молодь : Ін Юре, 2001. — 680 с.
25. *Ковальчук А.* Щодо фінансово-правового забезпечення консорціумних проектів [Електронний ресурс] / А. Ковальчук // Економічний часопис ХХІ. — 2007. — № 3-4. — Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2007/34/200712.html>
26. *Корнеев В. В.* Фінансові посередники як інститути розвитку : монографія / В. В. Корнеев. — Київ : Основа, 2007. — 192 с.
27. Основи міжнародних фінансів : підручник / [О. І. Рогач, Т. С. Шемет, С. А. Циганов та ін.]. — Київ : ВПЦ «Київський університет», 2014. — 447 с.
28. *Рыкова И.* Перспективы развития синдицированного кредитования [Электронный ресурс] / И. Рыкова // Банковское кредитование. — 2008. — 04 июня. — Режим доступа : <http://www.klerk.ru/print.php?110055>
29. *Сорокина И. О.* Долевой банковский кредит: синдицированный или консорциальный [Электронный ресурс] / И. О. Сорокина // Финансовый менеджмент. — 2007. — № 4. — Режим доступа : <http://www.finman.ru/articles/2007/4/3795.html>
30. Справочник основных сведений о финансировании внешней торговли в странах с переходной экономикой. — ООН. Европейская экономическая комиссия. — Нью-Йорк ; Женева, 2007. — ЕСЕ/TRADE/361.
31. *Титов Д. А.* Синдицированное кредитование — перспективный источник [Электронный ресурс] / Д. А. Титов // Вестник банковского дела. — 2001. — № 7. — Режим доступа : <http://www.bankir.ru/>
32. *Шемет Т. С.* Міжнародні розрахунки та валютні операції : навч. посіб. / Т. С. Шемет, А. М. Коряк, О. М. Діба ; за заг. ред. Т. С. Шемет. — Київ : КНЕУ, 2009. — 348 с.
33. ICC. Rethinking Trade Finance 2009: An ICC Global Survey // ICC Banking Commission Market Intelligence Report, 470-1120 TS/WJ. — 2009. — 31 March.
34. Офіційний сайт Держстату України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://ukrstat.org/uk>

Розділ

5 ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КРЕДИТНОГО ПРОЦЕСУ ЗА КРЕДИТАМИ НАСЕЛЕННЮ

Після вивчення цього розділу ви зможете

- знаходити й аналізувати інформацію з різних джерел щодо технологій надання різноманітних банківських кредитів фізичним особам;
- контролювати додержання банками правил оформлення, надання та погашення споживчих та іпотечних кредитів, операцій з надання і погашення овердрафтного кредиту; споживчих кредитів, що видаються за допомогою кредитних карток;
- аналізувати дохідність (оцінювати ефективність) для банку споживчих та іпотечних кредитів, операцій банку з надання овердрафтного кредиту, споживчих кредитів, що видаються за допомогою кредитних карток;
- генерувати креативні ідеї щодо оформлення, надання та погашення споживчих та іпотечних кредитів, овердрафтного кредиту та вирішувати важливі проблеми їх розвитку на інноваційній основі;
- проводити дослідження у сфері банківського кредитування фізичних осіб.

5.1. Класифікація банківських кредитів, що надаються фізичним особам

Технології банківських кредитних операцій з фізичними особами принципово аналогічні іншим видам кредитних операцій. Ці кредити надаються на комерційній основі з додержанням усіх принципів кредитування в межах кредитних ресурсів банку. Однак існують і певні особливості.

Розглядаючи це питання, необхідно уточнити суть понять «кредит фізичній особі» і «банківський кредит фізичній особі», які іноді ототожнюються зі споживчим кредитом і кредитом населенню. Справді, ці поняття близькі за змістом, але не тотожні. Їх слід розрізняти, усвідомлюючи значення банківського кредиту (як кредиту, що надається банком) і виходячи із суті споживчого кредиту

(визначальною ознакою якого є кредитування кінцевого споживання) та з різниці між поняттями «населення» і «фізичні особи».

У розподілі кредитів часто використовують об'єктно-суб'єктний підхід. Із суб'єктної позиції кредити класифікують залежно від учасників відносин — кредитора та позичальника. Визначальною характеристикою кредиту фізичній особі постає особа позичальника — фізична особа. При цьому як у світовій, так і у вітчизняній практиці в цих відносинах кредиторами можуть виступати: комерційні банки, небанківські кредитні установи (ощадні каси й асоціації, ломбарди, кредитні спілки). Крім того, між кредитною установою та позичальником-фізичною особою може існувати посередник, наприклад торговельна організація. Кредити фізичним особам також можуть надавати інші фізичні особи.

Тип кредитора суттєво впливає на особливості механізму й організації процесу кредитування, а також на специфіку його правового регулювання. За цією ознакою кредити фізичним особам заведено поділяти на ті, що надають банки, небанківські кредитні установи, фізичні особи. У формалізованому аспекті банківський кредит переважає обсяги всіх інших кредитів і має найширше застосування, тому всі кредити, що надаються фізичним особам, також доцільно й заведено поділяти на *банківські та небанківські*.

Банківський кредит фізичній особі класифікується за суб'єктними ознаками, і в цих відносинах кредитором виступає виключно банк, а позичальником — фізична особа. Ці кредити іноді називають кредитами населенню або споживчими кредитами, що не є те саме.

Поняття «населення» є найширшим в плані відображення груп людей, що мешкають на певній території, і охоплює поняття «фізичні особи» та «фізичні особи-підприємці» (ФОП). Поняття *фізична особа* у цивільному праві використовується для позначення людини як учасника правових відносин; це — громадянин України, іноземець, особа без громадянства, що не веде підприємницької діяльності. Поняття *фізична особа-підприємець* (ФОП) означає фізичну особу, яка здійснює підприємницьку діяльність. Виходячи з цього під *банківськими кредитами населенню* слід розуміти всі кредити, що їх можуть надавати банки населенню (і кредити на споживчі потреби фізичних осіб, і кредити на виробничі потреби ФОП). Проте з огляду на усталену в Україні банківську термінологію надалі термін «*банківський кредит фізичній особі*» буде застосовано у найширшому розумінні, тобто включатиме кредити фізичним особам, що спрямовуються у сферу споживання (споживчі кредити), а також кредити фізичним особам-підприємцям, що спрямовуються у сферу виробництва і торгівлі (кредити ФОП).

Виокремлення об'єктної позиції у класифікації кредитів фізичним особам обумовлене існуванням кредиту в товарній і грошовій формі та безпосереднім цільовим спрямуванням запозичених коштів. У сучасній економічній системі кредит переважає в грошовій формі, коли надається й гаситься грошима. Проте кредит фізичній особі, навіть за участі банку, може надаватися не тільки в грошовій, а й у товарній формі. Незважаючи на те що банківський кредит апіорі є грошовим кредитом, у випадку тристоронніх відносин (банк — торговельна фірма — позичальник-фізична особа) він фактично надається у вигляді конкрет-

ного товару (у разі купівлі в торговельній мережі), а погашається вже грошима через банківську установу.

Існують різні ознаки класифікації банківських кредитів населенню, й загалом вони збігаються з ознаками класифікації банківських кредитів (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

КЛАСИФІКАЦІЯ БАНКІВСЬКИХ КРЕДИТІВ, ЩО НАДАЮТЬСЯ НАСЕЛЕННЮ

Ознака класифікації	Різновид кредиту
Статус позичальника	Фізичним особам Фізичним особам-підприємцям (ФОП)
Цілі спрямування коштів	На споживчі цілі На розвиток бізнесу
Характер потреб	На поточні потреби споживання (придбання товарів і послуг); на фінансування оборотного капіталу ФОП На інвестиційні потреби (кредити на придбання, реконструкцію, будівництво житла (іншої нерухомості); підприємницькі інвестиції
Цільова спрямованість (кількісно)	Цільові Багатоцільові
Термін повернення	На вимогу Строкові (у тому числі прострочені, пролонговані)
Строк надання (кредитування)	Короткострокові (до одного року) Довгострокові (від одного року)
Метод надання кредиту	Одноразові Перманентні Гарантовані
Порядок надання	Прямий Непрямий
Валюта надання	У національній валюті В іноземній валюті
Форма надання	Безготівкові Готівкові
Спосіб видачі	Платіжний Компенсаційний
Метод погашення кредиту	Одноразово Револьверно (відновлювано) З розстроченням платежів
Тип платежів за кредитом	Із класичними платежами (диференційованими за сумами платежами) З ануїтетними платежами (рівними за сумами платежами)
Тип процентної ставки	З фіксованою процентною ставкою З плаваючою процентною ставкою
Метод сплати процентів	Під час видачі кредиту (дисконтний кредит) Протягом періоду кредитування
Наявність забезпечення	Бланкові Забезпечені

Закінчення табл. 5.1

Ознака класифікації	Різновид кредиту
Вид забезпечення	Забезпечені заставою (у тому числі забезпечені іпотекою — іпотечні) Забезпечені гарантіями третіх осіб Забезпечені договором страхування
Рівень ризику	Стандартні З підвищеним ризиком
Тип позичальника	Усім верствам населення Різним соціальним і віковим групам Постійним клієнтам, VIP-клієнтам

Крім того що кредити населенню класифікуються за ознаками, притаманними класифікації банківських кредитів узагалі, слід звернути увагу на певні специфічні характеристики їх класифікації. Важливим є розподіл кредитів, що надаються банками населенню, за *статусом позичальника* — кредит фізичній особі та кредит фізичній особі-підприємцю. Фактично цей розподіл обумовлений цільовим спрямуванням коштів фізичною особою або у сферу особистого споживання (такі кредити є, по суті, споживчими, коли кошти кредиту спрямовуються у сферу споживання), або на розвиток бізнесу (такі кредити є підприємницькими, коли кошти кредиту спрямовуються у сферу виробництва й торгівлі).

На практиці існують труднощі щодо чіткого визначення напряму використання коштів кредиту фізичною особою-підприємцем. Через спрощену систему обліку складно відокремити бізнесові й приватні (споживчі) витрати цих осіб, підприємницький і сімейний бюджет. Однак такий розподіл необхідний, оскільки його відсутність призводить до ускладнення процесу кредитування. Кредитуючи фізичних осіб на підприємницькі цілі банки найчастіше застосовують до них ті самі підходи до кредитування, що й до інших підприємницьких структур. А споживче кредитування має свої особливості організації. Тобто механізм і організація процесу кредитування даних кредитів має суттєві відмінності, про що йдеться в підрозд. 5.2 і 5.6.

Подана в табл. 5.1 класифікація вміщує різноманітні модифікації банківських кредитів, що надаються фізичним особам як *на споживчі цілі*, так і *на цілі підприємництва*.

За *цільовим спрямуванням коштів* кредити населенню поділяються виходячи з характеру потреб, що кредитуються. Вони надаються:

- в основний капітал (на технічне переозброєння і розширення підприємницької діяльності) і в оборотний капітал (на покриття витрат виробництва й обігу, покриття дефіциту коштів для розрахунків);
- на споживчі потреби капітального (індивідуальне і кооперативне житлове будівництво та придбання житла, дачних будинків, гаражів, автомобілів) та поточного характеру (придбання товарів, оплата послуг, на невідкладні потреби тощо).

Банківським кредитом можуть покриватись різні *за характером потреби* позичальників-фізичних осіб. Кредити можуть надаватись на покриття поточних потреб споживання (купівля фізичними особами товарів і послуг), на фінансування оборотного капіталу фізичних осіб-підприємців, а також на покриття інвестиційних потреб (кредити на придбання, реконструкцію, будівництво житла (іншої нерухомості) фізичними особами та для здійснення ФОП підприємницьких інвестицій).

Характерною ознакою класифікації кредитів фізичним особам є *наявність або брак конкретизації цілей кредиту*. З огляду на це кредити фізичним особам (здебільшого на споживчі цілі) слід поділяти на цільові та багатоцільові. До цільових належать такі, що видаються на зазначені в угоді цілі (купівля автомобіля, оплата послуг тощо). Кредити, конкретні цілі яких не визначені в угоді, належать до так званих багатоцільових (кредит на невідкладні потреби й т. ін.). Реально ціль у даних кредитів визначається самим кінцевим споживанням різних товарів і послуг. Часто багатоцільові кредити є незабезпеченими або забезпечені гарантіями третіх осіб, тобто надаються на умовах довіри особі. Сукупні характеристики таких кредитів (широта застосування, доступні умови) роблять їх привабливими для клієнтів, але більш ризикованими для кредитора.

За термінами повернення вирізняють кредити строкові, на вимогу, пролонговані (відстрочені) та прострочені. Строкові кредити — це такі, що мають конкретний термін повернення, що визначений у кредитній угоді. Кредити на вимогу видаються банком на невизначений строк. Погашаються вони в міру появи для цього можливостей у клієнта. Але позичальник має погасити такі кредити за першою вимогою банку. Відстроченими є кредити, погашення яких на прохання клієнта банк переніс на пізніший термін. Простроченими вважаються кредити, які не погашені клієнтом у передбачений кредитним договором термін.

За строком надання (кредитування) кредити поділяються на короткострокові (умовно до одного року) і довгострокові (від одного року). На формування оборотного капіталу переважно використовується короткостроковий кредит, а на капітальні вкладення — довгостроковий. Масштаби надання банками довгострокових кредитів залежать від попиту на них і від наявності ресурсів, залучених на довгі строки.

За методом надання вирізняють кредити, що їх позичальники одержують одноразово, перманентно або гарантовано. Одноразові кредити видаються на підставі документів, які позичальник подає банку для розгляду щоразу, коли в нього виникає потреба в додаткових коштах. Зокрема, банки у такий спосіб надають кредити клієнтам, поточні рахунки яких перебувають в іншому банку. Перманентні кредити переважно надаються клієнтам, які мають постійні кредитні відносини з банком. У цьому разі з кредитного рахунку оплачуються розрахункові документи в межах установленого кредитним договором ліміту кредитування без погодження з банком розміру кожного траншу кредиту і без оформлення його спеціальними документами. Гарантійний кредит надається тоді, коли банк узяв на себе договірні зобов'язання надати клієнтові в разі

потреби кредитні кошти протягом певного періоду у визначеному розмірі. Такий кредит може бути обумовлений конкретною датою або настанням певної причини, яка викликає потребу в кредиті. При цьому застосовують різні схеми надання кредиту — з відкриттям кредитної лінії і з використанням овердрафту. Кредитна лінія дає змогу використовувати кредит поступово в межах обумовленої кредитним договором суми та строку. Крім поточного рахунку в разі потреби банк відкриває клієнтові кредитний рахунок, з якого оплачуються розрахункові документи. При кредитуванні за рахунком з овердрафтом розмір кредиту обмежується лімітом, величина якого, строк існування, умови погашення та ін. визначаються договором овердрафту або додатковою угодою до договору про обслуговування поточного рахунку. Кредитування за рахунком з овердрафтом має епізодичний і виключно короткостроковий характер.

За порядком надання банківський кредит фізичній особі може бути прямим, коли рух коштів відбувається безпосередньо між банком і фізичною особою. За надання прямого банківського кредиту укладається кредитний договір між банком та позичальником. Непрямим є кредит, коли між кредитором і позичальником існує певний посередник, яким часто виступає підприємство роздрібної торгівлі. У цьому разі договір укладається між клієнтом і магазином, наступним кроком якого буде одержання фізичною особою кредиту в банку.

Кредити населенню також поділяються *за видом валюти* — на кредити в гривні та кредити в іноземній валюті. Водночас виокремлення в перспективі такого критерію класифікації, як вид валюти для споживчих кредитів фізичним особам, є неоднозначним. Ця ознака спричинена сучасними реаліями української економіки і є вторинною. На практиці такі кредити сьогодні фактично існують (як залишки заборгованості у банках за споживчими, здебільшого іпотечними, кредитами, виданими до 2011 року). З 2011 р. надавати споживчі кредити населенню України дозволяється лише в національній валюті [15]. Це пояснюється тим, що в умовах тривалої фінансової й економічної нестабільності в Україні кредитування населення в іноземній валюті (за нестабільних доходів населення в іноземній валюті), особливо на довгостроковій основі, містить значні валютні ризики.

За формою надання кредити населенню можуть бути безготівкові (у тому числі супроводжуватися наданням платіжної картки) і готівкові. У безготівковій формі кредити надаються способом:

- оплати розрахункових документів за матеріали, конструкції, обладнання, надані послуги, виконані роботи;
- зарахування коштів на поточний рахунок позичальника (при будівництві власними силами) на підставі розрахунку готовності об'єкта кредитування (компенсаційний спосіб надання);
- перерахування коштів на поточний рахунок продавця квартири, житлового будинку чи гаража (платіжний спосіб надання).

У готівковій формі кредити видаються позичальникам-фізичним особам через касу банку. Інколи кредит може надаватися готівкою з правом контролю за цільовим використанням коштів.

Чимраз частіше у практиці кредитування фізичних осіб надання кредиту (як правило, на поточні потреби) супроводжується видачею кредитної картки (що є зручним сучасним інструментом кредитування). За її допомогою позичальник може або розраховуватись за придбані у кредит блага безготівково, або одержати кредитні кошти готівкою через банкомат або касу банку.

За способом видачі банківські кредити населенню можуть бути поділені на такі, що мають компенсаційний і платіжний характер. Кредит компенсаційного характеру передбачає спрямування кредитних коштів безпосередньо на поточний рахунок позичальника з метою відшкодування зроблених ним видатків. Сутність кредиту платіжного характеру полягає в тому, що позичальник у міру необхідності надає банку розрахунково-платіжні документи для оплати, і кредитні кошти надходять безпосередньо на оплату цих документів.

За методом погашення кредити фізичним особам і фізичним особам-підприємцям бувають: з погашенням із розстроченням платежів, тобто платежами протягом установленого договором строку; з одноразовим поверненням, коли заборгованість за кредитом погашається у визначений в угоді день або достроково на вимогу банку чи за бажанням позичальника; револьверно (відновлювано).

Кредит з погашенням із розстроченням платежів передбачає погашення тіла і процентів за ним, як правило, щомісяця рівними (або диференційованими) частинами.

Для кредитів з вибраним способом погашення без розстрочення платежів характерним є одночасне погашення основного боргу і процентів, і вони називаються *бриджинг-кредити*. Це кредити приватним особам або сім'ям на покриття поточних потреб у грошових коштах, які повертаються єдиною сумою наприкінці строку кредитування. Такий кредит може надаватися на відносно невеликий строк, як правило, в межах 30 діб або іншого незначного періоду часу.

У групу револьверних включають кредити, надані позичальникам за єдиним активно-пасивним поточним рахунком у вигляді овердрафту чи з використанням кредитної картки. Надання овердрафту часто здійснюється під забезпечення ощадним вкладом чи цінними паперами або без забезпечення.

За типом платежів за кредитом розрізняють кредити населенню з погашенням заборгованості платежем:

— амортизаційним стосовно до основного боргу: позичальник вносить у визначений термін проценти, нараховані на фактичну заборгованість за час користування кредитом, і рівний щомісячний платіж за основним боргом (сума кредиту ділиться на кількість місяців користування ним за договором). Такий спосіб внесення платежу за кредитом вважається класичним (з диференційованими платежами);

— амортизаційним стосовно до основного боргу і процентів: загальний борг клієнта перед банком визначається на момент укладення угоди і ділиться на кількість місяців користування кредитом за договором. У цьому разі позичальник щомісяця вносить однакову суму в погашення кредиту і процентів (з анuitетними платежами).

За типом процентної ставки кредити населенню можуть надаватись:

— з фіксованою процентною ставкою — така процентна ставка встановлюється один раз на весь строк чинності кредитного договору і є незмінною без додаткового узгодження зі сторонами угоди;

— плаваючою процентною ставкою — така процентна ставка може підлягати зміні залежно від зміни різних умов, які передбачені і закріплені у кредитному договорі.

За методом сплати процентів банківські кредити можуть бути зі сплатою процентів під час видачі кредиту (дисконтний кредит), а також зі сплатою процентів протягом періоду кредитування.

За наявністю забезпечення кредити бувають забезпечені та бланкові (незабезпечені вторинними джерелами). Забезпеченим є кредит, за яким закріплене конкретне вторинне джерело його погашення. Бланкові кредити відповідно до умов кредитного договору не мають конкретного вторинного джерела його погашення.

За видом забезпечення кредити населенню поділяються на забезпечені нерухомим та рухомим майном, цінними паперами, гарантією і порукою третьої особи, страховим полісом тощо. Зокрема, до забезпечених належать іпотечні кредити, які надаються під заставу нерухомого майна. Докладніше особливості іпотечного кредитування банками населення описано в підрозд. 5.5. Безпосередньо для кредитування фізичних осіб характерним є те, що як іпотечне забезпечення часто постає житлова іпотека, що має свою специфіку (обмеження) щодо використання з метою забезпечення кредитів. Іншою особливістю є часте надання бланкових кредитів, які, по суті, надаються під високий рівень кредитоспроможності позичальника.

За рівнем ризику кредити поділяються на стандартні та з підвищеним ризиком. Перші надаються позичальникам, що раніше своєчасно розраховувалися з банком за кредитами та мають належну кредитоспроможність, яка забезпечить погашення кредиту в майбутньому. До других належать бланкові кредити та кредити, надані клієнтам з нестійким фінансовим становищем або ті, що допускали прострочення платежів банку в минулому, не мають кредитної історії або вона не є бездоганною. Зазначимо, що на практиці всі кредити фізичним особам вважаються більш ризиковими, ніж кредити, надані корпоративним клієнтам.

Останніми десятиріччями значна популяризація кредитування як банківської послуги населенню виявилась не тільки в широкій різноманітності кредитів, а й в існуванні певних особливостей у наданні цього виду послуг різним верствам населення. На практиці це змушує банки виділяти кредити за таким критерієм, як *тип позичальника*. Тому, поряд з кредитами, що надаються всім верствам населення, зокрема, вирізняють кредити, які надаються лише певним соціальним чи віковим групам (наприклад, студентам на навчання) або лише постійним клієнтам (наприклад, бланкові овердрафтні кредити), або VIP-клієнтам (наприклад, видача кредитної картки з особливим набором привілейованих послуг).

5.2. Особливості організації кредитних відносин за банківськими споживчими кредитами фізичним особам

Серед банківських кредитів, що надаються фізичним особам, особлива увага приділяється споживчому кредиту. У вузькому розумінні споживчий кредит передбачає, що фізична особа кошти кредиту використовує на поточне споживання. У широкому розумінні споживчий кредит задовольняє будь-які витрати фізичної особи, що пов'язані з кінцевим споживанням. Ці витрати можуть мати як поточний, так і капітальний характер.

Споживче кредитування населення має важливе соціально-економічне значення. Сутнісна ознака споживчого кредиту — кредитування кінцевого споживання, тому споживчий кредит дає змогу людям споживати товари і послуги до того, як вони спроможні їх оплатити. Тим самим споживчий кредит забезпечує підвищення життєвого рівня споживачів. У макроекономічному плані споживчий кредит збільшує сукупний платоспроможний попит на предмети споживання і послуги, що стимулює розширення обсягів їх виробництва. Банківське споживче кредитування населення справляє позитивний вплив на розвиток заощаджень і безготівкових розрахунків, насамперед це стосується запровадження кредитних карток. Воно також сприяє розвитку прогресивних форм торгівлі, що, у свою чергу, є важливим чинником підвищення товарообігу.

Фізичні особи в Україні можуть користуватися банківським кредитом на такі споживчі цілі:

- придбання товарів тривалого користування;
- покриття невідкладних потреб (оздоровлення, лікування, навчання тощо);
- покриття браку власних коштів при здійсненні поточних розрахунків за куплені товари, одержані послуги, виконані роботи з використанням платіжних карток;
- покриття довгострокових споживчих потреб (купівля квартири, будівництво житлового будинку, присадибної ділянки тощо).

Банківське споживче кредитування фізичних осіб відбувається за тими самими принципами, що й кредитування корпоративних клієнтів, а саме:

- цільове призначення (має бути визначена ціль, на яку будуть витрачені кошти кредиту);
- строковість повернення (позичальник повинен повернути кредиторіві всю суму одержаної в кредит вартості в чітко визначений термін);
- забезпеченість (майбутніми грошовими потоками, заставою нерухомого, рухомого майна, цінних паперів, валютних цінностей тощо, гарантіями третіх осіб, страхуванням);
- платність (позичальник не тільки повертає кредиторіві основну суму боргу, а й сплачує додаткові кошти у формі процента).

Процес споживчого кредитування складається з кількох етапів, що є базовими при розробці методики надання кредитів усіма банками. Процес банківського кредитування можна охарактеризувати як комплекс дій, пов'язаних з оформленням, наданням, обслуговуванням і погашенням кредиту. Його умовно

доцільно поділяти на кілька етапів, кожний з яких забезпечує розв'язання конкретних завдань, а всі вони в сукупності спрямовані на досягнення мети банківського кредитування — одержання банком прибутку.

Починається процес банківського кредитування фізичної особи з попередньої співбесіди з потенційним позичальником. За дрібного споживчого кредитування таку співбесіду провадить спеціально підготовлений працівник кредитного відділу. Попередня співбесіда також може провадитися заступником голови правління, директором департаменту або начальником управління споживчого кредитування; при цьому клієнт заповнює анкету. Також з'ясовується мета, з якою береться кредит, строки, попередньо обговорюється процентна ставка та забезпечення за кредитом. У разі якщо банк та клієнт дійшли згоди, кредитна справа позичальника передається далі кредитному експертові.

Далі збирається й опрацьовується повний пакет документів від позичальника, оцінюється його кредитоспроможність. Кредитний експерт формує повний пакет документів та одержує вичерпну інформацію про соціальну, фінансову та майнову стабільність клієнта, його кредитну історію; попередньо досліджуються варіанти забезпечення за кредитом та оцінюється покриття кредиту наданим забезпеченням. Особлива увага приділяється визначенню фінансового стану клієнта, його спроможності повернути кредит. При оцінці враховуються в першу чергу реальні, оприлюднені доходи особи, також вагоме значення мають участь клієнта в підприємницькій діяльності, його дивідендні доходи та доходи від інших видів діяльності. До уваги беруться також сімейний стан позичальника, доходи членів його сім'ї, відносини в сім'ї тощо.

Після одержання результатів оцінки кредитоспроможності позичальника в разі невідповідності рівня ризику кредитної операції принципам кредитної політики банку клієнтові відмовляють у видачі кредиту і повертають кредитну заявку та пакет документів, що до неї додається. У разі відповідності рівня ризику кредитної операції принципам кредитної політики банку кредитний комітет приймає рішення про видачу кредиту та підписання кредитної угоди.

Копія такого рішення надсилається позичальникові. На основі рішення кредитний працівник готує кредитний договір і договір застави залежно від виду кредиту.

На основі виду споживчого кредиту можуть використовуватися різні за змістом типові форми кредитного договору. Але незалежно від конкретного змісту в кредитному договорі обов'язково має бути зазначено: статус банку і позичальника; мету і суму кредиту, умови його надання і погашення; форми забезпечення кредиту; величину процентної ставки за кредитом і порядок її сплати; обов'язки обох сторін.

Банки України зобов'язані надати позичальнику-фізичній особі письмову інформацію про умови кредитування й орієнтовну сукупну його вартість до моменту укладення кредитного договору, а під час укладення кредитного договору — детальний розклад сукупної вартості кредиту. Це закріплено Правилами надання банками України інформації споживачеві про умови кредитування та сукупну вартість кредиту [23].

Видача споживчих кредитів населенню здійснюється на підставі кредитних договорів, які укладаються банком з фізичними особами за місцем їх постійного

проживання. У разі надання кредиту на будівництво і купівлю житлових будинків кредитний договір може укладатися за місцем забудови чи місцезнаходженням будинку. У наданні банком споживчого кредиту не допускається дискримінація індивідуальних клієнтів за статтю, сімейним станом, віком, расою, релігією, національністю, мовою тощо.

Договори підписуються позичальником і вповноваженою особою банку. Договір застави засвідчується нотаріально в присутності сторін. Його основними умовами є: вид кредиту; сума кредиту; строк кредитування; цільове використання кредитних ресурсів; порядок надання грошових коштів; порядок погашення основної суми кредиту та нарахування і сплати процентів; забезпечення кредиту (за винятком бланкових кредитів); розмір плати за користування кредитними ресурсами; відповідальність за порушення зобов'язань за кредитним договором; повне найменування та адреси сторін; підписи вповноважених осіб кредитора та позичальника; відповідальність за розголошення банківської таємниці згідно з чинним законодавством; строк чинності кредитного договору тощо.

На основі підписаного договору кредитний працівник відкриває позичальникові кредитний рахунок і рахунок нарахованих процентів. З кредитного рахунку кредит може видаватися в безготівковій формі або готівкою. Сьогодні багато кредитів видаються в безготівковій формі і спрямовуються на оплату тих цінностей і послуг, що кредитуються. Проте дедалі популярнішими на ринку споживчих кредитів стають споживчі кредити, які видаються готівкою, або з використанням кредитних карток (компенсаційний кредит).

У процесі супроводу кредиту кредитний працівник здійснює контроль за виконанням позичальником установлених кредитним договором умов: цільового використання кредиту, своєчасного та повного погашення основного боргу та процентів (кредитний моніторинг). Контроль за кредитними операціями у споживчому кредитуванні не менш важливий, ніж у кредитуванні суб'єктів господарювання, адже кредитна діяльність банку в цьому сегменті не є достатньо регламентованою.

Коли суб'єктом споживчого кредитування є фізична особа, у процесі кредитування висуваються особливі вимоги до особи позичальника, пакета документів для одержання кредиту та видів його забезпечення. Ці вимоги суттєво відрізняються від вимог до позичальників на ринку кредитування юридичних осіб і пов'язані з віком клієнта, станом його здоров'я, соціальною стабільністю (наявністю постійної роботи, сім'ї), загальним матеріальним становищем (рівнем доходів, наявністю майна), діловою репутацією.

Щодо споживчого кредитування фізичних осіб існують певні обмеження, які спрямовані на зниження кредитних ризиків банків. Банки України не надають споживчих кредитів:

- нерезидентам;
- неплатоспроможним клієнтам з незадовільним фінансовим станом;
- клієнтам-засновникам або керівникам підприємств, щодо яких є негативна інформація;
- клієнтам, неспроможним надати ліквідну заставу або інше забезпечення, що гарантувало б повернення кредиту і процентів;

— клієнтові, сукупний місячний дохід якого не забезпечує щомісячного повернення частки кредиту і сплати нарахованих процентів;

— для погашення іншого кредиту чи заборгованості за кредитом.

Слід зауважити, що існують ситуації (більш як виняток), коли потенційний позичальник має належний фінансовий стан, добру репутацію, інші ознаки кредитоспроможності, але не спроможний надати ліквідної застави в забезпечення кредиту. Тоді для забезпечення повернення кредиту часто застосовують гарантії третіх осіб або навіть надають бланкові кредити. Останні зазвичай невеликі за розміром і надаються постійним клієнтам, позичальникам з довгою й бездоганною кредитною історією.

Як правило, кредит надають лише за наявності у клієнта реєстрації в місті, де розташована установа банку.

Є певні обмеження щодо суми кредиту фізичним особам: її максимальний розмір може встановлюватись у вигляді абсолютної суми, відсотка від ринкової вартості забезпечення, відсотка від вартості товарів, на оплату яких береться кредит. Розмір кредиту найчастіше встановлюється:

— залежно від рівня середньомісячного доходу позичальника (сім'ї позичальника);

— залежно від рівня кредитоспроможності позичальника;

— у межах граничної суми — установленого внутрішньобанківським положенням ліміту кредитування фізичних осіб (за певними кредитними продуктами).

Пакет документів, який позичальник — фізична особа подає в банк для одержання кредиту, відрізняється від пакета документів юридичної особи. Документи фізичної особи підтверджують її соціальний статус, матеріальне становище (в окремих випадках стан здоров'я). Перелік основних документів, що подаються фізичними особами для одержання споживчого кредиту в банку наведений у дод. Д.1.

Забезпеченням споживчого кредиту фізичній особі здебільшого слугує її власне майно (нерухомість, автотранспорт, ювелірні вироби, аудіо-, відеотехніка, побутова техніка тощо) та майнові права (на депозити, нерухомість, автотранспорт, цінні папери, обладнання). Часто для надання споживчих кредитів як забезпечення використовуються гарантія та порука юридичних і фізичних осіб, страхування фінансових ризиків.

До забезпечення кредитів, які надаються фізичним особам, висуваються особливі вимоги:

— якщо майно є спільною власністю або придбане в період подружнього життя, потрібна письмова згода одного з подружжя на передавання майна в заставу;

— не приймається у заставу житло, де зареєстровані неповнолітні особи, пенсіонери та інваліди;

— не приймається у заставу житло, договір купівлі-продажу якого укладено менш як за три роки до одержання кредиту, з огляду на ймовірність його оскарження колишнім власником у судовому порядку в межах строку позовної давності;

— майно, яке надається в заставу, підлягає обов'язковому страхуванню на користь банку, а договір застави — нотаріальному засвідченню.

Об'єктами споживчого кредитування фізичних осіб є товари або послуги для задоволення особистих потреб кінцевого споживання. Відмінності між окремими об'єктами споживчого кредитування та його особливості враховано у спеціальних програмах кредитування фізичних осіб — на купівлю житла, автомобіля, на інвестиції в житлове будівництво, придбання товарів тривалого користування тощо. Саме ці види кредитів найпоширеніші на ринку банківських споживчих кредитів. Умови надання фізичним особам кредитів на придбання товарів за зазначеними програмами поділяються на загальні та спеціальні.

Відповідно до загальних умов банки надають кредити лише резидентам України; позичальники обов'язково сплачують аванс в оплату товару, щомісяця сплачують проценти і погашають основний борг або повертають увесь кредит достроково; у програмі кредитування крім банку і позичальника беруть участь ще дві сторони — продавець і страхова компанія. Інші спеціальні умови кредитування (строк, валюта, розмір авансу, процентна ставка, форма забезпечення) залежать від цілі кредитування.

За ринкової конкуренції продавець товару та покупець (позичальник) мають реальну можливість вибрати банк, який пропонує привабливіші умови кредитування клієнтів. Що різноманітніші (гнучкі) умови кредитування, то привабливіші продукти споживчого кредитування для клієнтів.

Показниками конкурентоспроможності продуктів споживчого кредитування є процентна ставка за кредитом, його строк, розмір авансу, тривалість кредитного процесу, кількість і склад документів, що їх повинен надати клієнт, умови забезпечення та страхування фінансових ризиків, розмір комісійної винагороди банку, методи надання та способи погашення кредитів тощо. Так, видача, погашення кредиту та сплата процентів може здійснюватись у готівковому та безготівковому порядку. При цьому залежно від характеру відносин між банком і позичальником можуть застосовуватись різні способи погашення кредиту:

- утримання з заробітної плати (пенсії, стипендії) позичальника за його заявою;
- списання відповідних сум з поточного рахунку позичальника за його довіреністю;
- внесення готівки безпосередньо в касу банку, термінал самообслуговування;
- автоматично при внесенні або надходженні коштів на поточний рахунок (при одержанні споживчого кредиту з використанням платіжної картки).

Добре, якщо банк дає можливість позичальнику вибрати зручний для нього спосіб одержання кредиту, або його погашення.

Процентна ставка за кредитами залежить від строку кредитування, виду товару (скажімо, якщо йдеться про придбання автомобіля, то від його марки).

Сума авансу, яку має сплатити позичальник, установлюється банком у відсотках від вартості товару і може залежати від об'єкта кредитування, а також від рівня кредитоспроможності позичальника.

Для клієнтів — фізичних осіб особливе значення має строк кредитного процесу. Оскільки в ньому задіяний продавець, який уклав договір про співробіт-

ництво з банком, тривалість цього процесу залежить від схеми їх взаємодії та оперативності надання банком кредиту.

Кількість документів, які повинен подати клієнт для одержання кредиту, також впливає на привабливість банківського продукту: що більше потрібно документів, то важче його продати.

Конкурентоспроможність продукту залежить від умов страхування предмета застави та умов страхування фінансових ризиків. Той банк, що має договори про співробітництво з кількома страховими компаніями, може запропонувати привабливіші умови страхування застави, ніж той, що співпрацює з однією. На вибір клієнта впливають і додаткові тарифи при кредитуванні.

Плата за споживчий кредит вміщує процент за кредит, комісійні винагороди, пені та штрафи. Основним видом плати за користування кредитом є процент. Поряд із процентом банки можуть установлювати додаткові комісійні винагороди за послуги, пов'язані з відкриттям поточного рахунку, видачею картки, розрахунковим і касовим обслуговуванням. В окремих банках комісійні досить значні, унаслідок чого знижується їхня конкурентоспроможність на ринку. Банки також можуть установлювати пеню і штрафи, що застосовуються в разі порушення термінів погашення кредиту (процентів) за кредитною угодою. При цьому пеня нараховується у визначеному банком відсотку від суми непогашеної заборгованості за кредитним договором за кожний день прострочення.

Регулювання споживчого кредиту в Україні відбувається через формальні норми і правила та неформальні вимоги, що формуються державними органами і кредитними установами, банками. Що стосується регулювання споживчого кредиту з боку держави порівняно з іншими видами кредиту, то це має в основному виявлятися у регулюванні процентних ставок, строків, додержання принципів соціальної справедливості, доступності кредитів. Державне регулювання обумовлене тим, що споживчий кредит пов'язаний з потребами і рівнем життя населення, тобто має велике соціальне значення. Регулятивні повноваження державних органів у сфері кредитування фізичних осіб аналогічні повноваженням з регулювання кредитного ринку загалом і охоплюють: пруденційне регулювання, захист прав споживачів фінансових послуг, а також установлення оптимального рівня конкуренції.

Чинною законодавчою і нормативною базою для регулювання банківського споживчого кредитування в Україні є: Конституція України, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, а також значна кількість законодавчих і нормативних актів. При цьому реально ринок споживчих кредитів в Україні до останнього часу фактично регулювався загальними нормами банківського права, Цивільним кодексом України [7], а також Законом «Про захист прав споживачів» [1], а незначні зміни, що відбувались, не забезпечували його ефективного регулювання і, відповідно, функціонування. На відміну від розвинених країн, спеціалізований законодавчий акт зі споживчого кредитування (Закон України «Про споживче кредитування») був ухвалений лише в кінці 2016 року [16].

Крім законодавчих і нормативних актів споживче кредитування регулюється за допомогою внутрішніх положень кожного окремого банку, які розробляються виходячи з особливостей його політики, проте, не всупереч законодавчій ба-

зі, що регулює цю сферу діяльності банків. Прикладами таких внутрішніх положень можуть бути:

- Положення «Про порядок кредитування на придбання автомобілів»;
- Положення «Про кредитування фізичних осіб для інвестування в житлове будівництво»;
- Положення «Про кредитування фізичних осіб для придбання житла на вторинному ринку нерухомості»;
- Положення «Про кредитування фізичних осіб для придбання споживчих товарів тривалого використання» тощо.

5.3. Особливості механізму надання та погашення кредитів на поточні потреби фізичних осіб та витрати капітального характеру

Як уже зазначалось, залежно від цільового спрямування коштів споживчі кредити поділяються на кредити на поточні потреби та на витрати капітального характеру.

Кредити на поточні потреби видаються фізичним особам на такі споживчі цілі:

- 1) покриття невідкладних потреб (на лікування, навчання, весілля, святкування ювілею, ремонт тощо);
- 2) придбання товарів тривалого користування (побутова, комп'ютерна техніка; мобільні телефони; меблі тощо);
- 3) на придбання автомобіля («автокредит»);
- 4) покриття браку власних коштів у здійсненні поточних розрахунків за куплені товари, одержані послуги, виконані роботи.

Споживчі кредити надаються тим громадянам, які мають постійне джерело доходів. Максимальний розмір кредиту на поточні потреби встановлюється залежно від рівня середньомісячних доходів позичальника, але сума кредиту не має перевищувати встановлених банком розмірів за кожним конкретним кредитним продуктом.

Безпосередньо розміри споживчих кредитів фізичним особам на поточні потреби визначаються виходячи з вартості товарів і послуг, які є об'єктом кредитування, у межах вартості майна, майнових прав, які можуть бути передані банку в забезпечення фізичною особою, відповідно до визначеного рівня кредитоспроможності (з урахуванням середньомісячного доходу), зважаючи на величину першого внеску (за більших сум кредитування, наприклад «автокредит»), а також виходячи з вільного ліміту кредитування фізичних осіб (наприклад овердрафтне кредитування).

Строк користування кредитом визначається залежно від цілі кредитування, розміру кредиту, платоспроможності клієнта. За строком користування ці кредити, як правило, короткострокові (строком до одного року, рідше — два-три роки), в окремих випадках (наприклад «автокредитування») строки кредитування можуть досягати п'яти-семи років.

За методом кредитування кредити можуть бути разові або перманентні; видаватися готівкою або безготівково; можуть мати платіжну або компенсаційну схему надання. Погашаються кредити на поточні потреби звичайно із розстроченням платежу, готівкою через касу банку, платіжний термінал або безготівково.

У разі видачі кредиту на поточні потреби жодних звітів про цільове використання коштів позичальник, як правило, не надає банку.

Оцінка кредитоспроможності у споживчому кредитуванні на поточні потреби частіше здійснюється на основі розрахунку платоспроможності або з застосуванням методу кредитного скорингу.

Для одержання кредиту позичальник подає до банку такі документи:

- паспорт;
- довідку про присвоєння ідентифікаційного номера;
- заяву на одержання кредиту, де зазначаються об'єкти кредитування, сума кредиту, термін погашення, забезпечення;
- документи, що підтверджують платоспроможність позичальника (довідка з місця роботи про суму заробітку та суму утримань, за наявності інших доходів — документи, що підтверджують їх одержання).

За кредитами на нагальні потреби фізичні особи надають мінімальний пакет документів:

- для одержання мінімальної суми (у різних банках ця сума може бути різною) — лише паспорт і довідка про присвоєння ідентифікаційного номера;
- для більшої суми кредиту — частіше за все крім зазначених двох документів ще **довідку про доходи**.

Загалом усі споживчі кредити, що надаються банками на поточні потреби, з позиції фізичної особи-позичальника можна поділити на дві групи — це кредити на придбання конкретних товарів та оплату послуг і грошові кредити, у тому числі так звані багатоцільові кредити.

Банківський кредит на купівлю товарів тривалого користування, як правило, оформлюється за тристоронньою схемою (банк — продавець — покупець-позичальник), або за наявності рахунку-фактури. Фактично позичальник одержує не кошти від банку, а безпосередньо товар від продавця, вартість якого сплачує банку поступово згідно з умовами відстрочення платежу. Основна перевага цього кредиту в тому, що для купівлі конкретного товару з метою його оформлення не потрібно діставатися до відділення банку. Клієнт може вибрати необхідну річ у магазині й відразу, за наявності паспорта та ідентифікаційного коду, оформити кредит.

За кредитами на придбання товарів тривалого користування в кредитному договорі обов'язково прописується, що придбаний товар є об'єктом застави.

Складнішими є процедури під час *кредитування фізичної особи на купівлю автомобіля («автокредит»)*. Такий кредит, як правило, має тристоронню схему (банк — продавець (автосалон) — покупець-позичальник). До процесу кредитування завжди залучається страхова компанія. Договір кредитування супроводжується нотаріально засвідченим договором застави рухомого майна. Оцінка кредитоспроможності здійснюється на експертній основі. За «автокредитами»

крім трьох основних (паспорт, ідентифікаційний код, довідка про доходи) додатково надаються такі документи:

- специфікація та рахунок фактури з автосалону;
- технічний паспорт, в якому обов'язково вказується, що автомобіль у заставі;
- виписка з Державного реєстру обтяжень рухомого майна, який веде державне підприємство «Інформаційний центр» Міністерства юстиції України.

Крім того що придбаний у кредит автотранспорт обов'язково піддається страхуванню (повне КАСКО) на весь строк кредитування, банк може висувати й інші умови щодо його зберігання й утримання (наприклад, утримання у гаражному боксі або обов'язкове встановлення охоронної сигналізації тощо).

Кредит на покриття браку власних коштів під час здійснення поточних розрахунків за куплені товари, одержані послуги, виконані роботи [так званий грошовий кредит надається готівкою («кеш-кредит») або з використанням банківської платіжної картки, на яку перераховуються кошти кредиту]. Такий кредит є одноразовим і зазвичай повертається з розстроченням платежу; клієнт після зазначеного терміну зобов'язується повернути кошти разом з процентами. При цьому визначення цільового призначення таких кредитів є достатньо умовним. Моніторингу цільового використання коштів за ними банк провадити не може і не буде.

Споживчий кредит з використанням банківської платіжної картки, як правило, має відновлюваний ліміт заборгованості. Такі кредити видаються за наявності у клієнта кредитної платіжної картки чи дебетної платіжної картки з овердрафтом. Кредит надається автоматично. Банк встановлює строк, протягом якого клієнт має повернути борг. Після закінчення зазначеного строку банк нараховує проценти на непогашену суму кредиту виходячи із процентної ставки за договором обслуговування платіжної картки.

Слід наголосити, що «грошові кредити» вельми зручні для учасників банківського споживчого кредитування, бо мають двосторонню схему, а отже, простішу процедуру видачі й погашення, особливо щодо більш технологічних кредитів з використанням кредитних платіжних карток. Як уже зазначалось, щоб одержати кредит на купівлю автотранспорту, необхідно його застрахувати, поставити охоронну сигналізацію тощо, а кредит на невідкладні потреби одержують грошима й витрачають на свій розсуд без зайвих вимог і обмежень з боку кредитора. Такий кредит не прив'язаний до предмета купівлі, а сума кредиту надходить безпосередньо позичальникові, а не на рахунок компанії-продавця.

Водночас так звані багатоцільові грошові кредити більше зумовлюють «неефективне» використання коштів позичальником. Вільні кредитні ресурси (або можливість скористатися ними за умови овердрафту) через ірраціональні мотиви часто спокушають людину до їх надмірного (нераціонального) витрачання. Це, з одного боку, збільшує обсяги кредитування і, відповідно, можливості одержання більших доходів банком, проте, з другого — може спричинити втрати банку, коли нераціональне використання коштів позичальником може негативно впливати на мотиви погашення ним кредиту. Тому використання таких кредитів потребує від потенційного позичальника більш зваженого підходу до до-

цільності його одержання, а від банку — такого самого зваженого підходу до оцінки позичальників.

На відміну від споживчого кредитування на поточні потреби у **кредитуванні фізичних осіб на витрати капітального характеру** банкам надаються звіти про цільове використання одержаних коштів.

За цими видами споживчого кредиту також завжди обов'язковим є страхування кредитної операції. Кредити на витрати капітального характеру видаються фізичним особам на такі споживчі цілі:

- купівля квартири, земельної ділянки, гаражу;
- будівництво житлового будинку, присадибного будинку, гаражу тощо;
- капітальний ремонт квартири, будинку, іншої нерухомості.

Об'єктами споживчого кредиту на витрати капітального характеру є:

а) купівля:

- ✓ індивідуальних житлових будинків з надвірними будівлями;
- ✓ квартир у житлових будинках;
- ✓ будинків дачного типу та будинків у сільській місцевості, що не є основним житлом;

✓ гаражів;

б) будівництво:

- ✓ індивідуальних житлових будинків з надвірними будівлями;
- ✓ будинків у сільській місцевості, що не є основним житлом, і будинків дачного типу та благоустрій садових ділянок;

✓ надвірних будівель для утримання худоби та зберігання сільгосппродуктів, літніх кухонь, теплиць, майстерень, накриттів тощо;

✓ гаражів;

в) реконструкція та капітальний ремонт:

- ✓ індивідуальних житлових будинків, приєднання їх до інженерних мереж, придбання обладнання для інженерного благоустрою будинку;

✓ квартир;

✓ будинків дачного типу і будинків у сільській місцевості, що не є основним житлом.

За строком такі кредити довгострокові. Конкретний строк користування споживчим кредитом на витрати капітального характеру встановлюється залежно від об'єкта кредитування (що найчастіше стає забезпеченням кредиту), розміру кредиту та фінансового стану позичальника.

Розміри споживчих кредитів на потреби капітального характеру обмежуються:

— граничною величиною, установленюю банком для конкретного виду кредиту;

— кредитоспроможністю позичальника;

— вартістю заставленого майна цінних паперів, що можуть бути надані позичальником як забезпечення повернення боргу.

Часто при кредитуванні громадян на зазначені цілі банком встановлюються граничні строки освоєння кредитів. Так, на будівництво індивідуальних будинків строк освоєння кредиту має бути не більший від двох років з дня його одержання; на будівництво садово-дачних будиночків і будинків у сільській місце-

вості, що не є основним житлом, — не більший від одного року; на реконструкцію і капітальний ремонт будівель — не більший від шести місяців; на купівлю житла і гаражів — не більший від двох місяців.

Обов'язковою умовою надання довгострокового споживчого кредиту є страхування об'єктів кредитування на користь банку протягом усього періоду користування кредитом.

Видача кредиту здійснюється в безготівковій формі способом:

— оплати розрахункових документів за матеріали, конструкції, обладнання, надані послуги, виконані роботи;

— зарахування коштів на поточний рахунок позичальника (у разі будівництва власними силами) на підставі розрахунку готовності об'єкта кредитування;

— перерахування коштів на поточний рахунок продавця квартири, житлового будинку чи гаража.

Інколи кредит може надаватися готівкою з правом контролю за цільовим використанням коштів.

Для одержання кредиту позичальник подає до банку мінімально такі документи:

- заяву;
- паспорт;
- довідку про присвоєння ідентифікаційного номера;
- анкету позичальника;
- довідки з місця постійної роботи і про доходи;
- документи, що підтверджують право власності на майно позичальника;
- письмовий розрахунок погашення кредиту (економічне обґрунтування).

Для одержання довгострокового кредиту крім зазначених документів позичальник додатково подає залежно від об'єкта кредитування такі довідки:

- про відведення земельної ділянки під будівництво;
- про власність на будинок;
- про балансову вартість квартири;
- про право власності на квартиру;
- про членство позичальника в садівницькому товаристві та ін.

Кредити на будівництво, купівлю, капітальний ремонт житлових будинків, квартир, садових будинків надаються переважно в розмірі від 70 % до 90 % від вартості об'єкта кредитування, але в межах, визначених правлінням банку.

Для одержання кредиту на купівлю квартири чи будинку позичальник надає банку копію договору про купівлю-продаж.

Для одержання кредиту на будівництво надвірних будівель, капітальний ремонт квартири, будинку чи його реконструкцію позичальник подає копію документа, що засвідчує право власності на квартиру чи будинок, та перелік робіт із зазначенням їхньої вартості.

Видача кредиту на будівництво житлових будинків здійснюється в міру виконання робіт і має компенсаційний характер. Позичальник повинен використати спочатку власні кошти, а потім кредит. Для придбання будівельних матеріалів чи побутового обладнання з метою облаштування будинку позичальник може одержати аванс у рахунок відкритого кредиту в розмірі до 15 % від суми

кредиту за договором. Кожна наступна видача кредиту здійснюється на підставі звіту про обсяг виконаних робіт і розрахунку розміру коштів, що належать до видачі, з урахуванням раніше одержаних коштів.

Кредитування здійснюється на підставі укладення між установою банку і позичальником кредитного договору й договору про заставу.

Позичальники погашають кредити і сплачують проценти за допомогою перерахування коштів з особистого вкладу, депозитного рахунку, переказами через пошту або готівкою. Погашення кредиту здійснюється в терміни, передбачені кредитним договором і графіком. У разі незабезпечення повернення кредиту у визначений термін сума непогашеного платежу відноситься на рахунок прострочених кредитів.

5.4. Особливості банківського споживчого кредитування з використанням платіжних карток

В Україні одним з нових видів банківських споживчих кредитів є кредити з використанням *кредитних карток*. При цьому в західних країнах кредитування за допомогою кредитної картки нині є найпоширенішим різновидом споживчого кредитування. Основна перевага кредитної картки, яка й робить її вкрай популярною в населення, є зручність у практичному користуванні. Банківська кредитна картка свідчить про наявність у відповідному банку рахунку власника кредитної картки.

Операції з використанням банківських кредитних карток ґрунтуються на законодавчій базі, що регулює цю галузь, яка, у свою чергу, є частиною банківського законодавства України.

Установи банку можуть відкривати фізичним особам — громадянам України відновлювані кредитні лінії під банківські кредитні картки. Кредит надається в межах суми відновлюваної кредитної лінії, що відкривається позичальникові-власнику картки на строк її чинності на умовах повернення, строковості і платності.

Варіантом надання банківського споживчого кредиту з використанням *платіжних карток* є можливість овердрафту за поточним рахунком, за яким обслуговується дебетова платіжна картка. Величина *овердрафтного кредиту* визначається під час відкриття рахунку й не може перевищувати ліміту овердрафту. За овердрафтного кредитування наперед обумовлюється автоматичне надання банком кредиту в момент вичерпання залишку на рахунку. У сучасній практиці українських банків така кредитна послуга, як наявність овердрафту, часто передбачається за поточними рахунками, що відкриваються клієнтам — учасникам зарплатних проектів.

Загалом можна виділити такі типові стадії процесу споживчого кредитування за допомогою кредитних карток:

- 1) видача банком кредитної картки клієнтові-позичальнику;
- 2) купівля позичальником товарів з використанням платіжної картки в магазині;

- 3) передавання магазином торговельних рахунків на куплені товари в банк;
- 4) перерахування банком коштів з поточного рахунку власника картки на поточний рахунок магазину;
- 5) щомісячне виставлення магазином рахунків за куплені товари власникові кредитної картки;
- 6) повернення позичальником коштів банку.

Для одержання кредитної картки фізична особа подає в банк такий мінімальний пакет документів:

- індивідуальну заяву, де містяться початкові дані про необхідний кредит: мета, розмір кредиту, вид і строк кредиту, можливе забезпечення;
- паспорт і довідку про присвоєння ідентифікаційного номера;
- довідку з місця роботи та інші документи для визначення кредитоспроможності позичальника.

Загальною умовою одержання кредитної картки є достатньо висока платоспроможність клієнта. Кредитна картка видається клієнтові за умови, що стан його депозитних і кредитних операцій з банком задовільний. На кожну картку встановлюється ліміт кредитування у вигляді ліміту купівель, який періодично може змінюватися залежно від кредитоспроможності (платоспроможності) клієнта. *Банк-емітент* устанавлює два види обмежень:

- 1) загальний кредитний ліміт суми непогашеної заборгованості за поточним рахунком, якого треба додержуватися протягом усього строку чинності банківської платіжної картки;
- 2) разовий ліміт на суму однієї купівлі.

Різним клієнтам устанавлюються різні рівні ліміту залежно від їхньої кредитоспроможності та згідно з ухваленими банком стандартами. Банк регулює величину кредитного ліміту за картками і періодично відновлює самі картки, що дозволяє йому переоцінювати кредитоспроможність власників карток. Оцінка кредитоспроможності позичальника при наданні такого кредиту, як правило, здійснюється на основі розрахунку коефіцієнта платоспроможності.

Використання кредитних карток відображає економічні відносини зі споживчого кредитування між трьома суб'єктами — банком, власником картки та торговельним підприємством (торговцем). Тобто власника кредитної картки обслуговує банк, який її видав, і торговельне підприємство. Кредитна операція відбувається за тристоронньою схемою. Для торговельного підприємства кредитна картка є гарантією відкриття покупцеві кредиту в банку.

Між банком і торговельним підприємством окремо укладається відповідна угода про використання кредитних карток цього банку під час купівлі товарів. Торговельне підприємство має дати офіційну згоду на прийняття карток, емітованих конкретним банком, для розрахунків за товари, що в ньому куплені. Із кредитними картками працюють в основному великі торговельні підприємства, тим часом як дрібні роздрібні торговці віддають перевагу в розрахунках за товари готівці. Кредитна картка дає право на купівлю товарів, одержання послуг у роздрібній торгівлі без оплати готівкою. Оплата товарів чи послуг здійснюється через списання відповідної суми з рахунку власника картки, у тому числі через відкриття кредиту.

Обслуговування клієнта за допомогою кредитної картки здійснюється за такою схемою. Торговельні підприємства передають у банк рахунки за товари, продані власникам карток. Банк їх оплачує, тобто переказує гроші на поточний рахунок торговельного підприємства. Паралельно торговельне підприємство (щомісяця) надає власникові картки рахунки за куплені товари. Протягом певного строку рахунки можуть бути оплачені банком безпроцентно, а після його закінчення — конвертується у кредит. У такий спосіб виникають зобов'язання власника кредитної картки перед банком.

Технічно в торговельній мережі операція відбувається так. У момент оплати товару або послуги власник банківської платіжної картки пред'являє її продавцеві, який друкує торговий рахунок з даними картки (імпринтинг). Торговий рахунок відбивається у трьох примірниках: перший одержує власник картки, другий залишається в продавця, а третій надсилається *банку-екваєру*.

Якщо сума купівлі перевищує встановлений ліміт, торговець до її оформлення зобов'язаний провести авторизацію, тобто одержати дозвіл банку-емітента. За наявності спеціальних касових терміналів авторизація здійснюється за окремою угодою в режимі реального часу (он-лайн). У такому разі ліміт на одну операцію не враховується. Банк-екваєр одержує від свого клієнта належно оформлені торгові рахунки. Останні розглядаються банком як еквівалент грошових сум, які належать до негайного зарахування на рахунок торговця. Торговець може використати ці гроші незалежно від того, відшкодує покупець суму купівлі банку-емітенту чи ні (звичайно, якщо при здійсненні купівлі не відбулося порушення встановлених правил за свідомої участі торговця). При сплаті рахунків з торговця утримується комісія — дисконт.

Наприкінці кожного місяця банк-емітент надсилає власникові картки спеціальну випіску з його поточного рахунку, в якій перелічені всі операції, проведені за період, а також суми та терміни заборгованості (*білінг*).

Власники кредитних карток постійно одержують інформацію про залишок ліміту кредитування за нею і, відповідно, про необхідність подовження кредиту. Адже поступово ліміт кредитування вичерпується, і якщо власник кредитної картки не погашає своїх зобов'язань перед банком, картка втрачає чинність.

Овердрафтне кредитування здійснюється банком за встановленого ліміту (максимальна сума, на яку може бути проведена зазначена операція) і терміну, протягом якого повинні бути погашені кредитні зобов'язання, які виникають.

Клієнт має дві можливості щодо сплати споживчого кредиту з використанням платіжної картки: він може погасити борг без виплати процентів протягом установленого угодою строку (як правило, один місяць) або пролонгувати кредит, сплачуючи щомісячний процент від середньоденного залишку боргу. Коли кредит періодично погашається клієнтом, то ліміт кредитування відновлюється. Якщо погашення боргу відбувається неакуратно (порушуються умови кредитної угоди) і виникає прострочення платежів, банк може вилучити кредитну картку або зменшити ліміт кредитування.

Як правило, ліміт визначається і щомісяця коригується залежно від сукупного середньомісячного обороту клієнта за поточним рахунком, відкритим у банку для обслуговування платіжних карток. Хоча практично кожен банк, що активно

здійснює споживче кредитування, практикує овердрафтне кредитування, умови в різних банках можуть значно різнитися. У кожного банку свої підходи до кредитної політики щодо допустимих ризиків, тому співвідношення встановленого ліміту кредитування з обсягами надходжень грошових коштів на поточний рахунок, за яким допускається овердрафт, буває різне. Найпоширеніший варіант — це ліміт у розмірі 20—30 % від обсягів середньомісячних надходжень на цей рахунок за останні три місяці. Проте конкретний розмір ліміту встановлюється банком для кожного клієнта на засіданні кредитного комітету, де приймаються рішення, чи можливе кредитування кожного клієнта в режимі овердрафт у принципі, і якщо так, то в межах якого ліміту і за якою ставкою. Тобто клієнтові пропонуються певні умови кредиту. Потім клієнт вирішує, чи згоден він на ці умови.

Як правило, вирішуючи питання про надання овердрафтного кредиту, банк зважає на такі основні моменти:

- овердрафтне кредитування надається банком тільки своїм клієнтам, які мають поточний рахунок у банку й обслуговуються у банку не менше від трьох місяців; щомісячні обороти мають перевищувати визначену банком суму;
- наявність у клієнта стабільного доходу протягом не менше ніж 6—12 місяців до звернення до банку за наданням овердрафту;
- нема простроченої кредитної заборгованості;
- розмір іншої кредитної заборгованості звичайно враховується при розрахунку ліміту овердрафту.

Кредитні картки призначені переважно для споживчого кредитування в роздрібній торгівлі для придбання недорогих товарів. Вони в основному не пристосовані для купівлі дорогих речей тривалого користування, тому що ліміт кредитування за більшістю карток менший від вартості таких товарів.

Частіше за все лише найбільші банки здатні емітувати власні кредитні картки, адже, щоб давати прибуток, система поширення карток має бути досить масштабна. Основні витрати, пов'язані з застосуванням кредитних карток, для банків становлять витрати на їх випуск на ринок, тобто пошуки комерційної мережі, яка була б згодна приймати їх як засіб платежу. Зрозуміло, що емісія власних кредитних карток є досить дорогою банківською операцією. Тому на практиці банки використовують платіжні картки загальнонаціональних (навіть всесвітніх) платіжних систем. Найвідоміші з них — VISA, American Express, Euro Card та ін. Банки на основі купленої ліцензії емітують кредитні картки цих систем.

Від операцій із кредитними картками банк одержує дохід, який складається:

- з комісії, яка стягується з торговельних підприємств організації при сплаті рахунків за відпущені власникові кредитної картки товари;
- щорічної плати клієнтів за кредитні картки (якщо така встановлена);
- процентів за кредит, що надається власникам карток у межах ліміту кредитування;
- штрафів за допущення несанкціонованого овердрафту.

На жаль, надання кредитів з видачею кредитних карток є не досить популярною формою споживчого кредитування в практиці банків в Україні, хоч як ін-

струмент кредитування кредитна картка в розвинених країнах є найпоширенішою у кредитуванні фізичних осіб на поточні потреби. У найбільш розвинених країнах Західної та Північної Європи, США, Японії кредитні картки в грошовій сфері майже повністю замінили готівку і чеки. Вони вельми зручні в користуванні, тому що використання кредитних карток значно полегшує умови надання споживчого кредиту й водночас вони служать засобом обігу та скорочують потребу в готівці. Крім того, вони можуть служити як дебетові картки, тобто їх можна використовувати як засіб доступу до рахунків клієнтів, наприклад, для одержання готівки цілодобово за допомогою банкоматів, а також депонування чеків, переказу грошей з поточних рахунків на строкові вклади і погашення кредитів тощо.

Насамкінець слід зауважити, що хоч усі кредитні картки виготовляють з важкодоступного для підробки матеріалу, сьогодні ще трапляються і значні зловживання, і навіть шахрайства у практичному їх застосуванні. Головною проблемою є можливість несанкціонованого доступу до даних власника рахунку й самої картки. Особливо це стосується випадків оплати товарів і послуг через Інтернет.

5.5. Особливості іпотечного кредитування фізичних осіб

Коли споживче кредитування клієнтів банки здійснюють під заставу нерухомості, то споживчий кредит трансформується у кредит іпотечний. Розглядаючи особливості іпотечного кредитування фізичних осіб, необхідно насамперед наголосити, що часто застосовувані саме в кредитуванні населення терміни «кредит на купівлю житла» та «іпотечний кредит» не є тотожними, хоч і тісно пов'язані між собою. Перший вид кредиту виділяють за цільовим спрямуванням коштів, другий — за видом забезпечення. До того ж іпотечний кредит, крім забезпечення купівлі (будівництва) житла (іншої нерухомості), може задовольняти й інші потреби позичальника — споживчі й підприємницькі витрати. Тому іпотечний кредит не можна ототожнювати з житловим, і розглядати його як споживчий слід тоді, коли позичальником виступає фізична особа, а об'єктом кредиту є задоволення її потреб як споживача.

Важливо розмежовувати дані терміни й на практиці. Іпотечний кредит є самостійним видом з особливим організаційно-економічним механізмом і системою кредитування. Водночас кредиту на купівлю житла притаманні найдовші строки кредитування, він має відчутно відмінні від споживчого кредиту підходи до оцінки ризиків, оцінки забезпечення, оцінки позичальників, що додає такому кредиту специфічних особливостей. Тому в практиці кредитних установ іпотечні кредити й кредити на придбання та будівництво нерухомості відокремлюються.

Можна визначити такі особливості структури банківського іпотечного кредиту і банківського іпотечного житлового кредиту: суб'єктами банківського

іпотечного кредиту можуть бути фізичні та юридичні особи, а суб'єктами банківського іпотечного житлового кредиту — тільки фізичні особи; вартість, що позичається як об'єкт кредиту, зберігається у процесі використання, але має авансований характер за всіх видів кредиту, зокрема банківського іпотечного житлового кредиту, тому що житловий кредит спрямований на останню стадію відтворювального процесу — споживання. Придбане на кредитні кошти житло (винятком є оренда житла) не приносить прибутку, а повернення основного боргу та нарахованих процентів позичальник здійснює за рахунок власних доходів, не пов'язаних з придбаним житлом.

Іпотечний кредит має, як правило, чітке цільове призначення і найчастіше використовуються для фінансування придбання, побудови і перепланування житлових і виробничих приміщень, а також освоєння земельних ділянок, проте, може бути спрямований на задоволення й інших споживчих і підприємницьких потреб позичальника-фізичної особи.

Незалежно від цільового спрямування коштів [як уже зазначалось, не завжди одержані через іпотечне кредитування кошти спрямовуються на придбання (будівництво) об'єктів нерухомості] іпотечним кредитам притаманні певні загальні характеристики (особливості).

Суб'єктами іпотечного кредиту виступають:

- кредитори з іпотеки — іпотечні банки або спеціалізовані іпотечні компанії, а також універсальні комерційні банки;
- позичальники — юридичні та фізичні особи, які мають у власності об'єкти іпотеки або мають поручителів, які надають під заставу об'єкти іпотеки на користь позичальника.

Об'єктами іпотечного кредиту є житлові будинки, квартири, гаражі, виробничі будинки, споруди, магазини, земельні ділянки тощо. Найчастіше іпотечні кредити є довгостроковими. За спрямування коштів на цілі інвестиційного характеру (будівництво, придбання житла, землі тощо) строки іпотечних кредитів є найдовшими (20—30 років), а у світовій практиці — навіть до 50 років. Ці кредити за визначенням забезпечені заставою (нерухомим майном або відповідними майновими правами).

Комерційні банки надають іпотечні кредити під заставу:

- нерухомого майна,
- об'єктів незавершеного будівництва;
- майнових прав на нерухомість, будівництво якої не завершено [10].

Заставою може виступати саме та нерухомість, на купівлю якої береться кредит. При цьому заставлене майно (іпотека) залишається у користуванні позичальника.

Відмітною рисою іпотечного кредитування є те, що воно завжди супроводжується укладенням (крім кредитного договору) іпотечного договору. Іпотечний договір має бути укладений у письмовій формі та нотаріально посвідчений за місцезнаходженням нерухомості, яка є предметом іпотеки, або за місцезнаходженням банку — іпотекодержателя чи іпотекодавця [10]. Розмір іпотечного кредиту визначається у вигляді частини вартості об'єкта іпотеки. Ця обставина дозволяє навіть одержувати під заставу того самого нерухомого майна додатко-

ві іпотечні кредити. Заставне майно залишається в позичальника, який і далі його експлуатує, тобто зберігає своє право власника.

Нерухомість як об'єкт іпотечного кредиту має низку суттєвих переваг, адже вона майже ніколи не втрачає цілком своєї вартості (цінності). Тому нерухомість завжди цінувалась у банківській справі як надійна гарантія повернення кредиту. І все ж у зв'язку з найдовшими строками кредитування (що зумовлює більшу ймовірність негативних змін), а також з великими сумами кредитів усім іпотечним кредитам притаманна висока ризикованість, що вимагає обов'язкового страхування іпотеки.

У разі несплати кредиту закладена нерухомість продається, а з вирученої суми погашається заборгованість кредиторів. Проте слабким місцем (труднощами) іпотечного кредиту є те, що на практиці в процесі кредитування часто виникають проблеми з реалізацією нерухомості, оскільки вона не належить до високоліквідних активів. Через довгостроковий характер іпотечного кредиту виникають складні проблеми з визначенням вартості нерухомого майна. У більшості країн, до речі, діють досить жорсткі правила продажу нерухомості (за рішенням судових органів), що важливо для захисту прав власника, на майно якого накладений арешт.

В Україні банк-іпотекодержатель має організувати продаж предмета іпотеки за допомогою укладення договору купівлі-продажу між іпотекодавцем і покупцем або продати від свого імені (якщо це передбачено іпотечним договором або якщо іпотекодержатель та іпотекодавець досягли відповідної згоди, уклавши договір про задоволення вимог іпотекодержателя) [10].

Іпотечне кредитування фізичних осіб банками здійснюється за тими самими принципами, що й банківське кредитування загалом, але механізм кредитування має свої особливості.

Для вирішення питання щодо іпотечного кредитування фізичної особи банк повинен одержати від позичальника (заставаодавця, іпотекодавця, поручителя) необхідний пакет документів:

— заяву-анкету позичальника на одержання кредиту, в якій зазначаються сума кредиту, мета, строк кредитування, джерела погашення заборгованості, запропоноване забезпечення кредиту та інша інформація;

— паспорт громадянина України (копія відповідних сторінок документа додається до кредитної справи, зокрема перші дві сторінки, сторінка з останньою фотографією, відомостями про місце проживання та сімейний стан). У разі потреби для підтвердження сімейного стану позичальника банк може одержати та долучити до кредитної справи копію свідоцтва про реєстрацію шлюбу чи про розірвання шлюбу;

— копію довідки про присвоєння ідентифікаційного номера. Для реєстрації обтяжень стосовно до майна у відповідному Державному реєстрі також вимагається зазначення ідентифікаційного номера фізичної особи. Якщо його нема, орган реєстрації може відмовити у вчиненні реєстрації обтяжень на предмет застави (іпотеки);

— довідку з місця основної та, за потреби, додаткової роботи, із зазначенням посади, фактично одержаного доходу протягом останніх шести місяців (з помі-

сячною розбивкою). За необхідності банк може вимагати копію трудової книжки (дані щодо трудової діяльності), достовірність якої завірена кадровою службою за останнім місцем роботи.

За потреби банк може одержати інші документи, що підтверджують джерела погашення кредиту, а саме:

1) копію договору про банківський вклад з пред'явленням його оригіналу та ощадної книжки чи ощадного сертифіката (копія договору має бути звірена з оригіналом відповідальним працівником банку, про що він проставляє відповідну позначку на копії документа);

2) довідку з Пенсійного фонду України про розмір пенсії;

3) витяг з Реєстру власників іменних цінних паперів, копію сертифіката (для цінних паперів у документарній формі) з пред'явленням оригіналу сертифіката чи випуску з рахунку в цінних паперах (для цінних паперів у бездокументарній формі) тощо.

Якщо позичальник здійснює підприємницьку діяльність відповідно до вимог чинного законодавства без створення юридичної особи, банк має одержати:

— ксерокопію свідоцтва про державну реєстрацію фізичної особи—суб'єкта підприємницької діяльності, яку вповноважений працівник банку звіряє з оригіналом і проставляє на ній відповідну позначку про це;

— ксерокопію податкової звітності (декларації тощо) за останній звітний період з наявністю на ній позначки податкового органу, підписану підприємцем та стверджену його печаткою (за її наявності). Замість згаданої декларації банк може одержати довідку податкового органу про доходи такої особи за останній звітний період, стверджену підписом уповноваженої посадової особи та печаткою податкового органу (довідка надається в оригіналі).

У разі надання кредиту фізичним особам — індивідуальним забудовникам житлових будинків на виконання будівельних робіт з нового будівництва, розширення, реконструкції, технічного переоснащення, капітального ремонту додатково надаються документи, що засвідчують право власності чи право користування відповідною земельною ділянкою, дозвіл на виконання будівельних робіт інспекції державного архітектурно-будівельного контролю.

Крім того, перевіряється цільове призначення земельної ділянки під даною нерухомістю, яка має бути відведена для забудови. Якщо земельна ділянка була відведена не для зазначеної мети або без належного дозволу чи без належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил, житловий будинок вважається самочинним будівництвом, а особа, яка це здійснила, не набуває права власності на нього. Оформлення в іпотеку такої нерухомості без одержання необхідних з цього приводу документів може призвести до настання негативних наслідків [7].

Залежно від виду забезпечення, що пропонується позичальником (заставодавцем, іпотекодавцем, поручителем), також можуть надаватися й інші документи. Так, для оформлення в іпотеку належного іпотекодавцеві на праві власності нерухомого майна:

— правовстановчі документи, що підтверджують право власності на нерухомість, — нотаріально посвідчені копії договору купівлі-продажу, свідоцтва

про право власності, договору дарування, договору міни, іпотечного договору тощо:

— витяг з Реєстру прав власності на нерухоме майно (чи довідку-характеристику), що надається комунальним підприємством Бюро технічної інвентаризації чи іншим уповноваженим органом [19];

— довідку із ЖЕКу про зареєстрованих осіб на житловій площі нерухомого об'єкта (за встановленою формою) або виписку із будинкової книги, якщо в іпотеку передається нерухомість житлового призначення. За наявності зареєстрованих у квартирі (житловому будинку) повнолітніх осіб та (або) наймачів і членів їх сімей, які не є власниками запропонованої в іпотеку квартири (житлового будинку) необхідно одержувати письмове зобов'язання від них про звільнення даної квартири (іншої нерухомості) у місячний строк з моменту одержання вимоги банку та здійснення згаданими особами дій щодо зняття їх з реєстрації в разі звернення стягнення на цю нерухомість, яка є предметом іпотеки;

— копію документа, що підтверджує відповідне право на користування земельною ділянкою, на якій розташовується запропонований в іпотеку об'єкт нерухомості [(житловий будинок громадянина в міській чи сільській місцевості; будівля нежитлового (побутового, службового) призначення, що належить фізичній особі чи юридичній особі-майновому поручителю на праві власності)], а саме: Державного акта на право власності на землю [5], договору оренди, зареєстрованого відповідно до Закону України «Про оренду землі», з додаванням додаткових документів, які є невід'ємною частиною договору, та посвідченого нотаріально за згодою сторін [11], або Державного акта на право постійного користування землею.

Для оформлення в іпотеку земельної ділянки відповідно до ст. 133 Земельного кодексу України слід одержати нотаріально посвідчену копію Державного акта на право власності на землю [5], зважаючи на передбачені законом обмеження щодо одержання її в іпотеку.

Якщо позичальник (заставадавець, іпотекодавець, поручитель, який є фізичною особою) проживає однією сім'єю з іншою особою без реєстрації шлюбу, необхідно одержати ксерокопії договорів щодо належного подружжю на праві спільної сумісної власності майна, згоду на відчуження спільного майна тощо [19].

Від фізичної особи, котра є співвласником майна (чи має майнові права на таке майно), запропонованого в заставу, ще потрібно одержати копію рішення органу опіки і піклування про встановлення опікуна або піклувальника, яку звіряє вповноважений працівник банку з оригіналом та на якій він проставляє про це відповідну позначку, — у разі встановлення над фізичною особою опіки або піклування, а також дозвіл органу опіки і піклування на укладення іпотечного договору, якщо співвласниками нерухомості є неповнолітні особи та особи, над якими встановлено опіку і піклування (чи які мають майнові права на неї).

Для оформлення в забезпечення поруки (фінансової чи майнової):

1) фізичною особою надаються документи та заповнюється анкета. Крім цих документів майновим поручителем також надаються необхідні документи щодо запропонованого ним майна (майнових прав) у заставу;

2) юридичною особою надаються фінансові звіти на останню звітну дату та за попередній рік: баланс (форма № 1); звіт про фінансові результати і дебіторську та кредиторську заборгованість (форма № 1-Б термінова (місячна)); звіт про фінансові результати (форма № 2); звіт про рух грошових коштів (форма № 4); ксерокопії нотаріально посвідчених документів щодо створення суб'єкта господарювання та предмета його діяльності (свідоцтво про державну реєстрацію, установчі документи з додаванням усіх змін і доповнень до них); документи, що підтверджують повноваження керівника суб'єкта господарювання на підписання договорів і розпорядження майном цього суб'єкта (рішення вповноважених органів підприємства про обрання на посаду та про вповноваження відповідної посадової особи на підписання договорів забезпечення з банком, трудовий контракт, наказ, довіреність тощо); письмове підтвердження щодо відсутності порушеної стосовно до цього підприємства справи про банкрутство; підтвердження відсутності бюджетної заборгованості суб'єкта господарювання та податкової застави на його майно, запропоноване в заставу, на момент укладення з банком договору забезпечення (за наявності податкової застави необхідно одержати рішення від податкового органу про звільнення окремих видів активів з-під податкової застави); інші необхідні документи.

Майновий поручитель також надає необхідні документи стосовно до запропонованого ним майна (майнових прав) у заставу. У результаті аналізу наданих документів кредитний працівник визначає здатність позичальника повернути кредит і проценти за ним у повному обсязі в обумовлені кредитним договором строки.

Відповідно до Методики оцінки фінансового стану та визначення класу позичальника-фізичної особи здійснюється розрахунок класу позичальника. Це відбувається під час розгляду кредитного проекту та не рідше ніж один раз на рік, а в разі погіршення стану обслуговування боргу (порушення графіка погашення кредиту, несвочасної сплати процентів за кредит) — щокварталу.

Після вивчення кредитної пропозиції, аналізу наданих клієнтом документів відповідальні працівники юридичного підрозділу та служби банківської безпеки банку готують письмові висновки щодо можливості кредитування, на підставі яких кредитний працівник формулює загальний висновок на кредитний комітет.

Максимальний розмір кредиту на одного позичальника обмежується 70 % оціночної вартості нерухомості, що є предметом іпотеки [10].

Банк повинен одержати від позичальника документальне підтвердження сплати ним частини вартості нерухомості власними коштами та долучити відповідні документи до його кредитної справи.

Предметом іпотеки є нерухоме майно або його частина, виділена в натурі та зареєстрована як окремий об'єкт нерухомості. В разі оформлення в іпотеку частини об'єкта нерухомості банк повинен одержати та долучити до кредитної справи нотаріально посвідчену копію одного з зазначених далі документів, зареєстрованих у органах БТІ чи інших органах, уповноважених відповідно до чинного законодавства здійснювати реєстрацію права власності на нерухомість. Після створення Державного реєстру прав на нерухоме майно та їх обмежень згідно з Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме

майно та їх обмежень» до таких органів належатимуть відноситись місцеві органи державної реєстрації прав у складі органів державного земельного кадастру відповідно до ст. 7 даного закону [13]. Реєстрація документів буде здійснюватися після впровадження згаданої системи реєстрації відповідно до зазначеного законодавчого акту:

1) нотаріально посвідчений договір про виділ (поділ) об'єкта нерухомості;
2) нотаріально посвідчене свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя, набутого ними за час шлюбу (свідоцтво оформляється нотаріусом за спільною письмовою заявою подружжя та видається одному або кожному з подружжя);

3) рішення суду щодо поділу майна між подружжям.

У разі оформлення в іпотеку землі слід зважати на встановлені законом обмеження. Сьогодні в Україні відповідно до п. 5 розд. VI Закону України «Про іпотеку» забороняється передавати в іпотеку землі сільськогосподарського призначення, які визнаються такими відповідно до гл. 5 Земельного кодексу України [5].

Банки України також можуть приймати в іпотеку [10]:

— майнові права на нерухомість, що перебуває в процесі будівництва;
— об'єкт незавершеного будівництва;
— збудовану нерухомість, яка належить третім особам і право власності іпотекодавця на яку виникне після укладення іпотечного договору (зокрема, придбання такої нерухомості на вторинному ринку житла.

У день укладення іпотечного договору банк надає нотаріусу відповідне повідомлення для накладення заборони на відчуження предмета іпотеки, право власності на який у іпотекодавця виникне в майбутньому. Іпотечний договір має містити умову щодо накладення заборони на предмет іпотеки.

Може здійснюватися довгострокове іпотечне кредитування фізичних осіб для придбання:

а) нерухомого майна житлового призначення:

— на первинному ринку житла (нерухомість житлового призначення, яка є в процесі будівництва та придбається безпосередньо в забудовника (чи управителя), а також щойно збудоване житло після введення його в експлуатацію в забудовника (чи управителя) або іншої особи-власника певної нерухомості) [9];

— на вторинному ринку житла (житло, що має певний ступінь зношеності у зв'язку з користуванням ним особою (особами) протягом відповідного строку);

б) іншого нерухомого майна.

Для укладення іпотечного договору, предметом іпотеки за яким буде нерухомість, право власності на яку виникне в майбутньому (у т.ч. майнові права на нерухомість, що будується), необхідно одержати копії документів, що підтверджують наявність прав на набуття такого майна власність у майбутньому, зокрема договір купівлі-продажу, інвестиційний контракт тощо. Ці документи мають бути звірені з оригіналами документів уповноваженим працівником банку та засвідчені ним же, про що на копії такого документа даний працівник робить відповідну позначку. Кредитування під заставу іпотечних сертифікатів здійснюється філіями банку виключно на підставі рішення Правління.

До укладення договору про іпотечний кредит банк у письмовій формі повинен оприлюднити інформацію про основні економічні і правові вимоги при кредитуванні [10]. Укладення іпотечного договору має відбуватись:

1) з обов'язковим його нотаріальним посвідченням та одержанням копій нотаріально посвідчених письмових згод усіх співвласників предмета іпотеки;

2) з накладенням заборони на відчуження предмета іпотеки за повідомленням іпотекодержателя (банку), про що має бути зазначено в умовах іпотечного договору. У зв'язку з накладенням згаданої заборони банк одержує про це відповідний витяг;

3) з наступною державною реєстрацією обтяження нерухомого майна, що здійснюється за письмовим повідомленням банку [8];

4) з обов'язковим страхуванням.

У разі смерті іпотекодавця іпотека зберігає свою чинність для його спадкоємців, які прийняли спадщину [7; 8]. У разі невиконання боржником (позичальником) грошових зобов'язань за договором про іпотечний кредит спадкоємець-фізична особа відповідає за задоволення вимоги банку в межах вартості предмета іпотеки.

Усі витрати, пов'язані з оформленням іпотечного кредиту, забезпеченням тощо (зокрема, нотаріальні послуги, страхування і т. ін.), здійснює позичальник. Протягом усього строку кредитування (до повного погашення кредиту) працівники банку здійснюють супровід кредиту, тобто нагляд і контроль за виконанням позичальником умов кредитного договору (договору про іпотечний кредит):

— перевірки цільового використання кредиту;

— перевірки наявності та вартості майна, переданого в заставу за кредитом банку;

— оцінку фінансового стану позичальника, гаранта, поручителя;

— контроль за своєчасністю погашення кредиту та сплатою процентів;

— оцінку якості кредитної заборгованості (щомісяця);

— контроль за подовженням строків чинності договорів страхування.

Перевірки цільового використання кредиту в обов'язковому порядку здійснюються за всіма наданими іпотечними кредитами. Кредитний працівник банку на стадії надання кредиту позичальникові в безготівковому порядку перевіряє його цільове використання (відповідність платіжних документів, наданих позичальником для сплати, цілям, зазначеним у кредитному договорі) способом візування платіжних документів. Цільове використання кредитних коштів, наданих позичальникові готівкою на придбання будь-якого майна, підтверджується способом одержання від нього документів, що свідчать про факт оплати за таке майно. За результатами перевірки цільового використання кредиту складається довідка в довільній формі, яку підписують працівник банку та позичальник. У довідці відображається наявність придбаного за кошти кредиту майна [на підставі рахунків-фактур, гарантійних талонів (паспортів) на товари тривалого використання, свідоцтв про реєстрацію транспортних засобів, правоустановчих документів на нерухомість, інше] або здійснені витрати на виконання робіт (будівництво, облаштування, ремонт житла тощо). До довідки додаються документи, що підтверджують цільове використання кредиту позичальником. Довідка

передається для ознайомлення керівництву банку, після чого додається до кредитної справи позичальника.

Перевірки наявності, стану та вартості іпотеки здійснюються на момент видачі кредиту, а також періодично протягом усього строку кредитування. Частота перевірок залежить від розміру кредиту, класу позичальника, стану обслуговування боргу, від політики банку, проте в середньому вони проводяться не рідше від одного разу на квартал. За результатами перевірки складається довідка (акт), що підписується представником банку та іпотекодавцем та надається керівництву для ознайомлення, а за необхідності — для вжиття відповідних заходів (долучається до кредитної справи позичальника).

Кредитний працівник здійснює *оцінку фінансового стану позичальника*, гаранта, поручителя; визначає клас позичальника та щомісяця оцінює якість кредитної заборгованості.

Протягом усього періоду кредитування відповідальний кредитний працівник *контролює своєчасність погашення кредиту та сплати процентів*, відстежує виникнення негативних сигналів щодо можливості погашення кредиту, зокрема:

- порушення графіка погашення кредиту;
- несвоєчасна сплата процентів;
- погіршення фінансового стану позичальника, надання недостовірної інформації щодо його фінансового стану;
- наявність одержаної від служби банківської безпеки, від третіх осіб тощо негативної інформації щодо стану справ у фізичної особи.

Якщо з'явилися перелічені раніше ознаки, кредитний працівник повинен:

- проінформувати керівництво банку;
- повідомити позичальника в письмовій формі щодо виникнення на підставі укладеного з ним кредитного договору простроченої заборгованості за кредитом та (або) процентами та про необхідність термінового її погашення;
- визначити необхідні заходи для забезпечення своєчасного погашення заборгованості за кредитом і процентами.

Якщо кредитним працівником, працівниками юридичної служби та служби безпеки банку виявлене порушення будь-яких умов, передбачених кредитним договором (договором про іпотечний кредит), банк застосовує передбачені в договорі санкції. У разі невиконання позичальником передбачених договором вимог щодо погашення боргу банк негайно розпочинає правову роботу відповідно до чинного законодавства та вживає заходів щодо погашення боргів на користь банку через реалізацію забезпечення. За браку коштів, одержаних від реалізації наданого за іпотечним кредитом забезпечення, банк покриває збитки за кошти сформованого спеціального резерву за цим кредитом.

Основними напрямками банківського іпотечного кредитування фізичних осіб в Україні є кредитування купівлі житла на первинному та вторинному ринку нерухомості.

Кредитування на первинному ринку нерухомості. Банки України здійснюють іпотечне кредитування фізичних осіб на придбання житла первинному ринку нерухомості відповідно до Закону України «Про фінансово-кредитні ме-

ханізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» [9]. Участь банку у даному механізмі може відбуватись як правило через:

— виконання ним одночасно функцій кредитора та управителя фонду фінансування будівництва (далі — ФФБ). Права управителя визначаються відповідно до даного Закону України [9];

— підписання банком договору про співробітництво з іншою фінансовою установою-управителем.

Договір про співробітництво між банком та відповідним управителем має передбачати:

- надання управителем для банку копій відповідних документів, засвідчених ним, що надаються останнім довірителю (позичальнику) на кожному етапі участі в механізмі фінансування будівництва (договори, свідоцтва, довідки інше);

- зобов'язання управителя письмово повідомляти банк про намір довірителя продати майнові права на предмет іпотеки іншій особі (цесія);

- відсоток готовності житла, нижче від якого надання кредитів на його придбання не здійснюється.

До укладення договору про співробітництво банк повинен перевірити наявність в управителя необхідного обсягу правочинів для взяття ним участі у механізмі фінансування будівництва нерухомості згідно з зазначеним законом, а саме наявність: правового статусу фінансової установи та ліцензій (дозволів); правил ФФБ; укладеної угоди між управителем і забудовником; укладених договорів обов'язкового страхування згідно зі ст. 9 вказаного закону; укладеного між забудовником та управителем іпотечного договору, предметом іпотеки за яким є майнові права на нерухомість, що будується; укладеного між цими ж суб'єктами договору уступлення майнових прав на нерухомість, яка є об'єктом будівництва, з відкладальними умовами, та договору доручення з відкладальними умовами згідно зі ст. 10 вказаного закону; а також інше згідно з вимогами даного законодавчого акта [9]. Правила ФФБ мають бути затверджені управителем, і копія їх надана банку.

Обов'язковою умовою для розгляду банком питання щодо іпотечного кредитування фізичної особи з метою придбання нею житла, що будується, має бути наявність у такої особи договору про участь у фонді фінансування будівництва, укладеного з управителем ФФБ.

Договір про участь у ФФБ має містити:

— предмет договору;

— найменування особи довірителя (фізичної особи-покупця житла);

— вид ФФБ;

— порядок передачі довірителем коштів в управління управителю ФФБ;

— обмеження щодо окремих дій управителя з управління майном;

— права та обов'язки управителя ФФБ та довірителя;

— дані про закріпленій за довірителем об'єкт інвестування;

— строки та механізм повернення довірителю коштів на його вимогу;

— строк чинності договору;

— відповідальність сторін за невиконання умов договору;

— порядок надання інформації довірителю про хід виконання умов договору;

— розмір і форми винагороди управителя ФФБ.

Умови даного договору мають базуватись на розроблених управителем Правилах ФФБ. В умовах договору про участь у ФФБ доцільно закріпити обов'язок за довірительом здійснювати відступлення прав за цим договором третій особі лише за письмового дозволу управителя. Укладений договір про участь у ФФБ є підставою для внесення довірительом (позичальником) коштів у встановленому порядку на рахунок ФФБ, відкритий управителем.

На момент надання кредиту позичальник повинен сплатити частину вартості за вибраний ним об'єкт нерухомості, що будується (об'єкт інвестування), у розмірі не менше ніж 30 % оціночної вартості нерухомості та надати банку документальне підтвердження цього [10].

Для вирішення банком питання щодо надання кредиту на придбання у власність об'єкта інвестування фізична особа (позичальник) зобов'язана надати крім пакета документів, що вказані в попередньому питанні, договір про участь у ФФБ та документ, що підтверджує факт сплати ним частини вартості об'єкта інвестування. Надання кредиту фізичній особі (довірительу ФФБ) має здійснюватись перерахуванням коштів з відкритого йому кредитного рахунку позичальника на відповідний рахунок ФФБ на умовах, визначених договором про іпотечний кредит.

Після сплати позичальником 100 % вартості за об'єкт інвестування (у т.ч. з використанням кредиту) він одержує від управителя:

- свідоцтво про участь у ФФБ (документ, що підтверджує участь довірителя у ФФБ), зміст якого має відповідати вимогам ч. 9 ст. 15 Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житло та операціях з нерухомістю» [9];
- примірник укладеного договору про уступлення майнових прав на нерухомість, який свідчить про передавання управителем довірительу (фізичній особі-позичальнику) **майнових прав на закріпленій за ним об'єкт інвестування (квартиру).**

Копії зазначених документів уповноважений працівник банку одержує від позичальника (іпотекодавця), звіряє їх з оригіналами, проставляє на копіях відповідну позначку та долучає їх до кредитної справи позичальника.

До моменту повного виконання зобов'язань за договором про іпотечний кредит позичальник не має права :

- змінити об'єкт інвестування (предмет іпотеки);
- уступити право вимоги за договором про участь у ФФБ третім особам;
- частково одержати кошти з ФФБ або відмовитися від участі у ФФБ.

Забезпеченням за договором про іпотечний кредит є майнові права на об'єкт інвестування, які оформляються в іпотеку в установленому порядку, або нерухомість, право власності іпотекодавця на яку виникне після укладення іпотечного договору.

Вартість предмета іпотеки не має перевищувати вартості, визначеної в договорі про участь у ФФБ.

Банк обов'язково повинен оформляти страхування кредитного ризику.

Після набуття іпотекодавцем права власності на збудовану квартиру необхідно укласти договір страхування предмета іпотеки від випадкового знищення, пошкодження або псування на його повну вартість.

Укладення іпотечного договору здійснюється в нотаріальному порядку на підставі документів, що підтверджують майнові права на дану нерухомість (тобто договір про уступлення майнових прав на нерухомість). Треба одержати нотаріально посвідчені письмові згоди інших майбутніх співвласників на передавання в іпотеку майнових прав на нерухомість, що перебуває в процесі будівництва, або нерухомість, право власності на яку виникне у іпотекодавця після укладення іпотечного договору.

З метою накладення заборони на відчуження предмета іпотеки банк надає відповідне повідомлення нотаріусу. Іпотечний договір в обов'язковому порядку повинен містити умову щодо накладення нотаріусом заборони на відчуження предмета іпотеки.

Обтяження нерухомого майна іпотекою підлягає державній реєстрації за повідомленням банку після закінчення будівництва нерухомості та оформлення іпотекодавцем права власності на предмет іпотеки. Повідомлення банку має відповідати вимогам ч. 2 ст. 4 Закону України «Про іпотеку» [8].

Після введення об'єкта будівництва в експлуатацію позичальник одержує від управителя довідку за встановленою формою в обмін на свідоцтво про участь у ФФБ, яка є документом, що підтверджує право вказаної фізичної особи на одержання у власність закріпленого за нею об'єкта інвестування. Надалі ця довідка передається позичальником забудовникові для дальшого оформлення права власності на закріплений за ним об'єкт нерухомості. З метою контролю за процесом участі позичальника у ФФБ банк повинен одержати від першого та долучити її до його кредитної справи копію вказаної довідки, звіреної уповноваженим працівником банку з її оригіналом і засвідченої останнім з проставленням на цій копії відповідної позначки.

Після одержання позичальником (іпотекодавцем) зареєстрованих у органах БТІ (чи інших уповноважених органах відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» [13]) документів, що підтверджують право власності на предмет іпотеки, треба одержати від нього нотаріально посвідчені копії таких документів, які мають долучатись до кредитної справи позичальника. У разі ненадання іпотекодавцем вказаних документів він сплачує штраф у розмірі, передбаченому іпотечним договором.

Закінчення будівництва предмета іпотеки та оформлення на нього права власності не потребує переукладення іпотечного договору, оскільки дане житло і далі є предметом іпотеки відповідно до умов укладеного раніше іпотечного договору.

У разі зміни в процесі будівництва основних характеристик предмета іпотеки (зміна площі нерухомості, зміна в плануванні приміщень тощо) банк на підставі встановленого законодавством документа про право власності на нерухомість, оформлену в іпотеку, повинен:

- або забезпечити проставлення нотаріусом відповідної позначки з цього приводу на примірнику іпотечного договору, який належить банку;
- або внести відповідні зміни з цього приводу до іпотечного договору за допомогою укладення договору про внесення змін, який є підставою для реєстрації нотаріусом заборони відчуження.

Слід зауважити, що порушення строків спорудження об'єкта будівництва або неналежне виконання зобов'язань забудовником не може впливати на правовідносини, що виникли між банком і позичальником відповідно до укладеного договору про іпотечний кредит, і не є підставою для припинення виконання позичальником зобов'язання за цим договором.

Кредитування на вторинному ринку нерухомості. Банк також може здійснювати кредитування фізичних осіб на вторинному ринку — ринку нерухомості, на якому відбувається купівля-продаж об'єктів нерухомого майна, що мають певний ступінь їх зношеності у зв'язку з користуванням цими об'єктами їхнім власником (наймачем) протягом відповідного строку на підставі договору купівлі-продажу, продавцем за яким виступає юридична чи фізична особа. Кредит може надаватись позичальникові як у безготівковій, так і в готівковій формі. Для одержання кредиту фізична особа надає в банк зазначений раніше пакет документів.

Механізм іпотечного кредитування фізичних осіб для придбання ними нерухомості на вторинному ринку може реалізуватись із залученням до участі агентств нерухомості (ріелторських компаній). Схеми взаємодії банку, фізичної особи-покупця нерухомості, агентства нерухомості та страхової компанії, з якою банком укладена Генеральна угода про співробітництво, при здійсненні вказаного механізму іпотечного кредитування може мати вигляд, зображений на рис. 5.1.

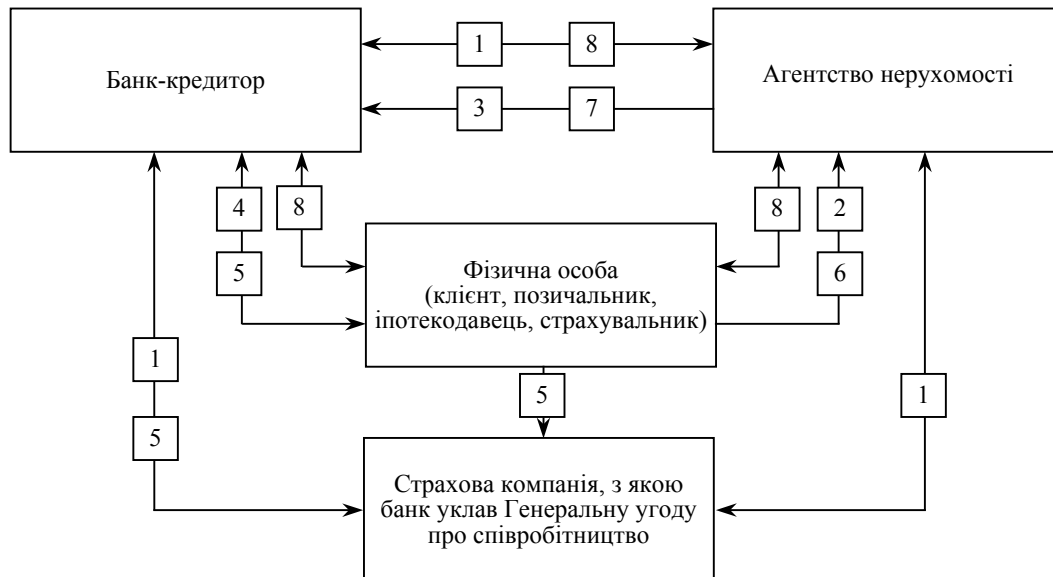

Рис. 5.1. Схеми взаємодії учасників процесу банківського іпотечного кредитування фізичної особи при купівлі нерухомості на вторинному ринку

Розкриємо зв'язки цієї схеми:

- 1) укладення договору про співробітництво й організацію взаємовідносин;
- 2) укладення договору щодо надання послуг для придбання клієнтом нерухомості;

3) направлення клієнта, який відповідає вимогам банку, для одержання ним кредиту на придбання нерухомості, запропонованої агентством. Агентство здійснює всебічну експертизу щодо фізичної особи-позичальника і нерухомості, що придбавається за кошти кредиту, одержуючи з цього приводу відповідні документи, та оформляє акт ріелторської експертизи з дальшим його передаванням банку;

4) розгляд банком питання щодо видачі клієнтові кредиту; прийняття відповідного рішення та оформлення договірних відносин з приводу надання кредиту:

— договір про іпотечний кредит;

— іпотечний договір, що укладається одночасно з укладенням договору купівлі-продажу нерухомості (предмета іпотеки); накладення заборони на відчуження цієї нерухомості та державна реєстрація обтяжень на предмет іпотеки;

5) укладення страховою компанією:

— з банком договору страхування кредитного ризику;

— з позичальником і банком договору страхування предмета іпотеки від його випадкового знищення, пошкодження або псування на його повну вартість, визначивши в договорі банк як вигодонабувача;

— з позичальником і банком договору страхування фінансового ризику власника нерухомого майна (титульне страхування), визначивши банк у ролі вигодонабувача;

— з позичальником договору особистого страхування клієнта від нещасних випадків, визначивши в договорі банк як вигодо набувача;

6) оформлення клієнтом довіреності представникові агентства нерухомості для оформлення останнім в органах БТІ (чи інших уповноважених органах) права власності на предмет іпотеки на ім'я клієнта (позичальника);

7) передавання агентством нерухомості банку на підставі акта приймання-передавання зареєстрованих у БТІ (чи інших уповноважених органах) нотаріально посвідчених копій усіх правоустановчих документів на предмет іпотеки;

8) при зверненні стягнення на предмет іпотеки (як у добровільному, так і в примусовому порядку) банк може залучати до участі агентство нерухомості.

У кредитній діяльності банку іпотечне кредитування фізичних осіб є одним з найбільш трудомістких і ризикових напрямів, воно має складний механізм кредитування і громіздке правове регулювання. Ефективність цих кредитних операцій банку залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників. Серед внутрішніх велике значення має вибрана банком кредитна політика щодо кредитування фізичних осіб, досконалість системи ризик-менеджменту, а також кваліфікований і досвідчений персонал.

5.6. Особливості кредитування фізичних осіб – суб'єктів господарювання

Тепер розглянемо механізм банківського кредитування *фізичних осіб-підприємців* (далі — ФОП). Передусім зазначимо, що кредити на підприємницьку діяльність ФОП через прибутковий характер їх мети вважати споживчими не можна. Загалом банківське кредитування фізичних осіб на підприєм-

ницькі цілі здійснюється з використанням методів надання і способів погашення відповідно до принципів кредитування, аналогічно кредитуванню фізичних осіб на споживчі потреби. Надаючи ж ФОП кредити на споживчі потреби, кредитор з економічного погляду має сприймати їх кінцевими споживачами виробленої продукції.

Проте діяльності ФОП притаманна розпливчатість меж між споживчими і виробничими витратами і доходами, що ускладнює на практиці розподіл кредитів ФОП за таким критерієм. Характерною особливістю приватних підприємців є подвійний господарсько-юридичний їх статус. Як суб'єкти підприємницької діяльності, вони мають однакові з підприємствами-юридичними особами права та можливості ведення бізнесу. Як юридичні, так і фізичні особи не уникають процесів банкрутства, і при кредитуванні їхніх підприємницьких потреб застосовуються ті самі підходи, що й для корпоративних клієнтів.

Тож на вимогу банку працівник кредитного підрозділу оцінює фінансово-майновий стан бізнесу приватного підприємця, стан кредиторської та дебіторської заборгованості, прогнозує майбутній розвиток бізнесу, тенденції зміни обсягів і рентабельності виробництва, оборотності оборотних коштів, тобто визначає кредитоспроможність позичальника на загальних принципах її оцінки для юридичних осіб.

Основними проблемами кредитних відносин з приватними підприємцями є недостатність офіційної інформації для визначення реальних ризиків банку й те, що в більшості таких позичальників нема кредитної історії. Це пов'язано з тим, що приватні підприємці не складають бухгалтерської і статистичної звітності, адже за чинним законодавством приватні підприємці подають звітність лише до податкових органів. Обмеженість офіційної фінансової інформації має об'єктивні причини. Відповідно до чинного законодавства України приватні підприємці не зобов'язані відкривати рахунки в банках і спрямовувати через них свої грошові потоки. На приватних підприємців не поширюється чинність Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні щодо встановлення ліміту каси [21]. Тому в багатьох випадках основні грошові потоки приватних підприємців проходять готівкою поза банківськими рахунками та офіційним обліком. Безліч підприємців, що працюють за фіксованим патентом і торгують на ринках товарами народного споживання, рахунків у банках не відкривають узагалі.

Через таку спрощену систему обліку складно розділити бізнес і сім'ю приватних підприємців, сімейний бюджет і бізнес-бюджет. Приватні підприємці використовують свою «касу» для сім'ї в міру необхідності, і водночас ця «каса» може поповнюватись із коштів членів сім'ї. Тому, з одного боку, на платоспроможність позичальників-приватних підприємців при наданні їм підприємницьких кредитів треба враховувати вплив і зобов'язань членів сім'ї (наприклад, за кредитами). І навпаки, у наданні кредитів на споживчі потреби існують труднощі оцінки їх платоспроможності через визначення впливу їх підприємницької діяльності.

Тому кредитоспроможність приватних підприємців значною мірою залежить від обставин їхнього приватного життя [вік дітей (витрати на навчання, весілля тощо), вік літніх членів сім'ї та маленьких дітей (хвороби)], і від інших обставин, які можуть вплинути на здатність позичальника вчасно відповісти за свої-

ми зобов'язаннями повернути тіло кредиту та проценти. І банк, оцінюючи кредитні ризики, має враховувати сімейний стан, вік, стан здоров'я, майновий стан самого підприємця та членів його родини, рівень його освіти тощо.

Незважаючи на зазначені обставини, з метою мінімізації своїх ризиків банк повинен одержати максимально різнопланову, повну й достовірну інформацію про бізнес, ділове та приватне оточення, соціальний статус, інші життєві обставини приватного підприємця, ділову та особисту репутацію та намагатись налагодити з ним довгострокові партнерські відносини, котрі дозволять нагромаджувати таку інформацію. Існує особливий пакет документів, що його може вимагати банк від фізичної особи-підприємця для одержання ним кредиту (дод. Д.2).

Для того щоб визначити сукупну вартість кредиту фізичній особі, працівник банку бере до уваги:

- загальну орієнтовну суму процентів;
- реальну процентну ставку в відсотках річних;
- абсолютне значення подорожчання кредиту з урахуванням витрат, пов'язаних зі страхуванням, вартістю нотаріальних послуг (у разі наявності), внесенням даних про заставу до Державного реєстру обтяжень рухомого майна.

Розрахунок здійснюється за формою згідно з Правилами надання банками України інформації споживачеві про умови кредитування та сукупну вартість кредиту [23].

Цільове призначення кредиту має відповідати видам діяльності, передбаченим свідоцтвом про державну реєстрацію фізичних осіб-підприємців. Кредит надається безготівково способом оплати з кредитного рахунку розрахункових документів позичальника на цілі, визначені в договорі, або способом надання готівкових коштів з кредитного рахунку позичальника на цілі, визначені у договорі, — у разі надання кредиту готівкою.

Під час вирішення питання про видачу кредиту його розмір для окремого приватного підприємця визначається на основі коефіцієнта кредитного (боргового) навантаження, який визначається за формулою:

$$K_{к.н} = \text{ЧГН (ВД)} / (K + \text{ПП}), \quad (5.1)$$

де $K_{к.н}$ — коефіцієнт кредитного (боргового) навантаження;

ЧГН — чисті грошові надходження на рахунки позичальника за місяць;

ВД — валовий дохід позичальника за місяць;

K — сума основного боргу за кредитом до сплати за місяць;

ПП — сума процентів за кредит до сплати за місяць.

Значення коефіцієнта $K_{к.н}$ свідчить про достатність чи недостатність чистих надходжень на всі поточні рахунки приватного підприємця або валового доходу згідно з декларацією про доходи та інших доходів для своєчасного та повного повернення кредиту та процентів. Що менше значення цього коефіцієнта, то менше боргове навантаження на позичальника та вища його кредитоспроможність. При цьому в банківській практиці, як правило, максимальний розмір кредиту з процентами за весь строк чинності кредитного договору не має перевищувати суми, для якої коефіцієнт кредитного (боргового) навантаження $K_{к.н}$ набуває значення, менше ніж 1,5.

Установи банку надають кредити в межах максимального права (ліміту) на видачу кредиту одному позичальникові-приватному підприємцю. Надання кредитів понад установлене обмеження здійснюється лише з дозволу рішення Ради та кредитного комітету головного банку; для цього підзвітні філії, після розгляду та погодження кредитною комісією філії, звертаються до головного банку з обґрунтованим запитом.

Заборгованість за кредитом погашає позичальник відповідно до графіка погашення кредиту за договором кредиту. Можливе дострокове погашення кредиту. Нарахування процентів за користування кредитом здійснюється щодня за методом «факт/факт» виходячи з фактичної кількості днів у місяці та в році на суму щоденного залишку заборгованості за кредитом у валюті, в якій він наданий.

Кредит видається звичайно за умови сплати позичальником разової комісії в розмірі, передбаченому кредитним договором, у день оформлення кредитної угоди.

Існують окремі вимоги, які висуваються банками саме до позичальників-приватних підприємців, що мають намір одержати кредит у банку, а саме:

- бажано бути клієнтом банку або відкрити рахунок у банку;
- вести облік і звітність своїх господарських операцій згідно з чинним законодавством;
- за оцінкою фінансового стану відповідати якнайвищим класам;
- вести прибуткову діяльність;
- вести свій бізнес не менше ніж один рік;
- додержуватись платіжної та звітної дисципліни;
- мати позитивну кредитну історію (за її наявності), а також позитивну ділову та особисту репутацію.

Для вирішення питання про можливість одержання кредиту позичальник-приватний підприємець надає в обслуговуючий банк необхідний пакет документів (див. дод. Д.2) залежно від проекту, що кредитується, та запропонованого забезпечення.

У період чинності кредитного договору щокварталу здійснюється аналіз діяльності приватного підприємця (на підставі книги обліку доходів і витрат, книги обліку продажу та придбання товарів), його фінансового стану відповідно до затвердженого порядку. При цьому можуть бути використані всі види фінансової та іншої інформації, одержаної від позичальника, інших джерел, а також висновки аудиторських організацій про фінансовий стан позичальника.

Перевірки на місці збереження заставленого майна здійснюються на предмет відповідності попередньо встановленої заставної вартості:

- за нерухомістю — щокварталу;
- за товарами в обороті — щомісяця;
- за автотранспортом — щомісяця;
- за обладнанням — щомісяця.

За результатами перевірок у разі потреби слід вносити зміни до договорів застави щодо оцінки заставленого майна.

Загальне керівництво і контроль за додержанням вимог щодо оформлення, надання та своєчасного погашення кредиту і процентів покладається на керівників установ банку та структурних підрозділів.

Отже, під банківським кредитом населенню розуміють класифікований за суб'єктною ознакою кредит, у відносинах за яким кредитором виступає виключно банк, а позичальником — фізична особа, фізична особа-підприємець.

Серед видів кредитів фізичним особам крім характерних для всіх банківських кредитів виділяють різновиди за статусом позичальника, а саме — кредит фізичній особі та кредит фізичній особі-підприємцю. Якщо кредит береться на потреби підприємницької діяльності, до позичальника-фізичної особи застосовуються вимоги, як у кредитуванні корпоративних позичальників, а якщо на потреби індивідуального споживання — як у споживчому кредитуванні.

Банківські споживчі кредити надаються фізичним особам на витрати особистого кінцевого споживання. В Україні це кредити на такі споживчі цілі: придбання товарів тривалого користування; покриття невідкладних потреб; покриття недостатності власних коштів при здійсненні поточних розрахунків за куплені товари, одержані послуги, виконані роботи з використанням платіжних карток; покриття довгострокових споживчих потреб. Видача споживчих кредитів може здійснюватись як у безготівковій формі, так і готівкою. Погашення більшості споживчих кредитів, як правило, здійснюється з розстроченням платежу.

За кредитами на придбання товарів тривалого користування в кредитному договорі обов'язково прописується, що придбаний товар є об'єктом застави. Надання кредитів на купівлю автомобілів (іншої техніки) передбачає участь банку, юридичної особи-продавця, фізичної особи-покупця (позичальника), а також страхової компанії.

Сучасним інструментом споживчого кредитування на поточні потреби є банківська платіжна картка. Зручність використання платіжних карток як засобу обігу відображається у спрощенні умов надання і погашення банківського споживчого кредиту.

У кредитуванні банками фізичних осіб на витрати капітального характеру обов'язковим є страхування кредитної операції (об'єкта кредитування), а також надання банкам звітів про цільове використання одержаних коштів. Споживчі кредити на капітальні потреби найчастіше видаються в безготівковій формі. Найбільш складний механізм і найвищі ризики має банківське іпотечне кредитування фізичних осіб.

Підсумовуючи, наголосимо, що банківське споживче кредитування населення має важливе соціально-економічне значення, тому має підлягати особливому регулюванню з боку держави. Це виявляється в основному в регулюванні їх вартості та контролі за додержанням банками умов захисту прав споживачів фінансових послуг.

Питання для самоконтролю

---

1. Розкрийте суть понять «кредит фізичній особі», «банківський кредит фізичній особі», «банківський споживчий кредит». Який зв'язок і які суттєві відмінності між цими поняттями?
2. За якими ознаками і як класифікуються банківські кредити фізичним особам?
3. Яке значення для механізму банківського кредитування фізичних осіб має широкий спектр різновидів кредитів?

4. Охарактеризуйте особливості, притаманні кредитуванню фізичних осіб-підприємців.
5. За якими напрямками і на які цілі здійснюється банками споживче кредитування фізичних осіб?
6. Визначте параметри кредиту, які мають бути обов'язково висвітлені і кредитному договорі споживчого кредитування.
7. Які умови кредитної угоди мають бути обов'язково повідомлені і розтлумачені позичальникові-фізичній особі до підписання кредитного договору?
8. Назвіть види плати, що їх можуть установлювати банки за кредитами, що надаються фізичним особам. Як обґрунтовуються різні види плати за споживчим кредитом?
9. Що таке ефективна процентна ставка за кредитом і як вона визначається? Як регулюється на законодавчому рівні в Україні необхідність її повідомлення позичальникові-фізичній особі? У чому важливість такої процедури?
10. Обґрунтуйте необхідність і визначте основні напрями державного регулювання кредитування фізичних осіб.
11. Опишіть обмеження щодо надання споживчих кредитів фізичним особам в Україні.
12. Як обмежуються і від чого залежать розміри різних видів споживчих кредитів?
13. Назвіть основні документи, які надаються позичальниками-фізичними особами для одержання: споживчих кредитів на потреби поточного (капітального) характеру; іпотечних кредитів; кредитів на придбання автомобілів (іншої техніки); кредитів для здійснення підприємницької діяльності.
14. Які існують особливості моніторингу банками цільового використання коштів за різними споживчими кредитами?
15. Охарактеризуйте основні особливості кредитування фізичних осіб на споживчі потреби поточного характеру.
16. Визначте об'єкти споживчого кредитування на витрати поточного характеру, капітального характеру.
17. Охарактеризуйте основні особливості кредитування фізичних осіб на споживчі потреби капітального характеру.
18. Особливості механізму надання та погашення споживчих кредитів на витрати капітального характеру.
19. Охарактеризуйте механізм і особливості споживчого кредитування фізичних осіб з використанням платіжних карток.
20. Охарактеризуйте особливості іпотечного кредитування фізичних осіб.
21. Охарактеризуйте основні положення кредитування купівлі (будівництва) житла (іншої некомерційної нерухомості) фізичних осіб в Україні.

Термінологічний словник

- Банк-екваєр** (acquirer) — банк, який не є власником (емітентом) карток, а лише обслуговує за комісійні платежі за пред'явленими картками. У банку-екваєрі розміщений процесинговий сервер, пов'язаний із закритими банківськими мережами Visa, Mastercard/Eurocard, UnionCard тощо. За допомогою цього сервера банк авторизує картку і після цього провадить платіж.
- Банківський кредит фізичній особі** — класифікований за суб'єктною ознакою кредит, у відносинах за яким кредитором виступає виключно банк, а позичальником — фізична особа.
- Білінг** — процедура формування узагальнених звітів про всі операції, здійснені за рахунком за визначений період часу (розрахунковий період), нарахування та

виплати (або стягнення) процентів на залишки коштів на рахунку, за несанкціонованим овердрафтом, комісійні винагороди банку.

Бриджинг-кредит — кредит приватним особам або сім'ям на покриття поточних потреб у грошових коштах, які повертаються однією сумою наприкінці строку кредитування. Може надаватися відносно невеликого розміру на короткий строк, як правило, у межах 30 діб або іншого незначного періоду часу.

Кредитна картка — іменний (з ідентифікатором власника) грошовий оплатно-розрахунковий банківський документ, який використовується для надання споживчого кредиту, різновид платіжної картки.

Несанкціонований овердрафт — заборгованість клієнта-позичальника перед банком-кредитором, сума якої не обумовлена договором і не є прогнозованою в розмірі та за часом виникнення.

Овердрафтний кредит — короткостроковий кредит, що надається банком автоматично понад залишок коштів клієнта на поточному рахунку в межах заздалегідь обумовленої суми способом дебетування цього рахунку. Дебетове сальдо, що утворюється в результаті на поточному рахунку, називається овердрафт (Overdraught).

Платіжна картка — електронний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для здійснення платіжних операцій з рахунку клієнта або банку, а також інших видів операцій, визначених договором обслуговування платіжної карти (таких як оплата вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, одержання коштів у готівковій формі в касах банків, фінансових установ, пунктах обміну іноземної валюти уповноважених банків і через банківські автомати).

Споживчий кредит — кредит, що спрямовується у сферу споживання, на задоволення кінцевих споживчих витрат фізичної особи або її сім'ї.

Управитель фонду фінансування будівництва — фінансова установа (банк, довірче товариство та інші суб'єкти згідно з Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»), яка здійснює управління майном, одержаним у довірчу власність за договором про участь у фонді фінансування будівництва. Правомочності управителя визначаються відповідно до Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю».

Фізична особа (у цивільному праві використовується для позначення людини як учасника правових відносин) — це громадянин України, іноземець, особа без громадянства, що не здійснює підприємницької діяльності.

Фізична особа-підприємець (ФОП) — фізична особа, яка здійснює підприємницьку діяльність і зареєстрована в установленому законом порядку.

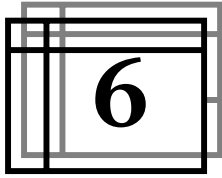
Література

---

1. Про захист прав споживачів : Закон України станом на 12.05.1991 № 1023-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
2. Про заставу : Закон України від 02.10.1992 № 2654-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>

3. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 № 270/96-вр [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270_96-вр
4. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
5. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
6. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
8. Про іпотеку : Закон України від 05.06.2003 № 898-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15>
9. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю : Закон України від 19.06.2003 № 978-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-15>
10. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати : Закон України від 19.06.2003 р. № 979-IV. [Електронний ресурс]. — Режим доступу. — <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-15>
11. Про оренду землі : Закон України від 02.10.2003 № 1211-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1211-14>
12. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень : Закон України від 18.11.2003 № 1255-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1255-15>
13. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>
14. Про організацію формування та обігу кредитних історій : Закон України від 23.06.2005 № 2704-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-15>
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання правових відносин між кредиторами і споживачами фінансових послуг : Закон України від 22.09.2011 № 7351 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7351-17>
16. Про споживче кредитування : Закон України від 15.11.2016 № 1734-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>
17. Порядок ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 05.07.2004 № 830 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/830-2004-п>
18. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затв. постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-0>
19. Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затв. наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2004 № 20/5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>
20. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, затв. постановою Правління НБУ від 17.06.2004 № 280

- [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0919-04/page>
21. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затв. постановою Правління НБУ від 15.12.2004 № 637 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0040-05>
22. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, затв. постановою Правління НБУ від 25.01.2012 № 23 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>
23. Правила надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту, затв. постановою Правління НБУ від 10.05.2007 № 168 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0541-07
24. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затв. постановою Правління НБУ від 30.06.2016 №351 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>
25. *Вовк В. Я.* Кредитування і контроль / В. Я. Вовк, О. В. Хмеленко. — Київ : Знання, 2008. — 463 с.
26. *Вовчак О. Д.* Кредит і банківська справа : підручник / О. Д. Вовчак. — Київ : Знання, 2008. — 564 с.
27. *Мороз А. М.* Кредитний менеджмент : навч. посіб. / А. М. Мороз, Р. І. Шевченко, І. В. Дубик. — Київ : КНЕУ, 2009. — 399 с.
28. Кредитування і контроль: підручник / [авт. кол. : Т. С. Смовженко, Р. А. Слав'юк, Р. Р. Коцовська та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко, д-ра екон. наук, проф. Р. А. Слав'юка. — Київ : УБС НБУ, 2012. — 375 с.
29. *Лагутін В. Д.* Кредитування: теорія і практика : навч. посіб. / В. Д. Лагутін. — 3-тє вид. — Київ : Т-во «Знання», КОО, 2002. — 215 с.
30. Операції банків та небанківських кредитних установ [Електронний ресурс] : підручник / [А. М. Мороз, М. І. Савлук, Т. П. Остапишин та ін.] ; за наук. ред. А. М. Мороза. — Київ : КНЕУ, 2013. — 543 с.

Розділ

МОНІТОРИНГ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ ЯК СКЛАДОВА КРЕДИТНОГО МОНІТОРИНГУ

Після вивчення цього розділу ви зможете

- з'ясувати сутність і основні напрями кредитного моніторингу;
- визначати функції та повноваження різних структурних підрозділів банку щодо моніторингу кредитного ризику;
- вибирати інформаційну базу моніторингу кредитного ризику;
- аналізувати загальні підходи та принципи до визначення кредитного ризику за активами;
- здійснювати оцінку кредитного ризику на індивідуальній основі за методикою НБУ, у тому числі з урахуванням особливостей за окремими кредитними операціями;
- зрозуміти розвиток системи оцінки кредитного ризику в США та Європі;
- установлювати значення коефіцієнта ймовірності дефолту боржників: юридичної особи, фізичної особи, бюджетної установи, а також за коштами, розміщеними в інших банках;
- застосовувати адекватні заходи зворотного впливу кредитного моніторингу на кредитний процес та адміністрування кредиту.

6.1. Сутність кредитного моніторингу, основні його напрями та структурна побудова

Зважаючи на етимологію терміна «моніторинг» (від англ. monitor — контролювати, перевіряти; англ., нім. monitoring — систематичне спостереження) під кредитним моніторингом розуміють безперервне спостереження за одним з напрямів діяльності банків — за кредитною діяльністю. Таке спостереження можуть здійснювати як самі банки, так і наглядові органи. Саме тому в банківській справі вирізняють поняття «кредитний моніторинг» у широкому розумінні, який здійснюється комплексно і самими банками, і наглядовими органами, та поняття «кредитний моніторинг у банку», що здійснюється виключно банківськими установами.

Кредитний моніторинг — це система безперервного спостереження, оцінки й запобігання негативним наслідкам кредитної діяльності банків з боку служб внутрішнього контролю банку та зовнішніх наглядових органів.

Із сутності поняття «кредитний моніторинг» випливають чотири основні висновки:

По-перше, кредитний моніторинг як процес безперервний має починатись із моменту видачі кредиту й супроводжувати кредитний процес аж до моменту погашення боргу перед банком.

По-друге, кредитний моніторинг має охоплювати різні напрями кредитної діяльності банку, а отже, безперервному спостереженню й оцінці підлягають не тільки надані кредити, але й інші кредитні операції, такі як розміщення банком коштів у інших банках, надання зобов'язань із кредитування, різного роду гарантій, підтвердження акредитивів, видача авалів тощо.

По-третє, кредитний моніторинг провадиться з метою вжиття превентивних заходів для запобігання негативним наслідкам кредитної діяльності банків. У цьому полягає основна відмінність моніторингу від контролю, метою якого є виявлення відхилень, порушень і застосування заходів впливу за їх допущення.

По-четверте, кредитний моніторинг провадиться паралельно на двох рівнях: на рівні центрального банку як наглядового органу; на рівні окремого банку.

На рівні центрального банку як зовнішнього наглядового органу кредитний моніторинг, як й інші складові банківського моніторингу (ліквідності, розрахункових і касових операцій, фінансовий, валютний тощо), може стосуватись як окремо взятого банку, так і групи банків і банківської системи загалом. Але мета кредитного моніторингу на цьому рівні — запобігання можливому негативному впливу на стабільність банківської системи кредитної діяльності не тільки окремого банку, але й групи банків чи усіх банків.

Кредитний моніторинг на рівні банку має на меті запобігати негативним наслідкам впливу власної кредитної діяльності на загальний фінансовий результат його діяльності. Він має особливу важливість для забезпечення якості власного кредитного портфеля і спрямований передусім на оперативне реагування на будь-які негативні зміни у кредитному процесі. Основним інструментом такого оперативного реагування є вживання превентивних заходів через зворотний вплив на організацію кредитного процесу в банку.

На рівні банку кредитний моніторинг провадиться в розрізі кожної кредитної операції: чи то наданий кредит, чи то зобов'язання з кредитування, чи то надана гарантія тощо. Саме тому кредитний моніторинг має свої особливості організації у кожному банку. В іноземних банках кредитний моніторинг уже давно існує як невід'ємна частина кредитної політики банку. Найрозвинутішою вважається система кредитного моніторингу американських банків, організація якого базується:

- 1) на моніторингу кредитного ризику;
- 2) поточному кредитному моніторингу;
- 3) детальному кредитному моніторингу.

Моніторинг кредитного ризику на рівні індивідуальних кредитів і кредитного портфеля загалом є одним із завдань і складників кредитної політики американського банку, органічно пов'язаних із завданнями та іншими її елементами, такими як організація діяльності кредитного відділу; визначення кредитних лі-

мітів, оцінка кредитних заявок, визначення ціни кредиту, санкціонування кредиту, стягнення боргів за кредитами.

Об'єктами поточного моніторингу є:

- аналіз оперативної інформації та факторів кредитного ризику;
- перевірка ходу погашення боргу за умовами договору;
- аналіз впливу нових кредитних заявок на поточні кредитні операції;
- перевірка фінансової інформації, одержаної від клієнта; оновлення інформації про заставу;
- нагромадження інформації про економічні, галузеві й політичні фактори, які можуть вплинути на здатність позичальника погашати борг тощо.

Поточний кредитний моніторинг має дати відповіді на такі запитання:

- чи одержана своєчасно вся необхідна інформація від клієнта?
- чи правильно здійснюється управління кредитною операцією?
- чи достатні грошові потоки клієнта для погашення боргу перед банком?
- чи залишається достатньою величина застави (за умови надання кредиту під заставу)?
- чи залишаються платоспроможними гаранті, поручителі (за умови надання кредиту під гарантії третіх осіб)?
- чи залишаються надійними страхові компанії (за умови страхування наданого кредиту)?

За результатами поточного кредитного моніторингу приймаються рішення або про присвоєння кредитній операції більш високого рівня ризику і посилення моніторингу, або про збереження чинного режиму моніторингу.

Детальний кредитний моніторинг у американських банках поширюється не на всі кредитні операції, а на такі:

- які перевищують за обсягом певну встановлену банком максимальну суму;
- що надані певним клієнтам, кредитні операції з якими за кредитною політикою банку належать до категорії з підвищеним ризиком;
- за якими прийнято рішення про присвоєння більш високого рівня ризику за результатами поточного моніторингу.

Відповіді на ці питання можуть бути одержані в результаті детального аналізу організації кредитного процесу за такими напрямками:

- оцінка якості кредиту на основі аналізу звітності;
- прогноз руху грошових коштів;
- прогноз уразливості від економічних і ринкових чинників;
- додержання умов кредитного договору;
- стан застави, інших видів забезпечення за кредитом;
- прибутковість кредитної операції тощо.

За результатами детального кредитного моніторингу складається докладний кредитний звіт, на підставі якого вносяться поправки до первісної характеристики наданого кредиту та до дальшого режиму побудови взаємовідносин із клієнтом.

Безперервне спостереження за станом кредитної діяльності можливе на дистанційній основі та безпосередньо за місцем розташування (проведення діяль-

ності) позичальника. Тож вирізняють два способи проведення кредитного моніторингу в банку залежно від способу формування інформаційної бази:

- 1) за наданими банком формами звітності позичальника та іншими документами на запит кредитного менеджера (дистанційно);
- 2) за результатами відвідування клієнта-позичальника (за місцем розташування).

Вибір способу залежить від рівня ризику кредитної операції. За стандартними кредитними операціями достатнім є дистанційне спостереження, а за менш якісними — обов'язковим стає моніторинг за результатами перевірки на місці.

У процедурах кредитного моніторингу американських банків задіяні не тільки співробітники кредитного підрозділу банку, але й служби контролю, які здійснюють незалежний аналіз інформації за кредитною заявкою чи наданим кредитом. Така необхідність виникає з низки причин. У проведенні аналізу кредитний працівник спирається на свої власні оцінки. Важливо, щоб вони не були суб'єктивними через будь-які особисті взаємини з клієнтом, які можуть виникнути в процесі спілкування. Для оцінки здатності працівника кредитного підрозділу приймати правильні кредитні рішення і потрібен незалежний аналіз. Незважаючи на те що завдання працівників кредитного підрозділу і системи контролю окремі, все-таки їм необхідно тісно співпрацювати для обміну інформацією (узагальненими результатами періодичного та детального контролю та результатами незалежної перевірки).

Досвід іноземних банків висвітлює особливі риси кредитного моніторингу, що сформувався на рівні окремого банку. Моніторинг кредитів і оцінка ризиків за ними на індивідуальній основі нерозривно пов'язані з організацією кредитного процесу в банку, з безперервним спостереженням за реалізацією його кредитної політики, тобто такий моніторинг можуть здійснювати виключно банки.

У процесі кредитного моніторингу працівники банку виконують:

- регулярний аналіз додержання позичальником умов кредитного договору;
- регулярний аналіз поточної фінансової інформації щодо діяльності позичальника та оцінку його кредитоспроможності;
- періодичний аналіз інформації щодо забезпечення кредиту, у тому числі переоцінка вартості застави (у разі надання кредиту під заставу);
- періодичний аналіз фінансового стану гарантів, поручителів за кредитними договорами (у разі надання кредиту під гарантії третіх осіб);
- періодичний аналіз інформації щодо діяльності страхових компаній (у разі страхування кредитної операції чи об'єкта кредитування за споживчим кредитом);
- періодичну оцінку перспектив діяльності позичальника через прямі контакти з ним на предмет з'ясування цих питань;
- регулярні доповіді керівництву про стан справ за кожним конкретним кредитним договором, включаючи попередження про перші ознаки виникнення проблем.

На відміну від моніторингу окремих кредитів, який має індивідуальний характер, моніторинг кредитного портфеля банку здійснюється на портфельній основі. Метою цього моніторингу є спостереження за змінами ризикованості та

якості кредитного портфеля. Він може провадитись на обох рівнях: на рівні центрального банку аналізується й оцінюється ефективність кредитної політики банку, групи банків чи всіх банків, а на рівні окремого банку аналізується та оцінюється реалізація власної кредитної політики через управління кредитним процесом.

Отже, *кредитний моніторинг у банку* — це система безперервного спостереження та оцінювання рівня кредитного ризику, якості кредитного портфеля та ефективності організації кредитного процесу з метою оперативного реагування на негативні зміни та вжиття превентивних заходів через зворотний вплив на кредитне адміністрування та кредитний портфель.

Основними *напрямами кредитного моніторингу в банку* є:

- моніторинг кредитного процесу (реалізації кредитної політики);
- моніторинг кредитного ризику;
- моніторинг якості кредитного портфеля.

Система кредитного моніторингу в банку вміщує такі ключові елементи:

- організаційну структуру;
- методичне забезпечення;
- інформаційну базу;
- обробку та аналіз інформації про боржників, стан виконання умов кредитних договорів, достатність і схоронність забезпечення;
- аналіз мікро- та макросередовища (економічної кон'юнктури);
- аналіз прогностичних показників фінансового стану боржників усіх категорій та виконання бізнес-планів підприємств;
- механізм зворотного впливу кредитного моніторингу на кредитний процес і кредитний портфель банку.

При цьому всі зазначені складові кредитного моніторингу в банку мають свою специфіку за кожним його напрямом як у частині організаційної структури, методичного забезпечення, так і за інформаційною базою, частотою та способами її аналізу та механізмом зворотного впливу на кредитний процес і, як результат, на якість кредитного портфеля.

Організаційна структура кредитного моніторингу у банку залежить від організаційної структури самого банку. Так, американські банки створюють окремі *підрозділи моніторингу кредитного ризику, моніторингу кредитного портфеля та роботи з простроченою заборгованістю* [6; 7]. До функцій самостійного підрозділу моніторингу кредитного ризику американських банків належать:

- розробка методології моніторингу кредитного ризику;
- формування політики щодо аналізу, оцінки та прогнозування кредитних ризиків;
- визначення стандартів документації кредитних операцій;
- відстеження проблемних кредитів;
- установлення лімітів на здійснення кредитних операцій.

Функціями окремого підрозділу *моніторингу кредитного портфеля та роботи з простроченою заборгованістю* є:

- максимально раннє виявлення проблемної заборгованості;

- організація роботи на тих етапах, коли ефективність заходів з її реструктуризації та стягнення може бути найвищою;
- участь у судових процесах;
- стягнення простроченої заборгованості на пізніх стадіях [6; 7].

Таке розмежування функцій кредитного підрозділу та підрозділів кредитного моніторингу дає змогу ефективніше організувати кредитний процес. Працівники кредитного підрозділу зосереджені на кредитному адмініструванні, а працівники підрозділів кредитного моніторингу — на безперервному спостереженні за рівнем ризику, станом та якістю кредитного портфеля, виявленні проблемних місць, своєчасному застосуванні заходів зворотного впливу на кредитний процес, а в разі їх невідомості — на роботі з проблемними кредитами.

У банках України кредитний моніторинг перебуває лише на стадії формування. У своїй організаційній структурі банки не передбачають існування окремого підрозділу кредитного моніторингу. У кредитному моніторингу задіяні працівники кредитного підрозділу та інших підрозділів банку: фінансового моніторингу; банківської безпеки; аналізу, планування та звітності за кредитними операціями; юридичного; валютного; з роботи з цінними паперами. При цьому за кожним напрямом кредитного моніторингу (моніторинг кредитного процесу, моніторинг кредитного ризику, моніторинг якості кредитного портфеля) кожен із цих підрозділів задіяний різною мірою.

Так, у моніторингу кредитного портфеля банку більшою мірою задіяні підрозділ планування, аналізу та звітності та кредитний комітет (кредитна комісія у філії банку). Згідно з нормами внутрішнього положення банку кредитний комітет щомісяця аналізує надану кредитним підрозділом інформацію щодо: обсягів кредитування; обсягу та якості кредитного портфеля; обсягів фактично створених спеціальних резервів за кредитними операціями; обсягів простроченої та безнадійної заборгованості за кредитами.

Кредитні підрозділи, виконуючи свої основні функції щодо кредитного адміністрування, більшою мірою задіяні в моніторингу кредитного процесу та моніторингу кредитного ризику на індивідуальній основі.

Правління банку здійснює моніторинг реалізації кредитної політики. Саме за рішенням правління вносяться зміни в кредитну політику на наступний період відповідно до змін на кредитному ринку та за результатами внутрішньобанківського кредитного моніторингу.

До функцій підрозділу з управління банківськими ризиками безпосередньо входить і моніторинг кредитного ризику як на індивідуальній, так і на портфельній основі.

У світовій банківській практиці у тісному зв'язку з кредитними підрозділами функціонують підрозділи аналітичні, які спеціалізуються на оцінці кредитного ризику, аналізуючи рівень кредитного ризику при надходженні заявки на кредит, при зміні ситуації в позичальника або невиконанні ним умов кредитного договору. У вітчизняній банківській практиці аналітичні підрозділи виконують загальний аналіз діяльності кредитного підрозділу за звітний період, у тому числі аналіз кредитного портфеля. Завдання оцінки індивідуального ризику в різних

формах лежить в основному на кредитних підрозділах. Очевидно, такі різні підходи пов'язані з різним розвитком методів оцінки кредитного ризику.

Методичне забезпечення кредитного моніторингу в банку визначає правила його здійснення за кожним напрямом і складається з внутрішніх положень з організації кредитного процесу в банку, оцінки ризику за кредитними операціями, оцінки забезпечення за кредитом та оцінки ризику кредитного портфеля. Нагадаємо, що вимоги до методичного забезпечення кредитної діяльності банку викладено у першому розділі підручника.

Інформаційна база кредитного моніторингу в банку різниться залежно від напрямку його проведення. Так, для моніторингу кредитного процесу (реалізації кредитної політики) слугують первинні документи, надані позичальниками, та документи кредитної справи позичальника, які супроводжують кредитні взаємовідносини. За іншими двома напрямками кредитного моніторингу (моніторинг кредитного ризику та кредитного портфеля) інформаційна база розглянута в підрозд. 6.2 та 7.2).

Обробка й аналіз інформації (щодо позичальника, його діяльності, фінансового стану) у контексті кредитного адміністрування детально описані в попередніх розділах підручника. Кредитні працівники обробляють і аналізують прийняту від клієнта мінімально необхідну документацію для вирішення питання про надання кредиту, фінансову інформацію та інформацію щодо забезпечення, оцінюють кредитоспроможність, структурують кредит, готують висновок (презентацію кредиту) для прийняття кредитного рішення, здійснюють операційні процедури щодо видачі та стягнення боргу. Однак на цьому кредитний процес і кредитне адміністрування не завершуються. Вони тісно переплітаються з моніторингом кредитного ризику аж до завершення чинності кредитного договору та повного погашення боргу. Водночас обробка й аналіз інформаційної бази моніторингу кредитного ризику на індивідуальній основі тісно пов'язані з інформаційною базою моніторингу кредитного процесу, оскільки стосуються конкретних позичальників, кредитних договорів з ними, їх ділового оточення й місця на ринку, прогнозів їхньої діяльності. Особливості обробки й аналізу інформації під час моніторингу кредитного ризику на індивідуальній основі розкрито в підрозд. 6.2.

Що стосується обробки й аналізу інформаційної бази моніторингу кредитного ризику на портфельній основі, то їхні особливості висвітлюються в сьомому розділі підручника, оскільки цей елемент кредитного моніторингу в банку тісно пов'язаний з інформаційною базою моніторингу якості кредитного портфеля банку. Масив інформації, що підлягає обробці й аналізу, принципово інший і кардинально відрізняється від інформаційної бази моніторингу кредитного ризику на індивідуальній основі. Саме поділ методів управління кредитним ризиком на два рівні (управління на індивідуальній основі та управління на портфельній основі), до речі, і лежить в основі виокремлення в системі кредитного моніторингу в банку двох напрямів — моніторингу кредитного ризику й моніторингу якості кредитного портфеля.

Механізм зворотного впливу кредитного моніторингу базується на результатах моніторингу за кожним з його напрямів. Оскільки метою кредитного моніторингу

є запобігання негативним наслідкам кредитної діяльності банку, то за його результатами мають розроблятися і вживатися превентивні заходи впливу на організацію кредитного процесу, які дозволять не допустити або мінімізувати зниження якості кредитного портфеля. За результатами моніторингу кредитного процесу такі превентивні заходи вживаються вже на стадії прийняття кредитного рішення (про це йшлося у першому розділі). Відсікання нереальних кредитних заявок, недостатньо кредитоспроможних позичальників, позичальників із сумнівною кредитною історією і є заходами раннього реагування, які мають зворотний вплив на кредитний процес. Вони переривають кредитний процес з такими позичальниками вже на перших його етапах (розгляд кредитної заявки, оцінка кредитоспроможності) і в такий спосіб не допускають виникнення проблем у майбутньому.

Зворотний вплив результатів моніторингу кредитного ризику та моніторингу кредитного портфеля розглянуто в підрозд. 6.5 і 7.5). Механізм зворотного впливу за цими напрямками кредитного моніторингу базується на результатах оцінки рівня ризику на індивідуальній та на портфельній основі за значно ширшою інформаційною базою, яка крім первинних документів, що надаються для прийняття кредитного рішення, містить усю документацію кредитної справи, що нагромаджується за період існування кредитних відносин.

Кредитний ризик притаманний більшості активних банківських операцій, за якими банк надає кошти в кредит, бере зобов'язання про їх надання, вкладає кошти в депозит, інвестує їх та вкладає в інший спосіб, за яким результат активної операції залежить від діяльності позичальника, контрагента або емітента. Визначень самого поняття «кредитний ризик» в економічній літературі багато. Навіть у нормативній базі НБУ як регулятора нема єдиного підходу до трактування цього терміна. В одному випадку кредитний ризик — це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди з банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання [2], а в іншому — кредитний ризик — це розмір очікуваних втрат (збитків) за активом унаслідок дефолту боржника або контрагента [3]. Однак незалежно від нюансів у трактуваннях сутності самого поняття можна назвати основні *властивості кредитного ризику* виходячи з особливостей його прояву саме в кредитній діяльності банку:

- кредитний ризик — це ймовірнісна подія;
- кредитний ризик — це ризик неповернення боргу як результат нездатності або небажання боржників за кредитними операціями виконувати свої зобов'язання перед банком;
- виникнення кредитного ризику обумовлено впливом цілої низки ризикуотворюючих факторів;
- індивідуальний кредитний ризик виявляється у зменшенні вартості конкретної кредитної операції;
- реалізація індивідуального кредитного ризику посилює кредитний ризик за кредитним портфелем загалом;
- результатом вияву кредитного ризику є від'ємна зміна вартості кредитного портфеля банку.

Кредитний ризик як імовірна подія може реалізуватись під дією багатьох інших ризиків ендогенного та екзогенного характеру:

- правоустановчих ризиків;
- ризику надання неповної та (або) недостовірної інформації;
- ризику погіршення фінансового стану та кредитоспроможності позичальника;
- ризику прострочення основного боргу та процентів;
- ризику непогашення основного боргу та процентів;
- ризику недодержання лімітів, нормативів, невиконання повноважень;
- ризику неякісного менеджменту;
- екзогенних ризиків (бізнесових, правових, економічних, політичних тощо).

Для забезпечення своєчасного відстеження рівня ризику і відхилень від певних установлених норм і правил банки мають здійснювати моніторинг кредитного ризику (як і інших ризиків банківської діяльності) з формуванням регулярних звітів про його результати.

Моніторинг кредитного ризику та різноманітних ризиків, під впливом яких він реалізується, є невід'ємним елементом системи ризик-менеджменту банку й одним з напрямів кредитного моніторингу, суть якого полягає в такому.

Моніторинг кредитного ризику — це комплекс безперервних дій банку з одержання й аналізу інформації про клієнта та виконання ним умов кредитного договору протягом строку його чинності з метою оперативного реагування на підвищення кредитного ризику та з метою зниження обсягу проблемних кредитів через зворотний вплив на кредитний процес.

Моніторинг кредитного ризику в банках України будується на таких принципах:

- стандартизації процедур моніторингу кредитного ризику на індивідуальній та портфельній основі;
- використанні децентралізованої організаційної структури моніторингу кредитного ризику;
- обов'язковості моніторингу забезпечення за кредитами;
- зважання на специфіку окремих сегментів кредитного портфеля (урахованих векселів, лізингових операцій, факторингових операцій, операцій з розміщення банком коштів у інших банках тощо);
- застосування таких інструментів, як ключові індикатори ризику (стоп-показники) та аналіз міграції ризику.

Для проведення моніторингу кредитного ризику в банках України вирішуються такі завдання:

- розподіл обов'язків між структурними підрозділами й посадовими особами (інфраструктурна база організації моніторингу кредитного ризику в банку);
- визначення системи показників оцінки рівня кредитного ризику;
- регулярна оцінка рівня кредитного ризику за кредитними операціями за визначеною наглядовим органом та доповненою банком системою показників;
- визначення заходів раннього реагування на ймовірне чи реальне підвищення рівня кредитного ризику;
- розробка пропозицій щодо методів регулювання рівня кредитного ризику.

Моніторинг кредитного ризику в банку на індивідуальній основі за своєю суттю — це моніторинг кредитного ризику щодо кожного боржника банку (позичальника чи контрагента). У процесі моніторингу постійно аналізуються такі основні напрями їхньої діяльності, як кредитоспроможність, внутрішнє середовище функціонування, вплив зовнішніх факторів на його діяльність та перспективність проекту, який кредитується (табл.6.1).

Таблиця 6.1

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БОРЖНИКА

№ з/п	Критерій	Напрямок оцінки
1 2 3	Фінансовий стан (схильність до дефолту) Достатність грошових потоків Кредитна історія	Кредитоспроможність
4 5 6 7 8 9 10 11 12	Додержання лімітів Виконання умов договору Достовірність фінансової звітності Цільове використання кредитних коштів Забезпечення Рівень автономності бізнесу Форма оплати рахунків Інша нефінансова інформація Якість менеджменту	Внутрішнє середовище
13 14 15 16	Установлені рейтинги Взаємовідносини з органами влади Взаємовідносини з партнерами по бізнесу Надання відомостей до Бюро кредитних історій	Зовнішнє середовище
17 18	Ринки збуту продукції Бізнес-плани	Перспективність проекту

Регулярна оцінка фінансового стану боржника чи контрагента на підставі наданої фінансової інформації (звітності) дає можливість виявити позичальників не тільки з низьким рівнем фінансового стану, але й з низьким рівнем дисциплінованості та виконавчої культури. Не виключені випадки, коли невиконання умов договору пов'язано не зі зниженням фінансового стану, а з банальним небажанням повертати борг вчасно або повертати його взагалі.

Здатність позичальника погашати борги залежить від динаміки та обсягу грошових потоків. Грошові потоки клієнта — величина змінна, тому аналіз грошових потоків треба здійснювати регулярно протягом усього строку користування кредитом. Грошовий потік аналізується зіставленням загального обсягу припливу та відпливу грошових коштів за певний період часу.

Приплив грошових коштів за певний період відбувається в результаті:

- одержання прибутку;
- нарахування амортизації;
- вивільнення коштів із запасів, дебіторської заборгованості, основних фондів, інших активів;

- збільшення кредиторської заборгованості;
- збільшення інших пасивів;
- збільшення акціонерного капіталу;
- залучення нових кредитів.

Відплив грошових коштів за певний період може здійснюватись за напрямками:

- сплати податків, процентів, дивідендів, штрафів і пені;
- додаткових вкладень коштів у запаси, дебіторську заборгованість, основні фонди, інші активи;
- погашення кредиторської заборгованості;
- зменшення пасивів;
- зменшення акціонерного капіталу;
- погашення кредитів.

Перевищення припливу над відпливом грошових коштів дає можливість погашати боргові зобов'язання і свідчить про платоспроможність боржника-юридичної особи. Систематичне перевищення відпливу над припливом грошових коштів, навпаки, свідчить про його неплатоспроможність. Середня за період додатна величина грошового потоку показує, в якому обсязі позичальник може погашати власні боргові зобов'язання.

Достатність грошових потоків позичальника для погашення боргу перед банком оцінюють за їх співвідношенням. Найуживанішим показником достатності грошових потоків є *коефіцієнт покриття боргу* $K_{п.б}$, який визначається у розрізі кожної кредитної угоди за формулою:

$$K_{п.б} = \text{ЧГП} / (\text{ОБ} + \text{ПП}), \quad (6.1)$$

де ЧГП — чистий грошовий потік;

ОБ — основний борг до сплати;

ПП — процентні платежі до сплати.

Чистим грошовим потоком називають різницю між припливом і відпливом грошових коштів. Чистий грошовий потік позичальника оцінюють на його достатність для виконання зобов'язань перед банком як на момент видачі кредиту, так і протягом строку чинності кредитної угоди.

Оцінка кредитної історії клієнта найактуальніша на момент прийняття кредитного рішення. Після видачі кредиту моніторингу підлягають: додержання встановлених лімітів; виконання умов договору; достовірність звітності; цільове використання кредитних коштів, достатність забезпечення тощо. Постійний контроль ведеться за додержанням установлених лімітів і нормативів кредитного ризику на одного позичальника чи контрагента, пов'язаних з банком осіб, великих кредитних ризиків. За депозитними договорами, договорами про кореспондентські відносини з банками-контрагентами постійно контролюється додержання термінів сплати доходу. Особлива увага приділяється своєчасності розрахунків за кредитом і процентами за кредитними договорами.

Надання недостовірної інформації для прийняття рішення про видачу кредиту з'ясовується практично відразу, оскільки реальні грошові потоки виявляються, як правило, нижчими за заявлені в документах. Регулярна оцінка рівня вартості та ліквідності забезпечення за кредитом дозволяє оцінити поточну

вартість майбутніх грошових потоків за ним та їх достатність для погашення боргу.

Негативний вплив на рівень індивідуального кредитного ризику справляють погіршення офіційних рейтингів позичальників і контрагентів, поява або збільшення заборгованості перед бюджетом, поява штрафів, пені за операціями з контрагентами, втрата бізнес-партнерів. Негативним сигналом для кредитного менеджера слугує відмова клієнта від надання відомостей до Бюро кредитних історій.

Для боржників-юридичних осіб важливими показниками оцінки рівня кредитного ризику є досягнення запланованих показників бізнес-плану, техніко-економічного обґрунтування проекту, наявність і активність ринків збуту продукції.

Результатом оцінки індивідуального кредитного ризику боржника на підставі внутрішньобанківської методики є визначення його внутрішнього рейтингу.

6.2. Інформаційна та інфраструктурна база моніторингу кредитного ризику

До системи моніторингу кредитного ризику входять, поряд із ключовими елементами кредитного моніторингу в банку загалом, і свої специфічні елементи:

- організаційна структура;
- методичне забезпечення;
- інформаційна база;
- планування кредитних операцій;
- організація здійснення кредитних операцій;
- контроль за кредитним ризиком;
- виявлення та вимірювання кредитного ризику;
- координація діяльності банку щодо моніторингу кредитного ризику;
- оцінка впливу кредитного ризику на якість і прибутковість кредитного портфеля банку.

Організаційна структура моніторингу кредитного ризику, як і кредитного моніторингу загалом, залежить від організаційної структури банку.

За децентралізованої моделі моніторингу кредитного ризику в банку створюється відносно невеликий самостійний відділ моніторингу ризиків, який розробляє політику й основні методи регулювання ризиків і здійснює моніторинг кредитного ризику загалом, а повноваження у сфері оперативного управління кредитним ризиком закріплені за іншими підрозділами.

Коли в організаційній структурі банку нема окремого підрозділу кредитного моніторингу, то для ефективного моніторингу кредитного ризику потрібен розподіл обов'язків між структурними підрозділами і посадовими особами.

Повноваження у сфері моніторингу кредитного ризику в банках України розподіляються між:

- органами управління та контролю банку;

- кредитним комітетом (кредитною комісією);
- функціональними підрозділами (департаментами, управліннями, відділами);
- службами внутрішнього контролю, банківської безпеки.

Правління банку, як виконавчий орган банку, котрий здійснює поточне управління банком, організовує процес моніторингу кредитного ризику, у тому числі:

- приймає рішення про утворення відповідних структурних підрозділів;
- призначає відповідальних за процес моніторингу кредитного ризику;
- визначає максимально допустиме значення капіталу, схильного до ризику.

Рада банку за чинним законодавством здійснює контроль за діяльністю виконавчого органу (правління банку) [1, ст. 37], включаючи призначення і звільнення голови та членів правління, керівника підрозділу внутрішнього аудиту [1, ст. 39], а отже, у його повноваженнях — оцінка адекватності ухвалених правлінням банку рішень.

Як учасник системи ризик-менеджменту банку, рада банку задіяна в моніторингу кредитного ризику. Цей орган контролю скеровує стратегічний напрям розвитку банку, визначає рівень його толерантності до ризику через затвердження положень, що встановлюють відповідні стандарти. Належним чином розроблені системи моніторингу, у тому числі моніторингу кредитного ризику, дозволяють раді банку покласти на керівництво банку відповідальність за проведення операцій у межах установлених рівнів толерантності до ризику [2]. За чинним законодавством України до його функцій, поряд з іншими належать:

- визначення і затвердження стратегії та політики управління ризиками, процедури управління ними, а також переліку ризиків, їх граничних розмірів;
- контроль за ефективністю функціонування системи управління ризиками;
- визначення кредитної політики;
- визначення організаційної структури банку;
- затвердження внутрішніх положень, що регламентують діяльність структурних підрозділів [1, ст. 39].

Кредитний комітет у головному офісі (кредитна комісія у філії банку) виконують функції колегіального органу з прийняття кредитних рішень за кредитними заявками, що надходять до банку. У такий спосіб цей постійно діючий орган банку бере участь у моніторингу кредитного процесу: постійно відстежує ризикові для банку кредитні операції й самостійно приймає рішення щодо їх недопущення (негативне кредитне рішення). Кредитний комітет задіяний у моніторингу кредитного ризику не тільки на стадії прийняття рішення про видачу кредиту, але й в організації кредитної діяльності після видачі через прийняття рішень щодо:

- визначення пріоритетних напрямів раціонального вкладення кредитних ресурсів;
- схвалення нових кредитних продуктів;
- схвалення видів прийнятеного забезпечення;
- делегування повноважень індивідуальним службовцям;
- установлення лімітів кредитування;
- надання кредитів понад встановлені підпорядкованим філіям ліміти;

- пролонгації кредиту, зміни процентної ставки, виду та суми забезпечення тощо;
- оцінки стану проблемної заборгованості;
- оцінки достатності сформованих резервів за кредитними операціями.

Прийняття рішень кредитним комітетом за всіма цими напрямками кредитної діяльності базується на оцінці кредитного ризику.

Кредитні підрозділи здійснюють щоденний контроль за додержанням вимог кредитного моніторингу. Що більші в банку обсяги кредитування, то складніша структура цього підрозділу.

Підрозділ з управління ризиками відповідає за прогноз рівня кредитного ризику і розробку методів управління ним.

Підрозділ аналізу, планування та звітності за кредитними операціями регулярно формує звітність (щоденну, щодаканду, щомісячну) за підписом керівника кредитного підрозділу.

Служба внутрішнього контролю здійснює перевірку та оцінку повноти застосування процедур управління кредитним ризиком і контроль за додержанням обмежень щодо допустимого рівня кредитних ризиків.

Підрозділ фінансового моніторингу відповідає за запобігання легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму.

Юридичний підрозділ здійснює перевірку чинності установчих документів, повноважень представників підприємств і дієздатність фізичних осіб.

Підрозділ банківської безпеки перевіряє достовірність документів, збирає інформацію для запобігання шахрайству, перевіряє ділових партнерів і контрагентів позичальника, з'ясовує причини прострочення боргу, шукає можливостей погашення, перевіряє схоронність застави, бере участь у стягненні боргу.

Крім того, у моніторингу кредитного ризику можуть бути задіяні *валютний підрозділ*, який здійснює контроль за валютними кредитними операціями, та *підрозділ банку з роботи з цінними паперами*, який щомісяця надає кредитному підрозділу інформацію щодо кредитів, забезпечених заставою цінних паперів, щодо облікових кредитів.

Для українських банків вагомим фактором підвищення кредитного ризику є відсутність спеціально створеного підрозділу кредитного моніторингу. Як правило, моніторингом кредитного ризику відають кредитні працівники, які супроводжують від 20 до понад 100 кредитних справ з моменту надання і до погашення.

Методичне забезпечення моніторингу кредитного ризику в банку України має містити затвержені відповідним чином внутрішні документи (положення, методики, порядки тощо), що регламентують:

- проведення кредитних операцій;
- оцінювання фінансового стану та визначення класу позичальників у розрізі окремих їх категорій;
- оцінювання та документування рівня кредитного ризику в розрізі окремих видів кредитних операцій на індивідуальній та груповій основі;
- оцінювання та документування дефолтів боржників і контрагентів і втрат від цих дефолтів;

— визначення ринкової вартості, ліквідності застави та переоцінки вартості застави;

— формування та ведення кредитної документації тощо.

Інформаційною базою моніторингу кредитного ризику слугують:

1) дані, що надходять від позичальників (кредитна заявка, анкета позичальника, юридичні документи, фінансові документи, інформація про об'єкт кредитування, інформація про забезпечення кредиту тощо);

2) дані, одержані банком самостійно за місцезнаходженням позичальника та в результаті аналізу мікроекономічного середовища;

3) дані, що надходять від інших банків у результаті інформаційного обміну;

4) дані, одержані з інших джерел (засобів масової інформації), бюро кредитних історій, контрагентів, гарантів, поручителів, страхових компаній).

6.3. Оцінка кредитного ризику на індивідуальній основі

Моделі оцінки управління кредитним ризиком розвивались у інституціональних колах по-різному. Крім науково-освітніх закладів моделі активно розробляли самі суб'єкти, які здійснювали оцінку. Так, американська модель передбачала домінування фінансових ринків як інструментів перерозподілу капіталу прямо від інвесторів до емітентів. В Європі набагато більшу роль відігравали банки як фінансові посередники між власниками капіталу та тими суб'єктами, що потребували коштів. Тому й розвиток моделей оцінки та методів управління кредитним ризиком у даних частинах світу відбувався неоднаково.

Глобалізація ринків капіталів і процес виходу банків Європи за межі своїх національних економік призвели до необхідності встановлення загальних «правил гри», які б діяли на різних ринках. З цією метою наприкінці 1980-х років Базельській комітет з питань банківського нагляду провів низку досліджень, результатом яких стала публікація в 1988 році Міжнародної конвергенції щодо вимірювання та вимог до капіталу, або Базеля I. Дане положення вводило єдині регулятивні стандарти щодо достатності капіталу для банків різних країн. Важливо, що достатність капіталу мала визначатися на основі коефіцієнта капіталу до активів, зважених на ризики, зокрема кредитні [4].

Базель I сприяв посиленню вимог до банків і оцінки ними якості своїх активів. Однак зі зростанням глобальних ризиків, зумовлених інформатизацією суспільства та розвитком похідних фінансових інструментів, Базель I дедалі більше вимагав удосконалення. Тож у 2004 році був ухвалений Базель II, що містив значно досконаліші рекомендації щодо оцінки кредитного ризику та управління ним. Базель II розширював вимоги до оцінки кредитних ризиків, формування резервів, застосування інструментів мінімізації ризиків тощо [4].

Виклики світової фінансово-економічної кризи 2008—2009 років обумовили появу Базеля III, що був сформований у 2010—2011 роках. Центральними нововведеннями Базеля III було посилення вимог до структури регулятивного капі-

талу, рівня левериджа, а також нормативів ліквідності банків. Зауважимо, що Базель III на сьогодні перебуває в процесі впровадження в практику (має бути впроваджений до 2019 року) [4].

В Європі розвиток системи оцінки кредитного ризику забезпечувався найбільшими банківськими установами. Маючи широку статистичну базу та високу зацікавленість у якісній системі оцінки кредитного ризику, банки інвестували значні ресурси у розвиток системи внутрішніх рейтингів. Деякі банки зберігають свої методики в таємниці, інші зробили їх загальнодоступними та продають як продукт (наприклад, модель CreditRisk+ банку Credit Suisse) [8, с. 392—450].

Правління Національного банку України постановою від 30.06.2016 № 351 затвердило положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [3]. Мета нового положення — забезпечити повну та своєчасну оцінку банками величини кредитного ризику, що сприятиме коректному розрахунку їх капіталу та, в кінцевому результаті, посилить фінансову стійкість банківського сектору. Упровадження нового підходу до оцінки кредитного ризику практично унеможливило кредитування банками фінансово неспроможних підприємств і придбання цінних паперів неякісних емітентів, позаяк базується на розрахунку очікуваних втрат від кредитного ризику. Новий підхід ґрунтується на Базельських принципах банківського нагляду і сумісний зі стандартом МСФЗ 9 (Фінансові інструменти), який також вимагає оцінки очікуваних збитків за фінансовими інструментами та буде впроваджений на міжнародному рівні з 1 січня 2018 року.

Проаналізуємо *загальні принципи та підходи до визначення рівня кредитного ризику* за активами. Цей рівень устанавлюється виходячи з таких принципів:

1. Переваги сутності здійснюваних банком активних операцій над їх формою, тобто банк:

— забезпечує повну й адекватну оцінку кредитного ризику за активом як на індивідуальній, так і на груповій основі;

— устанавлює для боржника (контрагента) економічно обґрунтовані періодичність і розмір сплати ним боргу.

2. Своєчасності та повноти виявлення кредитного ризику, тобто банк ураховує:

— наявну інформацію про боржника (контрагента), інформацію щодо зловживань і шахрайства, репутацію боржника (контрагента), якість менеджменту, відносини боржник (контрагента) з іншими банками-кредиторами (контрагентами), у тому числі його кредитну історію;

— мету проведення боржником кредитної операції та її відповідність профілю його господарської діяльності;

— міру взаємозв'язку банку з боржником (контрагентом), включаючи наявність поточного рахунку в банку, разові відносини тощо;

— макро- та мікроекономічні фактори, що впливають на фінансовий стан та (або) бізнес-діяльність боржника (контрагента), поточний стан економіки, стан галузі, до якої належить боржник (контрагент) тощо;

— схильність боржника (контрагента) до діяльності в нових високоризикованих сферах діяльності тощо;

— міру впливу групи юридичних осіб під спільним контролем або групи пов'язаних контрагентів на фінансовий стан боржника-юридичної особи;

— прогноз макро- та мікроекономічних факторів, ринкових умов, що впливають на майбутні умови діяльності боржника (контрагента) та можуть погіршити його здатність виконувати свої зобов'язання перед банком.

3. Адекватності оцінки розміру кредитного ризику, тобто банк під час оцінки кредитного ризику за активом бере до уваги:

— надійність і стабільність платоспроможності боржника (контрагента);

— зіставність розміру боргу боржника (контрагента) з обсягами його діяльності та очікуваними грошовими потоками, що генеруватимуться такою діяльністю;

— позитивний досвід щодо фактичного стану виконання укладених боржником (контрагентом) контрактів (угод) тощо;

— спрямування боржником одержаних кредитних коштів на цілі, що відповідають виду, обсягу та складності здійснюваної ним господарської діяльності;

— готовність акціонерів (власників) боржника (контрагента) брати на себе відповідальність за виконання боржником (контрагентом) зобов'язань перед банком тощо.

4. Застосування банком способів (методів) зниження кредитного ризику, що об'єктивно забезпечують його мінімізацію. Зокрема, щодо одержаного банком забезпечення є об'єктивні докази існування (наявності), доступності, оцінки ринкової вартості, страхування, контролю банком за належністю стану, схоронністю, вибуттям чи заміною забезпечення, можливістю відчуження забезпечення на користь банку.

5. Урахування власного досвіду банку під час оцінки кредитного ризику за допомогою застосування судження управлінського персоналу та (або) колегіального органу банку в частині:

— розширення за потреби переліку факторів, що впливають на клас боржника (контрагента) та спричиняють його коригування в бік пониження (погіршення);

— з'ясування значень компонентів кредитного ризику (ймовірності дефолту PD і втрат у разі дефолту LGD) за активом у межах установлених регулятором діапазонів, складової компонента LGD — обсягу інших надходжень від боржника за виключенням вартості наданого заставодавцем забезпечення (RC);

— оцінки впливу на фінансовий стан боржника-юридичної особи ризиків унаслідок його участі в групі юридичних осіб під спільним контролем або групі пов'язаних контрагентів;

— доведення відсутності впливу однієї або більше визначених регулятором ознак дефолту на дефолт боржника (контрагента);

— формування висновків про те, що в боржника (контрагента) немає фінансових труднощів та ознак дефолту;

— розширення за потреби переліку подій та (або) ознак дефолту боржника (контрагента).

6. Достатності та адекватності розроблених банком внутрішніх положень (правил, процедур, видів контролю).

За кожним видом фінансових активів, групою фінансових активів, дебіторською заборгованістю за господарською діяльністю банку та наданими фінан-

совими зобов'язаннями банк повинен розробити внутрішньобанківське положення щодо оцінки активу та розрахунку розміру кредитного ризику за таким активом, а також установити оптимальні, економічно обґрунтовані значення показників оцінки фінансового стану боржників (контрагентів).

Оцінку кредитного ризику банк здійснює станом на перше число кожного місяця, наступного за звітним, від дня визнання активу в бухгалтерському обліку до дня припинення такого визнання.

Банк оцінює рівень кредитного ризику за активами, наданими таким боржникам (контрагентам):

а) підприємствам та організаціям, які відповідно до вимог законодавства України віднесені до категорії великих, середніх і малих підприємств;

б) органам державної влади та органам місцевого самоврядування (далі — бюджетні установи);

в) фізичним особам, у тому числі фізичним особам-суб'єктам господарювання;

г) банкам.

Оцінці підлягає кредитний ризик за такими видами активних операцій:

1) кредити, надані юридичним і фізичним особам;

2) кредити та вимоги до банків (включаючи операції зворотного репо, розміщення коштів на кореспондентських рахунках, кошти в розрахунках);

3) фінансова дебіторська заборгованість;

4) дебіторська заборгованість за господарською діяльністю;

5) боргові цінні папери;

6) акції та інвестиції в інші компанії;

7) похідні фінансові активи.

З метою розрахунку розміру кредитного ризику за кредитними операціями банк установлює значення компонентів кредитного ризику (PD, LGD та EAD) залежно від виду боржника (контрагента), виду активу, виду забезпечення, валюти боргу, способу оцінки активу (на індивідуальній або груповій основі).

У разі дефолту банк зазнає збиток від неповернення кредитних коштів. Однак величина збитку часто не відповідає повній сумі заборгованості клієнта. Відповідно до Базеля II прогнозована сума збитків (EL — Expected Losses) дорівнює добутку боргу позичальника на момент дефолту (EAD — Exposure At Default), частки активів, що буде втрачена у випадку дефолту позичальника (LGD — Loss Given Default) та власне ймовірності дефолту (PD — Probability of Default) [4]. Ця залежність виражена формулою:

$$EL = EAD \cdot LGD \cdot PD. \quad (6.2)$$

Компоненти ризику (за термінологією Базельського комітету), що використовуються у формулі, це:

- імовірність дефолту PD — імовірність настання протягом року з моменту проведення оцінки події, що характеризується як дефолт. За твердженням Базельського комітету двома незалежними свідченнями дефолту є: 1) затримка будь-якого платежу контрагентом на 90 або більше днів; 2) наявність у банку сумнівів щодо можливості одержати повернення заборгованості без вжиття відповідних заходів. Імовірність дефолту, як і будь-який показник імовірності,

може набувати будь-якого значення від 0 до 100 % (див. як приклад статистичну модель для розрахунку PD для фізичної особи в дод. Е.1);

- збиток у разі дефолту LGD — максимально можлива величина втрати активу (у відсотках до вартості) у разі настання дефолту (установлюється Базельським комітетом для кожного класу експозицій);

- експозиція при дефолті EAD — вартість активу, тобто величина заборгованості контрагента перед банком. Установлюється Базельським комітетом для кожного класу та експозицій. Інакше кажучи, EAD — це банківські активи з потенційним ризиком (експозиція під ризиком).

У рівнянні (6.2) EAD залежить від фактично вибраної суми кредитного ліміту для позичальника та показує максимально можливу втрату банку в разі дефолту. Однак сума втрат може бути менша за EAD унаслідок наявності факторів, що компенсують втрати банку (забезпечення за кредитними операціями). Вплив даних факторів на показник прогнозованих втрат визначає рівень LGD, що подається у відсотках (від 0 до 100 %). Рівень EAD і LGD приблизно відомі ще перед видачею кредиту — існує запитаний позичальником ліміт кредиту, а також оціночна ринкова вартість і вид забезпечення. З іншого боку, PD відображає ймовірність події, яка може статись у майбутньому. Тому оцінка ймовірності дефолту вимагає використання комплексної методології його аналізу та прогнозування.

Значення коефіцієнта PD банк установлює виходячи з класу боржника (контрагента) на підставі оцінки своєчасності сплати боргу [кількості календарних днів прострочення погашення боргу — ураховується для боржника (контрагента), в оцінці фінансового стану якого не передбачено врахування цього фактора] та на основі таких характеристик:

- 1) належності боржника (контрагента) до групи юридичних осіб під спільним контролем чи групи пов'язаних контрагентів;
- 2) ознак, що свідчать про високий кредитний ризик боржника(контрагента);
- 3) вимог щодо визнання чи припинення визнання банком дефолту боржника (контрагента);
- 4) наявності в банку інформації щодо кредитної історії боржника (контрагента).

Клас боржника-юридичної особи (крім банку та бюджетної установи) та боржника-емітента цінних паперів, що є юридичною особою (крім банку та бюджетної установи), визначається за одним із 10 класів. Клас контрагентів за дебіторською заборгованістю, що є фінансовим активом, строк погашення якої згідно з умовами договору не перевищує трьох місяців, і контрагентів за дебіторською заборгованістю за господарською діяльністю — за одним із двох класів, а інших боржників (контрагентів) — за одним із п'яти класів (табл. 6.2).

Якщо за результатами оцінки визначений банком клас щодо одного боржника за кількома активами відрізняється, то банк визначає клас такого боржника (контрагента) за найнижчим (найгіршим) з них і встановлює значення коефіцієнта PD, що відповідає активу з найнижчим (найгіршим) класом.

Значення коефіцієнтів PD і LGD установлюються виходячи з визначеного класу боржника (контрагента), ґрунтуючись на власному судженні банку. В основі судження банку можуть бути, наприклад, групи фінансових активів, щодо

яких було виявлено погіршення економічного або політичного середовища, і особливі правила для PD та (або) LG (див. як приклад дод. Е.2). При цьому банк повинен установлювати значення коефіцієнтів PD і LGD з огляду на строк своєї діяльності (більше від трьох років, менше від трьох років чи новостворений).

Таблиця 6.2

ЗІСТАВНІСТЬ КЛАСІВ БОРЖНИКА АБО КОНТРАГЕНТА ЗАЛЕЖНО ВІД ВИДУ БОРЖНИКА АБО КОНТРАГЕНТА, ЗА ЯКИМ ВИЗНАЧАЄТЬСЯ КРЕДИТНИЙ РИЗИК

Клас боржників, що оцінюються за 10 класами	Клас боржників, або контрагентів, що оцінюються за 5 класами	Клас контрагентів, що оцінюються за 2 класами
1	1	1
2		
3	2	
4		
5		
6	3	
7		
8	4	
9		
10	5	

Розмір експозиції під ризиком (EAD) установлюється виходячи з балансової вартості активу, не скоригованої на суму сформованого резерву. За борговими цінними паперами EAD установлюється без уцінки за цінними паперами, що оцінюються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки (збитки), без дисконту та (або) премії, а за наданими фінансовими зобов'язаннями — із застосуванням значення *коефіцієнта кредитної конверсії* (CCF).

Розмір кредитного ризику за активами на індивідуальній основі обчислюється за формулою (6.3), яка виведена з формули (6.2).

$$CR_{\text{інд}} = \max \{0; PD_{\text{інд}} \cdot [EAD_{\text{інд}} - (\sum(CV \cdot k) i + RC)]\} j i = 1, \quad (6.3)$$

де $CR_{\text{інд}}$ — розмір кредитного ризику за активом на індивідуальній основі;

$PD_{\text{інд}}$ — коефіцієнт імовірності дефолту боржника або контрагента за активом;

$EAD_{\text{інд}}$ — експозиція під ризиком за активом на дату оцінки;

CV_i — вартість i -го виду забезпечення, що береться до розрахунку кредитного ризику (за наявності кількох видів забезпечення за одним активом). Якщо забезпечення нема або воно не відповідає встановленому регулятором переліку, критеріям і принципам прийнятності, то до розрахунку береться значення CV , що дорівнює «0»;

k_i — коефіцієнт ліквідності i -го виду забезпечення, що визначається банком за встановленою регулятором шкалою. Банк на підставі сформуваного судження щодо обсягу витрат на реалізацію забезпечення застосовує нижче (менше) значення коефіцієнта ліквідності забезпечення;

RC — інші надходження, зокрема страхове відшкодування, фінансова поручка, реалізація майна боржника, або майнового поручителя, крім наданого в заставу.

Розмір RC, що включається до розрахунку розміру кредитного ризику, визначається на підставі судження банку, але не може перевищувати 5 % від суми боргу, що не покрита вартістю забезпечення (з урахуванням коригування на коефіцієнт ліквідності).

Банк визначає своєчасність сплати боржником боргу виходячи з кількості календарних днів прострочення погашення боргу, що є на дату оцінки активу, та розміру простроченої заборгованості за активом.

Активи вважаються непрацюючими (NPL), якщо клас боржників, або контрагентів, визначений за ними банком:

- як 10 — для юридичної особи крім банку та бюджетної установи, включаючи емітентів цінних паперів;
- 2 — для контрагентів за дебіторською заборгованістю, що є фінансовим активом, строк погашення якої згідно з умовами договору не перевищує трьох місяців, і контрагентів за дебіторською заборгованістю за господарською діяльністю;
- 5 — для інших боржників (контрагентів).

Банк із метою визначення кредитного ризику за активами використовує рейтингові дані щодо боржника або контрагента згідно з міжнародною шкалою, підтверджені такими провідними світовими рейтинговими агентствами (компаніями), як Standard&Poor's, Moody's Investors Service та Fitch IBCA.

Розглянемо детальніше становлення та розвиток у США цих провідних світових рейтингових агенцій. Моделі оцінки кредитного ризику розроблялися професійними рейтинговими агентствами, перш за все так званою великою трійкою — Standard&Poor's, Moody's Investors Service та Fitch IBCA. Ці агентства мали все необхідне для розвитку власних моделей — широку статистичну базу, значні інтелектуальні ресурси та істотну потребу в модернізації своїх моделей як основи присвоєння точних кредитних рейтингів. Надалі американські рейтингові агентства та інвестиційні банки розробили цілу низку продуктів з комплексної оцінки й управління кредитним ризиком — CreditMetrics (J.P. Morgan), Moody's KMV Portfolio Manager (Moody's KMV), Credit Portfolio View (McKinsey & Co., Inc.) тощо [8, с. 392—450].

У США розбудова залізниць привела до розвитку ринку корпоративних облігацій, який використовувався для їх фінансування. Першими цінними паперами, яким присвоювався рейтинг, були облігації залізниць. Одним з перших, хто почав надавати інформацію про залізничні компанії, був Генрі Пуурз, засновник одного з найавторитетніших на сьогодні рейтингових агентств світу Standard&Poor's [9, с. 1—26]. Сьогодні Standard&Poor's, або S&P — дочірня компанія корпорації McGraw-Hill, що провадить аналітичні дослідження фінан-

сового ринку. Компанія Standard&Poor's належить, як уже зазначалось, до трійки найвпливовіших міжнародних рейтингових агентств. S&P відома також як автор і редактор американського фондового індексу S&P 500 та австралійського S&P 200.

У 1909 році фінансовий аналітик Джон Мудіс заснував власну компанію оцінки фінансового стану залізниць (сьогодні — рейтингове агентство Moody's). Через кілька років саме дана компанія починає рейтингувати не тільки залізниці, але й інші промислові підприємства. Крім того, вона починає використовувати систему літер-рейтингів, яку до цього застосовували торговельні рейтингові компанії. У теперішній час компанія оцінює кредитний рейтинг позичальників за стандартизованою шкалою, а також досліджує та аналізує діяльність комерційних і державних підприємств. Частка компанії у світовому ринку кредитних рейтингів — приблизно 40 % [9, с. 1—26; 10].

У 1913 році Джон Фітч заснував Видавничу компанію «Fitch», яка в 1924 році запровадила рейтингову шкалу від «AAA» до «D». Ця шкала з невеликими коригуваннями використовується і тепер (дод. Е.3) [11]. У 1997 році компанія злилася з лондонською IBCA. Fitch Ratings — одне з трьох провідних рейтингових агентств світу, і входить в групу компаній Fitch Group.

Проаналізуємо порядок визначення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника — юридичної особи (на прикладі підприємства).

Банк здійснює оцінку фінансового стану боржника-юридичної особи на основі розрахунку інтегрального показника із застосуванням логістичної моделі за формулою:

$$Z = \beta_0 + \sum \beta_i n_i = 1x_i, \quad (6.4)$$

де Z — інтегральний показник;

x_i — показники, що визначаються на підставі фінансових коефіцієнтів, обчислених за даними фінансової звітності боржника-юридичної особи з урахуванням установлених Національним банком діапазонів значень для кожного фінансового показника;

β_i — коефіцієнти логістичної моделі, що визначаються з урахуванням вагомості показників;

β_0 — вільний член логістичної моделі, значення якого актуалізується Національним банком.

Величини x_i , β_0 , β_i щороку актуалізуються Національним банком на підставі даних фінансової звітності боржників-юридичних осіб. Для актуалізації логістичної моделі банк подає до Національного банку дані про класифікацію боржників-юридичних осіб, а також дані їхньої фінансової звітності за формою і в терміни, установлені Національним банком.

Як уже зазначалось у підрозд. 3.2, банк розраховує інтегральний показник виходячи з належності підприємства відповідно до законодавства України до великого, середнього або малого та виду його економічної діяльності. Вид економічної діяльності боржника-юридичної особи визначається згідно з Класифікацією видів економічної діяльності ДК 009:2010 на підставі даних річної фінансової звітності та максимального значення частки доходу від певного виду

діяльності у загальному обсязі чистого доходу (виручки), одержаного від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

Клас боржника-юридичної особи визначається залежно від значення інтегрального показника за встановленими НБУ діапазонами значень. Клас юридичної-нерезидента встановлюється нижчим із двох: визначеним за внутрішнім рейтингом (від 1 до 10) і на підставі рейтингу країни місцезнаходження нерезидента (від AAA до D, усього існує десять рейтингів).

Визначений банком на підставі розрахунку інтегрального показника фінансового стану внутрішній рейтинг (клас) боржника-юридичної особи може коригуватись на основі таких факторів [3]:

- 1) своєчасності сплати боргу;
- 2) належності боржника до групи юридичних осіб під спільним контролем, або групи пов'язаних контрагентів;
- 3) ознак, що свідчать про високий кредитний ризик боржника, або контрагента;
- 4) вимог щодо визнання чи припинення визнання банком дефолту боржника, або контрагента;
- 5) наявності в банку інформації щодо кредитної історії боржника.

Згідно з вимогами НБУ за наявності в юридичної особи факту прострочення боргу від 31 до 60 днів його рейтинг визначається не вище від 5 класу; від 61 до 90 днів — не вище від 8 класу; більше 90 днів — не вище від 10 класу [3].

Інтегральний показник фінансового стану групи юридичних осіб під спільним контролем розраховується на підставі консолідованої (комбінованої) фінансової звітності групи. Вид економічної діяльності цієї групи визначається згідно з Класифікацією видів економічної діяльності ДК009:2010 на підставі даних річної фінансової звітності та максимального значення частки доходу (виручки) кожного з учасників групи у загальному обсязі чистого доходу (виручки) групи, отриманого від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). Клас групи юридичних осіб під спільним контролем визначається з огляду на вид економічної діяльності за інтегральним показником в межах встановленого НБУ діапазону значень [3].

Якщо на розсуд апарату управління (судження банку) належність боржника до групи пов'язаних контрагентів наражає його на додаткові ризики й впливає на платоспроможність, клас такого боржника може знижуватись. При цьому вплив цього фактора оцінюється за розробленою банком методикою, яка забезпечує своєчасне виявлення й адекватну оцінку ризику на підставі судження банку щодо ризиків, на які наражається боржник унаслідок участі в такій групі, та їх дії на платоспроможність боржника. За наявності в боржника-юридичної особи, що належить до групи пов'язаних контрагентів, коригувальних факторів, що відповідають різним класам, то його відносять до нижчого класу.

За наявності впливу на боржника-юридичну особу, що не належить до групи юридичних осіб під спільним контролем, або до групи пов'язаних контрагентів, кількох коригувальних факторів, що відповідають різним класам, банк відносить такого боржника до нижчого класу. Якщо в банку наявна інформація щодо кредитної історії боржника в частині його класифікації за класом 10, він знижує клас такого боржника на три класи [3].

Скоригований відповідним чином (з урахуванням всіх коригувальних факторів) клас боржника-юридичної особи лягає в основу визначення коефіцієнта ймовірності дефолту. На підставі встановленого НБУ діапазону значень PD (установлено десять таких діапазонів) банк розробляє власну методику визначення $PD_{\text{інд}}$ боржника-юридичної особи з урахуванням показників: динаміки фактичних значень інтегрального показника; коефіцієнта покриття боргу; якості менеджменту; наявності й активності ринків збуту продукції; наявності та стану виконання бізнес-плану; рейтингів (за наявності) та інших подій та обставин, що можуть впливати на припинення виконання боржником своїх зобов'язань [3].

Згідно з прогнозом НБУ поступове впровадження нових підходів до оцінки кредитного ризику дозволить банкам розробити внутрішні положення та налагодити ІТ-системи. Крім того, банки та НБУ зможуть установити, наскільки ефективно нові підходи оцінюють якість активів банків, та вчасно скоригувати їх у разі необхідності.

6.4. Особливості оцінки кредитного ризику за окремими видами кредитних операцій

Як уже було з'ясовано в попередніх підрозділах, в основу оцінки кредитного ризику за активами покладено три компоненти: експозицію під ризиком, коефіцієнт імовірності дефолту, можливі втрати від дефолту. На рівень двох останніх впливають три основні фактори:

а) внутрішній рейтинг (клас) боржника, що визначається банком за власною методикою на підставі оцінки фінансового стану;

б) реальний стан обслуговування позичальником заборгованості перед банком, оцінка якого залежить від додержання встановленого графіка внесення платежів за кредитом (своєчасності погашення ним основного боргу та процентів);

в) вартість і ліквідність забезпечення за кредитом (за наявності).

За першим фактором впливу (клас боржника) цілком об'єктивно має свої особливості оцінка кредитного ризику за кредитами, які надані фізичним особам, банкам і бюджетним установам, оскільки, на відміну від юридичних осіб, за цими категоріями позичальників кредитні менеджери визначають внутрішній рейтинг (клас) за одним із п'яти, а не десяти класів (нагадаємо, що особливості оцінки фінансового стану бюджетних установ, фізичних осіб, банків викладено в підрозд. 3.2—3.4).

Для оцінки кредитного ризику за кредитними операціями з переліченими категоріями боржників попередньо встановлений банком внутрішній рейтинг (клас) коригується за наявності таких факторів впливу:

1) належність до групи юридичних осіб під спільним контролем чи групи пов'язаних осіб;

2) ознак, що свідчать про високий кредитний ризик;

3) вимог щодо визнання, припинення визнання банком дефолту;

4) наявності в банку інформації щодо кредитної історії боржника або контрагента, в частині його класифікації за класом 5.

Коригування рейтингу провадиться з метою недопущення надмірного ризику понад установлений за фінансовою звітністю. Виявлення факторів, які свідчать про підвищений ризик, як-от належність до груп під спільним контролем, груп пов'язаних осіб, низький рейтинг (клас 5) за кредитною історією тощо, призводить до зниження класу такого боржника чи контрагента. Саме скоригований клас, як і для юридичних осіб, лежить в основі обчислення значення коефіцієнта ймовірності дефолту і для фізичних осіб, і для банків-контрагентів, і для бюджетних установ [3].

Крім відмінностей у визначенні внутрішнього рейтингу за цими категоріями позичальників кредитні операції з ними мають значні відмінності й за іншими критеріями. Наприклад, кредити, що надаються фізичним особам, відрізняються від кредитів юридичним особам за видами забезпечення, валютою. Кредитні операції з банками значно різняться за строками. Усе це береться до уваги при визначенні коефіцієнта ймовірності дефолту (PD) цих категорій боржників чи контрагентів.

Значення коефіцієнта ймовірності дефолту *за кредитами фізичним особам* диференціюється залежно від внутрішнього рейтингу (класу) боржника-фізичної особи, виду забезпечення й валюти кредитування. При цьому регулятор в основу диференціації шкали значень коефіцієнта PD покладає забезпечення у виді застави: іпотека, застава транспортних засобів, інші види застави або без застави. За кредитами, що надані фізичним особам в національній валюті, діапазони значень коефіцієнта ймовірності дефолту наведені у табл. 6.3.

Таблиця 6.3

**ДІАПАЗОНИ ЗНАЧЕНЬ КОЕФІЦІЄНТА PD БОРЖНИКА-ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ
ЗА КРЕДИТАМИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ВАЛЮТІ [3]**

Клас боржника-фізичної особи	Вид забезпечення		
	іпотека	застава транспортних засобів	інші види застави або застави немає
1	0,005—0,14	0,005—0,12	0,005—0,15
2	0,15—0,36	0,13—0,32	0,16—0,40
3	0,37—0,64	0,33—0,62	0,41—0,76
4	0,65—0,99	0,63—0,99	0,77—0,99
5	1,0	1,0	1,0

За кредитами в національній валюті менш ризикованою вважається заборгованість із забезпеченням заставою транспортних засобів, про що свідчать менші значення нижньої межі значень коефіцієнта ймовірності дефолту PD у встановлених НБУ діапазонах.

Заборгованість фізичних осіб у іноземній валюті, зважаючи на значний вплив валютних ризиків, має підвищений кредитний ризик. За такими боргами фізичних осіб НБУ встановив більш високі значення коефіцієнта ймовірності дефолту в межах діапазонів (табл. 6.4).

Таблиця 6.4

**ДІАПАЗОНИ ЗНАЧЕНЬ КОЕФІЦІЄНТА РІЗИКУ БОРЖНИКА-ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ
ЗА КРЕДИТАМИ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ [3]**

Клас боржника-фізичної особи	Вид забезпечення		
	іпотека	застава транспортних засобів	інші види застави або застави немає
1	0,005—0,16	0,005—0,13	0,005—0,17
2	0,17—0,40	0,14—0,35	0,18—0,44
3	0,41—0,70	0,36—0,68	0,45—0,80
4	0,71—0,99	0,69—0,99	0,81—0,99
5	1,0	1,0	1,0

Незалежно від виду забезпечення та валюти кредитування коефіцієнт ймовірності дефолту всієї заборгованості фізичних осіб зі скоригованим рейтингом «клас 5» приймається за одиницю ($PD = 1$) [3]. Така заборгованість вважається реалізованим ризиком, а борг — безнадійним.

Банки можуть об'єднувати в групи кредити, надані боржникам — фізичним і юридичним особам, з метою оцінки кредитного ризику на груповій основі.

Для включення в групу заборгованість фізичних осіб має відповідати таким вимогам [3]:

1) загальна сума боргу за кредитом не має перевищувати встановлену регулятором суму. Для банків України із січня 2016 року сума боргу не має перевищувати 2000 тис. грн або еквівалент цієї суми в іноземній валюті;

2) кредити мають бути одночасно однорідними за певними критеріями, якими за вимогами НБУ є:

- вид застави;
- валюта кредитування;
- рівень покриття боргу вартістю предмета застави;
- своєчасність погашення боргу.

Види кредитів фізичним особам за цими критеріями наведені в табл. 6.5.

Кредитний ризик портфеля *однорідних кредитів* до 2000 тис. грн, наданих фізичним особам, оцінюється за допомогою коефіцієнта ймовірності дефолту PD груп за шкалою, визначеною внутрішньобанківською методикою, у межах установлених НБУ діапазонів (дод. Е.4). Для визначення коефіцієнта ймовірності дефолту за портфелем однорідних кредитів, наданих фізичним особам, враховуються не два фактори (як для оцінки таких кредитів на індивідуальній основі), а чотири. Крім виду забезпечення і валюти кредитування до уваги береться ще рівень покриття вартістю застави вартості заборгованості та строк простроченої заборгованості (за наявності такої).

Таблиця 6.5

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ ЗАБОРГОВАНІСТІ ЗА КРЕДИТАМИ, НАДАНИМИ ФІЗИЧНИМ ОСОБАМ, ДЛЯ ВКЛЮЧЕННЯ В ПОРТФЕЛЬ ОДНОРІДНИХ КРЕДИТІВ

№ з/п	Критерій	Вид заборгованості	
1	Вид застави	1	Забезпечена іпотекою
		2	Забезпечена заставою транспортних засобів
		3	Забезпечена іншими видами застави
2	Валюта	1	У національній валюті
		2	В іноземній валюті
3	Рівень покриття боргу вартістю предмета застави	1	Покрита ≤ 20 % або не покрита
		2	Покрита від 20 % до 40 %
		3	Покрита від 40 % до 60 %
		4	Покрита від 60 % до 80 %
		5	Покрита ≤ 100 %
		6	Покрита ≥ 100 %
4	Своєчасність погашення боргу	1	Із простроченням до 7 днів
		2	Із простроченням від 8 до 30 днів
		3	Із простроченням від 31 до 60 днів
		4	Із простроченням від 61 до 90 днів
		5	Із простроченням більше ніж 90 днів

До групи однорідних кредитів кредитні менеджери банків України можуть включати заборгованість юридичних осіб з найвищим внутрішнім рейтингом «клас 1», яка має відповідати таким вимогам:

1) загальна сума боргу за кредитом не має перевищувати 2000 тис. грн або еквівалент цієї суми в іноземній валюті;

2) кредити мають бути одночасно однорідними за такими критеріями:

— валюта кредиту;

— вид застави;

— рівень покриття боргу вартістю предмета застави;

— періодичність і обсяг сплати основної суми заборгованості;

— періодичність і обсяг сплати процентів за кредит;

— своєчасність погашення боргу;

3) не включаються кредити із простроченими строками погашення понад 30 календарних днів [3].

Кредитний ризик портфеля однорідних кредитів до 2000 тис. грн, наданих юридичним особам, оцінюється за допомогою коефіцієнта ймовірності дефолту

PD груп за шкалою, визначеною внутрішньобанківською методикою, у межах установлених НБУ діапазонів (табл. 6.6).

Таблиця 6.6

**ДІАПАЗОНИ ЗНАЧЕНЬ КОЕФІЦІЄНТІВ PD ТА LGD БОРЖНИКІВ
ЗА ГРУПАМИ КРЕДИТІВ БОРЖНИКІВ-ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ДО 2000 тис. грн [3]**

Діапазони значень коефіцієнта PD	Діапазони значень коефіцієнта LGD					
	За рівня покриття боргу заставою					
	≤ 20 % або без застави	від 20 % до 40 %	від 40 % до 60 %	від 60 % до 80 %	від 80 % до 100 %	понад 100 %
За кредитами в національній валюті						
0,02—0,15	0,85—0,95	0,74—0,84	0,63—0,73	0,52—0,62	0,41—0,51	0,40
За кредитами в іноземній валюті						
0,02—0,15	0,91—1,00	0,81—0,90	0,71—0,80	0,61—0,70	0,51—0,60	0,50

Рівень кредитного ризику за групою однорідних кредитів ($CR_{\text{груп}}$) установлюється на груповій основі на підставі базової формули оцінки рівня ймовірних збитків банку від реалізації кредитного ризику (див. формулу 6.2) як добуток загальної суми всіх m експозицій під ризиком дефолту EAD_m , що входять до групи (від першого $m = 1$ до останнього $m = n$), та коефіцієнтів ймовірності дефолту PD груп і ймовірних збитків банку LGD груп цієї групи кредитів, за формулою:

$$CR_{\text{груп}} = \sum_{m=1}^n EAD_m \cdot PD_{\text{груп}} \cdot LGD_{\text{груп}}, \quad (6.5)$$

де $CR_{\text{груп}}$ — розмір кредитного ризику за групою однорідних кредитів;

n — загальна кількість кредитів у групі;

m — порядковий номер кредиту в групі;

EAD — експозиція під ризиком на дату оцінки;

$PD_{\text{груп}}$ — коефіцієнт ймовірності дефолту боржників, або контрагентів, включених до групи однорідних кредитів;

$LGD_{\text{груп}}$ — рівень ймовірних збитків банку за групою однорідних кредитів у разі дефолту боржників, або контрагентів, включених до цієї групи.

Має свою специфіку й оцінка кредитного ризику таких кредитних операцій, як розміщення банком коштів у інших банках. Ці кредитні операції охоплюють:

- 1) кошти, розміщені на кореспондентських рахунках в інших банках;
- 2) кошти банку в розрахунках.

Значення коефіцієнта ймовірності дефолту за коштами, розміщеними банком в інших банках, диференційовані не тільки за внутрішнім рейтингом (класом) банку-контрагента, але й за його резидентністю (табл. 6.7). При цьому ймовірність дефолту банків-контрагентів, що є нерезидентами, вважається вищою за банки-резиденти з однаковим внутрішнім рейтингом (крім найвищого — класу 1).

Таблиця 6.7

ДІАПАЗОНИ ЗНАЧЕНЬ КОЕФІЦІЄНТА ЙМОВІРНОСТІ ДЕФОЛТУ (PD) БАНКУ-БОРЖНИКА, АБО КОНТРАГЕНТА, ЗА КОШТАМИ, РОЗМІЩЕНИМИ В ІНШИХ БАНКАХ [3]

Клас банку-боржника, або контрагента	Значення коефіцієнта ймовірності дефолту PD	
	за коштами, розміщеними в інших банках-резидентах	за коштами, розміщеними в інших банках-нерезидентах
1	0,005—0,12	0,0015—0,0024
2	0,13—0,21	0,0025—0,049
3	0,22—0,36	0,05—0,79
4	0,37—0,99	0,80—0,99
5	1,0	1,0

Слід зазначити, що для встановлення коефіцієнта ймовірності дефолту банку-боржника або контрагента береться його скоригований внутрішній рейтинг (клас) на вплив перелічених раніше факторів. При цьому кредитні операції банків України з іншими банками відносять до операцій з високим кредитним ризиком, якщо:

— кількість трансакцій (крім нарахування доходів) за три місяці поспіль, що передують даті оцінки ризику, не перевищувала двох за коштами, розміщеними банком на кореспондентському рахунку в банку-нерезиденті з рейтингом «BB+» або нижчим;

— кошти, розміщені банком на кореспондентських рахунках в інших банках, є знерухомленими (обтяженими) [3].

У встановленні фактичного значення коефіцієнта ймовірності дефолту банку-боржника або контрагента у межах установленого діапазону враховуються й інші передбачені внутрішньобанківською методикою фактори, як-от: рейтинги банків-боржників, інші події та обставини, що можуть спричинити припинення виконання ним своїх зобов'язань [3].

Незалежно від резидентності банку-контрагента за кредитною операцією вся заборгованість за коштами, розміщеними в інших банках, із внутрішнім скоригованим рейтингом «клас 5» береться за одиницю (PD = 1) [3]. Така заборгованість вважається реалізованим ризиком, а борг — безнадійним.

Для встановлення коефіцієнта ймовірності дефолту (PD) за коштами, розміщеними в інших банках у вигляді гарантійного депозиту (грошового покриття за акредитивом), значення експозиції під ризиком дефолту (EAD) зменшується на суму покриття за таким акредитивом. Кредитні менеджери мають стежити за додержанням важливих умов організації розрахунків за такими акредитивами, а саме гарантійні депозити мають відповідати за строками та сумами відповідному акредитиву та обліковуватись на окремих аналітичних рахунках.

Коефіцієнт ймовірності дефолту бюджетних установ визначається за аналогією з боржниками-фізичними особами залежно від внутрішнього скоригованого рейтингу (усього п'ять класів), але установлений регулятором діапазон

значень коефіцієнта інший за величиною і не залежить від забезпечення за кредитами (табл. 6.8).

Таблиця 6.8

**ДІАПАЗОНИ ЗНАЧЕНЬ КОЕФІЦІЄНТА ЙМОВІРНОСТІ ДЕФОЛТУ PD
БОРЖНИКА-БЮДЖЕТНОЇ УСТАНОВИ [3]**

Клас боржника	Значення коефіцієнта ймовірності дефолту PD
1	0,01—0,04
2	0,05—0,14
3	0,15—0,49
4	0,50—0,99
5	1,0

Уся заборгованість бюджетних установ із внутрішнім скоригованим рейтингом «клас 5» вважається реалізованим ризиком, а борг таких установ перед банком — безнадійним, коефіцієнт ймовірності дефолту береться за одиницю ($PD = 1$) [3].

Для визначення конкретного значення коефіцієнта PD у межах встановленого регулятором діапазону банки розробляють і затверджують внутрішньобанківські методики в розрізі цих категорій боржників: фізичних осіб, банків-контрагентів, бюджетних установ. У методиках визначення значень коефіцієнтів ймовірності дефолту та ймовірних втрат від дефолту в межах встановлених НБУ діапазонів значень обов'язково враховуються всі події та обставини, що можуть спричинити припинення виконання боржником своїх зобов'язань.

6.5. Зворотний вплив моніторингу кредитного ризику на управління кредитним процесом та кредитним портфелем

Основним завданням кредитного моніторингу в банку та, зокрема, моніторингу кредитного ризику є своєчасне виявлення відхилень у кредитній діяльності та застосування превентивних заходів для запобігання негативним наслідкам у разі їх реалізації. У цьому є суть зворотного впливу кредитного моніторингу: виявлення відхилень заради своєчасного внесення коректив у організацію кредитного процесу, щоб урешті-решт не допустити зниження якості кредитного портфеля.

Моніторинг формалізується в *інформаційних звітах* окремих посадових осіб і структурних підрозділів, задіяних у ньому, службам внутрішнього і зовнішнього аудиту та іншим спеціалізованим підрозділам банку, що здійснюють аналітичну діяльність (аналізу, планування та звітності; фінансового моніторингу; управління ризиками). Саме за допомогою звітності формується детальна

зведена інформація, що забезпечує менеджерам зворотний зв'язок. Така інформація допомагає аналізувати поточну діяльність як з погляду ризикованості, так і з погляду прийняття загальних управлінських рішень щодо кадрового, ресурсного, матеріально-технічного та фінансового забезпечення діяльності банківської установи. Недостатнє кадрове, матеріально-технічне та фінансове забезпечення конкретних операцій породжує невиправданий ризик. Наприклад, упровадження в банку з розвинутою інфраструктурною мережею нового кредитного продукту за відсутності високопрофесійних аналітиків у регіонах може привести до підвищення ризику не тільки окремої банківської установи, але й банку загалом. Моніторинг кредитного ризику допомагає коригувати поточну діяльність згідно із сигналами попередження, що їх він генерує з використанням механізму зворотного зв'язку.

Зворотний вплив моніторингу кредитного ризику безпосередньо спрямовується на організацію кредитного процесу й опосередковано — як результат упроваджених змін — на якість кредитного портфеля. За результатами моніторингу кредитного ризику на підставі одержаної з різних джерел інформації (матеріалів, наданих позичальниками, одержаних від ділових партнерів позичальників, від інших банків, бюро кредитних історій і зі звітів окремих посадових осіб і підрозділів) можуть прийматися різноманітні коригувальні рішення.

Основними напрямками зворотного впливу моніторингу кредитного ризику є:

- оцінка кредитоспроможності;
- лімітування;
- забезпечення кредитів;
- структурування кредиту;
- оцінювання ділових партнерів за активними операціями;
- формування спеціальних резервів.

Зворотний вплив на *оцінку кредитоспроможності* передусім стосується перегляду класу боржника за кредитом чи розміщеним депозитом, який може коригуватись як у бік підвищення, так і в бік зниження. Так, якщо в боржника є заборгованість за кількома активами і визначений клас за кожним з них відрізняється, то клас такого боржника встановлюється за найнижчим (найгіршим) з них [3].

Клас боржника понижується (причому не обов'язково на один клас, а можливі варіанти й на два-три класи) у разі:

- 1) збільшення кількості днів прострочення заборгованості. За наявності в юридичної особи простроченого боргу понад 90 днів, а в банку понад 30 днів, клас боржника визнається найгіршим (клас 10 і клас 5 відповідно до категорії боржника);
- 2) виявлення негативної інформації щодо кредитної історії конкретного боржника через бюро кредитних історій;
- 3) непідтвердження жодним із провідних світових рейтингових агентств рейтингу юридичної особи-нерезидента, що є боржником банку;
- 4) виявлення факту недостатності обсягу документально підтверджених очікуваних надходжень виручки в іноземній валюті для виконання зобов'язань за договором про надання валютного кредиту;

- 5) виявлення факту використання боржником коштів банківського кредиту на погашення боргів перед іншими кредиторами;
- 6) погіршення показників фінансового стану юридичної особи, що входять до розрахунку інтегрального показника Z , особливо пов'язаних з обсягами його короткострокових і довгострокових зобов'язань;
- 7) наявність від'ємного значення капіталу в боржника-юридичної особи;
- 8) зниження рейтингу банку-нерезидента, на кореспондентському рахунку якого розміщені кошти, тощо.

Зворотний вплив моніторингу кредитного ризику може мати й протилежний зміст (у бік підвищення класу боржника), наприклад, за довгостроковими кредитами під інвестиційні проекти. Такі кредити надаються для реалізації інвестиційного проекту (крім інвестування у цінні папери, грошові вклади, інтелектуальні цінності, майнові права) з розрахунком, що джерелом повернення кредиту будуть майбутні доходи від його реалізації. Під час моніторингу практичної реалізації проекту та його фінансової самоокупності аналізується наявність укладених договорів з постачальниками (покупцями) в рамках інвестиційного проекту, виконання основних етапів реалізації проекту та ефективність бізнес-плану, співвідношення власних і залучених джерел його фінансування. Якщо боржник додержується всіх етапів реалізації проекту і виявляється спроможним ефективно його завершити із запланованими результатами, клас такого боржника може бути підвищений.

Зворотний вплив на чинні в банку *процедури лімітування* полягає в ініціюванні перегляду встановлених лімітів за окремими кредитними продуктами чи окремими позичальниками за наявності негативних сигналів за моніторингом кредитного ризику.

Ще одним напрямом зворотного впливу моніторингу кредитного ризику є *забезпечення за кредитом*. За час чинності кредитної угоди майно, надане в заставу, може втрачати свою ліквідність. Рухоме майно може бути пошкоджене в результаті ДТП, стихійного лиха чи навмисного пошкодження сторонніми особами, викрадене або реалізоване протиправним способом. Нерухомому майну теж властивий ризик втрати ліквідності через пошкодження та руйнування від стихійних лих, пожеж, а також падіння ринкової ціни на нього. У разі виявлення сигналів можливого підвищення кредитного ризику через втрату ліквідності заставленого майна приймається рішення про перегляд форми, виду та вартості забезпечення. Посилення забезпечення можливе або через перегляд (переоцінку) вартості застави, або через одержання додаткового забезпечення, або через залучення поручителів.

У разі зміни ринкової вартості на нерухомість переглядається її застава вартість. Коли застава вартість нерухомого майна знижується, приймається рішення про погашення частини кредиту чи посилення застави за рахунок надання додаткової.

Після аварії автомобіля, придбаного за кошти банківського кредиту, приймається рішення щодо спрямування страхових коштів або на погашення кредиту, або на ремонт. У разі ремонту автомобіля за кошти страхових відшкодувань застава вартість автомобіля може не змінюватися.

За зниження рівня платоспроможності гарантів, поручителів приймається рішення про погашення частини кредиту чи посилення забезпечення за рахунок надання додаткового.

Зворотний вплив на *структурування* кредиту полягає в ініціюванні внесення змін у кредитні відносини з конкретним позичальником, і такими змінами можуть бути:

- зміна графіка погашення кредиту, що відповідає реальним умовам, які склались у позичальника;
- установлення графіка погашення (за разовим кредитом, погашення якого передбачалось одноразовим платежем наприкінці строку кредитування);
- припинення кредитування (у разі надання овердрафту чи кредитної лінії);
- збільшення процентної ставки (тільки в разі передбачення такої умови в кредитному договорі за простроченими кредитами).

Банки активно співпрацюють з іншими бізнесовими структурами: автосалонами (для видачі споживчих кредитів на купівлю автомобілів), агентствами з нерухомості (для видачі іпотечних кредитів), страховими компаніями (для страхування кредитних операцій), туристичними, торговельними компаніями (для споживчого кредитування). Інколи (особливо в стабільному періоді) попередня оцінка фінансового стану позичальників діловими партнерами дає можливість відсіювати позичальників без залучення ресурсів банку. За результатами моніторингу кредитного ризику приймається рішення щодо дальшої *співпраці з діловими партнерами*, переглядаються умови цієї співпраці залежно від рівня прибутковості, обсягів спільного кредитування, ділової активності та репутації.

Усі перелічені превентивні заходи зворотного впливу можливі при з'ясуванні факту потенційного збільшення *спеціального резерву за кредитом*. Дієвість зазначених заходів приводить до стабілізації ситуації: якщо якість кредиту не падає, то зникає необхідність збільшувати резерв за таким кредитом, а отже, нівелюється загроза зниження прибутку банку.

Зменшення розміру резерву за кредитом можливе завдяки поліпшенню фінансового стану позичальника, посиленню забезпечення за кредитом (у результаті переоцінки в бік збільшення заставної вартості, одержання додаткового забезпечення, залучення поручителів). І навпаки, у разі пониження класу позичальника, зниження заставної вартості об'єкта застави (після переоцінки), зниження рівня ліквідності забезпечення, неможливості одержання додаткового забезпечення, неможливості залучення поручителів єдиним рішенням за результатами моніторингу може стати збільшення резерву за кредитом.

Заходи зворотного впливу можуть стосуватись і формування резерву за наданими банком фінансовими зобов'язаннями. Так, у разі надання банком гарантій своїм клієнтам (з метою мінімізації ризику банки часто надають їх під 100-відсоткове грошове покриття) і необхідності значного резервування приймається рішення щодо надання застави (якщо її не було) або закриття гарантії.

Отже, у банківській справі вирізняють поняття «кредитний моніторинг», який у широкому розумінні здійснюється комплексно і самими банками, і

наглядними органами, та поняття «кредитний моніторинг у банку», що здійснюється виключно банківськими установами. Кредитний моніторинг на рівні банку має на меті запобігання негативним наслідкам впливу власної кредитної діяльності на загальний фінансовий результат його діяльності.

Основними напрямками кредитного моніторингу в банку є: моніторинг кредитного процесу (реалізації кредитної політики); моніторинг кредитного ризику; моніторинг якості кредитного портфеля. Головним інструментом кредитного моніторингу є оперативне реагування на негативні зміни і вжиття превентивних заходів через зворотний вплив на організацію кредитного процесу в банку.

Моніторинг кредитного ризику в банку здійснюється на індивідуальній (щодо кожного боржника банку), груповій (за групою однорідних кредитів) і портфельній основі (за портфелем загалом) у рамках затвердженого методичного забезпечення з використанням широкої бази даних (документів кредитних справ, одержаних ззовні даних, банківської звітності тощо).

Повноваження у сфері моніторингу кредитного ризику в банках України розподіляються між органами управління та контролю банку, різними підрозділами та індивідуальними службовцями.

Вітчизняна методика оцінки кредитного ризику на індивідуальній та груповій основі передбачає застосування стандартизованих підходів до оцінки фінансового стану боржників банку (економетричної скорингової моделі — для боржників — юридичних осіб, переліку якісних і кількісних показників — для інших боржників) з обов'язковим урахуванням своєчасності виконання боржником своїх зобов'язань.

В основу оцінки кредитного ризику за активами за рекомендаціями Базельського комітету покладено три компоненти: борг за активом або експозиція під ризиком (EAD), ймовірність дефолту боржника (PD), можливі втрати від дефолту (LGD).

Для визначення розміру кредитного ризику за кожною кредитною операцією беруться до уваги різноманітні фактори впливу на його рівень. Так, фінансовий стан групи компаній, до якої входить індивідуальний позичальник, може як поліпшити, так і погіршити оцінку кредитного ризику за його заборгованістю перед банком. Ознаки високого кредитного ризику однозначно понижують якість, а наявність високоліквідного забезпечення, високого рейтингу боржника або контрагента за міжнародною шкалою, підтвердженого провідними світовими рейтинговими агентствами, підвищує якість кредиту.

Банки, зважають на особливості оцінки кредитного ризику та встановлення значення коефіцієнта ймовірності дефолту за кредитами фізичним особам, бюджетним установам а також за коштами, розміщеними в інших банках.

У будь-якому разі результативність управління кредитним ризиком у банку залежить від ефективності системи кредитного моніторингу та моніторингу кредитного ризику. Кредитні менеджери вітчизняних банків відповідають і за моніторинг, і за заходи зворотного впливу на кредитний процес і, як результат, за кредитний портфель і втілення в життя стратегічних цілей, сформульованих на рівні вищого керівництва банку.

Питання для самоконтролю

1. Чим відрізняються поняття «кредитний моніторинг» і «кредитний моніторинг у банку»?
2. Які підрозділи банків України задіяні у кредитному моніторингу, у моніторингу кредитного ризику?
3. Назвіть основні завдання моніторингу кредитного ризику.
4. Охарактеризуйте методичне та інформаційне забезпечення, яким керуються банки України, виконуючи моніторинг кредитного ризику.
5. Опишіть розвиток системи оцінки кредитного ризику в Європі.
6. Опишіть розвиток системи оцінки кредитного ризику в США.
7. Охарактеризуйте основні підходи та принципи до визначення кредитного ризику за активами банку.
8. У чому полягає сутність порядку встановлення значення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника-юридичної особи?
9. Обґрунтуйте вплив окремих факторів на встановлення значення коефіцієнта ймовірності дефолту окремих категорій боржників: фізичних осіб, банків, бюджетних установ.
10. Ризик яких кредитних операцій фізичних осіб може оцінюватись на груповій основі?
11. Назвіть ознаки однорідності для кредитів, наданих фізичним особам.
12. Які заходи зворотного впливу на кредитний процес можуть бути застосовані за результатами моніторингу індивідуального кредитного ризику?

Термінологічний словник

- Внутрішній рейтинг** — установлений банком за внутрішньою методикою клас боржника або контрагента за активними операціями на підставі оцінки фінансового стану.
- Експозиція під ризиком (EAD)** — борг за активом, який перебуває під ризиком дефолту боржника або контрагента банку.
- Знерухомлені (обтяжені) кошти банку** — кошти, розміщені на кореспондентських рахунках в інших банках, на які поширюється заборона на право ними розпоряджатись та (або) користуватись.
- Імовірність дефолту боржника (PD)** — імовірність припинення виконання боржником або контрагентом своїх зобов'язань перед банком.
- Індикатори кредитного ризику** — показники, що дають кількісну чи якісну оцінку певного фактора ризику для виявлення його критичного рівня на різних стадіях з метою вживання превентивних заходів.
- Коефіцієнт кредитної конверсії (CCF)** — коефіцієнт, що відображає кількісну ймовірність того, що експозиція під ризиком за фінансовим зобов'язанням, яке обліковується за позабалансовим рахунком Плану рахунків, стане балансовою експозицією.
- Кредитне адміністрування** — процес здійснення кредитної діяльності, який охоплює такі етапи: прийняття та перегляд документації щодо надання кредиту; аналіз фінансової інформації та застави; прийняття кредитного рішення; опера-

ційні процедури; стягнення боргу; роботу з проблемними кредитами (у тому числі забезпечення належного обліку кредитів).

Коефіцієнт покриття боргу — показник, що характеризує здатність покривати заборгованість за кредитом за кошти власних грошових потоків позичальника.

Кредитний моніторинг — система безперервного спостереження, оцінки й запобігання негативним наслідкам кредитної діяльності банків з боку служб внутрішнього контролю банку та зовнішніх наглядових органів.

Кредитний моніторинг у банку — система безперервного спостереження та оцінювання рівня кредитного ризику, якості кредитного портфеля та ефективності організації кредитного процесу з метою оперативного реагування на негативні зміни та вжиття превентивних заходів через зворотний вплив на кредитне адміністрування та кредитний портфель.

Можливі втрати банку в разі дефолту (LGD) — обсяг втрат банку (передбачуваний збиток) унаслідок несплати боргу боржником або контрагентом за активною операцією.

Моніторинг кредитного ризику — комплекс безперервних дій банку з одержання й аналізу інформації про клієнта та виконання ним умов кредитного договору протягом строку його чинності з метою оперативного реагування на підвищення кредитного ризику та зниження обсягу проблемних кредитів через зворотний вплив на кредитний процес.

Однорідні кредити — кредити, що одночасно відповідають двом або кільком установленим регулятором критеріям, і кредитний ризик за якими може оцінюватись на груповій основі.

Фінансове зобов'язання банку — зобов'язання банку, що обліковується за активними рахунками позабалансового обліку. До **Ф.з.б.** належать зобов'язання з кредитування, гарантії, поруки, акредитиви, акцепти та авалі, надані банкам і клієнтам.

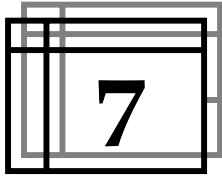
Чистий грошовий потік — різниця між припливом і відпливом грошових коштів позичальника.

Література

---

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
2. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків», затв. постановою Правління НБУ від 15.03.2004 № 104 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>
3. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затв. постановою Правління НБУ від 30.06.2016 № 351 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>
4. Базельський комітет з питань банківського нагляду [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bis.org/bcebs/>
5. *Морсман Э.* Искусство коммерческого кредитования / Эдгар Морсман : пер. с англ. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. — 187 с.
6. *Морсман Э.* Кредитный департамент банка: организация эффективной работы / Эдгар М. Морсман. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. — 257 с.

7. Морсман Э. М. Управление кредитным портфелем / Эдгар М. Морсман. — М. : Изд-во Альпина Бизнес Букс, 2004. — 208 с.
8. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / под ред. канд. экон. наук А. А. Лобанова и А. В. Чугунова. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2009. — 932 с.
9. Cantor, Richard; Packer, Frank (Summer–Fall 1994). «The credit rating industry». Federal Reserve Bank of New York Quarterly Review (Federal Reserve Bank of New York). pp. 1—26
10. Sinclair, Timothy J. (2005). *The New Masters of Capital: American Bond Rating Agencies and the Politics of Creditworthiness*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
11. Fitch Ratings [Electronic resource]. — Available from : https://uk.wikipedia.org/wiki/Fitch_Ratings

Розділ

МОНІТОРИНГ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКУ

Після вивчення цього розділу ви зможете

- зрозуміти зміст кредитного портфеля банку, його склад і цілі формування;
- аналізувати структуру кредитного портфеля за різними ознаками;
- визначати фактори, що впливають на обсяг і структуру кредитного портфеля банку та на рівень портфельного кредитного ризику;
- застосовувати теорії управління активами до кредитного портфеля банку;
- з'ясувати сутність, завдання та основні напрями моніторингу кредитного портфеля банку;
- визначати функції та повноваження різних структурних підрозділів банку щодо моніторингу кредитного портфеля;
- вибирати інформаційну базу та здійснювати моніторинг кредитного портфеля банку;
- розрізняти поняття портфельного кредитного ризику та кредитного ризику за портфелем активів;
- оцінювати рівень кредитного ризику кредитного портфеля банку за певними показниками;
- застосовувати адекватні заходи зворотного впливу моніторингу кредитного портфеля на кредитний процес та якість кредитного портфеля.

7.1. Аналіз складу та структури кредитного портфеля банку за різними ознаками

Від структури та якості кредитного портфеля банку значною мірою залежать його стабільність, репутація та фінансовий успіх. Фінансова нерівновага банків знижує загалом довіру до кредитної системи держави, а це впливає і на інші сектори економіки. У структурі балансу банку кредитний портфель розглядається як єдине ціле та складова частина активів банку, що має свій рівень дохідності та

ризик. Тому для успішного кредитування — забезпечення повернення наданих кредитів і підвищення доходності кредитних операцій — банки мають упровадити ефективну та гнучку систему управління кредитним портфелем.

Кредитний портфель вміщує агреговану вартість усіх кредитних операцій, у тому числі прострочених, пролонгованих і сумнівних щодо повернення, які обліковуються на балансових і позабалансових рахунках станом на визначену дату.

Кредитний портфель є втіленням кредитної політики і складником загальної стратегії розвитку банку.

Основними цілями формування кредитного портфеля є:

- мінімізація рівня ризиків кредитного портфеля;
- додержання необхідної ліквідності кредитного портфеля;
- високий рівень доходу в поточному періоді;
- високий темп очікуваного доходу в майбутній довгостроковій перспективі [6, с. 10].

Виходячи з наведених цілей формування кредитного портфеля можна зробити висновок, що він відтворює три ключові взаємозв'язані аспекти банківської діяльності — доходність, ліквідність і ризик.

Кредитний портфель, як і будь-який інший, характеризується розміром і структурою. Поняття «розмір кредитного портфеля» можна застосовувати до всього розміру активних операцій банку, а також до розміру кредитних портфелів інших банків. Натомість поняття «структура кредитного портфеля» трактується як співвідношення конкретних видів кредитних операцій у кредитному портфелі банку.

Перш ніж перейти до дослідження змісту кредитного портфеля банку, зазначимо, що термін «зміст» означає внутрішню єдність усіх елементів, сторін, якостей у їх взаємодії, що утворюють певний предмет. Тобто зміст кредитного портфеля — це сукупність його елементів і якостей, таких як об'єкт, суб'єкти і предмет кредитного портфеля (рис. 7.1).

З визначення банківського кредиту як позикового капіталу банку в грошовій формі, що передається в тимчасове користування на умовах належного забезпечення, повернення у визначений термін, оплати та цільового характеру використання, впливає, що об'єктом кредитного портфеля є позичена вартість, а суб'єктами — юридичні та фізичні особи, що є боржниками, або контрагентами, за кредитними операціями.

Отже, до складу кредитного портфеля входять кредитні операції, які за економічним змістом можна згрупувати у чотири основні групи:

а) кредити надані (строкові, прострочені та пролонговані) усім категоріям позичальників;

б) кошти, що розміщені в інших банках та НБУ [на строк і на вимогу (активні залишки)];

в) усі види гарантій за кредитами та розрахунками (у тому числі за покритими акредитивами, акцепти, авалі);

г) зобов'язання з кредитування [зобов'язання щодо надання коштів у тимчасове користування за певних умов, наприклад, відкриття кредитної лінії, укладення угоди про надання гарантійного (резервного) кредиту].

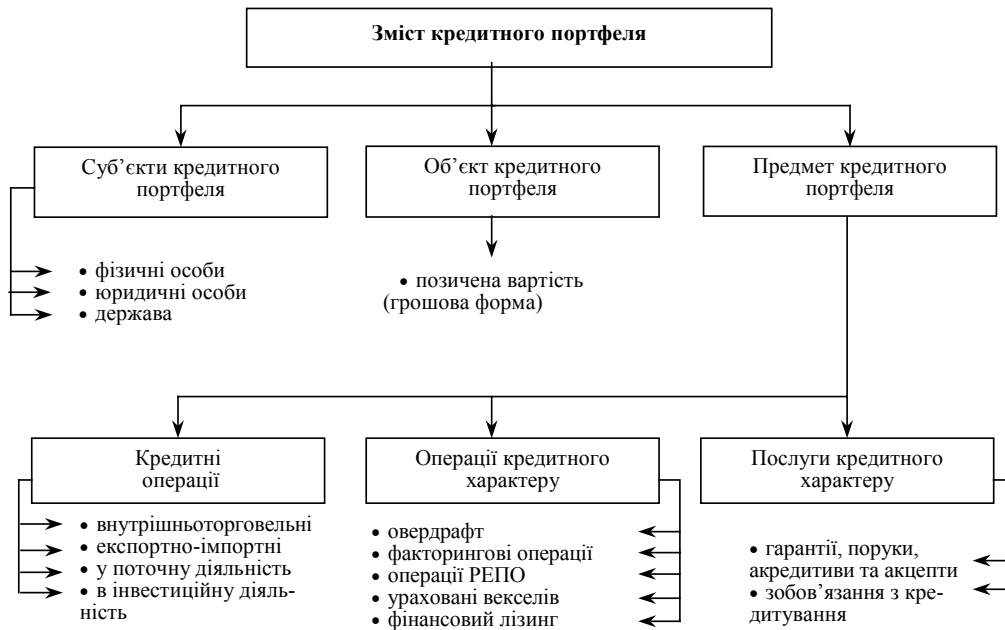

Рис. 7.1. Зміст кредитного портфеля за нормативною базою України (за матеріалами дод. Є.1)

Перші дві групи кредитних операцій обліковуються за балансом, а другі дві — за позабалансовими рахунками.

До складу кредитного портфеля за боржниками та контрагентами входять чотири основні групи кредитних операцій, а саме кредитні операції [4]:

1) з підприємствами та організаціями, які відповідно до вимог законодавства України віднесені до категорії великих, середніх і малих підприємств;

2) органами державної влади та органами місцевого самоврядування (бюджетні установи);

3) фізичними особами, у тому числі фізичними особами — суб'єктами господарювання;

4) банками.

У дод. Є.1 наведено склад кредитного портфеля вітчизняного банку (табл. Є.1.1 та Є.1.2) та американського банку (табл. Є.1.3).

Обсяг кредитного портфеля оцінюється за балансовою вартістю кредитів наданих і депозитів розміщених і вартістю наданих гарантій і зобов'язань з кредитування за позабалансовими рахунками.

Іншою важливою характеристикою кредитного портфеля є його структура. Слово «структура» походить від лат. *structura* — побудова, порядок, зв'язок. У сучасній науці поняття «структура» співвідноситься з такими поняттями, як функція, система, організація, і слугує основою для розгортання структурно-функціонального аналізу.

На структуру, як і на обсяг кредитного портфеля банку, впливають такі чинники: кредитна політика банку; нормативи регулювання банківської діяльності центральним банком; величина капіталу банку; досвід і кваліфікація менеджерів банку; рівень дохідності кредитних операцій за різними напрямками розміщення коштів; попит на кредит з боку потенційних позичальників.

Банки зацікавлені змінювати структуру кредитного портфеля з метою одержання найсприятливіших значень його цільових характеристик — дохідності, ризику та ліквідності. Цілі формування кредитного портфеля можуть змінюватися залежно від ставлення банку до ризику, але основною метою є одержання прибутку і збереження капіталу.

Зв'язок між ліквідністю банку та його кредитним портфелем можна подати так: на рівень банківської ліквідності впливає як обсяг і якісний стан окремого кредиту, так і обсяг і якість кредитного портфеля банку загалом.

Дуже важливим заходом для будь-якої банківської установи є дослідження кредитного портфеля за рівнем ризику, адже його стан безпосередньо впливає на рівень ліквідності банку. Коли ризик кредитного портфеля буде зменшуватися, то це автоматично приведе до поліпшення його якості, що спричинить зростання рівня ліквідності, а зростання кредитного ризику зумовить погіршення стану ліквідності банку і спричинить появу вже ризику ліквідності.

Структура кредитного портфеля будь-якого банку формується під впливом такого фактора, як необхідність додержання нормативів регулювання банківської діяльності центральним банком. Діяльність банків України регулюються Національним банком, у тому числі через установлення, обов'язкових нормативів. Структура кредитного портфеля значною мірою залежить від параметрів, які встановлені НБУ, насамперед це стосується норми обов'язкового резервування та нормативів кредитного ризику та миттєвої ліквідності.

Важливе значення у визначенні структури кредитного портфеля надається прогнозуванню попиту на кредитні ресурси банків (тут актуальним є питання досліджень ділових очікувань економічних суб'єктів з метою прогнозування попиту на кредитні ресурси, досліджень інфляційних очікувань з погляду оцінки забезпечення кредиту). В умовах інфляції кредитна політика банків не може дістати достатньо надійного обґрунтування без оцінки інфляційного очікування або, інакше кажучи, без обґрунтованого, зваженого прогнозу зміни цін на грошові ресурси з урахуванням загального інфляційного чинника зростання цін в економіці на прогнозований або плановий період. Це стосується як короткострокового періоду, так і довгострокових планів.

На структуру кредитного портфеля банку впливають вимоги позичальників щодо обсягу необхідного кредиту. Сукупність заявок на кредит, що надходять до банку від потенційних позичальників, складається із запитів, які може бути задоволено лише в повному обсязі або відхилено, та запитів, що дозволяють альтернативний обсяг кредитування.

Класифікувати й аналізувати структуру кредитного портфеля доцільно за такими основними ознаками [10, с. 27]:

1) за строком кредитування: онкольні (до запитання), короткострокові та довгострокові кредити. Кожному з цих видів банківського кредиту притаманні

конкретні ознаки, організаційні способи надання та погашення. Короткострокові кредити (до одного року) надаються банками позичальникам на цілі поточної господарської діяльності. Довгострокові кредити (понад один рік) надаються банками позичальникам-юридичним особам переважно для формування основних фондів, а позичальникам-фізичним особам — на капітальні потреби. Об'єктами кредитування при цьому є капітальні витрати на реконструкцію, модернізацію та розширення вже наявних основних фондів, на нове будівництво, приватизацію та ін.;

2) за сферами суспільного відтворення: кредити у сферу виробництва, у сферу обігу та у сферу споживання;

3) за обсягом кредитування. За цим критерієм виділяють так звані *великі кредити* в кредитному портфелі та активах за їх співвідношенням з розміром власного капіталу банку (регулятивного капіталу);

4) за категорією позичальника — кредити, надані суб'єктам господарювання, фізичним особам, органам загального державного управління, місцевим органам державного управління, а також банкам (міжбанківський кредит наданий);

5) за формами власності — кредити приватним підприємствам, акціонерним товариствам, державним підприємствам, підприємствам за участі іноземного капіталу. Можуть використовуватись і інші юридичні ознаки поділу позичальників — закриті та відкриті акціонерні товариства, спільні підприємства, муніципальні підприємства;

6) за галузевою належністю позичальника — кредити в промисловість, будівництво, електроенергетику, торгівлю, сферу послуг, транспорт, зв'язок і комунальне господарство;

7) за кредитним рейтингом позичальника. Залежно від строку обслуговування окремого боргового зобов'язання кредитні рейтинги поділяються: на довгостроковий кредитний рейтинг — кредитний рейтинг боргового зобов'язання, строк обслуговування якого перевищує один рік, та короткостроковий кредитний рейтинг — кредитний рейтинг боргового зобов'язання, строк обслуговування якого не перевищує одного року. Кожен з кредитних рейтингів поділяється на інвестиційний та спекулятивний, які, у свою чергу, мають шкалу від AAA до D (див. дод. Е.3). За наявності в банку інформації щодо встановлених кредитних рейтингів боржників доцільним є аналіз кредитного портфеля за цим критерієм;

8) за територіальною належністю позичальника. Структура кредитного портфеля банку з розвинутою інфраструктурною мережею залежить від політичної й економічної стабільності регіонів, рівня економічного та соціального їх розвитку, а також впливу сезонних коливань на його розвиток. Саме тому аналіз кредитного портфеля здійснюється і в розрізі регіонів, у яких функціонують філії та відділення банку;

9) за методом кредитування: кредитні лінії, револьверні, овердрафт тощо;

10) за забезпеченістю повернення: кредити, забезпечені (майном, майновими правами, цінними паперами), частково забезпечені (включаючи гарантії та поруки), бланкові (незабезпечені вторинними джерелами погашення);

11) за ціною (платністю): банківські кредити з ринковою процентною ставкою, підвищеною (вищою ніж ринкова), пільговою (нижчою за ринкову);

12) за рівнем ризику. Згідно з чинним законодавством [4] на рівень ризику активу банку, а, отже на рівень ризику кредитної операції впливають два основні фактори:

а) клас боржника, визначений на підставі оцінки фінансового стану, у тому числі з урахуванням фактора своєчасності сплати боргу;

б) ринкова вартість забезпечення, яку банк ураховує з метою зменшення кредитного ризику.

Аналіз кредитного портфеля за рівнем ризиків потребує окремої уваги. Банки аналізують кредитний портфель за рівнем кредитного та валютного ризиків. Рівень кредитного ризику прямо впливає на якість кредитного портфеля, котру оцінюють за обсягами строкових, пролонгованих і прострочених кредитів у його структурі. Аналіз кредитного портфеля в розрізі валюти наданого кредиту (національна або іноземна) дозволяє контролювати рівень валютного ризику.

Класифікацію видів кредитів та аналіз структури кредитного портфеля банки здійснюють за самостійно встановленими формами (дод. Є.2).

На обсяг і структуру кредитного портфеля банку впливає низка факторів, які домінують при його формуванні. Фактори, що впливають на обсяг і структуру кредитного портфеля, та об'єкти їх впливу зведено в табл. 7.1.

Таблиця 7.1

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ОБСЯГ І СТРУКТУРУ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКУ

Фактор	Об'єкт впливу
<i>Внутрішні</i>	
Специфіка ринку	Категорії позичальників, об'єкти кредитування, види кредитних вкладень за цільовою спрямованістю
Розмір банку (розмір власного капіталу)	Максимальний розмір кредиту
Структура пасивів банку	Структура кредитних вкладень за строками погашення
Очікуваний дохід	Структура вкладень у розрізі галузей, видів кредитних продуктів
Організаційна структура банку	Склад клієнтів, обсяг портфеля, регіональна структура кредитного портфеля
Кваліфікація менеджерів банку	Структура кредитного портфеля в розрізі різних видів кредитів, якість кредитного портфеля
Кредитна політика	Максимальний розмір кредиту, пріоритетні види кредитів, категорії позичальників, рівень диверсифікації портфеля
<i>Зовнішні</i>	
Стан економічної кон'юнктури в країні	Обсяг кредитного портфеля, галузева, регіональна структура
Грошово-кредитна політика Національного банку України	Обсяг кредитного портфеля, галузева, регіональна структура
Стан фінансового ринку	Обсяг кредитного портфеля, середній рівень процентних ставок за кредитами
Тенденції розвитку світової економіки	Обсяг кредитного портфеля, галузева, регіональна структура

Варто зазначити, що структура кредитного портфеля банку будується, як і баланс банку, за принципом ліквідності. Справді, теза про те, що кредитний портфель банку має бути ліквідний, є досить важлива. Ліквідністю банку можна управляти через управління пасивами, активами та збалансоване управління (пасивами та активами). Однак кредитний портфель банку буде ліквідний завдяки використанню стратегії управління ліквідністю через управління активами.

Отже, щоб мати ліквідний кредитний портфель, банки повинні ефективно управляти активами власного кредитного портфеля, використовуючи при цьому підходи, що ґрунтуються на таких трьох основних теоріях [10, с. 30]:

- комерційного кредиту;
- перетворення (переміщення) активів;
- очікуваного доходу.

За *теорією комерційного кредиту* банк забезпечує свою ліквідність, коли його активи розміщені в короткострокові кредити (якщо банк спеціалізується на видачі короткострокових кредитів), котрі вчасно погашаються. З погляду ліквідності кредити, особливо короткострокові, привабливі для банку завдяки своїй «самоліквідній природі». Вони створюють постійний, автоматично поновлюваний приплив грошових коштів у банк у результаті погашення заборгованості за кредитами. Коли ж ураховувати весь банківський кредитний портфель, то кошти надходять щодня. Кредити, маючи конкретні терміни погашення, забезпечують рівномірний і постійний приплив грошових коштів для задоволення потреби банку в ліквідності. Тобто банк повинен кредитувати послідовні стадії руху товарів від виробництва до споживання, що можна порівняти з кредитами в поточну діяльність, під товарні запаси чи на поповнення оборотного капіталу. Саме вкладення ресурсів у короткострокові кредити такого типу, а не в кредити в інвестиційну діяльність створює гарантії для швидкого перетворення активів у грошову форму.

Основним недоліком теорії комерційного кредиту є те, що вона не враховує кризи платежів, дебіторської заборгованості, уповільнення обороту товарних запасів у період економічного спаду, коли економічні суб'єкти мають значні труднощі з поверненням кредитів.

Теорія переміщення (трансформації) ґрунтується на положенні, що кредитний портфель, а відповідно, і банк може бути ліквідним, якщо його активи можна продати іншим кредиторам або інвесторам за готівкові кошти. Вимога переміщення в цьому разі означає, що права на володіння активами мають бути передані за номіналом іншому економічному суб'єктові, причому в прийнятній для нього формі. Передумовою продажу (конвертації) частини активів кредитного портфеля для створення необхідної для банку ліквідності є наявність вторинних ринків цінних паперів і кредитів, де й може відбуватися постійна їх сек'юритизація.

За сек'юритизації активів розміщення кредитних ресурсів здійснюється не тільки за допомогою укладення кредитного договору, а й за допомогою використання векселів (за короткострокового кредитування) і облігацій (за довгострокового кредитування). Близьким до сек'юритизації є також застосування права переуступлення кредиту. Тож сек'юритизація в широкому розумінні означає не

тільки перетворення кредитів у цінні папери, але й будь-яке перетворення їх у таку форму, коли їх можна реалізувати третім особам на ринку.

Проте в Україні існують проблеми щодо запровадження вітчизняними банками сек'юритизації, насамперед це стосується недосконалого законодавства. До того, ж як показує практика іноземних банків, саме сек'юритизація створювала перешкоди у здійсненні реструктуризації кредитів у період подолання фінансової кризи [8].

За цією теорією ліквідні активи кредитного портфеля мають відповідати трьом властивостям [10]:

1) мати свій ринок, необхідний для швидкого перетворення їх на грошові кошти;

2) мати стабільні ціни (тобто ринок має бути здатний приймати всі активи, що продаються без суттєвого зниження їхніх цін);

3) мати ліквідний вторинний ринок для швидкого перетворення на гроші.

Теорія переміщення (трансформації) кредитного портфеля може оцінюватись як менш ризикова порівняно з іншими, але водночас вона не є дешевим способом управління ліквідністю. Так, продаж активів супроводжується втратами (брокерські, комісійні, біржові внески) та призводить до погіршення стану балансу, оскільки продаються низькоризикові активи. При цьому продаж активів означає, що банк втрачає свої майбутні доходи, які могли б бути одержані завдяки цим активам, якщо вони б не були продані (тобто існує альтернативна вартість зберігання ліквідних коштів у активах, коли ці активи найвигідніше продати). До того ж, коли виникає потреба у грошових коштах, банк змушений продавати активи за заниженими ринковими цінами.

Теорія очікуваного доходу не заперечує розглянутих раніше теорій і доповнює їх тим твердженням, що поєднання доходів позичальника з погашенням кредиту є більш доцільним, ніж акцент на забезпеченні повернення кредиту. Ця теорія концентрується на характеристиках потоків грошових коштів як банку, так і позичальника. Отже, банківську ліквідність можна планувати, якщо в основу графіка платежів погашення кредитів покласти майбутні доходи позичальника. У такий спосіб можна впливати на банківську ліквідність, змінюючи структуру строків погашення кредитів. Теорія очікуваного доходу значно сприяла тому, що багато банків поклали в основу формування кредитного портфеля *ефект східчастості структури*.

Застосування теорії очікуваного доходу в практичній діяльності вітчизняних банків є незначним через суттєве переважання в Україні внаслідок економічної нестабільності короткострокового кредитування, тимчасом як застосування цієї теорії можливе за умов розвитку і швидкого зростання різних видів кредиту.

Тож виходячи з викладеного варто зазначити, що при формуванні кредитного портфеля банку треба додержуватись певних принципів [5]:

- ліквідності кредитного портфеля, реалізація якого потребує створення умов для трансформації активів в грошові кошти;

- цільової спрямованості кредитного портфеля, який визначає у просторі і часі обсяги, динаміку та структуру кредитного портфеля за різними критеріями. Цей принцип передбачає вимоги до диференціації кредитного портфеля за різними ознаками виключно відповідно до власних інтересів банку;

- забезпечення найменшого рівня ризикованості кредитного портфеля, який гарантує стабільність діяльності не тільки окремого банку, а й банківської системи загалом;
- забезпечення дохідності кредитного портфеля банку, реалізація якого потребує не тільки платності кредитів, що є класичним принципом кредитування, а й зв'язку ціни кредиту з рівнем ризикованості кредитного портфеля, а також з іншими чинниками ціноутворення на кредитні послуги.

7.2. Сутність, організаційна структура та інформаційна база моніторингу кредитного портфеля

Як уже зазначалось, індивідуальний кредитний ризик відображає потенційний рівень невиконання позичальником своїх зобов'язань перед банком за окремою кредитною операцією відповідно до умов конкретного договору. Реалізація індивідуального кредитного ризику зменшує вартість конкретної кредитної операції, а отже, посилює кредитний ризик за кредитним портфелем загалом. У разі визнання окремого кредиту безнадійним і за неможливості своєчасно й у повному обсязі покрити збитки за кошти забезпечення за цим кредитом збільшується сукупний ризик за всіма кредитними операціями — портфельний кредитний ризик. Останній виявляється у зменшенні вартості кредитного портфеля, тобто активів банку загалом. Така пряма залежність індивідуального та портфельного кредитних ризиків обумовлює необхідність крім моніторингу ризику окремих кредитних операцій здійснювати моніторинг усього кредитного портфеля. Метою моніторингу кредитного портфеля банку є обмеження сукупного (портфельного) кредитного ризику, що виникає в результаті поєднання ризиків за окремими кредитними операціями.

Під *моніторингом кредитного портфеля* у банківській справі розуміють комплекс безперервних дій банку з одержання й аналізу інформації про ризикованість кредитного портфеля з метою оперативного реагування на можливість зниження його якості.

Основними завданнями кредитних менеджерів банку в частині здійснення моніторингу кредитного портфеля є:

- аналіз додержання встановлених лімітів;
- забезпечення ефективності лімітування кредитів;
- аналіз та оцінка основних тенденцій у кредитному портфелі;
- аналіз та оцінка ризику в розрізі кредитних продуктів.

Додержання встановлених банком лімітів аналізується в розрізі напрямів, за якими вони встановлені, — категорії позичальника, філій банку, галузей економіки, кредитних продуктів, індивідуальних службовців тощо. Установлення лімітів можна вважати ефективним, коли за їх чинності досягнуто прогнозованої якості кредитного портфеля. Для аналізу й оцінки основних тенденцій кредитного портфеля банку за різними напрямками можуть використовуватися такі показники:

- процентна маржа за кожним кредитним продуктом;

- додержання обов'язкових нормативів кредитного ризику;
- співвідношення обсягу кредитів і депозитів у розрізі строків;
- рівень диверсифікації кредитного портфеля в розрізі окремих продуктів, видів забезпечення; за категорією та статусом позичальника¹, якістю тощо;
- додержання встановлених лімітів у розрізі категорії позичальника, філій банку, галузей економіки, кредитних продуктів, індивідуальних службовців тощо;
- рівень простроченої заборгованості загалом і в розрізі різних строків затримки платежів;
- рівень безнадійних боргів загалом і в розрізі кредитних продуктів.

Виконання всіх перелічених завдань залежить від *організаційної структури моніторингу кредитного портфеля* в кожному банку та від інформаційної бази, що використовується менеджерами для його проведення.

Організаційно кредитний моніторинг (у частині моніторингу кредитного портфеля) може провадитись або спеціально створеним з цією метою структурним підрозділом, або різними підрозділами банку, задіяними в організації кредитної діяльності. Банки України не створюють окремого підрозділу кредитного моніторингу, а тому до проведення моніторингу кредитного портфеля, як і моніторингу індивідуального кредитного ризику, залучені працівники кредитного підрозділу, а також інших підрозділів, структурних одиниць банку та органів управління: підрозділу аналізу, планування та звітності; підрозділу управління ризиками; кредитного комітету, ради та правління банку.

Для моніторингу кредитного портфеля *підрозділ аналізу, планування та звітності* складає щоденну, щодакдану та щомісячну форми звітності (табл. 7.2). Щодня в банку відстежують додержання обов'язкових нормативів, що регулюють кредитний ризик, і встановлених банком внутрішніх лімітів. Цей напрям моніторингу виконує *підрозділ управління ризиками*. У складі цього підрозділу банку може створюватись окремий відділ додержання лімітів.

Крім цього, підрозділ управління ризиками аналізує кредитний портфель за різними ознаками (видами, строками, категоріями позичальників, галузями економіки, валютою тощо — див. підрозд. 7.1). На основі такого аналізу оцінюється концентрація ризику та достатність створених спеціальних резервів за кредитними операціями.

До повноважень *підрозділу управління ризиками* входить щомісячний аналіз трендів і коефіцієнтів, аналіз міграції ризику та проведення стрес-тестів.

Усі питання, пов'язані із концентрацією ризиків, якістю кредитного портфеля, достатністю сформованих спеціальних резервів за кредитними операціями, кредитуванням пов'язаних з банком осіб, щокварталу включаються у порядок денний засідань *правління та ради* банку.

Моніторинг кредитного портфеля є однією з функцій кредитного комітету банку та кредитних комісій його філій. Відповідно до внутрішніх положень банків про функціонування цих постійно діючих колегіальних органів вони регу-

¹ Розподіл боржників-підприємств на категорії: великі з кредитною історією понад певний строк (наприклад, два роки), нові великі, середні та малі; боржників-фізичних осіб: фізичні особи та фізичні особи-підприємці; банків-контрагентів: банки із 20 найбільших банків України, інші банки України; великі банки країн ОЕСР; інші банки ОЕСР; інші банки.

лярно, не рідше від одного разу на місяць, аналізують динаміку обсягів наданих кредитів, кредитного портфеля, кредитування пов'язаних осіб, фактично створених резервів за кредитними операціями, простроченої та безнадійної заборгованості за кредитами за інформацією кредитного підрозділу. Моніторинг кредитного портфеля дає змогу комітету (комісії) визначати тенденції зміни його якості й оцінювати ефективність і доцільність кредитної політики та стратегії банку.

Інформаційною базою моніторингу кредитного портфеля для банків України слугує статистична звітність, яка надається в Національний банк на щоденній, щодакдній і щомісячній основі, перелік якої наведено в табл. 7.2.

Таблиця 7.2

**СТАТИСТИЧНА ЗВІТНІСТЬ БАНКІВ УКРАЇНИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ
ДЛЯ МОНІТОРИНГУ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ [3]**

№ форми звітності	Назва форми звітності	Періодичність складання
№ 1Д	Баланс	Щодня
№ 10	Оборотно-сальдовий баланс	Щомісяця
№ 302	Звіт про класифікацію кредитних операцій	Щомісяця
№ 310Д	Звіт про суми і вартість кредитів	Щодня
№ 310	Звіт про суми і процентні ставки за наданими кредитами та залученими депозитами	Щомісяця
№ 321	Звіт про кредити та процентні ставки за непогашеними сумами	Щомісяця
№ 503	Звіт про залучення та обслуговування кредиту за договором з нерезидентом	Щомісяця
№ 604	Звіт про формування резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	Щомісяця
№ 613	Звіт про концентрацію ризиків за активними операціями банку з контрагентами та пов'язаними з банком особами	Щомісяця
№ 618	Звіт про залишки коштів, що розміщені в інших банках і залучені від інших банків	Щодакди
№ 631	Звіт про структуру активів і пасивів за строками	Щодакди
№ 655	Звіт про кількість кредитних договорів та обсяги заборгованості за ними	Щомісяця

Усі форми звітності складаються в національній валюті. Заборгованість за кредитними операціями, яка обліковується на балансі в іноземній валюті, відображається у звіті в гривневому еквіваленті з урахуванням офіційного курсу гривні до іноземних валют, встановленого Національним банком України за кожним кодом валют на звітну дату. Вартість користування кредитом (для форм звітності, в яких вона подається) відображається як середньозважена процентна

ставка (у відсотках річних). Розраховується вартість кредиту як сума процентної ставки за кредитом і всіх інших платежів (комісій).

За звітністю, яка складається на щоденній основі, здійснюється моніторинг щоденних змін у складі кредитного портфеля банку. Так, звіт за *формою № 1Д* використовується для проведення оперативного аналізу, вжиття заходів щодо усунення виявлених недоліків. Він містить щоденну зведену інформацію за балансовими та позабалансовими рахунками в розрізі видів валют, країн, а також філій банку, що розташовані на території України та за її межами.

Звіт про суми і вартість кредиту за *формою № 310Д* дає щоденну інформацію про суми наданих кредитів у розрізі:

- резидентності боржника (резидентам, нерезидентам);
- валюти кредиту;
- інституціональних секторів економіки (банкам, суб'єктам господарювання, органам державної влади, небанківським фінансовим установам та фізичним особам);
- початкового строку погашення (овернайт, від двох до семи днів, від восьми до 21 дня, від 22 до 31 дня, від 32 до 92 днів, від 93 до 183 днів, від 184 до 274 днів, від 275 до 365 (366) днів, понад 365 (366) днів);
- розподілу суми оборотів (з виокремленням фактично наданих за день і пролонгованих).

На базі *форми № 618*, яка складається щодаки (на 1, 11, 21 число) аналізується динаміка залишків коштів, що розміщені в інших банках за резидентністю та видами рахунків (кореспондентські, депозитні рахунки; кредити надані та зобов'язання з кредитування).

Щодакиний аналіз кредитних операцій і сформованих резервів на покриття збитків за ними у розрізі інституціональних секторів економіки, валюти кредиту, резидентності боржника, строку кредиту здійснюється за *формою № 631*.

Щомісячна статистична звітність банку містить інформацію станом на перше число місяця, наступного за звітним.

Оборотно-сальдовий баланс за *формою № 10* складається за звітний місяць і містить інформацію за оборотами та вихідними залишками за всіма балансовими та позабалансовими рахунками. За цим балансом відстежується динаміка кредитних операцій, включаючи зобов'язання з кредитування, надані гарантії, в розрізі:

- валюти кредиту;
- інфраструктури банку (філій, розміщених на території України та за її межами).

Для оцінки якості кредитного портфеля використовуються дані *форми № 302*, що складається на щомісячній основі, в якому інформація за кредитними операціями надається в розрізі всіх їх видів, включаючи нараховані за всіма цими операціями доходи, а також про формування резервів для відшкодування можливих втрат. Розподіл заборгованості здійснюється в розрізі таких параметрів:

- валюти кредиту;
- резидентності контрагента;
- країни розташування боржника (Україна, країни СНД, країни ОЕСР, інші країни);

— якості кредитної операції (безризикові кредити або з мінімальним ризиком; кредити з помірним рівнем ризику; кредити зі значним рівнем ризику; кредити з високим рівнем ризику та безнадійні кредити з реалізованим ризиком);

— типу контрагента. За типом контрагента оцінюють концентрацію кредитів, наданих органам державної влади, суб'єктам господарювання, фізичним особам, банкам;

— виду індивідуального споживання за цілями.

Із щомісячного звіту за *формою № 310* для моніторингу кредитного портфеля використовується інформація про суми і процентні ставки за наданими кредитами у розрізі таких параметрів:

— інституціональних секторів економіки;

— видів економічної діяльності;

— валюти кредиту;

— початкових строків погашення кредитів. За строками погашення кредитний портфель поділяють на кредити овердрафт і зі строками погашення до 365 (366) днів; від 366 (367) днів до двох років; більше від двох до трьох років; більше від трьох до п'яти років; більше від п'яти до 10 років; понад 10 років.

Рівень ризику кредитного портфеля станом на початок кожного місяця можна оцінити, використовуючи інформацію *форми № 321* про кредити та процентні ставки за непогашеними сумами в розрізі класифікованих видів кредитів і контрагентів за такими параметрами, як:

— інституціональні сектори економіки;

— види економічної діяльності;

— організаційно-правові форми господарювання;

— резидентність боржника;

— країни (за місцем розташування боржника-нерезидента);

— валюта кредитування;

— рівень ризику;

— цільове спрямування кредиту;

— види забезпечення кредиту;

— початкові строки погашення згідно з договорами (овердрафт; до 365 (366) днів; від 366 (367) днів до двох років; більше від двох до трьох років; більше від трьох до п'яти років; більше від п'яти до 10 років; понад 10 років);

➤ строки прострочення погашення боргу.

За інформацією *форми № 503* можна аналізувати станом на перше число кожного місяця фактичний стан залучення та обслуговування кредитів за договорами з нерезидентами (ЄБРР, МФК, НЕФКО) у розрізі:

— регіонів;

— відокремлених підрозділів і позичальників (банк; підприємство з іноземними інвестиціями; дочірнє підприємство; інші позичальники; фізична особа; фізична особа-суб'єкт підприємницької діяльності; орган місцевого самоврядування);

— строку (короткостроковий; довгостроковий);

— валюти кредиту;

— країни кредитора;

— типу процентної ставки за кредитом (плаваюча, фіксована);

— типу кредиту [залучений Кабінетом Міністрів України або гарантований до повернення державою; кредит, що рефінансується за допомогою випуску боргових цінних паперів (єврооблігацій); кредит, залучений на умовах субординованого боргу (крім субординованих єврооблігацій); синдикований кредит; будь-який інший негарантований кредит].

Рівень забезпечення кредитних операцій сформованими резервами аналізують з використанням даних щомісячної *форми звітності № 604* про формування резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями у розрізі резидентності боржника, валюти кредитної операції.

Концентрація ризиків за активними операціями банку з контрагентами та пов'язаними з банком особами оцінюється за щомісячною *формою № 613*. Дані цієї форми звітності не виходять за межі банківської системи (банківська таємниця).

Динаміка кількості кредитних договорів, у тому числі реструктуризованих, та обсягів заборгованості за ними відстежується станом на перше число кожного місяця за *формою № 655* у розрізі видів економічної діяльності, видів індивідуального споживання за цілями, валюти кредитування, ризику та узагальнених видів забезпечення:

- 1) майнові права на майбутнє нерухоме майно житлового фонду;
- 2) майнові права на інше майбутнє нерухоме майно;
- 3) нерухоме майно, що належить до житлового фонду;
- 4) інше нерухоме майно;
- 5) інші кредити.

7.3. Сучасні методи оцінки кредитного ризику за кредитним портфелем банку

Кредитний ризик супроводжує всі види діяльності банку, де результат залежить від діяльності контрагента, емітента або позичальника. Він виникає щоразу, коли банк надає кошти, бере зобов'язання про їх надання, інвестує кошти або в інший спосіб ризикує ними відповідно до умов реальних чи концептуальних угод незалежно від того, де відображається операція — на балансі чи поза балансом.

Кредитний ризик характеризує економічні відносини, що виникають між двома контрагентами — кредитором і позичальником — з приводу перерозподілу фінансових активів. Оскільки між кожною парою контрагентів складаються власні відносини, які не повторюються і не можуть бути виміряні точно, то процес оцінювання кредитного ризику доволі складно підлягає формалізації [9, с. 167—169].

Кредитний ризик має певні особливості, що необхідно брати до уваги в процесі його оцінювання. По-перше, оцінювання кредитного ризику має більше суб'єктивізму порівняно з іншими фінансовими ризиками, зокрема ціновими. Адже ризик зміни валютного курсу чи процентної ставки оцінюється всіма учас-

никами ринку, а не одним банком. Це дає змогу в процесі аналізу цих ризиків не тільки покладатися на власну думку, а й зважати на сигнали з ринку. Тож сама економічна сутність цінних ризиків сприяє формуванню об'єктивних уявлень про їх рівень. Щодо кредитного ризику такої можливості немає, тому він має індивідуальний характер і пов'язаний з кожним конкретним позичальником. Крім того, елемент суб'єктивізму є й у здійснюваному кредитором оцінюванні фінансового стану та моральних якостей позичальника. Оцінювання рівня кредитного ризику того самого позичальника в різних банках може різнитися.

Друга особливість впливає з попередньої і полягає в тому, що для аналізу кредитного ризику не завжди можна використати методи статистики чи теорії ймовірностей, до яких вдаються для оцінювання інших ризиків. Як відомо, ці методи спрямовані на виявлення статистичних закономірностей, під якими розуміють повторюваність, послідовність і порядок у масових процесах. Проте кредитний ризик унаслідок переважаючої індивідуальної складової погано описується поняттям статистичної сукупності, тому в процесі оцінювання кредитного ризику перевагу слід віддавати не статистичним методам, а індивідуальній роботі з позичальником. Про це свідчить і досвід іноземних банкірів, які для визначення кредитного ризику широко користуються такими методами, як індивідуальні бесіди з потенційним позичальником, відвідування підприємства, фундаментальний аналіз загального стану галузі, в якій працює позичальник. Звичайно, на практиці реалізувати такий підхід доволі складно та й не завжди доцільно. Крім того, певні характеристики позичальника, наприклад його моральні якості чи репутація, що вказують на наміри стосовно до повернення кредиту, не можуть бути виміряні кількісно. Тому в процесі аналізу застосовують певні формалізовані процедури та методики, що дають змогу оцінити основні параметри платоспроможності позичальника, абстрагуючись від другорядних. Водночас інколи саме другорядні з погляду кредитора чинники, на які він своєчасно не звернув уваги, стають причиною підвищення кредитного ризику.

По-третє, кредитні операції супроводжуються не тільки кредитним, а й іншими ризиками: процентним — за надання кредиту під плаваючу ставку, інфляційним — за видачі довгострокового кредиту під фіксовану ставку, валютним — за надання кредиту в іноземній валюті та ін. Тож у процесі оцінювання слід чітко відрізнити кредитний ризик, пов'язаний з неповерненням основної суми боргу та процентів, від інших видів ризику, бо до них застосовуються різні методи управління.

Отже, проблема зниження кредитного ризику банку суттєво залежить від досконалості застосовуваних банком методів його оцінювання. Ці методи можуть бути уніфіковані лише до певної міри, адже кожен банк має власну клієнтуру, свій сегмент ринку, галузеву специфіку, конкретні можливості. Вибрані банком методики мають максимально враховувати ці особливості та втілювати диференційований підхід до оцінювання кредитного ризику, оскільки показники, за якими оцінюється діяльність одних позичальників, можуть бути зовсім неприйнятними для інших. Проте мінімальний рівень уніфікації методики оцінювання кредитного ризику є необхідним, позаяк це допомагає банкам розробити

власну систему підтримки управлінських рішень з надання кредитів і забезпечує заданий рівень якості кредитного портфеля банку [9, с. 169—170].

Під час оцінювання кредитного ризику доцільно розрізняти індивідуальний і портфельний кредитні ризики. Портфельний кредитний ризик — рівень ризикованості кредитного портфеля банку. Портфельний кредитний ризик виявляється в зменшенні вартості активів банку (іншій, ніж унаслідок зміни ринкової процентної ставки). Джерелом портфельного кредитного ризику є сукупна заборгованість перед банком за операціями, яким притаманний кредитний ризик (кредитний портфель, портфель цінних паперів, портфель дебіторської заборгованості тощо).

Оцінювання портфельного кредитного ризику передбачає аналіз концентрації та диверсифікації активів банку. Для оцінювання портфельного кредитного ризику доцільно використовувати систему кількісних показників економічного ризику з відповідними модифікаціями формул для їх розрахунку.

Для оцінювання кредитного ризику слід зважати на фактори, рекомендовані НБУ, проте їх перелік у разі потреби може бути розширений. Означені фактори враховують моменти, які допомагають приймати рішення в межах системи оцінювання ризиків. Фактичні дані наявної в банку постійно діючої системи оцінювання та контролю ризиків мають забезпечувати прийняття керівництвом адекватних та ефективних рішень і братися до уваги під час оцінювання ризику банку. Основними факторами оцінювання ризику на портфельній основі є [2]:

- існування адекватної, ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази (положень, процедур тощо) щодо управління кредитним ризиком;
- склад портфелів активів (кредитний, інвестиційний тощо) та існування концентрацій.

Суттєвими факторами оцінки портфельного кредитного ризику за активами банків є такі: продукти; види економічної діяльності; класифікація ризику (рейтинги); походження заборгованості; клієнти; розмір кредитів; географічні регіони; пов'язані (споріднені) контрагенти; джерела погашення; застава та рівень забезпечення кредитного ризику заставою; обсяг умовних зобов'язань банку (гарантій, непокритих і резервних акредитивів, кредитних ліній, обов'язкових і необов'язкових до надання тощо); тенденції щодо зростання обсягів активних операцій, прострочень, негативно класифікованих кредитів і збитків від активних операцій; достатність резервів банку під можливі втрати за активними операціями; наявність своєчасної, достовірної та повної управлінської інформації; ефективність кредитного адміністрування (кредитний аналіз, моніторинг, робота з проблемними активами, оцінювання застави та її документальне оформлення), адекватність методів, що використовуються для визначення кредитних проблем; рівень комплектації та кваліфікація кадрів, зважаючи на обсяг і складність активних операцій банку; застосування належних облікових підходів щодо балансових і позабалансових активів і резервів; наявність належних механізмів контролю для класифікації портфелів; забезпечення точності даних і моніторингу додержання положень або законів.

На стадії кількісного оцінювання кредитного ризику визначають набір його кількісних показників, а також установлюють, який метод найдоцільніше вибрати

для оцінювання кожного з факторів кредитного ризику. Урахування зазначених у табл. 7.3 раніше факторів дає можливість кількісно оцінити кредитний ризик. Після розгляду даних факторів стосовно до рівня кредитного ризику за портфелем активів він може бути визначений як незначний, помірний і значний.

Таблиця 7.3

КІЛЬКІСНЕ ОЦІНЮВАННЯ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ НА ПОРТФЕЛЬНІЙ ОСНОВІ

Рівень кредитного ризику		
незначний	помірний	значний
Здійснюється ефективна диверсифікація кредитного ризику	Диверсифікація загалом задовільна, але існують певні концентрації	Диверсифікація кредитного ризику незадовільна
Рівень наданих кредитів і зобов'язань про надання кредитів низький щодо загальних активів	Рівень наданих кредитів і зобов'язань про надання кредитів помірний щодо загальних активів	Рівень наданих кредитів і зобов'язань про надання кредитів високий щодо загальних активів
Відношення кредитів і кредитних зобов'язань до регулятивного капіталу низьке	Відношення кредитів і кредитних зобов'язань до регулятивного капіталу помірне	Відношення кредитів і кредитних зобов'язань до регулятивного капіталу високе
Зростання активів, що генерують кредитний ризик, планове і відповідає досвіду та (або) операційним можливостям керівництва та персоналу	Певне зростання активів, що генерують кредитний ризик, не є плановим або перевищує заплановані рівні та, можливо, є випробуванням для досвіду та (або) операційних можливостей керівництва й персоналу	Зростання активів, що генерують кредитний ризик, не є плановим або перевищує заплановані рівні та є непосильним для досвіду та (або) операційних можливостей керівництва й персоналу. Зростання відбувається за рахунок нових продуктів або позичальників, що перебувають поза межами традиційної для банку сфери бізнесу
У разі розширення обсягів кредитування застосовується консервативний підхід до структури, строків, рівня зростання або способів розрахунків	Розширення обсягів кредитування виправдане щодо структури, строків, рівня зростання або способів розрахунків	Банк занадто високими темпами нарощує обсяги нового кредитування, запроваджує нові продукти з погляду їх структури, умов і практики погашення
Винятків з належних процедур і практики здійснення активних операцій немає або вони робляться дуже рідко	Обмежена кількість винятків з установлених процедур і практики здійснення активних операцій	Велика кількість винятків з установлених процедур і практики здійснення активних операцій
Вартість і якість забезпечення є адекватною розміру кредитного ризику	Вартість і якість забезпечення захищає від кредитного ризику	Забезпечення неліквідне або його вартість і якість недостатні
Рівень прострочених і безнадійних кредитів за балансовою класифікацією низький, і тенденція стабільна	Рівень прострочених і безнадійних кредитів за балансовою класифікацією помірний, і тенденція стабільна	Рівень прострочених і безнадійних кредитів за балансовою класифікацією високий, а тенденція стабільна, або рівень помірний, а тенденція зростає
Рівень негативно класифікованих активів невисокий	Рівень негативно класифікованих активів помірний	Рівень негативно класифікованих активів високий

Закінчення табл. 7.3

Рівень кредитного ризику		
незначний	помірний	значний
Негативно класифіковані активи можуть бути повернуті у звичайному режимі роботи з контрагентом	Негативно класифіковані активи можуть бути повернуті, але за умови вжиття банком певних заходів	Повернення негативно класифікованих активів викликає сумнів або потребуватиме тривалого часу та (або) значних витрат
Резерви під втрати за активними операціями достатні й покривають можливі збитки. Потенційні втрати надходжень або капіталу через кредитний ризик мінімальні	Можливі втрати за активними операціями не мають серйозно вичерпати наявних резервів або вимагають створення більш як звичайних резервів. Потенційні втрати надходжень або капіталу через кредитний ризик контрольовані	Втрати за активними операціями можуть серйозно вичерпати наявні резерви або вимагати значних додаткових резервів. Потенційні втрати надходжень або капіталу через кредитний ризик значні

Якість наявної в банку системи управління кредитним ризиком оцінюється на основі факторів, поданих у табл. 7.4.

Таблиця 7.4

ЯКІСНЕ ОЦІНЮВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ

Якість системи управління кредитним ризиком		
висока	потребує вдосконалення	низька
Здійснюється ефективна диверсифікація кредитного ризику	Диверсифікація загалом задовільна, але існують певні концентрації	Диверсифікація кредитного ризику незадовільна
Рівень наданих кредитів і зобов'язань про надання кредитів низький щодо загальних активів	Рівень наданих кредитів і зобов'язань про надання кредитів помірний щодо загальних активів	Рівень наданих кредитів і зобов'язань про надання кредитів високий щодо загальних активів
Відношення кредитів і кредитних зобов'язань до регулятивного капіталу низьке	Відношення кредитів і кредитних зобов'язань до регулятивного капіталу помірне	Відношення кредитів і кредитних зобов'язань до регулятивного капіталу високе
Зростання активів, що генерують кредитний ризик, планове і відповідає досвіду та (або) операційним можливостям керівництва та персоналу	Певне зростання активів, що генерують кредитний ризик, не є плановим або перевищує заплановані рівні та, можливо, є випробуванням для досвіду та (або) операційних можливостей керівництва й персоналу	Зростання активів, що генерують кредитний ризик, не є плановим або перевищує заплановані рівні та є непосильним для досвіду та (або) операційних можливостей керівництва й персоналу. Зростання відбувається за рахунок нових продуктів або позичальників, що перебувають поза межами традиційної для банку сфери бізнесу
У разі розширення обсягів кредитування застосовується консервативний підхід до структури, строків, рівня зростання або способів розрахунків	Розширення обсягів кредитування виправдане щодо структури, строків, рівня зростання або способів розрахунків	Банк занадто високими темпами нарощує обсяги нового кредитування, запроваджує нові продукти з погляду їх структури, умов і практики погашення

Закінчення табл. 7.4

Якість системи управління кредитним ризиком		
висока	потребує вдосконалення	низька
Винятків з належних процедур і практики здійснення активних операцій нема або вони робляться дуже рідко	Обмежена кількість винятків з установлених процедур і практики здійснення активних операцій	Велика кількість винятків з установлених процедур і практики здійснення активних операцій
Вартість і якість забезпечення адекватні розміру кредитного ризику	Вартість і якість забезпечення захищають від кредитного ризику	Забезпечення неліквідне або його вартість і якість недостатні
Рівень прострочених і безнадійних кредитів за балансовою класифікацією низький, і тенденція стабільна	Рівень прострочених і безнадійних кредитів за балансовою класифікацією помірний, і тенденція стабільна	Рівень прострочених і безнадійних кредитів за балансовою класифікацією високий, а тенденція стабільна, або рівень помірний, а тенденція зростає
Рівень негативно класифікованих активів невисокий	Рівень негативно класифікованих активів помірний	Рівень негативно класифікованих активів високий
Негативно класифіковані активи можуть бути повернуті у звичайному режимі роботи з контрагентом	Негативно класифіковані активи можуть бути повернуті, але за умови вжиття банком певних заходів	Повернення негативно класифікованих активів викликає сумнів або потребуватиме тривалого часу та (або) значних витрат
Резерви під втрати за активними операціями достатні й покривають можливі збитки. Потенційні втрати надходжень або капіталу через кредитний ризик мінімальні	Можливі втрати за активними операціями не мають серйозно вичерпати наявних резервів або вимагають створення більш як звичайних резервів. Потенційні втрати надходжень або капіталу через кредитний ризик контрольовані	Втрати за активними операціями можуть серйозно вичерпати наявні резерви або вимагати значних додаткових резервів. Потенційні втрати надходжень або капіталу через кредитний ризик значні

Після врахування зазначених у табл. 7.4 факторів якість системи управління кредитним ризиком може бути визначена як висока, така, що потребує вдосконалення, та низька. Щоб зробити висновки щодо сукупного кредитного ризику та напрямів його зміни, треба брати до уваги як кількість кредитного ризику, так і якість системи управління кредитним ризиком. Сукупний кредитний ризик може бути визначений як низький, помірний і високий. Напрямок зміни кредитного ризику може бути визначений таким, що зменшується, стабільним і таким, що зростає.

Оцінка кредитного ризику на портфельній основі здійснюється банками й на рівні окремих портфелів активів. Головна причина виникнення кредитного ризику за кредитним портфелем пов'язана з неповерненням або несвоєчасним поверненням наданих кредитних ресурсів і нарахованих процентів. Умови здійснення кредитної операції значно впливають на рівень її ризиковості. Тому під час структурування кредиту кредитні менеджери повинні намагатися надавати кредити на умовах, які знижують його ризикованість.

Погляди економістів на взаємозв'язок між різними видами кредитних операцій і відповідними рівнями ризику узагальнено в табл. 7.5.

Таблиця 7.5

ВЗАСМОЗВ'ЯЗОК ВИДУ КРЕДИТНОЇ ОПЕРАЦІЇ І РІВНЯ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ

Ознака класифікації кредитних операцій	Види кредитних операцій	Рівень ризику в межах ознаки
За об'єктами	— у поточну діяльність	Низький
	— експортно-імпортні операції	Середній
	— в інвестиційну діяльність	Високий
За суб'єктами	— банкам	Низький
	— юридичним особам	Середній (залежно від організаційно-правової форми)
	— фізичним особам	Високий (залежно від відносин з банком)
За валютою	— у національній валюті	Низький
	— в іноземній валюті	Середній
За галузями економіки	— харчова, легка промисловість, експортоорієнтоване виробництво	Низький
	— торгівля, будівництво, інші	Середній
	— сільське господарство, інші	Високий
За методом надання	— звичайна	Низький
	— гарантія, порука, аваль, лізинг	Середній
	— факторинг	Високий
За методами погашення	— одночасно	Середній
	— за графіком	Низький
За забезпеченням	— застава	Низький/середній (залежно від предмета застави)
	— страхування	Середній
	— порука, бланкові	Високий

Сукупний кредитний ризик за всіма кредитними операціями виявляється у зменшенні вартості кредитного портфеля та активів банку загалом. Тому важливим є виявлення факторів, які впливають на його рівень. Наведемо основні фактори оцінки ризику кредитного портфеля:

- рівень диверсифікації активів;
- рівень диверсифікації кредитного портфеля;
- частка прострочених кредитів у кредитному портфелі;
- частка безнадійних кредитів у кредитному портфелі;
- частка кредитів у нетрадиційні сфери бізнесу в кредитному портфелі;
- частка в кредитному портфелі кредитів новим позичальникам;
- наявність застави неліквідних і низьколіквідних активів;

- рівень сформованих спеціальних резервів за кредитними операціями;
- додержання регуляторних вимог щодо обсягів кредитування;
- організація кредитування у банку як технологічного процесу.

Моніторинг кредитного портфеля на предмет впливу перелічених факторів на рівень кредитного ризику банку може здійснюватися за низкою фінансових показників (табл. 7.6).

Таблиця 7.6

**ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКУ,
ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ ОЦІНКИ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ**

Шифр	Назва	Порядок розрахунку	Оптимальне значення
K1	Частка кредитного портфеля в активах	Кредитний портфель : Загальні активи банку · 100 %	65–75 %
K2	Частка кредитних продуктів у кредитному портфелі	Кредитний продукт : Кредитний портфель · 100 %	Залежить від кредитної політики
K3	Якість кредитного портфеля	Безнадійні кредити : Кредитний портфель · 100 %	< 5 %
K4	Якість кредитного портфеля	Прострочені кредити : Кредитний портфель · 100 %	< 10 %
K5	Процентна маржа	(Процентні доходи — процентні витрати) : Кредитний портфель · 100 %	0,6–1,4 %
K6	Процентна дохідність капіталу	Процентна маржа : Капітал · 100 %	10–20 %
K7	Показник прибутковості кредитного портфеля	Чистий прибуток : Кредитний портфель · 100 %	Тенденція до збільшення
K8	Показник міри захисту банку від сукупного кредитного ризику	Створені резерви за кредитними операціями : Кредитний портфель · 100 %	0,9–5 %
K9	Частка списань із резерву в кредитному портфелі	Списання з резервів за кредитними операціями : Кредитний портфель · 100 %	0,25–1,5 %
K10	Показник достатності резерву для покриття можливих втрат за простроченими кредитами	Прострочені кредити : Створені резерви за кредитними операціями · 100 %	< 30 %

Частка кредитного портфеля в активах банків (K1) характеризує рівень диверсифікації активів і вплив ризикованості кредитного портфеля на портфельний ризик активів банку. Що вищий рівень диверсифікації кредитного портфеля за окремими кредитними продуктами, то нижчий рівень кредитного ризику за ним, і навпаки, що вища концентрація кредитного портфеля, то вищий ризик. З метою диверсифікації кредитного портфеля банки встановлюють ліміти кредитування за окремими категоріями позичальників, регіонами, галузями, валютою, кредитними продуктами тощо й оцінюють реальний стан диверсифікації за коефіцієнтом K2. За умови агресивної кредитної політики перевага віддається

найбільш прибутковим кредитним продуктам, а збалансована помірною кредитною політикою банку, навпаки, передбачає встановлення лімітів пропорційно до кількості кредитних продуктів.

Особлива увага має приділятися частці кредитів, наданих позичальникам, що функціонують у нетрадиційних для банку сферах бізнесу, новим позичальникам, кредитам з низьколіквідним чи неліквідним забезпеченням. Кредити в новій для банку сфері бізнесу сприяють підвищенню кредитного ризику внаслідок неможливості передбачити, як розвиватиметься бізнес у майбутньому. Кредити новим позичальникам, які не мають кредитної історії, також сприяють потенційному збільшенню ризику неповернення кредиту з тієї причини, що позичальник може виявитися несумлінним. За кредитами з неліквідним забезпеченням та забезпеченням, яке втратило ліквідність, збільшується ризик виникнення труднощів у разі необхідності реалізації застави.

Якість кредитного портфеля залежить від питомої ваги в ньому прострочених та безнадійних боргів (К3 та К4). У розрахунку К4 до складу простроченої заборгованості включають не тільки наявну, але й реструктуризовану прострочену заборгованість. Що більша частка прострочених і безнадійних кредитів у кредитному портфелі, то вищий рівень його ризику та нижча якість.

За допомогою коефіцієнтів К5 і К7 оцінюють дохідність і прибутковість кредитного портфеля, а за допомогою К6 — дохідність капіталу банку. Дохідність капіталу застосовується в моніторингу кредитного портфеля з огляду на те, що саме за кредитним портфелем формується основна частка доходів банку.

Важливим аспектом оцінки кредитного ризику за кредитним портфелем є достатність сформованих банком резервів за кредитними операціями (К8, К9, К10). Саме резерви є останнім кордоном у «боротьбі» банку з безнадійними боргами. Оптимально з погляду управління ризиком кредитного портфеля, коли обсяг створеного банком резерву покриває обсяг безнадійних боргів у його складі й частково — обсяг прострочених кредитів. Це впливає з того, що прострочені борги мають здатність перетворюватися на безнадійні, а безнадійні можуть бути погашені й після їх списання за кошти резерву.

Слід зазначити, що перелік показників оцінки кредитного ризику за кредитним портфелем, наведених у табл. 7.6, не є вичерпним. Моніторинг кредитного портфеля може здійснюватися за значно ширшим колом показників з установленими оптимальними значеннями відповідно до кредитної політики банку.

7.4. Зворотний вплив моніторингу кредитного портфеля на його структуру та організацію кредитного процесу

Фактично виявлені порушення лімітів, нормативів і негативні тенденції в динаміці кредитного портфеля, його якості, дохідності, прибутковості вимагають від управлінського апарату вжиття невідкладних заходів, а саме: пред'явлення до стягнення заборгованості за сумнівними кредитними операціями (замість пролонгації боргу); уведення негайної заборони на надання додат-

кового кредиту за тими напрямками, за якими вже є порушення кредитних лімітів; зниження раніше встановлених кредитних лімітів; зміна ціни кредиту.

Основним завданням моніторингу кредитного портфеля банку є своєчасне виявлення відхилень у ході кредитної діяльності, які можуть призвести до падіння прогнозованої якості кредитного портфеля, та застосування превентивних заходів. У разі виявлення потенційної можливості реалізації негативного впливу фактичного рівня ризикованості та якості кредитного портфеля на додержання лімітів, нормативів, вимог кредитної політики банку вживаються *заходи зворотного впливу* на структуру та якість кредитного портфеля через внесення коректив у організацію кредитного процесу. Основні напрями моніторингу кредитного портфеля та заходи зворотного впливу моніторингу в разі виявлення сигналів негативних змін у структурі та якості кредитного портфеля наведено у табл. 7.7.

Таблиця 7.7

НАПРЯМИ МОНІТОРИНГУ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ ТА ЗАХОДИ ЗВОРОТНОГО ВПЛИВУ НА КРЕДИТНИЙ ПРОЦЕС І ЯКІСТЬ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ

Напрямок моніторингу	Заходи зворотного впливу
Диверсифікація активних портфелів	Перегляд політики формування портфелів активів
	Перегляд процедури оцінки кредитного ризику за окремими портфелями активів
Диверсифікація кредитних вкладень	Перегляд установлених лімітів за різними напрямками
	Перегляд процедури розрахунку розміру кредиту
	Уточнення кредитних процедур і технологічних карт організації кредитного процесу
Додержання регуляторних вимог	Обмеження на видачу окремих видів кредитів
Забезпечення за кредитами	Переоцінка вартості забезпечення
	Одержання додаткового забезпечення
	Визначення основних видів прийняттого забезпечення
Формування резервів за кредитними операціями	Перегляд процедури оцінки кредитного ризику за кредитними операціями
Стан та динаміка кредитного ринку	Внесення змін у кредитну політику банку на наступний період відповідно до змін на кредитному ринку

Моніторинг стану активних портфелів банку здійснюється з метою постійного контролю за диверсифікацією активів за допомогою низки показників (див. табл. 7.3). За результатами моніторингу виявляються причини можливих негативних змін у якості портфелів активів і їх впливі на результати діяльності банку. Якщо виявлена концентрація портфелів активів з підвищеним ризиком,

який не є плановим або перевищує заплановані рівні, то заходами зворотного впливу моніторингу активів є рішення щодо перегляду структури активних портфелів у бік її поліпшення. Важливо, щоб моніторинг не завершувався констатацією факту, але й впливав на прогностичні показники цих портфелів. Концентрація активів може бути об'єктивно виправдана, наприклад, через безальтернативність розміщення ресурсів. Тоді акцент моніторингу зміщується на формування спеціальних резервів за активними операціями та їх достатність для покриття можливих втрат від реалізації кредитного ризику за певним портфелем активів.

Вимоги банків України сконцентровані на заборгованості позичальників за кредитними операціями, а отже, спостерігається значна концентрація активів у кредитних портфелях банків. Моніторинг кредитного портфеля зосереджується виключно на кредитних операціях. Виявлена під час моніторингу значна концентрація кредитів, наприклад тих, що надані підприємствам однієї галузі економіки з нестабільною кон'юнктурою ринку, є сигналом для перегляду лімітів у розрізі галузей економіки (ліміти за видами економічної діяльності).

Установлюючи ліміти в розрізі видів економічної діяльності, банк передусім ставить за мету одержання прибутку. Якщо кредитною політикою банку передбачене переважне вкладення кредитних ресурсів у певну галузь, то саме там він чекає на максимальні прибутки. Скажімо, наведена в табл. 7.8 структура встановлених банком лімітів свідчить про найбільшу очікувану банком прибутковість кредитних операцій з торговельними підприємствами, підприємствами обробної промисловості й підприємствами сфери фінансового посередництва.

Таблиця 7.8

**СТРУКТУРА ЛІМІТІВ БАНКУ, УСТАНОВЛЕНИХ
У РОЗРІЗІ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ (ПРИКЛАД)**

№ з/п	Галузь економіки	Установлений ліміт, % від обсягу кредитного портфеля
1	Торгівля, обробна промисловість, фінансове посередництво	Не більше ніж 70
2	Добувна промисловість, виробництво електроенергії, газу та води, державні органи і місцеві адміністрації	Не більше ніж 50
3	Будівництво, сфера обслуговування, сільське та рибне господарство, транспорт	Не більше ніж 65

Однак установлені банком ліміти за окремими сферами економічної діяльності позичальників мають не тільки гарантувати максимум прибутку, але й мінімізувати ризик усього кредитного портфеля. І якщо, наприклад, ситуація на внутрішньому ринку свідчить про підвищення ризику в будівництві, то це викликає необхідність скорочення ліміту кредитування організацій цієї галузі. Тобто заходом зворотного впливу моніторингу кредитного портфеля в разі підвищення ризику кредитування в окремих галузях економіки стає перегляд процедури встановлення та розрахунку лімітів кредитування. При цьому такий за-

хід є актуальним не тільки за лімітами, установленими в розрізі галузей економіки, але й за всіма іншими видами лімітування кредитних операцій.

Ще одним напрямом моніторингу кредитного портфеля є додержання регуляторних вимог. Для банків України це передусім — додержання встановлених Національним банком України вимог щодо максимально допустимого рівня великих кредитних ризиків (Н8) і видачі кредитів пов'язаним з банком особам (Н9), які встановлені за портфельним принципом. Якщо значення цих нормативів наближаються до критичних (не більше від 8-кратного розміру регулятивного капіталу для Н8 і не більше від чверті регулятивного капіталу для Н9), то заходом зворотного впливу має стати *припинення видачі кредитів*, які належать до категорії великих кредитів або кредитів пов'язаним з банком особам [1].

Зростання кредитного ризику за кредитним портфелем може відбуватися з причини впровадження нових продуктів або кредитування позичальників, які здійснюють свою діяльність у сферах бізнесу, що не є традиційними для обслуговування у конкретному банку. У цьому разі реакція моніторингу на негативні сигнали має виражатись у пропозиціях щодо коригування кредитних процедур та технологічних карт організації кредитного процесу саме за цими продуктами чи сферами діяльності позичальників.

Наступний напрям моніторингу кредитного портфеля, переважна частина якого — кредити, забезпечені заставою, обов'язково передбачає моніторинг забезпечення за кредитами. Якщо виявляються факти наявності неліквідної застави або застави, яка втрачає свою ринкову вартість, заходами зворотного впливу мають бути пропозиції щодо переоцінки вартості застави та перегляду видів прийнятного забезпечення.

Моніторинг кредитного портфеля не буде дієвим без постійного моніторингу стану та динаміки кредитного ринку. Банки, які прагнуть бути ефективними, мають бути в тренді, прогнозувати зміни на кредитному ринку й коригувати власну кредитну політику.

Стан кредитного портфеля банку та його філій, а також правильність віднесення позичальників до відповідної групи ризику та розрахунку резерву під кредитні ризики постійно (не рідше ніж один раз на місяць) розглядається та аналізується кредитним комітетом. Саме останній приймає рішення щодо заходів зворотного впливу:

- поліпшення стану кредитного портфеля;
- визначення пріоритетних напрямів раціонального вкладення кредитних ресурсів і зміну кредитної політики банку;
- затвердження змінених лімітів кредитування;
- погодження змін до чинних положень щодо здійснення окремих видів кредитних операцій для їх дальшого затвердження;
- визначення основних видів прийнятного забезпечення;
- затвердження переліків елітних, системних клієнтів, пов'язаних з банком осіб;
- затвердження нових кредитних продуктів.

Зміни в кредитній політиці в наступному періоді відповідно до змін на кредитному ринку та чинних положеннях щодо здійснення окремих видів кредитних операцій затверджує Правління банку.

Для створення ефективної системи кредитного моніторингу в банку необхідно:

- на рівні моніторингу індивідуального кредитного ризику запровадити індикатори кредитного ризику;
- на рівні моніторингу портфельного ризику здійснювати аналіз міграції кредитного ризику.

Індикаторами кредитного ризику можуть бути показники, що дають кількісну чи якісну оцінку певного фактора ризику. За допомогою таких індикаторів кредитний департамент спільно з іншими підрозділами може виявляти кредитний ризик на ранніх стадіях і вживати заходів щодо запобігання утворенню простроченої заборгованості. У систему ключових індикаторів уходять певні показники, що відображають фінансовий стан боржників або контрагентів. Процес установлення індикаторів ризику полягає у визначенні максимально допустимих значень конкретних індикаторів, що свідчать про виникнення кредитного ризику.

Оцінка відповідних індикаторів ризику за кожним клієнтом дозволяє визначити нормальні і підвищені показники. Результатом буде можливість визначення найбільш і найменш надійних боржників або контрагентів. У разі коли індикатор ризику сигналізує про виникнення кредитного ризику, банку необхідно вжити заходів з його мінімізації (наприклад, змінити клас кредитоспроможності, підвищити процентну ставку, реструктуризувати заборгованість тощо).

Використання ключових індикаторів ризику дає змогу надалі застосовувати такий інструмент моніторингу, як аналіз міграції.

Аналіз міграції кредитного ризику, з одного боку, є досить ресурсомістким інструментом, з другого — дозволяє оцінити, наскільки своєчасно й у повному обсязі відбувається погашення заборгованості. Поточне значення внутрішніх кредитних рейтингів боржників дає можливість оцінити кредитний ризик за раніше виданими кредитами, ретроспективний аналіз — виявити тенденції його зміни. Залежно від напрямку зміни рейтингу боржників або контрагентів їхній стан може бути оцінений як:

- такий, що поліпшується;
- стабільний;
- такий, що погіршується.

Для того щоб аналіз міграції давав надійні результати, потрібно нагромаджувати інформацію за великі проміжки часу, включаючи періоди як зростання, так і спаду в економіці загалом або в окремій галузі. У цьому разі аналіз міграції стане ефективним інструментом моніторингу кредитного ризику.

Узагальнену інформацію щодо порядку організації кредитного моніторингу в банках наведено в табл. 7.9.

Отже, кредитний портфель банку як сукупна вартість усіх кредитних операцій відтворює три ключові взаємозв'язані аспекти банківської діяльності — дохідність, ліквідність і ризик. Формування кредитного портфеля банку здійснюється за принципами ліквідності, цільової спрямованості, забезпечення найменшого рівня ризикованості та забезпечення дохідності. Структура кредитного портфеля значною мірою залежить від установлених центральним банком регуляторних норм і попиту на кредит. На обсяг і структуру кредитного портфеля

банку впливають: специфіка ринку; розмір банку (розмір власного капіталу); структура пасивів банку; очікуваний дохід; організаційна структура банку; кваліфікація менеджерів банку; якість кредитної політики банку; стан економічної кон'юнктури в країні; грошово-кредитна політика центрального банку; стан фінансового ринку; тенденції розвитку світової економіки.

Таблиця 7.9

ОРГАНІЗАЦІЯ КРЕДИТНОГО МОНІТОРИНГУ В БАНКУ НА РІВНІ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ

Напрямок моніторингу	Періодичність	Виконавці
Додержання обов'язкових і внутрішніх лімітів	Щодня	Підрозділ управління ризиком
Диверсифікація портфелів активів та оцінка ризиків	Щомісяця	Підрозділ управління ризиками
Аналіз трендів і коефіцієнтів	Щомісяця	Підрозділ управління ризиками
Аналіз міграції і стрес-тестів	Щомісяця	Підрозділ управління ризиками
Концентрація ризиків	Щомісяця/ Щокварталу	Підрозділ управління ризиками
		Кредитний комітет
		Правління
		Рада банку
Достатність резервів за кредитними операціями	Щомісяця/ Щокварталу	Підрозділ управління ризиками
		Кредитний комітет
		Правління
		Рада банку
Кредитування пов'язаних осіб	Щомісяця/ Щокварталу	Правління
		Кредитний комітет

Управляти ліквідністю кредитного портфеля банк може, ґрунтуючись на підходах основних теорій — комерційного кредиту, переміщення (трансформації), очікуваного доходу.

Моніторинг кредитного портфеля банку здійснюється для оцінки кредитного ризику на портфельній основі за всіма кредитними операціями. Організаційно в моніторингу задіяні різні функціональні та структурні підрозділи: кредитний; аналізу, планування та звітності; управління ризиками; кредитний комітет, рада та правління банку. Інформаційною базою для моніторингу кредитного портфеля слугує звітність банку.

Рівень кредитного ризику за портфелем активів оцінюється з урахуванням факторів впливу як незначний, помірний і значний. Якість системи управління кредитним ризиком активів банку оцінюється як висока; така, що потребує вдосконалення; низька. Сукупний кредитний ризик (з урахуванням оцінки кредитного ризику та якості системи управління ним) визначається як низький, помір-

ний і високий, а напрям його зміни — такий, що зменшується, стабільний або такий, що зростає.

Рівень індивідуального кредитного ризику залежить від виду кредитної операції, а сукупний кредитний ризик за всіма кредитними операціями (кредитним портфелем) зменшує вартість кредитного портфеля та активів банку загалом. Моніторинг кредитного портфеля здійснюється за низкою показників, які характеризують його обсяг, якість, дохідність і прибутковість, забезпеченість спеціальними резервами. Важливими інструментами моніторингу є визначення трендів, коефіцієнтів, міграції ризику тощо.

Заходи зворотного впливу моніторингу кредитного ризику залежать від напряму моніторингу і передбачають переформатування встановлених лімітів, перегляд і коригування процедур кредитування, технологічних карт, кредитної політики.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні цілі формування кредитного портфеля.
2. Розкрийте зміст кредитного портфеля.
3. За якими ознаками доцільно класифікувати структуру кредитного портфеля банку?
4. Назвіть основні фактори, що впливають на обсяг і структуру кредитного портфеля банку.
5. У чому полягає сутність трьох основних теорій управління активами кредитного портфеля банку?
6. Обґрунтуйте економічний зміст поняття «моніторинг кредитного портфеля банку».
7. Назвіть фактори впливу на рівень ризику кредитного портфеля банку.
8. Які підрозділи банків України задіяні у моніторингу кредитного портфеля?
9. Які документи слугують інформаційним джерелом для здійснення моніторингу кредитного портфеля за різними напрямками?
10. Назвіть фактори формування портфельного кредитного ризику за активами банку.
11. Які фактори впливають на рівень кредитного ризику за кредитним портфелем?
12. Назвіть показники, за допомогою яких можна оцінити рівень концентрації активів банку.
13. За допомогою яких показників оцінюють якість кредитного портфеля банку?
14. Які показники визначають захищеність кредитного портфеля від надмірного ризику?
15. Які заходи зворотного впливу на кредитний процес можуть бути застосовані за результатами моніторингу кредитного портфеля?
16. Визначте напрями моніторингу кредитного портфеля і назвіть підрозділи банку, котрі здійснюють такий моніторинг.

Термінологічний словник

Великий кредит — сукупний розмір усіх наданих кредитів з урахуванням векселів і 100 % сум позабалансових вимог (гарантій, порук), які є в банку щодо одного позичальника або групи споріднених позичальників, яка перевищує 10 % власних коштів (капіталу) банку.

- Ефект східчастої структури кредитного портфеля** — метод зниження кредитного ризику, за яким вкладення банком ресурсів у кредити здійснюється в такий спосіб, щоб після закінчення певного періоду минав термін погашення певної частини вартості кредитного портфеля, а кошти, що вивільнюються, реінвестувались у нові кредити.
- Індикатори кредитного ризику** — показники, що дають кількісну чи якісну оцінку певного фактора ризику для виявлення його критичного рівня на ранніх стадіях з метою вживання превентивних заходів.
- Кредитна операція** — вид активних банківських операцій, пов'язаних з розміщенням залучених банком коштів способом їх надання в тимчасове користування, взяттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов, наданням гарантій третім особам і розміщенням депозитів на строк і на вимогу.
- Кредитний портфель** — агрегована вартість усіх кредитних операцій, у тому числі прострочених, пролонгованих і сумнівних щодо повернення, що обліковується за балансовими та позабалансовими рахунками станом на певну дату.
- Моніторинг кредитного портфеля** — комплекс безперервних дій банку з одержання та аналізу інформації про ризикованість кредитного портфеля з метою оперативного реагування на можливість зниження його якості.
- Онкольний кредит** (від англ. On-call) — банківський короткостроковий кредит, що надається без зазначення термінів погашення (на вимогу або до запитання). Надається банками, як правило, під забезпечення товарами та цінними паперами. Повернення такого кредиту здійснюється на вимогу кредитора (як правило, з попередженням за два-сім днів до дати закриття рахунку).
- Сек'юритизація кредитів** — виведення активів у вигляді заборгованості за кредитами з балансу банку та їх рефінансування за допомогою емісії цінних паперів на ринку капіталу (традиційна сек'юритизація активів). Існує і так звана *синтетична сек'юритизація* — продаж не пулу активів, а визначеного ризику (ізолювано, наприклад, за допомогою кредитного деривативу), пов'язаного з пулом активів. Пул залишається у власності оригінатора.

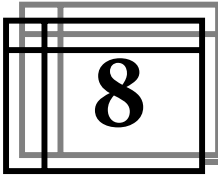
Література

---

1. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затв. постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-0>
2. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» : Постанова Правління НБУ від 15.03.2004 № 104 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>
3. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затв. постановою Правління Національного банку України від 01.03.2016 № 129 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0129500-16/para14#n14>
4. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затв. постановою Правління Національного банку України від 30.06.2016 № 351 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>

5. *Голуб В. М.* Управління кредитним портфелем комерційного банку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / В. М. Голуб ; Київ. нац. екон. ун-т. — Київ, 2004. — 19 с.
6. *Дзюблюк О.* Механізм забезпечення якості кредитного портфеля й управління кредитним ризиком банку в період кризових явищ в економіці / О. Дзюблюк // Журнал європейської економіки. — 2010. — № 1. — С. 108–125.
7. *Синки Дж.* Управление финансами в коммерческих банках / Дж. Синки ; пер с англ. — М. : Catallaxy, 1994. — 820 с.
8. *Побоча К. П.* Управління кредитним портфелем комерційного банку в системі антикризового регулювання : автореф. ... дис. канд. екон. наук : 08.00.08 / К. П. Побоча ; Нац. ун-т держ. податкової служби України. — Ірпінь, 2012. — 20 с.
9. *Примостка Л. О.* Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі : монографія / Л. О. Примостка. — Київ : КНЕУ, 2002. — С. 167–169.
10. *Чуб П. М.* Підходи до управління кредитним портфелем комерційного банку : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, гроші та кредит» / П. М. Чуб. — Київ, 2003. — 232 с.

Розділ

ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ БАНКАМИ РЕЗЕРВІВ ЗА КРЕДИТНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ

Після вивчення цього розділу ви зможете

- зрозуміти необхідність створення резервів за активами банку;
- визначити коефіцієнт імовірності дефолту боржника банку;
- розраховувати вартість експозиції під ризиком дефолту;
- розраховувати розмір можливих втрат банку за кредитною операцією;
- розрахувати розмір спеціального резерву, що його повинен створити банк для покриття можливих втрат за різними видами кредитних операцій;
- вирізняти особливості формування резерву за окремими кредитними операціями;
- коригувати розмір створеного резерву за кредитною операцією.

8.1. Порядок визначення розміру спеціальних резервів за кредитними операціями

З метою страхування ризиків банки створюють різні види резервів — загальні, обов’язкові та спеціальні. Кожен з резервів є частиною фінансових ресурсів, які тимчасово виключаються з обороту і використовуються банком у разі потреби як джерело покриття різного роду втрат. Загальні резерви створюються за кошти прибутку після оподаткування для відшкодування непередбачених збитків від різних видів невизначених ризиків. Такі резерви можуть формувати будь-які юридичні особи — суб’єкти господарської діяльності для страхування невизначених ризиків, що притаманні їхній статутній діяльності. Так, в Україні юридичні особи для покриття збитків від господарської діяльності за результатами фінансового року створюють резервний фонд, який за економічним змістом є загальним резервом, тобто резервом коштів для покриття збитків від статутної діяльності. Резервний фонд формують усі господарські товариства, а отже, і кредитні установи, що за організаційно-правовою формою діяльності є господарськими товариствами певного виду [2; ст. 87].

На відміну від загальних резервів у більшості країн світу обов'язкові та спеціальні резерви формують тільки банківські установи. Обов'язкові, або їх ще називають мінімальні, резерви створюються банками для страхування ризику невиконання своїх зобов'язань способом акумулювання коштів на рахунку в центральному банку. Розмір обов'язкових резервів установлюється у відсотковому відношенні до зобов'язань (за депозитами та/або іншими встановленими законом позиціями активів чи пасивів банку).

Спеціальні резерви банки формують для страхування визначених ризиків невиконання зобов'язань клієнтами, контрагентами перед банком за активними операціями. Спеціальним резервам притаманні такі особливості:

➤ створюються вони для страхування визначених ризиків невиконання зобов'язань клієнтами, контрагентами перед банком за кредитами та іншими активними операціями (на відміну від обов'язкових і загальних);

➤ формуються способом віднесення на витрати банку;

➤ зменшують балансову вартість активів, тому їх ще називають оціночними;

➤ використовуються виключно для відшкодування втрат за активними операціями, за якими вони створені. Кожен з них, незважаючи на однакову мету створення — страхування ризику, має власний напрям такого відшкодування — втрати від конкретної активної операції. Резерв за одним видом активних операцій не може використовуватись для відшкодування втрат за іншими активними операціями та для покриття втрат від банківської діяльності загалом.

Банки України за активними банківськими операціями, які обліковуються за балансовими або позабалансовими рахунками, створюють резерви:

- за кредитними операціями;
- операціями з розміщення коштів у інших банках;
- операціями з придбання цінних паперів;
- дебіторською заборгованістю;
- наданими фінансовими зобов'язаннями [5].

Необхідність створення резервів за активними операціями, що обліковуються на балансі, спричинена зменшенням їх корисності — втратою зі збігом часу частини їхньої вартості. Втрата корисності конкретного активу призводить до ймовірних збитків, які банки можуть покривати (відшкодовувати) за кошти створеного за цією активною операцією відповідного спеціального резерву.

Необхідність створення спеціального резерву за наданими фінансовими зобов'язаннями, які обліковуються за позабалансовими рахунками, спричинена наявністю, з одного боку, ризику їх невиконання банком у майбутньому, а з другого боку ризику можливих втрат унаслідок вибуття ресурсів, пов'язаних з виконанням узятих банком на себе фінансових зобов'язань.

Для визначення необхідного розміру резерву за конкретною активною операцією банк повинен регулярно оцінювати рівень кредитного ризику за нею та визначати в такий спосіб розмір очікуваних втрат унаслідок реалізації кредитного ризику. Розмір спеціального страхового резерву, який потрібно створити банку за певним видом активних операцій, прямо залежить від розрахованого розміру очікуваних втрат за відповідним активом. Очікувані втрати, у свою чергу, залежать від різниці між вартістю активу, за якою він обліковується у ба-

лансі банку, та розрахунковою теперішньою вартістю майбутніх грошових потоків за цим активом станом на певну дату протягом усього строку чинності договору, за яким цей актив з'явився на балансі. Перевищення розрахункової теперішньої вартості майбутніх грошових потоків за певним активом над його вартістю за балансовим обліком свідчить про потенційну здатність боржника погасити борг, тобто про відсутність ймовірності його [боржника] дефолту. Резерв у такому разі створювати немає потреби.

Якщо ж попередньо розраховані майбутні грошові потоки за певним активом за підрахунками банку не покривають балансової вартості активу, то величина цієї розбіжності (балансова вартість мінус теперішня вартість майбутніх грошових потоків за активом) і є необхідним розміром спеціального резерву саме за цим активом. Саме за кошти цього резерву покриватиметься безнадійний борг за цим активом за реалізації кредитного ризику.

Сучасні підходи до оцінки кредитного ризику за банківськими активами ґрунтуються на принципах і рекомендаціях Базельського комітету з банківського нагляду, в основі яких закладено IRB-метод (Internal Rating Based). Суть IRB-методу полягає в тому, що визначаються непередбачувані та передбачувані збитки. За цим методом оцінюється ймовірність дефолту з застосуванням таких основних компонентів розрахунку рівня кредитного ризику:

- 1) ймовірність дефолту боржника або контрагента (PD Probability of Default);
- 2) експозиція під ризиком дефолту (EAD — Exposure at Default);
- 3) можливі втрати банку в разі дефолту боржника або контрагента (LGD — Loss Given Default);
- 4) строк виконання платежу (M — Maturity).

У відносинах між банком і боржником або контрагентом може виникнути такий стан, за якого існує висока ймовірність невиконання боржниками зобов'язань перед банком протягом зазначеного відповідним договором періоду. Цей стан свідчить про високий рівень кредитного ризику й ймовірність дефолту (PD).

Ймовірність дефолту (PD) як компонент розрахунку рівня кредитного ризику має дати відповідь на запитання: з якою ймовірністю боржник або контрагент не виконають своїх зобов'язань перед банком протягом певного періоду з тієї чи іншої причини (затримка платежів, втрата платоспроможності, пролонгація кредиту тощо)? Цей компонент розрахунку кредитного ризику може бути виражений у відсотках або коефіцієнтом. Якщо, скажімо, за активом у 100 одиниць $PD = 0,1$, то це означає, що зі 100 одиниць активу 10 можуть бути не виконаними. Розрахований $PD = 0$ свідчить про те, що всі 100 одиниць активу будуть виконані. Тобто ризику дефолту нема. Така кредитна операція з огляду на якість належить до найвищої категорії. В Україні безризиковим для банків є розміщення коштів у Національному банку України ($PD = 0$) [5]. Утім якщо $PD = 1$, то існує загроза того, що зі 100 одиниць активу всі 100 % можуть бути не виконаними. Це вже означає фактичну реалізацію кредитного ризику і безнадійність кредиту з огляду на можливість його погашення. Такий кредит відносять до найнижчої категорії за якістю.

Основними ознаками високого кредитного ризику за кредитними операціями банків України з боржниками-юридичними особами є:

- функціонування боржника менше від одного року з дати державної реєстрації;
  - брак підтвердженого провідним світовим рейтинговим агентством рейтингу боржника-нерезидента;
  - прострочення понад 30 календарних днів боргу перед банком за операціями з урахування векселів і за факторинговими операціями;
  - від'ємне значення капіталу боржника на кінець року протягом трьох останніх років поспіль;
  - високий рівень довгострокових і короткострокових зобов'язань боржника, який оцінюється банками України за значеннями показників співвідношення зобов'язань боржника до доходу (покриття боргу) та прибутку. Кредитний ризик вважається високим, якщо короткострокові та довгострокові зобов'язання боржника більше ніж у 2,5 разу перевищують чистий дохід від реалізації продукції (ЧД р.п) та більше ніж у п'ять разів перевищують операційний прибуток (збиток) до відрахування амортизації (ОП + АВ) чи операційний прибуток (збиток) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (ОП р) або якщо останній (ОП + АВ чи ОП р) має від'ємне чи нульове значення [5];
  - виявлення факту спрямування кредиту, наданого боржникові, на погашення боргів перед своїми контрагентами;
  - недостатній обсяг документально підтверджених очікуваних надходжень виручки в іноземній валюті та в національній валюті для виконання зобов'язань за договором про надання кредиту в іноземній валюті. Слід зазначити, що надходження виручки вважається достатнім для погашення кредиту, наданого в іноземній валюті, якщо одночасно виконуються такі умови:
    - а) обсяг документально підтверджених очікуваних надходжень боржника в іноземній і в національній валютах протягом року від дати розрахунку розміру кредитного ризику перевищує обсяг його зобов'язань за цим кредитним договором. При цьому до уваги беруться строки виконання цих зобов'язань і ризик конвертації валюти;
    - б) банк має позитивний досвід за останній рік, що передує даті розрахунку розміру кредитного ризику, перевищення надходжень на рахунки боржника над відповідними зобов'язаннями. При цьому до уваги беруться рахунки і в іноземній, і в національній валютах, що відкриті як самим банком, так і в інших банках [5].
- Виявивши ознаки високого кредитного ризику, банк обов'язково коригує в бік пониження визначений станом на звітну дату клас боржника або контрагента [5].
- У будь-якому разі незалежно від визначеного на звітну дату і скоригованого за наявності факту високого кредитного ризику клас боржника або банку-контрагента борг за активом, який перебуває під ризиком їхнього дефолту називають *експозицією під ризиком* (EAD). За кредитними операціями, яким кредитний ризик притаманний апіорі, експозиціями під ризиком є:
- балансова вартість кредиту (у частині основного боргу та нарахованих доходів);
  - балансова вартість коштів, розміщених в інших банках;
  - вартість наданого фінансового зобов'язання, що обліковується за позабалансовими рахунками [5].

Дефолт боржника або контрагента призводить до фінансових втрат банку, оскільки частина активів (експозиція під ризиком) стає збитковою. *Можливі втрати банку в разі дефолту (LGD)* боржника або контрагента як компонент розрахунку кредитного ризику дає відповідь на запитання: наскільки великим буде передбачуваний збиток банку в разі несплати боргу боржником чи контрагентом? Частина активів, яка, можливо, принесе збиток, і та частина активів, яка потенційно може бути повернена, визначається у відсотках від загальної вартості експозиції під ризиком дефолту. Якщо, приміром, за активом у 100 одиниць можливі втрати банку в разі дефолту боржника або контрагента (LGD) визначені на рівні 10 %, то, відповідно, банк сподівається на вчасне і повне повернення боргу за 90 % цього активу.

Строк виконання платежу за банківським активом (M), як правило, береться номінальний і вимірюється в роках.

Розмір експозиції під ризиком (EAD) за кредитними операціями визначається виходячи з балансової вартості відповідного активу (вартості позабалансового зобов'язання) без урахування суми вже сформованого резерву за ними [5]. Банки визначають вартість експозицій під ризиком на регулярній основі, щоб регулювати розмір створених резервів за кредитними операціями. За незмінної вартості експозиції під ризиком зростання коефіцієнта ймовірності дефолту означає збільшення можливих втрат банку в разі дефолту боржника і необхідність збільшення розміру резерву за таким активом. Зменшення розміру можливих втрат від дефолту боржника за незмінної вартості експозиції під ризиком, навпаки, потребує розформування вже сформованого резерву.

Створення резервів за кредитними операціями є невід'ємною частиною управління кредитними ризиками та кредитної діяльності банку загалом. IRB-метод оцінки кредитних ризиків передбачає розробку банком внутрішніх рейтингів боржників з урахуванням чітких методологічних і звітних вимог, установлених національним регулятором. Для формування резерву банки України розробляють і затверджують внутрішньобанківські положення щодо оцінки ризиків.

Ризик невиконання боржником або контрагентом зобов'язань за кредитними операціями з метою з'ясування необхідності створення резерву оцінюється банками щомісяця станом на 1 число кожного місяця, наступного за звітним, до встановленого строку подання статистичної звітності за формою № 10 (місячна) «Оборотно-сальдовий баланс банку» [5].

З метою розрахунку розміру кредитного ризику за кредитною операцією обчислюється значення кожного з компонентів розрахунку кредитного ризику (PD, LGD та EAD) на основі таких факторів [5]:

- 1) категорії боржника або контрагента;
- 2) виду кредитної операції;
- 3) валюти боргу;
- 4) виду забезпечення за кредитною операцією;
- 5) способу оцінки активу.

Як уже зазначалось, банки України розробляють у рамках вимог Національного банку внутрішні рейтинги в розрізі чотирьох категорій боржників за кре-

дитними операціями. Оцінка кредитного ризику цих категорій боржників здійснюється за чотирма видами заборгованості:

- борги підприємств (юридичних осіб);
- борги держави (бюджетних установ);
- борги банків;
- борги дрібних клієнтів (фізичних осіб).

За видом кредитних операцій мають свої особливості оцінка ризиків за кредитними операціями, що обліковуються за активними балансовими рахунками (надані кредити та кошти, що розміщені в інших банках) та за активними позабалансовими рахунками (зобов'язання з кредитування, гарантії, акредитиви, акцепти та авалі, що надані банкам і клієнтам).

Існують відмінності в оцінці кредитного ризику за кредитними операціями в національній та іноземній валюті. Під час здійснення кредитної операції в іноземній валюті крім кредитного ризику обов'язково враховується ризик країни, який за певних обставин може навіть перевищувати кредитний.

Розрахунок розміру кредитного ризику за активами банку може здійснюватися як на індивідуальній, так і на груповій основі. В основі IRB-методу — оцінка кредитного ризику за кожним боржником, тобто на індивідуальній основі. Для вітчизняних банків Національний банк України допускає об'єднання фінансових активів у групи з однорідними характеристиками кредитного ризику, тобто допускає розрахунок кредитного ризику на груповій основі [5].

Щодо кредитних операцій, то основними критеріями для їх об'єднання у групи з метою оцінки кредитного ризику можуть бути категорія боржника, вид кредитного продукту, невеликий обсяг, розмір індивідуальних вимог та інші встановлені регулятором характеристики [5].

Банки України розраховують вартість експозиції під ризиком дефолту (EAD), коефіцієнт імовірності дефолту (PD) та розмір можливих втрат від дефолту боржника (LGD) та формує в разі потреби резерв у розмірі можливих втрат від дефолту боржника за кредитними операціями, які обліковуються за активними балансовими рахунками таких груп [5]:

- 1) кошти, розміщені в інших банках, у тому числі строкові вклади (депозити);
- 2) усі надані кредити усім категоріям позичальників, у тому числі:
  - кредити, надані банкам, органам державної влади, органам місцевого самоврядування;
  - іпотечні кредити, надані суб'єктам господарювання, фізичним особам, органам державної влади, органам місцевого самоврядування;
  - кредити в поточну діяльність, надані суб'єктам господарювання та на поточні потреби фізичним особам;
  - вимоги, придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання;
  - кредити, надані суб'єктам господарювання та фізичним особам за врахованими вексями;
  - фінансовий лізинг (оренда), наданий суб'єктам господарювання та фізичним особам;
  - кредити, надані суб'єктам господарювання за операціями репо;

3) активні залишки за коштами на вимогу усіх категорій вкладників: суб'єктів господарювання, фізичних осіб, банків, небанківських фінансових установ.

Особливості окремих кредитних операцій банків, таких як розміщення коштів у інших банках (у тому числі пов'язаних зі специфікою розрахунків), надання банками фінансових зобов'язань, облік яких здійснюється не за балансовими, а за позабалансовими рахунками, обумовлюють специфіку визначення кредитного ризику та формування резерву за цими операціями. Докладніше про це йдеться в підрозд. 8.3.

8.2. Визначення необхідного розміру резерву за наданим кредитом

З огляду на кожен окрему кредитну операцію банк має створити спеціальний резерв на випадок можливих втрат від дефолту боржника або контрагента. Розмір такого резерву залежить від вартості самої кредитної операції — експозиції під ризиком ($EAD_{\text{інд}}$) і визначених банком рівня ймовірних втрат ($LGD_{\text{інд}}$) і ймовірності дефолту боржника ($PD_{\text{інд}}$), які оцінюються на кожен звітну дату.

Банки визначають вартість експозицій під ризиком на регулярній основі, щоб регулювати розмір створених резервів за кредитними операціями. За незмінної вартості експозиції під ризиком зростання коефіцієнта ймовірності дефолту означає збільшення можливих втрат банку в разі дефолту боржника і необхідність збільшення розміру резерву за таким активом. Зменшення розміру можливих втрат від дефолту боржника за незмінної вартості експозиції під ризиком, навпаки, потребує розформування вже сформованого резерву.

Розмір експозиції під ризиком ($EAD_{\text{інд}}$) за кожним наданим кредитом визначається виходячи з балансової вартості заборгованості за ним і з нарахованих доходів за весь строк з дня оцінки кредитного ризику до терміну погашення кредиту за договором. Балансова вартість заборгованості за кредитом визначається без коригування на суму вже сформованого резерву [5].

Для визначення коефіцієнтів ймовірності дефолту (PD) та можливих втрат від дефолту боржника (LGD) у банках обов'язково розробляються і затверджуються окремі методики встановлення значень цих коефіцієнтів.

Динамічність діяльності боржників і контрагентів банків пояснює необхідність нагромадження інформації щодо цієї динаміки та змін у кредитній історії кожного з них. Дефолт певного боржника не є постійним його станом, тому в банках існують спеціальні внутрішні документи, які регламентують:

- порядок визнання та припинення визнання банком дефолту боржника або банку-контрагента;
- порядок формування, статистичного підтвердження та документування власного досвіду банку щодо значень коефіцієнтів PD і LGD у розрізі боржників і банків-контрагентів;

➤ порядок формування, статистичного підтвердження та документування власного досвіду банку щодо дефолтів боржників і банків-контрагентів і втрат за кредитними операціями з ними;

➤ порядок формування, статистичного підтвердження та документування власного досвіду банку щодо ризиків, на які наражається боржник і банк-контрагент унаслідок участі в групі юридичних осіб під спільним контролем чи групі пов'язаних контрагентів.

Діапазони допустимих значень коефіцієнта ймовірності дефолту боржника-юридичної особи (PD) встановлює для банків України Національний банк у розрізі визначених банком внутрішніх рейтингів (табл. 8.1).

Фактичне значення коефіцієнта $PD_{\text{інд}}$ кожного конкретного боржника встановлюється виходячи з його класу, визначеного на підставі оцінки фінансового стану та скоригованого з урахуванням належності до групи юридичних осіб під спільним контролем, групи пов'язаних контрагентів, наявності ознак, що свідчать про високий кредитний ризик, вимог щодо визнання чи припинення визнання банком дефолту, своєчасності сплати боргу.

Таблиця 8.1

ДІАПАЗОНИ ЗНАЧЕНЬ КОЕФІЦІЄНТА ЙМОВІРНОСТІ ДЕФОЛТУ (PD БОРЖНИКА-ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ, УСТАНОВЛЕНІ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ [5])

Клас боржника-юридичної особи	Діапазони значень коефіцієнтів PD
1	0,005—0,009
2	0,01—0,019
3	0,02—0,03
4	0,04—0,06
5	0,07—0,10
6	0,11—0,17
7	0,18—0,32
8	0,33—0,59
9	0,60—0,99
10	1,0

Для боржників-фізичних осіб, у тому числі підприємців, у визначенні коефіцієнта ймовірності дефолту ($PD_{\text{інд}}$) не береться до уваги їх належність до групи юридичних осіб під спільним контролем, а для боржників-бюджетних установ — до групи юридичних осіб під спільним контролем і до групи пов'язаних контрагентів [5]. (Детально порядок визначення банками України коефіцієнта ймовірності дефолту боржників і контрагентів викладений у підрозд. 6.3.)

Без урахування екзогенних факторів здатність боржника повернути борг залежить, з одного боку, від його фінансового стану, за яким формується судження про первинні джерела погашення, а з другого — від забезпеченості кредиту вторинними джерелами погашення.

Існує обернена залежність між рівнем можливих втрат банку за кожним наданим кредитом ($LGD_{\text{інд}}$) і рівнем повернення боргу за кредитом (RR) за рахунок реалізації забезпечення за ним. Що вищий рівень повернення боргу, то нижчий рівень можливих втрат банку за цим кредитом:

$$LGD_{\text{інд}} = 1 - RR_{\text{інд}} . \quad (8.1)$$

Завдяки реалізації прав на забезпечення за кредитом банк може частково чи повністю погасити заборгованість. Однак у розрахунку поточної вартості можливого грошового потоку від реалізації застави обов'язково має братися до уваги рівень її ліквідності відповідно до встановленого регулятором коефіцієнта ліквідності забезпечення (k) (див. дод. Б.7 та підрозд. 2.3) [5].

У практиці організації кредитних відносин крім застави існують і інші види надходжень у погашення заборгованості за кредитом за кошти вторинних джерел. Це кошти, які надходять від гарантів, поручителів, від страхових компаній (страхові відшкодування), а також від реалізації майна боржника (крім наданого в заставу) чи поручителя. Співвідношення поточної вартості майбутніх грошових потоків за вторинними джерелами погашення заборгованості боржника перед банком до вартості експозиції під ризиком визначає рівень повернення боргу за кошти вторинних джерел. При цьому вартість грошових потоків за вторинними джерелами вміщує вартість надходжень від реалізації застави (CV), попередньо скорегованої на коефіцієнт ліквідності забезпечення (k), та вартість інших надходжень (RC). Тож алгоритм розрахунку рівня повернення боргу за кожним конкретним кредитом має такий вигляд:

$$RR_{\text{інд}} = (CV \cdot k + RC) / EAD_{\text{інд}} . \quad (8.2)$$

За наявності кількох видів забезпечення за кредитом до розрахунку $RR_{\text{інд}}$ береться сума вартостей усіх видів, попередньо скоригованих на коефіцієнт їх ліквідності. Слід зауважити, що забезпечення має відповідати встановленому регулятором переліку, а також критеріям і принципам прийнятності (детально про це йдеться в підрозд. 2.3). Якщо ж забезпечення немає або воно не відповідає переліку, критеріям та принципам прийнятності, то до розрахунку рівня повернення боргу за кредитом ($RR_{\text{інд}}$) значення вартості надходжень від реалізації застави (CV) береться рівним нулю [5].

У розрахунку розміру кредитного ризику розмір інших надходжень (RC) включається не в повній сумі, а обмежується 5 % від суми боргу, що не покрита вартістю забезпечення, з коригуванням на коефіцієнт ліквідності (визначається на підставі судження банку) [5].

Рівень можливих втрат банку в разі дефолту боржника ($LGD_{\text{інд}}$) за конкретним кредитом, визначений за формулою (8.1), зменшує корисність цього активу, тобто балансова вартість заборгованості за ним не може бути погашена в повному обсязі, а за попередніми висновками банку поточна вартість грошового потоку за ним буде меншою з урахуванням рівня повернення боргу ($RR_{\text{інд}}$). Зважена на ризик неповернення вартість експозиції під ризиком дефолту борж-

ника з урахуванням коефіцієнта ймовірності дефолту є кредитним ризиком ($CR_{\text{інд}}$) за цим конкретним кредитом, під який необхідно сформувати резерв.

Спираючись на Базельський підхід до розрахунку прогнозних збитків банку (EL) за активами [формула (6.2)] та наявну залежність між рівнем можливих втрат банку за кожним наданим кредитом ($LGD_{\text{інд}}$) і рівнем повернення боргу за кредитом ($RR_{\text{інд}}$) за кошти реалізації забезпечення за ним [формула (8.1)], ми можемо вивести формулу для обчислення необхідного розміру резерву, що його має сформувати банк за кожним конкретним кредитом:

$$EL_{\text{інд}} = PD_{\text{інд}} \cdot EAD_{\text{інд}} \cdot (1 - RR_{\text{інд}}). \quad (8.3)$$

Використавши формулу для встановлення рівня повернення боргу за кредитом (RR) за кошти реалізації забезпечення [формула (8.2)] дістаємо формули (8.4) та (8.5) для визначення необхідного розміру резерву, що його має створювати банк для покриття збитків за конкретним кредитом у разі дефолту боржника:

$$EL_{\text{інд}} = PD_{\text{інд}} \cdot EAD_{\text{інд}} \cdot [(1 - (CV \cdot k + RC) / EAD_{\text{інд}})]; \quad (8.4)$$

$$EL_{\text{інд}} = PD_{\text{інд}} \cdot [(EAD_{\text{інд}} - (CV \cdot k + RC))]. \quad (8.5)$$

Розмір резерву за кожною кредитною угодою (за кожним окремим кредитом) визначається станом на 1 число місяця, що слідує за звітним.

Розмір кредитного ризику та необхідного резерву за кредитною операцією, що здійснюється в рамках кредитної лінії, оцінюється за кожним наданим у її межах траншем як за окремим кредитом у межах ліміту за кредитною лінією згідно з умовами, визначеними договором [5].

8.3. Особливості створення резервів за окремими кредитними операціями

Створення резерву за кредитними операціями на груповій основі. Для оцінки рівня можливих втрат банку в разі дефолту боржника або контрагента за кредитними операціями та визначення необхідного розміру резерву для покриття цих втрат рівень кредитного ризику може оцінюватись не тільки на індивідуальній, але й на груповій основі.

Об'єднання кредитних операцій у групи для оцінки кредитного ризику здійснюється за наявності спільних характеристик (умов однорідності), таких як цільове спрямування кредиту, вид кредитного продукту, обсяг кредиту, суттєвість розміру індивідуальних вимог [5].

У групу однорідних за цільовим спрямуванням кредитів можуть об'єднуватись кредити, що надані одній категорії позичальника: фізичним особам чи юридичним особам. За видом кредитних продуктів можуть об'єднуватись, наприклад, іпотечні кредити, кредити на придбання транспортних засобів, кредити на невідкладні

потреби фізичних осіб тощо. До групи однорідних кредитів за критерієм обсягу заборгованості кредитні менеджери банків України можуть включати заборгованість індивідуального боржника за умови, що загальна сума його боргу перед банком не перевищує 0,2 % від загальної суми боргу за цією групою.

На груповій основі може оцінюватись рівень кредитного ризику та створюватися спеціальний резерв за кредитами, наданими боржникам у невеликих розмірах, максимальна сума боргу за якими не перевищує встановлених НБУ вимог [5].

Так, банки України можуть об'єднувати у групу однорідні кредити, надані боржнику — фізичній особі, загальна сума боргу за якими не перевищує 2000 тис. грн (або еквівалент цієї суми в іноземній валюті), які є одночасно однорідними за видом застави, рівнем покриття боргу вартістю предмета застави та своєчасністю погашення боргу. Порядок класифікації видів заборгованості за кредитами, наданими фізичним особам для включення їх у портфель однорідних кредитів, наведено у табл. 6.5.

Фактичне значення коефіцієнта ймовірності дефолту ($PD_{\text{груп}}$) боржників за кредитами, уключеними до груп кредитів до 2000 тис. грн, наданих фізичним особам, банки України визначають за власними методиками в межах установлених НБУ діапазонів, наведених у табл. 6.3 (за кредитами в національній валюті) та 6.4 (за кредитами в іноземній валюті).

Кредити, надані юридичній особі, загальна сума боргу за якими не перевищує 2000 тис. грн, або еквівалент цієї суми в іноземній валюті, для їх об'єднання у групу з метою оцінки ризику на груповій основі мають бути одночасно однорідні за видом застави, рівнем покриття боргу вартістю предмета застави, своєчасністю погашення боргу, періодичністю та обсягом сплати основної суми заборгованості, періодичністю та обсягом сплати процентів [5].

Фактичне значення коефіцієнта ймовірності дефолту ($PD_{\text{груп}}$) боржників за кредитами, уключеними до груп кредитів до 2000 тис. грн, наданих юридичним особам, банки України визначають за власними методиками в межах установлених НБУ діапазонів, наведених у табл. 6.6.

Розмір резерву за групою однорідних кредитів, наданих як юридичним, так і фізичним особам, визначається станом на 1 число місяця, що йде за звітним, на груповій основі.

Зважена на ризик неповернення вартість експозиції під ризиком дефолту боржників ($EAD_{\text{груп}}$) із урахуванням коефіцієнта ймовірності дефолту $PD_{\text{груп}}$ є кредитним ризиком ($CR_{\text{груп}}$) (формула 6.5), за умови реалізації якого банк матиме ймовірні збитки за групою однорідних кредитів $EL_{\text{груп}}$. Під розмір імовірних збитків за групою однорідних кредитів банк повинен сформувавши резерв для покриття ймовірних втрат:

$$EL_{\text{груп}} = \sum_{m=1}^n EAD_m \cdot PD_{\text{груп}} \cdot LGD_{\text{груп}}, \quad (8.6)$$

де $EL_{\text{груп}}$ — розмір імовірних збитків банку за групою однорідних кредитів;
 n — загальна кількість кредитів у групі однорідних кредитів;

m — порядковий номер кредиту в групі однорідних кредитів;
EAD — експозиція під ризиком на дату оцінки;
 $PD_{\text{груп}}$ — коефіцієнт імовірності дефолту боржників або контрагентів, заборгованість яких включена до групи однорідних кредитів;
 $LGD_{\text{груп}}$ — коефіцієнт, що відповідає рівню збитків за групою однорідних кредитів у разі дефолту.

Створення резерву за коштами, розміщеними в інших банках. Банки можуть мати залишки коштів:

- на кореспондентських рахунках, відкритих у інших банках;
- кореспондентському рахунку в центральному банку;
- депозитних рахунках в інших банках, у тому числі:
  - за вкладами овернайт;
  - за короткостроковими вкладами;
  - за довгостроковими вкладами (у тому числі розміщеними на умовах субординованого боргу);
- депозитному рахунку в центральному банку, у тому числі:
  - за операціями репо;
  - за короткостроковими вкладами;
- рахунках для обліку коштів у розрахунках [4].

Банківські операції, за якими виникають такі залишки коштів, мають кредитний характер, оскільки їм притаманні принципи кредиту: цільовий характер, строковість, поверненість, платність, забезпеченість. Розмір кредитного ризику за коштами, розміщеними в інших банках, та необхідний розмір спеціального резерву для покриття можливих втрат за цими операціями банк визначає в такій послідовності. Щомісяця станом на звітну дату банки України на підставі оцінки фінансового стану за даними фінансової і статистичної звітності та з урахуванням фактора своєчасності сплати боргу визначають внутрішній рейтинг кожного банку-боржника або контрагента через присвоєння йому відповідного класу (одного з п'яти класів — див. підрозд. 3.4).

У внутрішньобанківських методиках обов'язково передбачаються оптимальні значення абсолютних показників і характеристики відносних показників, що використовуються для оцінки фінансового стану банків, а також порядок урахування фактичних значень цих показників під час оцінки кредитного ризику за кредитними операціями з іншими банками і спосіб їх застосування у власній системі класифікації кредитних операцій [5]. За цією методикою саме клас банку-боржника або контрагента та його резидентність мають бути підставою для визначення фактичного значення коефіцієнта ймовірності дефолту ($PD_{\text{інд}}$) за коштами, розміщеними банком у цьому банку, у межах установлених НБУ діапазонів (табл. 6.7).

Зауважимо, що фактичне значення $PD_{\text{інд}}$ визначається за скоригованим класом банку-боржника або контрагента. Коригування здійснюється для врахування впливу таких факторів: належності банку-боржника або контрагента до групи юридичних осіб під спільним контролем чи групи пов'язаних контрагентів; наявності ознак, що свідчать про високий кредитний ризик кредитної операції з ним; визнання чи припинення визнання банком його дефолту; з'ясування факту

за кредитною історією боржника щодо його класифікації за класом 5; інших передбачених методикою банку факторів, що можуть негативно вплинути на виконання ними зобов'язань.

За наявності перелічених факторів банк понижує клас такого банку-боржника або контрагента. Порядок урахування їх впливу в межах передбаченого НБУ діапазону банк визначає у внутрішньобанківському положенні [5].

За допомогою фактичного значення коефіцієнта ймовірності дефолту конкретного банку-боржника або контрагента ($PD_{\text{інд}}$) визначається розмір ймовірних втрат банку від реалізації кредитного ризику за цією експозицією під ризиком дефолту ($EAD_{\text{інд}}$ за коштами, розміщеними в іншому банку) та розмір спеціального резерву, що його має створити банк для покриття цих втрат:

$$EL_{\text{інд}} = PD_{\text{інд}} \cdot EAD_{\text{інд}}. \quad (8.7)$$

Під час розрахунку резерву за коштами, розміщеними в інших банках як гарантійні депозити або грошове покриття за акредитивом сума боргу ($EAD_{\text{інд}}$) зменшується на суму покриття за таким акредитивом за таких умов [5]:

— заявник акредитива перебирає на себе ризики, пов'язані з відбором банків, які беруть участь у розрахунках;

— гарантійні депозити відповідають за строками та сумами певному акредитиву та обліковуються на окремих аналітичних рахунках.

Розмір резерву в цьому разі визначається за формулою (8.5).

Створення резерву за наданими фінансовими зобов'язаннями. Надані фінансові зобов'язання банку, що обліковуються за позабалансовими рахунками, охоплюють [4]:

- гарантії і поруки, надані іншим банкам;
- підтверджені банком акредитиви та надані рамбурсні зобов'язання;
- акцепти та авалі, надані банкам;
- гарантії та авалі, надані клієнтам;
- зобов'язання з кредитування, надані іншим банкам;
- зобов'язання з кредитування, надані клієнтам.

За наданими банком фінансовими зобов'язаннями існує ризик щодо їх невиконання в майбутньому (пасивний кредитний ризик) через брак або недостатність ресурсів для їх виконання, а також ризик можливих втрат унаслідок використання ресурсів для їх виконання (активний кредитний ризик). Необхідність створення спеціального резерву за наданими фінансовими зобов'язаннями, які обліковуються за позабалансовими рахунками, спричинена саме наявністю цих ризиків.

Банки розробляють та затверджують внутрішнє положення щодо оцінки та розрахунку розміру кредитного ризику за наданими фінансовими зобов'язаннями та порядок здійснення контролю за правильністю цих розрахунків [5].

Експозиція під ризиком дефолту (EAD) для наданих фінансових зобов'язань визначається виходячи з вартості, за якою обліковується зобов'язання банку на відповідному позабалансовому рахунку, без коригування на суму вже сформо-

ваного резерву, із застосуванням значення коефіцієнта кредитної конверсії (CCF), визначеного за встановленою НБУ шкалою [5].

Імовірність того, що експозиція під ризиком за фінансовим зобов'язанням стане балансовою експозицією, за різними видами фінансових зобов'язань банку є різною і поділяється за шкалою НБУ на чотири групи залежно від строку та ризикованості (табл. 8.2).

Таблиця 8.2

**ЗНАЧЕННЯ КОЕФІЦІЄНТА КРЕДИТНОЇ КОНВЕРСІЇ (CCF) ЗАЛЕЖНО
ВІД ВИДУ ФІНАНСОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ [5]**

Група	Вид фінансового зобов'язання	Значення коефіцієнта кредитної конверсії (CCF), %
1	1.1. Надані гарантії (крім зазначених у п. 2.1), поруки, акцепти та авалі	100
	1.2. Відкриті та підтвержені непокриті акредитиви	
	1.3. Надані рамбурсні зобов'язання	
	1.4. Зобов'язання з кредитування зі строком понад три роки	
	1.5. Операції з іноземною валютою та банківськими металами до одержання за умовами «спот», форвардними, опціонними та ф'ючерсними контрактами, за якими банк має зобов'язання здійснити передоплату	
	1.6. Активи до одержання за форвардними, опціонними, ф'ючерсними контрактами, за якими банк має зобов'язання здійснити передоплату; депозити до розміщення за контрактами на умовах «спот», за якими банк має зобов'язання першим здійснити розміщення коштів	
2	2.1. Надані гарантії, пов'язані з поверненням контрагенту попередньої сплати, виконанням договірних зобов'язань, тендерними гарантіями	50
	2.2. Зобов'язаннями з кредитування зі строками від одного до трьох років	
3	3.1. Відкриті та підтвержені покриті акредитиви (крім таких, що відповідають вимогам п. 4.1) або відкриті за кошти іншого прийнятного для банку-емітента забезпечення	20
	3.2. Зобов'язання з кредитування зі строком до одного року	
4	4.1. Надані банком фінансові зобов'язаннями на суму коштів, які є грошовим забезпеченням (покриттям) за цими зобов'язаннями	0

Безризиковими для банків вважаються надані фінансові зобов'язання на суму коштів, які є грошовим покриттям за цими зобов'язаннями. За такими зобов'язаннями в банку не виникає потреби використання власних ресурсів для їх виконання, а отже, експозиція за фінансовим зобов'язанням не стане балансовою експозицією, тому коефіцієнт кредитної конверсії CCF вважається таким, що дорівнює нулю.

Такі зобов'язання відносять до четвертої групи за ймовірністю їх конверсії у балансові експозиції, але за умови одночасного додержання таких вимог:

- 1) грошове забезпечення має бути розміщене в банку без права дострокового вилучення на строк не менший ніж строк цих зобов'язань;
- 2) банк має безперечний контроль і доступ до грошового забезпечення;
- 3) банк має право здійснити договірне списання коштів з рахунку, на якому обліковується грошове забезпечення, у разі невиконання контрагентом зобов'язань перед банком.

Отже, за фінансовими зобов'язаннями з коефіцієнтом кредитної конверсії CCF , що дорівнює нулю, імовірності втрат банку нема і резерву для їх покриття не потрібно створювати.

Для розрахунку розміру кредитного ризику за наданим фінансовим зобов'язанням значення експозиції під ризиком ($EAD_{\text{інд}}$) зменшується на суму одержаної банком винагороди з урахуванням амортизації (RC) та коригується на фактичне значення коефіцієнта кредитної конверсії ($CCF_{\text{інд}}$) [5]. Необхідний розмір резерву для покриття можливих втрат за кожним фінансовим зобов'язанням банку створюється у розмірі розрахованого кредитного ризику за ним ($EL_{\text{інд}}$):

$$EL_{\text{інд}} = CCF_{\text{інд}} \cdot (EAD_{\text{інд}} - RC). \quad (8.8)$$

Коефіцієнт імовірності дефолту боржника (PD) за наданим фінансовим зобов'язанням визначається з застосуванням внутрішніх методик банку залежно від категорії боржника, як і за наданими кредитами [5].

За вимогами НБУ банки України визначають внутрішній рейтинг боржника або контрагента «клас 1» та значення коефіцієнта ймовірності дефолту (PD), що дорівнює нулю:

- 1) за відкличними зобов'язаннями з кредитування, наданими клієнтам (крім банків);
- 2) наданими банком аваліями податкових векселів [5].

Відкличні зобов'язання з кредитування, умовами договорів за якими визначене безумовне право банку без попереднього повідомлення боржника в односторонньому порядку відмовитися від дальшого виконання взятих на себе зобов'язань, у тому числі в разі погіршення фінансового стану боржника та (або) несвоєчасного виконання ним договірних зобов'язань перед банком, по суті, є безризиковими. Резерву за такими зобов'язаннями, а також за наданими аваліями податкових векселів банки України не формують.

Усіх боржників за наданим фінансовими зобов'язаннями банк відносить до класу 1 до часу виконання зобов'язань. Винятком є боржники, щодо яких спостерігається вплив таких факторів:

- 1) ознаки, що свідчать про високий кредитний ризик;
- 2) вимоги щодо визнання банком дефолту;
- 3) наявна в банку інформація щодо кредитної історії боржника в частині його класифікації за класом 10 (боржник-юридична особа) чи класом 5 (інші боржники) [5].

8.4. Коригування та використання банками резервів за кредитними операціями

У разі збільшення розрахункової суми резерву на звітну дату порівняно з уже створеним банком резервом за цим кредитом на попередню звітну дату банк повинен доформувати резерв на величину цієї різниці. Тобто він має додатково віднести на витрати кошти в обсязі різниці між необхідним і вже створеним резервом за кредитом. Коли розрахована на звітну дату сума резерву виявиться меншою за обсяг фактично створеного резерву за цим кредитом, банк розформовує частину резерву в обсязі цієї різниці.

Якщо банк виконав зобов'язання із кредитування, то сформований раніше резерв за цим зобов'язанням він розформовує, але одночасно оцінює ризик за фінансовим активом, який він визнав у результаті виконання такого зобов'язання, з метою розрахунку необхідного розміру резерву, що підлягає формуванню за балансовою експозицією під ризиком, яка утворилась у результаті виконання цього зобов'язання.

Банк використовує сформований резерв для списання боргу за безнадійною кредитною операцією (наданим кредитом, коштами, розміщеними в іншому банку) і відшкодування втрат за ними. Рішення про списання безнадійної заборгованості за активами ухвалюється Правлінням банку.

Резерви за наданими гарантіями, поруками, акредитивами й акцептами банк використовує з метою виконання ним наданого фінансового зобов'язання. Важливо зазначити, що цей резерв застосовується лише для виконання зобов'язання, за яким він був сформований. Виконання наданих гарантії, поруки, авалю, акредитива та акцепту за кошти резерву не є підставою для припинення вимог банку до принципала (боржника).

Отже, визначення необхідного розміру резерву за кредитними операціями має свої особливості за різними їх видами, але в основі лежить оцінка кредитного ризику та розміру ймовірних втрат.

Базовою є модель формування резерву за наданим кредитом, що здійснюється за такою схемою:

1. Розрахунок вартості експозиції під ризиком ($EAD_{\text{інд}}$) як балансової вартості заборгованості за кредитом.
2. Визначення фактичного значення коефіцієнта ймовірності дефолту ($PD_{\text{інд}}$) за методикою банку.
3. Розрахунок поточної вартості надходжень від реалізації застави та коригування її на коефіцієнт ліквідності ($CV \cdot k$).
4. Визначення поточної вартості інших надходжень від реалізації прав банку на забезпечення за кредитом і взяття його в розрахунок у межах вимог регулятора ($RC / (EAD_{\text{інд}} - CV \cdot k) \leq 5\%$).
5. Розрахунок розміру резерву на покриття можливих втрат банку за кредитом у разі дефолту боржника як зваженої на коефіцієнт ймовірності дефолту ($PD_{\text{інд}}$) суми перевищення балансової вартості заборгованості за кредитом (експозиції під ризиком $EAD_{\text{інд}}$) над розрахованою на звітну дату (дату оцінки кре-

дитного ризику) поточною вартістю майбутніх грошових потоків від реалізації забезпечення за цим кредитом ($CV \cdot k + RC$).

Резерв за групою однорідних кредитів формується в розмірі зваженої на ризик неповернення вартості експозиції під ризиком дефолту ($EAD_{\text{груп}}$) боржників, що включені у цю групу, з урахуванням коефіцієнта ймовірності дефолту PD групи.

Необхідний розмір резерву за коштами, розміщеними в інших банках, обчислюється як зважена на коефіцієнт ймовірності дефолту ($PD_{\text{інд}}$) балансова вартість цих коштів (експозиція під ризиком $EAD_{\text{інд}}$).

Резерв за кожним наданим банком фінансовим зобов'язанням формується у розмірі $EAD_{\text{інд}}$ (вартість обліку на позабалансовому рахунку мінус винагорода), що попередньо зважується на коефіцієнт кредитної конверсії $CCF_{\text{інд}}$.

Банки на кожну звітну дату коригують створені резерви: дорезервнують необхідну суму, якщо розрахункова величина резерву більша за величину фактично створеного резерву, і, навпаки, списують необхідну суму, якщо розрахункова величина резерву більша за величину фактично створеного резерву.

Питання для самоконтролю

1. Чим відрізняються за своєю суттю обов'язкові, загальні та спеціальні резерви, що їх створюють банки?
2. Як визначити вартість експозиції під ризиком за наданим банком кредитом?
3. Що розуміють під ймовірністю дефолту боржника банку та як визначають її рівень?
4. Перелічіть види активних операцій, за якими банки створюють спеціальні резерви для покриття можливих втрат.
5. Охарактеризуйте особливості створення резерву за кредитними операціями на груповій основі.
6. Назвіть особливості формування резерву за коштами, розміщеними в інших банках.
7. Опишіть алгоритм визначення необхідного розміру резерву для покриття можливих втрат за наданими банком кредитом.
8. Опишіть алгоритм визначення необхідного розміру резерву для покриття можливих втрат за наданими банком фінансовими зобов'язаннями.
9. За якими фінансовими зобов'язаннями банки не створюють резерви? Чому?
10. На які цілі використовуються створені спеціальні резерви за кредитними операціями?
11. Розкрийте особливості використання резерву за наданими фінансовими зобов'язаннями банку.

Термінологічний словник

Група юридичних осіб під спільним контролем — дві або більше юридичні особи, які перебувають під спільним контролем і до яких застосовуються вимоги щодо складання консолідованої (комбінованої) фінансової звітності згідно з вимогами Міжнародних стандартів фінансової звітності.

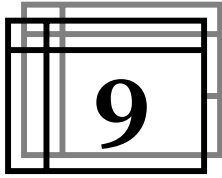
- Група пов'язаних контрагентів** — два або більше контрагентів, що згідно з вимогами Національного банку України визначені як такі, що беруть на себе спільний економічний ризик.
- Дефолт боржника/контрагента** — стан у відносинах між банком і боржником (контрагентом), який характеризується ознаками, що свідчать про високий кредитний ризик за активною операцією із цим боржником (контрагентом).
- Експозиція під ризиком (EAD)** — борг за активом, який перебуває під ризиком дефолту боржника або контрагента банку.
- Знерухомлені (обтяжені) кошти банку** — кошти, розміщені на кореспондентських рахунках в інших банках, на які поширюється заборона на право ними розпоряджатись та (або) користуватись.
- Імовірність дефолту боржника (PD)** — імовірність припинення виконання боржником (контрагентом) своїх зобов'язань перед банком.
- Коефіцієнт кредитної конверсії (CCF)** — коефіцієнт, що відображає кількісну ймовірність того, що експозиція під ризиком за фінансовим зобов'язанням, яке обліковується за позабалансовим рахунком Плану рахунків, стане балансовою експозицією.
- Коефіцієнт ліквідності забезпечення** — кількісний показник, що характеризує зниження ринкової вартості майна, наданого в забезпечення за кредитом, яка може бути одержана за умови продажу такого майна в строк, що значно коротший від строку експозиції подібного майна, протягом якого воно може бути продано за ціною, що дорівнює ринковій (справедливій) вартості.
- Можливі втрати банку в разі дефолту (LGD)** — обсяг втрат банку (передбачуваний збиток) у разі несплати боргу боржником або контрагентом за активною операцією.
- Однорідні кредити** — кредити, які одночасно відповідають двом або кільком установленим регулятором критеріям, і кредитний ризик за якими може оцінюватись на груповій основі.
- Прийнятне забезпечення** — забезпечення за кредитом, що входить до визначеного регулятором переліку та відповідає принципам безперешкодного стягнення, справедливої оцінки, збереження та наявності.
- Рівень повернення боргу за кредитом (RR)** — коефіцієнт, що відображає рівень повернення боргу за активом за кошти реалізації забезпечення та інших надходжень.
- Спеціальні резерви банку** — кошти, які мобілізовані банком для страхування визначених ризиків невиконання зобов'язань боржниками, контрагентами за активними операціями і які використовуються для списання безнадійних боргів.
- Фінансове зобов'язання банку** — зобов'язання банку, що обліковується за активними рахунками позабалансового обліку. До **Ф.з.б.** належать зобов'язання з кредитування, гарантії, поруки, акредитиви, акцепти та авалі, надані банкам і клієнтам.

Література

---

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затв. постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-0>
4. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, затв. постановою Правління Національного банку України від 17.06.2004 № 280 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0919-04/page>
5. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затв. постановою Правління НБУ від 30.06.2016 № 351 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>
6. *Морсман Э.* Искусство коммерческого кредитования / Эдгар Морсман ; Пер. с англ. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. — 187 с.
7. *Морсман Э.* Кредитный департамент банка: организация эффективной работы / Эдгар М. Морсман. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. — 257 с.
8. *Морсман Э. М.* Управление кредитным портфелем / Эдгар М. Морсман. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. — 208 с.

Розділ

УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНИМИ КРЕДИТАМИ БАНКУ

Після вивчення цього розділу ви зможете

- аналізувати причини та фактори появи проблемних кредитів у банку;
- на основі ознак вияву проблемності кредиту виявляти й оцінювати появу та ймовірність розвитку проблемної кредитної заборгованості;
- усвідомити сутність превентивних заходів банку щодо мінімізації проблемних кредитів;
- зрозуміти сутність роботи програмного комплексу, який допомагає співробітникам кредитного підрозділу банку прийняти своєчасне, кваліфіковане та зважене рішення щодо проблемної кредитної угоди;
- класифікувати підходи, що застосовуються в сучасному кредитному менеджменті в роботі з проблемними кредитами;
- усвідомити суть реструктуризації боргу та основні умови її здійснення, а також ідентифікувати основні риси таких способів урегулювання проблемного кредиту, як новація зобов'язання, відступне та прощення боргу;
- зрозуміти сутність діяльності колекторських компаній в Україні.

9.1. Проблемні кредити: причини виникнення та ознаки прояву

Проблемні кредити є однією з найбільш неврегульованих проблем у банківській системі України, а отже, одним з найнегативніших чинників впливу на ефективність банківського бізнесу. Проблемні кредити призводять до таких небажаних явищ, як скорочення рівня прибутковості та регулятивного капіталу банків, розбалансованість активів і пасивів, проблеми з ліквідністю, ускладнення рекапіталізації банківських установ, зниження їх інвестиційної привабливості та кредитних рейтингів.

Крім цього, наявність високої частки проблемних кредитів є вагомим чинником і передумовою ураження банківської системи під час розгортання фінансово-економічної кризи, а також неможливості відновлення банківського кредитування, яке вкрай потрібне для подолання наслідків кризи та економічного зростання.

Банківський бізнес, безумовно, завжди пов'язаний із кредитним ризиком, а поява проблемних кредитів свідчить про його настання. Відповідно, кожен банк має у своєму активі проблемні кредити, особливо в кризові часи. Тому виникає питання щодо можливого допустимого рівня проблемних кредитів, що їх можуть мати банківські установи і при цьому забезпечувати стабільну роботу. Для іноземних банків у докризовий період прийнятним вважався обсяг проблемних кредитів, що не перевищує значення 3 % від загальної кількості виданих кредитів, а питома вага списаних кредитів у загальному обсязі виданих — від 0,25 % до 0,75 %. Якщо частка проблемних кредитів перевищує бар'єр на рівні 7 %, то становище банку визначається як кризове.

Варто при цьому зауважити, що обсяги проблемної заборгованості в українських банках досягли загрозливих обсягів, і це справляє суттєвий негативний вплив на ефективність роботи банківських установ та економіки в цілому. За різними оцінками, частка проблемних кредитів у вітчизняній банківській системі за 2016 рік становила в середньому від 30 % до 55 % [19].

Згідно з нашими стандартами бухгалтерської звітності на прострочені кредити припадає 21 % загального кредитного портфеля. Проте адекватно й однозначно оцінити структуру та динаміку проблемних кредитів в Україні на основі офіційних даних складно через фрагментарність інформації та термінологічну невизначеність.

Вирішення проблеми високої частки проблемних кредитів вимагає системного підходу, спрямованого на розвиток відповідних методичних та інституціональних передумов, що забезпечить стандартизовані підходи до визначення поняття та ознак ідентифікації проблемних кредитів, способів управління проблемною кредитною заборгованістю та ефективне функціонування *ринку проблемних кредитів*.

Труднощі в банківському секторі, пов'язані з погіршенням якості кредитних портфелів, свідчать про необхідність змінювати систему нагляду та регулювання проблемних кредитів у банках як на національному, так і на міжнародному рівні. Рада з банківського нагляду ЄС активно працює над імплементацією нових методик регуляторної звітності. Однією з них є методика гармонізації визначень щодо проблемних (непрацюючих) кредитів між країнами-членами Європейського Союзу на основі вимог Ради з міжнародних стандартів фінансової звітності (IASB), а саме стандарт IAS 39/IFRS 9 [13].

Поняття *проблемний кредит* у міжнародній практиці зустрічається рідко, частіше у фінансовій звітності та регулятивній практиці оперують терміном «непрацюючий кредит» з урахуванням певних ідентифікаційних особливостей проблемного кредиту. Узагальнивши поняття й ідентифікаційні ознаки такого кредиту, доходимо висновку, що *непрацюючий кредит* — це кредит, заборгованість за яким не погашається позичальником відповідно до початкових умов договору. Далі визначаються такі ідентифікаційні особливості кредиту:

- скільки днів не погашається (період прострочення); причини прострочення (фінансові труднощі, нефінансові труднощі);
- в яких випадках проблемним є окремий кредит, а в яких — будь-яка заборгованість позичальника (за кредитною картою, іпотекою, автокредитом тощо);
- в яких випадках проблемною можна вважати заборгованість усієї групи, до якої входить позичальник (інших підприємств, з якими пов'язаний позичальник);
- інші особливості.

Саме в таких особливостях полягають відмінності у визначеннях непрацюючих кредитів у законодавстві для цілей регулювання і нагляду та з метою формування фінансової звітності згідно з МСФЗ.

З 1 січня 2018 р. банківська система України переходить на міжнародний стандарт фінансової звітності IAS 39/IFRS 9, що буде значним кроком до гармонізації визначення та регулювання проблемних кредитів згідно з підходами ЄС [13].

Суттєвим кроком, який свідчить про поступовий перехід вітчизняної практики банківництва до міжнародних правил пруденційного регулювання, є запровадження з 2016 року нових принципів і правил оцінки кредитного ризику банків [3].

Найвагомішим за впливом на оцінку кредитного ризику, а отже, ознак і способу ідентифікації потенційного проблемного кредиту є застосування професійних суджень щодо ідентифікації (визнання) ознак високого кредитного ризику та ознак дефолту позичальника. Тобто відходить у минуле практика високих рейтингів неплатоспроможним позичальникам за показниками фінансової звітності лише через відсутність прострочення за кредитом. Національний банк України впровадив принцип оцінки кредитного ризику, а значить, ознак ідентифікації потенційного проблемного кредиту на основі очікуваних втрат і збитків, через оцінювання ймовірності дефолту позичальника. Такий принцип є стандартною міжнародною практикою наглядових органів, і він відповідає цілям пруденційного банківського регулювання та правилам Міжнародної фінансової звітності і, зокрема, новому стандарту IFRS 9, який запроваджується в банківській системі України з 2018 р. За такого підходу про ймовірність настання проблемних кредитів свідчать також інформація про вартість і прийнятність забезпечення за кредитами, а також внутрішньобанківські рейтингові моделі позичальників, побудовані на основі оцінки ймовірності дефолту позичальників [3].

На сьогоднішній день поняття «проблемний кредит» у вітчизняній економічній літературі трактується неоднозначно. На законодавчому на нормативно-правовому рівні це поняття та ознаки його ідентифікації нерегульовані. Така ситуація, безпечно, ускладнює визначення проблемних кредитів, прогнозування ймовірності розвитку проблемної кредитної заборгованості, загальну статистичну оцінку рівня проблемних кредитів і застосування відповідного інструментарію управління проблемною заборгованістю.

В економічній літературі окреслено кілька підходів до визначення поняття «проблемний кредит». З одного боку, він ототожнюється із простроченою заборгованістю, що, на наш погляд, має характер статистичного чи бухгалтерського способу ідентифікації проблемного кредиту. З другого боку, наголошується на

низькій ймовірності погашення кредиту з різних причин, і тут простежується характер ідентифікації проблемного кредиту з позиції вибраної банком політики управління кредитним ризиком [5; 21].

Аналіз наявних у економічній літературі визначень поняття «проблемний кредит», показує що найповнішими з них є ті, в яких підкреслюється або можливість неповернення основного боргу кредиту та процентів за його користування через будь-які причини (зниження ринкової вартості забезпечення, погіршення фінансового стану позичальника, негативна оцінка грошових потоків, що їх може генерувати бізнес позичальника, чи наявність інших ознак високої ймовірності дефолту позичальника), або вже реальна ситуація прострочення боргу за кредитом.

Спеціалісти Банку міжнародних розрахунків (Bank for International Settlements) і Базельського комітету з банківського нагляду вважають, що проблемним кредитом є кредитний продукт, який характеризується істотними порушеннями термінів виконання зобов'язань перед банком, ознаками погіршення фінансового стану боржника, суттєвим зниженням якості чи втратою забезпечення. Кредити мають бути класифіковані як непрацюючі, якщо прострочення виплат за ними становить обумовлену за угодою мінімальну кількість днів (наприклад, 30, 60, 90). Рефінансування кредитів, які інакше перетворилися б на прострочені, не приводить до покращення класифікації таких кредитів [12].

Міжнародний валютний фонд (International Monetary Fund) визначає проблемний кредит як зобов'язання, повне погашення якого є сумнівним унаслідок неадекватного фінансового стану позичальника чи забезпечення за таким зобов'язанням, і прострочення сплати основного боргу та (або) процентів за яким перевищує 90 днів [15].

У вітчизняній практиці право ідентифікувати проблемний кредит і визначати рівень його проблемності надано самим банкам. Кожна банківська установа самостійно встановлює критерії визначення проблемної заборгованості, методи її виявлення та моніторингу, методи роботи з позичальниками зі стягнення проблемної кредитної заборгованості. Однак у роботі з проблемною кредитною заборгованістю є загальні принципи її виявлення та моніторингу, що використовуються більшістю вітчизняних банків.

Банки України до проблемної заборгованості відносять сумнівні, прострочені та безнадійні до повернення кредити. Однією з основних ознак, за якою кредит вважають проблемним, є наявність прострочення чергового платежу за кредитом. Міру проблемності кредиту за цією ознакою визначають за кількістю днів прострочення платежу за кредитною угодою. Більшість вітчизняних банків використовують таку градацію прострочення платежу (дні прострочення — DPD):

- 1–30 DPD;
- 31–60 DPD;
- 61–90 DPD;
- 91–120 DPD;
- 121–150 DPD;
- 151–180 DPD;
- 181 і більше DPD.

Кількість календарних днів прострочення погашення боргу визначається на звітну дату починаючи з наступного робочого дня за днем, коли не відбулося погашення боргу в термін, передбачений договором [16].

До проблемної кредитної заборгованості належать сумнівні до повернення кредити. Їх можна визначити як кредити, термін оплати за якими ще не настав, але в банку є сумніви щодо повного та своєчасного погашення кредиту через фінансову нестійкість боржника, недостатню забезпеченість або незабезпеченість кредиту, наявність негативної інформації щодо можливості боржника виконувати свої зобов'язання. Прострочення платежу за кредитом навіть у кілька днів робить цей кредит проблемним. Часові проміжки раннього етапу збору простроченої заборгованості встановлюються банками самостійно і можуть коливатися у межах від 30 до 90 днів. Безнадійна до повернення кредитна заборгованість до моменту списання перебуває в роботі підрозділу безпеки банку.

Отже, *прострочені кредити* — це кредити, за якими є прострочені платежі за основним боргом на певну дату, тобто це лише та частина кредитної заборгованості, яку не було погашено вчасно. Загальний обсяг проблемних кредитів, щодо яких допущено прострочення, є більшим за обсяг простроченої заборгованості, оскільки в останній не враховуються майбутні затримки платежів.

Крім ознаки прострочення заборгованості для окреслення проблемної кредитної заборгованості банки та НБУ використовують певні терміни, які вказують на обсяг усього проблемного кредиту, а не тільки простроченої його частини. Це так звані пролонговані, реструктуризовані, непрацюючі кредити (NPLs) (детально про це йдеться у підрозд. 2.3), які складаються з безнадійних і сумнівних щодо повернення кредитів [14; 15].

Пролонговані кредити — кредити, за якими був збільшений (подовжений) строк чинності договору. *Реструктуризовані кредити* — кредити, за якими були змінені умови договору (тобто пролонгація — один з варіантів реструктуризації). До реструктуризованих проблемних кредитів належать такі, за якими у зв'язку з фінансовими труднощами боржника кредитор надає пільги, котрих у звичайному випадку не було б. Реструктуризація і виділення нових кредитних коштів для покриття неплатежів за вже наявними боргами можуть приховувати недоліки кредитів, тому деякі органи регулювання встановлюють правила визначення реструктуризованих проблемних кредитів, щоб перешкоджати подібній практиці. І хоча виплати за реструктуризованими проблемними кредитами можуть здійснюватись і далі, для цілей створення резервів вони часто вважаються ідентичними неблагонадійним активам доти, доки не буде встановлено, що платежі мають регулярний характер, після чого може бути підвищена категорія таких кредитів [15].

Непрацюючими, або такими, що не обслуговуються (NPLs), є кредити, які відповідають таким умовам:

- виплати основної суми і процентів за ними прострочені на три місяці (90 днів) або більше;
- або виплати процентів, які дорівнюють процентам за три місяці (90 днів) або більше, були капіталізовані (реінвестовані в основну суму), рефінансовані або пролонговані.

Критерій 90 днів відповідає часовому періоду, який найчастіше використовується країнами для визначення того, чи є кредит таким, що не обслуговується. Крім того, до складу NPLs мають також включатись і кредити з платежами, простроченими менше ніж на 90 днів, які відповідно до національних норм наглядку вважаються такими, що не обслуговуються. Підстави класифікувати кредит як такий, що не обслуговується, можуть бути, навіть коли нема прострочення платежу на 90 днів, наприклад, якщо боржник звертається із заявою про визнання його неплатоспроможним. Насправді керівництво МВФ визначає 90-денне прострочення як верхню межу і не перешкоджає країнам використовувати жорсткіші підходи [14].

До суми кредитів, які відображаються в обліку як непрацюючі, включається повна вартість кредиту, відображена в балансі, а не тільки прострочена сума. Класифікація кредиту як непрацюючого є достатньою основою для того, щоб припинити нарахування процентів за ним і відображати в обліку процентні доходи на основі касового платежу, а не принципу нарахування. Непрацюючі кредити ще називають непродуктивними.

Відстрочені кредити — це кредити, щодо яких існує домовленість між банком і позичальником про відстрочення в поверненні кредиту за кошти реалізації застави. У разі застави нерухомості (іпотеки) банк стає власником застави за кредитом, тобто бере заставу собі на баланс за справедливою вартістю на дату набуття права власності. Для банків процес повернення кредиту через набуття права власності не вигідний, особливо під час кризи, адже важливіше забезпечити ліквідність балансу перед нагромадженням непрофільних позабалансових активів.

Проблемна кредитна заборгованість — це сукупність простроченої заборгованості за кредитами, а також частини строкової та реструктуризованої заборгованості, за якими виявлено ознаки проблемності щодо повернення, пов'язані з недостатністю або відсутністю забезпечення за кредитом і наявністю негативної інформації про здатність боржника виконати свої зобов'язання згідно з кредитним договором. Проблемну заборгованість іноді банки поділяють [12]:

— на реальну, проблеми повернення за якою вже реалізувалися. Вона являє собою суму заборгованості, відображену в бухгалтерському обліку на відповідних рахунках з обліку простроченої кредитної заборгованості;

— потенційну, терміни погашення за якою не настали, але під час кредитного моніторингу було виявлено ознаки проблемності.

Потенційно проблемні — це кредити, за якими зафіксоване короткочасне порушення термінів здійснення платежів або існує висока ймовірність виникнення таких порушень у майбутньому. Про високу ймовірність майбутніх порушень термінів платежів свідчать такі ознаки: різке погіршення фінансового стану позичальника; неможливість здійснення контакту з ним; відмова позичальника від виконання умов договору, не пов'язаних з терміном платежів (оформлення страхового полісу, додаткової застави тощо).

У вітчизняній практиці регулювання кредитних ризиків, як уже зазначались, існує також поняття *непродуктивні кредити* — це кредити з високим ризиком дефолту і кредити, зобов'язання щодо повернення яких не виконуються клієнтами банку [14].

Замість поняття «проблемні кредити» НБУ у своїй статистичній звітності оперує поняттям *знецінені кредити*. При цьому, як сказано в поясненні, знецінення кредитів визначається на підставі трьох критеріїв: наявності прострочених кредитів, можливості реалізації застави за цими кредитами і погіршення фінансового стану позичальника [8]. Під знеціненням (impairment) мається на увазі зниження корисності активів, яке виявляється у перевищенні балансової їх вартості над сумою, яку можна відшкодувати (§8 IAS 36) [8]. Актив не має оцінюватися вище за його здатність генерувати доходи або, щонайменше, його оцінка не має перевищувати ту ціну, за якою цей актив може бути проданий у поточних ринкових умовах. *Знецінені кредити* — це кредити, за якими відбулося зменшення корисності і сформовано резерви [20]. Банк визначає суму зменшення корисності як різницю між балансовою вартістю фінансового активу [наданого кредиту, розміщеного вкладу (депозиту), дебіторської заборгованості за фінансовими активами] та теперішньою вартістю попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за цим активом.

Проблемні кредити здебільшого не виникають раптово. На практиці існує багато сигналів, які свідчать про погіршення фінансового стану позичальника та про підвищення ймовірності неповернення кредиту. Завдання кредитного менеджера полягає у виявленні ознак проблемності кредитів якомога раніше, перш ніж ситуація вийде з-під контролю і втрати стануть неминучими. Попри те що кожний проблемний кредит має свої особливості, про виникнення труднощів у позичальника свідчать такі *ознаки ідентифікації*: припинення контактів з працівниками банку; подання фінансової звітності із затримками; несприятливі зміни цін на акції позичальника; наявність чистих збитків протягом одного або кількох звітних періодів; негативні зміни показників ліквідності, співвідношення власних і залучених коштів, ділової активності; відхилення обсягу реалізації продукції та грошових потоків від тих, які планувались при наданні кредиту; різкі зміни залишків на рахунках клієнта, які не очікувались і не пояснені; погіршення якісних властивостей застави, їх невідповідність критеріям прийнятності застави згідно з вимогами Національного банку та кредитної політики банку; погіршення ліквідності та зниження вартості заставного майна [3].

Причини виникнення проблемних кредитів пропонуємо умовно поділити на три групи [5]:

- 1) зовнішні щодо банку та позичальників чинники (макроекономічні та інституціональні);
- 2) внутрішньобанківські чинники;
- 3) чинники, пов'язані з діяльністю позичальника.

Зовнішніми щодо банку та контрагентів чинниками виникнення проблемної заборгованості є такі, що впливають на можливість виникнення проблемної заборгованості та не піддаються контролю ні з боку банку, ні з боку позичальника.

До групи внутрішньобанківських чинників виникнення проблемної заборгованості відносять ті, що безпосередньо пов'язані з кредитною діяльністю банку та підлягають впливу та контролю банківським менеджментом.

Чинники виникнення проблемної заборгованості, що пов'язані з діяльністю позичальника, перебувають у площині відповідальності позичальників і є наслідком прийнятих ними управлінських і фінансових рішень.

Важливість впливу групи макроекономічних та інституціональних чинників виникнення проблемної заборгованості важко переоцінити. До цієї групи слід віднести загальну економічну ситуацію у країні, нестійкість національної валюти, рівень політичної стабільності, недосконалість законодавчої бази. Як відомо, макроекономічні чинники перебувають поза межами впливу кредиторів і позичальників. Тож у ході кредитного процесу всім сторонам потрібно розуміти, що вплив зазначених чинників є об'єктивним, і їх треба брати до уваги при прийнятті управлінських рішень.

Причиною збільшення неплатежів за кредитними зобов'язаннями позичальників перед банками України, що належить до групи макроекономічних, вважаємо нестійкість національної грошової одиниці, що виявляється у високому рівні інфляції та девальвації гривні у 2008—2009 рр. і 2015—2016 рр.

Ще однією причиною поглиблення кризових явищ у економічному житті країни, які, на наш погляд, слід віднести до групи інституціональних чинників, є політичні прорахунки. Використання економічних проблем країни як інструменту протистояння та боротьби між різними політичними силами призводить до збільшення соціального напруження і зниження ефективності антикризових заходів. Позичальники вибирають позицію очікування, що опосередковано впливає і на бажання погашати кредитні зобов'язання.

Недосконалість законодавчої бази у питаннях регулювання кредитних взаємовідносин є також суттєвим інституціональним чинником проблемних кредитів. Дана група причин є доволі широкою і вмщує безліч питань, що потребують доопрацювання та вдосконалення. Серед них найгострішими, на наш погляд, є:

— некоректність і неточність у складанні документів для оформлення кредитної угоди;

— труднощі у процедурі стягнення застави (спосіб звернення стягнення на заставне майно, виселення та реалізація заставного майна у разі проживання там неповнолітніх осіб, можливість заставити той же предмет застави кілька разів (зазвичай йдеться про обладнання та товари в обороті), тривалість процедури стягнення заставного майна);

— недосконалість судової системи та системи виконавчого провадження у кредитних відносинах;

— складність притягнення до кримінальної відповідальності посадових осіб позичальника навіть за наявності ознак шахрайських дій.

Недосконалість законодавчої бази створює підґрунтя для непогашення кредитів такими групами позичальників, як:

- недобросовісні позичальники або фінансові шахраї, які, знаючи всі тонкощі та прогалини кредитного законодавства, використовують їх з метою неповернення взятого фінансового зобов'язання;

- позичальники, які планували повертати кредит, але під впливом економічної кризи та фінансової скрути побачили можливість обійти умови кредитної

угоди та зміцнити своє фінансове становище за допомогою неповернення кредитних коштів через проріхи в законодавстві.

Для недопущення виникнення проблемної кредитної заборгованості та для ефективного управління останньою, якщо вона все-таки виникла, передусім має бути створене законодавче поле, що захищає інтереси як кредитора, так і позичальника. Продумана процедура, що точно та чітко описує порядок стягнення проблемної заборгованості при використанні будь-якого методу управління такою заборгованістю, закріплена на законодавчому рівні, значно зменшить кредитні ризики банківських установ, а також фінансові втрати, спричинені неплатажами за кредитними зобов'язаннями через проріхи у вітчизняному законодавстві, яких, на жаль, залишилося чимало. Так, значна частина позичальників намагаються оскаржити кредитні договори в судах, оперуючи неточностями або некоректно складеними документами.

Однак найбільше проблем у банківських працівників виникають при стягненні застави. Так, наприклад, виселення із заставленої квартири боржників є вкрай складним процесом, особливо якщо право користування такою квартирою мають неповнолітні особи.

Отже, для ефективного управління проблемними портфелями велику роль відіграє продумана та відпрацьована законодавча база з чіткими процедурами, що виключає можливість запланованого або незапланованого шахрайства з боку позичальників.

Наступна масштабна група причин виникнення такого високого рівня проблемної кредитної заборгованості у вітчизняних банках складається з чинників, пов'язаних з діяльністю самих банківських установ.

Вагомими чинниками нагромадження проблемних кредитів у портфелях банків України були неадекватна та спотворена кредитна політика банків у передкризовий період, низька фінансова грамотність населення та неусвідомлення позичальниками їхньої платоспроможності:

- провадилась активна пропаганда ідеї «життя у кредит»;
- банки, намагаючись завоювати якнайбільшу частину кредитного ринку, активно видавали кредити майже всім, хто хотів їх одержати;
- вигідні банківські продукти з кредитування наполегливо рекламувалися з акцентом на простоті одержання кредиту з мінімальними кількістю довідок і затратами часу;
- нав'язувалась ідея безупинного споживання, «адже весь світ так живе».

Сторони кредитних відносин не зважали на те, що кредитну історію розвинених країн становлять десятки років досвіду та безліч відпрацьованих схем, що ставки за кредитами в рази менші, ніж у вітчизняних банках, що рівень платоспроможності населення та прибутковості бізнесу там набагато вищі. У результаті виникла штучна модель попиту та споживання товарів і послуг, що підтримувалась завдяки наданим кредитам, які не були забезпечені доходами населення та прибутками підприємств. Кредити надавались значною мірою в іноземній валюті, тобто позичальники наражались на суттєві валютні ризики. Світова фінансово-економічна криза та девальвація гривні у 2008—2009 рр. та у 2015—2016 рр. призвели до стрімкого нагромадження проблемних кредитів через різке зниження платоспроможності позичальників, особливо валютних кредитів.

Так пріоритетними завданнями кредитної політики банківських установ протягом тривалого періоду, що передував фінансово-економічній кризі, були нарощування кредитного портфеля та агресивна кредитна політика банків. Бажання банківських установ одержати прибуток підштовхувало їх надавати кредити, джерелом погашення яких повинні були стати доходи від проведення спекулятивних операцій. Тому за кредитні кошти купувалися об'єкти нерухомості, земельні ділянки, що їх надалі позичальники планували перепродавати за вищою ціною. А за одержані від реалізації таких спекулятивних об'єктів кошти передбачалося не тільки погашення кредиту, а ще й одержання позичальником доходу. Утім подібна схема може працювати лише в період економічного зростання країни та швидкого підвищення цін на ті активи, що плануються для перепродажу, але на це не зважали ні банки, ні позичальники. Фінансово-економічна криза 2008—2009 рр. поставила крапку в бажанні позичальників одержувати прибутки від спекулятивних операцій, а для банківських установ вона стала джерелом одержання проблемних кредитів, котрі передбачалося погашати за кошти перепродажу активів. Тобто кредитування спекулятивних операцій — одна з причин виникнення проблемної заборгованості.

Слід зазначити, що істотний вплив на високий рівень проблемної заборгованості чинить незрілість українського банківського бізнесу. Так, іноземні банки мають багаторічний досвід роботи, високий рівень стандартизації банківських продуктів і процедур, менший рівень банківських ризиків, достатньо ефективну процедуру стягнення проблемної заборгованості та законодавчу базу, що захищає інтереси кредитора. Вітчизняні ж банки, на відміну від іноземних, такого досвіду та відпрацьованих роками схем не мають. Доволі часто працівникам українських банківських установ доводилось приймати ситуативні рішення.

Тож окремою групою причин, що зумовили виникнення такого значного обсягу проблемної заборгованості у вітчизняних банків слід вважати помилки та прорахунки самих банківських установ унаслідок небагатого досвіду у веденні банківського бізнесу.

Безсумнівно недосконала система ризик-менеджменту вітчизняних банків спричинила збільшення проблемної заборгованості. Для кредитного напряму діяльності банківських установ проблеми виявились майже на всіх етапах кредитного процесу, починаючи від стадії підготовки та видачі кредиту і закінчуючи стадією моніторингу, контролю та повернення кредитів.

За умов, коли нема досконало розроблених положень і банківських продуктів, що включають стандартизовані вимоги, технологічні карти, форми документів і форми управлінської звітності, коли нема чіткого розподілу обов'язків і процедур, кредитним працівникам доводиться приймати ситуативні рішення це, ясна річ, призводить до підвищення рівня операційних ризиків, збільшення часу, потрібного для проведення операцій, підвищення ймовірності помилок, випадків шахрайств і зловживань. Тобто потенційно проблемний кредит з'являється вже на початковій стадії кредитного процесу.

Недостатнє управління концентрацією кредитного портфеля обумовлює підвищення кредитного ризику, а за погіршення фінансового стану великих пози-

чальників (особливо актуальним це стає у періоди спаду економіки), недостатнє управління цим показником призводить до значного зниження якості кредитних портфелів банківських установ і до збитків.

Через незрілість системи аналізу фінансового стану позичальника та його кредитоспроможності банк не розуміє такі необхідні при видачі кредиту речі, як стан бізнесу позичальника; ризики, притаманні тій галузі, в якій працює бізнес позичальника, та перспективи її розвитку. Недосконалі скорингові моделі, рейтинги позичальників, карти ризиків та інші методики визначення та оцінки кредитоспроможності позичальника іноді не дають змоги визначити об'єктивний фінансовий стан позичальника та його зміни у часі. Утім слід зазначити, що складність у визначенні фактичного фінансового стану позичальника не завжди пов'язана з недосконалими схемами, затвердженими у банках. Ситуацію ускладнює той факт, що дані, що їх надає про себе позичальник, можуть мати формальний характер. Це пов'язано насамперед з тим, що позичальник намагається оптимізувати базу оподаткування. Тому в статтях балансового звіту може значитись кредиторська заборгованість, якої насправді не існує; можуть бути завищені дані про товарні залишки та ін. Тобто дані фінансової звітності позичальника можуть кардинально відрізнитися від наявного стану речей.

Зустрічаються також факти банального *кримінального шахрайства*, коли позичальник із самого початку не планує повертати кредит і цілеспрямовано надає таку інформацію про себе, що не відповідає дійсності.

Некримінальне шахрайство, на жаль, також трапляється у веденні банківського бізнесу. Наприклад, намагаючись взяти кредит, позичальник надає фінансову звітність, що не відображає реального стану речей у бізнесі, сподіваючись на те, що ситуація поліпшиться і кредит буде повернуто. Однак, як показує практика, такі сподівання зазвичай не виправдовуються, і банківська установа одержує проблемний кредит та зазнає втрат.

Морально-етичні якості співробітників банку також відіграють важливу роль у мінімізації кредитних ризиків, а також, у виникненні проблемних кредитів. Бувають випадки зацікавленості працівників банківських установ у результаті прийняття рішення щодо видачі кредиту. Також трапляються звичайні випадки некомпетентності або недбальства співробітників банку, які призводять до помилок у процесі проведення кредитних операцій. Усі перелічені причини уможливають погіршення якості кредитного портфеля.

Ще однією причиною виникнення такого високого рівня проблемної заборгованості у вітчизняних банках є *низький рівень організації роботи з заставним майном*. У процесі активного кредитування та за наявності високої конкуренції між банками не приділялось достатньо уваги якості та достатності застави.

Найчастіше проблемна заборгованість виникає через *фактори, пов'язані з діяльністю позичальника*, до яких належать:

- недостатній рівень управління на підприємстві;
- неочікувані обставини, пов'язані з забезпеченням за кредитом (втрата чи погіршення якості майна);
- зміна фінансового стану позичальника в бік погіршення;
- брак досвіду ведення бізнесу;

- зниження якості продукції позичальника;
- морально-етичні якості позичальника;
- неефективність реалізації та низька окупність кредитного проекту тощо.

Ключовою причиною виникнення проблемних боргів на сучасному етапі розвитку економіки є *ставлення позичальників до необхідності погашення взятих на себе зобов'язань*, тобто здебільшого морально-етичні фактори.

Отже, проблеми з погашенням кредитів не виникають раптово, бо їм передують низка причин як на макрорівні, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання. Тобто основні причини виникнення проблемних боргів у банках України залежать, по-перше, від макроекономічних факторів, по-друге, від діяльності банківських установ, по-третє, позичальника.

9.2. Превентивні заходи банку щодо мінімізації проблемних кредитів

На відміну від методів роботи з проблемними кредитами, які полягають в оздоровленні проблемного кредиту і будуть розглянуті в наступному підрозділі, тут акцентуємо увагу на необхідності розвитку превентивних (профілактичних) заходів, метою яких є запобігання настанню можливих проблем за кредитами.

Для того щоб зрозуміти, як будувати превентивну роботу з позичальниками щодо запобігання неповерненню кредитів, доцільно виділити такі категорії проблемних позичальників в Україні:

1. *Неощадливі позичальники* — не вміють планувати свій бюджет і часто невчасно погашають кредит. До цієї категорії можна також віднести від початку неспроможних позичальників, фінансове становище яких банк оцінив неправильно ще на етапі прийняття рішення про надання кредиту.

2. *Позичальники з фінансовими чи іншими труднощами* — не можуть своєчасно погасити черговий платіж за кредитом, оскільки раптово занедужали, втратили роботу тощо.

3. *Непорядні позичальники* — зазвичай беруть кредит, не збираючись його повертати. Ховаються від банку і фахівців колекторських служб, змінюють місце проживання і телефон. Переважно беруть споживчі кредити, які не вимагають застави.

4. *Організовані злочинні групи* — одержують великі суми кредиту відразу в кількох банках (нерідко за підробленими документами). Зазвичай заздалегідь готуються до судових розглядів та інколи навіть перші подають на банк до суду, щоб затягти розгляд у справі про неповернення кредиту.

Визнання багатьох кредитів проблемними (доведення угоди до конфліктної стадії) можна було б уникнути, якби позичальники (особливо фізичні особи) додержувалися таких правил:

- на стадії подачі заявки на одержання кредиту вказували повну інформацію без спотворень про свій фінансовий та інший стан, а також реальне боргове навантаження;

— своєчасно (переважно заздалегідь) інформували банк про всі зміни у своїй життєдіяльності, фінансово-господарській діяльності, які можуть прямо або опосередковано впливати на повернення кредиту;

— у разі виникнення проблем з поверненням кредиту не затягували і не погіршували становище, що склалося, а негайно зверталися до банку-кредитора за допомогою у вирішенні проблем.

При цьому найважливішим принципом будь-яких дій банку-кредитора щодо позичальників має стати принцип побудови постійної взаємоприйнятної партнерської співпраці.

Наведемо основні принципи партнерської співпраці, яких повинні дотримуватись і банк-кредитор, і клієнт-позичальник:

- відкритість і узгодженість у виборі методу врегулювання проблемної заборгованості;
- методичне (документальне) забезпечення роботи з проблемними кредитами, що полягає в наявності в банку програми щодо врегулювання проблемної заборгованості;
- сприяння банку-кредитора позичальникові в реалізації оптимального виду реструктуризації кредитної заборгованості.

До превентивних заходів можуть бути віднесені такі, що вживаються банком на етапі схвалення видачі кредиту.

Превентивними заходами, що поліпшують якість кредитного портфеля на етапі схвалення видачі кредиту банком, є такі:

— Під час розгляду питання про видачу кредиту, поряд із традиційним фінансово-економічним аналізом, бажано проведення психологічного аналізу позичальника (керівництва підприємства-позичальника). Кредитний інспектор спирається зазвичай на аналіз виробничо-фінансового (соціально-побутового) стану потенційного позичальника і надто мало часу приділяє психологічному аналізу. Проте надалі, в обслуговуванні боргу, домінують, якщо не вирішальне, значення має саме людський фактор. Тож доцільно при поданні клієнтом заяви на одержання кредиту з метою визначення «благонадійності» й «морального здоров'я» позичальника провадити співбесіду за участі психолога.

— У разі видачі кредиту під заставу цінних паперів розмір кредиту часто обмежується оцінною вартістю застави, але не фінансовими потоками (доходом) позичальника. Коли позичальник зазнає фінансових труднощів, йому нема з чого погашати основний борг за кредитом, проценти і штрафи. Унаслідок цього кредит погашається за допомогою продажу застави, тобто продажу цінних паперів, а клієнт поповнює список потенційно неблагонадійних позичальників. У зазначених випадках доцільно брати до уваги обидва фактори: і забезпеченість кредиту, і платоспроможність (ліквідність) позичальника.

До превентивних заходів, що стосуються виданих кредитів, належать:

- Уведення і підтримка функціонування системи банківських керівників-кураторів і персональних кредитних менеджерів, здатних забезпечити вирішення комплексу питань взаємодії клієнта-позичальника (особливо великого підприємства) і банку. Справді, закріплення за клієнтом-позичальником персонального кредитного менеджера збільшує ефективність обслуговування, швид-

кість реагування на питання, що виникають, або труднощі. У результаті суттєво знижуються операційні ризики і ризик виникнення непорозуміння між клієнтом і «випадково» покликаним для вирішення конкретної (разової) проблеми співробітником банку, якому необхідно набагато більше часу, щоб зрозуміти сутність конкретної проблеми і компетентно й комплексно вирішити її.

• Створення типової «матриці ознак проблемності» (у межах загальної системи стратегічного управління кредитним процесом у банку). У системі кредитного менеджменту банку доцільно використовувати деталізовані в табл. 9.1 ознаки, що дають можливість швидко й ефективно виявити і класифікувати проблемні кредити.

Таблиця 9.1

**ПРЕВЕНТИВНІ ЗАХОДИ БАНКУ ЩОДО МІНІМІЗАЦІЇ ПРОБЛЕМНИХ КРЕДИТІВ
У ВИГЛЯДІ СТВОРЕННЯ ТИПОВОЇ «МАТРИЦІ ОЗНАК ПРОБЛЕМНОСТІ»**

Ознаки	Втрати забезпечення	
	первинні джерела	вторинні джерела
реальних втрат	<ul style="list-style-type: none"> • банкрутство позичальника 	<ul style="list-style-type: none"> • погіршення рівня забезпечення кредиту вторинними джерелами забезпечення • фізична втрата джерела забезпечення кредиту • неплатоспроможність гарантів і поручителів позичальника
потенційних втрат	<ul style="list-style-type: none"> • припинення контакту позичальника з банком • затримка подання та неповне подання позичальником інформації щодо його фінансово-господарської діяльності • реорганізація підприємства-позичальника • конфлікт позичальника з його партнерами, контрагентами, поставальниками тощо • зниження ділової активності позичальника • зниження рівня доходності та погіршення фінансового стану позичальника • зниження рівня грошових статей балансу позичальника • різкі та необгрунтовані зміни залишків коштів на рахунку позичальника • зростання рівня дебіторської заборгованості позичальника • наявність інформації щодо невиконання зобов'язань позичальника перед іншими кредиторами • наявність інформації щодо погіршення фінансового стану або банкрутства суб'єктів афілійованих або тісно пов'язаних з позичальником 	<ul style="list-style-type: none"> • зниження реальної вартості забезпечення • зниження рівня ліквідності та строків конвертації забезпечення у результаті погіршення кон'юнктури ринку, де відбуватиметься його реалізація • погіршення фінансового стану, у тому числі платоспроможності, гарантів і поручителів позичальника

Якщо менеджер кредитного підрозділу банку сумлінно виконує свою роботу і звертає увагу на всі причини виникнення проблем з поверненням кредиту, то він певною мірою «перестраховується». Однак вжиття необхідних превентивних заходів ще до виникнення проблемного кредиту є найрозумнішим, найменш трудомістким способом мінімізації негативних наслідків (втрат і збитків) проблемних кредитів.

- Створення типової «матриці найбільш імовірної поведінки позичальника». У цьому разі мають бути розроблені основні (типові, базові) сценарії можливого розвитку ситуації після одержання позичальником кредиту. Подібна матриця може служити ефективною підказкою для менеджера кредитного підрозділу банку. Підказки корисні не тільки для досягнення нижніх «сигнальних» кордонів показників (за погіршення якості кредитної угоди), а й для досягненні верхніх «сигнальних» кордонів (за непередбаченого поліпшення показників діяльності позичальника, у разі утворення незрозумілих надприбутків тощо). Адже чинники, що дозволили одержати непередбачений прибуток, у майбутньому можуть ініціювати фінансовий дефіцит і навіть банкрутство підприємства-позичальника.

- Створення типової «матриці дій банку». Банку доцільно закріпити алгоритми дій, що описує сукупність стратегічних, тактичних і оперативних заходів, адекватних ситуації виникнення проблемних кредитів (в ідеалі — на стадії виникнення початкових ознак проблемності). Також доцільно визначити порядок взаємодії підрозділів банку при виникненні проблемних кредитів. Розробка подібних алгоритмів потребує від банку порівняно незначних вкладень, але суттєво поліпшує якість і швидкість прийняття рішень банку щодо мінімізації проблемних кредитів. Документування алгоритмів необхідне перш за все з метою збереження цінного досвіду співробітників кредитного підрозділу банку і навчання нових співробітників у мінімально можливий строк. При цьому зберігається спадкоємність, відбувається постійне розширення нагромадженого досвіду роботи з проблемними кредитами, знижується ймовірність випадків «провалів» і втрати управління в процесі моніторингу і супроводу проблемних кредитів.

- Створення програмного комплексу, який допомагає співробітникам кредитного підрозділу банку прийняти своєчасне, кваліфіковане та зважене рішення щодо проблемної кредитної угоди. Механізм дії такого програмного комплексу такий: після введення в базу даних системи основних формалізованих показників за конкретною операцією (показники фінансово-господарської діяльності позичальника, зовнішні показники галузі діяльності позичальника тощо) програма зіставляє введені фактичні дані з типовими (архівними, базовими) даними матриці ознак проблемності угод, матриці найімовірнішої поведінки позичальника і матриці дій банку. На цій підставі визначається поточний стан угоди і програма видає статичну оцінку наявного стану, ознаки проблемності угоди і перелік можливих заходів щодо поліпшення якості угоди, а також додатковий перелік заходів, необхідних для нейтралізації виявлених потенційних загроз і негативних їх наслідків.

Після цього в процес управління кредитною угодою активно включається кредитний фахівець-експерт, який, докладно вивчивши стан угоди (позичальника), а також звіт програми і перелік рекомендацій, розробляє і пропонує індивідуальний план-проект з поліпшення якості кредиту, який можна застосовувати для конкретної ситуації.

Завдання програмного комплексу, наприклад для позичальників-юридичних осіб, можна сформулювати в такий спосіб:

- обробка (розрахунок) даних кредитного портфеля банку (обсяг, пропорції, концентрація ризиків, оцінка ризиків тощо);
- аналіз кожної окремої угоди (відповідність графіку погашень, інші індикатори можливих проблем), виявлення власне проблемних угод;
- аналіз показників фінансово-господарської (виробничої) діяльності позичальника, даних балансів, іншої звітності, яка є в розпорядженні банку за попередньо виявленими проблемними угодами;
- зіставлення зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на обслуговування позичальником конкретної угоди, сукупності угод із цим позичальником і угод інших позичальників, пов'язаних із проблемною угодою;
- зіставлення стану угоди зі сценаріями поведінки позичальника;
- передбачення найімовірнішої поведінки позичальника;
- вибір оптимально прийнятної напрямку дій банку на основі найімовірнішої поведінки позичальника і рівня проблемності угоди;
- виявлення впливу даної угоди і пов'язаної з нею групи угод на портфель однорідних кредитів і кредитний портфель банку загалом;
- прогнозування сукупного впливу проблемних кредитів на інтегральні (агреговані) показники банку.

Створення подібного деталізованого програмного комплексу вкрай важливе в кризові періоди, що супроводжуються багаторазовим зростанням обсягів роботи за незмінної (часто скорочуваної) кількості співробітників кредитних підрозділів. Застосування програмного комплексу одночасно дозволяє, за потреби, ранжирувати співробітників кредитного підрозділу за рівнем кваліфікації й відповідальності.

Безумовно, кожна кредитна угода і кожна система типу «банк — позичальник» за суттю своєю унікальна, тому програма-помічник не в змозі врахувати всіх варіантів розвитку ситуацій за виданими кредитами. У даному разі йдеться про доцільність розробки саме типових інструментів (схем, сценаріїв) щодо повернення кредитів (у тому числі проблемних) і використання різних їх комбінацій стосовно до кожного окремого кредиту. У зв'язку з цим використання програмного комплексу можливе лише до певного етапу, а далі, безумовно, треба залучити до процесу аналізу фахівців-експертів.

Симбіоз роботи машини і людини дозволяє максимально автоматизувати процес моніторингу кредитного портфеля банку, процес супроводу кредитних угод, підвищити якість аналізу кредитних угод, мінімізувати операційні ризики. Навіть якщо співробітник унаслідок «збою» людського фактора (зайнятості, неувважності, поганого самопочуття) випустить якісь ознаки, що сигналізують про можливі проблеми з кредитом, то програма «самостійно» вкаже на ознаки проблемності і запропонує початковий (базовий) перелік можливих заходів, що їх треба вжити з метою запобігання утворенню проблемного кредиту.

Схематично процес моніторингу проблемності кредитів, який працював би на принципах циклічності і зворотного зв'язку, зображено на рис. 9.1. Подібна система моніторингу кредитного портфеля може істотно поліпшити якість процесу управління кредитним ризиком, а також дозволить кредитній установі

більш ефективно працювати з проблемною заборгованістю (у тому числі латентною), зокрема, за допомогою застосування превентивних заходів.

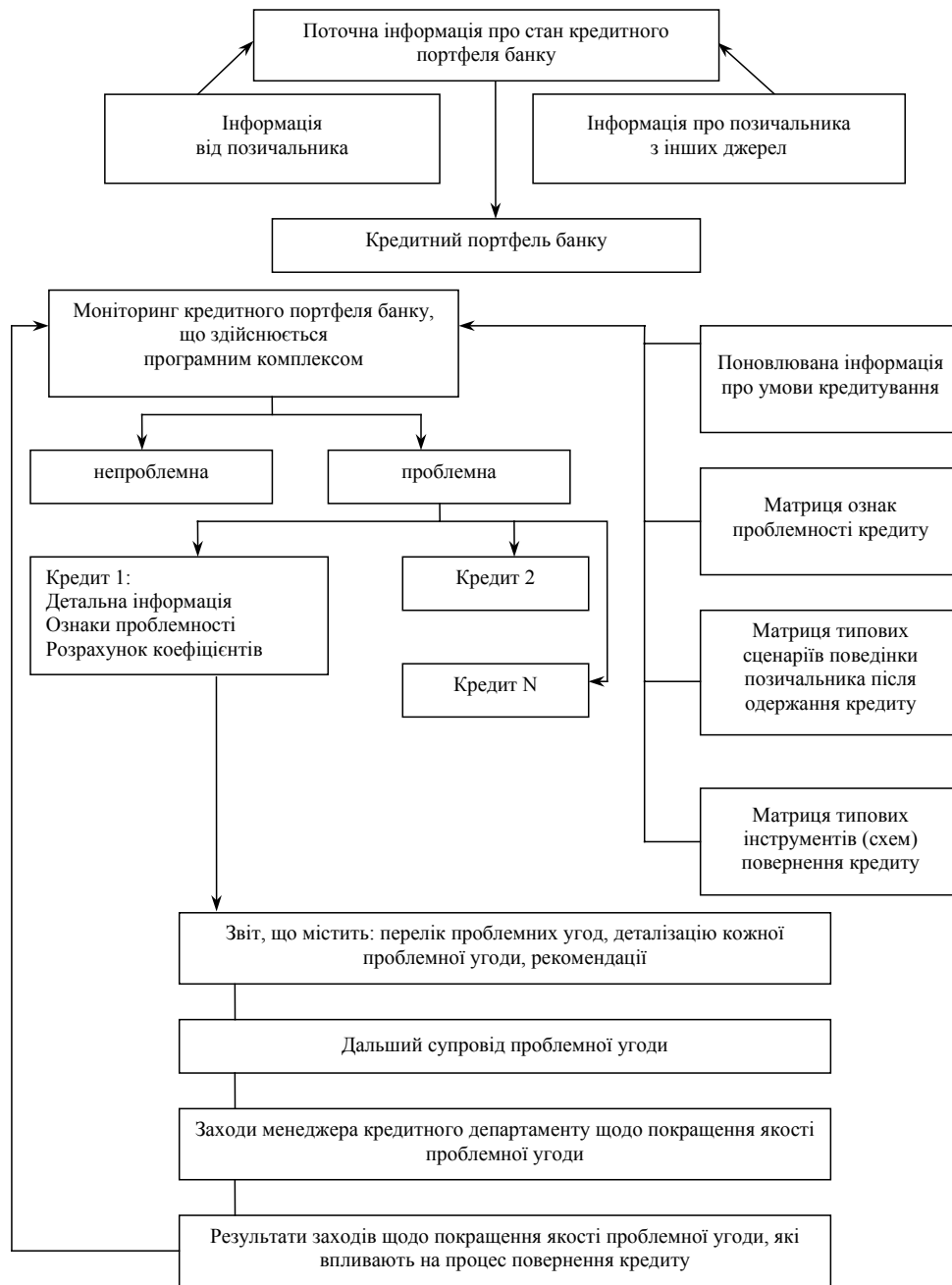

Рис. 9.1. Процес моніторингу кредитного портфеля банку, що здійснюється програмним комплексом

Можна, звичайно, використовувати й іноземний досвід. Так, в американських банках діє система, яка допомагає виявити проблемні кредити, спрогнозувати появу та мінімізувати їх кількість. Згідно з такою системою до виникнення проблемних кредитів призводять чинники, що залежать і не залежать від банку. До перших чинників, як уже зазначалось, належать усі аспекти, пов'язані з кредитним процесом, тобто з адекватним аналізом кредитної заявки, кредитної документації тощо. Незалежними від банку чинниками є несприятливі економічні умови, в яких опинився позичальник, форс-мажорні обставини.

Несприятливі економічні умови, що впливають на виробничу діяльність позичальника, американські комерційні банки конкретизують так:

1) більшість проблем підприємств-позичальників — результат погано організованого менеджменту. Типові проблеми — неглибока й одноманітна управлінська експертиза, незадовільні планові й бухгалтерські служби, загальна некомпетентність. Як правило, недосконалий менеджмент пов'язаний з витратами зростання, коли підприємство динамічно розвивається та стикається з недоліками високої централізації управління;

2) невеликі підприємства часто опиняються перед проблемою недостатності початкових вкладень. Це відбувається внаслідок недооцінки загальної вартості бізнесу, в якому збирається досягти успіху підприємство, і переоцінки строку, через який очікується одержання прибутку. Дана проблема усвідомлюється підприємством занадто пізно, коли акціонерний капітал вже вичерпано, а кредитори відмовляють у додатковому фінансуванні;

3) високий рівень фінансового коефіцієнта і коефіцієнта поточних витрат. Фінансовий коефіцієнт відображає відношення зовнішніх довгострокових зобов'язань до власного капіталу підприємства. За високого фінансового коефіцієнта і падіння обсягу реалізації різко збільшуються витрати на обслуговування боргу. Під коефіцієнтом поточних витрат мається на увазі відношення фіксованих витрат до валових витрат. Відповідно, за високого коефіцієнта і за зниження обсягу реалізації підприємство відчуває різке зменшення прибутку;

4) коли підприємство починає не виправдано різко збільшувати обсяги продажу своєї продукції, то зростає ризик її неоплати. Причина в тому, що підприємство втрачає пильність у підборі покупців, не приділяючи уваги їхній платоспроможності. У цій ситуації банк вживає рестриктивних заходів, спрямованих на призупинення зростання активів, наполягаючи на тому, щоб підприємство пригальмувало реалізацію продукції покупцям із сумнівною платоспроможністю;

5) Нові підприємства наражаються на серйозні проблеми при виході на ринок. У конкурентній боротьбі підприємство може вибрати як наступальну, так і захисну тактику. Наступальна тактика пов'язана з завоюванням ринку за допомогою різних заходів (зниження цін, зростання обсягу реалізації тощо), які можуть призвести навіть до тимчасової втрати доходу. Мета захисної тактики — стабілізувати доходи завдяки можливому скороченню обсягу реалізації. Якщо підприємство не адаптується до умов конкурентної боротьби, то гине;

6) багато невеликих підприємств-позичальників не в змозі прибутково розвиватися в умовах загального економічного спаду.

Описані чинники, що зумовлюють погіршення господарської діяльності підприємств, діють автономно, незалежно від банку. Проте банк, знаючи ці слабкі

місця, може і повинен дати позичальникові відповідні рекомендації, що допоможуть запобігти появі несвоєчасно погашених кредитів.

Велику увагу американські комерційні банки приділяють прогнозуванню проблемних кредитів на першій і другій стадіях кредитного процесу, тобто на етапах аналізу кредитної заявки і її виконання. Банківська практика пропонує звертати увагу на основні моменти, які допомагають у кредитному процесі виявити потенційні проблемні кредити. Зазначимо ці моменти:

- недавня фінансова неспроможність позичальника, розбіжності і суперечності в інформації про позичальника;
- позичальник шукає партнера, на зв'язки якого можна розраховувати;
- моральні якості керівника (боротьба за владу в керівництві серед партнерів, між членами родини власника компанії, часті зміни в керівництві, неврівноважений характер керівника, прагнення керівництва позичальника прискорити кредитний процес, чинити тиск на менеджера банку);
- постачальники і покупці в позичальника не диверсифіковані, ослаблений контроль позичальника за своїми дебіторами;
- позичальник належить до тієї галузі економіки, яка в даний момент відчуває проблеми;
- спрощене ведення балансу;
- позичальник чітко не уявляє мети кредиту;
- у позичальника нема чіткої програми погашення кредиту;
- брак резервних джерел погашення кредиту;
- позичальник не має матеріального забезпечення кредиту;
- прохання про пролонгацію кредиту.

Можливим способом розв'язання питання проблемних кредитів є створення бюро кредитних історій — систематизованої сукупності державних і недержавних реєстрів, що відображають облік основних показників діяльності суб'єктів господарювання.

Перевагами функціонування бюро кредитних історій є:

- обмін інформацією між кредиторами зменшує ризик неплатежів за зобов'язаннями, мінімізує витрати кредиторів, пов'язані з шахрайством. Спеціальні послуги бюро, такі наприклад, як сигнал-попередження, допомагають уникнути проблемної заборгованості або мінімізувати її;
- бюро мають дисциплінарний вплив на позичальників, оскільки змушують їх уникати появи негативної інформації у власній кредитній історії і сумлінно виконувати зобов'язання;
- підвищується кредитна культура як позичальника, котрий стає обережним у своїх запозиченнях, так і банків-кредиторів, які завдяки поінформованості та досвіду стають професійнішими;
- зменшуються витрати на збирання інформації про потенційного позичальника, оскільки в такому разі ці обов'язки покладаються на бюро. Така ситуація також позитивно впливає на рівень процентів за кредитом, а отже, на показник банківського прибутку;
- зростає конкуренція на кредитному ринку. Окремі великі банки позбавляються монополії на володіння фінансовою інформацією про своїх клієнтів;

• зі зменшенням ризику підвищується коло потенційних позичальників та обсяг кредитних операцій.

Законом України «Про організацію формування та обігу кредитних історій» (ст. 7) встановлено, що кредитна історія для фізичних осіб містить:

1) *відомості, що ідентифікують особу*: прізвище, ім'я та по батькові; дату народження; паспортні дані; місце проживання; ідентифікаційний номер згідно з Державним реєстром фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових відомостей; відомості про поточну трудову діяльність; сімейний стан особи та кількість осіб, які перебувають на її утриманні; дату і номер державної реєстрації, відомості про орган державної реєстрації та основний предмет господарської діяльності фізичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності;

2) *відомості про грошове зобов'язання суб'єкта кредитної історії*: відомості про кредитний правочин і зміни до нього (номер і дату укладення правочину, сторони, вид правочину); суму зобов'язання за укладеним кредитним правочином; вид валюти зобов'язання; строк і порядок виконання кредитного правочину; відомості про розмір погашеної суми та остаточну суму зобов'язання за кредитним правочином; дату виникнення прострочення зобов'язання за кредитним правочином, його розмір і стадію погашення; відомості про припинення кредитного правочину та спосіб його припинення (у тому числі за згодою сторін, у судовому порядку, гарантом тощо); відомості про визнання кредитного правочину недійсним і підстави такого визнання.

Однак слід звернути увагу на такі моменти:

— недоцільно застосовувати інформацію, що її надають бюро кредитних історій, як можливість уникнення всіх ризиків, адже це не засіб усунення ризиків, а лише індикатор запобігання їм;

— кредитне бюро не може безпосередньо впливати на рішення про видачу кредиту, оскільки його функцією є лише надання інформації;

— кредитна історія, складена бюро, не є підставою для надання кредиту чи відмови у його видачі.

В Україні процес створення таких інституцій перебуває тільки на початковій стадії. Станом на 1 січня 2016 року в Україні було зареєстровано вісім бюро кредитних історій, кожне з них володіє окремим сегментом інформації, єдиної ж бази даних в Україні не існує. Така ситуація, безумовно, не сприяє одержанню якісної інформації, а передавання одним банком даних у кілька бюро підвищує можливість помилок. До того ж банки, одержуючи інформацію від різних бюро, фактично платять кілька раз за ті самі дані.

9.3. Робота банку, пов'язана з погашенням проблемних кредитів

У ході реалізації банком кредитної політики важливе значення має робота з проблемними кредитами, за якими не виконуються або виконуються не в повному обсязі зобов'язання з боку позичальника або вартість забезпечення за якими значно знизилася. Загалом виникнення проблемних кредитів і наростан-

ня масштабів простроченої заборгованості банків є неминучим наслідком інтенсифікації кредитної діяльності. Управління проблемними кредитами та робота банку, пов'язана з погашенням проблемних кредитів, — один з найважливіших аспектів кредитного менеджменту.

На рівень проблемних кредитів банків мають змогу впливати:

- банки (в особі акціонерів, членів правління, аналітичних підрозділів);
- спілки та інші об'єднання банків, що покликані захищати інтереси кредиторів з окремих питань;
- держава (в особі НБУ, інших органів контролю, комітетів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України).

Зазначені суб'єкти можуть брати безпосередню чи опосередковану участь у розробці регламентаційних документів, спрямованих на регулювання простроченої заборгованості банків.

Як уже зазначалось, існує базовий набір індикаторів, що характеризують появу неякісного, проблемного кредиту; щодо стратегії оздоровлення проблемних кредитів не існує будь-яких універсальних правил, оскільки кожен проблемний кредит унікальний. Погіршення якості кредиту необхідно виявляти на ранній стадії, коли в розпорядженні банку ще є достатньо способів виправлення ситуації. У кредитній політиці має бути чітко визначено, що банк робитиме з проблемними кредитами, тому потрібно розглянути й узагальнити підходи, що застосовуються в сучасному кредитному менеджменті в роботі з проблемними кредитами.

Найпоширеніші такі підходи:

- у процесі контролю умов виконання зобов'язань позичальниками «тривожні» сигнали систематизуються за двома групами: такі, що мають ознаки нефінансового характеру; такі, що мають ознаки економічного (фінансового) характеру. Це дозволяє кредитному менеджеру виробити обґрунтовану й ефективну реакцію на них;
- розробляється план заходів, який має сприяти покращенню якості наданого кредиту;
- вибираються способи вирішення можливого конфлікту між банком і клієнтом щодо конкретного кредиту.

Від правильності вибору методу роботи з проблемними кредитами залежить не тільки успішність вирішення окремої конфліктної ситуації, а й стабільність і репутація самого банку. Загалом кредитний менеджмент має три варіанти вирішення питання проблемних кредитів банків. Варіант 1 — менеджери рекапіталізованого банку або власники банку вживають відповідних заходів для підвищення збору коштів за простроченими кредитами, у тому числі з залученням третіх сторін. Варіант 2 — сегрегація кредитів, які вчасно обслуговуються, і проблемних, безнадійних кредитів. Проблемні кредити передаються до створеного державного агентства з відновлення активів, що спеціалізується на стягненні прострочених боргів з позичальників. «Очищений» у такий спосіб банк можна продати новому власникові. Ключовим питанням тут постає ціна, за якою будуть викуплені активи агентством. Варіант 3 — допомога банкам. У розробці заходів з реструктуризації простроченої заборгованості, включаючи

спрощення процедур щодо викупу проблемних кредитів. Розглянемо всі три варіанти.

За *першим варіантом* посилення роботи з проблемною заборгованістю без залучення третіх сторін можливе силами самого банку. У такому разі найчастіше практичне вирішення проблеми управління проблемними кредитами залежить від відповідей на два запитання. По-перше, чи містить кредитний договір положення, що дають банку право перевіряти бухгалтерську і фінансову звітність позичальника за допомогою перевірок безпосередньо на підприємстві, а також чи є можливість припинити чинність кредитного договору за наявності в банку обґрунтованих підозр щодо неплатоспроможності позичальника? По-друге, якими повноваженнями наділений кредитний менеджер банку, під постійним контролем котрого має перебувати кожен виданий кредит?

Робота банку з погашення проблемних кредитів за першого варіанта починається з розробки плану дій, спрямованих на погашення кредиту. Такий план має містити низку заходів щодо вирішення конфлікту «позичальник — банк», який виникає внаслідок проблемного боргу, і щодо повернення кредиту боржником.

1. Заходи банку з організаційної, фінансової та іншої допомоги позичальникові, що сприяють подоланню кризи і виконанню зобов'язань позичальника перед банком, у тому числі:

- розробка програми зміни структури заборгованості — реструктуризація боргу (перегляд умов чинного кредитного договору, наприклад, зміна процентної ставки, графіка платежів щодо повернення заборгованості і виплати процентів, зміна методів кредитування тощо). На користь перегляду умов угоди можуть свідчити достатня рентабельність підприємства-позичальника, а також те, що він є постійним клієнтом банку;

- робота з керівництвом позичальника з виявлення проблем і пошуку їх рішень;

- призначення керівників, консультантів і кураторів для роботи з підприємством від імені банку;

- розширення кредиту, тобто видача додаткових коштів. При цьому статус боргу змінюється з «простроченого» на «поточний». Тим самим банк визнає, що труднощі позичальника тимчасові, а дальша співпраця з ним — вигідна;

- одержання додаткових гарантій та ін.

2. Заходи банку, безпосередньою метою яких є повернення кредиту в найкоротші можливі строки:

- реалізація застави, що слугує забезпеченням кредиту. За таких умов взаємини між банком і клієнтом, як правило, повністю перериваються;

- продаж боргу позичальника третім особам. Цей спосіб пов'язаний з перериванням чинного кредитного договору і продажем частини активів позичальника для погашення боргу. Рішення про продаж частини активів клієнт повинен приймати добровільно, оскільки він відповідає перед банком тільки заставою;

- звернення до поручителів (гарантів);

- оформлення документів про банкрутство позичальника.

Отже, одним з основних способів роботи банків з проблемними кредитами є *реструктуризація боргу*. Угода про реструктуризацію залежно від її конкретних умов може кваліфікуватися як проста зміна умов базового кредитного договору, а

також як новація, відступне або прощення боргу. Крім того, дуже часто реструктуризація боргу супроводжується появою додаткових способів забезпечення зобов'язань.

Головним завданням реструктуризації є надання можливості позичальникові відновити свій фінансовий стан до рівня, який дозволить йому виконувати свої кредитні зобов'язання як належить і в повному обсязі.

Перевагами реструктуризації є: по-перше, зменшення платежу за кредитом на строк, що потрібний для відновлення фінансового становища клієнта; по-друге, збереження позитивної кредитної історії клієнта; по-третє, розподіл заборгованості, що виникла, від шести до 84 місяців, коли нема можливості погасити прострочені платежі.

Розглянемо деякі з цих переваг, а також відповідні дії кредитних менеджерів.

Насамперед ідеться про зміну умов базового кредитного договору через продовження строку погашення кредиту зі зміною процентної ставки або без такої зміни. Ця умова має бути кваліфікована як проста зміна окремих положень кредитного договору. У підготовці угоди про реструктуризацію слід зважати на порядок зміни договору, передбачений у кредитному договорі, а також на вимоги Цивільного кодексу України (зокрема, зміни договору мають фіксуватись у тій самій формі, що й основний договір). Крім того, у разі порушення боржником угоди про реструктуризацію вимоги банку-кредитора мають базуватися на кредитному договорі з тими змінами, які передбачені в угоді.

Пакет документів, необхідний для розгляду питання про реструктуризацію кредиту, залежить від виду кредитного продукту. Якщо в позичальника-фізичної особи *кредит без застави* (кредит готівкою, кредитна картка), то для розгляду питання про реструктуризацію треба надати такий пакет документів:

- заяву встановленого банком зразка;
- документи, що посвідчують особу позичальника та поручителів у разі наявності поручителів [паспорт, реєстраційний номер облікової картки платника податків (ідентифікаційний номер), свідоцтво про шлюб (розірвання шлюбу) тощо];
- документи, що підтверджують поточний фінансовий стан усіх учасників угоди (позичальника та поручителів у разі наявності поручителів)
- довідка про доходи (звіти за останні чотири квартали, декларацію про майновий стан СПД);
- довідку про розмір пенсії та копію пенсійного посвідчення;
- або документи, що підтверджують відсутність офіційного доходу [копія трудової книжки з позначкою про звільнення (усі сторінки), довідка про взяття на облік безробітних у Центрі зайнятості, довідка з ДПА про припинення діяльності СПД];
- додаткові документи, що розкривають причини погіршення фінансового стану (медичні довідки щодо стану здоров'я, свідоцтво про народження дитини та ін., свідоцтво про смерть тощо).

Якщо в позичальника-фізичної особи *кредит під заставу автомобіля*, для розгляду питання про реструктуризацію необхідно надати такий пакет документів:

- заяву встановленого банком зразка;
- документи, що посвідчують особу позичальника та поручителів, у разі наявності поручителів [паспорт, реєстраційний номер облікової картки платни-

ка податків (ідентифікаційний номер), свідоцтво про шлюб (розірвання шлюбу) тощо];

— документи, що підтверджують поточний фінансовий стан усіх учасників угоди (позичальника та поручителів, у разі наявності поручителів);

— довідку про доходи (звіти за останні чотири квартали, декларацію про майновий стан СПД, довідку про розмір пенсії та копію пенсійного посвідчення);

— або документи, що підтверджують відсутність офіційного доходу [копія трудової книжки з позначкою про звільнення (усі сторінки), довідка про взяття на облік безробітних у Центрі зайнятості, довідка з ДПА про припинення діяльності СПД];

— додаткові документи, що розкривають причини погіршення фінансового стану (медичні довідки щодо стану здоров'я, свідоцтво про народження дитини та ін., свідоцтво про смерть тощо);

— копію правоустановчого документа про право власності на автомобіль, що перебуває в заставі банку;

— копію свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу, який перебуває в заставі банку;

— чинний договір добровільного страхування КАСКО, квитанцію про сплату чергового страхового платежу (за наявності або прокоментувати терміни майбутнього надання).

Обов'язковою умовою розгляду питання про реструктуризацію кредиту під заставу автотранспортного засобу є огляд застави працівниками банку.

Якщо в позичальника-фізичної особи *кредит під заставу нерухомого майна*, то для розгляду питання про реструктуризацію потрібно надати такий пакет документів:

— заяву встановленого банком зразка;

— документи, що посвідчують особу позичальника та поручителів у разі наявності поручителів [паспорт, реєстраційний номер облікової картки платника податків (ідентифікаційний номер), свідоцтво про шлюб (розірвання шлюбу) тощо];

— документи, що підтверджують поточний фінансовий стан усіх учасників угоди (позичальника та поручителів у разі наявності поручителів);

— довідку про доходи (звіти за останні чотири квартали, декларацію про майновий стан СПД, довідку про розмір пенсії та копію пенсійного посвідчення);

— або документи, що підтверджують відсутність офіційного доходу [копія трудової книжки з відміткою про звільнення (усі сторінки), довідка про взяття на облік безробітних у Центрі зайнятості, довідка з ДПА про припинення діяльності СПД];

— додаткові документи, що розкривають причини погіршення фінансового стану (медичні довідки щодо стану здоров'я, свідоцтво про народження дитини та ін., свідоцтво про смерть тощо);

— правоустановчі документи на нерухоме майно, що є предмет застави (іпотеки). У разі коли власниками нерухомості, яка є предметом іпотеки, є кілька

осіб, то правоустановчі документи мають бути надані щодо всіх власників нерухомості;

— технічний паспорт на квартиру (будинок), державний акт про право власності на земельну ділянку;

— чинний договір добровільного страхування, квитанцію про сплату чергового страхового платежу (за наявності або прокоментувати терміни майбутнього надання).

Інколи для розгляду питання про реструктуризацію кредиту під заставу нерухомого майна необхідна оцінка та фото застави (здійснюється представниками банку).

Умови та строк реструктуризації визначаються банком залежно від причин фінансових труднощів позичальника.

Зазначимо, що погоджуючись на реструктуризацію боргу, банк-кредитор наражається на ризики, основними з яких є:

- кредитний ризик;
- ризики невиконання або неналежного виконання нового зобов'язання;
- ризик заперечування угоди в разі банкрутства боржника;
- ризик заперечування угоди про реструктуризацію й угод про забезпечення з інших підстав.

Водночас в Україні лише окремі позичальники скористались перевагами реструктуризації боргу, сприйняли їх і почали сплачувати його відповідно до своїх доходів. Переважна кількість позичальників все-таки залишились недобросовісними платниками. Саме тому важливим кроком банків у системі кредитного менеджменту має стати підвищення відповідальності позичальників кредитів.

У межах першого варіанта роботи з проблемними кредитами також слід розглянути такий вид, як *припинення зобов'язання*, коли боржник утратив свої права та обов'язки за зобов'язанням, тобто кредитор уже не має права вимагати, а боржник не має обов'язку виконувати. Для припинення зобов'язання необхідне існування певної обставини, тобто юридичного факту, з настанням якого закон або договір пов'язує припинення зобов'язання.

Підстави припинення зобов'язань можна поділити на дві основні групи:

1) припинення зобов'язання за волею сторін або однієї зі сторін (виконання, новація, надання відступного, прощення боргу, одностороння відмова від виконання зобов'язання);

2) припинення зобов'язання незалежно від волі учасників (неможливість виконання, поєднання в одній особі боржника та кредитора, смерть громадянина, ліквідація юридичної особи).

Серед різновидів припинення зобов'язань за згодою сторін виокремлюють новацію, прощення боргу і відступне.

Новація (оновлення зобов'язання) — це домовленість сторін щодо заміни первинного зобов'язання, яке існувало між банком-кредитором і позичальником-боржником. При цьому нове зобов'язання має новий предмет або новий спосіб виконання. Так, уклавши кредитний договір, сторони через певний час додатковою угодою можуть передбачити, що замість грошей боржник повинен переда-

ти кредиторів будь-яку річ. Новація перериває перебіг строку позовної давності, оскільки первісне зобов'язання припиняється, а з моменту укладення нової угоди виникає нове. Новацію слід відрізнити від заміни виконання. Адже після укладення договору купівлі-продажу покупець просить надати йому відстрочення в оплаті і за згодою кредитора сплачує вартість речі частками протягом певного часу. Приклад угоди про передавання банкові відступного наведено у дод. Ж.1.

Також можливе погашення проблемного кредиту за рахунок будь-якого майна, що буде надане позичальником-боржником замість виконання зобов'язань зі сплати суми основного боргу і процентів. Ця умова може бути кваліфікована або як новація, або як відступне залежно від того, заміщається чи ні основне зобов'язання за кредитним договором новим зобов'язанням.

За *новації* зобов'язання позичальника-боржника зі сплати суми основного боргу і процентів припиняється. Замість нього виникає нове зобов'язання щодо передавання майна кредиторів. Якщо інше не передбачено угодою про реструктуризацію, нове зобов'язання заміщує попереднє в повному обсязі. Забезпечувальні угоди (наприклад, застава, порука) за замовчуванням також припиняються одночасно з припиненням первісного зобов'язання.

Відступне передбачає, що в боржника виникає альтернативний спосіб припинення основного зобов'язання — передавання майна кредиторів. Відповідно до ст. 600 Цивільного кодексу України зобов'язання за кредитом може припинитися за узгодженням сторін (банку та боржника) унаслідок передавання кредиторів відступного (грошей, іншого майна тощо). Сьогодні в банківській практиці передавання відступного застосовується рідко, і пояснити це можна передусім тим, що ця правова норма з'явилась у Цивільному кодексі України нещодавно і позичальники недостатньо поінформовані про зміст цієї норми.

При цьому зі змісту ст. 600 Цивільного кодексу України випливає таке:

- 1) відступне — це передача боржником кредиторів замість виконання первісного зобов'язання певного майна, або сплата певної суми грошей, або передача інших прав;
- 2) відступне, зі згоди кредитора, наділяє боржника можливістю замінити первісний предмет виконання іншим предметом у випадку, якщо він не може виконати первісне зобов'язання;
- 3) застосування відступного можливе тільки за узгодженням сторін;
- 4) відступне в обов'язковому порядку передбачає наявність істотних його умов: розміру, термінів і порядку передачі;
- 5) істотні умови відступного встановлюються сторонами первісного зобов'язання;
- 6) передача відступного, частково або в повному обсязі, припиняє первісні зобов'язання сторін.

Отже, боржник, зі згоди кредитора, може легко виконати своє зобов'язання перед ним, передавши йому замість грошових коштів певне рухоме та (або) нерухоме майно, майнові права, права інтелектуальної власності і т. ін., уклавши із цією метою додаткову угоду. Тобто боржникові немає потреби просити кредитора про відстрочення виконання зобов'язання, позичати під певний процент грошові кошти у третьої особи, реалізовувати (нерідко за заниженою ціною)

потрібні йому техніку та інше майно для того, щоб знайти необхідну кількість грошових коштів для погашення проблемного кредиту.

Відповідно до ст. 613 Цивільного кодексу України прийняття відступного є обов'язком для банку-кредитора, оскільки ухилення його від прийняття виконання зобов'язання вважатиметься простроченням кредитора.

Припустимо, що між банком-кредитором і позичальником-боржником була досягнута угода про передавання відступного. Тоді, якщо банк-кредитор після цього відмовиться прийняти майно, зазначене як відступне в угоді, за браку на те законних підстав, така відмова й буде кваліфікуватися як прострочення кредитора. При цьому слід мати на увазі, що за час прострочення кредитора боржник не платить проценти за грошовими зобов'язаннями. Крім того, він має право вимагати від кредитора відшкодування викликаних цим простроченням збитків.

Беручи до уваги те, що розмір відступного законодавцем точно не вказаний, ціна майна, яке передається, як, проте, і розмір грошових коштів, не обов'язково має бути ідентична сумі боргу, оскільки зобов'язання при передаванні відступного може бути виконане як повністю, так і частково.

Предметом відступного, нарівні з грошима, можуть бути цінні папери, рухоме і нерухоме майно, майнові права, право інтелектуальної власності.

Якщо вартість (сума) відступного відрізняється в той чи інший бік від договірної вартості, то різниця потрапить під оподаткування як безповоротна фінансова допомога (безплатно одержане майно) в однієї зі сторін. Водночас сторона, що одержала менше, ніж віддала в результаті припинення зобов'язань через передавання відступного, не матиме права на валові витрати повною мірою (хіба що комусь вдасться довести нерозривний зв'язок відступного з господарською діяльністю). Тому застосування відступного як способу припинення зобов'язання далеко не завжди вигідне.

Прощення боргу є одним з видів припинення зобов'язання за проблемним кредитом за волею банку-кредитора. Банкові-кредитору надається право звільнити боржника від виконання його обов'язку за кредитним договором, нічого не вимагаючи натомість (ст. 605 Цивільного кодексу України). Тобто основна ознака прощення боргу — безоплатність. У цьому відмінність прощення боргу від таких способів роботи з проблемними кредитами, як припинення зобов'язань, передавання відступного або оформлення новації. При прощенні боргу зобов'язання за договором припиняються, і такий договір вважатиметься виконаним.

Питання про те, є прощення боргу одностороннім правочином або для цього необхідна згода боржника, є дискусійним. Проте буквально тлумачення дає можливість стверджувати, що для прощення боргу достатнім є волевиявлення кредитора і боржник не вправі це заперечувати. Прощення боргу допускається, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора. Так, неможливим буде припинити зобов'язання прощенням боргу, якщо проти кредитора порушена справа про банкрутство та є внесені до реєстру кредитори, а також якщо кредитор зобов'язався передати майно, яке він має одержати від боржника, третій особі. Прощення боргу не часто застосовується в банківській практиці.

Можливим варіантом вирішення питання з проблемним кредитом є *одностороння відмова від виконання зобов'язання*. Засади такої відмови визначені ст. 525 і 615 Цивільного кодексу України. За загальним правилом одностороння відмова від зобов'язання не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом. Передбачається відмова від виконання зобов'язання за умовами закону і договору. Наприклад, за ст. 1056 Цивільного кодексу України банкрут кредитор має право відмовитись від надання позичальникові передбаченого договором кредиту частково або в повному обсязі в разі порушення процедури визнання позичальника банкрутом або за наявності інших обставин, які явно свідчать про те, що наданий позичальникові кредит своєчасно не буде повернений. Також одностороння відмова від виконання зобов'язання може застосовуватись банком як оперативна санкція за вчинене позичальником правопорушення — невиконання чи неналежне виконання зобов'язання за кредитним договором.

Припинення зобов'язання за обставин, що не залежать від волі сторін. Незалежно від волі сторін припиняються зобов'язання внаслідок таких обставин: неможливість виконання зобов'язання; збіг в одній особі боржника і кредитора; смерть боржника чи кредитора, якщо зобов'язання пов'язане з їх особою; ліквідація юридичної особи (кредитора чи боржника). Розкриємо докладніше ці обставини.

- Неможливість виконання зобов'язання може стати підставою припинення зобов'язання за кредитом, якщо її настання зумовлене обставинами, за які боржник не відповідає і які виключають відповідальність боржника.

Неможливість виконання може бути зумовлена такими чинниками: а) фактична неможливість виконання; б) юридична неможливість виконання.

Під юридичною розуміють неможливість виконати зобов'язання за кредитом, оскільки існують перешкоди законного чи морального характеру. Наприклад, видання певного нормативного акта унеможливорює виконання зобов'язання повністю або частково. Фактична ж неможливість пов'язана насамперед з обставинами, які мають характер непереборної сили.

Якщо ж неможливість виконання зобов'язання за кредитом спричинена винними діями боржника, тобто обставинами, за які він відповідає, то зобов'язання не припиняється, а змінюється: замість обов'язку виконання настає відповідальність боржника за невиконання зобов'язання. У грошових зобов'язаннях неможливість виконання як підстава їх припинення виключається. Обов'язок доводити неможливість виконання покладається на боржника.

- Припинення зобов'язання внаслідок збігу в одній особі боржника і кредитора. У такому разі існує своєрідне правонаступництво, оскільки права й обов'язки переходять від боржника до кредитора, і навпаки. Оскільки внаслідок об'єднання із двох самостійних сторін утворюється одна, усі зобов'язання між ними анулюються. Не можна побудувати правову конструкцію, за якою особа може бути одночасно і кредитором, і боржником за тим самим зобов'язанням. Такі випадки трапляються при реорганізації юридичних осіб способом злиття і приєднання, при спадкуванні, коли, наприклад, боржник за кредитним договором стає спадкоємцем свого кредитора.

- Смерть громадянина, якщо зобов'язання пов'язане з його особою. За загальним правилом смерть громадянина — учасника зобов'язання за кредитом не

припиняє зобов'язальних правовідносин. Водночас у випадках, коли права та обов'язки нерозривно пов'язані з особою боржника чи кредитора, смерть однієї зі сторін зобов'язання приводить до його припинення.

- Ліквідація юридичної особи (кредитора чи боржника). На відміну від реорганізації юридичної особи, коли створена юридична особа виступає правонаступником за зобов'язаннями, у разі ліквідації правонаступництва нема. Ініціатори ліквідації встановлюють її строк і порядок призначають ліквідаційну комісію, а остання виявляє кредиторів, визначає строки і порядок задоволення їхніх вимог. Зобов'язання припиняється ліквідацією юридичної особи, крім випадків, коли за законом виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу особу.

Звернення до поручителів (гарантів) здійснюється банком-кредитором, якщо на звернення з письмовою вимогою до основного боржника банк одержав відмову останнього від її задоволення. Це дає банкові-кредитору право звернутися безпосередньо до поручителя. Важливим є те, що порука припиняється після закінчення зазначеного в договорі строку. Якщо ж договором такий строк не передбачений, він вважається рівним одному року з дня настання терміну виконання боржником основного зобов'язання.

Відповідно до ст. 553 Цивільного кодексу України за договором поруки поручитель поручається перед банком-кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Закон не забороняє укладання договору поруки на забезпечення виконання зобов'язання, яке може виникнути в майбутньому. Договір поруки є чинним за умови його укладення у письмовій формі та підписання кредитором і поручителем. Наслідком виконання поручителем зобов'язання, забезпеченого порукою, є заміна кредитора у зобов'язанні. Згідно зі ст. 516 Цивільного кодексу України заміна кредитора у зобов'язанні здійснюється без згоди боржника. Поручитель відповідає перед кредитором у тому самому обсязі, що й боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків. Порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання.

Згідно зі ст. 563 і 565 Цивільного кодексу України обов'язок гаранта сплатити банкові-кредитору грошову суму відповідно до умов гарантії настає за умов порушення позичальником-боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, та направлення кредитором гаранту письмової вимоги разом із зазначеними в гарантії документами. Коли нема хоча б однієї з цих умов, відповідальність гаранта не настає.

Отже, посилити роботу з проблемними кредитами без залучення третіх сторін у принципі можна силами самого банку. Однак у такому разі майже неминучі величезні затримки в часі щодо ухвалення варіанта вирішення питання, фантастичні витрати на утримання всього напряму «проблемних» кредитів у банку, багаторічні судові колізії з позичальником-боржником. Крім того, під прострочені активи банки змушені формувати до 100 % резервів. Тому для врегулювання питання стягнення проблемних кредитів до роботи з боржниками залучаються представники професійних колекторських агентств. У Західній Європі вони з'явилися понад 150 років тому, а розквіт колекторського бізнесу

припав на 1970-ті роки, що пояснюється інтенсифікацією кредитної діяльності. В Україні історія колекторських агентств налічує близько 10 років.

Умовно колекторську діяльність (collection) можна поділити на два типи — класичну й диверсифіковану. Класичний collection пов'язаний зі збором однотипної заборгованості фізичних осіб. Диверсифікований collection передбачає роботу з різними видами заборгованості фізичних і юридичних осіб. Це найбільш поширений вид діяльності, оскільки в період фінансової кризи банки зазнають труднощів з поверненням кредитів як фізичних, так і юридичних осіб. Диверсифікований collection також надає послуги юридичного супроводу справ і захист інтересів клієнтів у суді.

Діяльність колекторів складається з трьох основних стадій роботи з боржниками: soft collection, hard collection і legal collection.

Стадія soft collection складається з первинного спілкування з боржником за допомогою телефону. На цій стадії з боржником ведуться роз'яснювальні бесіди про відповідальність за ухилення від сплати боргів, а також про ті економічні заходи, які можуть бути вжиті до нього в разі неповернення боргу (пеня, штрафи). Боржник також одержує консультацію про способи відновлення обслуговування боргу і можливості його реструктуризації.

Основний акцент в урегулюванні питань погашення проблемних кредитів робиться саме на soft collection — дистанційну роботу з боржником. Це — оптимальна схема і для колекторської компанії, і для боржника, оскільки перевага віддається переговорам, спробам переконати боржника, що врегулювати заборгованість — у його інтересах. При цьому врегулювати — далеко не завжди означає погасити повністю: у кожній колекторській компанії існує безліч схем реструктуризації та часткового списання заборгованості.

Стадія hard collection передбачає особисте спілкування з боржником. На зустрічі з позичальником колектори рекомендують реструктурувати борг і повідомляють боржника про можливість «пере кредитуватися» в іншому банку. Узагалі hard collection — це достатньо екстремальний підхід у роботі з боржниками, коли боржникові даються всі рекомендації з усунення боргу.

У свою чергу, legal collection передбачає примусове стягнення боргів за допомогою повноважень відповідних державних служб. До стадії legal collection колектори переходять у тому разі, якщо в роботі з боржником перші дві стадії не дали позитивного результату. На стадії legal collection пряме спілкування з боржником не передбачено.

Існують шість основних видів послуг, що здійснюються вітчизняними колекторськими компаніями. Опишемо їх коротко.

1. *Викуп заборгованості клієнта* — одна з форм поступки права вимоги, відома також як небанківський факторинг або цесія грошових вимог (виключно грошових, матеріальна заборгованість у такий спосіб не стягується). Згідно з ч. 1 ст. 1080 Цивільного кодексу договір факторингу є чинним незалежно від наявності домовленості між клієнтом і боржником про заборону поступки права грошової вимоги або його обмеження.

2. *Досудове стягнення заборгованості* — буває кількох видів:

- ✓ досудова робота з рухомим заставним (лізинговим) майном передбачає конфіскацію майна в боржника з доставкою на майданчик кредитора, оформлення документів за заставним майном на представника кредитора;
- ✓ юридичний супровід боргу — сукупність юридичних дій щодо стягнення заборгованості в судовому порядку, а також через третейські суди;
- ✓ комплексний супровід виконавчого виробництва — пошук майна боржника, надання транспорту співробітникам виконавчих служб, опис і відповідальне зберігання майна;
- ✓ моніторинг предметів застави — регулярне інформування заставних підрозділів кредиторів про наявність і стан прийнятого ними в заставу або переданого в лізинг майна. Здійснюється за допомогою виїзду, перевірки наявності та фактичного місця розташування заставного майна, перевірок цілісності та відповідності реєстраційним даним, відповідності технічним характеристикам, термінів проходження огляду, техоглядів, уточнення параметрів чинних страхових полісів, фото- й відеозйомок об'єкта моніторингу. Моніторинг завершується підготовкою акта перевірки; проводиться, за бажанням кредитора, одночасно, щомісяця, щокварталу;
- ✓ кредитний моніторинг — оперативний контроль виконання позичальниками платіжних зобов'язань, додержання ними термінів оплати і графіків платежів;
- ✓ Early Collection — стягнення заборгованості на ранній стадії існування боргу за допомогою дистанційного контакту з боржником, регулярних повідомлень і нагадувань (пошта, SMS, e-mail, телефонування);
- ✓ Late Collection — стягнення на пізній стадії існування боргу. Повна процедура стягнення заборгованості за допомогою більш інтенсивних методів дистанційного впливу й особистих контактів з боржником (Field Collection).

У всьому світі колекторські агентства працюють за агентською схемою або за схемою цесії. За агентською схемою колектор співпрацює з банком на комісійній основі, а робота колектора починається після одержання списку проблемних боргів. Після опрацювання заявки колектор повертає портфель банкові й одержує комісію від суми повернутих поганих боргів.

За використання схеми цесії банк продає портфель поганих боргів колекторському агентству. Сьогодні дисконти в Україні становлять 93—95 %. Такі самі розміри дисконтів і в країнах Європи, де проблемні борги з простроченням понад 120 днів викуповуються колекторами за 5—7 % від номіналу. У США угоди провадяться за трохи вищими ставками — 10 % від номіналу.

В Україні найчастіше купівля кредитного портфеля з проблемною заборгованістю для колекторського агентства обертається збитками, оскільки стягнути борги буває неможливо з певних причин — відсутності боржника, закінчення строку позовної давності, втрати банком документів тощо.

Водночас продаж проблемних кредитів колекторським фірмам не надто приваблює банкірів, адже за такого сценарію навіть продаж портфельів за ціною нижче 10 % номіналу вимагає відповідного резервування на суму від 90 %. Дисконт, з яким колектори готові купити портфельі проблемних кредитів, настільки низький, що не може бути цікавий тим банкам, які реально намагаються врятувати свій біз-

нес. Зовсім сумна ситуація з бланковими і невеликими кредитами. Сьогодні портфель бланкових кредитів важко продати за ціною понад 10 % від номіналу.

Механізм придбання урядом проблемних кредитів — фактично *другий варіант* вирішення питання проблемних кредитів банків — використовувався для підтримки приватного сектору економіки в Південній Кореї, Індонезії, Чилі, Мексиці, Іспанії, Казахстані, Китаї та інших країнах, де виникали проблеми в банківському секторі. Фактичне стягнення боргів з неплатоспроможних боржників здійснювалось або спеціально створеною компанією з управління активами, або центральним банком. У деяких випадках цю функцію виконував банк, з якого вилучали активи. У Південній Кореї придбання проблемних кредитів у неплатоспроможних банків комбінувалося зі злиттями останніх. Приватним банкам надавалася пряма фінансова допомога уряду у вигляді кредитів і внесків у акціонерний капітал (Мексика, Таїланд, Чилі, Індонезія й Південна Корея). Така допомога використовувалася для компенсації втрачених резервів або придбання проблемних кредитів за цінами, що перевищували ринкові. З огляду на значну державну допомогу уряд чи урядова установа зазвичай отримували частковий або повний контроль над проблемними банками.

Створення в Україні спеціальної державної компанії для роботи з «проблемними» банківськими кредитами розпочалось у вересні 2011 р., коли Кабмін вирішив створити на базі одного з націоналізованих банків — «Родовід Банк» — санаційний банк. Завданням останнього було визначено проведення роботи з активами державних банків і банків, у капіталізації яких брала участь держава, спрямованої на максимізацію надходжень від повернення цих активів. Така «госпітальна» структура була покликана послідовно здійснювати діяльність з погашення кредитів, реалізації заставного майна і повернення вкладів.

Держава намагалася очистити в такий спосіб від токсичних активів і простроченої заборгованості «Укргазбанк» і банк «Київ», щоб дати їм можливість і далі вести операційну діяльність. Безперечно, «очищений» банк набагато простіше продати новому власникові, який рекапіталізує банк і відновить його нормальну діяльність. За державні кошти була вирішена проблема виплати вкладникам, проте зміг вийти з кризи лише «Укргазбанк». Саме bridge-варіант санації дозволив йому виконати зобов'язання перед усіма кредиторами, включаючи юридичних осіб, і, що дуже важливо уникнути прецеденту ліквідації великого системного банку під час кризи. І навпаки, банк «Київ» успішної роботи не продемонстрував і був ліквідований у 2015 р.

Проте «Родовід Банк» як санаційний банк, основним завданням якого було проведення роботи з проблемними активами державних банків і банків, у капіталізації яких узяла участь держава, повноцінно не запрацював, і в 2016 р. економічно доцільним виходом держави з нього було визнано ліквідацію. Національний банк України і Міністерство фінансів України оприлюднили рішення щодо ліквідації державного «Родовід Банку» з метою раціонального підходу до використання державної власності та коштів бюджету на виконання Основ стратегічного реформування державного банківського сектору.

Оскільки головним регулятором кредитних відносин в Україні є держава, цілком виправданим є те, що Міністерство фінансів і Національний банк

України виступають за якнайшвидше ухвалення закону про фінансову реструктуризацію. Таким законом буде запроваджено механізм добровільної фінансової реструктуризації підприємств-боржників з метою врегулювання ситуації з проблемними кредитами і відновлення кредитування економіки банками.

Аспект інформаційної відкритості роботи з проблемними кредитами банків є вкрай важливим для виходу з фінансової кризи. У цих умовах створення реєстру недобросовісних позичальників сприяє скороченню ризиків банків під час обслуговування кредитної заборгованості таких позичальників, а додержання вимог закону щодо тимчасової відмови у виїзді за кордон громадянам України, які мають невиконані кредитні зобов'язання, має на меті стимулювання боржників до сплати боргу.

Намагання побудови реєстру недобросовісних позичальників спостерігалися ще 2001 року, коли НБУ створив єдину інформаційну систему (ЄІС) «Реєстр позичальників» і в «добровільному» порядку підключив до неї всі банки. Банки повинні були передавати в ЄІС інформацію про компанії, які мають прострочену кредитну заборгованість. Теоретично потрапляння позичальника в означений реєстр має позбавити його права одержати кредит у будь-якому банку. Утім на практиці реєстр не виконує цієї функції: дані, які в нього надходять, не використовуються за призначенням. Банки не в повному обсязі подають туди інформацію, а та, що подається, неймовірно низького рівня. Тому конче треба переглянути систему параметрів, на підставі яких НБУ присвоює позичальникам статус проблемних, зробити зручний інтерфейс для роботи банків з реєстром, а також запросити на роботу в НБУ фахівців, які зможуть організувати ефективну роботу реєстру.

Реєстр позичальників апіорі створюється для кредитної безпеки: інформація про поганих позичальників за визначеними параметрами має надходити від банків у НБУ. Це мають бути не поодинокі параметри, а їх сукупність, що засвідчить платоспроможність (неплатоспроможність) позичальника. В умовах виходу країни з кризи важливість ефективного функціонування реєстру проблемних позичальників складно переоцінити. В ідеалі всі банки повинні мати прямий доступ до реєстру, при видачі кредитів керуватися його даними і не видавати свідомо проблемні кредити.

Згідно з *третьім варіантом* вирішити питання проблемних кредитів банків можна за допомогою викупу проблемних кредитів. Так, факторингова компанія може укласти договір з банком і, викупивши борг з дисконтом, сама стати кредитором замість банку на тих самих умовах. Колекторська фірма зазвичай не викупує борг, а просто одержує відсоток зі стягненої суми від того, хто її найняв (зокрема, банку). Натомість факторингова компанія допоможе банку очистити портфель проблемних кредитів і перетворить проблемні заборгованості на реальні гроші.

Переуступлення (фактично — продаж) боргу за кредитом дасть можливість банку досить швидко одержати оборотні кошти, не відтягуючи трудові і грошові ресурси на супровід судового та виконавчого виробництва, а позичальник-боржник вирішить у такий спосіб питання проблемного кредиту.

Погашаючи проблемний кредит з дисконтом за допомогою факторингової компанії, усі сторони (і банк, і боржник) дістають максимальний захист від можливих фінансових і майнових ризиків.

Маємо зазначити, що традиційні методи роботи з проблемними кредитами в Україні неефективні з низки причин, а саме:

- відставання державного законодавчого і нормативно-правового регулювання від вимог поточного дня;
- методичної недосконалості підходів до роботи з проблемними кредитами як на державному, так і на локальному (конкретних банків) рівнях;
- браку системної підготовки і недостатності кваліфікованих кадрів, що спеціалізуються на роботі з проблемною заборгованістю;
- неефективної організації діяльності з роботи з проблемними кредитами в банках.

У зв'язку з цим, з огляду на міжнародний досвід вирішення питання проблемних кредитів, банкам України доцільно впровадити матрицю операційно-тактичних заходів, спрямованих на вирішення проблеми простроченої заборгованості (табл. 9.2). Застосування даної матриці дозволить оптимізувати тактику кредитного менеджменту банків.

Таблиця 9.2

ОПЕРАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ЗАХОДИ БАНКУ, СПРЯМОВАНІ НА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОСТРОЧЕНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЗА КРЕДИТАМИ

Внутрішні питання і завдання банку	Зовнішні питання і завдання банку
<ul style="list-style-type: none"> • Оцінка «токсичності» активів банку і ліквідація портфеля проблемних кредитів • Поліпшення working capital (чистий робочий капітал) • Повна сегрегація неосновних бізнесів банку і основних (з дальшим позбавленням від неосновних бізнесів банку) • Побудова довгострокового плану банку з чіткою стратегією ліквідності • Робота на пониження показника сукупного кредитного ризику 	<ul style="list-style-type: none"> • Розробка й імплементація плану фінансового оздоровлення банку й оцінка реального зовнішнього тиску на банк і його ліквідність • Вибір інструменту державної підтримки банку: а) держгарантії; б) часткова приватизація; в) виведення токсичних кредитів у інший банк за моделлю Good Bank, Bad Bank. • Допомога технічного радника (technical advisor) для реалізації

Отже, підсумовуючи викладене, зазначимо, що проблемні кредити є одним з найбільш дестабілізуючих факторів як у контексті окремо взятого банку, так і з позиції всієї банківської системи України. Першочерговим завданням банків із протидії проблемним боргам є все ж таки самостійне зменшення обсягів проблемних кредитних портфелів, додержуючись корпоративних принципів, переслідуючи стратегічні цілі розвитку.

Основною метою превентивних (профілактичних) заходів банку є запобігання настанню можливих проблем по кредиту. Для мінімізації проблемних кредитів банку і уникнення можливих економічних банківських збитків потрібно здійснити комплекс заходів організаційного та адміністративно-правового характеру щодо повернення кредитних коштів.

Діапазон рішень питання щодо погашення проблемних кредитів в Україні досить широкий: від ліберальних методик самостійної роботи банку з боржником до залучення третіх сторін або навіть категоричного банкрутства боржників, які відверто ігнорують намагання банку розв'язати проблему. Але першочерговим є створення правових умов для управління простроченою заборгованістю банків і для попередження її утворення.

Питання для самоконтролю

---

1. Розкрийте сутність поняття «проблемний кредит».
2. Перелічіть ознаки прояву проблемних кредитів банку.
3. Назвіть передумови та чинники появи проблемних кредитів.
4. Як проблемні кредити впливають на діяльність банку та банківської системи?
5. Назвіть основні принципи партнерської співпраці, яких повинні дотримуватися банк-кредитор і клієнт-позичальник у роботі з проблемними кредитами.
6. Поясніть суть типової «матриці ознак проблемності».
7. Які превентивні заходи можуть поліпшити якість кредитного портфеля на етапі схвалення видачі кредиту банку?
8. Який алгоритм має процес моніторингу проблемності кредитів?
9. Поясніть, що таке кредитна історія позичальника.
10. У чому полягає діяльність бюро кредитних історій?
11. Назвіть основні підходи, що застосовуються в сучасному кредитному менеджменті у роботі з проблемними кредитами.
12. У чому суть реструктуризації боргу та які основні умови її здійснення?
13. Що таке новація зобов'язання і в яких випадках вона доречна?
14. Наведіть основні риси відступного як способу врегулювання проблемного кредиту.
15. Якщо в позичальника-фізичної особи кредит під заставу нерухомого майна, які документи йому потрібно надати в банк для розгляду питання про реструктуризацію?
16. Які документи позичальник має надати в банк для розгляду питання про реструктуризацію кредиту під заставу автомобіля?
17. Що може бути законною підставою для припинення зобов'язань за кредитом?
18. Яку основну відмітну ознаку має прощення боргу як один із видів припинення зобов'язання за проблемним кредитом за волею банку-кредитора?
19. Назвіть види ризику, на які наражається банк-кредитор при реструктуризації боргу за кредитом.
20. Які основні види послуг надають колекторські компанії в Україні?

Термінологічний словник

Бюро кредитних історій — юридична особа, виключною діяльністю котрої є збір, обробка, зберігання, захист і використання інформації, з якої складається кредитна історія позичальника.

Відступне — передавання боржником кредиторів певного майна замість виконання первісного зобов'язання або сплата певної суми грошей, або передавання інших прав.

- Кредитна історія** — інформація про всі кредити позичальника і про дисципліну їх погашення, яку бюро кредитних історій одержує від банків, страхових і лізингових компаній, кредитних спілок та інших фінансових інститутів.
- Моніторинг предметів застави** — регулярне інформування заставних підрозділів кредиторів про наявність і стан прийнятого ними в заставу або переданого в лізинг майна.
- Непрацюючий кредит** — кредит, заборгованість за яким не погашається позичальником відповідно до початкових умов договору.
- Прострочений кредит** — кредит, за яким є заборгованість, не погашена в установленій договором строк (прострочені платежі за основним боргом).
- Новація (оновлення зобов'язання)** — домовленість сторін щодо заміни первинного зобов'язання, яке існувало між банком-кредитором і позичальником-боржником.
- Реструктуризація кредитної заборгованості** — тимчасові заходи, спрямовані на створення сприятливих умов погашення кредиту на час фінансових труднощів позичальника.
- Ринок проблемних кредитів** — сегмент ринку, на якому відбувається купівля-продаж проблемної кредитної заборгованості. Цьому ринку притаманна своя інфраструктура, інституціонально-організаційне забезпечення реалізації угод купівлі-продажу, законодавчі норми та правила. Продавцями проблемних кредитів виступають здебільшого банки, а покупцями — венчурні фонди, фінансово-інвестиційні компанії, факторингові, колекторські компанії тощо. На цьому ринку функціонують спеціально організовані електронні торгові майданчики. Особливе місце на ринку проблемних кредитів в Україні має ФГВФО, який організовує, здебільшого через торговий майданчик «Сетам», реалізацію проблемних кредитів банків, що перебувають у процесі ліквідації.

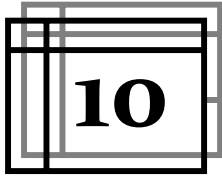
Література

---

1. Про організацію формування та обігу кредитних історій : Закон України від 23.06.2005 № 2704-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/2704-15>
2. Про заходи щодо забезпечення погашення кредитів, затв. постановою Правління НБУ від 06.08.2009 № 461 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document>
3. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затв. постановою Правління НБУ від 30.06.2016 № 351 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0351>
4. Банківський сектор України: поточні виклики і шляхи виходу з кризи : матеріали до доповіді Голови Комітету Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності С. В. Рибалки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://komfinbank.rada.gov.ua/komfinbank/control/uk/publish/article;jsession>
5. Болгар Т. М. Управління проблемними кредитами вітчизняних банків у сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс] : дисертація /

- Т. М. Болгар. — Режим доступу : http://www.tneu.edu.ua/science/abstracts_of_theses/page/3
6. Болгар Т. М. Управління проблемними кредитами вітчизняних банків у сучасних умовах господарювання / Т. М. Болгар // Бізнес Інформ. — 2014. — № 1. — С. 248–255.
  7. Версаль Н. І. Фінансовий менеджмент у банку : практикум / Н. І. Версаль. — Київ : ЦП «Компринт», 2015. — 144 с.; Вивчаємо МСФЗ: Знецінення активів: IAS 36 «Impairment of assets» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dtk.com.ua/show/1cid02689.html>
  8. Власенко М. О. Моделирование уровня проблемных банковских кредитов в странах СНГ и Балтии / М. Власенко // Банковский вестник — 2012. — № 5.
  9. Вовк В. Я. Кредитування і контроль : навч. посіб. / В. Я. Вовк, О. В. Хмеленко. — Київ : Знання, 2008. — 463 с.
  10. Дробницька О. Р. Проблемні кредити банків: сучасний стан та можливості управління ними через процес сек'юритизації активів / О. Р. Дробницька // Інноваційна економіка. — 2013. — № 6(44). — С. 267–272.
  11. Методологічні роз'яснення до Основних принципів ефективного банківського нагляду [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45064>
  12. Міжнародні стандарти фінансової звітності: IAS 39/IFRS 9 Фінансові інструменти [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://stakeholder.com.ua/news/zmini-v-msfz-dlya-richno%D1%97-finansovo%D1%97-zvitnosti-2017-i-dali.html>
  13. Непрацюючі кредити та Forbearance [Електронний ресурс] : матеріали аналітич. дослідження групи stakeholde від 22.02.2017. — Режим доступу : <http://stakeholder.com.ua/news/riven-rezervuvannya-ukra%D1%97nskix-bankiv.html>
  14. Показатели финансовой устойчивости : руководство по составлению. — МВФ, 2007. — 324 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guide.pdf>
  15. Порядок роботи з проблемною заборгованістю ПАТ «КБ “ХРЕЩАТИК”», затв. постановою Правління ПАТ «КБ “ХРЕЩАТИК”» від 30.10.2015 № 2582.
  16. Прийду Л. Бюро кредитних історій у системі заходів щодо оптимізації роботи банків з управління кредитним ризиком / Л. Прийду // Вісник Тернопіль. нац. екон. ун-ту. — 2009. — № 1. — С. 117–125.
  17. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку : підручник / Л. О. Примостка — 2-ге вид., доп. і перероб. — Київ : КНЕУ, 2004. — 468 с.
  18. Рівень резервування українських банків [Електронний ресурс] : матеріали аналітич. дослідження групи stakeholde від 23.02.2017. — Режим доступу : <http://stakeholder.com.ua/news/riven-rezervuvannya-ukra%D1%97nskix-bankiv.html>
  19. Сорок сороков // News.finance. — 2011. — 02 черв. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2011/06/02/240520>
  20. Шустова Е. П. «Проблемный кредит»: терминологическое содержание, критерии определения и факторы возникновения / Е. П. Шустова // Вестник Алтайской академии экономики и права. — 2010. — № 4. — С. 2.

Розділ

10

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ПОРТФЕЛЕМ БАНКУ

Після вивчення цього розділу ви зможете

- обґрунтувати необхідність стратегічного планування в банку;
- формулювати завдання для кількісного та якісного аналізу поточного стану реалізації стратегії банку;
- зрозуміти суть стратегічного кредитного менеджменту та основні його складові;
- обґрунтувати принципи формування кредитного портфеля за класичною та сучасною портфельними теоріями;
- зрозуміти сутність, загальні функції та принципи кредитної політики банку й усвідомити її місце в кредитному менеджменті;
- систематизувати основні чинники, на які потрібно зважати в процесі розробки кредитної політики кожного окремого банку;
- вирізняти види кредитної політики банку;
- усвідомити механізм і принципи реалізації кредитної політики банку;
- зрозуміти взаємозв'язок механізмів формування та реалізації кредитної політики банку;
- з'ясувати характеристики оптимальної кредитної культури в сучасних економічних умовах;
- зрозуміти, від яких компонентів залежить якість кредитної політики банку.

10.1. Стратегічний кредитний менеджмент

Стратегія як сукупність усіх управлінських дій, спрямованих на досягнення цілей діяльності будь-якого суб'єкта економіки, передусім передбачає необхідність її формалізації, тобто формулювання стратегії. Формулювання стратегії полягає у визначенні місії, цілей і стратегічних планів діяльності суб'єкта. Стратегія, якою керується будь-яка компанія, не є незмінною, вона завжди певною мірою прогнозована, а частково реагує на обставини, що змінюються. Але в будь-якому разі вона має суто конфіденційний характер і не підлягає розголошенню. В основі формалізації стратегії лежить стратегічний план.

Стратегічне планування в банку в широкому розумінні — це управлінський процес розробки специфічних стратегій, що забезпечують досягнення вирішення поставлених завдань на основі динамічного балансу внутрішніх можливостей банку і трансформацій ринку [4].

Стратегічний план банку — це документ, що містить цілі банку, напрям його розвитку, довгострокові й короткострокові завдання та стратегію розвитку. При цьому він не містить конкретних кількісних показників і конкретних їх значень, а передбачає напрями діяльності банку, які забезпечать досягнення поставлених цілей [19].

Стратегічне планування здійснюється у рамках стратегічного управління, яке, у свою чергу, включає низку організаційних етапів, поступова реалізація яких має забезпечити максимально ефективну реалізацію вибраної банком стратегії. Перелічимо ці етапи:

- 1) діагностика поточного становища банку (ситуаційний аналіз);
- 2) визначення стратегічного бачення діяльності банку;
- 3) формулювання місії і стратегічних цілей;
- 4) визначення стратегічного підходу й оцінка альтернативних стратегій;
- 5) аналіз стратегічного вибору банку;
- 6) затвердження й реалізація стратегії;
- 7) оцінювання результатів упровадження стратегії і можливих коригувань стратегічного плану [11].

Отже, реалізація стратегії банку передбачає повний обсяг управлінської діяльності, пов'язаної з перетворенням вибраної стратегії в життя, контролем за її виконанням і досягненням поставлених цілей через вирішення конкретних завдань.

Менеджери банку розробляють стратегії, щоб визначити, в якому напрямі він розвиватиметься, і приймати обґрунтовані рішення у виборі конкретного способу дій. Вибір управлінським апаратом конкретної стратегії означає, що з усіх можливих векторів розвитку і способів дій, що відкривалися перед банком, вирішено вибрати один напрям, у якому він буде розвиватись. Адже без стратегії в менеджера немає продуманого плану дій, немає путівника у світі бізнесу, немає єдиної програми досягнення бажаних результатів.

Завдання управлінського апарату банку щодо створення та реалізації стратегії складається з п'яти взаємозв'язаних частин:

- визначення виду комерційної діяльності й формування стратегічних напрямів її розвитку (окреслення цілей і довгострокових перспектив розвитку);
- перетворення загальних цілей у конкретні напрями роботи;
- умілої реалізації обраного плану для досягнення бажаних показників;
- ефективної реалізації обраної стратегії;
- оцінки виконаної роботи, аналізу ситуації на ринку, внесення корективів у довгострокові основні напрями діяльності, у цілі, у формалізовану стратегію (стратегічний план) або в її здійснення у світлі набутого досвіду, за нових умов, ідей або нових можливостей (зворотний зв'язок).

Реалізуючи стратегію банку, управлінський апарат постає перед проблемою — як досягти накреслених результатів в умовах ситуації, що склалась, і перспек-

тив. Цілі — це бажані результати, а стратегія означає їх досягнення. Справді, стратегія — це інструмент менеджера для виконання певних завдань, як стратегічних, так і фінансових.

Формування кредитної стратегії та кредитної політики є завданнями кредитного менеджменту банку.

Стратегічний кредитний менеджмент — це комплекс дій банку з розробки та реалізації заходів, метою яких є досягнення довгострокових конкурентних переваг на основі використання сильних аспектів кредитної діяльності з урахуванням переваг і недоліків зовнішнього середовища.

У довгостроковій перспективі розглядаються тільки ті банки, які здатні вижити, зростати й розвиватися далі, тобто ті, що мають чіткі уявлення про своє майбутнє становище і чітку стратегію розвитку, яку можуть ефективно застосувати у своїй діяльності. Стратегія банку не може існувати без стратегічного кредитного менеджменту, оскільки без кредитної діяльності економічний суб'єкт не є банком де-юре.

Стратегічний кредитний менеджмент складається з елементів як ендогенного, так і екзогенного характеру (рис. 10.1), які залежать: від можливостей банку і ризиків кредитної діяльності; вихідної стратегічної позиції, місії та стратегії банку; кредитної політики банку; кредитного моніторингу і контролю; змін у стратегії банку як реакції на мінливість кредитного ринку [16].

Рис. 10.1. Елементи стратегічного кредитного менеджменту

Формування стратегії кредитної діяльності неможливе без детального аналізу фактичного стану кредитування в банку, який є характерним для поточного моменту, і ситуації, що може скластися в майбутньому. Цей аналіз передбачає

оцінку переваг і недоліків процесу кредитування всередині банку і на кредитному ринку загалом. Для визначення власної стратегії кредитної діяльності необхідно не тільки з'ясувати реальний стан справ, але й спрогнозувати можливість та ризику на майбутнє.

Від цього переліку можна відштовхуватися для розуміння й оцінки потенційного успіху банку в кредитуванні. Внутрішньобанківський аналіз кредитної діяльності починається з оцінки виконання накреслених цілей і стратегій за кожним напрямом (сегментом) кредитної діяльності протягом останніх років (як правило, на довгостроковому проміжку). У ході такого аналізу з'ясовуються як кількісні, так і якісні характеристики реалізації вибраної банком стратегії кредитної діяльності (табл. 10.1) [16].

Таблиця 10.1

**КІЛЬКІСНИЙ ТА ЯКІСНИЙ АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІІ БАНКОМ
ВИБРАНОЇ СТРАТЕГІЇ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Питання для з'ясування	Характеристика показників
<i>Кількісний аналіз</i>	
Які цілі ставив перед собою банк у певному сегменті кредитування?	Обсяги кредитування
В якому обсязі були досягнуті поставлені цілі?	Кількість клієнтів
	Структура й обсяги кредитних продуктів
Які стратегії реалізовувались?	Частка на ринку
Наскільки успішні були ці стратегії?	Різниця між запланованими й реальними доходами за кредитними операціями
<i>Якісний аналіз</i>	
Чи мають послуги, які надає банк, конкурентні переваги перед аналогічними послугами банків-конкурентів?	Якість продуктової політики
У чому ці переваги?	
Чи відповідає запропонований асортимент продуктів потребам клієнтів?	
На які продукти та послуги не задовольняється попит клієнтів?	
Чи якісні консультації надаються клієнтам?	Якість обслуговування
Чи існують скарги на обслуговування?	
Чи потрібна для реалізації наявних продуктів широка мережева структура?	Якість системи збуту
Наскільки буде задоволений попит на послуги та продукти завдяки розширенню мереж?	
Які обсяги надання послуг у офісів, відкритих на даний момент?	

Закінчення табл. 10.1

Питання для з'ясування	Характеристика показників
Який кредитний імідж у банку?	Якість реклами
Які рекламні стратегії використовуються для кредитування?	
Наскільки виражено стимулювання збуту в кредитуванні?	
Скільки співробітників зайнято в кредитній діяльності?	Якість менеджменту
Який рівень компетентності в питаннях кредитування?	
Яка готовність співробітників до виконання планів і завдань кредитування?	

На основі даних кількісного та якісного аналізу внутрішнього середовища реалізації вибраної банком стратегії формується перелік переваг і недоліків. Створення такого переліку необхідно для розробки та реалізації стратегічного кредитного менеджменту, позаяк він дає змогу чітко побачити, які банк має переваги і недоліки в кредитуванні конкретної цільової групи, а також які слабкі та сильні аспекти визначають ті умови, які являють ці переваги чи недоліки стосовно до конкурентів. Із цією метою порівнюються головні внутрішньобанківські фактори із ключовими факторами кредитної діяльності найсильнішого конкурента в певній цільовій групі.

Як в аналізі переваг і недоліків усередині банку, так і в аналізі ситуації за межами банку необхідно визначити фактори, що впливають на кредитування в розрізі різних сегментів.

Аналіз зовнішнього середовища кредитної діяльності банку в основному концентрується на з'ясуванні впливу таких факторів, як:

- економічний розвиток (тенденції зростання цін, рівня зайнятості; очікувана схильність населення до споживання і нагромадження, інвестування);
- правове регулювання банківської діяльності (тенденції розвитку банківського і податкового законодавства, соціального права, державної підтримки тощо);
- політичний розвиток (зміни в політичному житті всередині країни та за її межами);
- розвиток конкуренції (частка ринку у відповідних сферах діяльності; показники діяльності банків-конкурентів);
- розвиток ринку (частка ринку за цільовими групами; кількість клієнтів; обсяги кредитування; очікуваний рівень процентної ставки, ринкова привабливість);
- міжнародний розвиток (кон'юнктура на міжнародних ринках; динаміка курсів основних валют; міжнародний рух капіталу).

Проаналізувавши внутрішнє та зовнішнє середовище та з'ясувавши переваги та недоліки кредитної діяльності банку на даний момент, необхідно прогнозувати ситуацію, яка може скластись у майбутньому. Прогноз має показати тенденції розвитку у важливих для кредитної діяльності сегментах. Складність прогнозів, побудованих на припущеннях і гіпотезах, полягає у високому ступені їх невизначеності.

Результати прогнозу й аналізу ситуації (аналізу переваг і недоліків) також відображається в переліку переваг і ризиків. Цей аналіз переваг і ризиків є основою для стратегії кредитно-економічного розвитку. Перелік переваг і ризиків кредитної діяльності, розроблений на основі детального аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища, дає підґрунтя для стратегічного орієнтування та визначення основних напрямів кредитної діяльності на короткострокову і довгострокову перспективу. За вибраними напрямами здійснюється стратегічне й оперативне планування, розробляється кредитна політика. Реалізація кредитної політики в рамках вибраної концепції розвитку та стратегії підлягає постійному моніторингу та контролю.

Однак не менш важливими є й інші питання, пов'язані зі стратегічним розвитком банку, наприклад:

- які сфери діяльності в економіці країни потребують кредитування?
- кредитування яких сфер діяльності дає найбільший прибуток?
- наскільки диференційованим є кредитний портфель банку?
- якою є динаміка структури кредитного портфеля?

Ретельне вивчення цих питань сприяє визначенню вихідної позиції в кредитній діяльності банку. Відповіді на питання, у якому напрямі повинен розвиватися банк, формують його філософію і концепцію, в яку має бути включена кредитна політика і стратегія. У такий спосіб вибудовується своєрідна піраміда цілей і завдань банку, в які вписуються його стратегічний кредитний менеджмент і кредитна політика. Напрямок розвитку банку формулюється філософією і концепцією; місія, цілі діяльності та стратегічні плани визначаються стратегією банку; довгострокові цілі — довгостроковим плануванням, кредитною політикою; короткострокові цілі — оперативним плануванням (рис. 10.2).

Як показує піраміда, що на рис. 10.2, *філософія банку* створює філософсько-комерційну основу для майбутнього розвитку кредитної діяльності. Під філософією банку розуміють ті ключові принципи, які визначають напрям діяльності банку.

Принципи й основні ідеї становлять *концепцію банку*. Концепція відображає суть діяльності банку і є, отже, засобом самовираження, що має давати відповіді на елементарні питання щодо існування банку:

- хто ми;
- для чого потрібен наш банк;
- хто є нашою групою клієнтів;
- які в нас основні цінності;
- які в нас філософсько-комерційні цільові настанови;
- яка корпоративна культура в нашому банку;
- яке в нас ставлення до економіки і суспільства.

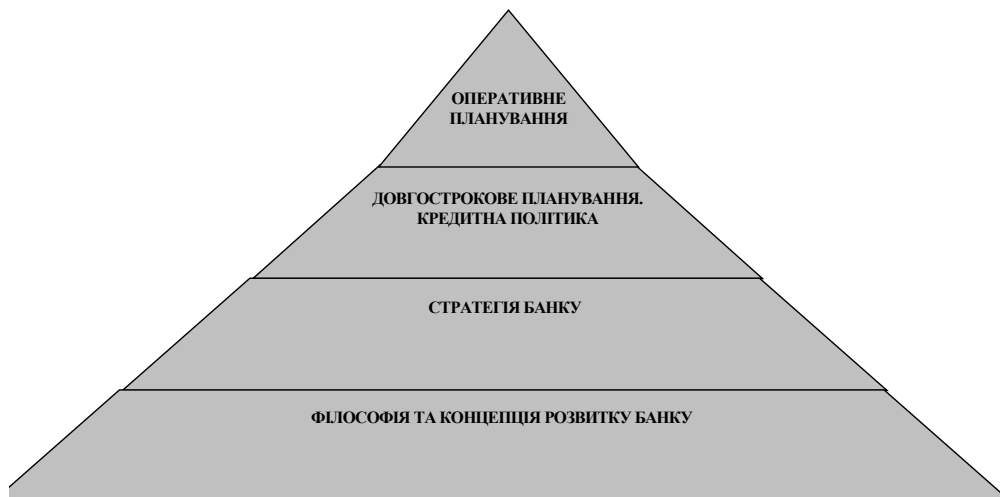

Рис. 10.2. Піраміда формалізації цілей банку

На відміну від стратегії банку, яка має конфіденційний характер і не підлягає розголошенню, концепція банку спрямована не тільки на співробітників, але й на громадськість. Вона служить для збереження і поліпшення відносин банку з основними цільовими групами зовнішнього середовища, такими як клієнти, податкові органи, органи влади, міністерства тощо.

Орієнтиром для співробітників банку є відображені у внутрішньобанківських документах принципи, які формулюють загальну спрямованість дій співробітників, у тому числі встановлюють основні норми і правила їхньої поведінки й уявлення про цінності, які є обов'язковими для кредитної діяльності. Якщо керівництво зможе відповісти, в якому напрямі розвиватиметься банк, тоді співробітники будуть розуміти сенс своєї роботи, відчуваючи себе частиною свого банку.

Основою для кредитно-економічних форм і способів поведінки співробітників банку, що задіяні у кредитній діяльності, є кредитна політика, підґрунтям для якої, у свою чергу, слугують основні положення і принципи, включені в концепцію банку. Значущість і цінність сформульованої банком кредитної політики полягає в узгодженості дій, що стосуються процесу кредитування.

Унаслідок змін середовища банк повинен завжди змінювати свою поведінку на ринку, щоб постійно підтримувати рівновагу. Що швидше змінюється середовище, то сильніша в банку подвійна загроза небезпеки: якщо адаптація до змін відбувається занадто повільно, то здебільшого виникають конкурентні збитки. Водночас, якщо банк надто часто й у дуже короткі проміжки часу пристосовується до невеликих змін середовища, то виникають труднощі у кредитуванні. З одного боку, це виявляється в розширенні видачі кредитів, з другого боку, у дуже обмеженій видачі кредитів. Кредитна діяльність стає «невротич-

ною машиною», яка внаслідок постійної зміни цілей і форм поведінки не може триматися певного напрямку. У підсумку така кредитна діяльність стає комплексом непотрібних дій, і банк потерпає від нестабільності та нестійкості [16].

10.2. Теорії вибору портфеля

В історії розвитку банківництва склалися два основні підходи до управління кредитним портфелем банку, базовані на традиційному та нетрадиційному підходах щодо його формування. Традиційна (консервативна) теорія ґрунтується на ідеї формування кредитного портфеля на основі досвіду, знань та інтуїції кредитного працівника. Адже схвалення кредитів виходячи із цієї класичної теорії формування портфеля є суто суб'єктивним рішенням і не залежить від статистичних і математичних методів визначення його ризикованості, але залежить від правил взяття ризиків, лімітів кредитування та пріоритетів у формуванні кредитного портфеля, визнаних у банку [2]. Вирішення кредитним працівником дилеми «ризик — дохідність» диктується внутрішньобанківськими правилами взяття ризиків, кількість прийнятного кредитного ризику — кредитними лімітами, а диференціація ризиків — кредитною політикою банку в частині пріоритетних напрямів розміщення ресурсів.

За консервативного підходу до формування кредитного портфеля його поділяють на два основні види з огляду на цілі формування: *кредитний портфель доходу* та *кредитний портфель зростання* [19; 22].

Кредитний портфель доходу формується за критерієм максимізації прибутку від кредитної діяльності в поточному періоді незалежно від темпів приросту обсягу кредитних ресурсів банку в довгостроковій перспективі. Такий портфель орієнтований на одержання високих поточних надходжень, а не на зростання обсягів кредитування.

Кредитний портфель зростання згідно з канонами консерватизму традиційної теорії формується за критерієм максимізації темпів приросту обсягу кредитних ресурсів у довгостроковій перспективі незалежно від рівня прибутку від кредитної діяльності в поточному періоді. Такий портфель, на відміну від портфеля доходу, зорієнтований на нарощування обсягів кредитування.

З метою хеджування від можливих втрат на кредитному ринку банк змушений формувати портфелі зростання і доходу. При цьому можливі втрати за кредитами портфеля доходу можуть компенсуватися збільшенням іншої частини кредитного портфеля, зорієнтованого на зростання.

З огляду на ризикованість кредитного портфеля вирізняють три основні його види: спекулятивний, компромісний і консервативний. В основі такого поділу лежить тип кредитної політики, яку реалізує банк (детальніше про це йдеться в наступному підрозділі).

Сформований за агресивної кредитної політики кредитний портфель, по суті, має спекулятивний характер і є портфелем доходу. Він скерований на одержання максимальної норми прибутку на вкладений капітал незалежно від рівня ризико-

ваності таких вкладень. Тому при реалізації кредитного ризику капітал, вкладений у *спекулятивний кредитний портфель*, може бути втрачений частково або повністю.

За консервативної кредитної політики банк формує кредитний портфель аналогічного характеру: усі або переважна більшість кредитних операцій у ньому з мінімальним рівнем кредитного ризику. Сукупний кредитний ризик *консервативного кредитного портфеля* не перевищує середньо ринковий, і вартість такого портфеля залишається стабільною протягом тривалого часу. Цей кредитний портфель є найменш ризиковим і передбачає збереження капіталу, але не його прирощення.

Якщо банк провадить помірковану кредитну політику, він формує *компромісний кредитний портфель*, який є сукупністю кредитних операцій з різним рівнем кредитного ризику. Сукупний кредитний ризик за таким портфелем і норма прибутку на вкладений капітал наближені до середньоринкових. Тобто такий тип кредитного портфеля забезпечує середній приріст капіталу і помірний рівень ризику його розміщення, поєднуючи в собі кредитні якості портфелів агресивного і консервативного типів.

В основі визначення раціональної структури кредитного портфеля за класичним підходом у будь-якому разі лежить дохідність, але на практиці не тільки дохідність визначає його ефективність, але й ризик неповернення кредитів. І хоч обидва показники є взаємозалежними, усе-таки підходи до формування кредитного портфеля, що базуються на оцінці його ризикованості, побудовані на принципах нетрадиційної *сучасної портфельної теорії* (Modern Portfolio Theory — МРТ).

Сучасну теорію портфельних інвестицій започаткував відомий економіст Г. М. Марковіц, який ще 1952 року в невеликій статті «Вибір портфеля» запропонував математичну модель формування оптимального портфеля активів і методи побудови таких портфелів за певних умов. Сутність цієї концепції полягає в тому, що в портфелі мають міститися, за можливості, активи різних видів за строками, галузями, географічним розташуванням боржника тощо. Саме Марковіц уперше запропонував модель диверсифікації, яка широко застосовується на практиці. Диверсифікація портфеля здійснюється на основі двох змінних: очікуваної дохідності й стандартного відхилення розподілу дохідності портфеля (тобто можливого ризику) [8]. Ключовим висновком теорії є те, що індивідуальний ризик за окремим активом слід оцінювати не сам по собі, а з урахуванням його впливу на сукупний портфельний ризик.

Теорія нетрадиційного (сучасного) управління портфелем базується на використанні комп'ютерної техніки та кількісних методів. Використання ж оптимізаційної техніки у формуванні оптимального портфеля потребує наявності системної і формальної структури прийняття рішень, чіткого виконання рішень комп'ютера. В основному МРТ спрямована на розв'язання проблеми «ефективної диверсифікації» — як саме інвесторові знайти оптимальніший баланс між ризиком і дохідністю (вигодами від його портфеля активів).

Формування оптимального портфеля активів за принципами нетрадиційної портфельної теорії неможливе без використання різноманітних математичних,

статистичних методів, комп'ютерів. І якщо для класичної консервативної теорії достатньо було засобів фінансової математики, що спирались на елементарну алгебру та основи математичного аналізу, то для реалізації ідей портфельної теорії Г. Марковіца, оцінки альтернативних активів з урахуванням ситуації на ринку У. Шарпа, теорії вибору портфеля Д. Тобіна використовувались лише елементарні теоретико-ймовірнісні та оптимізаційні методи [3]. На сучасному етапі використання МРТ потрібен інструментарій поглиблених математичних засобів фінансового аналізу, зокрема вельми тонких і складних моделей і методів теорії випадкових процесів та оптимального управління.

Так, у моделі вартості під ризиком (VaR) використовуються три економіко-математичні методи: аналітичний, історичного моделювання і статистичних випробувань Монте-Карло. Моделі аналізу і прогнозу економічних і фінансових процесів побудовані, як правило, на базі класичного економетричного апарату. Проте їх використання потребує значної кількості чіткої вхідної статистичної інформації (за роками і кварталами), яка не завжди має високу рівень імовірності.

Загалом жоден з методів самостійно не дозволяє всебічно оцінювати й управляти ризиками банку, у зв'язку з чим для ефективного управління ними доцільно використовувати комплекс методів, що дозволить зіставити одержані результати і приймати обґрунтовані рішення [18].

На практиці часто виникає потреба побудови компромісного кредитного портфеля, коли одночасно мінімізується ризик і максимізується очікувана прибутковість. Така двокритеріальна оптимізація потребує застосування складних обчислювальних технік та алгоритмів, зокрема нейро-нечіткої моделі. Нейро-нечітка методологія поєднує поняття і методи нейрокомп'ютерингу та нечіткої логіки. Нейрокомп'ютеринг надає ефективні методи для розв'язання проблем, в яких важливу роль відіграють адаптація й ідентифікація складних залежностей. Нечітка логіка являє собою систему обчислень, що мислять, в якій об'єкти міркувань і обчислень є класами з розпливчастими межами. Саме для фінансової сфери характерні такі проблеми і такі об'єкти міркувань і обчислень. Ця методологія, по-перше, позбавлена недоліків економетричних підходів і по-друге, дозволяє розширити можливості моделювання складних об'єктів, процесів. І це — вкрай актуально в реальних умовах розвитку економіки України за браку достовірних даних, за неповної й нечіткої статистичної інформації про об'єкт, складних нелінійних залежностей виходів від входів системи [12; 20].

10.3. Кредитна політика банку як інструмент кредитного менеджменту

Кредитна політика — це лише одна грань широкого спектра банківської діяльності. Кредитній політиці притаманні відмінні від інших видів економічної політики специфічні риси. Перш за все те, що кредитна політика пов'язана з управлінням рухом кредиту в усіх його формах і різновидах [7]. Саме тому кре-

дитна політика задіяна як у сфері надання кредиту, так і у сфері його одержання. Вона охоплює розробку науково обґрунтованої концепції організації кредитних відносин, постановку завдань у сфері кредитування підприємств і населення та заходів їх практичного вирішення.

Схематично дослідження поняття «кредитна політика банку» зображено на рис. 10.3.

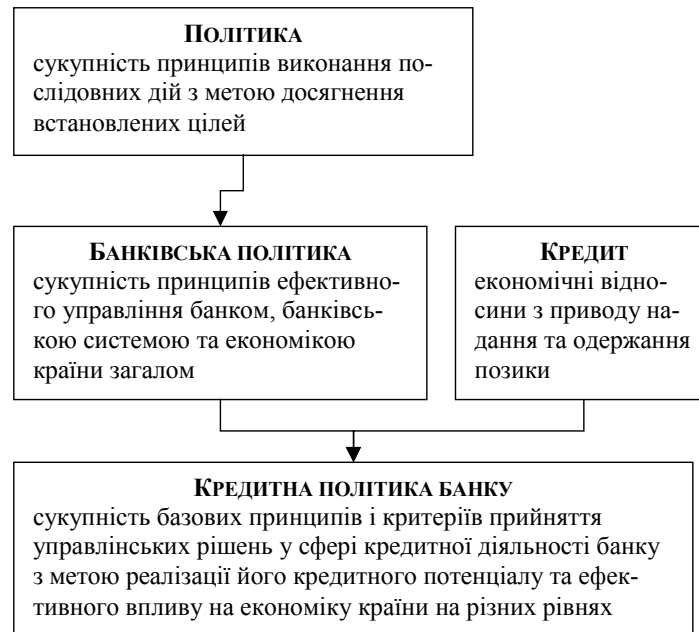

Рис. 10.3. Зміст поняття «кредитна політика банку»

За своїм характером кредитна політика банку, як продукт людського мислення, є суб'єктивною, а за джерелом має об'єктивний характер. Сама назва політики вже визначає основний об'єкт її впливу, а саме кредит. Розгляд кредиту як сукупності економічних відносин дає змогу зробити висновок про те, що кредит і сформовані банком на його основі кредитні продукти перебувають під постійним впливом об'єктивних економічних законів, які реалізуються через кредитну політику.

У зв'язку зі звичайним трактуванням політики як надбудовне поняття кредитну політику в системі кредитного менеджменту також слід розглядати як надбудовне поняття, що ґрунтується на дослідженні досягнутого рівня розвитку кредитних відносин і спрямована на їх удосконалення. Кредит є основою кредитної політики, що розробляється банком, і є базовим критерієм її ефективності й оптимальності [1, с. 147].

Справді, кредит визначає кредитну політику банку, оскільки кредитні відносини є об'єктивною основою для її розробки. Однак існує і обернена залеж-

ність. Вивчивши інтереси юридичних і фізичних осіб, їхні потреби, банк може точніше сформулювати основні пріоритети своєї кредитної політики. Вплив кредитної політики на кредит полягає в тому, що вона дає змогу оцінити реальні потреби клієнтів і реалізувати їх у новій комбінації форм кредиту або нових формах кредиту, що, поза сумнівом, зачіпає і кредит як економічну категорію.

Так, прогресивна кредитна політика як важливий елемент надбудови, що взята до виконання персоналом банку і правильно усвідомлена акціонерами, основними клієнтами банку, органами державного контролю та іншими структурами, стає важливою матеріальною силою, сприяючи розвитку банку, підвищенню ефективності його роботи. І навпаки, неадекватна кредитна політика гальмує розвиток банку, призводить до погіршення його фінансового стану, а можливо, і до його банкрутства.

Традиційно розрізняють зовнішню стосовно до банку кредитну політику, зміст якої реалізується в руслі єдиної грошово-кредитної політики держави, і внутрішню кредитну політику, яка формується власне банком.

Тож *кредитна політика* в широкому розумінні — це сукупність базових принципів і критеріїв прийняття управлінських рішень у сфері кредитної діяльності банку з метою реалізації його кредитного потенціалу та ефективного впливу на економіку країни на різних рівнях, а у вузькому — обов'язковий документ, що має конфіденційний характер і містить перелік правил з ведення кредитної справи банку.

Для розуміння глибинної сутності кредитної політики банку та її місця в кредитному менеджменті необхідно дослідити функції, які вона виконує, та визначити принципи, на яких вона ґрунтується.

У кредитному менеджменті кредитній політиці відводиться проміжне місце між стратегією, яка формує загальні критерії оцінки кредитної діяльності банку на перспективу, і тактикою, що визначає дії кредитного підрозділу банку на короткостроковий період (рис. 10.4).

Отже, основні положення кредитної політики банку визначаються місцею і стратегією розвитку банку і водночас є підґрунтям для розробки тактики, процедур, правил і механізмів її реалізації.

Саме на стадії розробки кредитної політики банку треба вирішувати завдання, пов'язані зі створенням базових принципів, критеріїв, стандартів і лімітів ухвалення управлінських рішень, обов'язкових для всіх структурних підрозділів банку і вкрай важливих з погляду кредитного менеджменту загалом.

Домінуючи в ієрархії процесу планування, кредитна політика порівняно з правилами і процедурами здійснення кредитних операцій має визначальний вплив на процес управління, що дає змогу визначити головну властивість кредитної політики в системі кредитного менеджменту й віднести її до активних інструментів управління.

Кредитна політика банку має своє функціональне призначення. Будучи складовою загальної політики банку, кредитна політика виконує як загальні функції, так і специфічні, що властиві лише їй і що вирізняють кредитну політику в загальній структурі банківської політики [6, с. 138].

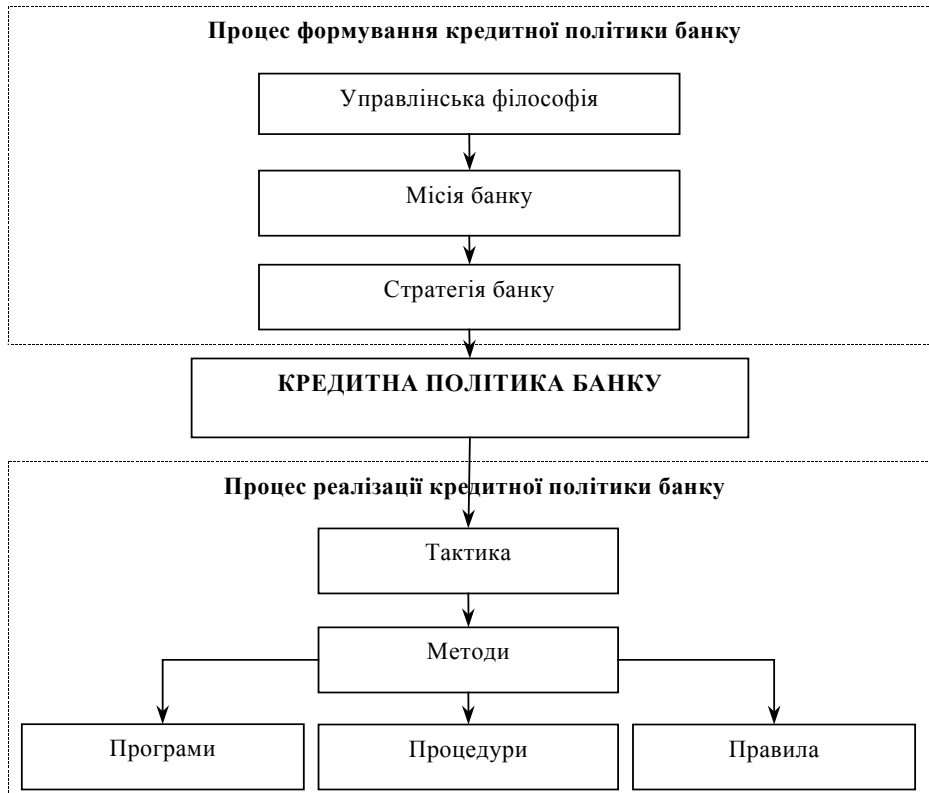

Рис. 10.4. Місце кредитної політики банку в кредитному менеджменті

До загальних функцій кредитної політики банку належать:

- комерційна функція, що виявляється в цільовій орієнтації банку на одержання прибутку;
- стимулювальна функція, що виявляється в задоволенні потреб держави та клієнтів банку в кредитних ресурсах;
- контрольна функція, що спрямована на оцінку кредитних ризиків та їх мінімізацію.

До специфічних функцій кредитної політики банку відносять:

- формування системи цілей управління кредитною діяльністю банку;
- забезпечення узгодженості інтересів різних кредиторів і позичальників;
- оптимізацію окремих кредитних продуктів і кредитного портфеля банку загалом.

Однією з найважливіших функцій кредитної політики банку є постійна оптимізація кредитного процесу. В основі оптимальності лежать принципи кредитної політики банку, що утворюють своєрідний фундамент кредитного процесу банку. Принципи кредитної політики — це ключові правила, вихідні положення для її розробки та реалізації (рис. 10.5).

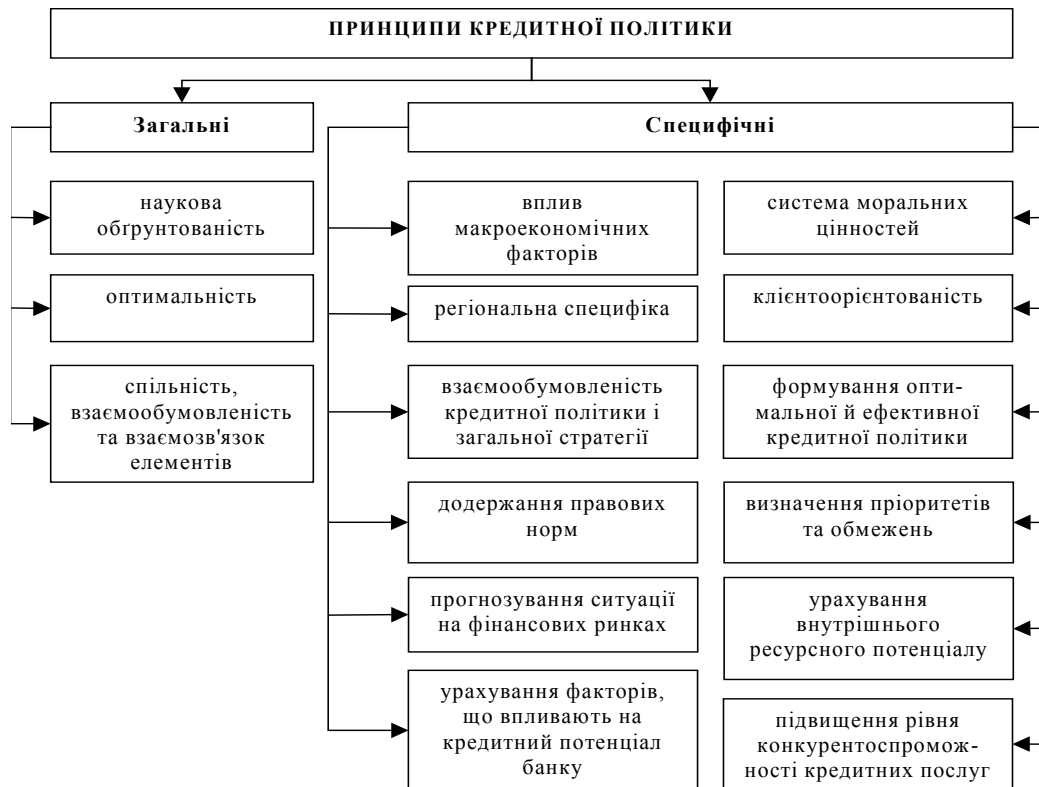

Рис. 10.5. Принципи кредитної політики

До загальних принципів кредитної політики належать: наукова обґрунтованість кредитної політики, оптимальність, спільність, взаємообумовленість і взаємозв'язок елементів цієї політики.

Принцип наукової обґрунтованості кредитної політики базується на врахуванні об'єктивних реалій життя і відповідних суб'єктивних факторів, що дає можливість більш ємно відобразити інтереси держави, банку, його персоналу і клієнтів, а отже, більшою мірою відповідає тим цілям, які стоять перед банками на певній фазі розвитку.

Принцип оптимальності передбачає адекватність управління ризиками кредитної політики банків з метою створення співвідношення дохідності та ліквідності банку на етапах його розвитку.

Принцип спільності, взаємообумовленості та взаємозв'язку елементів кредитної політики банку полягає в тому, що функціонування кожного окремого елемента обумовлює особливості дій іншого, а взаємний вплив всіх елементів характеризує тип і особливості дій кредитного механізму.

Специфічні принципи формування кредитної політики банку можна систематизувати так:

- вплив макроекономічних факторів на формування та реалізацію кредитної політики банку;
- взаємообумовленість кредитної політики банку і загальної стратегії його економічного розвитку;
- додержання правових норм державного регулювання кредитної діяльності банків, а також внутрішніх положень окремо взятого банку;
- прогнозування ситуації на фінансових ринках;
- урахування всіх факторів, що впливають на кредитний потенціал банку;
- урахування внутрішнього ресурсного потенціалу банку та можливостей його розвитку;
- визначення пріоритетів й обмежень кредитної політики банку за основними формами та видами його кредитної діяльності;
- регіональна специфіка функціонування банківської системи;
- формування оптимальної та ефективної кредитної політики;
- постійне підвищення рівня конкурентоспроможності кредитних послуг;
- клієнтоорієнтованість;
- система моральних цінностей.

Додержання зазначених принципів є запорукою оптимальної кредитної політики. Оскільки вони тісно взаємозв'язані, недодержання одного з принципів, як правило, призводить до порушення інших.

Розробка кредитної політики для кожного окремого банку означає врахування низки чинників, які впливають на пріоритетність та її напрями з погляду галузевої спрямованості, типу клієнтів, видів кредиту, організації процесу кредитування.

Що стосується *макроекономічних чинників*, то потрібно розуміти, що хоч вони і є об'єктивними, проте банк має зважати на них у своїй діяльності з огляду на особливості їх впливу на процес реалізації кредитної політики. Серед найважливіших макроекономічних чинників впливу на кредитну діяльність банків наведемо такі:

По-перше, це загальний стан і динаміка економічного розвитку країни, що визначає можливості активізації кредитної діяльності банків з огляду на показники обсягу валового внутрішнього продукту і тенденції його зміни на перспективу. Це передбачає формування ринкової кон'юнктури, яка обумовлює попит суб'єктів ринку на товари, роботи і послуги, а підприємств, що їх виробляють, — на основні фактори виробництва, у т. ч. капітал, що й визначає попит на банківські кредити. Водночас потрібно враховувати, що в період кризових явищ на фінансових ринках не діють традиційні для ринкових відносин причинно-наслідкові зв'язки щодо зміни фаз ділового циклу і кон'юнктури кредитного ринку, а значить, банки повинні провадити кредитну політику з особливою обережністю, щоб не допустити вкладення коштів у потенційно збиткові проекти та ризику банкрутства.

По-друге, фінансова політика уряду, котра впливає на структуру банківського кредитного портфеля через значні обсяги бюджетного дефіциту і низький рівень виконання бюджету, що істотно деформує структуру фінансового ринку країни, утворюючи перекис із кредитування банками реального сектору в бік державних запозичень.

По-третє, грошово-кредитна політика центрального банку, що визначає кредитні можливості банків з погляду впливу основних інструментів монетарного регулювання на їхню ресурсну базу. Цілком очевидно, що банки у плануванні своєї кредитної діяльності мають зважати як на можливості доступу до кредитів центрального банку, що визначаються ринковими важелями грошово-кредитного регулювання, так і на ймовірність запровадження нових або зміни чинних норм реалізації банківських операцій у порядку адміністративного доповнення до відповідних регулятивних заходів.

По-четверте, рівень інфляції в країні, що є важливим макроекономічним фактором, котрий впливає на структуру кредитних операцій банків як за термінами, так і за видами валют, ураховуючи умови підтримання стійкості національної грошової одиниці. Адже невизначеність перспектив розвитку господарства і майбутньої динаміки цін істотно посилюють ризик, пов'язаний з довгостроковим вкладенням коштів саме в національній валюті, що об'єктивно позначається на кредитних операціях, у структурі котрих починають домінувати валютні кредити, неспроможність позичальників погасити які в період фінансової кризи поставила на межу банкрутства низку банків в Україні. Крім того, що вищі темпи інфляції в країні, то менша частка довгострокових кредитів у кредитному портфелі, а це негативно позначається на інвестиційній активності й забезпеченні стійкого економічного зростання.

По-п'яте, умови підприємницької діяльності, що визначають можливості оптимальної організації кредитних операцій банків, з огляду на особливості того бізнес-середовища, в якому вони діють у конкретний історичний період. Адже саме від створення таких умов на законодавчому рівні залежить захищеність інтересів як кредиторів, так і позичальників, чого можна досягти відповідними нормативними актами про банкрутство, заставу, іпотеку та їх активним застосуванням на практиці. Оптимізація податкового законодавства, формування ефективного ринку землі, запровадження дієвих процедур банкрутства і санації неплатоспроможних підприємств, створення повноцінних вихідних умов розвитку малого та середнього бізнесу мають, у кінцевому підсумку, визначати ті умови підприємницької діяльності, які безпосередньо впливатимуть на ефективність кредитної політики банків.

Загалом оцінка макроекономічних факторів впливу при розробленні методологічних засад формування кредитної політики банку має базуватися на тому міркуванні, що регулювати вплив таких чинників банки не можуть, але об'єктивне врахування кожного з них і адекватне визначення можливих наслідків надає ширші можливості для ефективного кредитного менеджменту та зменшення кредитних ризиків.

Що стосується *мікроекономічних чинників* впливу, то вони більше визначаються якістю управління банком, рівнем його менеджменту, діловими якостями і досвідом персоналу, а отже, більш регульовані в плані передбачення при розробленні кредитної політики. Опишемо три такі чинники впливу.

Перший — величина власного капіталу банку, що визначає можливості банку здійснювати кредитні операції з огляду на нормативи регулювання ліквідності, передусім кредитного ризику, установлені центральним банком. Тобто

рівень капіталізації має бути адекватний характеру і масштабам здійснюваних банками операцій. Низький рівень власного капіталу банку означає надмірну концентрацію ризиків у банківській діяльності, обмеження асортименту фінансових послуг та збільшення витрат на їх надання. Втрата ж капіталу унеможливує функціонування банку і може призвести його до банкрутства. Загалом нинішній рівень капіталізації банківської системи України є недостатнім для забезпечення стабільного функціонування та розвитку банків, а також належного покриття ризиків банківської діяльності, що істотно обмежує можливості банків розширювати асортимент кредитних послуг для підприємств і населення, спричиняючи високу вартість ведення банківського бізнесу. Нині в Україні не створено сприятливих адміністративних, податкових та економічних умов для інвестицій у банківський капітал, що й зумовлює менші, ніж збільшення банківських активів, темпи його зростання. Тому при розробленні концепції формування кредитної політики банки мають враховувати сукупність заходів щодо підвищення рівня власного капіталу (проведення додаткових емісій, капіталізація прибутку, залучення зовнішніх інвестицій, концентрація в результаті активізації процесів злиття і поглинання). Адже саме достатній обсяг власного капіталу є необхідною умовою успішного виконання банками своєї посередницької функції у перерозподілі грошових коштів, ефективного кредитування виробничого процесу і просування товарів і послуг на ринок.

Другий — структура й обсяг залучених ресурсів, що безпосередньо кількісно і якісно впливають на структуру та величину кредитних операцій банку. Адже саме від обсягу залучених у різного роду пасиви коштів залежить можливість банківської установи надавати кредит. Можливості реалізації ефективної кредитної політики банків стосовно до забезпечення процесу фінансування широкомасштабних інвестиційних проектів і суттєві зрушення у розвитку реального сектору визначаються спроможністю акумулювати достатній обсяг довгострокових ресурсів. Однак нині ресурсна база банків України є короткостроковою. Потрібно розуміти, що в умовах зростання доходів населення відповідне зростання депозитної бази банків пов'язане не стільки з активізацією їхньої роботи щодо залучення коштів на ринку, скільки з браком альтернативних напрямів вкладення коштів, насамперед на ринку цінних паперів, що обумовлюватиме вдосконалення депозитних операцій банків та їх урахування у концепції формування кредитної політики банку. Це стосується передусім активізації зусиль щодо залучення коштів підприємств і населення на строкові депозити як найстійкішу частину акумульованих банками ресурсів, розширення кола депозитних рахунків клієнтів з різноманітним режимом функціонування, що може надати банківським вкладникам низку додаткових можливостей, активізації розвитку інтернет-банкінгу як засобу стимулювання додаткового залучення коштів клієнтів через он-лайнкові депозити та інші заходи.

Третій — досвід і кваліфікація банківського персоналу, що позначається на умовах роботи банку загалом та ефективності його кредитних операцій зокрема. Річ у тім, що саме рівень професіоналізму працівників банку можна вва-

жати однією з ключових умов забезпечення його конкурентоспроможності на ринку, що виявляється в якості кредитної діяльності. Тобто при розробленні концепції кредитної політики потрібно брати до уваги і такі важливі аспекти, як добір спеціалістів, формування необхідних професійних якостей, розміщення кадрів, способи підвищення результативності роботи персоналу, формулювання посадових обов'язків у сфері кредитування і контроль за їх виконанням. На практиці досвід і кваліфікація банківського персоналу визначають можливості банку з реалізації стратегічних цілей кредитної політики, що пов'язано з наявністю необхідних знань і практичних навиків у банківських працівників для належної організації кредитного процесу й запобігання впливу на нього кризових явищ.

Отже, адекватна оцінка сукупності макро- і мікроекономічних чинників впливу при розробленні концепції кредитної політики банку є основою не тільки для вибору пріоритетів кредитних операцій, а й для забезпечення ефективного кредитного менеджменту.

Зважаючи на вплив макро- та мікроекономічних чинників, менеджмент банку має зосередитися на таких пріоритетах при розробці кредитної політики:

1) надання якісних кредитів. Якісні кредити, або їх ще називають стабільними, стійкими кредитами, здатні забезпечити банку адекватний процентний дохід навіть за негативних змін макроекономічних умов чи за зміни умов ведення бізнесу. На відміну від цієї категорії кредитів, не можуть бути віднесені до числа стабільних ті кредити, які в зазначених умовах захищені від ризику заставами, гарантіями і т. ін., але, можливо, перестануть приносити процентний дохід після зміни в зовнішньому середовищі. Тобто якісним є той забезпечений кредит, що може бути погашений у визначені строки без виникнення проблем чи ускладнень у позичальника;

2) прибутковість. Вартість кредиту має відповідати прогнозованому (розрахунковому) рівню ризику. Кредитна політика банку має бути спрямована на створення стабільних прибуткових для банку відносин з клієнтурою. Прибутковість відносин із клієнтом необхідно максимізувати за допомогою перехресного продажу для забезпечення максимального співвідношення ризику та прибутковості для кожного клієнта. Слід уникати такого кредитування, за якого ніяких інших відносин, крім кредитних, між клієнтом і банком не існує і не передбачається;

3) розумне зростання кредитного портфеля. Метою банку є довгострокове стабільне зростання прибутковості бізнесу. Це зростання не може бути забезпечене, по-перше, без формування портфеля кредитів відповідної якості; по-друге, без досягнення оптимального співвідношення між прибутковістю та ризиком. Зростання кредитного портфеля банку має контролюватися так, щоб уникнути неприйнятної для банку концентрації ризику, наприклад, за галузями, категоріями позичальників, територіальним розміщенням ресурсів тощо (ліміти мають визначатися внутрішньобанківськими положеннями про кредитування на рівні не нижчому, ніж вимоги НБУ, але вони можуть бути й більш жорсткими).

10.4. Види кредитної політики банку та механізм її реалізації

Визначення виду кредитної політики дає змогу сформулювати й установити пріоритети банку в організації своєї кредитної діяльності. Виділяють такі види кредитної політики [14, с. 183]:

1. За рівнем індивідуальності кредитної політики:

— *індивідуальна політика* (індивідуальність та оригінальність розробки політики кредитування клієнтів банку);

— *шаблонна політика* (повне перенесення узвичаєної форми кредитної політики без урахування індивідуальних особливостей банку);

— *змішана політика* (поєднання двох попередніх видів кредитної політики, де базовою є шаблонна політика, на основі якої розробляється індивідуальна політика банку, виходячи з особливостей і вибраних пріоритетів).

2. За рівнем впровадження та використання нововведень у кредитній політиці:

— *традиційна політика* (орієнтація банку на підтримання наявних методів організації кредитної діяльності. Додержуючись такої політики, банк може тривалий час стабільно працювати, проте існує загроза втрати провідних позицій на кредитному ринку в майбутньому);

— *інноваційна політика* (банк у процесі роботи самостійно розробляє й упроваджує інноваційні методи кредитування. Така політика є достатньо перспективною, проте потребує значних витрат).

3. За формою реалізації кредитної політики:

— *формально-умовна політика* (базується на документах, що існують формально та не використовуються у процесі кредитування);

— *політика функціонування* (впливає на кредитну діяльність банку, визначає перспективи на напрями його розвитку).

4. За формою поведінки банку на кредитному ринку:

— *консервативна політика*, що поєднує мінімізацію кредитного ризику з бажанням банку не відставати від загальних тенденцій ринку. Така мінімізація розглядається як пріоритетна мета в здійсненні його кредитної діяльності. Орієнтуючись на цей вид кредитної політики, банк не намагається одержувати високих доходів за рахунок значного розширення обсягів кредитної діяльності. При застосуванні цього виду кредитної політики характерною особливістю є скорочення кола позичальників і здійснення пролонгації кредитів виключно надійним клієнтам. Суттєво скорочуються строки надання та розміри кредиту, збільшується його вартість. Наслідком упровадження такої політики може бути досягнення стабільного фінансового стану в короткостроковій перспективі та ймовірність втрати ринку та конкурентних переваг. Механізм реалізації такої політики передбачає:

а) жорсткі критерії оцінки кредитоспроможності позичальників;

б) мінімізацію строків надання кредитів та їхніх обсягів;

в) жорсткі умови надання кредиту та підвищення його вартості;

г) використання жорстких процедур ліквідації проблемної заборгованості;

— *поміркована політика*, яка орієнтується на середній рівень кредитного ризику. Основною метою такої політики є орієнтація на такий рівень кредитного ризику, що дозволяє максимізувати фінансову стабільність банку як у короткостроковій перспективі, так і в довгостроковій. Здебільшого є відображенням усереднених умов здійснення кредитної політики на ринку;

— *агресивна політика* — вид кредитної політики, яка пріоритетом має максимізацію прибутку в короткостроковій перспективі за рахунок розширення обсягів кредитної діяльності, зайняття більшої частки ринку. Упровадження такого виду кредитної політики супроводжується ігноруванням високого рівня кредитного ризику, що супроводжує кредитні операції. Тобто кредит поширюється на максимальну кількість клієнтів, включаючи найбільш ризиковані їх групи. Банк за такої політики може збільшувати строк надання та обсяг кредиту, пролонговувати борг, знижувати вартість кредиту. Разом зі зростанням частки ринку та збільшенням потенційного прибутку може спостерігатися зниження платоспроможності та ліквідності банку.

Методами реалізації агресивної політики є:

- а) надання кредитів більш ризиковим категоріям позичальників;
- б) збільшення строків надання кредитів та їхніх розмірів;
- в) зниження вартості кредитів до мінімально можливого рівня;
- г) надання позичальникам можливості пролонгації кредиту.

Реалізація кредитної політики банку пов'язана як з економічними, так і з адміністративно-управлінськими інструментами, важелями та методами, які становлять основу механізму формування та реалізації кредитної політики. Поняття даного механізму не є новим для економічної науки, але на сьогодні немає достатніх підстав вважати його ґрунтовно дослідженим.

Відомо, що під терміном «механізм» у техніці традиційно розуміють спосіб функціонування певної системи, пристрій, складовими компонентами якого є вхідна ланка, яка одержує рух від двигуна, вихідна, яка з'єднана з робочим органом машини, та регулювальний пристрій [18, с. 19]. Це визначення, на наш погляд, можна адаптувати до механізму реалізації кредитної політики і схематично зобразити модель такого механізму у вигляді рис. 10.6.

Рис. 10.6. Базова модель механізму реалізації кредитної політики банку

Для визначення сутності механізму реалізації кредитної політики банку необхідно опанувати такі методологічні засади:

1) основним призначенням механізму реалізації кредитної політики банку є організація процесу кредитування, який набуває певної спрямованості та цільових орієнтирів у зв'язку з функціонуванням останнього;

2) механізм реалізації кредитної політики передбачає як організацію процесу кредитування, так і дії суб'єктів управління через економічні й управлінські методи і важелі, що впливають на реалізацію кредитних відносин;

3) механізм реалізації кредитної політики банку не є статичним, а постійно розвивається, проходячи низку стадій від простої функціональної до складної управлінської системи;

4) ефективність механізму реалізації кредитної політики банку, який підпорядковує інструменти, важелі та методи впливу на процес кредитування, залежить від повноти забезпечення економічних інтересів суб'єктів кредитних відносин;

5) забезпечуючи процес кредитування, механізм реалізації кредитної політики банку охоплює й регулятивні дії, спрямовані на його адаптацію до швидкозмінної господарської ситуації.

Отже, механізм реалізації кредитної політики банку являє собою систему дій та організаційно-економічних заходів, інструментів впливу, за допомогою яких приводиться в дію процес кредитування. Складові механізму реалізації кредитної політики банку подано на рис. 10.7.

Механізм реалізації кредитної політики банку передбачає, що всі процеси відбуваються на основі інтеграції взаємозалежних і взаємозв'язаних елементів, які можуть кількісно і якісно змінюватися під дією різноманітних чинників. Етапи формування й реалізації кредитної політики та регламентовані параметри і процедури наведено в табл. 10.2.

Рис. 10.7. Складові механізму реалізації кредитної політики банку

Таблиця 10.2

АЛГОРИТМ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ

Етапи формування та реалізації кредитної політики	Регламентовані параметри та процедури
Формування кредитної політики	
1. Формулювання цілей	<ul style="list-style-type: none"> • склад робочої групи Кредитного комітету (фінансових аналітиків) і строки її роботи • огляд сучасного стану кредитної справ • розробка інноваційних пропозицій • обґрунтування сформульованих цілей • вибір пріоритетної мети
2. Розробка пропозиції	<ul style="list-style-type: none"> • визначення завдання сформульованої мети • розгляд альтернативних варіантів її досягнення • економічне обґрунтування запропонованих варіантів • вибір оптимальної інноваційної пропозиції
3. Прийняття рішення	<ul style="list-style-type: none"> • презентація фінансовими аналітиками інноваційної кредитної політики • обговорення пропозиції • остаточне прийняття рішення Кредитним комітетом
Реалізація кредитної політики	
4. Попередня робота з надання та оформлення кредитів	<ul style="list-style-type: none"> • склад майбутніх позичальників • види кредитів • кількісні рамки кредитування • стандартні оцінки кредитоспроможності • стандартні оцінки кредитів • процентні ставки • методи забезпечення повернення кредитів • контроль за виконанням процедури підготовки надання кредиту • форми документів • технологічна процедура надання кредиту • контроль за правильністю оформлення кредиту
5. Управління кредитом	<ul style="list-style-type: none"> • порядок управління кредитним портфелем • контроль за виконанням кредитного договору • умови поновлення чи пролонгації кредитів • порядок покриття збитків • контроль за управлінням кредитом

Механізм реалізації кредитної політики ґрунтується на таких принципах:

а) комплексності — етапи створення та реалізації кредитної політики банку повинні мати комплексний характер унаслідок необхідності поєднання процесу планування і його виконання для досягнення остаточної мети. Слід наголосити, що не можна виділяти кредитну політику як першооснову діяльності, оскільки вона є складовою стратегії розвитку банку, яка має враховувати особливості депозитної діяльності, ліквідної позиції банку та ін.;

б) взаємозалежності — необхідно відокремлювати первинність механізму формування і вторинність механізму реалізації кредитної політики, але існує і зворотний зв'язок, що дозволяє здійснювати коригування на стадії апробації розробок «інновація-процес» або «інновація-продукт»;

в) оптимальності — передбачає поєднання оптимальних умов і переліку кредитних продуктів для суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб, що сприяє підвищенню прибутковості і вартості банку. Оптимізація при виборі напрямів кредитування, строку, суми, валюти кредитного договору і процентної ставки — один з головних принципів інноваційного підходу до кредитної політики;

г) наукового обґрунтування — усі пропозиції мають базуватися на наукових дослідженнях і розробках, які було зроблено раніше, і бути основою при утвердженні інноваційного походження кредитних продуктів, їх модифікації, методів і механізмів ведення кредитної справи;

д) адаптивності — передбачає наявність незначних деформацій механізму реалізації інноваційної кредитної політики, які не змінюють її сутності та сприяють його використанню у будь-яких умовах роботи банку згідно з чинним законодавством;

е) системності — кредитна політика складається з неоднорідних елементів з характерними внутрішніми та зовнішніми зв'язками, тому необхідно не ускладнювати механізм її реалізації, а надати йому простоти і наділити адекватністю в прийнятті рішень, які б сприяли підвищенню прибутковості і ринкової вартості банку;

ж) динамічності — реалізація кредитної політики відбувається під впливом факторів внутрішнього середовища, мікросередовища і макросередовища, які динамічно змінюються в часі, тому прийняття рішень має бути динамічним процесом і максимально віддзеркалювати сучасну ситуацію на ринку кредитних продуктів. Реалізація кредитної політики відбувається через розподіл на етапи (формування цілей, розробка пропозицій, прийняття рішень, попередня робота з надання й оформлення кредитів, управління кредитом), тому моделювати ситуації треба на основі динамічного програмування, яке сприяє практичному розв'язанню завдань підсистем інноваційної кредитної політики.

У реалізації кредитної політики банку слід брати до уваги:

— цілі кредитної діяльності банку, що виявляються у формуванні стратегії та тактики кредитування, розробці цільових проектів, планів розвитку;

— принципи організації кредитної діяльності та формування кредитної політики;

— чинники, що визначають кредитну політику банку;

— кількісні характеристики кредитної діяльності: обов'язкові, що встановлені чинним законодавством, та ті, що беруться до виконання правлінням банку;

— якісні характеристики кредитної політики та кредитних продуктів банку.

Взаємозв'язок механізмів формування й реалізації кредитної політики банку зображено на рис. 10.8.

Слід зазначити, що поділ всього механізму формування й реалізації кредитної політики банку на окремі елементи є досить умовним, адже всі складники цього механізму тісно взаємодіють між собою, одночасно виконуючи функції різних за економічною сутністю компонентів.

Так, наприклад, новий кредитний продукт банку, що розроблений відповідно до останніх принципів кредитної політики, з часом може набувати популярності і серед інших банків, тим самим впливаючи на кредитний ринок у країні загалом, змінюючи його, а отже, поступово перетворюючись на фактор формування кредитної політики.

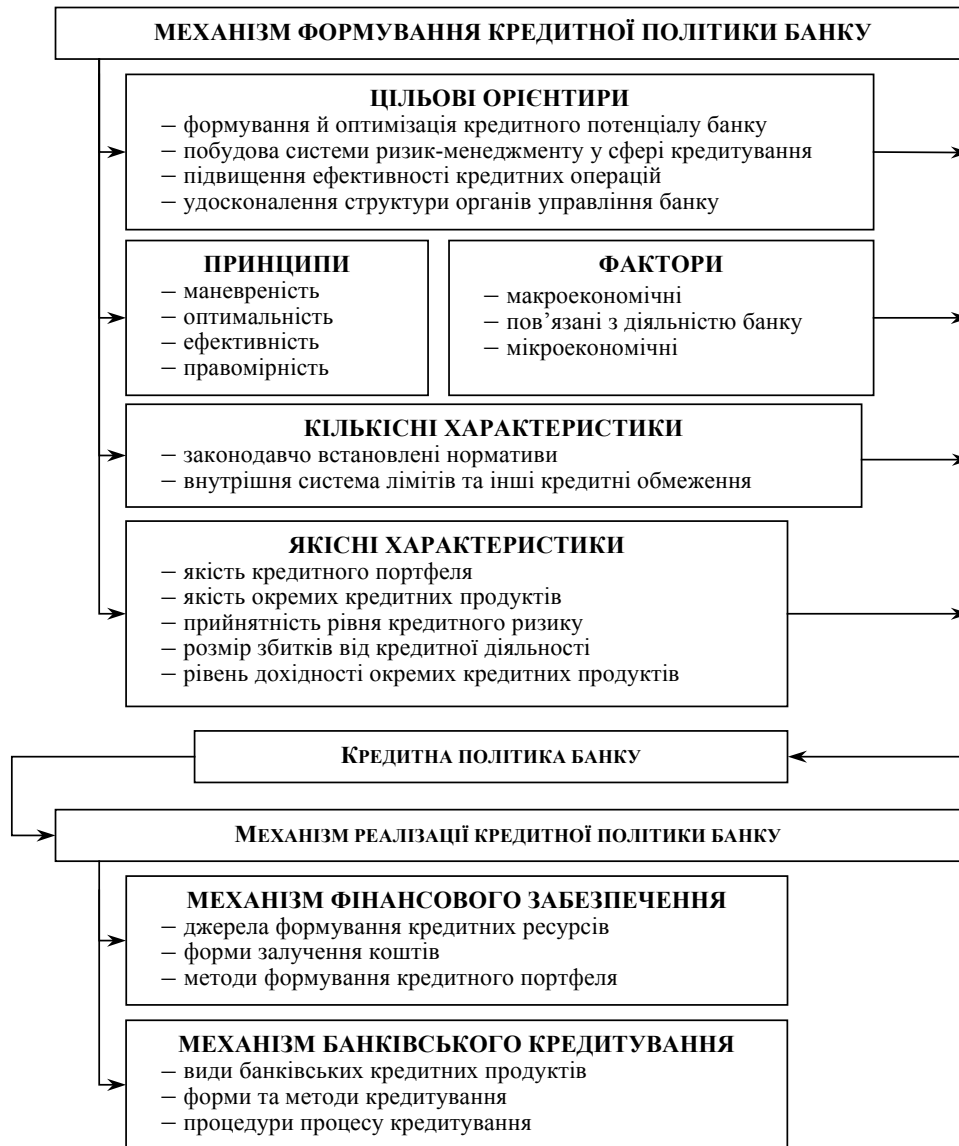

Рис. 10.8. Взаємозв’язок механізмів формування та реалізації кредитної політики банку

Правильна постановка мети та вибір відповідних інструментів для реалізації кредитної політики є основним моментом у її розробці. При цьому для кожного банку перш за все мають бути зрозумілими та чіткими цілі його кредитної діяльності.

На *макроекономічному рівні* метою кредитної політики країни, що провадиться банками на чолі з Національним банком України, є підтримка стабільності грошово-кредитної системи та забезпечення стійкого поступального розвит-

ку економіки. На *мікроекономічному рівні* цілі кредитної політики тісно взаємозв'язані й обумовлені стратегією банку у сфері кредитної діяльності.

Поставлені цілі можуть бути досягнуті лише за додержання таких принципів кредитної політики банку:

- цільової спрямованості, тобто встановлення початкових цілей і чіткого їх додержання;
- маневреності, як здатності швидко реагувати на зовнішні та внутрішні фактори впливу на кредитну політику;
- оптимальності, тобто здатності скоординувати інтереси учасників кредитних відносин;
- ефективності, що оцінюється за мірою досягнення цілей формування кредитної політики;
- правомірності, як чіткої відповідності чинному законодавству.

Виділимо дві частини механізму реалізації кредитної політики:

- 1) механізм фінансового забезпечення кредитної політики;
- 2) механізм кредитування, що властивий специфіці діяльності банку.

Фінансове забезпечення кредитної політики є першочерговим завданням для будь-якого банку. Тому процес вдосконалення й оптимізації фінансового забезпечення кредитної політики банку завжди актуальний. Головним загальним методом фінансового забезпечення механізму реалізації кредитної політики банку є диверсифікація ресурсів банку, у тому числі і за допомогою впровадження нових депозитних продуктів і залучення нових клієнтів.

З погляду менеджменту диверсифікацію депозитних продуктів банку доцільно провадити:

- за сумами залучених коштів;
- строками залучення коштів;
- способами залучення коштів;
- методами залучення коштів.

Для мобілізації і якнайповнішого використання заощаджень населення у кредитуванні першорядного значення набуває комплексне вивчення складу потенційних вкладників, їхніх пріоритетів у розміщенні заощаджень, точна оцінка реальних можливостей мобілізації нагромаджених ними коштів.

Механізм банківського кредитування — система дій та організаційно-економічних заходів у рамках законодавчих і встановлених регулятором і самим банком вимог, що супроводжують кредитні відносини на кожному з етапів кредитного процесу в банку.

Слід зауважити, що не може існувати єдиної кредитної політики для всіх без винятку банків. Кожен конкретний банк має формувати свою власну кредитну політику з огляду на економічну, політичну, соціальну ситуацію в регіоні його функціонування або зважаючи на всю сукупність зовнішніх і внутрішніх ризиків, що впливають на його діяльність.

Сукупний ризик банку підвищується, якщо він або не має власної кредитної політики, або користується кредитною політикою невисокої якості (суперечливою, нечіткою), або не зміг довести її положення до відома конкретних виконавців, що ставить під сумнів можливість її реалізації.

Для дослідження рівня ефективності кредитної політики банку і перспектив розвитку його кредитних операцій і послуг недостатньо лише виявляти сукупність зовнішніх, внутрішніх факторів і факторів специфіки діяльності позичальників банку. Важливою є також оцінка їх впливу на процес реалізації кредитної політики. Тому банки провадять маркетингові дослідження ринку, які дають змогу формувати найбільш економічно обґрунтовану кредитну політику.

Якість кредитної політики банку залежить від таких компонентів:

- якості кредитного портфеля;
- якості окремих кредитних продуктів;
- прийнятності рівня кредитного ризику;
- розміру одержаних збитків від кредитної діяльності;
- рівня доходності окремих кредитних продуктів.

Якість кредитного портфеля має визначальний вплив на результати діяльності банку — передбачуваність доходів, вартість акцій (вартість банку для акціонерів) та прийнятні фінансові показники. Розвиток кредитної культури в банку ефективний тільки тоді, коли вона відповідає місії, цілям і завданням його діяльності. Відповідно до цього банк формує необхідні параметри кредитної культури, коли прихильність до якості активів є важливою корпоративною цінністю і рушійною силою розвитку.

Отже, кредитна культура стає невід'ємною частиною загальної стратегії банку, в основу якої покладено принцип якості кредитного портфеля. До основних характеристик оптимальної кредитної культури також належать:

— ефективна взаємодія (комунікація) між усіма підрозділами банку, що здійснюють кредитну роботу, включаючи постійну роботу з підготовки та перепідготовки кредитного персоналу (у великих західних банках розроблено та впроваджено системи підготовки і перепідготовки кредитних працівників, планування кар'єри кредитного працівника, ротація);

— адекватний баланс між якістю кредитів і прибутковістю;

— готовність віддати перевагу якості портфеля, а не його обсягу;

— сильна функція кредитного моніторингу (при цьому незалежність кредитного моніторингу забезпечується внутрішньобанківськими нормативними актами, обов'язковими до виконання всіма посадовими особами банку);

— усвідомлення й аналіз можливості настання спаду в економіці при розгляді кожної кредитної операції, зокрема за допомогою використання аналізу чутливості (останній провадиться як за окремими операціями, так і за портфелем загалом);

— очікування та раннє виявлення активів, якість котрих погіршується, з готовністю вжити комплексних заходів, а за потреби виключити неприйнятні ризики з портфеля (ранньому виявленню проблемності активів сприяє наявність оптимальної градації активів за рівнями ризику).

Отже, за допомогою механізму кредитної політики банку реалізується її функціональна спрямованість на формування оптимального кредитного портфеля банку та задоволення потреб економіки в кредитних ресурсах. Для створення ефективного механізму реалізації кредитної політики, який максимально наближує одержаний результат до запланованого, банк повинен планувати та виконувати певні завдання (рис. 10.9).

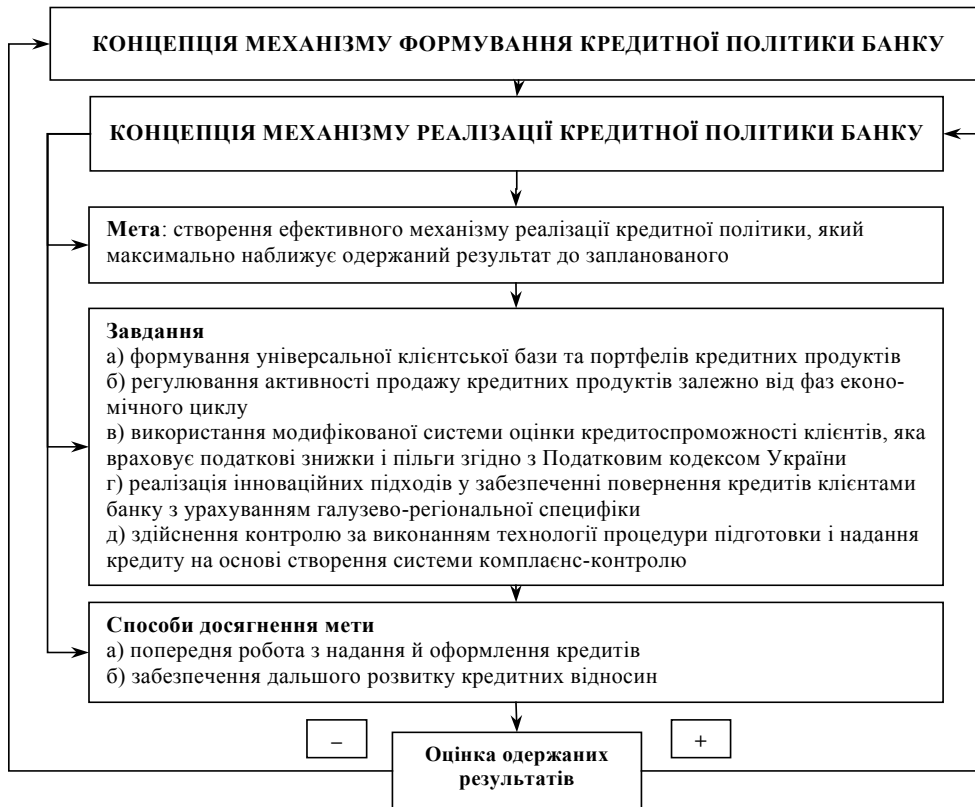

Рис. 10.9. Концептуальні засади механізму реалізації кредитної політики банку

Виходячи з викладеного можна зробити висновок щодо можливостей удосконалення як кредитної політики банків України, так і механізму її реалізації з метою поліпшення структури кредитного портфеля. Реалізація стратегії банку вміщує повний обсяг управлінської діяльності, яка пов'язана із її перетворенням у життя, контролем за її виконанням і досягненням поставлених завдань. Завданнями стратегічного кредитного менеджменту в банку є формування кредитної стратегії та кредитної політики.

Основні складові стратегічного кредитного менеджменту — це аналіз поточного стану внутрішнього та зовнішнього середовища кредитної діяльності банку, з'ясування його сильних і слабких аспектів та складання на основі сформованих тенденцій прогнозу на короткострокову і довгострокову перспективу. За вибраними напрямками здійснюється стратегічне й оперативне планування, розробляється кредитна політика. Реалізація кредитної політики в рамках вибраної концепції розвитку та стратегії підлягає постійному моніторингу та контролю.

Історично склалися два основні підходи до управління кредитним портфелем банку, базовані на традиційному та нетрадиційному підходах щодо його формування. За традиційною теорією портфеля в основі формування раціонального

портфеля лежить дохідність, а за сучасною (МРТ) — очікувана дохідність і можливий ризик. З огляду на теорії, що лежать в основі формування кредитних портфелів банків, вирізняють: кредитні портфелі доходу та зростання; спекулятивний, консервативний і компромісний кредитні портфелі.

У кредитному менеджменті кредитній політиці відводиться проміжне місце між стратегією, яка формує загальні критерії оцінки кредитної діяльності банку на перспективу, і тактикою, що визначає дії кредитного підрозділу банку на короткостроковий період. На стадії розробки кредитної політики банку мають вирішуватися завдання, пов'язані зі створенням базових принципів, критеріїв, стандартів і лімітів ухвалення управлінських рішень, у край важливих з погляду кредитного менеджменту загалом.

Питання для самоконтролю

1. Чим відрізняється стратегічне планування від інших видів планування в банку?
2. Назвіть елементи стратегічного кредитного менеджменту.
3. Назвіть основні показники кількісного аналізу внутрішнього середовища реалізації вибраної банком стратегії у частині кредитної діяльності.
4. Назвіть якісні ознаки внутрішнього середовища банку, які характеризують додержання вибраної банком стратегії у частині кредитної діяльності.
5. Розкрийте суть класичної традиційної теорії портфеля.
6. Визначте недоліки традиційної теорії портфеля, які заважають її застосуванню у кредитній діяльності сучасного банку.
7. Які принципи формування раціонального кредитного портфеля за сучасною портфельною теорією?
8. Поясніть місце кредитної політики банку в кредитному менеджменті.
9. Назвіть загальні функції кредитної політики банку.
10. Перелічіть загальні принципи кредитної політики банку.
11. Які принципи формування кредитної політики банку відносять до специфічних?
12. Які основні чинники потрібно враховувати кожному банку при розробці кредитної політики?
13. Поясніть, що є метою кредитної політики банків України на макроекономічному рівні.
14. Які види кредитної політики банку застосовують на практиці?
15. Назвіть загальні функції кредитної політики банку.
16. Назвіть і обґрунтуйте принципи функціонування механізму реалізації кредитної політики банку.
17. Від яких компонентів залежить якість кредитної політики банку?

Термінологічний словник

Внутрішня кредитна політика — кредитна політика, що формується власне банком.

Зовнішня кредитна політика — кредитна політика щодо банків, зміст якої реалізується в напрямках єдиної грошово-кредитної політики держави.

Комерційна функція кредитної політики банку — виявляється в цільовій орієнтації банку на одержання прибутку.

Контролююча функція кредитної політики банку — спрямована на оцінку кредитних ризиків та їх мінімізацію.

- Кредитна політика за економічним змістом** (у широкому розумінні) — сукупність базових і критеріїв прийняття управлінських рішень у сфері кредитної діяльності банку з метою реалізації його кредитного потенціалу та ефективного впливу на економіку країни на різних рівнях.
- Кредитна політика за формалізацією** (у вузькому розумінні) — обов'язковий документ, що має конфіденційний характер і містить перелік правил кредитної діяльності банку.
- Кредитний портфель доходу** — портфель, що формується за критерієм максимізації прибутку від кредитної діяльності в поточному періоді незалежно від темпів приросту обсягу кредитних ресурсів банку в довгостроковій перспективі.
- Кредитний портфель зростання** — портфель, що формується за критерієм максимізації темпів приросту обсягу кредитних ресурсів у довгостроковій перспективі незалежно від рівня прибутку від кредитної діяльності в поточному періоді.
- Механізм банківського кредитування** — система дій та організаційно-економічних заходів у рамках законодавчих і встановлених регулятором і самим банком вимог, що супроводжують кредитні відносини на кожному з етапів кредитного процесу в банку.
- Механізм реалізації кредитної політики банку** — система дій та організаційно-економічних заходів, інструментів впливу, за допомогою яких у банку приводиться в дію процес кредитування.
- Стимулювальна функція кредитної політики банку** — виявляється в задоволенні потреб держави та клієнтів банку в кредитних ресурсах.
- Стратегічний кредитний менеджмент** — комплекс дій банку з розробки й реалізації заходів, метою яких є досягнення довгострокових конкурентних переваг на основі використання сильних аспектів кредитної діяльності з урахуванням переваг і недоліків зовнішнього середовища.
- Якісний кредит** — кредит, що забезпечує банку адекватний процентний дохід навіть за негативних змін макроекономічних умов чи за зміни умов ведення бізнесу.

Література

1. Байрам У. Р. Разработка принципов кредитной политики в структуре стратегии коммерческого банка / У. Р. Байрам // Экономика Крыма. — 2010. — № 2(31). — С. 147–150.
2. Банковское дело: стратегическое руководство. — М. : Консалтбанкир, 1998. — 432 с.
3. Боднар Т. Д. Максимізація відношення Шарпа портфеля фінансових активів у контексті мінімізації ризику / Т. Д. Боднар, Т. М. Заболоцький // Економічний часопис—XXI. — 2013. — № 11-12(1). — С. 110–113.
4. Васюренко О. В. Банківський менеджмент : посібник / О. В. Васюренко. — Київ : Академія, 2001. — 320 с.
5. Васюренко О. В. Сучасні концепції управління кредитним ризиком як основні складові процесу управління кредитним ризиком банку / О. В. Васюренко, В. Ю. Подчесова // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 1. — С. 170–177.
6. Волкова Н. І. Концепція механізму формування і реалізації інноваційної кредитної політики банку / Н. І. Волкова, А. В. Гаврікова // Финансы, учет, банки. — 2010. — № 1(16). — С. 136–144.

7. *Гребеник Т. В.* Кредитная политика и задачи современного инновационного банка по формированию кредитного портфеля [Электронный ресурс] / Т. В. Гребеник // Наукоеведение : интернет-журнал. — 2013. — № 1. — Режим доступа : <http://naukovedenie.ru/PDF/36evn113.pdf>
8. *Дзюба П. В.* Становлення теорії портфеля як домінуючої парадигми міжнародного портфельного інвестування: еволюційний та методологічний аспекти [Електронний ресурс] / П. В. Дзюба. — Режим доступу : journals.iir.kiev.ua/index.php/ес_n/article/download/2559/2268
9. *Дзюблук О.* Теоретико-методологічні засади формування кредитної політики комерційних банків в умовах подолання наслідків світової фінансової кризи / О. Дзюблук // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. — 2011. — Вип. 16. — С. 57–65.
10. *Долгова С. А.* Кредитная политика банка как инструмент достижения его стратегических целей [Электронный ресурс] / С. А. Долгова // Управление общественными и экономическими системами. — 2012. — № 1. — Режим доступа : <http://umc.gu-unpk.ru/umc/arhiv/2012/1/dolgova.pdf>
11. *Банківський менеджмент* : навч. посіб. / О. А. Кириченко, І. В. Гіленко, С. Роголь, С. В. Сиротян. — Київ : Знання-Прес, 2002. — 438 с.
12. *Клебан Ю. В.* Діагностика платоспроможності підприємств із застосуванням нечіткої моделі Такагі-Сугено [Електронний ресурс] / Ю. В. Клебан // Нейро-нечіткі технології моделювання в економіці. — 2015. — № 4. — С. 62–79. — Режим доступу : <http://nfimte.com/article-4-4.html>
13. *Крячко Р. Ю.* Теоретичні аспекти управління кредитним портфелем комерційного банку / Р. Ю. Крячко, Л. А. Жмілька // Вісник НТУ «ХПІ» : зб. наук. праць. — 2012. — № 5. — С. 47–53.
14. *Любар О. О.* Кредитна політика банків: види та моделі / О. О. Любар // Вісник Ун-ту банк. справи Національного банку України : зб. наук. праць. — 2010. — № 3. — С. 183–185.
15. *Морсман Э. М.* Управление кредитным портфелем / Эдгар М. Морсман. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. — 208 с.
16. *Новак А. В.* Стратегический кредитный менеджмент и его взаимосвязь с кредитной культурой и кредитной политикой банка [Электронный ресурс] / А. В. Новак. — Режим доступа : <http://www.nsu.ru/xmlui/bitstream/handle/nsu/3110/12.pdf>
17. *Новосельцева М. М.* Вопросы кредитной политики коммерческих банков в современных условиях / М. М. Новосельцева // Банковские услуги. — 2010. — № 2. — С. 11–17.
18. *Павлишин О. П.* Механізми стимулюючого впливу кредиту на розвиток економіки регіону. — Київ : УБС НБУ, 2007. — 159 с.
19. *Примостка Л. О.* Фінансовий менеджмент у банку : підручник / Л. О. Примостка. — 2-ге вид., доп. і перероб. — Київ : КНЕУ, 2004. — 468 с.
20. *Савіна С. С.* Об'єднання моделей LOGIT-регресій як комітету експертів для оцінки кредитоспроможності позичальника [Електронний ресурс] / С. С. Савіна, В. П. Бень // Нейро-нечіткі технології моделювання в економіці. — 2015. — № 4. — С. 154–188. — Режим доступу : <http://nfimte.com/article-4-8.html>
21. *Сало І. В.* Формування та реалізація кредитної політики банку : монографія / І. В. Сало, І. В. Карбівничий. — Суми : Університетська книга, 2011. — 175 с.
22. *Шарп У.* Инвестиции / У. Шарп, Г. Александер, Дж. Бэйли ; пер. с англ. — М. : Инфра, 1997. — 1024 с.

ДОДАТКИ

Додаток А.1

ПЕРЕЛІК методик та процедур, які мають бути передбачені внутрішньобанківськими положеннями щодо визначення розміру кредитного ризику за кредитними операціями

За Додатком 1 до Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями (пункт 7 розділу I)

- 1) порядок проведення кредитних банківських операцій, у тому числі порядок прийняття рішення та проведення реструктуризації кредитів;
- 2) порядок включення/виключення кредитної операції до/з групи фінансових активів;
- 3) порядок накопичення, документування та систематичного оновлення інформації про своєчасність сплати боргу боржником/контрагентом;
- 4) окремі методики оцінки фінансового стану та визначення класу (у тому числі опис переліку основних джерел інформації та даних, що використовуються) боржника/контрагента, в тому числі який є учасником групи юридичних осіб під спільним контролем/групи пов'язаних контрагентів, для:
  - юридичних осіб;
  - фізичних осіб (у тому числі суб'єктів господарювання);
  - банків (у тому числі нерезидентів);
  - бюджетних установ;
- 5) окремі порядки формування, статистичного підтвердження та документування власного досвіду банку щодо:
  - коефіцієнтів PD та LGD;
  - дефолтів боржників/контрагентів та втрат за кредитами;
  - ризиків, на які наражається боржник/контрагент унаслідок участі в групі юридичних осіб під спільним контролем/групі пов'язаних контрагентів;
- 6) методику визначення значень коефіцієнтів PD та LGD в межах встановлених НБУ діапазонів значень;
- 7) порядок визнання/припинення визнання банком дефолту боржника/контрагента;
- 8) окремі порядки розрахунку розміру кредитного ризику за:
  - активом/наданим фінансовим зобов'язанням за видами активів/наданих фінансових зобов'язань (на індивідуальній та груповій основі);
  - наявного додаткового забезпечення та/або рейтингових оцінок;
- 9) порядки та процедури щодо роботи банку із заставою, зокрема:
  - порядок здійснення правового аналізу документів під час укладення договору застави за кредитом з метою юридичного обґрунтування своїх прав як заставодержателя;

- процедуру страхування предмета застави;
  - порядок визначення ринкової вартості предметів застави та здійснення її переоцінки (для оцінки, що здійснюється оцінювачем майна — працівником банку, який має кваліфікаційне свідоцтво оцінювача, визначаються процедури проведення ним оцінки (переоцінки, перегляду вартості), застосовувані методики оцінки, зміст і форма внутрішнього документа про оцінку майна);
  - процедури і методи перевірки наявності та якості предметів застави, оформлення результатів перевірки залежно від їх виду;
  - процедури реалізації забезпечення;
- 10) порядок здійснення контролю за правильністю розрахунку розміру кредитного ризику за кредитами/наданими фінансовими зобов'язаннями;
- 11) порядок формування та ведення кредитної документації.

Додаток А.2

ВИМОГИ**до кредитної документації (справи) боржника**

Згідно з додатком 2 до Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями № 351 від 30.06.2016 (пункт 8 розділу I)

1. Установчі та реєстраційні документи боржника, у тому числі:

- 1.1. установчі та реєстраційні документи (для юридичних осіб);
- 1.2. копії відповідних сторінок паспорта та довідки про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків (для фізичних осіб) або серії та номера паспорта для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку в паспорті;
- 1.3. інформація щодо юридичної структури боржника/групи (для юридичних осіб) із зазначенням часток володіння (зазначаються компанії, які не пов'язані юридично, але входять до групи, пов'язані по бізнес-моделі та/або контролюються кінцевим бенефіціаром; зазначаються роль кожного учасника групи, схема товарно-грошових потоків; зазначається реальний власник(и); роль боржника в групі і в схемі товарно-грошових потоків);
- 1.4. інформація про менеджмент боржника (для юридичних осіб).

2. Документація про прийняття рішення щодо надання кредиту:

- 2.1. письмове клопотання (заява) боржника про надання кредиту;
- 2.2. бізнес-план, техніко-економічне обґрунтування потреби в кредиті на відповідній цілі, наявність впливу фактора сезонності або циклічності (для юридичних осіб);
- 2.3. інформація, надана боржником та документально підтверджена іншими банками, про:
  - борг боржника з визначенням основних умов договору про надання кредиту (сума за договором, строк, залишок боргу, вид забезпечення за кредитом тощо);
  - наявність простроченої заборгованості;
- 2.4. інформація про стан виконання зобов'язань боржника перед банком за попередніми договорами, кредитну історію (за наявності);
- 2.5. аудиторський висновок про фінансовий стан боржника (за наявності);
- 2.6. висновок уповноважених фахівців банку щодо оцінки кредитоспроможності боржника;
- 2.7. рішення колегіального органу/визначеної особи банку про можливість надання кредиту; рішення колегіального органу щодо надання повноважень визначеній особі банку приймати рішення про можливість надання кредитів, унесення змін до діючих умов договору про надання кредиту;
- 2.8. договір про надання кредиту і додаткові договори до нього;
- 2.9. документи, що підтверджують повноваження особи підписувати договір про надання кредиту та додаткові договори до нього від імені боржника/контрагента банку.

3. Документи щодо застави (у тому числі її моніторингу):

- 3.1. договори застави (іпотеки) та додаткові договори до них, гарантійні листи;
- 3.2. документи, що підтверджують повноваження особи підписувати договори застави (іпотеки) та додаткові договори до них від імені боржника/контрагента банку;
- 3.3. юридична документація заставодавця/поручителя;

3.4. копії правовстановлюючих документів на майно (майнові права), що передається в забезпечення;

3.5. документи, що підтверджують ринкову вартість заставленого майна;

3.6. документи, що свідчать про наявність та якість збереження заставленого майна (акти, довідки, матеріали перевірок);

3.7. документи, що свідчать про обтяження майна та його державну реєстрацію відповідно до вимог законодавства України;

3.8. договори страхування заставленого майна та документи, що підтверджують сплату страхового платежу (за наявності).

4. Документація щодо моніторингу, супроводу кредиту:

4.1. інформація про перевірку спрямування кредитних коштів;

4.2. контракти та/або договори про купівлю-продаж (за наявності);

4.3. фінансова звітність та розшифрування даних Звіту про фінансові результати річної фінансової звітності боржника за останній звітний рік щодо структури доходів (для юридичних осіб);

4.4. інформація про доходи (для фізичних осіб, клас яких визначається на підставі оцінки фінансового стану) боржника; фінансова та бюджетна звітність (для бюджетної установи);

4.5. інформація щодо руху коштів на поточних рахунках у банку та в інших банках щонайменше за останні шість повних місяців (надається за запитом);

4.6. підтвердні документи (виписки за балансовими та позабалансовими рахунками, платіжні доручення тощо), що свідчать про надання та погашення кредиту, наявні фінансові зобов'язання, оприбуткування заставленого майна тощо (надаються за запитом);

4.7. інформація щодо визначення та коригування класу боржника;

4.8. інформація про вжиті банком заходи для погашення боргу (документи, що засвідчують процедуру повернення або стягнення боргу), ведення претензійно-позовної роботи;

4.9. узагальнена інформація про кредит з дати його надання.

5. Інші документи.

Додаток Б.1

Керівникові ПАТ «БАНК 3/4»
п. Іценку В. А.

**АНКЕТА-ЗАЯВА НА ОДЕРЖАННЯ КРЕДИТУ
ФІЗИЧНОЮ ОСОБОЮ В ПАТ «БАНК 3/4»**

Я Коломієць Роман Васильович

(надалі — Боржник) прошу надати кредит на таких умовах:

Сума/валюта кредиту: 300 000 (триста тисяч) грн

Строк: на 1 рік

Мета: для купівлі автотранспорту

Забезпечення: автотранспорт

Заставадавець/Іпотекодавець:

Поручитель:

Заповнюючи цю анкету-заяву, Я, як суб'єкт персональних даних, даю свій добровільний та однозначний дозвіл на обробку ПАТ «БАНК 3/4» (надалі — Банк) моїх персональних даних, наданих мною Банку та одержаних Банком у процесі перевірки таких даних, а також вчинення Банком як володільцем бази персональних даних усіх дій, які відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» є обробкою моїх персональних даних з метою організації та надання мені будь-яких банківських послуг і операцій без будь-якого обмеження строком та способом, у т.ч. для їх використання і поширення, зміни, передавання чи надання доступу до них третім особам у порядку, визначеному Банком, з урахуванням вимог, передбачених чинним законодавством України, та (або) банківськими договорами, що укладені або будуть укладені між мною та Банком, а також для передавання Банком персональних даних для обробки третім особам та здійснення стосовно до них будь-яких інших дій, якщо це пов'язано з виконанням укладених з Банком договорів та (або) із захистом прав Банку за ними, або якщо це необхідно для реалізації Банком прав та обов'язків, передбачених законом.

У разі відмови Банком у видачі кредиту я надаю згоду строком на 3 роки на обробку і використання моїх персональних даних з метою інформування про нові кредитні продукти і банківські послуги, що надаються Банком, та додержання вимог щодо діловодства.

Обробка персональних даних поширюється на таку інформацію: прізвище, ім'я, по батькові, рік, місяць, число та місце народження, адреса, сімейний, соціальний та майновий стан, освіта, професія, прибутки, витрати, № документа, що посвідчує особу, дата, орган, що його видав, і будь-яка інша інформація, доступна або відома в конкретний момент часу, що міститься в наведеній далі анкеті, наданих документах.

_____
(підпис)

Підписуючи даний документ Я, Коломієць Роман Васильович, даю згоду ПАТ «БАНК 3/4» на доступ до своєї кредитної історії, збір, зберігання, використання та поширення через Бюро кредитних історій інформації щодо себе (у т.ч. інформації, яка міститься в державних реєстрах та інших базах публічного користування) у порядку, визначеному Законом України «Про організацію формування та обігу кредитних історій». Даним підтверджую, що повідомлений Банком про те, що інформація для формування моєї кредитної історії буде передана ПрАТ «Перше всеукраїнське бюро кредитних історій», а також про місцезнаходження зазначеного Бюро.

_____
(підпис)

Кредитна заявка (зразок)*

На фірмовому бланку.
Голові Правління
АТ (публ.) «Український банк
реконструкції та розвитку»
Локтіонову О.Ю.

Шановний Олеже Юрійовичу!

Просимо Вас розглянути можливість надання нашому підприємству ПП «Юмарт» короткострокового кредиту в сумі 500 000 (п'ятсот тисяч) грн зі сплатою 25 % річних (сума кредиту цифрами та прописом)

строком на один рік

(вказіть період кредитування або дату повернення)

для поповнення обігових коштів підприємства

(вказати конкретні цілі, на які будуть використовуватися кредитні кошти)

У забезпечення повернення кредитних коштів пропонуємо нерухоме майно, що розташовано за адресою: м. Черкаси, вул. Шевченківська 23 б.

(вказіть вид забезпечення, його кількість, місцезнаходження).

Директор

О.П. Мельник

М.П.

Головний бухгалтер

А.В. Смовженко

Дата складання.

* — Заявка на одержання кредиту складається в довільній формі, може бути доповнена, розширена, але при цьому мають бути обов'язкові атрибути: сума кредиту, вид, валюта, бажана відсоткова ставка, мета кредиту, строк та вид забезпечення.

Додаток Б.3

АНКЕТА-ЗАЯВКА НА ОДЕРЖАННЯ КРЕДИТУ ЮРИДИЧНОЮ ОСОБОЮ

I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО ПОЗИЧАЛЬНИКА

Офіційна назва: _____
 Юридичний статус: _____
 Адреса юридична: _____
 Поштова (фактична): _____
 головної контори: _____
 Контактний телефон: _____ Факс _____ e-mail: _____
 Дата заснування (рішення власника): _____
 Код платника податків _____
 Код ЄДРПОУ _____
 Види діяльності по КВЕД _____
 Код галузі економіки _____
 Назва органу державної реєстрації _____

Дата державної реєстрації _____
 Реєстраційний номер _____
 Найменування податкового органу, в якому зареєстрований _____

Сфера діяльності: _____
 Досвід роботи (в даному бізнесі): _____ років.

Кількість працівників: _____

Характеристика керівництва:

П.І.Б. керівників підприємства	Посада	Дата народження	Паспортні дані та адреса проживання	Освіта	Досвід роботи в даній галузі

Гривневі рахунки № _____ у _____, МФО _____;
 № _____ у _____, МФО _____;

Валютні рахунки № _____ валюта _____, МФО _____;
 у _____, МФО _____;
 № _____ валюта _____, МФО _____;
 у _____, МФО _____;

Основні засновники (власники) компанії:

Власник акції (частки)	Юридичний статус	Сфера діяльності	% участі

Відомості про основних засновників (власників):*фізичні особи*

Прізвище, ім'я, по батькові	Дата і місце народження	Серія, номер паспорта, ким і коли виданий	Домашня адреса

юридичні особи

Найменування	Реєстраційний номер	Обслуговуючий банк і номер поточного рахунку в ньому	Юридична адреса і телефон

Складські приміщення (вказати власність чи оренда, адреса, телефон):

Виробничі приміщення (вказати власність чи оренда, адреса, телефон):

Автотранспорт (вказати власність чи оренда, марка, рік випуску): _____

2. ОПИС КРЕДИТУ, ЩО ЗАПИТУЄТЬСЯ

Валюта	Сума	Строк	Передбачувана процентна ставка *

Мета одержання кредиту: _____

Форма і графік одержання кредиту: _____

Графік погашення кредиту:

Періодичність і обсяги платежів за основною сумою: _____

Періодичність сплати відсотків: _____

Джерела погашення кредиту:

Основне: _____

Альтернативне: _____

Передбачуване забезпечення кредиту: _____

Опис поручителів (гарантів): _____

3. ВІДОМОСТІ ПРО ОСНОВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ І ВИРОБНИЧІ ЗВ'ЯЗКИ КОМПАНІЇ

Поточна діяльність (вказати найменування товарів (робіт, послуг), що реалізуються підприємством, включаючи процентні частки кожного виду товарів; якщо протягом діяльності підприємства відбувалися зміни асортименту товарів, що реалізуються, вкажіть це):

Найменування товарів (робіт, послуг)	Часта, %

Склад основних діючих споживачів:

Основні покупці і місце їх розташування	Продукт або послуга, що споживається	Умови оплати	% продажу	Період співпраці

Склад основних діючих постачальників:

Основні постачальники, їх місцезнаходження	Продукт, що поставляється, чи послуга	Умови оплати	Період співробітництва

Конкуренти (вказати головних конкурентів в Україні і за кордоном; переваги або недоліки компанії перед ними, їх ціни у порівнянні з цінами компанії):

Зв'язки з іншими фірмами (вказати фірми, у яких компанія бере участь чи з якими здійснює спільну діяльність)

**4. НАЯВНІСТЬ У ПОЗИЧАЛЬНИКА ЗОБОВ'ЯЗАНЬ
ЗА РАНІШЕ УКЛАДЕНИМИ КРЕДИТНИМИ ДОГОВОРАМИ
І ВИДАНИМИ НА ЙОГО ПРОХАННЯ БАНКІВСЬКИМИ ГАРАНТІЯМИ**

Досвід в одержанні кредитів (за останні п'ять років):

Банк/ установа	Дата одержання	Дата повернення (за договором)	Дата повернення (факт.)	% ставка	Сума (грн / іноземна валюта)

Зобов'язання за кредитними договорами, договорами поручительства:

Сума зобов'язання: _____

Строк чинності договору: _____

Банк-кредитор: _____

Боржник, за якого надано поручительство: _____

Забезпечення: _____

Зобов'язання за банківськими гарантіями (авальованими векселями):

Сума гарантії (векселя): _____

Строк чинності гарантії (векселя): _____

Банк-гарант: _____

Забезпечення: _____

5. ІНШІ ВІДОМОСТІ ПРО КОМПАНІЮ-ПОЗИЧАЛЬНИКА

Чи відбувались у звітний період які-небудь непередбачувані події, що істотно вплинули на фінансовий стан компанії? Якщо відбувалися, вкажіть які:

_____

_____

_____

Чи мала компанія дорікання, зауваження чи ін. з боку податкових органів? Якщо мала, вкажіть які:

_____

_____

_____

Чи є компанія суб'єктом будь-яких інших фінансових зобов'язань, що не ввійшли в дійсну анкету?

Якщо є, вкажіть яких: _____

_____

_____

_____

Чи були в історії компанії судові процеси, позови, інші подібні ситуації. Якщо були, то вкажіть які: _____

_____

Додаткова інформація: _____

_____

« ____ » _____ 201__ р.

Керівник підприємства _____ / _____ /

Головний бухгалтер _____ / _____ /

М.П.

« ____ » _____ 201__ р.

_____

(підпис)

_____

(П.І.П. і посада керівників особи, яка подала заявку)

Додаток Б.4

до Положення про порядок проведення кредитних операцій
корпоративних клієнтів АБ «БАНК»

№ _____

Посада керівника
найменування Позичальника
П.І.Б.

Шановний _____!

Користуючись нагодою, висловлюємо Вам свою повагу та на Ваше звернення щодо можливості одержання фінансування в АБ «БАНК» надаємо таку індикативну пропозицію щодо основних можливих умов фінансування клієнтів групи компаній _____.

Звертаємо Вашу увагу на те, що дана індикативна пропозиція має суто індикативний характер і підлягає дальшому розгляду та затвердженню Кредитним(ою) комітетом/радою/комісією та (або) Правлінням Банку/Наглядовою радою.

Індикативна пропозиція щодо надання фінансування:

Група Позичальника (ГПК):		
Позичальник:		
Вид кредитного продукту:		
Ліміт кредитування:		
Валюта ліміту:		
Валюта кредитування:		
Строк кредитування:		
Процентна ставка:		
Комісія:		
Комісія за розгляд кредитної заявки:		
Перегляд плати за користування кредитними коштами: *	* — Як опція, в разі необхідності	
Графік видачі / збільшення ліміту кредитної лінії: *	* — Як опція, в разі необхідності	
Графік погашення / зниження ліміту кредитування:		
Цільове призначення:		
Забезпечення за видами заставного майна:	Майнові права на депозит	
	Майнові права на майбутнє нерухоме майно	
	Майнові права на інші об'єкти застави	
	Нерухоме майно	
	Товари в обороті	
	Готова продукція	
	Транспорт	
	Устаткування	
	Недержавні цінні папери	
Основні умови фінансування:		
Ковенанти:		

Сподіваємось на дальшу плідну співпрацю.

З повагою Керівник _____

Додаток Б.5

Перше Всеукраїнське Бюро Кредитних Історій © 2012			
Кредитний Запит	ВИПИСКА	Дата видачі	07-12-2012 09:31:11
Пошуковий Ідентифікатор	12345678	Останнє поновлення	22-11-2012 16:40:28

Вік Заїту
Сторінки Заїту [+] (-)
Історія Пошуку [+] (-)

(-) Юридична особа	
Найменування	Компанія
Дата реєстрації	16-03-2001
Скорочене найменування	Квієнт для тестування

(-) Ідентифікація	
12345678	12 Реєстраційний номер — первинний ключ для юридичних осіб
Реєстрація	09-01-2009

(-) КОНТАКТИ	
044-123-45-70	2 Телефонний номер — офісний
office@company.com	5 Електронна адреса

(-) Адреси	
Індекс	1 Адреса постійного місця проживання або реєстрації
Офіційна адреса, тест	Місцезнаходження -1
Індекс	2 Фактична адреса
Миколаївська обл. м. Миколаїв пров. Промисловий 1	Місцезнаходження -1
Індекс	2 Фактична адреса
Фактична адреса, тест	Місцезнаходження -1
Індекс	3 Поштова адреса
Миколаївська обл. м. Миколаїв пров. Промисловий 1	Місцезнаходження -1
Індекс	3 Поштова адреса
КИЇВ, місто	КИЇВ, місто
Київ	Місто Київ
Сузір'я Андромеди, 55	
Індекс	4 Адреса місця роботи
КИЇВ, місто	КИЇВ, місто
Київ	Місто Київ
і 11	
ZZZ 11	
ЯЯЯ 1132	
Індекс	4 Адреса місця роботи
КИЇВ, місто	КИЇВ, місто
Київ	Місто Київ
М. Расковой 116	
М. Расковой 116	
М. Raskovoy 116 30x	

(-) Класифікація Суб'єкта	
Стан	1 Діючий суб'єкт
Співробітництво	7 Торгівля та громадське харчування

(-) Зведена Фінансова Інформація			
За типами угод	кільк.	Загальна сума за всіма угодами	кільк.
credit	1	500 000 00 USD	2
instalment	2		
noninstalment	3		
Угоди за валютно кредитування	кільк.	Позовні кредитові ліміти	кільк.
UAH	3	2 062 519.19 UAH	3
USD	3	50 000 00 USD	1
За фазою пів угоди	кільк.	Сума забезпечення	кільк.
		Запасок забезпеченості	кільк.

Продовження дод. Б.5

4	Поточна	5	4 185 656.00	UAH	4	2 061 673.82	UAH	
6	Припинена передчасно	1	319 000.00	USD	2	328 971.95	USD	
Заровнені суб'єкта		кільк.	Сума щомісячного платежу		кільк.	Сумарне прострочення		кільк.
1	Позичальник	5	3 972.60	USD	1	2 737 889.16	UAH	
3	Гарант	1				0.00	USD	
Негативні статуси		кільк.	Забезпечення		кільк.	Замовчі по суб'єкту		кільк.
			Кількість		6	request		36

(-) 1 ВІДКРИТА Договір з поверненням в кінці терміну

Порядковий номер	1	Валюта угоди	UAH	Тип кредитної угоди	noninstalment	Кредитор	B-2
Роль суб'єкта	1	Позичальник		Останнє поновлення		29-09-2008	
Мета кредитування	3	Інші цілі		Дата початку дії угоди		10-07-2007	
Негативний статус	0	немає		Очікувана дата завершення		08-07-2010	
Стан угоди	4	Поточна		Дата фактичного завершення			
Повна кількість періодів угоди	1	Повна сума угоди		1 188.79	UAH		
Кількість періодів до завершення	0	Залишок		0.00			
				Сума сплати у наступному періоді			
Кількість періодів прострочення				Поточне прострочення			
Історичний календар платежів за весь термін дії угоди							
№	Дата фактажі	Остаток траншами	сума	Залишок	вал	період	Прострочення
	10-07-2007	3 Відсут.	0.00	UAH		0	сума вал

(-) 2 ВІДКРИТА Договір з поверненням в кінці терміну

Порядковий номер	2	Валюта угоди	UAH	Тип кредитної угоди	noninstalment	Кредитор	B-1
Роль суб'єкта	1	Позичальник		Останнє поновлення		20-02-2009	
Мета кредитування				Дата початку дії угоди		14-03-2008	
Негативний статус	0	немає		Очікувана дата завершення		13-03-2009	
Стан угоди	4	Поточна		Дата фактичного завершення			
Повна кількість періодів угоди	1	Повна сума угоди		50 000.00	UAH		
Кількість періодів до завершення	1	Залишок		50 343.42			
				Сума сплати у наступному періоді			
Кількість періодів прострочення				Поточне прострочення			
Історичний календар платежів за весь термін дії угоди							
№	Дата фактажі	Остаток траншами	сума	Залишок	вал	період	Прострочення
	14-03-2008	3 Відсут	21 043.52	UAH		1	
[U]	14-04-2008	3 Відсут	49 903.46	UAH		1	
	14-05-2008	3 Відсут	23 287.35	UAH		1	
[U]	14-06-2008	3 Відсут	47 442.20	UAH		1	
[U]	14-07-2008	3 Відсут	49 853.57	UAH		1	
	14-08-2008	3 Відсут	45 599.16	UAH		1	
[U]	14-09-2008	3 Відсут	45 726.03	UAH		1	
	14-10-2008	3 Відсут	43 452.31	UAH		1	
[U]	14-11-2008	3 Відсут	49 947.72	UAH		1	
	14-12-2008	3 Відсут	48 825.31	UAH		1	
[U]	14-01-2009	3 Відсут	50 297.99	UAH		1	
[U]	09-02-2009	3 Відсут	50 343.42	UAH		1	

(-) 3 ВІДКРИТА Договір з визначеним графіком повернення

Порядковий номер	3	Валюта угоди	USD	Тип кредитної угоди	instalment	Кредитор	B-1
Роль суб'єкта	1	Позичальник		Останнє поновлення		30-06-2009	
Мета кредитування	3	Інші цілі		Дата початку дії угоди		03-09-2008	
Негативний статус	0	немає		Очікувана дата завершення		02-09-2014	
Стан угоди	4	Поточна		Дата фактичного завершення			
Періодичність платежів	2	Чергові внески або рахунок-фактура кожний місяць — 30 днів					
Повна кількість періодів угоди	73	Повна сума угоди		290 000.00	USD		

Продовження дод. Б.5

Кількість періодів до завершення	69	Залишок	278 971.95					
		Сума сплати у наступному періоді	3 972.60	USD				
Кількість періодів прострочення	0	Поточне прострочення	0.00					
Забезпечення	25	Нерухоме майно, що належить до життєвого фонду	Сума	2 598 516.00 UAH				
Забезпечення	31	Інше нерухоме майно	Сума	1 170 812.00 UAH				
Забезпечення	90	Без забезпечення (бланкові)	Сума	290 000.00 USD				
Історичний календар платежів за весь термін дії угоди								
(-)	Дата факзації	Остаток транзакції	Залишок			Прострочення		
			сума	вал	період	сума	вал	міл
	30-09-2008		290 000.00	USD	73	287 284.00	USD	1
	31-10-2008		287 284.00	USD	72	287 284.00	USD	2
	30-11-2008		284 540.24	USD	71	284 513.41	USD	3
	31-12-2008		281 770.25	USD	70	281 715.11	USD	4
	31-01-2009		278 971.95	USD	69	281 715.11	USD	5
	28-02-2009		278 971.95	USD	69	281 715.11	USD	6
	31-03-2009		278 971.95	USD	69	281 715.11	USD	7
	30-04-2009		278 971.95	USD	69	0.00	USD	8
(-) 4 ВІДКРИТА Договір з поверненням в кінці терміну								
Порядковий номер	4	Валюта угоди	USD	Тип кредитної угоди	noninstalment	Кредитор	B-4	
Роль суб'єкта	3	Гарант		Останнє поновлення			30-06-2009	
Мета кредитування				Дата початку дії угоди			06-05-2009	
Негативний статус	0	немає		Очікувана дата завершення			05-05-2010	
Стан угоди	4	Поточна		Дата фактичного завершення				
Повна кількість періодів угоди	1	Повна сума угоди	50 000.00	USD				
Кількість періодів до завершення	1	Залишок	50 000.00					
		Сума сплати у наступному періоді						
Кількість періодів прострочення		Поточне прострочення						
Історичний календар платежів за весь термін дії угоди								
(-)	Дата факзації	Остаток транзакції	Залишок			Прострочення		
	09-05-2009	1 Зняття.	50 000.00	USD	1			
(-) 5 ВІДКРИТА Договір з установленим лімітом кредитування без визначеного графіка повернення								
Порядковий номер	5	Валюта угоди	UAH	Тип кредитної угоди	credit	Кредитор	B-3	
Роль суб'єкта	1	Позичальник		Останнє поновлення			02-08-2012	
Мета кредитування				Дата початку дії угоди			06-03-2003	
Негативний статус	0	немає		Очікувана дата завершення			15-08-2011	
Стан угоди	4	Поточна		Дата фактичного завершення				
Періодичність платежів	10	Нерегулярні внески або сплата рахунків						
Повна кількість періодів угоди	1	Повна сума угоди	2 011 330.40	UAH				
Кількість періодів до завершення	1	Залишок	2 011 330.40					
		Сума сплати у наступному періоді						
Кількість періодів прострочення	1	Поточне прострочення	2 737 889.16					
Історичний календар платежів за весь термін дії угоди								
(-)	Дата факзації	Остаток транзакції	Залишок			Прострочення		
	27-06-2012	3 Відсут.	2 011 330.40	UAH	1	2 737 889.16	UAH	1
(-) 6 Договір з визначеним графіком повернення								
Порядковий номер	6	Валюта угоди	USD	Тип кредитної угоди	instalment	Кредитор	B-1	
Роль суб'єкта	1	Позичальник		Останнє поновлення			30-06-2009	
Мета кредитування	3	Інші цілі		Дата початку дії угоди			03-09-2008	
Негативний статус	0	немає		Очікувана дата завершення			02-09-2014	
Стан угоди	6	Припинена передчасно		Дата фактичного завершення			02-06-2009	
Періодичність платежів	2	Чергові внески або рахунок-фактура кожний місяць — 30 днів						
Повна кількість періодів угоди	12	Повна сума угоди	290 000.00	USD				
Кількість періодів до завершення	0	Залишок	0.00					

Продовження дод. Б.5

Сума сплати у наступному періоді				3 972 60	USD
Кількість періодів прострочки	0	Положне прострочення		0 00	
Забезпечення	90	Без забезпечення (благові)		Сума	29 000.00 USD
Забезпечення	25	Нерухоме майно, що належить до житлового фонду		Сума	298 516.00 UAH
Забезпечення	31	Інше нерухоме майно		Сума	117 812.00 UAH

Історія календар платіжів за весь термін дії угоди								
№	Дата фінансії	Остаток транзакція	Залишок			Прострочення		
			сума	вал	період	сума	вал	кіль
	30-09-2008		290 000.00	USD	12	0.00	USD	0
	31-10-2008		287 284.00	USD	11	0.00	USD	0
	30-11-2008		284 540.24	USD	10	0.00	USD	0
	31-12-2008		281 770.25	USD	9	6 000.11	USD	1
	31-01-2009		278 971.95	USD	9	15 000.00	USD	2
	28-02-2009		278 971.95	USD	9	22 000.00	USD	3
	31-03-2009		278 971.95	USD	9	33 000.00	USD	4
	30-04-2009		278 971.95	USD	9	35 000.00	USD	5
	31-05-2009		278 971.95	USD	9	40 000.00	USD	6
	02-06-2009		0.00	USD	0	0.00	USD	0

Історія запитів та передачі інформації

№	Колит	Подія	В-	Опис
1	30-11-2012 10:44:53	request	18	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
2	29-11-2012 13:32:33	request	18	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
3	29-11-2012 13:32:19	request	18	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
4	29-11-2012 12:12:06	request	18	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
5	29-11-2012 12:11:51	request	18	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
6	29-08-2012 13:50:53	request	17	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
7	15-08-2012 18:57:51	request	8	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
8	15-08-2012 16:53:13	request	8	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
9	02-08-2012 12:59:30	credit	3	Договір із встановленим лімітом кредитування без визначеного графіку повернення
10	25-06-2012 12:47:59	request	11	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
11	22-06-2012 13:24:57	request	10	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
12	22-06-2012 11:23:25	request	10	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
13	22-06-2012 11:23:03	request	10	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
14	11-06-2012 14:13:22	request	5	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
15	08-06-2012 16:28:56	request	5	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
16	08-05-2012 11:23:49	request	15	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
17	16-03-2012 12:09:50	request	15	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
18	20-12-2011 18:47:34	request	8	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
19	20-12-2011 18:47:27	request	8	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
20	05-12-2011 15:04:29	request	8	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
21	12-03-2011 13:01:39	request	12	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
22	12-03-2011 11:02:24	request	12	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
23	22-02-2011 12:59:24	request	16	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
24	17-02-2011 13:52:07	request	16	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
25	17-01-2011 12:15:34	request	13	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
26	30-11-2010 11:51:19	request	14	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
27	24-11-2010 15:40:54	request	15	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
28	24-11-2010 14:38:52	request	15	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
29	24-11-2010 14:29:01	request	15	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
30	24-11-2010 14:20:07	request	15	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
31	29-10-2010 16:14:17	request	10	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
32	29-10-2010 16:14:01	request	10	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
33	21-10-2009 15:54:21	request	7	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
34	12-10-2009 16:50:26	request	6	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
35	12-10-2009 16:41:58	request	6	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
36	02-10-2009 19:04:01	request	9	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту

Закінчення дод. Б.5

37	23-09-2009	14:47:17	request	6	Запит інформації про суб'єкта або Отримання звіту по суб'єкту
38	30-06-2009	16:00:55	noninstalment	4	Договір з поверненням в кінці терміну
39	30-06-2009	10:44:33	instalment	1	Договір з визначеним графіком повернення
40	30-06-2009	10:44:25	instalment	1	Договір з визначеним графіком повернення
41	20-02-2009	15:19:24	noninstalment	1	Договір з поверненням в кінці терміну
42	29-09-2008	20:51:00	noninstalment	2	Договір з поверненням у кінці терміну
Пошуковий Ідентифікатор		12345678		Останнє поновлення	
Кінець Кредитного Звіту		ВИПІСКА		Дата видачі	
				22-11-2012 16:40:28	
				07-12-2012 09:31:11	
Центр Всеукраїнське Бюро Кредитних Історій © 2012				reverse3.DA.Engine	

Додаток Б.6

**ДОГОВІР № _____
про надання інформаційних послуг (обмін та використання інформації)**

м. Київ

« _____ » _____ 201_ р.

_____ (ідентифікаційний код юридичної особи в ЄДРПОУ _____, Ліцензія Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від _____.20__ року на провадження господарської діяльності зі збору та використання інформації, яка становить кредитну історію, Серія _____ № _____), іменоване надалі «Бюро», в особі _____, що діє на підставі Статуту, з одного боку, та _____ (ідентифікаційний код юридичної особи в ЄДРПОУ _____), іменоване надалі «Партнер», в особі _____, який діє на підставі Статуту, з другого боку, разом згадувані в тексті як «Сторони», а окремо «Сторона», уклали даний Договір (надалі в тексті — Договір) про таке:

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ

«Користувач Бюро» — юридична або фізична особа, суб'єкт господарської діяльності, яка укладає кредитні правочини та відповідно до цього Договору надає і має право отримувати інформацію, що складає кредитну історію, у вигляді кредитного звіту.

«Кредитний правочин» — письмовий договір, за яким виникають, змінюються або припиняються зобов'язання фізичної або юридичної особи щодо сплати грошових коштів «Партнеру»/«Користувачу» Бюро протягом певного часу в майбутньому.

«Кредитна історія» — це сукупність інформації про юридичну або фізичну особу, що її ідентифікує, відомостей про виконання нею зобов'язань за кредитними правочинами, іншої інформації, яка формується Бюро відповідно до ст. 5 Закону України «Про організацію формування та обігу кредитних історій» і яка складається із чотирьох частин: відомості, що ідентифікують особу; відомості про грошове зобов'язання суб'єкта кредитної історії; інформація про суб'єкта кредитної історії, яка складається із сукупності документованої інформації про особу з державних реєстрів, інших баз даних публічного користування, відкритих для загального користування джерел; відомості про операції з інформацією, яка складає кредитну історію.

«Кредитний звіт» — сукупність інформації про суб'єкта кредитної історії, яка є повним або частковим відображенням його кредитної історії. Формати кредитних звітів розробляються Бюро.

«Суб'єкт кредитної історії» («Клієнт Партнера») — будь-яка юридична або фізична особа, яка уклала кредитний правочин та щодо якої на підставі отриманої письмової згоди на збір, зберігання, використання та поширення через Бюро інформації формується Кредитна історія.

«Згода (дозвіл) суб'єкта кредитної історії» («Згода») — письмова згода суб'єкта Кредитної історії на збір, реєстрацію, накопичення, зберігання, адаптування, зміну, поновлення, використання, знеособлення, перевірку достовірності, знищення та поширення (розповсюдження, реалізацію, передачу) інформації про суб'єкта через Бюро, а також на отримання Партнером з Бюро інформації, що складає Кредитну історію у вигляді Кредитного звіту такого суб'єкта, під час укладення та протягом строку дії Кре-

дитного договору. Згода може бути надана суб'єктом кредитної історії Партнеру у вигляді окремого або включена до тексту анкети, яка надається при подачі заяви на укладення кредитного договору та/або кредитного договору.

1. ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ

1.1. Предметом цього Договору є інформаційні послуги, які Бюро надає Партнеру, а Партнер зобов'язується приймати та оплачувати надані йому послуги в порядку і строки, передбачені цим Договором.

1.2. Інформаційні послуги, що надаються Бюро, полягають у наданні Партнеру кредитних звітів та додаткових інформаційних послуг, в т.ч. надання відомостей державних реєстрів, інформації з інших баз даних публічного користування, відкритих для загального користування джерел згідно з Законом України «Про організацію формування та обігу кредитних історій» № 2704-IV (надалі за текстом — послуги). Перелік послуг, що надаються Партнеру, визначені у *Додатку № 1*, який є невід'ємною частиною цього Договору.

1.3. Всі дії Сторін, технічні процедури, дії третіх осіб, що впливають з умов цього Договору, регулюються Положенням _____ бюро кредитних історій, а також Законом України «Про організацію формування та обігу кредитних історій», Законом України «Про банки та банківську діяльність», Законом України «Про інформацію», Законом України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», Законом України «Про захист персональних даних», Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності пов'язаної із збиранням, обробленням, зберіганням, захистом, використанням інформації, яка складає кредитну історію, що затверджені розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 29 липня 2010 року № 618, іншим чинним законодавством та нормативними актами України.

2. ПОРЯДОК НАДАННЯ КРЕДИТНИХ ЗВІТІВ ПАРТНЕРУ

2.1. Партнер має право звернутися до Бюро за отриманням послуг, що надаються на умовах цього Договору, у разі звернення суб'єкта кредитної історії до нього з метою укладення кредитного правочину та упродовж дії укладеного кредитного правочину між Партнером та суб'єктом кредитної історії.

2.2. Всі послуги надаються Партнеру лише за наявності у Партнера письмової згоди суб'єкта кредитної історії на доступ до його кредитної історії, форма якої розроблюється Партнером.

2.3. До кредитного звіту відповідного формату включається вся інформація, яка входить до кредитної історії суб'єкта та передбачена даним форматом звіту.

2.4. Кредитний звіт надається Партнеру без права розголошення інформації, що міститься в ньому, третім особам.

2.5. Інформація надається Бюро у формі електронного документа, формат та опис якого наводяться у довідковій системі Бюро <http://support.ibch.info>.

3. ПОРЯДОК ПЕРЕДАЧІ ПАРТНЕРОМ ІНФОРМАЦІЇ ДО БЮРО

3.1. З дати укладання та впродовж дії цього Договору, Партнер надає до Бюро відомості про всіх своїх клієнтів — суб'єктів кредитних історій (фізичних та юридичних клієнтів Партнера). Відомості надаються Партнером за умови наявності письмової згоди суб'єктів кредитних історій.

3.2. Партнер передає інформацію до Бюро в найкоротші строки — на протязі 7 робочих днів із часу отримання Згоди суб'єкта кредитної історії, але не пізніше ніж через один календарний місяць.

3.3. Не рідше ніж один раз на місяць, в строк до останнього числа кожного місяця, Партнер продовжує надавати до Бюро повний обсяг інформації для формування та оновлення кредитної історії суб'єкта кредитних історій до припинення правовідносин із таким суб'єктом, в т.ч. в разі припинення цього Договору між Партнером та Бюро.

3.4. Відповідальність за достовірність та правдивість наданої до Бюро інформації, а також за передачу інформації, що міститься в кредитній історії до Бюро, у разі відсутності згоди суб'єкта кредитної історії, несе Партнер Бюро.

3.5. В разі заміни кредитора Партнер зобов'язаний поінформувати про це Бюро для належного продовження формування кредитної історії суб'єкта кредитних історій до передачі кредиту новому кредитору.

3.6. У випадку припинення цього Договору Партнер зобов'язаний продовжувати надавати інформацію, яка складає кредитну історію, до Бюро по всіх діючих договорах Суб'єктів, дозволи яких були отримані до дати розірвання цього Договору.

4. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН

4.1. Бюро зобов'язане:

4.1.1. Забезпечити приймання від Партнера інформації для формування кредитних історій, здійснити її належне формування, обробку, зберігання у вигляді кредитних історій у порядку і строки, що визначені Положенням Бюро та відповідно до Закону № 2704-IV.

4.1.2. Надавати Партнеру кредитні звіти по кредитних історіях та додаткові послуги у форматі, на підставі і в порядку, визначеному внутрішніми документами Бюро, виключно у разі наявності у Партнера письмової Згоди суб'єкта кредитної історії.

4.1.3. За письмовою заявою суб'єкта кредитної історії, який заперечує інформацію, що складає його кредитну історію протягом 5 (п'яти) робочих днів з дня отримання заяви провести перевірку цієї інформації у Партнера в порядку, визначеному Законом № 2704-IV і Положенням Бюро.

4.1.4. Надавати Партнеру по телефону чи по електронній пошті консультативну підтримку з технічних та інших питань, які можуть виникнути при виконанні умов цього Договору.

4.1.5. Здійснювати інші заходи та дії відповідно до чинного законодавства України і Положення Бюро.

4.2. Бюро має право:

4.2.1. За участю Партнера здійснювати звірення (перевірку) інформації, яка була надана Партнером для формування кредитної історії, та вносити до неї зміни на умовах і в порядку, передбачених Законом № 2704-IV, Положенням Бюро та цим Договором.

4.2.2. З метою належного виконання умов цього Договору, забезпечення захисту прав і інтересів суб'єктів кредитних історій та Партнерів Бюро має право на проведення перевірки, зокрема наявності у Партнера письмової Згоди Суб'єкта кредитної історії, в порядку, визначеному Законом № 2704-IV, Положенням Бюро.

4.2.2. За запитом Партнера надавати Партнеру виписки про кількість наданих кредитних звітів, а також про обсяг інформації, переданої Партнером до Бюро.

4.2.3. Вимагати надання інформації в порядку пп. 3.1 та 3.3 цього Договору, а також оплати наданих послуг відповідно до Тарифної політики (Додаток № 1).

4.2.4. У разі порушення з боку Партнера умов цього Договору застосувати до нього штрафні санкції, які визначені цим Договором.

4.2.5. Ініціювати внесення змін до умов цього Договору, формату та переліку надання Партнером відомостей, які є кредитною історією, Тарифної політики (Додаток № 1), а також до редакції Згоди, якщо такі зміни вносяться з метою отримання послуг Бюро, з повідомленням про це Партнера не пізніше ніж за 30 календарних днів до введення таких змін.

4.2.6. Розмістити інформацію на власній веб-сторінці про укладення цього Договору.

4.2.7. Використати інші права відповідно до чинного законодавства України та внутрішніх документів Бюро.

4.3. Партнер зобов'язаний:

4.3.1. Надавати до Бюро на умовах цього Договору інформацію про всіх своїх клієнтів — суб'єктів кредитних історій (фізичних та юридичних осіб) з дати укладання цього Договору, за умови надання письмової Згоди суб'єктом кредитної історії.

4.3.2. Не рідше ніж один раз на місяць, в строк до останнього числа кожного місяця, надавати до Бюро оновлені дані стосовно до раніше переданої інформації щодо суб'єктів кредитних історій, а також, за необхідності, вносити відповідні зміни з метою коригування можливих помилок по раніше переданій до Бюро інформації.

4.3.3. Отримати та належним чином оформити Згоду від суб'єкта кредитної історії, яка приймається і реєструється уповноваженою особою Партнера та зберігається протягом дії цього Договору, та у разі необхідності надати Бюро можливість провести перевірку її наявності відповідно до Закону № 2704-IV, п. 4 цього Договору та Положення Бюро.

4.3.4. Повідомити суб'єктів кредитних історій про назву та адресу Бюро, до якого передаватиметься інформація для формування кредитної історії, та розмістити в місцях обслуговування клієнтів загальну інформацію про Бюро.

4.3.5. Забезпечити достовірність, повноту і достовірність інформації, що складає кредитні історії та надається в Бюро.

4.3.6. Перевіряти і надавати за запитом Бюро інформацію, що входить до складу кредитних історій, що повністю або частково оскаржується суб'єктом кредитної історії, в порядку, встановленому внутрішніми документами Бюро та чинним законодавством України.

4.3.7. За письмовим запитом направити в Бюро завірену копію згоди Суб'єкта кредитної історії у 10- (десяти) денний термін з дати отримання відповідного запиту.

4.3.8. Оплачувати у встановлені цим Договором строки вартість інформаційних послуг, наданих Бюро.

4.3.9. Не проводити копіювання, тиражування, передачу, публікацію, продаж інформації, отриманої від Бюро в рамках цього Договору та пов'язаних з ним договорів, без письмового дозволу Бюро (не поширюється на резервне копіювання).

4.3.10. Партнер зобов'язується забезпечити дотримання встановленого порядку експлуатації засобів захисту обміну даними, поводження з носіями ключової інформації та захист інформації, переданої та одержаної у формі кредитних звітів (її цілісності, достовірності та конфіденційності) в процесі її оброблення, зберігання та передавання, згідно із законодавством України та внутрішніми документами Бюро.

4.4. Партнер має право:

4.4.1. На підставі наданої письмової згоди суб'єкта кредитної історії звертатись до Бюро за отриманням послуг упродовж дії цього Договору.

4.4.2. Одержувати по телефону або електронною поштою від Бюро консультативну підтримку з технічних чи інших питань, що виникають при виконанні цього Договору.

4.4.3. Використати інші права відповідно до цього Договору та чинного законодавства України.

4.5. Бюро гарантує:

4.5.1. Що на момент запиту Партнера в кредитному звіті певного суб'єкта кредитної історії міститься інформації, яка відповідає кредитній історії відповідного суб'єкта кредитної історії, що зберігається в базі даних Бюро.

4.5.2. Що інформація, яка отримана від Партнера, використовується Бюро виключно для формування кредитної історії, надання кредитних звітів та інших послуг Бюро відповідно до Закону № 2704-IV.

4.5.3. Що інформація, яка складає кредитну історію, належним чином зберігається в Бюро протягом 10 (десяти) років з моменту припинення кредитних правочинів.

4.6. Партнер гарантує:

4.6.1. Цільове використання інформації, отриманої у вигляді Кредитних звітів, відповідно до вимог Закону № 2704-IV, умов цього Договору та чинного законодавства України.

4.6.2. Що надані йому кредитні звіти, а також інформація, що міститься в них, не будуть передані третім особам.

5. РОЗРАХУНКИ І ВАРТІСТЬ ПОСЛУГ

5.1. Партнер щомісячно здійснює оплату інформаційних послуг, наданих Бюро, вартість яких узгоджена *Додатком № 1* до цього Договору за фактом їх отримання на підставі виставлених рахунків та актів виконаних робіт за минулий місяць.

5.2. Розрахунки за надання послуг здійснюються за фактом їх надання. Бюро не пізніше 10 (десятого) числа місяця, наступного за звітним, надсилає Партнеру підписані зі своєї сторони такі документи: 2 (два) примірники акта виконаних робіт та рахунок-фактуру на оплату цих послуг, які Партнер протягом 5 (п'яти) робочих днів з моменту їх отримання зобов'язується розглянути і підписати, та один примірник підписаного акта направити в Бюро.

5.3. В ході розгляду наданих Бюро документів, у разі якщо Партнером будуть встановлені розбіжності в даних, які зазначені в акті і якими володіє Партнер, Партнер протягом 5 (п'яти) робочих днів з моменту отримання документів зобов'язується направити в Бюро мотивовану відмову від підписання цих документів, з посиланням на власні документи, які належним чином посвідчуються і долучаються до цієї відмови.

5.4. Якщо протягом 7 (семи) робочих днів з моменту одержання Партнером цих документів до Бюро не надійшла мотивована відмова від підписання акта, то ці документи будуть вважатися розглянутими та підписаними, а рахунок-фактура на оплату послуг підлягає до оплати.

5.5. Вартість послуг, наданих у звітному місяці, сплачується Партнером не пізніше 10 (десяти) робочих днів з дня отримання відповідного рахунку-фактури від Бюро. Зобов'язання Партнера щодо оплати вважаються виконаними після зарахування коштів на розрахунковий рахунок Бюро.

5.6. Бюро вправі призупинити надання послуг Партнеру в разі відсутності оплати з боку Партнера протягом 15 (п'ятнадцяти) календарних днів з дня отримання відповідного рахунку.

6. ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ

6.1. Бюро та Партнер зобов'язані виконувати всі необхідні умови для забезпечення захисту інформації, що складає кредитну історію (її цілісності, достовірності та конфіденційності), в процесі її оброблення, зберігання та передавання згідно із законодавством України та внутрішніми документам Бюро.

6.2. Передача будь-якої інформації між Партнером і Бюро проводиться тільки з використанням програмно-технічних засобів захисту інформації, визначеними Бюро, для запобігання несанкціонованому доступу до інформації, що передається, а саме за допомогою Програмних засобів захисту обміну даними (комплекс _____) та Програмних засобів бібліотеки процедур _____ (надалі — Ліцензійне програмне забезпечення).

6.3. На виконання умов п. 6.2 цього Договору Бюро надає Партнеру в користування один комплект Ліцензійного програмного забезпечення, що засвідчується Сторонами підписанням Акта приймання-передавання. До складу Ліцензійного програмного забезпечення входить: файл інсталяційного пакета програмного забезпечення; файл з ліцензійною інформацією; файл з експлуатаційною документацією в електронному вигляді.

6.4. Ліцензійне програмне забезпечення надається Партнеру на термін, що відповідає строку дії цього Договору, та підлягає поверненню після закінчення договору.

6.5. В разі необхідності захисту додаткових каналів зв'язку Бюро поставляє Партнеру замовлену кількість комплектів Ліцензійного програмного забезпечення. Кількість, вартість і порядок таких додаткових комплектів Ліцензійного програмного забезпечення узгоджується Сторонами шляхом укладення додаткових угод до цього Договору.

6.6. Право доступу до програмного комплексу Бюро, атрибути доступу, необхідні для авторизації Партнера на сайті Бюро в Інтернеті (на сторінці http://_____), та відповідні носії ключової інформації надаються уповноваженим співробітникам Партнера на основі Листа (Додаток № 3 до цього Договору — «Формат листа про надання атрибутів та прав доступу до програмного комплексу Бюро») в термін до 5 (п'яти) робочих днів з дати отримання відповідного Листа.

6.7. При роботі у тестовому режимі або при виникненні форс-мажорних ситуацій у Партнера, що можуть призвести до тимчасового виходу з ладу засобів захисту обміну даними при роботі у промисловому режимі, Партнер має право використовувати резервний канал Інтернет-доступу до програмного комплексу Бюро (для доступу через браузер <https://secure.credithistory.com.ua/FrontOffice/>, для доступу через веб-сервіс <https://secure.credithistory.com.ua/service/service.asmx>).

6.8. Партнер не має права передавати та/або продавати Ліцензійне програмне забезпечення, що надається на умовах даного Договору, третім особам. Ліцензійне програмне забезпечення, що надається на умовах даного Договору, є об'єктом авторського права і охороняється законом. Використання Ліцензійного програмного забезпечення регулюється Законом України «Про авторське право та суміжні права» та іншими законодавчими актами, враховуючи міжнародні договори, ратифіковані в установленому порядку.

7. КОНТАКТНІ ОСОБИ ЗА ДОГОВОРОМ

Координатор від Бюро:
моб. тел +380 _____ 4

Координатор від Партнера:
моб. тел. _____

Технічна підтримка:

8. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН

8.1. За невиконання або неналежне виконання умов цього Договору Сторони несуть відповідальність відповідно до чинного законодавства України.

8.2. Сторони несуть відповідальність за дотримання режиму конфіденційності інформації, що передається на умовах цього Договору.

8.3. Сторони несуть повну відповідальність за правильність вказаних ними у цьому Договорі реквізитів та зобов'язуються своєчасно у письмовій формі повідомляти іншу Сторону про їх зміну, а у разі неповідомлення несе ризик настання пов'язаних із ним несприятливих наслідків.

8.4. Бюро не несе відповідальності за відсутність доступу до бази даних, що виникло в результаті технічного збою обладнання, що виник не з вини Бюро.

8.5. Бюро відшкодовує Партнеру документально підтверджені прямі збитки, понесені Партнером у результаті надання кредитного звіту, що не відповідає інформації, яка міститься в кредитній історії відповідного суб'єкта кредитної історії в базі даних Бюро на момент направлення такого звіту.

8.6. Партнер несе відповідальність за надання в Бюро недостовірної, неправдивої інформації про суб'єкта кредитної історії та відшкодовує документально підтверджені збитки, понесені Бюро у результаті надання йому такої інформації. Партнер звільняється від відповідальності у випадку, якщо надання цієї інформації в Бюро відбулось через надання недостовірної інформації самим суб'єктом кредитної історії.

8.7. У разі встановлення Бюро факту порушення з боку Партнера режиму зберігання та використання конфіденційної інформації, яка буде надана йому у вигляді кредитного звіту, а також факту передачі Партнером інформації, що складає кредитну історію, направлення/отримання запиту від Партнера на одержання кредитного звіту без належним чином оформленої Згоди суб'єкта кредитної історії, Партнер відшкодовує Бюро всі документально підтверджені збитки, що спричинені даними порушеннями.

8.8. За результатами виявлення Бюро факту непередання Партнером на протязі двох календарних місяців інформації про всіх своїх клієнтів відповідно до п. 3.1 цього Договору та/або неоновлення раніше наданої інформації відповідно до п. 3.3, з третього місяця вартість тарифу для Партнера автоматично збільшується у 2 (два) рази (при цьому кількість запитів у тарифному плані не збільшується).

8.9. За порушення грошового зобов'язання Партнер зобов'язаний сплатити Бюро пеню у розмірі подвійної облікової ставки Національного банку України, яка діяла в період, за який нараховується пеня, від суми порушеного зобов'язання.

9. ОБСТАВИНИ НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ (ФОРС-МАЖОР)

9.1. Сторони звільняються від відповідальності повністю або частково, якщо доведуть, що умови цього Договору порушені внаслідок обставин, що є непереборною силою (форс-мажор).

9.2. До таких обставин Сторони відносять: стихійні лиха, військові дії, пожежі, аварії, повені, страйки, посягання на майно з боку третіх осіб (за умови порушення кримінальної справи), громадські заворушення, обмеження, що запроваджуються органами державної і виконавчої влади, будь-які збої або припинення роботи Інтернету, зміни законодавства, при яких неможливо продовження дії цього Договору в укладеному вигляді, дії державних органів при проведенні перевірки діяльності однієї із Сторін або будь-які інші обставини, що знаходяться поза контролем Сторін.

9.3. В будь-якому випадку Сторона повинна виконати свої зобов'язання за цим Договором після закінчення форс-мажорних обставин. Про виникнення форс-мажорних обставин Сторона повинна письмово повідомити іншу Сторону.

10. ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ЗА ДОГОВОРОМ

10.1. Усі спори, що виникають з цього Договору або пов'язані з ним, вирішуються шляхом переговорів між Сторонами.

10.2. Якщо відповідний спір неможливо вирішити шляхом переговорів, він вирішується в судовому порядку за встановленою підвідомчістю та підсудністю такого спору відповідно до чинного в Україні законодавства.

11. ЧИННІСТЬ ДОГОВОРУ

11.1. Договір вважається укладеним і набирає чинності з моменту підписання та скріплення його печатками Сторін та є чинним протягом одного року.

11.2. Якщо за 30 (тридцять) днів до закінчення строку чинності цього Договору від Сторін не надійшло пропозицій про його припинення, Договір вважається пролонгованим на тих же умовах на подальший термін. У такому ж порядку Договір продовжується на кожний термін, наступний за попереднім.

11.3. Договір може бути змінений за взаємною згодою Сторін шляхом підписання додаткової угоди.

11.4. Договір може бути розірваний за взаємною згодою Сторін або в односторонньому порядку шляхом письмового повідомлення іншої Сторони не менш ніж за 30 календарних днів до дати розірвання Договору. Датою розірвання Договору є дата підписання угоди про розірвання Договору, а при розірванні Договору в односторонньому порядку — 30-й календарний день з дня отримання іншою Стороною повідомлення про розірвання Договору.

12. ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНІ СТОРІН

12.1. Відповідно до мети виконання зобов'язань за цим Договором Сторони можуть обмінюватися інформацією та/або даними, що можуть бути пов'язані з конкретними фізичними особами, які є працівниками та/або уповноваженими представниками Сторін (надалі — «персональні дані»). Сторони підтверджують, що від суб'єктів персональних даних, які стали відомі Сторонам, під час підписання цього Договору та/або у зв'язку з виконанням зобов'язань за цим Договором згідно з вимогами чинного законодавства належним чином отримані згоди на облік, збирання, реєстрацію, накопичення,

зберігання, адаптування, зміну, знищення, поновлення, використання і поширення таких персональних даних відповідно до мети цього Договору.

12.2. Сторони гарантують одна одній, що мають всі повноваження відповідно до вимог чинного законодавства України надавати одна одній персональні дані у зв'язку із виконанням зобов'язань за цим Договором, мають всі передбачені чинним законодавством України повноваження щодо обробки відповідних персональних даних та розуміють відповідальність, передбачену чинним законодавством України у сфері захисту персональних даних.

12.3. Сторони беруть на себе зобов'язання здійснювати обробку персональних даних відповідно до вимог чинного законодавства України та внутрішніх документів відповідної Сторони, пов'язаних з обробкою персональних даних. Кожна Сторона зобов'язується припинити використання/обробку персональних даних фізичних осіб-працівників та/або уповноважених представників іншої Сторони у випадках, визначених законодавством України.

13. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

13.1. Усі правовідносини, що виникають з цього Договору або пов'язані із ним, у тому числі пов'язані з дійсністю, укладенням, виконанням, зміною та припиненням цього Договору, тлумаченням його умов, визначенням наслідків недійсності або порушення Договору, регламентуються цим Договором та відповідними нормами чинного в Україні законодавства, а також застосовними до таких правовідносин звичаями ділового обороту на підставі принципів добросовісності, розумності та справедливості.

13.2. Після підписання цього Договору всі попередні переговори за ним, листування, попередні договори, протоколи про наміри та будь-які інші усні або письмові домовленості Сторін з питань, що так чи інакше стосуються цього Договору, втрачають юридичну чинність, але можуть братися до уваги при тлумаченні умов цього Договору.

13.3. Додатки до цього Договору та всі додаткові угоди, що можуть бути укладені Сторонами в подальшому, є невід'ємною частиною цього Договору і мають юридичну чинність, у разі якщо вони викладені у письмовій формі, підписані Сторонами та скріплені їхніми печатками, якщо інше не встановлено Договором.

13.4. При підписанні змін, доповнень, додатків та інших документів за цим Договором Сторонами може бути використане факсимільне відтворення підпису уповноважених представників Сторін за допомогою засобів механічного копіювання.

Зразки факсимільного відтворення підпису уповноважених представників Сторін:

Від Бюро

Від Партнера

_____

(факсиміле)
Голова правління

_____

(факсиміле)

_____

13.5. Цей Договір складений при повному розумінні Сторонами його умов і термінології українською мовою у двох однакових примірниках, які мають однакову юридичну чинність, по одному для кожної зі Сторін.

13.6. Бюро є платником податку на прибуток підприємств за основною ставкою, визначеною ПКУ. Партнер є платником податку на прибуток підприємств за основною ставкою, визначеною ПКУ.

13.7. Додатки, які додаються до Договору, та порядок їх надання:

Додаток № 1 «Тарифна політика» — друкований формат.

Додаток № 2 «Положення _____ бюро кредитних історій» — електронний формат.

Додаток № 3 «Формат листа про надання атрибутів та прав доступу до програмного комплексу Бюро» — електронний формат.

14. МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ І РЕКВІЗИТИ СТОРІН

БЮРО:

ПАРТНЕР:

Місцезнаходження: _____
Поштова адреса: _____
тел. (факс) +38 (044) _____
поточний рахунок 2600 _____
в _____ банку
МФО _____
Ідентифікаційний код _____
Свідоцтво платника ПДВ _____
ПІН _____
Голова Правління _____
_____

Місцезнаходження: _____
Поштова адреса: _____
тел. (факс) +38 _____
поточний рахунок № _____
в _____
МФО _____
ЄДРПОУ _____
Свідоцтво платника ПДВ _____
ПІН _____
_____ / _____ /

Додаток Б.7

Додаток 6
до Положення про визначення
банками України розміру
кредитного ризику за активними
банківськими операціями
(пункт 33 розділу II)

ПРИЙНЯТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА КОЕФІЦІЄНТИ ЛІКВІДНОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

№ з/п	Вид забезпечення/застави	Коефіцієнт ліквідності
1	2	3
<i>Забезпечення</i>		
1	Безумовні та безвідкличні гарантії/безвідкличні резервні акредитиви, що виконують функції фінансової гарантії: Кабінету Міністрів України; урядів країн, що мають інвестиційний кредитний рейтинг згідно з міжнародною шкалою, підтверджений агентством (компанією) Standard&Poor's, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній), визначених цим Положенням; банків та інших установ, що мають інвестиційний кредитний рейтинг згідно з міжнародною шкалою, підтверджений агентством (компанією) Standard&Poor's або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній), визначених цим Положенням; міжнародних багатосторонніх банків (Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку, Міжнародна фінансова корпорація)	1,0
2	Грошове покриття, що розміщене в банку-кредиторі на строк, не менший, ніж строк користування активом, за умови забезпечення безперечного контролю та доступу банку-кредитора до цих коштів у разі невиконання боржником зобов'язань за кредитною операцією, що обумовлено договором, з урахуванням ризику перерахунку однієї валюти в іншу	1,0
3	Державні цінні папери за операціями репо, які ґрунтуються на двосторонньому договорі між банком та його контрагентом про купівлю державних цінних паперів із одночасним зобов'язанням контрагента викупити державні цінні папери за обумовленою в договорі ціною та на обумовлену дату	Дорівнює коригуючому коефіцієнту, встановленому Національним банком України для операцій рефінансування на дату врахування вартості забезпечення
<i>Застава</i>		
4	Цінні папери, емітовані центральними органами виконавчої влади України або гарантовані Кабінетом Міністрів України	Дорівнює коригувальному коефіцієнту, встановленому Національним банком України для операцій рефінансування на дату врахування вартості забезпечення

Продовження дод. Б.7

1	2	3
5	Цінні папери, емітовані Національним банком України	1,0
6	Цінні папери емітентів, які мають інвестиційний кредитний рейтинг згідно з міжнародною шкалою, підтверджений агентством (компанією) Standard&Poors, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній), визначених цим Положенням	Визначається внутрішнім положенням банку-кредитора, але не більше 1,0
7	Облігації міжнародних фінансових організацій, які на умовах, визначених своїм установчим актом, та/або відповідно до міжнародного договору України здійснюють емісію облігацій на території України	1,0
8	Майнові права на грошові кошти, розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку, який має інвестиційний кредитний рейтинг, за умови, що строк розміщення коштів не менший, ніж строк користування активом	1,0
9	Іменні ощадні (депозитні) сертифікати, що випущені банком-кредитором, або майнові права на грошові кошти боржника чи майнового поручителя, що розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку-кредитора на строк не менший, ніж строк користування активом, за умови безперечного контролю та доступу банку-кредитора до цих коштів у разі невиконання боржником зобов'язань за кредитною операцією, що обумовлено договором	1,0
10	Банківські метали, що перебувають на зберіганні в банку-кредитора, чи майнові права на банківські метали, які розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку-кредитора на строк не менший, ніж строк користування активом, за умови безперешкодного доступу банку-кредитора до зазначеного предмета застави в разі невиконання боржником зобов'язань за кредитною операцією, що обумовлено договором	Визначається внутрішнім положенням банку-кредитора, але не більше 1,0
11	Нерухоме майно, що належить до житлового фонду (квартири)	0,75
12	Легкові автомобілі	0,75
13	Нерухоме майно, що не належить до житлового фонду (крім земельних ділянок)	0,6
14	Земельні ділянки, оформлені на правах власності, на яких розташоване нерухоме майно, що не належить до житлового фонду, і площа яких безпосередньо використовується в функціонуванні об'єкта	0,6
15	Іпотечні облігації, емітовані фінансовою установою, більше ніж 50 відсотків корпоративних прав якої належить державі та/або державним банкам, якість іпотечного покриття за якими відповідає вимогам законодавства України	0,6
16	Нерухоме майно, що належить до житлового фонду (будинки)	0,55
17	Земельні ділянки, оформлені на правах власності, на яких розташоване нерухоме майно, що належить до житлового фонду (будинки), і площа яких безпосередньо використовується у функціонуванні об'єкта	0,55

Закінчення дод. Б.7

1	2	3
18	Транспортні засоби (крім легкових автомобілів)	0,5
19	Об'єкти у формі цілісного майнового комплексу	0,5
20	Устаткування	0,5
21	Товари, прийняті на зберігання за подвійним складським свідоцтвом (протягом строку зберігання товару на підставі застави цього свідоцтва)	0,4
22	Цінні папери (крім цінних паперів інститутів спільного інвестування), емітовані резидентами, які внесені до першого рівня лістингу та перебувають у ньому не менше трьох місяців поспіль до дати розрахунку розміру кредитного ризику за активом	0,4
23	Цінні папери, емітовані органами місцевого самоврядування	0,4
24	Товари в обороті або в переробці	0,4
25	Біологічні активи	0,4
26	Земельні ділянки (крім земельних ділянок, за якими їх купівля, продаж та зміна цільового призначення (використання) обмежені на законодавчому рівні) без земельних поліпшень, оформлених на правах власності	0,35

Додаток Б.8

Додаток
до протоколу засідання
Правління ПАТ «Акціонерний
комерційний банк»
від 21.02.2014 № 22
(Кредитний договір з фіксованою
ставкою)

Кредитний договір № _____

м. Київ

12 листопада 2016 року

Публічне акціонерне товариство «Акціонерний комерційний банк», далі — «Банк», який є юридичною особою за законодавством України, в особі начальника відділення (~~голови правління/директора/начальника відділення/~~) Петренка Івана Михайловича (ПІБ), який/яка діє на підставі (~~статуту/положення про відділення,~~ довіреності, посвідченої нотаріусом Київського нотаріального округу 10 квітня 2014 року та зареєстрованої за № НЕ 357), з однієї сторони, та Товариства з обмеженою відповідальністю «Деметра», далі — «Позичальник», який є юридичною особою за законодавством України, в особі генерального директора Михайленка Петра Івановича, який/яка діє на підставі Статуту товариства та рішення загальних зборів учасників товариства від 29 жовтня 2016 року (додається), з другої сторони, далі разом іменовані — «Сторони», а окремо — «Сторона», уклали цей договір, далі — «Договір», про таке:

1. Терміни, що застосовуються в Договорі

- «Кредит» — грошові кошти, що передаються Банком Позичальнику на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільового характеру використання
- «Плата за кредит» — плата, яка включає Проценти за користування Кредитом та комісійну винагороду, встановлюється Банком та сплачується Позичальником у розмірі та у строки, передбачені цим Договором
- «Договори забезпечення» — будь-які правочини (договори), укладені між Сторонами або між Банком та третіми особами з метою забезпечення виконання зобов'язань Позичальника за цим Договором
- «Негативні обставини» — будь-яка з обставин або подій, перелічених у п. 9.1 цього Договору
- «Боргові зобов'язання» — грошові зобов'язання Позичальника перед Банком за цим Договором, у тому числі зобов'язання з повернення Кредиту, сплати Процентів, комісій, штрафу, пені, відшкодування (компенсації) тощо в порядку та строки (терміни), передбачені цим Договором, а також зі здійснення будь-яких інших платежів, що підлягають сплаті Позичальником на користь Банку відповідно до цього Договору та чинного законодавства України
- «Проценти» — проценти за користування Кредитом, так і Проценти за неправомірне користування Кредитом

«Кредитна операція»	— вид активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених Банком коштів шляхом їх надання в тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов, а також надання гарантій, поручительств, акредитивів, акцептів, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій репо
«Банківський день»	— день, в який комерційні банки України відкриті для проведення операцій та перерахування коштів
«Робочий день»	— кожний день тижня, за винятком вихідних, святкових і неробочих днів, установлених чинним законодавством України
«Валюта Кредиту»	— валюта, в якій Позичальник фактично отримав Кредит і в якій обліковується його заборгованість по поверненню Кредиту.

Всі вказані вище визначення для цілей Договору мають наведені значення незалежно від їх використання по тексту нижче в однині або множині, або інших граматичних формах чи конструкціях.

2. Предмет Договору

2.1. Банк надає Позичальнику Кредит у розмірі 5600000 (П'ять мільйонів шістсот тисяч) гривень.

2.1.1. Кредит надається Банком згідно з таким графіком:

дата	розмір Кредиту, що надається
14 листопада 2016 року	2000000 (Два мільйони) гривень
30 листопада 2016 року	3600000 (Три мільйони шістсот) гривень

2.2. Порядок надання Кредиту:

Банк надає Позичальнику Кредит шляхом перерахування коштів з кредитного рахунку на поточний рахунок Позичальника № 2600354, код Банку 399999.

Перерахування Кредиту здійснюється на підставі заяви Позичальника не пізніше наступного банківського дня за датою отримання заяви.

2.3. Датою видачі Кредиту вважається дата списання коштів з кредитного рахунку. Кредит вважається наданий у тій самій сумі та валюті, в якій кошти було списані з кредитного рахунку, незалежно від того, чи фактично використав Позичальник Кредит, що перерахований на його поточний рахунок, у повному розмірі чи ні.

2.4. Строк кредитування до 8 листопада 2017 року (включно).

2.4.1. Позичальник повертає (сплачує) Кредит згідно з таким графіком:

дата	розмір Кредиту, який повинен сплатити Позичальник
10 червня 2017 року	1000000 (Один мільйон) гривень
5 серпня 2017 року	2000000 (Два мільйони) гривень
8 листопада 2017 року	2600000 (Два мільйони шістсот) гривень

2.5. Цілі кредитування. Позичальник зобов'язаний використати Кредит за наступним цільовим призначенням на поточні потреби.

2.6. Сторони встановлюють, що зобов'язання Банку з надання Кредиту не є безвідкличними.

3. Умови кредитування

3.1. Банк має право відмовити Позичальнику у видачі Кредиту за наявності хоча б однієї з таких обставин: (i) настання будь-якої з Негативних обставин, (ii) видача Кредиту буде порушувати інші положення цього Договору та/чи чинного законодавства України, (iii) Банку не надано всіх документів для здійснення кредитування Позичальника, також (iiii) у випадку невиконання Позичальником чи особою, яка передає своє майно в забезпечення виконання Позичальником зобов'язань, передбачених п. 8.2.6 цього Договору умов, або ненадання Банку відповідного(их) договору(ів) страхування майна (крім майнових прав), переданого в заставу (іпотеку) Банку, платіжного(их) документа(ів), що підтверджує(ють) сплату Позичальником або заставодавцем/іпотекодавцем (майновим поручителем) страхового(их) платежу(ів) за таким (такими) договором(ами) страхування (або надання копій зазначених документів).

4. Проценти

4.1. За користування Кредитом Позичальник повинен сплачувати Банку Проценти. Проценти нараховуються до повного погашення заборгованості по Кредиту.

За користування Кредитом в межах строку його погашення Позичальник сплачує Проценти за користування Кредитом. У випадку прострочення Позичальником виконання зобов'язань по погашенню Кредиту Банк нараховує Проценти за неправомірне користування Кредитом на частину Кредиту, що є простроченою до сплати, та Проценти за користування Кредитом — на частину Кредиту, строк сплати якої не настав. Якщо Проценти за неправомірне користування кредитом не встановлені Договором, Банк нараховує Проценти за користування Кредитом до повного погашення заборгованості по Кредиту.

4.2. Проценти за користування Кредитом встановлюються у розмірі 21% (Двадцять один процент) річних.

Проценти нараховуються та сплачуються у тій валюті, в якій надано Кредит. Нарахування та сплата Процентів, а також зміна розміру процентної ставки відбуваються у порядку та на умовах, передбачених Кредитним договором.

4.2.1. Проценти за неправомірне користування Кредитом сплачуються Позичальником у випадку порушення строку повернення одержаного Кредиту (його частини), на частину Кредиту, що є простроченою до сплати, виходячи із процентної ставки у розмірі, що на 5 (п'ять) процентних пунктів вище, ніж розмір Процентів за користування Кредитом.

Сторони домовились, що обов'язок Позичальника сплачувати Проценти за неправомірне користування Кредитом не потребує додаткового укладання угод про внесення змін і відбувається на підставі виключно цього Договору.

Після повернення (сплати) Позичальником простроченого до сплати Кредиту (або його частини) Позичальник продовжує сплачувати за користування Кредитом, строк сплати якого не є простроченим, Проценти за користування Кредитом.

Проценти нараховуються та сплачуються у тій валюті, в якій надано Кредит. Нарахування та сплата Процентів, а також зміна розміру процентної ставки відбувається у порядку та на умовах, передбачених Кредитним договором.

4.3. Проценти нараховуються Банком починаючи з дати першого списання коштів з кредитного рахунку по день повного погашення Кредиту на суму щоденного залишку заборгованості за Кредитом.

Проценти нараховуються у Валюті Кредиту. При розрахунку Процентів по заборгованості в національній валюті використовується метод «факт/факт» виходячи із фактичної кількості днів у місяці та у році, по заборгованості в іноземній валюті використовується метод «факт/360» виходячи з розрахунку фактичної кількості днів у місяці та 360 днів у році.

Банк нараховує Проценти на Кредит кожного робочого дня на фактичний залишок заборгованості за Кредитом на кінець дня.

Проценти, нараховані за поточний місяць, сплачуються щомісячно 1 (Першого) числа місяця, наступного за місяцем, в якому відбулося нарахування Процентів, а при настанні дати сплати (повернення) Кредиту — в цю дату.

Нарахування Процентів за вихідні та неробочі дні поточного місяця здійснюється в останній робочий день перед такими вихідними та неробочими днями.

При цьому Сторони встановлюють, що зобов'язання Позичальника по сплаті нарахованих Процентів не вважаються простроченими по 4 (четверте) число включно місяця, наступного за місяцем, в якому відбулося нарахування Процентів (кінцева дата сплати Процентів). Проценти, що нараховані за останній календарний місяць терміну дії Кредиту, не вважаються простроченими протягом наступних 4 календарних днів з дати, вказаної в п. 2.4 цього Договору.

У випадку якщо кінцева дата Процентів припадає на вихідний (субота чи неділя) чи святковий день, Позичальник зобов'язаний здійснити сплату Процентів в останній робочий день напередодні.

Проценти, які нараховуються на Кредит після настання кінцевого терміну його повернення (дата повернення Кредиту, отриманого в межах Траншу, або його останньої частини згідно з установленим графіком погашення), сплачуються Позичальником з наступного робочого дня за датою виникнення простроченої заборгованості і надалі щоденно виходячи з залишку заборгованості на кінець попереднього операційного дня.

При цьому, якщо вихідні та неробочі дні починаються в поточному та закінчуються в наступному місяці, тоді нарахування за вихідні та неробочі дні поточного місяця здійснюються в останній робочий день поточного місяця, а нарахування за вихідні та неробочі дні наступного місяця здійснюються в перший робочий день наступного місяця.

Якщо Договором встановлено Проценти за неправомірне користування Кредитом, то вони нараховуються щоденно починаючи з дати, наступної за датою погашення, яка визначена у Договорі. Якщо дата погашення, яка визначена у Договорі, припадає на вихідний та/або святковий день, то Проценти за неправомірне користування кредитом починають нараховуватись з першого робочого дня після дати погашення, яка визначена у Договорі.

Позичальник сплачує Проценти шляхом перерахування коштів на рахунок № 3739 ПАТ «Акціонерний комерційний банк», код Банку 399999.

4.4. Якщо процентна ставка за цим Договором встановлена як фіксована, то у випадку збільшення на 3 процентних пункти ставки LIBOR (за 12 місяців), якщо Кредит був наданий у Доларах США; або ставки EURIBOR (за 12 місяців), якщо Кредит був наданий в Євро; або MIBOR (за 6 місяців), якщо Кредит надано у російських рублях); або збільшення більш ніж на 10 процентних пункти індексу ставки KievPrime (встановленої на 1 місяць), якщо Кредит надано у національній валюті України, розмір Процентів за користування Кредитом/Процентів за неправомірне користуванням Кредитом збільшуються на відповідну кількість процентних пунктів.

При цьому Сторони вважатимуть, що збільшення показника ставки/індексу ставки LIBOR/EURIBOR/MIBOR/KievPrime відбулось, якщо його значення змінилось порівняно з показником цієї ставки/індексу, встановленого на дату укладення цього Договору, а у випадку зміни розміру Процентів, на дату останньої зміни розміру Процентів.

Для цілей цього пункту Договору під «останньою зміною розміру Процентів» слід розуміти зміну розміру Процентів, що відбулась на підставі волевиявлення Сторін (без впливу відкладальних обставин) з оформленням відповідного договору про внесення змін, або зміну розміру Процентів згідно з умовами цього пункту Договору.

Сторони погодились, що про зміну розмірів Процентів Банк направляє Позичальнику повідомлення, в якому вказує розмір Процентів, що Позичальник повинен сплачувати починаючи з першого числа наступного календарного місяця.

5. Комісійна винагорода

5.1. Комісійна винагорода, передбачена цим Договором, сплачується Позичальником у національній валюті. У випадку коли Валюта Кредиту є іноземною валютою, розрахунок комісійної винагороди, передбаченої цим Договором, здійснюється у гривневому еквіваленті за офіційним курсом іноземних валют, встановленим Національним банком України на дату, коли відповідна комісійна винагорода нарахована Позичальнику згідно з умовами цього Договору.

5.2. Комісійна винагорода за надання Кредиту.

Позичальник в день видачі Кредиту, до перерахування Кредиту на поточний рахунок, одноразово сплачує Банку комісійну винагороду за надання Кредиту в розмірі 0,1 % (Нуль цілих одна десята процента) від Кредиту, визначеного у п. 2.1 цього Договору, на рахунок № 3739 ПАТ «Акціонерний комерційний банк», код Банку 300012.

5.3. Комісійна винагорода за операціями оформлення забезпечення.

Позичальник протягом двох робочих днів з дати укладення цього Договору, але в будь-якому випадку до видачі Банком Кредиту, одноразово сплачує Банку комісійну винагороду за операціями оформлення забезпечення в розмірі 700 (Сімсот) гривень (з урахуванням ПДВ) на рахунок № 3739 ПАТ «Акціонерний комерційний банк», код Банку 399999.

5.4. Комісія за дострокове погашення Кредиту за ініціативою Позичальника.

Позичальник в день дострокового погашення суми Кредиту (його частини) сплачує Банку комісійну винагороду за дострокове погашення Кредиту за ініціативою Позичальника на рахунок № 3739 ПАТ «Акціонерний комерційний банк», код Банку 399999 у розмірі, що визначається за формулою

$$K_d = S \cdot UIRD_i \cdot T_i / DR \cdot 100 \%$$

де S — сума дострокового погашення;

$UIRD_i$ — ставка UIRD, яка діє на дату дострокового погашення.

T_i — строк, що залишився до дати погашення Кредиту.

DR — кількість днів у році, в якому відбувається дострокове погашення 365(366).

До розрахунку приймається ставка UIRD, яка відповідає строку, що залишився до дати погашення Кредиту (або його частини згідно з графіком).

У разі якщо строк, який залишився до дати погашення Кредиту (або його частини згідно з графіком), не збігається зі строком, для якого визначена ставка UIRD, для розрахунку приймається ставка UIRD, визначена для найближчого більшого часового періоду.

При цьому Сторони домовились, що Комісія за дострокове погашення Кредиту за ініціативою Позичальника не застосовується у випадках:

— погашення Боргових зобов'язань не більше ніж за 30 днів до строку погашення, встановленому у Договорі, якщо строк кредитування дорівнює або перевищує один рік, та не більше ніж за 14 днів до строку погашення, якщо строк кредитування менше одного року;

— коли строк кредитування не більше 92 днів.

6. Грошові потоки

6.1. Позичальник зобов'язується щоквартально починаючи з кварталу, наступного за кварталом, в якому було укладено цей Договір, забезпечити зарахування на поточні рахунки, відкриті в Банку, грошових надходжень в будь якій валюті в розмірі пропорційному до обсягу заборгованості за отриманими кредитами Позичальника перед Банком в загальному обсязі банківських кредитів, отриманих Позичальником.

Підрахунок розміру грошових надходжень на поточні рахунки за кожний квартал здійснюється Банком станом на дату закінчення відповідного кварталу в строк до першого числа другого місяця наступного кварталу. Підрахунок розміру грошових надходжень в іноземних валютах здійснюється за офіційним курсом Національного банку України, встановленим на останній Робочий день відповідного кварталу, за який підраховується розмір грошових надходжень.

Перевірка дотримання Позичальником умови, зазначеної в цьому пункті Договору, проводиться Банком, в тому числі на підставі наданих Позичальником довідок, обов'язки Позичальника щодо надання яких визначені в пп. 8.2.2.3–8.2.2.5 даного Договору.

Передбачений цим пунктом обов'язок набуває для Позичальника чинності з першого числа наступного кварталу, що слідує за кварталом укладення цього Договору.

У випадку невиконання Позичальником обов'язку щодо зарахування грошових надходжень у визначеному в цьому Договорі обсязі або ненадання Позичальником довідок, обов'язки Позичальника щодо надання яких визначені в пп. 8.2.2.3–8.2.2.5 даного Договору, Банк має право збільшити розмір Процентів на 1 (один) процентний пункт на наступні три календарних місяці починаючи з першого числа другого місяця кварталу, наступного за звітним.

6.2. Позичальник зобов'язується щоквартально починаючи з кварталу, наступного за кварталом, в якому було укладено цей Договір, підтримувати середньоденний залишок коштів у будь-якій валюті на поточних та/або депозитних рахунках, відкритих в Банку, в розмірі не менше ніж 500000 (П'ятсот тисяч) гривень або еквіваленту цієї суми в гривнях. Середньоденний залишок коштів на поточних та/або депозитних рахунках, відкритих в Банку, розраховується як сума залишків на кінець кожного дня відповідного кварталу, поділена на кількість днів у даному кварталі.

Підрахунок середньоденного залишку коштів на поточних та/або депозитних рахунках за кожний квартал здійснюється Банком станом на дату закінчення відповідного кварталу в строк до першого числа другого місяця наступного кварталу. Підрахунок середньоденного залишку коштів в іноземних валютах здійснюється за офіційним курсом Національного банку України, встановленим на останній Робочий день відповідного кварталу.

Передбачений цим пунктом обов'язок набуває для Позичальника чинності з першого числа наступного кварталу, що слідує за кварталом укладення цього Договору.

У випадку невиконання Позичальником обов'язку щодо підтримання середньоденного залишку коштів у визначеному в цьому Договорі обсязі Банк має право збільшити розмір Процентів на 1 (один) процентний пункт на наступні три календарних місяці починаючи з першого числа другого місяця кварталу, наступного за звітним.

6.3. Позичальник зобов'язується щоквартально починаючи з кварталу, наступного за кварталом, в якому було укладено цей Договір, забезпечити здійснення через Банк валютно-обмінних операцій (купівля, продаж або обмін іноземної валюти), обсяг яких на дату закінчення відповідного кварталу повинен бути не менше ніж еквівалент 700000 (Сімсот тисяч) гривень.

У випадку невиконання Позичальником обов'язку щодо здійснення валютно-обмінних операцій у визначеному в цьому Договорі обсязі, Банк має право збільшити розмір Процентів на 1 (один) процентний пункт на наступні три календарних місяці починаючи з першого числа другого місяця кварталу, наступного за звітним.

7. Черговість погашення заборгованості та договірне списання

7.1. Черговість погашення заборгованості.

При надходженні до Банку коштів в рахунок виконання Боргових зобов'язань за цим Договором Банк спрямовує такі кошти на погашення Боргових зобов'язань у такій черговості (згідно з установленим пріоритетом — зверху вниз):

- на погашення прострочених до сплати понад 31 день Процентів за користування Кредитом;
- на погашення простроченої до сплати понад 31 день суми комісійної винагороди;
- на погашення прострочених до сплати не більше ніж на 31 день Процентів за користування Кредитом;
- на погашення простроченої до сплати не більше ніж 31 день суми комісійної винагороди;
- на погашення простроченої до сплати суми Кредиту;
- сплата нарахованих Процентів за користування Кредитом, строк сплати яких настав, відповідно до умов цього Кредитного договору;
- сплата нарахованої комісійної винагороди, строк сплати якої настав, відповідно до умов цього Кредитного договору;
- сплата суми Кредиту за строком відповідно до термінів погашення;
- сплата неустойки (пені, штрафів).
- сплата нарахованих Процентів за користування Кредитом, строк сплати яких не настав;
- сплата нарахованої комісійної винагороди, строк сплати якої не настав;
- сплата суми Кредиту, термін сплати якої не настав.

З підписанням цього Договору згідно з чинним законодавством України Позичальник надає Банку право самостійно приймати рішення щодо зміни черговості погашення заборгованості Позичальника за цим Договором. У випадку зміни порядку погашення заборгованості, Банк інформує Позичальника про застосовану черговість погашення кредитної заборгованості шляхом надіслання звіту каналами електронного банкінгу «ONLINE» або засобами поштового зв'язку.

7.2. Договірне списання.

З метою своєчасного виконання Позичальником Боргових зобов'язань (строк виконання яких настав) Позичальник доручає Банку, а Банк набуває право (але не зобов'язаний) здійснювати договірне списання коштів Позичальника з поточного(х) рахунку(ів) № _____, код Банку 300012, а також з будь-якого іншого поточного рахунку Позичальника, що відкритий та діє на дату укладання цього Договору чи буде відкритий Позичальнику в майбутньому. Договірне списання коштів Банк проводить в першу чергу з поточного рахунку Позичальника, валюта якого збігається з Валютою Кредиту, в

сумі, достатній для погашення Боргових зобов'язань Позичальника. Якщо кошти на цьому рахунку відсутні або їх недостатньо, то в такій послідовності:

— якщо Валюта Кредиту — іноземна валюта, то з поточного рахунку, відкритого в гривні, — в сумі, еквівалентній сумі Боргових зобов'язань Позичальника, яка визначається по офіційному курсу іноземної валюти (Валюти Кредиту) до гривні, встановленому Національним банком України на дату здійснення договірною списання;

— якщо Валюта Кредиту — національна валюта України, то з поточного рахунку, відкритого в іноземній валюті, — в сумі, еквівалентній сумі Боргових зобов'язань Позичальника, яка визначається по офіційному курсу іноземної валюти (Валюти Кредиту) до гривні, встановленому Національним банком України на дату здійснення договірною списання;

— якщо Валютою Кредиту є іноземна валюта, то з поточного рахунку, відкритого в іншій іноземній валюті, — в сумі, еквівалентній сумі Боргових зобов'язань Позичальника, яка визначається по крос-курсу, встановленому Банку на підставі офіційних курсів іноземних валют (Валюти Кредиту та валюти поточного рахунку) до гривні, встановлених Національним банком України на дату здійснення договірною списання.

При цьому Сторони дійшли згоди, що у разі встановлення законом, чинним на час виконання Банком доручення Позичальника, передбаченого цим пунктом Договору, будь-яких зборів/податків/інших обов'язкових платежів, які Банк повинен утримати при здійсненні купівлі-продажу іноземної/національної валюти, Банк зараховує в рахунок погашення Боргових зобов'язань Позичальника кошти за мінусом сум, утриманих на сплату вказаних податків.

Положення цього договору є підставою для здійснення Банком купівлі-продажу та/або конвертації (обміну) валюти, і додаткова заява Позичальника на здійснення таких операцій не потрібна. При цьому, якщо для здійснення вказаних операцій Банк має здійснити купівлю-продаж та/або конвертацію (обмін) валюти на міжбанківському валютному ринку України, то Банк здійснює таку(і) операцію(і) по курсу, що встановиться на міжбанківському валютному ринку України на час здійснення такої(х) операції(й).

7.3. У разі виникнення простроченої заборгованості Банк набуває право вимоги з дати виникнення такої заборгованості у будь-який наступний банківський день.

8. Права та обов'язки Сторін

8.1. Банк зобов'язується:

8.1.1. за умови дотримання Позичальником умов цього Договору та чинного законодавства видавати Кредит в порядку, передбаченому цим Договором;

8.1.2. забезпечувати Позичальника консультаційними послугами з усіх питань, що стосуються кредитування, здійснюваного згідно з цим Договором;

8.1.3. відповідати на письмові звернення Позичальника протягом 21 дня, якщо умовами Договору передбачено обов'язок Позичальника попередньо погоджувати з Банком вчинення певних дій;

8.2. Позичальник зобов'язується:

8.2.1. належним чином виконувати умови цього Договору;

8.2.2. у встановлені у цьому пункті строки чи на першу вимогу Банку протягом 3 робочих днів з дати отримання відповідного повідомлення від Банку надати належним чином засвідчені підписом керівника Позичальника та головного бухгалтера (за наявності такої посади), а також відбитком печатки Позичальника (за наявності) копії наступних документів (з достовірною інформацією) на паперових носіях, а також в фор-

маті електронних документів, якщо це передбачено цим Договором, або за окремим письмовим запитом Банку:

8.2.2.1. фінансову звітність, що складена відповідно до вимог діючих положень (стандартів) бухгалтерського обліку України (баланс, звіт про фінансові результати) щоквартально до 25 числа місяця, що настає за звітним кварталом, а за підсумками останнього звітного року — до 28 лютого наступного за звітним року. Фінансова звітність подається до Банку на паперових носіях та в електронному вигляді у форматі MS Excel згідно з шаблонами Банку. Фінансова звітність, яка подається до Банку Позичальником на паперових носіях, повинна містити відмітку органів статистики про її подання, бути засвідчена підписами керівника, головного бухгалтера (за наявності такої посади) та відбитком печатки Позичальника (за наявності). Фінансова звітність, яка подана Позичальником до органів статистики в електронному вигляді, подається до Банку на паперових носіях разом з роздрукованою копією квитанції, що підтверджує факт її подання.

8.2.2.2. розшифрування окремих статей фінансової звітності (балансу, звіту про фінансові результати) та оборотно-сальдові відомості, в т.ч. щорічно за підсумками останнього звітного року — до 28 лютого наступного за звітним року розшифрування статті «Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)» щодо структури доходів відповідно до Положень (стандартів) бухгалтерського обліку;

8.2.2.3. щоквартально до 10 числа місяця, наступного за звітним кварталом, довідку Позичальника про всі відкриті поточні та/або депозитні рахунки на дату складання такої довідки (крім поточних рахунків, відкритих в Банку), із зазначенням усіх реквізитів рахунків, у т.ч. дати їх відкриття.

8.2.2.4. щоквартально до 10 числа місяця, наступного за звітним кварталом, довідки із банківських установ, в яких Позичальнику відкриті поточні та/або депозитні рахунки, про оборот грошових коштів, середньоденних залишків та обсягу валютно-обмінних операцій по таких рахунках;

8.2.2.5. щоквартально до 10 числа місяця, наступного за звітним кварталом, довідку Позичальника щодо наявної заборгованості за кредитами на перше число кварталу, із зазначенням в т.ч. банківських установ, суми кредиту за договором, дати повернення, залишку боргу, інформації щодо наявності/відсутності простроченої заборгованості та оформленого забезпечення;

8.2.2.6. документи, які підтверджують використання Кредиту відповідно до його цільового призначення;

8.2.2.7. балансову довідку про облік на балансі майна, що передано Банку як забезпечення, з зазначенням в якому стані воно фактично перебуває;

8.2.2.8. щомісячно до 10 числа місяця, наступного за звітним, акти звірки розрахунків з контрагентами за договорами, майнові права за якими передані Банку в якості забезпечення;

8.2.2.9 укладені договори страхування майна, що передано Банку в якості забезпечення, та платіжні документи, що підтверджують факт сплати страхових платежів за такими договорами в строк не пізніше 3 робочих днів з моменту оформлення відповідного договору та/або здійснення платежу;

8.2.2.11. інші документи на вимогу Банку, що стосуються фінансово-господарської діяльності Позичальника;

8.2.3. до повного виконання Боргових зобов'язань, без попередньої письмової згоди Банку:

- не надавати позик та безповоротної фінансової допомоги, не виступати гарантом та поручителем в сумі, що перевищує 10 % вартості активів Позичальника, згідно з даними останньої річної фінансової звітності;

- не продавати, не передавати, не обмінювати, не здавати в оренду, не надавати безоплатно в тимчасове користування юридичним чи фізичним особам майно та майнові права, передані як забезпечення виконання зобов'язання, останнього за цим Договором;

- не закривати будь-який з поточних рахунків (у тому числі і рахунків у іноземних валютах), які відкриті Позичальником у Банку;

- не отримувати кредити в інших фінансових установах, поворотну фінансову допомогу, інше фінансування своєї діяльності без попередньої згоди Банку, якщо сукупна сума таких запозичень перевищує 10% вартості активів Позичальника згідно з даними останньої річної фінансової звітності;

- не проводити зміну організаційно-правової форми, створення залежних підприємств.

8.2.4. письмово повідомляти Банк:

8.2.4.1. не пізніше ніж за 30 календарних днів до запланованої дати прийняття рішення щодо проведення реорганізації (злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення) чи ліквідації (в тому числі банкрутства);

8.2.4.2. протягом 3 Банківських днів, після набрання чинності наступних змін:

- про зміну організаційно-правової форми (статусу) Позичальника;

- про реорганізацію (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення);

- зміну осіб, які мають право підпису фінансових документів, що стосуються цього Договору;

- письмово повідомляти Банк про прийняття органами державної влади/місцевого самоврядування України актів, які вводять мораторій, забороняють або іншим чином унеможливають виконання Позичальником зобов'язань за цим Договором;

- письмово повідомляти Банк про виникнення податкової застави або подібного публічного обтяження щодо будь-яких активів Позичальника чи особи, з якою укладено Договір про забезпечення;

- письмово повідомляти про анулювання будь-якої ліцензії, дозволу, свідоцтва, сертифіката чи іншого документа, наявність якого вимагається згідно з чинним законодавством України для провадження господарської діяльності Позичальника;

8.2.5. на вимогу Банку незалежно від настання кінцевого строку повернення Кредиту сплатити заборгованість за Кредитом, усі нараховані Проценти, комісійні винагороди, неустойку та інші платежі за цим Договором за умови настання обставин, визначених у п. 9.1 цього Договору;

8.2.6. укласти та/або забезпечити укладення заставодавцем/іпотекодавцем (майновим поручителем) з акредитованою/узгодженою Банком страховою компанією відповідний(ого) договір(ору) страхування майна (крім майнових прав), що передається в забезпечення виконання Боргових зобов'язань Позичальника по цьому Договору, на суму не менше заставної вартості, визначеної у Договорі забезпечення, а за Договором страхування наземного транспортного засобу (КАСКО) — на суму, що має відповідати його ринковій вартості, на користь Банку, визначивши в договорі страхування Банк у ролі вигодонабувача. При цьому страхові ризики, що зазначаються в договорі страхування, повинні бути погоджені з Банком;

Якщо протягом дії Договору(ів) забезпечення, укладений(і) договір(и) страхування припиняє(ють) свою дію внаслідок закінчення строку, на який він (вони) був (були) укладений, Позичальник повинен поновити/забезпечити поновлення з боку заставодавця/іпотекодавця (майнового поручителя) страхового захисту майна, переданого Банку в забезпечення згідно Договорів забезпечення, шляхом укладення нового(их) договору(ів) страхування з акредитованою/узгодженою Банком на час укладання такого пра-

вочину, страховою компанією, з визначенням Банку, як вигодонабувача. Обов'язок Позичальника щодо підтримання страхового захисту майна, переданого Банку в забезпечення згідно з Договорами забезпечення, має виконуватись протягом дії кожного з Договорів забезпечення;

8.2.7. негайно повідомити Банк про будь-яку загрозу настання або про настання будь-якої Негативної обставини;

8.2.8. у випадку якщо в період дії цього Договору відбудеться зміна стану або втрата хоча б одного із предметів забезпечення (майна або майнових прав, які передано в заставу (іпотеку) відповідно до Договорів забезпечення), Позичальник зобов'язаний в строк не пізніше 2 (Двох) Банківських днів після такої зміни стану або втрати предмета забезпечення повідомити про це Банк та надати всі необхідні документи в разі зміни стану майна, чи запропонувати один із зазначених варіантів: або надання Банку нового (іншого) чи додаткового майна та/або майнових прав як забезпечення (застави/іпотеки) або здійснення відновлення (у разі пошкодження) втраченого предмета забезпечення за власний кошт або здійснення виконання (сплати) в повному обсязі всіх Боргових зобов'язань за цим Договором. Якщо Банк влаштує запропонований Позичальником варіант, то він в письмовій формі повідомляє про це Позичальника.

При цьому під терміном «зміна стану або втрата забезпечення» Сторони розуміють будь-яку з таких обставин:

- встановлення судом недійсності або визнання неукладеним хоча б одного з Договорів забезпечення;
- припинення Договору(ів) забезпечення (хоча б одного), крім випадків, коли він(вони) припинений(і) внаслідок належного виконання Позичальником зобов'язань по цьому Договору;
- виявлення на земельній ділянці, на якій знаходяться об'єкти, передані в іпотеку Банку, інших споруд та/або будівель, що не передані в іпотеку Банку;
- виявлення невідповідності технічної документації, зокрема перепланувань об'єктів нерухомого майна, що передані в іпотеку Банку;
- не надання доступу Банку до перевірки стану на наявності заставного майна;
- виявлення Банком невідповідностей ідентифікаційних ознак майна, що зазначені в Договорах забезпечення, фактичним інвентарним/реєстраційним номерам тощо;
- припинення належного Банку права застави (іпотеки) за Договором(ами) забезпечення (хоча б за одним), крім випадків, коли право застави (іпотеки) припиняється у зв'язку з набуттям Банком права власності на передане в заставу (іпотеку) майно;
- прийняття компетентним органом (особою) рішення про припинення (ліквідацію або реорганізацію, крім реорганізації шляхом перетворення) будь-якої особи, з якою укладено(і) Договір(ори) забезпечення;
- порушення справи про банкрутство будь-якої юридичної особи або фізичної особи — підприємця, з якою укладено(і) Договір(ори) забезпечення;
- пошкодження майна, зазначеного у відповідному Договорі забезпечення, у розмірах, що не призвели до повного припинення належного Банку права застави (іпотеки) за Договором(ами) забезпечення (хоча б за одним);
- значного зменшення (на 20 % та більше) ринкової вартості майна чи зменшення (на 20 % та більше) обсягу майнових прав, зазначеного(их) у відповідному Договорі забезпечення, з будь-яких причин, що не призвело до повного припинення належного Банку права застави (іпотеки) за Договором(ами) забезпечення;
- накладення арешту на депозитний (вкладний) рахунок або примусового списання коштів з депозитного (вкладного) рахунку Позичальника та/або будь-якої особи (грошові кошти (їх частину)), з якою(яким) укладено(і) Договір(ори) забезпечення, за

яким(якими) в заставу Банку передані майнові права за відповідним(и) договором(ами) банківського вкладу;

- накладення в інтересах держави чи третьої особи арешту та/або звернення стягнення на будь-яке майно та/або майнові права, яке(і) надано(і) у заставу (іпотеку) Банку в забезпечення виконання Боргових зобов'язань, та/або припинення права власності на зазначене майно та/або майнові права у відповідного заставодавця (іпотекодавця) за відповідним(ими) Договором(ами) забезпечення внаслідок їх конфіскації, реєстрації, реприватизації, примусового викупу чи з інших підстав, що виникли без згоди Банку;

- закінчення строку дії майнового права (його частини), переданого Банку у заставу, крім припинення дії такого майнового права (його частини) належним виконанням особою, яка є боржником стосовно до заставодавця, якщо отримане заставодавцем було передано у заставу Банку;

- якщо в процесі проведення Банком перевірки буде встановлено факт відсутності майна, що передане в забезпечення Банку;

- або інша(і) обставина(и), що зазначена(і) у відповідному(их) Договорі(ах) забезпечення.

Якщо Банк надає згоду на заміну (повністю або частково) майна, що було надано Банку в заставу/іпотеку згідно з Договорами забезпечення, Позичальник повинен укласти або забезпечити укладення заставодавцем/іпотекодавцем (майновим поручителем) відповідних Договорів забезпечення, протягом строку, додатково погодженого з Банком. При цьому страховий захист такого майна повинен бути забезпечений в порядку, передбаченому п. 8.2.6 цього Договору;

8.2.9. забезпечити надання фінансовим поручителем (за наявності такого) завіреної копії фінансової звітності, що складена відповідно до вимог діючих положень (стандартів) бухгалтерського обліку України (баланс, звіт про фінансові результати) щоквартально до 25 числа місяця, що настає за звітним кварталом, а за підсумками останнього звітного року — до 28 лютого наступного за звітним року. При цьому повинні витримуватись вимоги до оформлення такої звітності, аналогічні до вимог звітності Позичальника, передбачені п. 8.2.2.1 цього Договору;

8.2.10. виконувати належним чином інші обов'язки, передбачені умовами цього Договору;

8.2.11. повідомити Банк у разі зміни місцезнаходження Позичальника та/або його поштової адреси протягом 2 робочих днів з дати такої зміни.

8.3. Банк має право:

8.3.1. перевіряти відповідність використання Кредиту його цільовому призначенню, стан ефективності виконання техніко-економічного обґрунтування та достовірність звітності Позичальника;

8.3.2. відмовити Позичальнику у видачі (наданні) Кредиту (його частини) у випадках, передбачених цим Договором;

8.3.3. вимагати від Позичальника (незалежно від настання строку погашення Кредиту) сплати у повному обсязі заборгованості за цим Договором у випадках, коли має місце одна або декілька Негативних обставин, перелік яких наведений у п. 9.1 цього Договору;

8.3.4. надавати інформацію про Позичальника до бюро кредитних історій;

8.3.5. підписанням цього Договору Позичальник надає згоду Банку на розкриття (оприлюднення) інформації, що складає банківську таємницю і стосується взаємовідносин між Банком та Позичальником, які ґрунтуються на цьому Договорі, страховим компаніям, які будуть здійснювати страхування майна, що передається у забезпечення, інших ризиків Банку аудиторським компаніям та рейтинговим агентствам у процесі

здійснення перевірки ними діяльності Банку, а також у випадку наявності фактів невиконання Позичальником своїх фінансових зобов'язань — необмеженому колу третіх осіб, у т.ч. правоохоронним, судовим органам, фінансовим установам, органам нотаріату, іншим установам, підприємствам;

8.3.6. Банк має право нараховувати Позичальнику неустойку у випадках, передбачених цим Договором;

8.3.7. здійснювати та реалізовувати інші права, передбачені умовами цього Договору та чинним законодавством України;

8.3.8. Банк має право не здійснювати кредитування, якщо надання Позичальнику Кредиту призведе до порушення Банком вимог та обов'язкових нормативів, встановлених чинним законодавством.

8.4. *Позичальник має право:*

8.4.1. достроково виконувати Боргові зобов'язання на умовах цього Договору, попередивши Банк про свій намір та черговість погашення Боргових зобов'язань (в порядку, що не суперечить умовам цього Договору) не пізніше 13.00 робочого дня, коли має відбутись таке погашення. При цьому:

— якщо таке дострокове погашення здійснюється в день отримання Кредиту, то зарахування коштів у рахунок погашення Боргових зобов'язань по цьому Траншу здійснюється на наступний робочий день;

— якщо дострокове виконання Боргових зобов'язань здійснюється декількома платежами, то Банк зараховує перший платіж в рахунок погашення Боргових зобов'язань в день його надходження, а інші — на наступний робочий день;

8.4.2. отримувати від Банку консультаційну допомогу з усіх питань, що стосуються кредитування, здійснюваного згідно з цим Договором;

8.4.3. користуватися Кредитом на умовах, передбачених цим Договором;

8.4.4. зобов'язання Позичальника щодо погашення заборгованості за цим Договором може бути виконано іншою (третьою) особою за попереднім письмовим погодженням з Банком.

9. Негативні обставини

9.1. *Перелік Негативних обставин.* Кожна та будь-яка з перелічених нижче обставин та/або подій для цілей цього Договору тлумачиться як Негативна обставина:

9.1.1. невиконання або неналежне виконання Позичальником будь-яких умов цього Договору;

9.1.2. невиконання або неналежне виконання Позичальником та/або особою(ами), з якою (якими) укладено Договір(ори) забезпечення, умов цих договорів;

9.1.3. забезпечення Боргових зобов'язань за цим Договором втрачене та/або пошкоджене та/або зіпсоване та/або його умови погіршилися та/або воно не відповідає умовам надання Кредиту за цим Договором та/або умовам Договорів забезпечення, при цьому Позичальник (майновий поручитель) не відновив стан майна, що було передано у забезпечення, не надав як забезпечення інше майно (в достатньому обсязі) згідно з п. 8.2.8 цього Договору, чи стан такого відновленого майна чи запропоноване забезпечення не влаштовує Банк;

9.1.4. припинення належного Банку права застави та/або іпотеки за будь-яким Договором забезпечення, окрім випадків припинення такого права внаслідок набуття Банком права власності на передане в заставу/іпотеку майно за відповідним Договором забезпечення;

9.1.5. інша ніж Банк особа набула права стягнення на предмет застави (іпотеки), яке виступає забезпеченням по Боргових зобов'язаннях Позичальника за цим Договором;

9.1.6. погіршився фінансовий стан Позичальника. При цьому Сторони погодились вважати погіршенням фінансового стану Позичальника всі або хоча б одну з таких позицій:

- зменшення грошових надходжень на поточні рахунки Позичальника за квартал, що минув, більш ніж на 30 (тридцять) процентів, порівняно з грошовими надходженнями за відповідний квартал минулого року;
- зменшення обсягу виручки від реалізації продукції (надання послуг) за останній рік більш як на 30 (тридцять) процентів порівняно з таким обсягом за попередній рік;
- зниження обсягу сукупних активів Позичальника більш як на 20 (двадцять) процентів порівняно з обсягом активів на попередню звітну дату.

9.1.7. фінансова звітність та інша інформація, що була надана Позичальником Банку, виявилась недійсною та/або не може бути перевірена внаслідок порушень Позичальником правил ведення такої звітності згідно з вимогами чинного законодавства України або не надана Позичальником;

9.1.8. виникнення податкової застави або подібного публічного обтяження стосовно до будь-яких активів Позичальника. При цьому, застосування п. 9.2.2 цього Договору як наслідок настання вказаної Негативної обставини можливе лише за умови, якщо таке обтяження накладено у зв'язку з невиконанням Позичальником зобов'язань на суму, що перевищує 10% розміру Кредиту;

9.1.9. якщо видано рішення суду чи виконавчий лист, накладено арешт, конфіскація та/або ініційовано порушення подібної процедури (процесу) стосовно до будь-якого майна Позичальника. При цьому застосування п. 9.2.2 цього Договору як наслідок настання вказаної Негативної обставини можливе лише за умови, якщо це стосується майна Позичальника/майнового поручителя, балансова вартість якого перевищує 10% розміру Кредиту;

9.1.10. прийняття рішення про ліквідацію або реорганізацію Позичальника та/або будь-якого майнового поручителя (заставаодавця/іпотекодавця)/поручителя, який є стороною Договору забезпечення; порушення провадження у справі про банкрутство Позичальника та/або будь-якого майнового поручителя (заставаодавця/іпотекодавця)/поручителя, який є стороною Договору забезпечення, якщо про вищенаведене Позичальник/ поручитель/ майновий поручитель попередньо не повідомив Банк за 30 днів;

9.1.11. ухвалення органами державної влади/місцевого самоврядування України актів, які вводять мораторій, забороняють або іншим чином унеможливають виконання Позичальником зобов'язань за цим Договором;

9.1.12. анульовано будь-яку ліцензію, дозвіл, свідоцтво, сертифікат чи інші документи, наявність яких у Позичальника вимагається згідно з чинним законодавством України для провадження діяльності, що кредитується за цим Договором, та/або будь-якої іншої діяльності Позичальника;

9.1.13. у випадку звернення Банком стягнення на майно, яке забезпечує виконання зобов'язань Позичальника або третіх осіб за будь-яким іншим зобов'язанням, якщо це майно одночасно виступає забезпеченням виконання Позичальником зобов'язань по цьому Договору;

9.1.14. у випадку невиконання або неналежного виконання Позичальником іншого зобов'язання, що впливає із здійснення Банком Кредитної операції на підставі укладеного між Сторонами правочину;

9.1.15. згідно з вимогами чинного законодавства стан обслуговування Позичальником Боргових зобов'язань та/або стан наданого забезпечення є підставою для форму-

вання Банком резерву для відшкодування можливих втрат за Кредитною операцією, здійсненою на підставі цього Договору.

9.2. *Наслідки виникнення Негативних обставин.* Незалежно від інших положень цього Договору в разі виникнення будь-якої Негативної обставини для Позичальника, виключно на власний розсуд Банку, настають такі наслідки:

9.2.1. *Зупинення надання Кредиту.* Банк має право припинити подальше надання Кредиту з наступним письмовим повідомленням про це Позичальника, при цьому цей Договір між Сторонами вважається зміненим, як зазначено в цьому пункті цього Договору. На період зупинення кредитування припиняються обов'язки Банку щодо видачі Кредиту та права Позичальника на отримання Кредиту. Банк має право поновити кредитування Позичальника за цим Договором, повідомивши про це Позичальника, виключно у випадку повного усунення Негативної обставини, яка стала підставою для призупинення кредитування, та її наслідків. Встановлений цим Договором термін повернення Кредиту Позичальником не подовжується на строк, протягом якого кредитування було зупинене.

Передбачене цим пунктом Договору право Банку зупинити надання Кредиту за цим Договором не тягне припинення цього Договору і не є підставою для припинення зобов'язань Позичальника чи інших осіб за Договорами забезпечення.

9.2.2. *Дострокове повернення Кредиту.* Банк набуває право при виникненні обставин (хоча б однієї), передбачених п. 9.1 цього Договору, письмово повідомивши про це Позичальника, в односторонньому порядку вимагати від Позичальника достроково повернути виданий Позичальникові Кредит в повному обсязі, при цьому обов'язки Банку з надання Кредиту за цим Договором припиняються, а цей Договір між Сторонами вважається зміненим, як зазначено в цьому пункті Договору. Позичальник зобов'язаний, незважаючи на інші положення цього Договору, виконати зазначену вимогу Банку і повернути одержаний Кредит у повному обсязі разом з нарахованою Платою за Кредит і штрафними санкціями, що підлягають сплаті Позичальником на користь Банку згідно з цим Договором, в строк не пізніше 10 (десяти) Банківських днів з моменту отримання Позичальником відповідної вимоги.

9.3. *Наслідки невиконання вимоги Банку про дострокове повернення Кредиту.* У разі невиконання та/або неналежного виконання у встановлений строк вимоги Банку про дострокове повернення Кредиту та/або іншого зобов'язання перед Банком у випадках, передбачених цим Договором, Позичальник доручає, а Банк набуває право (i) здійснювати договірне списання грошових коштів з рахунків в порядку, встановленому п. 7.2 цього Договору та/або іншими договорами з Банком, (ii) звернути стягнення на майно, надане Банку в забезпечення виконання зобов'язань перед Банком, а також (iii) вжити інших заходів з метою задоволення вимоги про дострокове повернення Кредиту разом із нарахованими Процентами та штрафними санкціями та/або виконання інших зобов'язань перед Банком.

10. Відповідальність Сторін

10.1. За невиконання або неналежне виконання взятих на себе згідно з умовами цього Договору зобов'язань винна Сторона сплачує іншій Стороні неустойку, передбачену цим Договором, а також відшкодовує збитки, понесені іншою Стороною. При цьому збитки відшкодовуються винною Стороною понад неустойку, передбачену цим Договором.

10.2. За несвоєчасне повернення сум Кредиту та/або несвоєчасну сплату Плати за кредит Позичальник сплачує Банку пеню, яка обчислюється від суми простроченого

платежу, у розмірі подвійної облікової ставки Національного банку України, що діє у період прострочення, за кожен день прострочення.

10.3. За використання Кредиту не за цільовим призначенням Позичальник сплачує Банку штраф у розмірі 1% (одного) відсотка від суми Кредиту, використаної не за цільовим призначенням.

10.4. За невиконання взятих на себе зобов'язань Позичальник сплачує штраф у таких розмірах: 1% від розміру Кредиту за кожне порушення пп. 8.2.8, 8.2.10 цього Договору; 5% від розміру Кредиту за кожне порушення п. 8.2.6 цього Договору; 10 000 грн за кожне порушення п. 8.2.2 цього Договору.

10.5. У випадку якщо Банком застосована до Позичальника неустойка у вигляді штрафу, останній сплачується Позичальником протягом 5 (п'яти) Банківських днів з дати виникнення обставин, які є підставою для застосування штрафу, на рахунок, номер якого негайно повідомляється Банком Позичальнику після його відкриття.

10.6. У випадку коли Кредит наданий в іноземній валюті, розрахунок неустойки (пені, штрафу), передбаченої цим Договором, здійснюється у гривневому еквіваленті, з використанням офіційного щоденного курсу іноземних валют, встановленого Національним банком України.

Неустойка (пеня, штраф) сплачуються Позичальником у національній валюті України.

11. Інші умови Договору

11.1. Цей Договір набирає чинності з дати його підписання уповноваженими представниками Сторін та скріплення печатками Сторін (за наявності).

11.2. Посадові особи Позичальника попереджені про кримінальну відповідальність за надання недостовірних відомостей для отримання Кредиту.

11.3. Цей Договір діє до повного повернення Позичальником Кредиту, сплати у повному обсязі Процентів за користування Кредитом та до повного виконання Позичальником будь-яких інших грошових зобов'язань, взятих ним на себе згідно з умовами цього Договору.

11.4. Усі повідомлення за цим Договором будуть вважатися зробленими належним чином, у разі якщо вони здійснені у письмовій формі та надіслані рекомендованим листом, кур'єром, за допомогою Комплексу електронного банкінгу «ONLINE» або вручені особисто за зазначеними адресами Сторін. Датою отримання таких повідомлень буде вважатися дата надсилання Банком такого повідомлення або дата поштового штемпеля відділення зв'язку одержувача.

Зміни та доповнення до цього Договору є його невід'ємними частинами та вносяться за згодою Сторін у письмовій формі.

При цьому у випадках, коли відбувається зміна (в тому числі набуття, припинення) прав і обов'язків Сторін, на підставі обставин, настання яких обумовлено у цьому Договорі, то права і обов'язки Сторін змінюються (в тому числі набуваються, припиняються) у обсягах, передбачених цим Договором, автоматично чи з дати надіслання Позичальнику відповідного повідомлення. Такі зміни Договору набувають юридичної сили без додаткового укладання окремого правочину.

11.5. Банк є уповноваженим на свій власний розсуд реалізувати будь-які із прав Банку за цим Договором. Невикористання Банком або будь-яка затримка у використанні Банком будь-якого права або заходів судового захисту згідно з цим Договором, що випливає з цього Договору, не означає відмову Банку від цього права і не позбавляє Банк права скористатися таким правом в подальшому. Будь-яке одноразове або часткове виконання будь-яких прав або заходів судового захисту не перешкоджає їх реалізації

надалі. Права та засоби захисту прав, зазначені в цьому Договорі та Договорах забезпечення, не виключають одне одного та будь-які інші права або засоби захисту прав Банку, передбачені чинним законодавством або іншими правочинами.

11.6. Сторони погодилися, що з укладенням цього Договору вони досягли згоди з усіх його істотних умов.

11.7. Всі спори між Сторонами передаються на вирішення господарського суду.

11.8. Банк сплачує податок на прибуток на загальних підставах (умовах) відповідно до Податкового кодексу України. Позичальник сплачує податок на прибуток на загальних підставах.

11.9. Цей Договір складений у двох оригінальних примірниках, що мають однакову юридичну силу: один — для Банку, другий — для Позичальника.

Реквізити Сторін

Банк	Позичальник
Місцезнаходження юридичної особи: ПАТ «Акціонерний комерційний банк» м. Київ, вул. Шевченка, 66	Місцезнаходження юридичної особи: Товариство з обмеженою відповідальністю «Деметра» □. □□□□, □□□. □□□□□□ □□□□□, 15
Поштові реквізити: ПАТ «Акціонерний комерційний банк» 02522, м. Київ, вул. Шевченка, 66	Поштові реквізити: Товариство з обмеженою відповідальністю «Деметра» 03744, м. Київ, вул. Лайоша Гавро, 15
Код ЄДРПОУ 2410157899 підпис М.П.	Код ЄДРПОУ 2078548763 підпис М.П.

Договір підписаний в присутності відповідального співробітника Банку начальника відділення № 33 Петренка Івана Михайловича, який діє на підставі довіреності, посвідченої нотаріусом Київського нотаріального округу 10 квітня 2014 року та зареєстрованої за № НЕ 357), уповноваженою особою Позичальника, що вказана в Договорі: паспорт № 569811 серія IV MA, виданий Шевченківським РУ ГУ МВС України в м. Києві «04» серпня 2007 року.

Додаток В.1

СУБ'ЄКТИВНІ БІЗНЕС-ФАКТОРИ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Фактор	Напрями аналізу та оцінки
Забезпечення сировинною базою	<ul style="list-style-type: none"> — кількість і характеристика основних постачальників — аналіз кредиторської заборгованості: умови, на яких позичальником провадиться закупівля (попередня оплата, термін відстрочення платежу і т. ін.) — територіальна характеристика ринків, на яких відбуваються або плануються закупівлі — конкурентоспроможність цінової політики закупівель позичальника — рівень диверсифікації каналів закупівель — рівень бартерних операцій — аналіз вихідних грошових потоків підприємства
Оцінка ринку збуту (попит)	<ul style="list-style-type: none"> — кількість і характеристика основних покупців — аналіз дебіторської заборгованості: умови, на яких позичальником провадиться реалізація (попередня оплата, термін відстрочення платежу і т. ін.) — територіальна характеристика ринків, на яких відбувається або планується реалізація — конкурентоспроможність цінової політики реалізації позичальника — рівень диверсифікації каналів продажу — рівень бартерних операцій — аналіз вхідних грошових потоків підприємства
Оцінка галузі (залежність від технології і спеціалізації, рівень державного регулювання ринку тощо)	Рівень державного регулювання ринку, на якому здійснює свої господарські операції позичальник, оцінюється з метою визначення ризику впливу можливих дій державних регулятивних органів на бізнесову діяльність підприємства. Оцінними параметрами рівня державного регулювання ринку є наявність (відсутність), а також установлені розміри: квотування обсягів ринку; встановлення мінімальних (максимальних) цін; ліцензування учасників ринку та товарів; експортні та імпорتنі мита; особливості оподаткування та ймовірність можливих їх змін; інші обмежувальні фактори, у тому числі регіонального рівня
Конкуренція	Оцінка рівня конкуренції на ринку здійснюється з метою визначення ризику потенційного витіснення підприємства з ринку, на якому воно працює. Оцінними параметрами рівня конкуренції на ринку є: <ul style="list-style-type: none"> — географічний обсяг ринку, на якому працює підприємство (міжнародний, національний, регіональний) — кількість учасників даного ринку — рівень концентрації ринку — рівень бар'єрів для входження на ринок — рівень насиченості ринку — рівень нецінової конкуренції Визначається ринкова позиція позичальника (чи є він монополістом або основним гравцем ринку)
Репутаційні ризики та досвід роботи на ринку	Репутаційний ризик може виникати як результат недоліків у організації діяльності позичальника, недодержання вимог законодавства тощо. Основними критеріями для визначення репутаційного ризику є наявність (відсутність) у пресі негативної інформації (відомі судові процеси, причетність до кримінальних справ, політичних скандалів тощо) щодо діяльності позичальника, його власників <p>Аналізується професіоналізм керівництва — досвід роботи в галузі, досвід роботи на підприємстві та рівень його менеджменту</p> <p>Аналізується наявність негативної інформації щодо діяльності позичальника та його власників, втягнення позичальника в тривалі судові процеси, порушення проти позичальника справи про банкрутство</p>
Структура власників	Структура власників визначається на підставі даних з анкети та статутних документів позичальника. Структура власників підприємства встановлюється, по-перше, з метою ідентифікації клієнта, по-друге з метою уникнення впливу ризику значної залежності бізнесу від політичної ситуації в країні

**ХАРАКТЕРИСТИКА ПОКАЗНИКІВ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ
ДЛЯ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ БЮДЖЕТНОЇ УСТАНОВИ**

№	Назва	Розрахунок показника	Критичне значення	Тлумачення показника
Показники бюджетної самостійності та стану міжбюджетних відносин				
1	Коефіцієнт концентрації власних та закріплених доходів	$\frac{\text{Власні доходи} + \text{+ (Доходи, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансферів)}}{\text{Загальна сума доходів (включаючи трансфери)}}$	$\geq 0,8$	Показує міру незалежності фінансових можливостей місцевих органів влади від міжбюджетних трансфертів
2	Коефіцієнт фінансової допомоги (дотаційної залежності місцевого бюджету)	$\frac{\text{Обсяг міжбюджетних трансфертів}}{\text{Загальна сума доходів (включаючи трансфери)}}$	$\leq 0,2$	Характеризує міру залежності місцевих органів влади від фінансування з державного бюджету
3	Коефіцієнт відношення доходів, що враховуються у визначенні міжбюджетних трансфертів та власних доходів	$\frac{\text{Доходи, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів}}{\text{Власні доходи}}$	$\leq 0,6$	Наведений коефіцієнт відображає залежність місцевого бюджету від доходів, що враховуються у визначенні міжбюджетних трансфертів
4	Частка місцевих податків та зборів у структурі надходжень	$\frac{\text{Місцеві податки і збори}}{\text{Загальна сума доходів}}$	$\geq 30 \%$	Відображає рівень впливу місцевих органів на формування доходів місцевого бюджету
5	Рівень дохідної спроможності бюджету	$\frac{\text{Обсяг дотацій вирівнювання}}{\text{Обсяг міжбюджетних трансфертів}}$	$< 60 \%$	Відображає рівень ресурсних дисбалансів місцевого бюджету
Показники бюджетної забезпеченості				
6	Коефіцієнт автономії	$\frac{\text{Власні доходи}}{\text{Загальна сума витрат бюджету / кошторису}}$	$\geq 0,4$	Характеризує міру незалежності від зовнішніх джерел фінансування для фінансування видатків

Продовження дод. В.2

№	Назва	Розрахунок показника	Критичне значення	Тлумачення показника
7	Дефіцит (профіцит) бюджету	Сума доходів бюджету – – сума витрат бюджету	> 0	Показує, є регіон «фінансовим донором» чи «депресивним регіоном», що потребує фінансової підтримки
Показники боргового навантаження				
8	Загальний рівень боргового навантаження	$\frac{\text{Обсяг боргу за певний період (бюджетний рік)}}{\text{Обсяг податкових доходів} + \text{Обсяг неподаткових доходів за аналогічний період (бюджетний рік)}}$	≤ 2	
9	Показник обслуговування боргу	$\frac{\text{Сума платежів з обслуговування боргу}}{\text{Видатки загального фонду в поточному році}}$	$\leq 0,1$	
10	Запас міцності бюджету	$\frac{0,1 - \text{показники обслуговування боргу}}{0,1}$	> 0,5	Що більше значення запасу міцності, то більш фінансово стійкий бюджет
11	Частка зовнішнього боргу в структурі боргу в цілому	$\frac{\text{Сума зовнішнього боргу, який має бюджет у поточному році}}{\text{Загальна сума боргу, який має місцевий бюджет у поточному році}}$	$\leq 0,1$	
12	Рівень кредиторської заборгованості	$\frac{\text{Сума кредиторської заборгованості місцевого бюджету за поточний період}}{\text{Сукупні доходи бюджету за поточний період}}$	$\leq 0,1$	

Продовження дод. В.2

№	Назва	Розрахунок показника	Критичне значення	Тлумачення показника
Показники стану податкової бази				
13	Коефіцієнт податкової забезпеченості	$\frac{\text{Податкові надходження місцевого бюджету}}{\text{Загальна сума доходів} - \frac{\text{Міжбюджетні трансфери}}{\text{трансфери}}}$	$\geq 0,8$	Показує залежність прибутків місцевого бюджету від податкоспроможності регіону
14	Коефіцієнт податкової самостійності	$\frac{\text{Доходи, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансферів}}{\text{Податкові надходження}}$	$\geq 0,3$	Показує взаємозв'язок між обсягом податків, які збираються на підпорядкованій території, та прибутками місцевого бюджету
Показники ефективності управління				
15	Показник виконання бюджету (кошторису) за доходами	$\frac{\text{Фактичні доходи}}{\text{Планові доходи}}$	$\geq 0,7$	Характеризує рівень виконання планових показників за доходами
16	Показник виконання бюджету (кошторису) за витратами	$\frac{\text{Фактичні витрати}}{\text{Планові доходи}}$	$\geq 0,7$	Характеризує рівень виконання планових показників за витратами
17	Показник фінансової продуктивності бюджету/кошторису	$\frac{\text{Доходи звітного періоду}}{\text{Витрати попереднього звітного періоду} \times \text{індекс інфляції за період}}$	≥ 1	Характеризує ефективність діяльності бюджетної установи в умовах інфляції
Показники фінансової стійкості бюджетної установи, що не є органом державної влади / місцевого самоврядування				
18	Стабільність (збалансованість) структури фінансування	$\frac{\text{Власний капітал} - \text{Необоротні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}}$	≥ 2	Характеризує співвідношення власного оборотного капіталу та поточних зобов'язань
19	Запас стійкості фінансового стану, днів	$365 \times \frac{\left(\begin{array}{l} \text{Власний капітал} - \text{Необоротні активи} \\ + \text{Поточні зобов'язання} - \text{Запаси} \end{array} \right)}{\text{Сума надходження від основної діяльності (сума асигнувань)}}$	≥ 360	Характеризує строк, на який бюджетна установа забезпечена доходами

Закінчення дод. В.2

№	Назва	Розрахунок показника	Критичне значення	Тлумачення показника
20	Співвідношення короткострокових дебіторської та кредиторської заборгованості	$\frac{\text{Дебіторська заборгованість на кінець звітного періоду}}{\text{Кредиторська заборгованість на кінець звітного періоду}}$	$\leq 0,2$	Характеризує міру іммобілізації (мобілізації) грошових коштів бюджетної установи
21	Співвідношення касових та фактичних витрат	$\frac{\text{Касові витрати}}{\text{Фактичні витрати}}$	У межах діапазону [0,8–1,2]	Характеризує повноту та своєчасність фінансування витрат з відповідного бюджету
22	Частка простроченої дебіторської заборгованості в загальній структурі	$\frac{\text{Прострочена дебіторська заборгованість}}{\text{Дебіторська заборгованість}}$	$\leq 0,1$	Характеризує платіжну дисципліну дебіторів та відображає спроможність бюджетної установи виконати свої обов'язки
23	Частка простроченої кредиторської заборгованості в загальній структурі	$\frac{\text{Прострочена дебіторська заборгованість}}{\text{Кредиторська заборгованість}}$	$\leq 0,05$	Характеризує повноту та своєчасність фінансування витрат з відповідного бюджету

Ознаки, що свідчать про високий кредитний ризик боржника/контрагента
(розділ XVII Положення Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями (постанова НБУ))

1. Банк визначає клас боржника/контрагента не вище 5 (для боржників — юридичних осіб)/3 (для інших боржників) за наявності таких ознак:

1) надання кредиту боржнику — юридичній особі, що є нерезидентом, рейтинг якого не підтверджений жодним із провідних світових рейтингових агентств (компаній), визначених цим Положенням;

2) функціонування боржника — юридичної особи менше одного року з дати державної реєстрації (не застосовується в разі реорганізації боржника; належності боржника до групи; оцінки боржника за кредитом під інвестиційний проект);

3) прострочення боргу від 31 календарного дня і більше [з дати виконання зобов'язання (платежу) відповідно до умов договору] за (не застосовується в разі належності боржника до групи):

- урахованием векселем;
- факторинговою операцією.

2. Банк визначає клас боржника/контрагента не вище 8 (для боржників — юридичних осіб)/4 (для інших боржників) за наявності таких ознак:

1) спрямування кредиту, наданого боржнику А, на погашення кредиту боржника В, що був використаний боржником В для погашення кредиту боржника С;

2) прострочення боргу від 61 календарного дня і більше [з дати виконання зобов'язання (платежу) відповідно до умов договору] за (не застосовується в разі належності боржника до групи):

- урахованием векселем;
- факторинговою операцією;

3) боржник — юридична особа має від'ємне значення капіталу на кінець року протягом трьох останніх років поспіль (у разі належності боржника до групи — застосовується до групи);

4) боржник — юридична особа має одночасно співвідношення (у разі належності боржника до групи — застосовується до групи):

— короткострокових та довгострокових зобов'язань [ф. 1 (р. 1510 + р. 1515 + р. 1600 + р. 1610 – р. 1165 гр. 4)/ф. 1-м (1-мс) (р. 1595 + р. 1600 + р. 1610 – р. 1165 гр. 4)] до чистого доходу від реалізованої продукції (зароблених страхових премій) [ф. 2 (р. 2000 + р. 2010 гр. 3)]/чистого доходу від реалізації продукції [ф. 2-м (2-мс) р. 2000 гр. 3] на кінець останнього звітного періоду

— короткострокових та довгострокових зобов'язань (ф. 1 (р. 1510 + р. 1515 + р. 1600 + р. 1610 – р. 1165 гр. 4) або ф. 1-м (1-мс) (р. 1595 + р. 1600 + р. 1610 – р. 1165 гр. 4)) до операційного прибутку (збитку) до відрахування амортизації (ф. 2 (р. 2190 – р. 2195 + р. 2515 гр. 3))/операційного прибутку (збитку) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) [ф. 2-м (2-мс) (р. 2000 – р. 2050 гр. 3)] на кінець останнього звітного періоду — більше 5, або операційний прибуток (збиток) до відрахування амортизації/операційний прибуток (збиток) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) має від'ємне/нульове значення.

Для квартальної фінансової звітності розрахунок показників здійснюється після їх приведення до річного виміру.

5) розміщення банком коштів на кореспондентському рахунку в банку-нерезиденті, рейтинг якого дорівнює «BB+» або є нижчим згідно з міжнародною рейтинговою шкалою, підтверджений у бюлетені агентства (компанії) Standard&Poog's, або аналогічного рейтингу інших провідних світових рейтингових агентств (компаній), визначених цим Положенням, за яким кількість трансакцій (крім нарахування доходів) за три місяці поспіль, що передують даті оцінки, становила менше двох.

3. Банк визначає клас боржника/контрагента не вище 9 (для боржників — юридичних осіб)/4 (для інших боржників) за наявності таких ознак:

— за кредитом, наданим боржнику в іноземній валюті, обсяг документально підтверджених очікуваних надходжень виручки в іноземній валюті, яка відповідає валюті кредиту згідно з умовами договору, або яка належить до 1 групи Класифікатора іноземних валют та банківських металів, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 04 лютого 1998 року № 34 (у редакції постанови Правління Національного банку України від 19 квітня 2016 року № 269), а також у національній валюті, є недостатнім для виконання зобов'язань за договором про надання кредиту упродовж наступних 12 місяців (у разі належності боржника до групи — застосовується до групи).

Додаток В.4

Таблиця В.4.1

**ДІАПАЗОНИ ЗНАЧЕНЬ КОЕФІЦІЄНТА РД БОРЖНИКА – БАНКУ, ЩО Є РЕЗИДЕНТОМ,
АБО КОНТРАГЕНТА ЗА КОШТАМИ, РОЗМІЩЕНИМИ В ІНШИХ БАНКАХ-РЕЗИДЕНТАХ**

№ з/п	Клас контрагента за коштами, розміщеними в інших банках	Діапазони значень коефіцієнта ймовірності дефолту
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
1	1	0,005–0,12
2	2	0,13–0,21
3	3	0,22–0,36
4	4	0,37–0,99
5	5	1,0

Таблиця В.4.2

**ДІАПАЗОНИ ЗНАЧЕНЬ КОЕФІЦІЄНТА РД БОРЖНИКА – БАНКУ, ЩО Є НЕРЕЗИДЕНТОМ,
АБО КОНТРАГЕНТА ЗА КОШТАМИ, РОЗМІЩЕНИМИ В ІНШИХ БАНКАХ-НЕРЕЗИДЕНТАХ**

№ з/п	Клас контрагента за коштами, розміщеними в інших банках	Діапазони значень коефіцієнта ймовірності дефолту
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
1	1	0,0015–0,0024
2	2	0,0025–0,049
3	3	0,05–0,79
4	4	0,80–0,99
5	5	1,0

Додаток В.5

КОЕФІЦІЄНТИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО
СТАНУ БАНКІВ-КОНТРАГЕНТІВ, ЇХ РОЗРАХУНОК

Код коефіцієнта	Назва коефіцієнта	Код чисельника	Чисельник	Код знаменника	Знаменник	Множник
KF01	Частка простроченої заборгованості в кредитному портфелі	P11_kpprosr	Прострочена заборгованість за кредитами (тіло + + відсотки)	P4_kp	Балансова вартість кредитів клієнтам	1
KF02	Покриття резервом простроченої заборгованості за кредитами	P13_rezerv	Сформовані резерви	P11_kpprosr	Прострочена заборгованість за кредитами (тіло + відсотки)	1
KF03	Частка кредитно-інвестиційного портфеля у чистих активах	P3_kpcb	Балансова вартість кредитів клієнтам та цінних паперів	P14_netactvyv	Чисті активи	1
KF04	Частка коштів фізичних осіб у пасивах	P7_koshtyfiz	Кошти фізичних осіб на вимогу	P16_netpassvyv	Чисті пасиви	1
KF05	Частка коштів клієнтів на вимогу у чистих зобов'язаннях	P9_navymogu	Кошти клієнтів на вимогу	P15_netlzob	Чисті зобов'язання	1
KF06	Частка високоліквідних активів у чистих активах	P2_kash	Високоліквідні активи	P14_netactvyv	Чисті активи	1
KF07	Частка пасивного сальдо міжбанківських коштів у чистих зобов'язаннях	P8_mbks	Пасивне сальдо МБК, (у т.ч. з НБУ)	P15_netlzob	Чисті зобов'язання	1
KF08	Співвідношення строкових зобов'язань до кредитно-інвестиційного портфеля	P12_strokozob	Строкові зобов'язання	P3_kpcb	Балансова вартість кредитів клієнтам та цінних паперів	1
KF09	Прибутковість активів	P10_prybut	Прибуток (+) / Збиток (-)	P14_netactvyv	Чисті активи	2 = 12/ Month (repDate-1)
KF10	Частка адміністративних витрат у загальних витратах	P1_admz	Загальні адміністративні витрати	P5_zagvytr	Загальні витрати	1
KF11	Співвідношення адміністративних витрат та загальних доходів	P1_admz	Загальні адміністративні витрати	P6_zagdoh	Загальні доходи	1

Закінчення дод. В.5

Код коефіцієнта	Назва коефіцієнта	Код чисельника	Чисельник	Код знаменника	Знаменник	Множник
KF12	Динаміка частки простроченої заборгованості в кредитному портфелі*	KF01 — KF01($n-1$)		1		1
KF13	Динаміка покриття резервом простроченої заборгованості за кредитами	KF02 — KF02($n-1$)		1		1
KF14	Динаміка частки високоліквідних активів у чистих активах	KF06 — KF06($n-1$)		1		1
KF15	Динаміка прибутковості активів	KF09 — KF09($n-1$)		1		1

* — коефіцієнт приведення до річного виміру.

Додаток В.6

ОЦІНКА ЗНАЧЕНЬ КОЕФІЦІЄНТІВ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКУ-БОРЖНИКА

Код коефіцієнта	Назва коефіцієнта	Межа мін. (вкл.)	Межа макс. (до)	Бали
KF01	Частка простроченої заборгованості в кредитному портфелі	-999 999 999,99	0,03	100
KF01	Частка простроченої заборгованості в кредитному портфелі	0,03	0,05	50
KF01	Частка простроченої заборгованості в кредитному портфелі	0,05	0,15	25
KF01	Частка простроченої заборгованості в кредитному портфелі	0,15	999 999 999,99	0
KF02	Покриття резервом простроченої заборгованості за кредитами	-999 999 999,99	1	0
KF02	Покриття резервом простроченої заборгованості за кредитами	1	999 999 999,99	100
KF03	Частка кредитно-інвестиційного портфелю у чистих активах	-999 999 999,99	0,45	0
KF03	Частка кредитно-інвестиційного портфеля в чистих активах	0,45	0,85	100
KF03	Частка кредитно-інвестиційного портфеля в чистих активах	0,85	999 999 999,99	0
KF04	Частка коштів фізичних осіб у пасивах	-999 999 999,99	0,3	100
KF04	Частка коштів фізичних осіб у пасивах	0,3	0,35	50
KF04	Частка коштів фізичних осіб у пасивах	0,35	0,4	25
KF04	Частка коштів фізичних осіб у пасивах	0,4	0,45	0
KF04	Частка коштів фізичних осіб у пасивах	0,45	999 999 999,99	-10
KF05	Частка коштів клієнтів на вимогу в чистих зобов'язаннях	-999 999 999,99	0,1	100
KF05	Частка коштів клієнтів на вимогу в чистих зобов'язаннях	0,1	0,25	50
KF05	Частка коштів клієнтів на вимогу в чистих зобов'язаннях	0,25	999 999 999,99	0
KF06	Частка високоліквідних активів у чистих активах	-999 999 999,99	0,05	0

Продовження дод. В.6

Код коефіцієнта	Назва коефіцієнта	Межа мін. (вкл)	Межа макс. (до)	Бали
KF06	Частка високоліквідних активів у чистих активах	0,05	0,1	25
KF06	Частка високоліквідних активів у чистих активах	0,1	0,2	50
KF06	Частка високоліквідних активів у чистих активах	0,2	999 999 999,99	100
KF07	Частка пасивного сальдо між-банківських коштів у чистих зобов'язаннях	-999 999 999,99	0,01	100
KF07	Частка пасивного сальдо між-банківських коштів у чистих зобов'язаннях	0,01	0,1	50
KF07	Частка пасивного сальдо між-банківських коштів у чистих зобов'язаннях	0,1	999 999 999,99	0
KF08	Співвідношення строкових зобов'язань до кредитно-інвестиційного портфеля	-999 999 999,99	0,8	0
KF08	Співвідношення строкових зобов'язань до кредитно-інвестиційного портфеля	0,8	0,9	25
KF08	Співвідношення строкових зобов'язань до кредитно-інвестиційного портфеля	0,9	1,1	100
KF08	Співвідношення строкових зобов'язань до кредитно-інвестиційного портфеля	1,1	999 999 999,99	50
KF09	Прибутковість активів	-999 999 999,99	-0,001	-25
KF09	Прибутковість активів	-0,001	0,010	25
KF09	Прибутковість активів	0,010	0,023	50
KF09	Прибутковість активів	0,023	999 999 999,99	100
KF10	Частка адміністративних витрат у загальних витратах	-999 999 999,99	0,35	100
KF10	Частка адміністративних витрат у загальних витратах	0,35	999 999 999,99	0
KF11	Співвідношення адміністративних витрат до загальних доходів	-999 999 999,99	0,15	100
KF11	Співвідношення адміністративних витрат до загальних доходів	0,15	0,35	50

Закінчення дод. В.6

Код коефіцієнта	Назва коефіцієнта	Межа мін. (вкл)	Межа макс. (до)	Бали
KF11	Співвідношення адміністративних витрат до загальних доходів	0,35	0,5	25
KF11	Співвідношення адміністративних витрат до загальних доходів	0,5	999 999 999,99	-25
KF12	Динаміка частки простроченої заборгованості в кредитному портфелі*	-999 999 999,99	-0,01	100
KF12	Динаміка частки простроченої заборгованості в кредитному портфелі*	-0,01	-0,005	50
KF12	Динаміка частки простроченої заборгованості в кредитному портфелі*	-0,005	0	0
KF12	Динаміка частки простроченої заборгованості в кредитному портфелі*	0	999 999 999,99	-25
KF13	Динаміка покриття резервом простроченої заборгованості за кредитами	-999 999 999,99	0	-25
KF13	Динаміка покриття резервом простроченої заборгованості за кредитами	0	0,01	0
KF13	Динаміка покриття резервом простроченої заборгованості за кредитами	0,01	0,05	50
KF13	Динаміка покриття резервом простроченої заборгованості за кредитами	0,05	999 999 999,99	100
KF14	Динаміка частки високоліквідних активів у чистих активах	-999 999 999,99	0	-25
KF14	Динаміка частки високоліквідних активів у чистих активах	0	0,01	0
KF14	Динаміка частки високоліквідних активів у чистих активах	0,01	0,03	50
KF14	Динаміка частки високоліквідних активів у чистих активах	0,03	999 999 999,99	100
KF15	Динаміка прибутковості активів	-999 999 999,99	0	-25
KF15	Динаміка прибутковості активів	0	0	0
KF15	Динаміка прибутковості активів	0	0,01	50
KF15	Динаміка прибутковості активів	0,05	999 999 999,99	100

Додаток В.7

**ПЕРЕЛІК БАЛАНСОВИХ РАХУНКІВ, ЗА ЯКИМИ ОБЧИСЛЮЮТЬСЯ
ФІНАНСОВІ (АБО РОЗРАХУНКОВІ) ПОКАЗНИКИ**

№ з/п	Показник	Рахунки*
1	Загальні адміністративні витрати	7400, 7401, 7403, 7404, 7405, 7409, 7410, 7411, 7418, 7419, 7420, 7421, 7423, 7430, 7431, 7432, 7433, 7440, 7441, 7442, 7452, 7454, 7455, 7456, 7457, 7490, 7499
2	Високоліквідні активи	1001, 1002, 1004, 1007, 1200, 1203, 1208, 1500
3	Балансова вартість кредитів клієнтам та цінних паперів	1410, 1415, 1416, 1417, 1418, 2062, 2063, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2087, 2088, 2089, 2202, 2203, 2206, 2207, 2208, 2209, 2233, 2237, 2238, 2239, 2400, 2401, 2600, 2607, 2625, 2627, 3041, 3103, 3105, 3108, 3111, 3112, 3114, 3115, 3118, 3190, 4105, 4205
4	Балансова вартість кредитів клієнтам	2062, 2063, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2087, 2088, 2089, 2202, 2203, 2206, 2207, 2208, 2209, 2233, 2237, 2238, 2239, 2400, 2401, 2600, 2607, 2625, 2627
5	Загальні витрати	7002, 7003, 7010, 7011, 7014, 7015, 7016, 7017, 7020, 7021, 7030, 7040, 7041, 7051, 7060, 7061, 7070, 7071, 7096, 7100, 7101, 7103, 7104, 7108, 7109, 7180, 7390, 7391, 7392, 7395, 7396, 7397, 7399, 7400, 7401, 7403, 7404, 7405, 7409, 7410, 7411, 7418, 7419, 7420, 7421, 7423, 7430, 7431, 7432, 7433, 7440, 7441, 7442, 7452, 7454, 7455, 7456, 7457, 7490, 7499, 7701, 7702, 7703, 7705, 7706, 7720
6	Загальні доходи	6000, 6010, 6011, 6013, 6014, 6015, 6016, 6020, 6021, 6026, 6029, 6040, 6042, 6046, 6050, 6052, 6054, 6099, 6100, 6108, 6109, 6110, 6111, 6113, 6114, 6116, 6118, 6119, 6180, 6204, 6209, 6300, 6390, 6393, 6395, 6396, 6397, 6399, 6490, 6499, 6712, 6713, 6717
7	Кошти фізичних осіб на вимогу	2620, 2622, 2625, 2627, 2628, 2630, 2635, 2638
8	Пасивне сальдо МБК, (у т.ч. з НБУ)	1312, 1502, 1508, 1513, 1522, 1528, 1590, 1592, 1600, 1602, 1608, 1621, 1622, 1623, 1624, 1626, 1628
9	Кошти клієнтів на вимогу	2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2608, 2620, 2622, 2625, 2628, 2650, 2655
10	Прибуток/Збиток	6000, 6010, 6011, 6013, 6014, 6015, 6016, 6020, 6021, 6026, 6029, 6040, 6042, 6046, 6050, 6052, 6054, 6099, 6100, 6108, 6109, 6110, 6111, 6113, 6114, 6116, 6118, 6119, 6180, 6204, 6209, 6300, 6390, 6393, 6395, 6396, 6397, 6399, 6490, 6499, 6712, 6713, 6717, 7002, 7003, 7010, 7011, 7014, 7015, 7016, 7017, 7020, 7021, 7030, 7040, 7041, 7051, 7060, 7061, 7070, 7071, 7096, 7100, 7101, 7103, 7104, 7108, 7109, 7180, 7390, 7391, 7392, 7395, 7396, 7397, 7399, 7400, 7401, 7403, 7404, 7405, 7409, 7410, 7411, 7418, 7419, 7420, 7421, 7423, 7430, 7431, 7432, 7433, 7440, 7441, 7442, 7452, 7454, 7455, 7456, 7457, 7490, 7499, 7701, 7702, 7703, 7705, 7706, 7720
11	Прострочена заборгованість за кредитами (тіло + відсотки)	2067, 2069, 2087, 2089, 2207, 2209, 2237, 2239

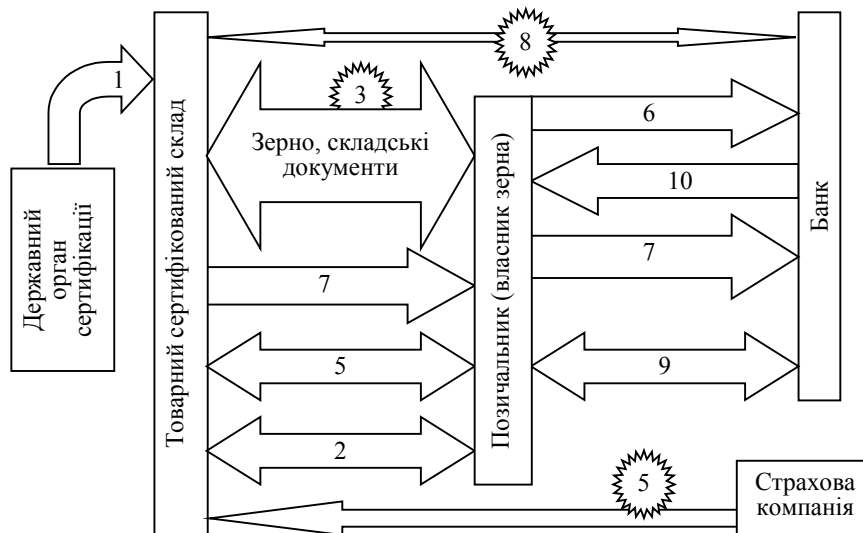
Закінчення дод. В.7

№ з/п	Назва показника	Рахунки*
12	Строкові зобов'язання	1312, 1621, 1622, 1623, 1624, 1626, 1628, 2525, 2610, 2615, 2618, 2630, 2635, 2638, 2651, 2652, 2658, 2701, 2706, 2708, 3116, 3117, 3315, 3316, 3317, 3318, 3351
13	Сформовані резерви	1590, 1592, 2400, 2401, 2890, 3190, 3590, 3599, 3690, 3699
14	Чисті активи	1001, 1002, 1004, 1007, 1200, 1203, 1208, 1410, 1415, 1416, 1417, 1418, 1500, 1502, 1508, 1513, 1522, 1528, 1590, 1592, 2062, 2063, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2087, 2088, 2089, 2202, 2203, 2206, 2207, 2208, 2209, 2233, 2237, 2238, 2239, 2400, 2401, 2600, 2607, 2625, 2627, 2809, 2890, 3041, 3103, 3105, 3108, 3111, 3112, 3114, 3115, 3118, 3119, 3190, 3400, 3402, 3408, 3500, 3510, 3519, 3520, 3521, 3522, 3540, 3541, 3550, 3551, 3552, 3559, 3570, 3578, 3579, 3590, 3599, 3739, 4105, 4205, 4300, 4309, 4310, 4400, 4409, 4410, 4430, 4431, 4500, 4509, 4530
15	Чисті зобов'язання	1312, 1600, 1602, 1608, 1621, 1622, 1623, 1624, 1626, 1628, 1919, 2525, 2528, 2530, 2531, 2538, 2542, 2560, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2608, 2610, 2615, 2618, 2620, 2622, 2625, 2628, 2630, 2635, 2638, 2650, 2651, 2652, 2655, 2658, 2701, 2706, 2708, 2900, 2901, 2902, 2903, 2909, 2924, 3116, 3117, 3315, 3316, 3317, 3318, 3351, 3600, 3610, 3619, 3620, 3621, 3622, 3623, 3631, 3640, 3641, 3648, 3652, 3653, 3654, 3658, 3659, 3678, 3690, 3699, 3720, 3739
16	Чисті пасиви	1312, 1600, 1602, 1608, 1621, 1622, 1623, 1624, 1626, 1628, 1919, 2525, 2528, 2530, 2531, 2538, 2542, 2560, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2608, 2610, 2615, 2618, 2620, 2622, 2625, 2628, 2630, 2635, 2638, 2650, 2651, 2652, 2655, 2658, 2701, 2706, 2708, 2900, 2901, 2902, 2903, 2909, 2924, 3116, 3117, 3315, 3316, 3317, 3318, 3351, 3600, 3610, 3619, 3620, 3621, 3622, 3623, 3631, 3640, 3641, 3648, 3652, 3653, 3654, 3658, 3659, 3660, 3666, 3668, 3678, 3690, 3699, 3720, 3739, 5000, 5002, 5004, 5010, 5030, 5031, 5100, 5102, 5105, 6000, 6010, 6011, 6013, 6014, 6015, 6016, 6020, 6021, 6026, 6029, 6040, 6042, 6046, 6050, 6052, 6054, 6099, 6100, 6108, 6109, 6110, 6111, 6113, 6114, 6116, 6118, 6119, 6180, 6204, 6209, 6300, 6390, 6393, 6395, 6396, 6397, 6399, 6490, 6499, 6712, 6713, 6717, 7002, 7003, 7010, 7011, 7014, 7015, 7016, 7017, 7020, 7021, 7030, 7040, 7041, 7051, 7060, 7061, 7070, 7071, 7096, 7100, 7101, 7103, 7104, 7108, 7109, 7180, 7390, 7391, 7392, 7395, 7396, 7397, 7399, 7400, 7401, 7403, 7404, 7405, 7409, 7410, 7411, 7418, 7419, 7420, 7421, 7423, 7430, 7431, 7432, 7433, 7440, 7441, 7442, 7452, 7454, 7455, 7456, 7457, 7490, 7499, 7701, 7702, 7703, 7705, 7706, 7720

* Рахунки містять:

— рахунки IV порядку (чотиризначні — балансовий рахунок).

**СХЕМА ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ПІД ЧАС ВИДАЧІ БАНКОМ КРЕДИТУ
З ВИКОРИСТАННЯМ ПОДВІЙНОГО СКЛАДСЬКОГО СВДОЦТВА**

1. Одержання товарним сертифікованим складом сертифіката про відповідність надання послуг зі зберігання.
2. Укладення договору складського зберігання між сертифікованим складом та власником зерна.
3. Прийняття сертифікованим складом від власника зерна на зберігання з видачею подвійного складського свідоцтва.
4. Внесення до реєстру і присвоєння сертифікованим складом номера подвійного складського свідоцтва
5. Страхування прийнятого на зберігання зерна.
6. Передавання позичальником (власником зерна) до банку заявки на кредит з оригіналом подвійного складського свідоцтва
7. Надання потенційним позичальником банку реєстру складських свідоцтв про те, що свідоцтво є чинним і не втрачалося.
8. Письмове інформування банком сертифікованого складу про прийняття зерна в заставу (протягом трьох календарних днів).
9. Укладення між банком і позичальником кредитного договору та договору застави зерна, яке зберігається на сертифікованому складі. Договір застави має бути обов'язково нотаріально посвідчений.
10. Видача банком кредиту позичальникові.

Додаток Г.2

АНКЕТА ЛІЗИНГООДЕРЖУВАЧА									
<i>Будь-ласка, зауважте, що дані, які тут зазначені, необхідні для детального аналізу Вашої шановної компанії та є базисом для прийняття остаточного рішення Кредитним комітетом банку</i>									
Назва компанії									
Код ЄДРПОУ									
Дати реєстрації / перереєстрації									
Юридична адреса									
Місцезнаходження									
Директор									
<i>Індивідуальний податковий номер</i>									
<i>П.І.Б., посада, телефон</i>									
Головний бухгалтер									
<i>Індивідуальний податковий номер</i>									
<i>П.І.Б., посада, телефон</i>									
E-mail:				Сайт: http://					
Загальний тел.				Факс					
Власники лізингоодержувача	<i>П.І.Б. / Найменування юридичної особи</i>						<i>Част- ка влас- ності</i>	<i>Код ЄДРПОУ / Індивідуаль- ний податко- вий номер</i>	
Належність до Групи компаній	€	Найменування Групи							
	немає								
Коротка історія Лізингоодержувача									

Продовження дод. Г.2

Основний вид діяльності						Торгова марка		
Ліцензії, сертифікати								
Додаткові види діяльності								
						2014	2015	2016
Кількість працівників			усього					
			адміністративний персонал					
			виробничий персонал					
КРЕДИТНА ІСТОРІЯ								
банківські кредити/кредити компаній								
Кредитор	Вид кредиту	ставка %	Дата одержання	Дата погашення	Валюта	Початкова сума	Заборгованість	Застава
Лізинг								
Лізингова компанія, вид лізингу	Щомісячний платіж	ставка %	Дата одержання	Дата погашення	Валюта	Початкова сума	Заборгованість	Обладнання
Інформація щодо предметів лізингу (оренди), що бажано одержати								
Опис	Кількість	Сума	Строк	Базова ставка %	Постачальник			
Додатки до анкети: баланси (Ф1) та звіти про фінансові результати (Ф2) за останні три роки та за останній звітний період завірені печаткою підприємства.								

Закінчення дод. Г.2

Заява лізингоодержувача:					
Ми заявляємо, що фінансовий стан компанії дає їй змогу виконувати обов'язки, що виникають з договору лізингу.					
Ми усвідомлюємо, що ця заява має важливий вплив на позитивне затвердження заявки на лізинг, та запевняємо, що ця інформація та цифри вірогідні.					
Місце:			Дата:		
Підпис (Ф.І.П. / посада):					
(печатка компанії)					

Додаток Г.3

Таблиця Г.3.1

КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ У МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ

Групи ризиків	Види ризиків	Характеристика
Операційні	Юридичні	— ризики втрат, пов'язаних зі змінами законодавства — ризик невідповідності законодавств (систем права) різних країн — ризик некоректно складеної документації, що унеможливує виконання контракту контрагентом
	Транспортні	— ризики, пов'язані з пошкодженням або втратою товару
Ринкові	Валютний	— ризик, пов'язаний з імовірністю втрат у зв'язку зі зміною курсу валюти платежу, відмінної від валюти країни експортера та імпортера
	Ризик ліквідності	— ризик ліквідності, пов'язаний зі зниженням здатності фінансувати взяті на себе зобов'язання і виконувати грошові вимоги контрагентів через збільшення тривалості циклу оборотного капіталу за участі в міжнародній торгівлі
Кредитні	Ризик контрагента	— ризик втрат унаслідок невиконання зобов'язань щодо оплати товару імпортером або відмови експортера повернути аванс

Додаток Г.4

Додаток 1
до Положення про порядок отримання резидентами кредитів,
позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резиден-
тами позик в іноземній валюті нерезидентам

Місце для проставляння штампа Національного
банку України, вихідного номера та дати

Адресат: _____

(назва, дата, номер договору)

зареєстровано в Національному банку України
_____ 20__ р. № _____ (зміни до _____,
(дата реєстрації) (номер реєстрації) (назва, дата, номер договору)
зареєстрованого за № _____ від _____ 20__ р.,
(номер реєстрації) (дата реєстрації)
зареєстровано в Національному банку України
_____ 20__ р. № _____).
(дата реєстрації) (номер реєстрації)

Розмір виплат за користування кредитом (за встановленою договором процентною ставкою з урахуванням комісій, неустойки та інших установлених договором платежів, у тому числі тих, що є санкціями за нена-
лежне виконання умов цього договору) протягом усього періоду дії договору не повинен перевищувати
розмір виплат за максимальною процентною ставкою, яка встановлена Національним банком України для
зовнішніх запозичень резидентів на рівні _____ % річних¹.

(розмір максимальної процентної ставки, установлені Національним
банком України для зовнішніх запозичень резидентів, на дату
надходження до Національного банку України пакета документів,
потрібних для реєстрації договору)

Реєстрація дійсна, якщо протягом 180 календарних днів починаючи з наступного робочого дня після дня
реєстрації договору резидент-позичальник отримав кредит, позику або його/її частку (цей абзац включа-
ється до даних, що заповнюються Національним банком України, у разі реєстрації договору, за яким рези-
дент-позичальник не отримав кредит, позику або його/її частку).

Обслуговування операцій за _____
(назва, дата, номер договору)
з _____ 20__ р. (зазначається дата реєстрації договору, а у разі переходу резидента-
позичальника на обслуговування до іншого уповноваженого банку — дата внесення відповідних змін до
реєстрації договору) здійснюється _____.
(найменування уповноваженого банку, який надав згоду
на обслуговування операцій за договором)

(посада уповноваженої особи
Національного банку України)

(підпис)

(ініціали та прізвище)

М. П.

Примітка. Дані заповнюються Національним банком України та можуть містити додаткову інформа-
цію, що зазначається за потреби.

Вихідний № _____
Дата «__» _____
[число, місяць (словами), рік]

Адресати:

_____ (найменування Національного банку України)

_____ (найменування уповноваженого банку, який надав згоду
на обслуговування операцій за договором)

Повідомлення про договір, укладений резидентом-позичальником, який не є банком (повідомлення про зміни до договору, укладеного резидентом-позичальником, який не є банком)

Відповідно до вимог розділу I Положення про порядок отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 17.06.2004 № 270, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 15.07.2004 за № 885/9484 (зі змінами) (далі — Положення про порядок отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам), просимо здійснити _____ (зазначається необхідне).

[реєстрацію договору; нову реєстрацію договору, первісна реєстрація якого була анульована; реєстрацію змін до договору (у такому випадку зазначаються також номери відповідних підпунктів/пунктів повідомлення, що містять змінену інформацію); унести зміни до реєстрації договору у зв'язку зі зміною обслуговуючого банку тощо]

_____ (додаткова інформація, що зазначається за потреби)

1. Назва договору, дата, номер: _____ (із зазначенням додаткових угод до договору, які є невід'ємною частиною договору, але за винятком тих, що зазначаються у підпункті 1.3 цього пункту).

1.1. Договір зареєстровано в Національному банку України за № _____ від _____ 20__ р. (заповнюється в разі повідомлення про зміни до договору).

1.2. Зареєстровані зміни до договору (заповнюється в разі повідомлення про зміни до договору за наявності раніше зареєстрованих змін до договору): _____ (дата, номер реєстрації змін до договору)

1.3. Назва, дата, номер документа, на підставі якого вносяться зміни: _____

1.4. Назва, дата, номер документа, що свідчить про належність договору до договорів, що відповідають вимогам пунктів 1.14, 1.18 глави I розділу I Положення про порядок отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам: _____

1.5. Відомості щодо анульованої реєстрації договору (заповнюються в разі потреби нової реєстрації договору замість анульованої): _____

_____ (номер і дата реєстрації договору та дата її анулювання)

1.6. Підпункт виключено

2. Відомості щодо резидента-позичальника:

2.1. Юридична особа України: _____ [повне та скорочене (за наявності) найменування юридичної особи, код згідно з Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України (ідентифікаційний код за ЄДРПОУ) та місцезнаходження юридичної особи, прізвища, імена, по батькові керівника та головного бухгалтера].

2.2. Суб'єкт господарювання України — фізична особа: _____ [прізвище, ім'я та по батькові, дата народження, серія і номер паспорта (або іншого документа, що посвідчує особу), дата видачі та орган, що його видав; громадянство; адреса місця проживання фізичної особи, реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта, у якому органами державної податкової служби зроблено відмітку про наявність права здійснювати будь-які платежі за серією та номером паспорта].

2.3. Фізична особа: _____ [прізвище, ім'я та по батькові, дата народження, серія і номер паспорта (або іншого документа, що посвідчує особу), дата видачі та орган, що його видав; громадянство; адреса місця проживання фізичної особи, реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта, у якому органами державної податкової служби зроблено відмітку про наявність права здійснювати будь-які платежі за серією та номером паспорта].

2.4. Поштова адреса (для листування): _____

2.5. Відомості про спосіб видачі резиденту-позичальнику документа, що свідчить про реєстрацію Національним банком України договору / змін до договору, у паперовому вигляді (необхідне зазначити установленням позначки «V» у відповідному абзаці цього пункту):

надіслати поштовим відправленням;

видати (під підпис) у «Єдиному вікні» Національного банку України в

(зазначити регіон України)

3. Обслуговуючий банк:

3.1. Найменування, місцезнаходження та код уповноваженого банку або підрозділу цього банку [для уповноваженого банку зазначається код банку — юридичної особи (6 знаків), для відокремленого підрозділу банку — внутрішньобанківський реєстраційний код (20 знаків), що має відповідати відомостям, зазначеним у підтвердженні про згоду уповноваженого банку на обслуговування операцій за договором]:

3.2. Реквізити банківського рахунку, за яким проводяться операції за договором: _____

4. Найменування та місцезнаходження нерезидента [для фізичної особи — прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) та місце проживання], банківські реквізити: _____

5. Сума та назва валюти, що передбачена договором (для кредитної лінії зазначається її розрахунковий обсяг)²: _____

5.1. Кредит, що фінансується за рахунок випуску боргових цінних паперів на міжнародних та іноземних фондових ринках, _____

5.2. Кредит, що залучається на умовах субординованого боргу з метою врахування цих коштів до капіталу банку, _____

5.3. Синдикований кредит: _____

5.4. Інший кредит: _____

6. Мета використання коштів (за відсутності в договорі інформації щодо мети використання коштів зазначена інформація вказується позичальником за власним визначенням): _____

7. Строк погашення, передбачений договором (кінцева дата): _____

8. Строк, на який одержується кредит (позика): до одного року (включно); від одного року до трьох років (включно), понад три роки (підкреслити необхідне).

9. Процентна ставка за основною сумою боргу:

9.1. Безпроцентна/змінювана/фіксована (підкреслити необхідне).

9.2. Розмір базової ставки (у процентах річних)³: _____

9.3. Розмір маржі для змінюваної процентної ставки: _____

9.4. Підпункт виключено

10. Процентна ставка за простроченими платежами (у процентах річних): _____

11. Комісії (назва, розмір, визначені договором): _____

12. Неустойка та інші санкції за договором (назва, розмір, визначені договором): _____

13. Інші платежі, визначені договором: _____

14. Інші умови договору, що впливають на розрахунки за договором: _____

15. Назва документа, дата, номер гарантії (поруки), назва, місцезнаходження гаранта (поручителя), країна, банківські реквізити⁴: _____

Сума та назва валюти, що передбачені гарантією (порукою): _____

16. Розрахунок за станом на _____ (вказується дата заповнення повідомлення) розміру виплат за користування кредитом протягом періоду дії договору:

(у тисячах одиниць валюти кредиту)

Згідно з умовами договору					Розрахункова сума процентів за кредитом за максимальною процентною ставкою, що встановлена Національним банком України для зовнішніх запозичень резидентів ⁶		Примітки	
дата операції	операції за основною сумою кредиту		заборгованість за основною сумою боргу	виплати в рахунок сплати процентів, комісій, а також інших платежів, установлених договором (за винятком погашення кредиту) ⁵		сума процентів		
	одержання	погашення		сума операції	кумулятивна сума операцій			кумулятивна сума процентів
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Усього	Σ	Σ	—	Σ	—	Σ		

У разі потреби додаткові відомості подаються в примітці.

17. Підтверджуємо, що розмір виплат за користування кредитом (за встановленою договором процентною ставкою з урахуванням комісій, неустойки та інших установлених договором платежів, у тому числі тих, що є санкціями за неналежне виконання умов цього договору) протягом усього періоду дії договору не перевищує розмір виплат за максимальною процентною ставкою, встановленою Національним банком України для зовнішніх запозичень резидентів на рівні _____ % річних^{7,8}.

_____ (посада та підпис керівника чи іншої уповноваженої особи юридичної особи/підпис фізичної особи — підприємця/підпис фізичної особи)

_____ (ініціали та прізвище)

М. П.
(за наявності)

Дата заповнення повідомлення

_____ (число, місяць, рік)

Контактна особа резидента-позичальника _____ (прізвище, ім'я, по батькові, номер телефону, номер факсу)

Відмітка обслуговуючого банку

_____ (число, місяць, рік)

Повідомлення про договір перевірено на відповідність умовам договору _____ (зі змінами)

_____ (назва, дата, номер договору із зазначенням додаткових угод до договору, що є невід'ємною частиною договору)

згідно з _____ (назва, дата, номер документа, відповідно до якого вносяться зміни до договору)

та фактично здійсненим за договором операціям) з урахуванням вимог Положення про порядок отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам і встановленого Національним банком України для зовнішніх запозичень резидентів розміру максимальної процентної ставки.

Відомості щодо виявлення уповноваженим банком відсутності/наявності індикаторів ризикової фінансової операції, визначених у додатку 2 до Положення про порядок здійснення банками аналізу та перевірки документів (інформації) про фінансові операції та їх учасників, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 15 серпня 2016 року № 369 (необхідне зазначити встановленням позначки «V» у відповідному абзаці):

- індикатора(ів) ризикової фінансової операції немає;
 виявлено наявність індикатора(ів) ризикової фінансової операції

(зазначити порядковий номер відповідного індикатора згідно з нумерацією колонки 1 додатка 2 до Положення про порядок здійснення банками аналізу та перевірки документів (інформації) про фінансові операції та їх учасників, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 15 серпня 2016 року № 369)¹⁰.

_____ (посада уповноваженої особи банку)

_____ (підпис)

_____ (ініціали та прізвище)

Підписано _____

(число, місяць, рік)

Контактна особа обслуговуючого банку _____

(прізвище, ім'я, по батькові, номер телефону, адреса електронної пошти)

¹ Цей абзац не включається до даних, що заповнюються Національним банком України, під час реєстрації договорів, що відповідають вимогам пунктів 1.14, 1.18 глави 1 розділу I Положення про порядок отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам.

² Виноску 2 виключено

² Виноску 2 виключено

² Сума та назва валюти кредиту зазначаються у відповідному підпункті цього пункту згідно з ознаками кредиту.

³ Якщо договором передбачена змінювана процентна ставка, то назва базової ставки та розмір базової ставки зазначаються на дату заповнення повідомлення.

⁴ Виноску 4 виключено

⁴ Заповнюється для договорів, забезпечених гарантією (порукою).

⁵ У разі змінюваної процентної ставки за договором для розрахунку розміру річних виплат за користування кредитом використовується розмір базової ставки на дату заповнення повідомлення, що зазначений у підпункті 9.2 пункту 9 цього додатка.

⁶ Обчислюється із застосуванням встановленого Національним банком України для зовнішніх запозичень резидентів розміру максимальної процентної ставки, що є дійсним на дату надходження до Національного банку України повного пакета документів, потрібних для реєстрації договору, пропорційно часу користування кредитними коштами за методом визначення кількості днів для обрахування процентів, що визначений договором, або за методом «факт/365».

⁷ Зазначається встановлений Національним банком України для зовнішніх запозичень резидентів розмір максимальної процентної ставки, що є дійсним на дату надходження до Національного банку України повного пакета документів, потрібних для реєстрації договору. Якщо за окремими частинами (траншами) кредиту мають застосовуватися різні розміри максимальної процентної ставки, то для кожної(ого) з таких частин (траншів) кредиту відповідний розмір максимальної процентної ставки зазначається окремо.

⁸ Для договорів, що відповідають вимогам пунктів 1.14, 1.18 глави 1 розділу I Положення про порядок отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам, зазначається таке:

«Згідно з пунктом _____ глави 1 розділу I Положення про порядок отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам вимоги щодо розміру виплат за користування кредитом до договору не застосовуються».

⁹ Дата надсилання уповноваженим банком повідомлення про договір (повідомлення про зміни до договору) з відміткою обслуговуючого банку.

¹⁰ Заповнюється обслуговуючим банком.

Додаток Д.1

**ДОКУМЕНТИ, ЯКІ НАДАЮТЬСЯ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ В БАНК
ДЛЯ ОДЕРЖАННЯ КРЕДИТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ КРЕДИТНОГО ДОГОВОРУ**

1. Письмове клопотання (заява) боржника про надання кредиту.
2. Паспорт.
3. Довідка про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків (**копії відповідних сторінок паспорта та довідки** про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків або серії та номера паспорта для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті, — у **кредитну справу**).
4. Інформація про доходи:
  - довідка з постійного місця роботи з даними про середньомісячний дохід і розмір відрахувань від нього за останні три місяці;
  - довідки про інші види доходів (документи, що підтверджують інші джерела отримання доходів).
5. Інформація про надходження коштів на поточні рахунки в банку та в інших банках **щонайменше за останні шість повних місяців** (боржником-фізичною особою надається **за бажанням**).
6. Кредитна історія позичальника (за наявності).
7. Висновок уповноважених фахівців банку щодо оцінки кредитоспроможності.
8. Інформація, надана боржником та документально підтверджена іншими банками, про:
  - а) заборгованість боржника з визначенням основних умов договору про надання кредиту (сума за договором, строк, залишок заборгованості, вид забезпечення за кредитом тощо);
  - б) наявність простроченої заборгованості.
9. Рішення колегіальних органів банку про можливість надання кредиту.
10. Договір поруки одного або кількох громадян, що мають постійні доходи.
11. Довідка з постійного місця роботи поручителя (поручителів) з даними про середньомісячний дохід і розмір відрахувань від нього за останні три місяці.
12. Договір застави.
13. Документи, що підтверджують права на об'єкт кредитування і можливість проведення відповідних робіт (при отриманні кредиту на ремонт, реконструкцію житла).
14. Копії правовстановчих документів на майно (майнові права), що передається в забезпечення.
15. Документи, що свідчать про обтяження майна та його державну реєстрацію відповідно до вимог законодавства України.
16. Довідка з БТІ (якщо в заставу надається квартира, житловий будинок).
17. Договори страхування заставленого майна та документи, що підтверджують сплату страхового платежу (**за наявності**).

Додаток Д.2

**ПАКЕТ ДОКУМЕНТІВ, ЯКИЙ ПРИВАТНИЙ ПІДПРИЄМЕЦЬ-ПОЗИЧАЛЬНИК
НАДАЄ В БАНК ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ПРО МОЖЛИВІСТЬ ОДЕРЖАННЯ КРЕДИТУ**

Загальні та установчі документи	<ul style="list-style-type: none"> • клопотання на одержання кредиту • анкета приватного підприємця • паспорт • довідки про присвоєння ідентифікаційного номера платника податку • свідоцтво про державну реєстрацію залежно від виду оподаткування • документ, що підтверджує взяття на податковий облік, або свідоцтво про сплату єдиного податку, або патент на право здійснення підприємницької діяльності на умовах фіксованої сплати прибуткового податку, або торговий патент (спеціальний)
Звітні та фінансові документи	<ul style="list-style-type: none"> • декларації про доходи за останні чотири квартали, або звіт суб'єкта малого підприємництва – фізичної особи — платника єдиного податку за останні чотири квартали • довідка податкового органу про доходи приватного підприємця за останні чотири квартали • книга обліку доходів та витрат за останні 12 місяців • книга обліку продажу та книга обліку придбання товарів (для платників податку на додану вартість) • довідка про користування банківськими позиками у минулому і своєчасність їх повернення • довідка з податкового органу про відсутність податкових боргів • довідка з податкового органу про відсутність податкової застави • розшифровки дебіторської та кредиторської заборгованості в розрізі контрагентів із зазначенням сум, дат виникнення та очікуваного погашення на останню звітну дату • довідка про рух коштів на поточних, валютних та інших рахунках підприємця в інших банках за останні шість місяців. Обороти за рахунками і залишки на рахунках повинні бути підтверджені довідками банків, які обслуговують клієнта
Комерційні документи	<ul style="list-style-type: none"> • ліцензії та (або) патенти за здійснюваними видами діяльності, що підлягають ліцензуванню та (або) патентуванню • документи у підтвердження кредитної операції (контракти, угоди з постачальниками, покупцями, іншими контрагентами, рахунки-фактури, накладні, товарно-транспортні документи, акти приймання-передавання, платіжні документи, вантажно-митні декларації тощо) • господарські договори стосовно до поточної виробничої діяльності, доходом від якої передбачається погашення кредиту (договори оренди, лізингу, застави, договори про спільну діяльність, документи про право володіння або користування земельними ділянками тощо)

Додаток Е.1

СТАТИСТИЧНА МОДЕЛЬ ДЛЯ РОЗРАХУНКУ PD ДЛЯ ФО

Ймовірність дефолту (PD) для портфеля ФО розраховується на основі статистичної моделі ланцюгів Маркова [roll-rates (коефіцієнти переходу)]:

1. Для кожної Групи фінансових активів (кожного сегмента прострочення) Банк розраховує історичну ймовірність переходу з одного сегмента прострочення в інший:

t $t-1$	Не прострочені	PD 1-7	PD 8-30	PD 31-60	PD 61-90	PD 90+	Разом
Не прострочені	a_{11}	a_{12}					100 %
PD 1-7	a_{21}	a_{22}	a_{23}				100 %
PD 8-30	a_{31}	a_{32}	a_{33}	a_{34}			100 %
PD 31-60	a_{41}	a_{42}	a_{43}	a_{44}	a_{45}		100 %
PD 61-90	a_{51}	a_{52}	a_{53}	a_{54}	a_{55}	a_{56}	100 %
PD 90+	a_{61}	a_{62}	a_{63}	a_{64}	a_{65}	a_{66}	100 %

2. Щоб урахувати сезонність, банк визначає середню історичну ймовірність переходу активів з одного сегмента прострочення в інший за один рік:

	M-12	M-11	M-10	M-9	M-8	M-7	M-6	M-5	M-4	M-3	M-2	M-1	Avg
PD 8-30	a_{34}^{t-12}	a_{34}^{t-11}	a_{34}^{t-10}	a_{34}^{t-9}	a_{34}^{t-8}	a_{34}^{t-7}	a_{34}^{t-6}	a_{34}^{t-5}	a_{34}^{t-4}	a_{34}^{t-3}	a_{34}^{t-2}	a_{34}^{t-1}	$\frac{\sum a_{34}}{12}$
PD 31-60	a_{45}^{t-12}	a_{45}^{t-11}	a_{45}^{t-10}	a_{45}^{t-9}	a_{45}^{t-8}	a_{45}^{t-7}	a_{45}^{t-6}	a_{45}^{t-5}	a_{45}^{t-4}	a_{45}^{t-3}	a_{45}^{t-2}	a_{45}^{t-1}	$\frac{\sum a_{45}}{12}$
PD 61-90	a_{56}^{t-12}	a_{56}^{t-11}	a_{56}^{t-10}	a_{56}^{t-9}	a_{56}^{t-8}	a_{56}^{t-7}	a_{56}^{t-6}	a_{56}^{t-5}	a_{56}^{t-4}	a_{56}^{t-3}	a_{56}^{t-2}	a_{56}^{t-1}	$\frac{\sum a_{56}}{12}$

3. Коефіцієнт PD для кожного сегмента прострочення обчислюється як добуток середніх коефіцієнтів переходу до наступних сегментів прострочення та відображає середню історичну ймовірність переходу активу в сегмент прострочення 90+:

$$PD_{8-30} = Avg_{34} \cdot Avg_{45} \cdot Avg_{56} ;$$

$$PD_{31-60} = Avg_{45} \cdot Avg_{56} ;$$

$$PD_{61-90} = Avg_{56} .$$

Додаток Е.2

**ГРУПИ НЕЗНЕЦІНЕНИХ ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ,
ЩОДО ЯКИХ БУЛО ВИЯВЛЕНО ПОГІРШЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО
АБО ПОЛІТИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА І ОСОБЛИВІ ПРАВИЛА ДЛЯ PD ТА (АБО) LGD**

#	Сегмент бізнесу та назва групи	Критерії*	PD (лише для Не Знецінених фінансових активів)	LGD (як для Знецінених, так і Не Знецінених фінансових активів)
	Корпоративні клієнти			
1	Окупований Донбас	Ризиковий регіон = «Окупований Донбас»	PD = 50 %	Стандартний LGD
2	Крим	Ризиковий регіон = «Крим»	PD = 50 %	Стандартний LGD
	МСБ			
1	Окупований Донбас	Ризиковий регіон = «Окупований Донбас»	PD = 50 %	Стандартний LGD
2	Крим	Ризиковий регіон = «Крим»	PD = 50 %	Стандартний LGD
3	Комерційна іпотека	Продуктова група = «Комерційна іпотека»	PD = 50 %	LGD = 80 %
	ФО			
1	Окупований Донбас	Ризиковий регіон = «Окупований Донбас»	PD = 0 % для кредитів з ДП 0–7 днів; PD = 95 % для кредитів з ДП 8–90 днів	Для розрахунку LGD береться лише готівкове забезпечення
2	Крим	Ризиковий регіон = «Крим»	PD = 0 % для кредитів з ДП 0–7 днів; PD = 95 % для кредитів з ДП 8–90 днів	Для розрахунку LGD береться лише готівкове забезпечення
3	Вимушено реструктуровані активи	Вимушена реструктуризація (С1/С2; С3)	PD = 30 %	Стандартний LGD
4	Іпотека в іноземній валюті	Продуктова група = «Іпотека» або «Споживча іпотека»; Валюта $\neq$UAH	Стандартний PD	Для розрахунку LGD береться лише готівкове забезпечення
5	Продукт «Інший» в іноземній валюті, забезпечений житловою нерухомістю	Продуктова група = «Інший» забезпечений житловою нерухомістю; Валюта $\neq$UAH	Стандартний PD	Для розрахунку LGD береться лише готівкове забезпечення
	Разом			

*Визначення категорій, що використовуються для опису критеріїв:

Ризиковий регіон для корпоративних клієнтів та *Ризиковий регіон* для МСБ визначається за місцем діяльності клієнта; для ФО — за відділенням, в якому було видано кредит.

Окупований Донбас означає райони Донецької та Луганської областей України, не-підконтрольні українському уряду.

Вимушено реструктуровані (Forborne) активи — до яких було вжито пільгових заходів або «вимушену реструктуризацію», як визначено ЄБА.

Продуктова група — групи продуктів, визначені в IOPDAY.

РЕЙТИНГОВА ШКАЛА «ФІТЧ РЕЙТИНГ» [6]

Для оцінювання ризиків довгострокового інвестування «Фітч» використовує таку рейтингову шкалу:

- **AAA** — найвищий рівень кредитоспроможності. Рейтинги рівня «AAA» означають найнижчі очікування щодо кредитних ризиків. Рейтинги даного рівня присвоюються тільки за вкрай високої здатності вчасно погашати фінансові зобов'язання. Імовірність негативного впливу на кредитоспроможність з боку передбачуваних обставин дуже низька.

- **AA** — вельми висока кредитоспроможність. Рейтинги рівня «AA» говорять про дуже низькі очікування щодо кредитних ризиків і дуже високу здатність своєчасно погашати фінансові зобов'язання. Негативний вплив на кредитоспроможність передбачуваних обставин незначний.

- **A** — висока кредитоспроможність. Рейтинги рівня «A» означають низькі очікування щодо кредитних ризиків. Здатність своєчасно погашати фінансові зобов'язання оцінюється як висока. Проте дана здатність може бути більше схильна до впливу негативних обставин або змін економічної кон'юнктури, ніж за вищих рівнів рейтингу.

- **BBB** — хороша кредитоспроможність. Рейтинги рівня «BBB» говорять про низькі в наш час очікування щодо кредитних ризиків. Здатність своєчасно погашати фінансові зобов'язання оцінюється як адекватна, однак негативні обставини й економічна кон'юнктура з більшою ймовірністю можуть знизити кредитоспроможність. Цей рівень рейтингу є найнижчим серед рейтингів інвестиційної категорії.

Спекулятивні рейтинги

- **BB** — спекулятивний рейтинг, який означає, що існують можливості розвитку кредитних ризиків, особливо в результаті негативних економічних змін, які можуть відбутись у майбутньому. Однак при цьому емітентів можуть бути доступні альтернативні ресурси у сфері бізнесу або фінансів, які дозволять їм виконати свої фінансові зобов'язання. Цінні папери, яким присвоєні рейтинги цього рівня, не є цінними паперами інвестиційної категорії.

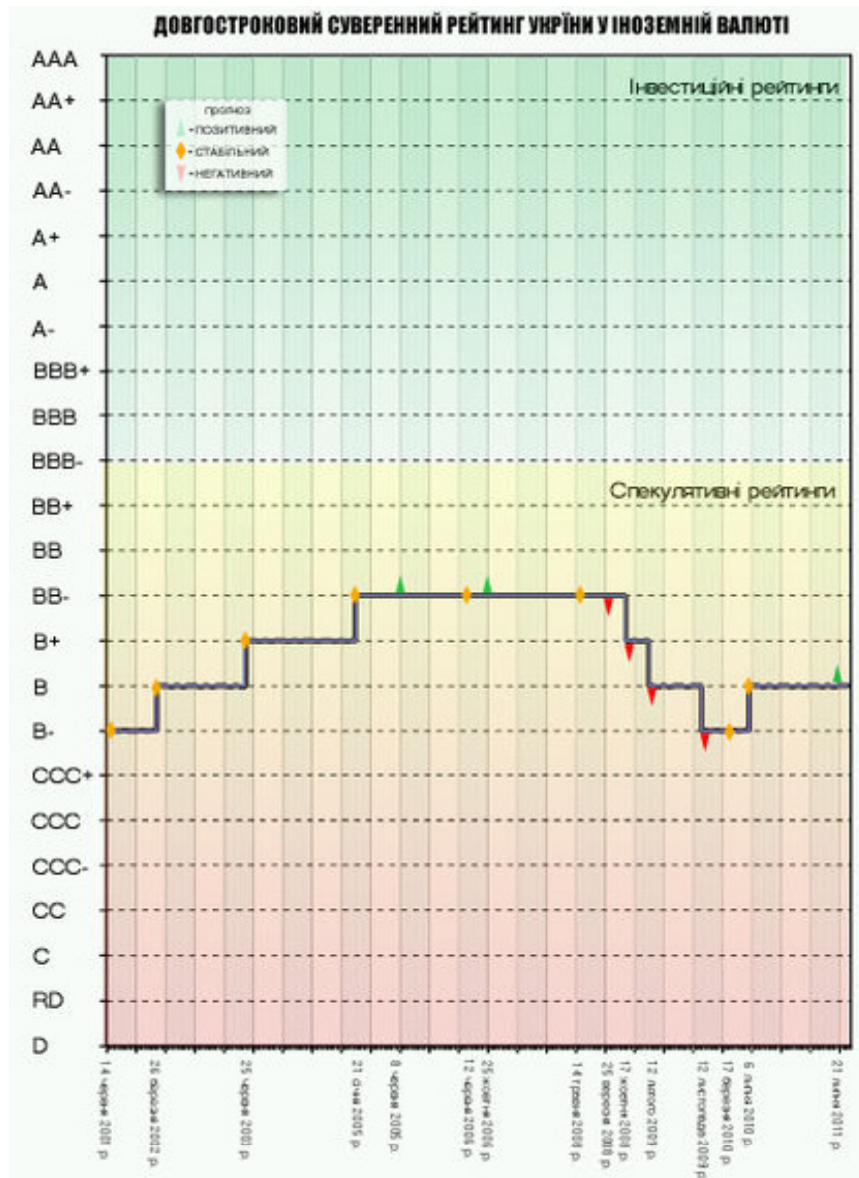
- **B** — щодо емітентів та цінних паперів, зобов'язання за якими виконуються, рейтинги даного рівня означають наявність значних кредитних ризиків, проте при цьому залишається обмежена «подушка безпеки». У наш час фінансові зобов'язання виконуються, проте здатність і надалі здійснювати виплати залежить від стійкої та сприятливої ділової й економічної кон'юнктури.

- **CCC** — рейтинг показує, що дефолт виявляється реальною можливістю. Здатність виконувати фінансові зобов'язання цілком залежить від стійкої та сприятливої ділової або економічної кон'юнктури.

- **CC** — імовірний дефолт.

- **C** — дефолт неминучий.

- **RD** — цей рівень рейтингу означає, що емітент не провів своєчасні платежі. Частковий дефолт.

Динаміка змін рейтингу України^[1]

• **D** — дефолт. Рейтинг цього рівня присвоюється емітентові або державі, що оголосили дефолт за всіма своїми фінансовими зобов'язаннями.

Суверенні рейтинги ймовірності дефолту за зобов'язаннями держав (РДЕ) визначаються за шкалою в іноземній та національній валюті. Оцінювання ризиків здійснюється в довго- та короткостроковій перспективі. За короткостроковими рейтингами оцінка ризиків провадиться строком у 13 місяців, крім муніципальних та державних цінних

паперів США, де строк установлено в три роки. Як і довгострокові, короткострокові рейтинги розраховуються в іноземній та національній валюті.

Рейтингова шкала для короткострокових рейтингів:

- **F1** — найвищий рівень кредитоспроможності. Цей рейтинг відображає найвищу здатність провадити своєчасні виплати за фінансовими зобов'язаннями. Інколи може бути доповнений знаком «+» для позначення виключно високої кредитоспроможності.

- **F2** — висока кредитоспроможність. Цей рейтинг відображає задовільну здатність провадити своєчасні виплати за фінансовими зобов'язаннями, однак «подушка безпеки» не настільки значна, як за більш високого рейтингу.

- **F3** — адекватна кредитоспроможність. Здатність провадити своєчасні платежі за фінансовими зобов'язаннями є на адекватному рівні, проте негативні зміни в короткостроковій перспективі можуть призвести до зниження рейтингу до неінвестиційних категорій.

- **B** — спекулятивний рейтинг. Мінімальна спроможність провадити своєчасні платежі за фінансовими зобов'язаннями, високі ризики за негативних змін фінансової й економічної кон'юнктури в короткостроковій перспективі.

- **C** — високий ризик дефолту. Дефолт реально можливий. Здатність виконувати фінансові зобов'язання повністю залежить від стійкого та сприятливого ділового середовища та економічної кон'юнктури.

- **D** — рейтинг цього рівня присвоюється емітенту або державі, що оголосили дефолт за всіма своїми фінансовими зобов'язаннями.

Рейтинги можуть бути доповнені знаком «+» чи «-» для позначення відносного становища в рамках основних рейтингових категорій. Такими знаками не доповнюються довгострокові рейтинги рівня «AAA» і рівня нижче від «ССС», а також короткострокові рейтинги, крім рейтингів на рівні «F1».

Загалом рейтингова шкала «Фітч Рейтинг» досить схожа на рейтингову шкалу ще одного провідного рейтингового агентства «Standard & Poor's».

S&P		Fitch		Moody's		Узагальнене значення	Тип
Довго-строк.	Коротко-строк.	Довго-строк.	Коротко-строк.	Довго-строк.	Коротко-строк.		
AAA	A-1+	AAA	F1	Aaa	P-1	Емітент володіє виключно високими можливостями з виплати відсотків за борговими зобов'язаннями та самих боргів	Інвестиційні рейтинги (обмежені ризики)
AA+		AA+	F2	Aa1		Емітент володіє вкрай високими можливостями з виплати відсотків за борговими зобов'язаннями та самих боргів	
AA		AA		Aa2			
AA-	A-1	AA-	F3	Aa3	P-2	Можливості емітента з виплати відсотків та боргів оцінюються високо, однак, залежать від економічної ситуації	
A+		A+		A1			
A		A		A2			
A-	A-2	A-		A3			

Закінчення табл.

S&P		Fitch		Moody's		Узагальнене значення	Тип
Довго-строк.	Коротко-строк.	Довго-строк.	Коротко-строк.	Довго-строк.	Коротко-строк.		
BBB+		BBB+		Baa1		Платоспроможність емітента вважається задовільною	
BBB	A-3	BBB		Baa2	P-3		
BBB-		BBB-		Baa3			
BB+	B	BB+		B	Ba1	NP	Емітент платоспроможний, але несприятливі економічні умови можуть негативно вплинути на можливості виплат
BB		BB	Ba2				
BB-		BB-	Ba3				
 B+		B+	B1				
B		B	 B2				
B-		B-	B3				
CCC+	C	CCC+	C	Ca1	NP	Емітент зазнає труднощів з виплатами за борговими зобов'язаннями, та його можливості залежать від сприятливих економічних умов	Так зване «сміття» (високі ризики)
CCC		 CCC		Ca2			
		CCC-					
CC		C		Ca		Як правило, неплатоспроможні компанії	
C		RD		Ca		Частковий дефолт	
SD		D		D		Дефолт. Банкрутство	
D	D	D					

• Рейтинги України довгострокові в іноземній валюті вказані станом на 26 серпня 2011 р.

Додаток Є.1

Таблиця Є.1.1

СКЛАД КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ УКРАЇНСЬКОГО БАНКУ

№ з/п	Найменування показника	Усього	
		усього	у т. ч. за нарахованими доходами
1	2	3	4
I	Операції на міжбанківському ринку, усього (рядки 1 + 2 + 3)		
1	Кредити, фінансовий лізинг, депозити		
1.1	Банкам України		
1.2	Банкам країн СНД		
1.3	Банкам країн ОЕСР		
1.4	Банкам інших країн		
2	Позабалансові зобов'язання щодо наданих гарантій банкам		×
3	Позабалансові зобов'язання з кредитування, що надаються банкам		×
4	Фактично сформований резерв за операціями на міжбанківському ринку, усього (рядки 4.1 + 4.2)		×
4.1	Фактично сформований резерв за кредитами, фінансовим лізингом, депозитами		×
4.2	Фактично сформований резерв за позабалансовими зобов'язаннями з кредитування та гарантіями, що надані банкам		×
II	Операції з клієнтами, усього (рядки 1 + 2 + 3 + 4 + 5)		
1	Кредити, надані органам державної влади		
1.1	Кредити, надані органам державної влади		
1.2	Кредити, надані органам місцевого самоврядування		
2	Кредити, надані суб'єктам господарювання		
2.1	Кредити, надані за овердрафтом, з них		
2.1.1	державним підприємствам		
2.1.2	недержавним підприємствам		
2.2	Кредити, надані за операціями репо, з них		
2.2.1	державним підприємствам		
2.2.2	недержавним підприємствам		
2.3	Кредити, надані за врахованими векселями, з них		
2.3.1	державним підприємствам		

Продовження табл. Є.1.1

1	2	3	4
2.3.2	недержавним підприємствам		
2.4	Вимоги, придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання, з них		
2.4.1	до державних підприємств		
2.4.2	до недержавних підприємств		
2.5	Кредити в поточну діяльність, з них		
2.5.1	державним підприємствам		
2.5.2	недержавним підприємствам		
2.6	Кредити в інвестиційну діяльність, з них		
2.6.1	державним підприємствам		
2.6.2	недержавним підприємствам		
2.7	Іпотечні кредити, з них		
2.7.1	державним підприємствам		
2.7.2	недержавним підприємствам		
3	Кредити, надані фізичним особам		
3.1	Кредити на поточні потреби, з них		
3.1.1	кредити на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості (крім іпотечних кредитів)		
3.1.2	Кредити на придбання транспортних засобів		
3.1.3	Кредити на охорону здоров'я		
3.1.4	Кредити на здобуття освіти		
3.1.5	інші кредити на поточні потреби		
3.2	Фінансовий лізинг (оренда)		
3.3	Кредити, надані за врахованими векселями		
3.4	Іпотечні кредити, з них		
3.4.1	іпотечні житлові кредити		
3.4.2	інші іпотечні кредити		
3.5	Кредити овердрафт за поточними та картковими рахунками		
4	Позабалансові зобов'язання щодо наданих гарантій клієнтам, усього (рядки 4.1 + 4.2 + 4.3)		×
4.1	Позабалансові зобов'язання за гарантіями, що надані органам державної влади		×
4.2	Позабалансові зобов'язання за гарантіями, що надані суб'єктам господарювання		×

Закінчення табл. Є.1.1

1	2	3	4
4.3	Позабалансові зобов'язання за гарантіями, що надані фізичним особам		×
5	Позабалансові зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам, усього (рядки 5.1 + 5.2 + 5.3)		×
5.1	Позабалансові зобов'язання з кредитування, що надані органам державної влади		×
5.2	Позабалансові зобов'язання з кредитування, що надані суб'єктам господарювання		×
5.3	Позабалансові зобов'язання з кредитування, що надані фізичним особам		×
6	Фактично сформований резерв за операціями з органами державної влади, усього (рядок 6.1 + рядок 6.2)		×
6.1	Фактично сформований резерв за кредитами, що надані органам державної влади		×
6.2	Фактично сформований резерв за позабалансовими зобов'язаннями з кредитування та гарантіями, що надані органам державної влади		×
7	Фактично сформований резерв за операціями із суб'єктами господарювання, усього (рядок 7.1 + рядок 7.2)		×
7.1	Фактично сформований резерв за кредитами, що надані суб'єктам господарювання		×
7.2	Фактично сформований резерв за позабалансовими зобов'язаннями з кредитування та гарантіями, що надані суб'єктам господарювання		×
8	Фактично сформований резерв за операціями з фізичними особами, усього (рядки 8.1 + 8.2)		×
8.1	Фактично сформований резерв за кредитами, що надані фізичним особам		×
8.2	Фактично сформований резерв за позабалансовими зобов'язаннями з кредитування та за гарантіями, що надані фізичним особам		×
III	Заборгованість за кредитними операціями та фінансовими зобов'язаннями, усього (рядки I + II)		
IV	Кошти, що розміщені на кореспондентських рахунках, з них		
1	у банках-нерезидентах		
2	Фактично сформований резерв за коштами, розміщеними на кореспондентських рахунках		

Примітка: складено за формою звітності № 302. [2]

Таблиця Є.1.2

СКЛАД КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ УКРАЇНСЬКОГО БАНКУ¹

№ з/п	Назва показника	Кількість кредитних договорів на звітну дату
1	2	3
1	Операції на міжбанківському ринку (кредити, фінансовий лізинг, депозити, виконані гарантії)	
2	Кредити, що надані органам державної влади	
3	Кредити, що надані суб'єктам господарювання за видами їх економічної діяльності	
	з них	
3.1	<i>Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство</i>	
3.2	<i>Добувна промисловість і розроблення кар'єрів</i>	
3.3	<i>Переробна промисловість — усього</i>	
3.4	<i>Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря</i>	
3.5	<i>Водопостачання, каналізація, поводження з відходами</i>	
3.6	<i>Будівництво</i>	
3.7	<i>Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів</i>	
3.8	<i>Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність</i>	
3.9	<i>Інформація та телекомунікації</i>	
3.10	<i>Освіта</i>	
3.11	<i>Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги</i>	
3.12	<i>Інші види економічної діяльності</i>	
4	Кредити, надані фізичним особам	
4.1	<i>Кредити на поточні потреби — усього</i>	
	<i>у тому числі</i>	
4.2	<i>Фінансовий лізинг (оренда)</i>	
4.3	<i>Кредити, що надані за врахованими векселями</i>	
4.4	<i>Іпотечні кредити — усього</i>	
4.5	<i>Кредити овердрафт за поточними та картковими рахунками</i>	
5	Усього	

Примітка: складено за формою звітності № 655. [2]

Таблиця Є.1.3

СКЛАД КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ АМЕРИКАНСЬКОГО БАНКУ (WB&T) [6, С. 634]

Склад кредитного портфеля банку	Номер позиції
1. Кредити під заставу нерухомості	1
а) На будівництво і благоустрій	1.a
б) Під заставу сільськогосподарської землі (у тому числі житла і будівель на ній)	1.b
с) Під заставу житла на 1–4 сім'ї	1.c
д) Під заставу багатоквартирних будинків (більше ніж на п'ять сімей)	1.d
е) Під заставу несільськогосподарських нежитлових будівель	1.e
2. Кредити депозитним організаціям	2
а) Комерційним банкам, що діють у США	2.a
б) Іншим депозитним організаціям, що діють у США	2.b
с) Банкам на іноземних територіях	2.c
3. Кредити на сільськогосподарське виробництво й інші кредити фермерам	3
4. Кредити торгово-промисловим підприємствам	4
а) Резидентам США	4.a
б) Нерезидентам США	4.b
5. Облік векселів інших банків	5
а) Банків США	5.a
б) Іноземних банків	5.b
6. Кредити фізичним особам на ведення домашнього господарства й інші особисті видатки (споживчі позички), у тому числі на купівлю цінних паперів	6
а) Кредитні картки і т. ін. (у тому числі чековий кредит і інші програми револьверних кредитів)	6.a
б) Інші (у тому числі разові платежі, платежі на виплат і позички на освіту)	6.b
7. Кредити іноземним правлінням і офіційним установам (у тому числі іноземним центральним банкам)	7
8. Зобов'язання (відмінні від цінних паперів і лізингових зобов'язань) штатів і інших адміністративних одиниць США:	8
а) Зобов'язання, що оподатковуються	8.a
б) Зобов'язання, що не оподатковуються	8.b
9. Інші кредити	9
а) На купівлю цінних паперів (з забезпеченням і без)	9.a
б) Усі інші, за винятком споживчих позичок	9.b
10. Додається від фінансування лізингових операцій (за вирахуванням незаробленого доходу)	10
а) Резидентів США	10.a
б) Нерезидентів США	10.b
11. Вираховується любий дохід, одержаний авансом за кредитами, відображеними в позиціях 1–9	11
12. Усього за кредитами і лізинговими операціями за вирахуванням авансових доходів (сума позицій 1–10 мінус позиція 11) (сума за стовпчиком А має дорівнювати позиції 4.а балансу)	12

СТРУКТУРА КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ ЗА ВИДАМИ ВАЛЮТстаном на _____
дата

Валюта		Сума
Назва	Позначення	

**СТРУКТУРА КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ
ЗА СТРОКАМИ ТА ВИДАМИ ВАЛЮТ**станом на _____
дата

Строк	Сума			
	У гривнях (UAH)	У доларах США (USD)	В ЄВРО (EUR)	У російських рублях (RUR)

**СТРУКТУРА КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ
ЗА КЛІЄНТАМИ ТА ДОГОВОРАМИ**станом на _____
дата

Назва клієнта	Сектор економіки	Номер договору	Дата погашення кредиту	Сума кредиту	Сума заборгованості

**УГОДА ПРО ПРИПИНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА КРЕДИТОМ
ПЕРЕДАЧЕЮ ВІДСТУПНОГО**

м. Львів

20 жовтня 2016 року

ПАТ УкрСіббанк, що іменується надалі Кредитор,
(найменування підприємства)

в особі голови правління Грибана Сергія Анатолійовича,
(посада, прізвище, ім'я, по батькові)

який діє на підставі Статуту підприємства, з однієї сторони, і
товариство з обмеженою відповідальністю «ЛьвівКава»,
(найменування підприємства)

що іменується надалі Боржник,
в особі директора Папайка Андрія Володимировича,
(посада, прізвище, ім'я, по батькові)

який діє на підставі Статуту підприємства, з другої сторони,
уклали цей договір про нижченаведене:

1. Предмет договору

- 1.1. Сторони, керуючись ст. 600, 651, 653 і 654 Цивільного кодексу України, домовилися про укладення Угоди про відступне (далі за текстом — Угода) у рамках договору купівлі-продажу № 15 від 03 вересня 2016 року, укладеного між Кредитором і Боржником.
1.2. Сторони встановлюють термін підписання Угоди: 22 жовтня 2016 року.

2. Умови Угоди

- 2.1. Сторони домовилися про припинення всіх зобов'язань Боржника зі сплати 500 тисяч гривень, що випливають з договору купівлі-продажу № 15 від 03 вересня 2016 року, укладеного між Кредитором і Боржником (далі — договір купівлі-продажу) унаслідок надання Боржником замість виконання цих зобов'язань відступного відповідно до умов цієї Угоди.

3. Розмір відступного

- 3.1. Відступне повністю покриває всі вимоги Кредитора щодо Боржника, що випливають з договору купівлі-продажу, у тому обсязі, в якому вони існують на момент підписання Угоди, щодо оплати поставленого товару і сплати неустойки за прострочення оплати.

4. Форма надання відступного

4.1. Боржник безоплатно передає у власність Кредитора як відступне автомобіль марки «Volkswagen Polo», 2010 року випуску, заводський номер 7162543. Легковий автомобіль є власністю Боржника на підставі договору купівлі-продажу від 01.10.2000 р., зареєстрованого Катеринославською товарною біржею 01.10.2012 р. за № 898/ЛО.

5. Терміни надання і прийняття відступного

5.1. Відступне надається Боржником і приймається Кредитором за актом приймання-передавання протягом трьох днів з моменту підписання цієї угоди і набуття нею законної чинності.

6. Права та обов'язки Сторін

6.1. Права та обов'язки Сторін визначені такими умовами:

6.1.1. Боржник не виконав своїх обов'язків, які впливають з договору купівлі-продажу, щодо своєчасної оплати отриманого товару і сплати неустойки за прострочення оплати відповідно до умов цього договору.

6.1.2. Кредитор пред'явив письмову вимогу до Боржника про виконання зобов'язань, визначених договором купівлі-продажу.

7. Форма Угоди

7.1. Угода підлягає нотаріальному посвідченню.

7.2. Угода складена в трьох примірниках — по одному примірнику для кожної зі Сторін і один для зберігання у справах приватного нотаріуса Васильєва А. А. за адресою: 49101, пр. Кірова, буд. 2, оф. 36.

Усі примірники мають однакову юридичну чинність.

7.3. Витрати з нотаріального оформлення Угоди здійснює Боржник.

7.4. Форма і склад Угоди можуть бути змінені тільки за взаємною згодою Сторін.

8. Виникнення та оформлення права на майно

8.1. Право власності Кредитора на майно, яке передається йому відповідно до Угоди, виникає після посвідчення Угоди нотаріусом і з моменту реєстрації майна в органах Державтоінспекції відповідно до чинного законодавства.

8.2. Кредитор зобов'язується своєчасно здійснити всі необхідні дії, пов'язані з реєстрацією та оформленням своїх прав на майно, що передається.

8.3. Сторони зобов'язуються не перешкоджати одна одній у реєстрації Угоди відповідно до вимог чинного законодавства.

8.4. Боржник зобов'язується надати Кредитору всі необхідні документи, які стосуються майна, що передається, і які потрібні для реєстрації та оформлення Угоди і прав на майно, що передається.

8.5. У разі неможливості реєстрації та оформлення прав власності Кредитора на майно, яке передається йому відповідно до Угоди, з причин, що не залежать від Сторін, Сторони у розумний термін переглянуть свої взаємні зобов'язання.

9. Особливі умови

9.1. Сторонами визначено, що представниками, наділеними повноваженнями для підписання цієї Угоди, є:

від Кредитора — Грибан Сергій Анатолійович

від Боржника — Папайко Андрій Володимирович

9.2. Сторони не підписують Угоду при виконанні Боржником умов договору купівлі-продажу.

9.3. Цей Договір набуває чинності після його підписання Сторонами і нотаріального посвідчення

10. Юридичні і банківські реквізити сторін:

Боржник: м. Львів,
вул. Галицька, буд. 15, оф. 2,
р/р 48003214569855 у ПАТ УкрСіббанк,
МФО 305299,
ЄДРПОУ 30261312, ПІН 302613104622,
Свід. № 03991052, тел. (096) 113-44-22

Боржник:

_____

М. П.

Кредитор: м. Львів,
вул. Шевченка, буд. 44, оф. 6,
р/р 71108523691333, МФО 305283,
ЄДРПОУ 20344562, ПІН 203445689123,
Свід. № 03756213, тел. (067) 36-88-71

Кредитор:

_____

М. П.

Навчальне видання

АРЖЕВІТІН Станіслав Михайлович
ОСТАПИШИН Тетяна Петрівна
ОХРИМЕНКО Ірина Борисівна та ін.

КРЕДИТНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У БАНКУ

П І Д Р У Ч Н И К

До 150-річчя з дня народження
М. В. Довнар-Запольського

За загальною редакцією
доктора економічних наук, професора С. М. Аржевітіна
та кандидата економічних наук, доцента Т. П. Остапишин

Редактор *Н. Путівкіна*
Художник обкладинки *Є. Мироненко*
Коректор *О. Щербак*
Верстка *О. Федосенко*

Підп. до друку 08.06.17. Формат 70×100/16. Папір офсет. № 1.
Гарнітура Тип Таймс. Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 40,8.
Обл.-вид. арк. 44,41. Наклад 300 пр. Зам. 17-5304.

Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи (серія ДК, № 235 від 07.11.2000)

Тел./факс (044) 537-61-41; тел. (044) 537-61-44
E-mail: publish@kneu.kiev.ua

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток